

*C*rònica universal de 1427

Edició a cura de
Jacob Mompó Navarro

2022

*f*onts històriques valencianes

*C*rònica universal de 1427

*f*onts històriques valencianes
81.

*C*rònica universal de 1427

Edició a cura de
Jacob Mompó Navarro

2022

*f*onts històriques valencianeS

*Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot*

Sèrie Documents Històrics Valencians 9
en coedició amb
l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

*Directors
Ramon Ferrer i Albert Hauf*

Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons
Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional.

© Jacob Mompó Navarro, 2022

© D'aquesta edició:

Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2022

Universitat de València, 2022

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Mestre d'Altura, *Degollació d'una santa*, detall
(2a meitat del s. XV). Museu de Belles Arts de València

Coordinació editorial: Maite Simón

Correcció: Elvira Iñigo

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN (AVL): 978-84-482-6701-8

ISBN (UV): 978-84-1118-000-9

ISBN (ePub): 978-84-1118-001-6

ISBN (PDF): 978-84-1118-002-3

<http://dx.doi.org/10.7203/PUV-OA-002-3>

Edició digital

Introducció

La *Crònica universal de 1427* va ser escrita a la segona meitat del segle XV amb la voluntat de compilar en un volum gran part del saber històric universal, des de la creació divina del món fins als temps més propers —i terrenals— a l'època del seu autor. Aquest devia ser, com veurem, valencià, tenint en compte les característiques lingüístiques del text i, també, l'atenció de l'autor a esdeveniments ocorreguts a la ciutat i al regne de València, sobretot als capítols finals de la crònica. Per a la redacció, l'autor es fonamenta en les obres de Vicenç de Beauvais, Pere Llobard, Martí de Troppau i, sobretot, Pere Comestor. En la confecció de la part final de la crònica, el compilador sembla aprofitar material historiogràfic provinent de Desclot i Muntaner, entre d'altres, però el caràcter breu d'aquests passatges finals dificulta la detecció de les fonts directes. D'altra banda, les notícies que recull en els últims capítols de la crònica semblen provenir de diferents crònics locals o reculls de notícies o memòries, sense desmerèixer les aportacions que puga haver fet el compilador mateix.

La redacció d'aquests tipus d'escrits cronístics de caràcter universal no era una novetat a mitjans del quatre-cents. De fet, la *Crònica de 1427* clouria el període de major efervescència quant a la producció de cròniques universals en català.¹ Certament, aquests tipus d'obres historiogràfiques que intentaven abastar tota la història universal del món conegut van viure una època d'esplendor al llarg dels segles XIV i XV. D'aquest període se n'han conservat una quantitat notable, com ara són el *Compendi historial*, de fra Jaume Domènec; la traducció anònima de la *Crònica universal* de Guillem de Nangís, la coneguda com a *Gènesi d'escriptura*,

[Aquest treball s'inscriu en les línies de recerca del projecte PGC2018-097011-B-I00 «Biografías marginales: violencia, sexo, género e identidad. Edición y análisis de las fuentes documentales valencianas de la época foral», del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades del Gobierno de España.]

¶¹ Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques universals catalanes», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 34 (1972), pp. 43-50 (p. 49).

el *Flos mundi*, la traducció de la *Crònica universal* de Gaucher de Denain, la *Crònica universal de 1425* i, finalment, la *Crònica universal de 1427*.²

Podem dividir la crònica en tres parts molt desiguals entre si: a la primera, i més extensa, l'autor narra la història bíblica des del Gènesi fins a la mort i passió de Jesucrist. La segona secció es fonamenta en les dues principals autoritats medievals, la imperial i la pontifícia, per tal d'enllestir el relat de la història des de la mort de Crist fins als inicis del regnat de Pere el Gran. A partir d'aquest punt, la crònica perd el seu caràcter universal i se centra en els afers reials i militars de la Corona d'Aragó fins al regnat d'Alfons el Magnànim. La desigual proporció entre les parts va propiciar que l'obra es catalogara amb fórmules com: «Sumario de todo lo contenido en los libros del Viejo y Nuevo Testamento, seguido de un compendio de historia de España y principalmente de Aragón, hasta el reinado de D. Pedro IV llamado el Cerimonioso y año 1427. En dialecto valenciano».³

Així mateix, l'extensió de contingut bíblic també va induir el catàleg de la Biblioteca Nacional de Madrid a fer-ne el resum següent: «Resumen de la Biblia con interpolaciones de historia universal y de sus emperadores, papas y reyes; seguido de un compendio de Historia de Aragón hasta el paso de Alfonso V el Magnánimo a Nápoles, y algunos hechos de 1427-1428».⁴

Per la seua part, Pere Bohigas va precisar d'una manera més concisa el seu títol: «Crònica universal desde la creación del mundo hasta Alfonso el Magnánimo».⁵ De manera semblant s'hi refereix l'esmentat catàleg de la BNM: «Crònica universal hasta Alfonso V el Magnánimo».

En qualsevol cas, la còpia conservada al manuscrit 17711 de la BNM, de la segona meitat del segle XV, s'atura durant la notícia d'unes pluges torrencials a la ciutat de València l'any 1427. L'al·lusió a aquesta data final va propiciar el nom de la crònica que va fer servir Miquel Coll i Alentorn: «Crònica universal de 1427».⁶

Ara bé, malgrat que tradicionalment hom ha considerat el manuscrit 17711 de la BNM l'únic testimoni de la crònica, l'Arxiu de la Catedral de València en custodia una còpia fragmentària,⁷ de la qual només ens han pervingut dos quaderns solts de la darrera part. Aquesta còpia, que mai no va ser enquadrada ni presenta signes d'ús, va ser editada per José Hinojosa, que la va titular amb el nom

¶² Aquesta és la relació de cròniques universals catalanes que aporta COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.* Més recentment, Stefano Maria Cingolani afegia el que, segons ell, es tracta del primer testimoni de crònica universal catalana, el *Libre dels Reis*, redactat entre 1277 i 1280. Stefano Maria CINGOLANI (ed.), *Libre dels reis*, València, PUV, 2008. ¶³ Pedro ROCA, *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Tipografía de la Revista

de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1904, p. 36. ¶⁴ A partir del catàleg en línia de la BNM, <<https://www.bne.es>>. ¶⁵ Pere BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas catalanas contenidas en manuscritos de la Biblioteca Nacional», en Antoni Maria BADIA I MARGARIT, Germà COLON i Josep MORAN (eds.), *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona, IEC, 2001, pp. 455-483 (p. 470). ¶⁶ Miquel COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.* ¶⁷ ACV, ms. 400.

de *Crònica de Pere Maça*.⁸ Abans d'aquesta edició, al segle XIX, un arxiver de la Catedral de València —segons Hinojosa, podria tractar-se de Roc Chabàs— va escriure en un foli modern, plegat a manera de carpeta: «Fragmento de una crónica en valenciano con historia siciliana».⁹ El fragment que conserva aquesta còpia s'inicia amb la mort de Thomas Becket (1171), arquebisbe de Canterbury, i finalitza amb la derrota de la flota castellana al cap de l'Aljub (1430), al si de la guerra declarada per Alfons el Magnànim a Castella (1429-1430). L'original, però, continuaria segurament uns pocs anys més si tenim en compte la darrera entrada d'aquest manuscrit, la qual explica: «Enaprés, a .XXVIII. de setembre del dit any .MCCCCXXX.».¹⁰ La presència al marge inferior d'aquest darrer foli del reclam de quadern «vench» indica que l'original tindria, almenys, un quadern més.

El manuscrit 400 de l'ACV, doncs, ultrapassa l'última notícia continguda al BNM, ms. 17711, les inundacions de 1427, i narra fets històrics esdevinguts l'any 1430. Així doncs, podem avançar la data de la crònica fins a l'any 1430. Tenint en compte això, Toldrà proposava el nom de *Crònica universal valenciana*,¹¹ títol, a parer nostre, encertat. Tanmateix, el nom que va fer servir Coll i Alentorn, *Crònica universal de 1427*, és el que més tradició ha tingut entre els diferents estudiosos que hi han treballat.¹² Tenint en compte totes les consideracions suara esmentades, per tal d'evitar possibles confusions, preferim conservar, malgrat els fets que daten de 1430, el títol de *Crònica universal de 1427*.

¶⁸ José HINOJOSA, *Crònica de Pere Maça*, València, Universitat de València, 1979. Maria Toldrà ja havia fet notar que la *Crònica de Pere Maça* era una còpia fragmentària de la *Crònica universal de 1427* en un article que havíem passat per alt en Jacob MOMPÓ, *Crònica universal de 1427. Estudi i Edició*, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, tesi doctoral, 2019. En el capítol citat, Toldrà desenvolupa el mateix argument que nosaltres, posteriorment i independentment, havíem seguit per identificar la crònica que va editar Hinojosa amb els capítols finals de la *Crònica universal de 1427*. Vegeu, en aquest sentit, Maria TOLDRÀ TOLDRÀ, «La prosa històrica» i «Historiadors del segle XV», en Lola BADIA (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. 3: *Literatura medieval, III (segle XVI)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2015, pp. 163-190. ¶⁹ José HINOJOSA, *Crònica...*, op. cit., p. 10. ¶¹⁰ ACV, ms. 400, f. 26v. ¶¹¹ Maria TOLDRÀ, «La prosa històrica...», op. cit., p. 171. ¶¹² A banda dels autors esmentats, han treballat algun aspecte de la crònica Antoni FERRANDO, «Fortuna catalana d'una llegend-

da germànica. El tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», en Dídac SCHÖNBERGER i Axel STEGMANN (eds.), *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, pp. 197-216; Anna CORTADELLAS, «Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval», *Llengua i literatura: Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, 11 (2000), pp. 7-39, i *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 2001; Sophie HIREL-WOUTS, «Le Justícia d'Aragon dans quelques chroniques de la couronne d'Aragon aux XIVe et XVe siècles: entre fiction juridique et représentation du pouvoir royal», *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*, 29/1 (2006), pp. 277-300; Almudena BLASCO, «Llamar al agua como experiencia poética en la cultura medieval», *Cuadernos del CEMyR*, 18 (2010), pp. 39-55; Núria FERRER SANTANACH, *La traducció catalana medieval de les 'Décades' de Titus Livi. Edició del llibre I*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral, 2010.

AUTORIA

Pel que fa a l'autoria de la crònica, en la seua edició del manuscrit 400 de l'ACV, Hinojosa explicava que l'autor devia ser valencià, sobretot pel coneixement que mostra de la toponímia valenciana i per l'interès pels fets esdevinguts a la ciutat i al regne de València.¹³ La importància que pren a la part final de la crònica el noble valencià Pere Maça de Liçana va fer que identificara l'autor, possiblement, amb un clergue valencià al servei de la família Maça de Liçana. El pes del personatge, doncs, incità Hinojosa a titular els 26 folis conservats a l'ACV amb el nom de *Crònica de Pere Maça*, per bé que l'autor alertava que ho feia «aun a riesgo, por supuesto, de pecar de inexactos».¹⁴ Sense dubte, Pere Maça esdevé un dels personatges més citats al final de la crònica, però el seu pes en el conjunt global del text és testimonial. Les al·lusions a aquest noble valencià podrien estar motivades pels esdeveniments històrics narrats als darrers passatges de la crònica, això és, les incursions castellanques en terres valencianes del domini dels Maça de Liçana, com ara Novelda o Moixent, i el seu paper en el decurs de la guerra amb Castella (1429-1430), moment en què Pere Maça participà en diversos enfrontaments, tant amb les tropes castellanques com amb les tropes de l'*adelantado* de Múrcia, Alonso Yáñez Fajardo.¹⁵

En qualsevol cas, la gran quantitat de referències i comentaris a obres de caràcter teològic i doctrinal fa pensar que degué ser confegida, en efecte, en un entorn religiós. Tanmateix, al llarg de la crònica no detectem més que unes poques al·lusions a fundacions d'ordes religiosos o a personatges importants pertanyents a algunes congregacions monàstiques, com l'orde de la Cartoixa (f. 178r), del Cister (f. 178v), l'orde franciscà dels frares menors (ff. 186r i 202r) i menoretetes (f. 188r), i l'orde dominic dels frares predicadors (ff. 176v, 186r i 186v); i totes aquestes referències, anecdòtiques, com també les al·lusions a l'orde dels templers (ff. 182v, 183v i 188r), provenen directament de les seues fonts. Hom podria suposar que un autor vinculat a qualsevol orde religiós dedicaria algun fragment més extens —o, almenys, no tan fred— durant la commemoració de dates com ara la de la fundació de l'orde en qüestió, per exemple, però aquest no és el cas del nostre autor. Tampoc no trobem cap menció al llarg de la crònica que ens situe l'autor en el clergat secular.

Pel que fa al lloc de composició, la *Crònica universal de 1427* va ser redactada, molt probablement, a València, fet que demostraria l'interès de l'autor per les notícies sobre fets esdevinguts a la ciutat i regne de València; i, com hem apun-

¶¹³ José HINOJOSA, *Crònica...*, op. cit., pp. 18-19. ¶¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

¶¹⁵ José HINOJOSA, «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)», *Saitabi*, 37, (1987), pp. 149-157.

tat, per un autor valencià, com posa de manifest la utilització de formes lingüístiques predominantment valencianes.

En aquest sentit, al llarg de la crònica sovintegen els substantius abstractes acabats en *-ea*, com ara *fortalea*, *grossea*, *proeha*, *vellea*, *saviea* o *pobrea*, en una proporció habitual llavors a València, però no a Catalunya o a les Illes Balears; tot i que conviuen amb les formes *amplesa*, *bellesa*, *pobresa* o *saviesa*. Així mateix, detectem preferències lèxiques o formals valencianes: paraules com *febra*, *rabosa*, *acaçar* o la construcció *a soles*. Igualment, l'autor utilitza les formes verbals palatalitzades en verbs com *crexqué* i *naxqué*, característiques pròpies de la *scripta* valenciana al segle XV. Quant al pronom personal de primera persona, l'autor opta sistemàticament per *yo*, la forma habitual a València, i no *jo*, predominant en el català oriental. També convé esmentar la utilització de la *-r* epitètica habitual en valencià, com en el cas del mot *càlzer*.

D'altra banda, el text de la crònica alterna les formes fortes del perfet amb les febles, com en els casos *hac* i *hagué*, *stech* i *estigué*, *conech* i *conegué* o *aparech* i *aparegué*. Igualment alterna les formes arcaïques de la segona persona del plural *trametets*, *passats*, *posats*, *tornats*, *estats*, *aturats* o *sercats* amb les formes acabades amb *-eu* o *-au*, com *hordeneu*, *preneu*, *aneu*, *defeneu*, *anau*, *demanau* o *pregau*. Aquesta vacil·lació entre les formes més arcaïques de la segona persona del plural, acabades en *-ets* o *-ats*, amb les més modernes, acabades en *-eu* o *-au*, ens situaria la còpia en algun moment de la segona meitat del XV, quan la forma arcaïca cedia el lloc a les formes acabades en *-eu* o *-au*.¹⁶

En aquest mateix sentit, la crònica combina paraules més arcaïques amb altres més innovadores com *nafrar* i *ferir*, *leixar* i *deixar*, *lig* i *lley*, *pus* i *molt*, *vengueren* i *vingueren*, *crestians* i *cristians*, o *frare* i *germà*. De vegades, l'elecció de la forma més arcaïca és sistemàtica, com en els casos de *lexar*, *dan*, *menaçar* o *ço que* —i mai *lo que*. La forma de la tercera persona del perfet del verb *veure* és *viu*, característica del català de València, i no *véu*, cancelleresca i oriental. No obstant això, d'altres vegades la forma més arcaïca esdevé gairebé anecdòtica com el plural masculí acabat en *-eses*, que apareix de forma testimonial, sobretot, en la paraula *meses*, tot i que s'alterna amb *mesos*; o l'únic cas de *jorn* enfront de l'opció més l'habitual *dia*.

Pel que fa a la prosa de l'autor, aquesta resulta d'estil dur, sovint sec, sense pretensions artístiques més enllà d'una descripció freda dels fets narrats. En general està absent d'artificiositats, malgrat l'abundància de llatinismes. Convé fer notar, però, que l'abús de mots llatins —o llatinitzats— es concentra en les referències a noms personals, bé de personatges bíblics, bé dels emperadors i pontífexs; sobretot d'aquests darrers. En efecte, són pocs els noms dels papes que

¶¹⁶ Joseph GULSOY, *Estudis de gramàtica històrica*, València, IIFV, 1993, p. 353.

l'autor decideix traduir al català, com en els casos de *Gregori*, *Clement* o *Dalmau*. Per contra, el compilador manté la forma llatinitzada en la majoria dels papes, com per exemple *Avaristus*, *Sixtus*, *Theodorus*, *Anacletus*, *Calistus*, *Bonifacius* o *Benedictus*. El fet que l'abast de la font utilitzada per a la llista d'emperadors i papes, el *Chronicon* de Martí de Troppau, finalitze just abans del regnat de Pere el Gran, propicia que l'autor, a partir d'aquest punt, abandone les formes llatinitzades dels noms dels pontífexs i faci servir formes que li eren més habituals, com ara *Benet*, per referir-se a Benet XIII.

En canvi, el relat esdevé àgil i viu, fins i tot amb abundància d'elements fantàstics, per exemple, als passatges llegendaris de l'emperadriu d'Alemanya i el de la comtessa de Tarragona, ambdues acusades falsament d'adulteri, o el relat breu però intens de la llegenda de Lucrecia. Igualment, resulten més vius i detallats els episodis sicilians de Pere el Gran i, sobretot, els napolitans d'Alfons el Magnànim, així com les incursions castellanes pels territoris del sud del regne de València al si de l'esmentada guerra del Magnànim amb Castella (1429-1430).

LES FONTS

Tal com apuntaven Miquel Coll i Alentorn i Pere Bohigas, la *Crònica universal de 1427* utilitza com a fonts l'*Speculum historiale*, de Vicenç de Beauvais, i el *Chronicon pontificum et imperatorum*, de Martí de Troppau. Ambdós autors, a més, feien notar les aportacions provinents del *Quattuor libri sententiarum*, de Pere Llombard, sobretot als primers capítols de la crònica. Per a Coll i Alentorn, la *Crònica de 1427* tenia per fonament principal l'*Speculum* i el *Chronicon*, tots dos textos interpolats amb narracions llegendàries.¹⁷ Per a Bohigas, la crònica era un brevíssim compendi de l'obra de Beauvais, tot i que «con freqüència el texto del ms. 17.711 es tan resumido que se hace difícil establecer coincidencias con el *Speculum*, con el cual mantiene, sin embargo, estrecho paralelismo».¹⁸

En efecte, la *Crònica universal de 1427*, presenta similituds amb l'obra de Beauvais. El seu compilador, de fet, sembla seguir el guió que li ofereix l'*Speculum*; i fa servir, certament, aquesta obra, sobretot al llarg de la introducció teològica i durant la redacció dels capítols en què la crònica relata passatges relatius a l'antiguitat clàssica. No obstant això, l'obra que més aportacions fa a la crònica és la *Història escolàstica*, de Pere Comestor, especialment a partir de l'expulsió d'Adam i Eva del Paradís i fins a la finalització del IV llibre de Reis. Després de la crucifixió de Jesús, la crònica sembla un resum i traducció —amb més o menys fortuna— de la

¶¹⁷ COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.*, p. 49.

¶¹⁸ BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, p. 476.

Crònica dels papes i dels emperadors, de Martí de Troppau, amb distintes i brevíssimes interpolacions. Finalment, la síntesi amb què tracta els episodis de la història de la Corona d'Aragó dificulta molt l'establiment de la font directa del compilador, però segurament degué aprofitar materials provinents de cròniques contemporànies, d'annals, de compilacions de notícies i de diversos materials memorialístics. La part final de la crònica mostra incipients apunts dietarístics, que bé podrien ser aportacions de la mà del mateix cronista o bé elaboracions a partir d'altres escrits d'aquest tipus que l'autor tinguera al seu abast.

Les fonts de l'Antic Testament

Els primers capítols de la crònica estan concebuts a manera de brevíssim compendi introductori de teologia moral en què l'autor tracta els conceptes de Déu i la Santíssima Trinitat seguint el guió de l'*Speculum*. És a dir, podem resseguir al llarg dels primers capítols de la crònica els mateixos temes que tracta Beauvais, com ara la definició de Déu, el concepte i les característiques de la Trinitat, la creació del món, la creació dels àngels, la caiguda dels àngels dolents, dissertacions sobre la primera matèria, o el desenvolupament de la creació del món (ff. 1r-8r). Aquests capítols inicials, doncs, segueixen l'eix que traça Vicenç de Beauvais als primers capítols del seu *Speculum historiale*: «Epilogus de unitate Divine Substantiae», «De trinitate personarum», «De communitatibus et proprietatibus personarum», «Epilogus de mundi creatione», «Epilogus de creatione angelorum», «De lapsu malorum et confirmatione bonorum», «De materia informi huius mundi sensibilis», i «Epilogus de operibus 6 dierum».¹⁹ Això no obstant, el compilador abreuja moltíssim l'*Speculum*, que, tanmateix, complementa amb explicacions teològiques extractades de les *Sentències* de Pere Llombard.²⁰ Com a mostra d'això mateix, valga el següent fragment:

Hon propietat és del Pare engenrar lo Fill, e per ço lo Pare no és Fill. E propietat és del Fill ésser engenrat per lo Pare, e per ço lo Fill no és Pare. E propietat és del Sant Esperit proceyr equalment de abduy, e per ço no és Pare ne Fill, mas equal ab aquells (f. 2r).

En aquest cas, per a l'explicació de les propietats de la Trinitat, l'autor tradueix i adapta les *Sentències*, o fa servir una traducció preexistent de l'obra de Pere Llombard. Segons aquest darrer:

¶¹⁹ Vicenç de BEAUVAIS, *Speculi Majoris Vincentii Burgundi Praesulis Belvacensis... Tomus Quartus, qui Speculum historiale inscribitur*, Venècia, Do-

minicum Nicolinum, 1591, ff. 1r-3r. ¶²⁰ Cosa que ja havia indicat BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, pp. 470-471.

Licet Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; et Spiritus sanctus nec Pater sit nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, utrique coequalis, et ad Trinitatis pertinens unitatem.²¹

En nombrosos fragments com aquest, en què predominen explicacions més aviat teològiques i doctrinals, el cronista acut al text de Llombard. Aquest extrem queda palés, sobretot, al llarg de la introducció i als primers capítols del Gènesi. La forta càrrega simbòlica que la tradició judeocristiana ha conferit als diferents episodis de la creació, com ara la caiguda dels àngels dolents, la creació de l'ésser humà, de l'ànima o el pecat original, convida l'autor a incorporar al seu relat explicacions amb més contingut teològic a partir de les *Sentències*. Això es repetirà al llarg de la crònica en altres passatges com ara en el capítol 16 del Gènesi, «Com Adam agué sciència de conéixer Déu que l'avia fet» (f. 25r), que el compilador extracta a partir del segon llibre de les *Sentències*, apartats «De cognitione creatoris» i «De cognitione suis».²² Igualment, utilitza Llombard per a les consideracions sobre la immortalitat de l'ànima d'Adam, així com per a explicar les qualitats de l'arbre de la vida (ff. 25v-26r), a partir del capítol «Si non foret praeceptum ut de illo ligno comederet, et aliis et non illo uteretur, an posset non mori».²³ Les aportacions de les *Sentències*, però, no se circumscriuen a aquest inici de la crònica, sinó que podem observar-les en altres seccions, com ara en l'inici del Nou Testament (f. 135v), on el compilador insereix apreciacions doctrinals procedents dels apartats «Auctoritate firmat ex tunc fuisse Virginem immunem a peccato», de la *distinctio* «De incarnatione verbi», del tercer llibre de les *Sentències*.²⁴ O més endavant, durant el bateig de Jesús (f. 141r), que complementa amb explicacions del capítol «Quid sit baptismus».²⁵ L'obra de Llombard també es fa notar durant les explicacions eucarístiques de la celebració del Sant Sopar (ff. 144v-145r) així com en diferents escenes de la Passió (ff. 148r-150v).

A banda de les fonts esmentades fins ara, el compilador de la crònica utilitza altres fonts secundàries que complementen les aportacions de l'*Escolàstica* o l'*Speculum*. Per exemple, durant el capítol 15 del Gènesi, «Com lo hom és apellat menor món», la crònica conté una explicació en què s'aprecia la concepció medieval de l'ésser humà entés com un microcosmos. Aquest fragment presenta paral·lelismes amb l'obra *Sirr-al-'asrâr*, coneguda a Occident com a *Secretum secretorum*,²⁶ tradicionalment atribuït a Aristòtil:

¶²¹ Jaques-Paul MIGNE (ed.), *Patrologiae Latinae cursus completus* (221 vols.), París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1844-1864, vol. 191, col. 526. ¶²² *Ibidem*, cols. 701-702. ¶²³ *Ibidem*, col. 691. ¶²⁴ *Ibidem*, cols. 757-762. ¶²⁵ *Ibidem*, col. 843. ¶²⁶ Sobre el *Secretum*, vegeu Lluís CIFUENTES I COMALA, *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona,

2006, i els treballs d'Hugo BIZZARRI, «Difusión y abandono del "secretum secretorum" en la tradición sapiencial castellana de los siglos XIII y XIV», *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 63 (1996), pp. 95-137; *Pseudo-Aristóteles: Secreto de los secretos. Poridat de las poridades*, València, PUV, 2010, i «Fray Juan Gil de Zamora y una versión del *Secretum secretorum*», *Studia Zamorensia*, 13 (2014), pp. 131-137.

L'hom és appellat *microchasmus*, que vol dir menor món, car no és virtut ni propietat en totes les creatures que aquella no sia atrobada en l'om en general. Car, l'om és sabent e rahonable axí com ha àngel, e és pech e anterch axí com ha ase; e és fort e gosat axí com a leó, e flach e temerós com a lebra; e és ferm e leal com a cavaller, e és reguitnant e tornant atràs com a mul; e és mans e simple com anyell, e és maliciós e brau com a leona; e és cast e nèdeu com a castor, <e> és calt e luxuriós com ha rabosa; e és scàs e avariciós com ha ca, <e> és larch e franch com a gall; e és savi e prudent com a formiga, e és foll e pererós com ha ors; e és profitable com abella, e és noyble com a rata; e és parlar com a pigra, e és mut com a pex; e és car e preciós com alefant, <e> és sùtzeu e leig com a porch (f. 23r-23v).

El *Secretum* pseudoaristotèlic ordena d'una altra manera les correspondències de les qualitats humanes amb els animals, però la dependència amb aquesta obra és evident:

Scias ergo quod non creavit Deus gloriosus creaturam sapientiore[m] homine, et non colligit in aliquo animali quod in eo collegit. Et non potes reperire in aliquo animalium consuetudinem vel morem quem non invenies in homine. Quoniam audax est ut leo, timidus ut lepus, largus ut gallus, avarus ut lupus, iracundus ut canis, durus et hastutus cum corvus, durus et austerus ut cervus, pius ut turtur. maliciosus ut leena, privatus et domesticus ut columba, versipellis et dolosus ut vulpis, simplex et mitis ut agnus, velox et agilis ut capriolus vel hinniculus, tardus et piger ut ursus, preciosus et carus ut elephas, vilis et stolidus ut asinus, rebellis et parvus ut rex vel regulus, obediens et humilis ut pavo, fatuus ut strucio, utilis ut apis, dissolutus et vagabundus ut caper, indomitus sicut taurus, mutus ut piscis, racionabilis ut angelus, luxuriosus ut porcus, maliciosus ut bubo, utilis sicut equus, nocivus ut mus.²⁷

Hem explicat més amunt que la *Història escolàstica* de Pere Comestor és l'obra més utilitzada durant la redacció de gran part de la història bíblica, sobretot en la narració d'aquells episodis bíblics que tenen més dinamisme, aquells en què pren més importància l'acció dels personatges que la càrrega simbòlica o els diferents conceptes doctrinals del passatge en qüestió. Això es manifesta, sobretot, a partir del capítol 17 del Gènesi (ff. 25v-26r), que el compilador adapta a partir de la secció «Historia libri Genesi» de la *Història escolàstica*.²⁸ A partir d'aquest punt, doncs, la font principal de la crònica és la *Història escolàstica*. Això es fa evident quan la crònica narra episodis que conté el text de Comestor, i no el de l'*Speculum*; però també en aquells moments en què, tot i que tots dos autors relaten el mateix passatge en termes similars, el nostre cronista es decanta pel text de Comestor, i no pel de Beuvais. Vegem com a exemple, un fragment de la crònica del capítol 11 del llibre de Nombres:

¶ ²⁷ Robert STEELE, *Secretum secretorum cum glossis et notulis*, Oxford, Typographeo Claren-

doniano, 1920, p. 143. ¶ ²⁸ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, cols. 1067-1069.

Axí metex, dix Déu a Moysés: «Fes fer dues trompetes de argent ab les quals appellaràs lo poble e serviran a quatre coses, ço és, a appellar tot lo poble e a moure les tendes e a les batalles e festes» (f. 64v).

El text de Vicenç de Beauvais conté, en essència, la mateixa informació que el fragment citat de la crònica:

Precepit dominus fieri duas tubas argenteas, non fusiles, sed ductiles quas habebant in quatuor usus, scilicet ad convocandum multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa.²⁹

Pere Comestor, per la seua banda, explica aquest passatge de manera semblant, però, tal com fa el nostre compilador, segueix fidel a l'estil directe del relat bíblic:

Iterum locutus est Dominus ad Moysen: «Fac tibi duas tubas argenteas ductiles quibus convocabis multitudinem». Has duas tubas habebant in quatuor usus, ad convocandum multitudinem, ad movenda castra, ad bella, ad festa.³⁰

Però no sols és la utilització, o no, de l'estil directe allò que ens indica que l'obra de Comestor és la font principal de la secció bíblica. En altres passatges, les diferències entre ambdues fonts de la crònica van més enllà de l'estil dels diàlegs. Posem per cas el capítol 9 del Levític, en què la crònica explica: «Aprés, Déu donà la ley dels lebreros, hon devets saber que .IIII. maneres són de lebreros, ço és, en la cotna, en los cabells, en la vestidura e en la casa» (f. 58v). Aquesta distinció entre quatre gèneres de llebrosia prové de la classificació, també en quatre espècies, que fa Comestor: «Sunt autem quatuor genera leprae, in cute, in capillis, in veste, in domo».³¹ En canvi, per a Beauvais: «Lepra triplex erat, prima hominis que maxime apparebat in tribus, scilicet in cute, in carne et in pilis».³²

En el capítol 8 del seu llibre de Jutges, el cronista incorpora al relat la narració de la primera guerra de Troia, episodi llegendari que ni per a Beauvais ni per a Comestor mereix més que unes poques línies. En aquest cas, el compilador beu de la tradició que recull la *Historia destructionis Troiae*, de Guido delle Colonne. Tanmateix, tot i dedicar-li a aquest episodi llegendari un capítol complet de la crònica (ff. 85v-86v), resumeix extremadament els primers capítols de l'obra de delle Colonne, els que expliquen l'episodi de Jàson i el velló d'or, fet que dificulta la detecció de la font directa. A més, el cronista bandeja tots aquells passatges que contenen elements fantàstics de la *Historia destructionis Troiae*.³³

¶ ²⁹ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, op. cit., f. 22r. ¶ ³⁰ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, col. 1223. ¶ ³¹ *Ibidem*, col. 1205. ¶ ³² BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, op. cit., f. 21r. ¶ ³³ Joan Maria PERUJO MELGAR, *Les*

Històries troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la 'Historia destructionis Troiae de Guido delle Colonne': estudi i edició, Universitat d'Alacant, 2015, tesi doctoral (2 vols.), vol. 2, pp. 23-33.

De manera semblant, el capítol 14 de Jutges de la crònica explica la segona destrucció de Troia. Aquesta vegada, Beauvais sí que inclou a l'*Speculum* els capítols «De causa belli Troiani», «De initio belli troiani» i «De consumatione eiusdem».³⁴ Tanmateix, la versió de l'*Speculum* no conté gran part dels elements que són presents a la crònica. El compilador sembla extractar i resumir, de nou, a partir de les *Històries troianes*, o bé seguint alguna compilació que continguera un resum d'aquesta obra.

En canvi, l'*Speculum historiale* tornarà a ser la font principal a partir del Quart llibre de Reis, sobretot en la narració d'aquells episodis que pertanyen a l'antiguitat clàssica, com ara el capítol dedicat a les sibil·les (f. 109r), que extracta el capítol «De X sibillis et earum carminibus».³⁵ Per a la narració del regnat d'Ezequies, l'autor torna a utilitzar la *Història escolàstica* i, poques línies després, torna a l'*Speculum* per confeccionar la història referent al segon rei llegendari de Roma, Numa Pompili (f. 109v).

Després del capítol 12 del Quart llibre de Reis, el compilador inicia la darrera secció de la història de l'Antic Testament, en què narra els fets dels jueus i la història dels regnes de Síria i Egipte. A partir d'aquest punt, la crònica ja no s'estructura basant-se en els llibres bíblics ni tampoc no numera les rúbriques que encapçalen cada capítol. En aquesta secció, la font principal esdevé, decididament, l'*Speculum* de Beauvais, malgrat que retornarà, de manera puntual, a l'*Escolàstica*. El motiu d'aquest canvi en la font utilitzada pot respondre al fet que Comestor, una vegada ha finalitzat el Quart llibre de Reis i abans del Nou Testament, se centra en els llibres de Tobit, Ezequiel, Daniel, Judit, Ester i els dos llibres dels Macabeus, mentre que Vicenç de Beauvais incorpora nombrosos episodis referents a la fundació de Roma i a la història dels primers reis romans, esdeveniments històrics que, molt probablement, devien interessar més al compilador de la *Crònica universal de 1427*. Així doncs, a partir d'aquest punt i fins a l'inici del Nou Testament, l'autor utilitzarà el mateix procediment que en la secció anterior, però ara a la inversa; és a dir, farà servir l'*Speculum* com a font principal i completarà la redacció, puntualment, amb fragments de la *Història escolàstica*.

Trobem un exemple d'això mateix al capítol «Com Nabucadonosor obtingué Síria» (f. 113r), que la crònica redacta a partir del llibre de Tobit de la *Història escolàstica*, capítol «De captivitate reliquiarum Judae».³⁶ Així mateix, utilitza el text de Pere Comestor per a relatar la història de Judit i Holofernes.³⁷

Després de l'esmentat passatge de Judit, la crònica retorna a l'*Speculum* i el segueix extractant fins que arriba a la narració de l'esvaïment de la monarquia romana, on el cronista narra la llegenda de la virtuosa Lucrecia per tal d'explicar

¶ ³⁴ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, ff. 23v-24r. ¶ ³⁵ *Ibidem*, f. 28r-28.

¶ ³⁶ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, op. cit., vol. 198, col. 1442. ¶ ³⁷ *Ibidem*, cols. 1475-1479.

el final del regnat de Tarquí el Superb. El relat llegendari de la virtuosa Lucrecia, el seu suïcidi i el posterior defalliment de la monarquia romana prové de la tradició recollida per Tit Livi a les seues *Dècades*³⁸ i, de manera més breu, per Valeri Màxim.³⁹

La *Crònica universal de 1427* ofereix una versió breu de la llegenda, amb algunes diferències respecte de la de Livi. Tot i que Beauvais explica succintament el setge de la ciutat d'Ardea, des d'on arranca la llegenda de Livi,⁴⁰ la crònica no menciona aquest episodi, ni tampoc la disputa entre Col·latí i Tarquini. En canvi, inicia la seua versió de la llegenda explicant que Sext Tarquini estava enamorat de Lucrecia i, aprofitant l'absència del marit, decidí entrar al castell de la dama, on va ser rebut amb honors. Després de sopar, Tarquini accedí per una finestra a l'habitació de Lucrecia i la va violar. El desenvolupament de la llegenda segueix amb poques variacions respecte del relat de Livi —més enllà de la brevetat de la versió del nostre cronista— fins al final del relat, en què, segons la crònica, tota la família reial morí en l'incendi del palau que havia provocat el poble de Roma mogut pels ànims de revenja; i no com en la versió de Tit Livi, en què la família reial parteix cap a l'exili. Aquest final de la monarquia romana que proposa el cronista de 1427 tampoc no és el mateix a què fa referència la font principal de la secció on s'enca-beix la llegenda: «Cumque oppugnaret Ardeam causa Tarquinii minoris filii sui, qui Lucretiam corruperat, regno expulsus est».⁴¹

D'altra banda, segons Ferrer Santanach, el fragment que narra aquesta llegenda a la *Crònica universal de 1427* beuria de la *Crònica universal de 1425*.⁴² Això no obstant, el caràcter extremadament breu de la llegenda en la *Crònica de 1427* dificulta l'establiment de la font directa. A més, els elements del relat de la *Crònica universal de 1427* que divergeixen de la narració de Tit Livi, com ara la mort de tota la família reial romana en l'incendi del palau, no són presents tampoc en la de 1425. Aquest fet, tot i que no ens fa descartar per complet la *Crònica universal de 1425* com a material que hauria resumit el nostre compilador, tampoc no ens permet d'identificar-la plenament com a font directa del passatge.

Després de la llegenda de Lucrecia, la crònica continua extractant l'*Speculum* fins al relat bíblic d'Ester, que tornarà a compilar a partir de l'apartat *Historia libri Esther*, de la *Història escolàstica*.⁴³ Al final de l'Antic Testament, el cronista incorpora la història de la concepció, naixement, infància i matrimoni de la Verge Maria, que torna a extractar seguint l'*Speculum historiale*, de Vicenç de Beauvais.

¶³⁸ FERRER SANTANACH, *La traducció catalana...*, *op. cit.*, pp. 417-433. ¶³⁹ Helena ROVIRA I CERDÀ, *El Valeri Màxim d'Antoni Canals: estudi i edició (llibres I-V)*, Universitat de Barcelona, 2014, tesi doctoral, p. 79.

¶⁴⁰ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, *op. cit.*, f. 32v. ¶⁴¹ *Ibidem*, f. 32v. ¶⁴² FERRER SANTANACH, *La traducció catalana...*, *op. cit.*, p. 69. ¶⁴³ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, *op. cit.*, vol. 198, cols. 1489-1495.

Les fonts del Nou Testament

Al llarg del Nou Testament, el compilador sembla seguir, una vegada més, el guió de Beauvais, tot i que d'una manera més lliure que al final de la secció anterior, realitzant, sovint, adaptacions del text de la *Vulgata* i afegint diferents passatges provinents de la tradició apòcrifa. En efecte, segons Pere Bohigas, a partir del Nou Testament el compilador «continúa ciñéndose al plan del Speculum [...] pero procede por cuenta propia. Su relato parece salir de los evangelios de San Mateo y de San Lucas, con interpolaciones de los apócrifos».⁴⁴

En aquest sentit, i a tall d'exemple, al capítol dedicat a la preparació del Sant Sopar, el cronista sembla adaptar el text de l'Evangelí de Lluc (Lc, 22: 7-13). Tanmateix, just després de l'episodi esmentat, afegeix un relat apòcrif segons el qual Jesús, abans d'anar de Betània a Jerusalem per celebrar el sopar de la Pasqua, s'acomia de sa mare i de les tres Maries alhora que instava les dones a no acompanyar-lo en aquells moments. La crònica afegeix en aquest punt un relat de certa emotivitat en què un àngel se li apareix a Maria per recordar-li la missió terrenal del seu fill i reconfortar-la espiritualment. Després d'aquesta aparició, les dones anaren a Jerusalem a casa de Marta —i no a Betània, on resideix aquesta segons els relats canònics— i allí la Verge Maria «feu gran dol e plant» (f. 144r-144v). Els relats, com aquest de la crònica, que representen el comiat dolorós de Jesús i sa mare tenien la finalitat d'omplir el buit que presenta el text canònic entre els esdeveniments de la unció de Jesús a Betània i el Sant Sopar, i eren habituals en diferents obres de caràcter religiós, com ara la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis⁴⁵ i l'obra homònima d'Isabel de Villena.⁴⁶

De manera semblant, a l'episodi del davallament de la creu, la crònica utilitza un motiu recurrent en la literatura de temàtica religiosa, el plany de la Mare de Déu davant el cos sense vida del seu fill Jesucrist (f. 149r). La literatura catalana medieval és prolixa en l'elaboració de *plancti Mariae*, com ara són l'anònim *Augats, seyós qui credets Déu lo payre*, del segle XIII (farcit de provençalismes); el *Plant de la Verge*, de Ramon Llull; l'esmentat *Vita Christi*, de Francesc Eiximenis,⁴⁷ o a la *Vida de la sacratíssima Verge Maria*, de Miquel Peres.⁴⁸

A banda de les adaptacions lliures del text bíblic i d'aportacions apòcrifes i de textos pietosos, el compilador torna a utilitzar les *Sentències* de Pere Llobard

¶⁴⁴ BOHIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, pp. 472-473. ¶⁴⁵ BHUV, ms. 209, f. 297v. ¶⁴⁶ Isabel de VILLENA, *Vita Christi*, Valencia, Lope de la Roca, 1497, f. 175r. ¶⁴⁷ Marinela GARCIA SEMPERE i Llúcia MARTÍN PASCUAL, «La passió de la mare de Déu en la literatura catalana medieval», en Jesús CAÑAS, Francisco Javier

GRANDE i José ROSO (eds.), *Medievalismo en Extremadura: Estudios sobre literatura y cultura hispánicas de la Edad Media*, Cáceres, Universidad de Extremadura, 2009, pp. 563-574. ¶⁴⁸ Carme ARRONIS, *'La vida de la sacratíssima verge Maria' de Miquel Peres: estudi i edició*, Universitat d'Alacant, 2012, tesi doctoral, pp. 425-427.

per explicar els sagraments del baptisme i de l'eucaristia o la manera en què seran transportades les ànimes al Purgatori el dia del Judici per a la qual cosa extracta els capítols «Quid sit baptismus», «De sacramento altaris et eucharistie» i «De resurrectionis et iudicii conditione» del quart llibre de les *Sentències*.⁴⁹ Així mateix, després de la resurrecció i l'ascensió de Jesucrist, la crònica incorpora un capítol dedicat a l'adveniment de l'Anticrist extractat, de nou, de l'*Speculum historiale*, seguint els capítols «De adventu Antichristi et eius fallacis» i «De persecutione eius et interitu ipsius».⁵⁰

El darrer capítol del Nou Testament explica la mort de la Verge Maria (ff. 154v-155r). Malgrat que el fragment de la crònica és brevíssim, sembla extractar la *Llegenda àuria*, de la qual recull els elements principals d'aquesta tradició.⁵¹

Les fonts de la llista de pontífexs i emperadors

Enllestits els darrers capítols del Nou Testament, la crònica enceta un nou apartat amb la rúbrica «Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys» (f. 155r). Per a la redacció dels capítols que conformen la major part de la secció que inicia aquesta rúbrica, l'autor utilitza com a fonament el *Chronicon Pontificum et Imperatorum*, de Martí de Troppau, fet que ja havien indicat Bohigas i Coll i Alentorn.⁵² Abans, però, al llarg dels dos primers capítols de la nova secció, i abans d'extractar el *Chronicon*, el compilador narra les persecucions de Neró als cristians així com el martiri i la mort dels apòstols. La brevetat d'aquests capítols dificulta la identificació de la font. Potser compila a partir dels Actes dels apòstols, de Lluc, i també a partir d'apòcrifs, com havia fet amb el Nou Testament.

Durant els dos primers capítols d'aquesta secció, el cronista explica la llegenda de la malaltia de Vespasià, segons la qual l'emperador va sanar miraculosament per intercessió de sant Climent i Verònica. Aquest miracle va provocar la conversió de Vespasià al cristianisme i la posterior destrucció de Jerusalem en venjança per la mort de Crist (ff. 155v-156r). La tradició d'aquest relat llegendari prové del *Vindicta* o *Venjança del Salvador*, un apòcrif llatí redactat a França entre els segles VIII i X, conservat en dos manuscrits del segle XIV a Venècia i Milà.⁵³ Per al cronista, dels exiliats d'aquella massacre, els que fugiren en la novena barca fundaren Barcelona, i així enllaça la llegenda del *Vindicta* amb la del mite fundacional d'aquesta ciutat.

¶ ⁴⁹ MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, *op. cit.*, vol. 191, cols. 843, 856 i 943. ¶ ⁵⁰ BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, *op. cit.*, ff. 488r-489r. ¶ ⁵¹ Hèctor CÀMARA I SEMPERE, *La Mare de Déu en el 'Flos sanctorum romançat' (1494)*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2010, pp. 122-128. ¶ ⁵² BO-

HIGAS, «Notas sobre algunas crónicas...», *op. cit.*, p. 473 i COLL I ALENTORN, «Les cròniques...», *op. cit.*, p. 49. ¶ ⁵³ Antonio PIÑERO (ed.), *Todos los Evangelios: Traducción íntegra de las lenguas originales de todos los textos evangélicos conocidos*, Madrid/Mèxic/Buenos Aires, EDAF, 2018.

A partir del capítol tercer de la segona secció de la crònica, doncs, el compilador extracta el *Chronicon*. L'obra del dominic va gaudir d'una popularitat inqüestionable, cal tenir en compte que se n'han conservat més de 400 còpies manuscrites.⁵⁴ A més de les còpies de l'original llatí, la crònica de Martí de Troppau va ser traduïda durant els segles XIV i XV a l'anglès, l'alemany, el francès, l'italià i el castellà. W. Ikas considera que allò que fa extraordinari el *Chronicon* és que la seua divulgació no es limità a l'Occident cristià, sinó que fou traduït, també, al grec, a l'armeni i, fins i tot, al persa.⁵⁵ Aquest autor, però, obvia que també se n'ha conservat una traducció catalana, que du per títol *Cròniques dels apostolis e dels emperadors*.⁵⁶ Per a William Matthews,⁵⁷ el motiu de la popularitat de l'obra del dominic té a veure amb el fet que, lluny dels volums feixucs de grans dimensions, el *Chronicon* ofereix, breument i analítica, un relat àgil dels fets més destacables de la història universal.

Efectivament, l'autor va concebre el *Chronicon* a manera de catàleg analític que permetera consultar-ne àgilment el contingut. La disposició original de Martí de Troppau iniciava el catàleg historiogràfic amb les biografies de Jesucrist i Octavi August en pàgines enfrontades. A partir de Jesucrist i Octavi, el *Chronicon pontificum et imperatorum* situa les biografies dels papes al verso i les dels emperadors al recto del foli següent. Amb aquesta disposició, el lector podia copsar el transcurs de la història universal prenent com a referent les dues autoritats medievals més importants. Les còpies més fidels a aquesta disposició original tenien una tirada de cinquanta línies per pàgina, a una sola columna, i a cada pàgina li corresponien cinquanta anys d'història, això és, una línia per any.⁵⁸

Ara bé, tal com hem indicat, l'obra del cronista dominic ha sigut una de les més copiades, compendiades i traduïdes al llarg del període medieval, i no sempre s'ha respectat el pla inicial de l'autor. Hi ha algunes còpies que no respecten les cinquanta línies per pàgina;⁵⁹ d'altres copien el text a doble columna;⁶⁰ en

¶⁵⁴ Wolfgagn-Valentin IKAS, «Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: a Medieval Best-seller and its Neglected Influence on Medieval English Chroniclers», *The English Historical Review*, 116/466 (2001), pp. 327-341 (p. 331); Thomas KAEPPELI, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, Roma, Typis Polyglottis Vaticanis, 1980, vol. 3, pp. 114-123. ¶⁵⁵ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 332. ¶⁵⁶ Conservada a la Biblioteca d'El Escorial, BLE, ms. P.II.18 (ff. 1-90). ¶⁵⁷ Williams MATTHEWS «Martinus Polonus and some later Chroniclers», en Derek PEAR-SALL i Ronald WALDRON (eds.), *Medieval Literature and Civilization. Studies in Memory of G. N. Garmonsway*, Londres, Bloomsbury Academic Collections, 2013, pp. 275-288 (p. 275).

¶⁵⁸ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 329. Són respectuosos amb aquesta disposició original els manuscrits BPET, ms. 122(2), BNP, ms. Latin 14357; i BNM, ms. 10046; també l'edició de Iohannes FABRICIO (ed.), *Martini Poloni archiepiscopi consentini, ac summi pontifices poenitentiarum, Chronicon e vetustissimo manuscripto et ipsi scriptori paene coaetaneo*, Colònia, Gerhardus Grevenbruch, 1616. ¶⁵⁹ Per exemple, el BNM, ms. 6871 situa els papes al verso i els emperadors al recto, però sense respectar les cinquanta línies per pàgina. ¶⁶⁰ Com ara el BNP, ms. Latin 5022 i l'edició de 1574. El manuscrit referit està escrit a doble columna, barrejant, segons convé, els papes, encapçalats per una caplletra vermella, amb els emperadors, amb caplletra blava. Altrament, l'edició a què ens

altres versions, el copista reproduceix primerament les biografies dels papes i després les dels emperadors.⁶¹ A més, molts copistes interpolen textos de diversa procedència i amplien el catàleg amb les biografies de papes i emperadors posteriors a la mort de Martí de Troppau (1278). Per a Von den Brincken, aquesta desvirtuació de la concepció inicial del dominic va propiciar una progressiva disminució de la popularitat de què havia gaudit la seua obra.⁶²

El fet que Martí de Troppau dedicara una línia de text a cada any provoca que els regnats més llargs siguen descrits més detalladament, mentre que els més breus són molt resumits. Aquest inconvenient, però, es veu compensat per la finalitat última de Troppau: crear un catàleg àgil, amb què juristes i teòlegs pogueren situar ràpidament els papes o emperadors que els interessaren en cada moment. Tal com deia ell mateix: «Factum est eo compendiosius hoc opusculum, ut Scolasticis Hystoriis a theologis et a iuris peritis decreto vel Decretalibus convenienter possit alligari».⁶³ Martí de Troppau, doncs, veuria la seua obra com una continuació de l'obra de Pere Comestor, d'aquí que suggerira el seu treball com un apèndix que, unit a la *Història escolàstica* seria útil per als teòlegs, i afegit al seu *Tabula decretalia* esdevindria una eina útil per als juristes.⁶⁴

Ara bé, a més de les distintes còpies que desvirtuaven el pla inicial de Martí de Troppau, l'autor mateix va refer la seua obra en diverses ocasions, cosa que propicià tres versions o famílies diferents, tal com indica W. Ikas:

Martin's work has come down to us in three different versions, all of which appear to have been produced by Martin himself. The first recension was completed in 1268, the second in about 1271 or 1272, and the third in 1277, shortly after the accession of Nicholas III. The third and final version differs from the prior two by a number of significant additions, most notably a brief geographical and historical introduction, surveying the ancient world - Rome in particular - up to the time of Augustus, and the fable of Pope Joan.⁶⁵

Segons Weiland, la *recensio A* del *Chronicon* prové del manuscrit que anomena *Codex Pragensis*, que es conservava a la Biblioteca Capítular de l'Església

referim acara papes i emperadors columna a columna. Martí de TROPPAU, *Martini Poloni, archiepiscopi Consentini, etc. Chronicon expeditissimum, ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum*, Anvers, Christophori Plantini, 1574. ¶⁶¹ D'aquesta manera procedeix el copista del BNM, ms. 10074; també la citada traducció catalana del BLE, ms. P.II.18, ff. 1-90. Aquest és el cas, també, de l'edició de Ludwig WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum», en Georgius Heinricus PERTZ (ed.), *Monumenta Germaniae Historica*, 22, Hannover, Biblio-

poli Aulici Hahniani, 1872, pp. 377-482. Per la seua part, la versió del BNP, ms. Latin 4974 només en copia el prefaci, els capítols corresponents a l'antiguitat romana i la llista dels papes, tot bandeant els emperadors. ¶⁶² IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 331. ¶⁶³ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 397. ¶⁶⁴ Elisabeth ROLSTON, *Martin of Opava and the treatment of imperial history in dominican works of compilation, c. 1250-1330*, University of Canterbury, 2018, tesi doctoral, p. 68. ¶⁶⁵ IKAS, «Martinus Polonus'...», *op. cit.*, p. 330.

Major de Praga,⁶⁶ i que estava estretament emparentat amb un manuscrit, actualment perdut, que per sort va poder editar Iohanne Fabricio l'any 1616. Aquest manuscrit presenta moltes similituds amb el *Pragensis*, però té suficients particularitats perquè Weiland el considere l'iniciador d'una subfamília nova, això és, A★.⁶⁷ En les línies següents observarem que la còpia de què disposava el compilador de la *Crònica universal de 1427* provenia de la *recensio* que va originar el manuscrit de Praga i, més concretament, de la subfamília del manuscrit perdut que va editar Fabricio l'any 1616.

Tal com indicàvem més amunt, el compilador comença a extractar el *Chronicon* a partir del tercer capítol de la segona gran secció de la crònica. Però el nostre cronista no tradueix de manera literal el text de Martí de Troppau, sinó que l'abreuja i l'adapta al seu relat: la majoria de les biografies breus que el dominic resol en una o dues línies, el compilador, generalment, les tradueix del *Chronicon* gairebé literalment, en canvi, aquells biografiats que gaudiren d'un regnat o pontificat llarg, veuran, en la majoria dels casos, retallades les seues biografies a la *Crònica universal de 1427*.

Igualment, hem de tenir en compte la manera amb què Martí de Troppau inicia cadascuna de les biografies. El dominic segueix un esquema prefixat, tot indicant a l'inici el nom de la persona, les dades relatives a la seua procedència i la durada del càrrec expressada en anys, mesos i dies. Prenem com a exemple el fragment següent: «Nicholaus I nacione Romanus ex patre Theodoro sedit annis 9, mensibus 2, diebus 20».⁶⁸ El cronista de 1427, en canvi, no precisa tant i expressa la durada únicament en anys i mesos. Aquest fet que a primera vista sembla una simplificació, provoca diverses confusions i errades en la cronologia, de vegades errades sensibles com ara el fragment corresponent al mateix exemple suara referit: «Nicolau, de nació de Roma, fou papa .XX. anys e dos mesos» (f. 173r).

Igualment, la crònica conté errades motivades per una traducció errònia com en el cas següent:

Othó, fill del segon Othó, fou emperador .XX. anys. E, venint a Roma, per papa Gregori Quint fou coronat en emperador. Aquest ordonà Ytàlia e passà per Gàl·lia. E n Saxona retornà Tercensis, cònsul, e fugí Gregori papa. E gitat del papat, fou papa hun altre que havia nom Johan, grech, bisbe de Plasència (f. 175v).

En canvi, segons Martí de Troppau, Otó III va tornar a Saxònia passant per la Gàl·lia, una vegada ordenada Itàlia. Per la seua part, el cònsol romà Crescenci, havent fugit el papa Gregori, va fer papa Johan, bisbe de Piacenza:

¶⁶⁶ «Codex capituli maioris ecclesiae Pragensis sign. G77 membr. In fol. Saec. XIII [...] Cathalogus summorum pontificum et imperatorum». WEILAND, «Martini Oppaviensis

Chronicon...», *op. cit.*, p. 382. ¶⁶⁷ «A★. Codici Pragensi cognatissimus est textus qui typis excusus est Colonia a Iohanne Fabricio», *ibidem*, p. 383. ¶⁶⁸ *Ibidem*, p. 429.

Hic ordinata pace in Ytalia transitum faciens per Galliam in Saxoniam est reversos. Sed Crescensius consul romanorum, gregorio papa fugato, fecit papam quendam grecum, nomine Iohannem, placentinum episcopum.⁶⁹

Un altre exemple d'errada en la traducció l'observem al capítol 14: «En aquest temps, Elisàrius e Patrícus deslliuraren Roma, que no la prengueren los gots» (f. 164r). Tanmateix, en aquest passatge, el *Chronicon* s'hi refereix a un únic personatge històric, Flavi Belisari, general de l'emperador Justinià, el qual pertanyia a l'estament social dels patricis: «Huius tempore Belisarius patritius liberavit Romam a captione Gothorum».⁷⁰

Al llarg de la segona gran secció de la crònica trobem diverses pistes que ens situen la còpia del *Chronicon* que va utilitzar el compilador en la *recensio* A. A tall d'exemple, segons la crònica:

Fabianus, de nació de Roma, fo papa .XIII. anys e .XI. mesos. Aquest constituy que cascun any, en lo dijous de la Cena, fos consagrada la crisma. E quant ell fou elet, .I. coloma molt blancha avallà del cel sobre aquell. E a la final, per manament de Deci, fo coronat per martiri (f. 157r).

Segons Weiland, totes tres famílies del *Chronicon* narren la llegendària entrada en escena del colom blanc que davallà del cel quan elegiren Fabià I. També expliquen, les tres versions, l'ordinació per a consagrar la crisma cada Dijous Sant. Però la *recensio* B descriu en primer lloc l'escena del colom i, en canvi, les famílies A i C, com el nostre cronista, detallen primerament la consagració de la crisma.⁷¹

En referència als regnats de Publius Helvius Pertinax i Septimi Sever, Weiland els agrupa a l'apartat «Helius Pertinax et Severus».⁷² De la mateixa manera procedeixen altres manuscrits i edicions,⁷³ en canvi, altres versions —com la *Crònica de 1427*— utilitzen un apartat per a cadascun d'aquests dos emperadors.⁷⁴ L'edició de Iohanne Fabricio, que reproduïx el manuscrit model de la família A*, presenta en aquest cas la mateixa agrupació que disposa la *Crònica de 1427*.⁷⁵

El fet que el nostre cronista abreuge el *Chronicon* pot dificultar la tasca d'adscriure la còpia de què disposava a la *recensio* A*. Tanmateix, alguns fragments que incorpora la crònica, tot i que estan resumits, ofereixen pistes suficients per poder comprovar-ho, sobretot errades que ja eren presents en A*. En trobem un exemple al capítol dedicat als imperis conjunts de Valentinià I (364-375), Valent (364-378) i Gracià (375-383), en què la crònica explica:

¶⁶⁹ *Ibidem*, p. 466. ¶⁷⁰ *Ibidem*, p. 421. ¶⁷¹ *Ibidem*, p. 413. ¶⁷² *Ibidem*, p. 447.

¶⁷³ BNM, ms. 6871, ff. 31r-32r; BNM, ms. 10046, ff. 28r-29r;

TROPPEAU, *Martini Poloni, archiepiscopi Consentini...*, op. cit., pp. 163-164.

¶⁷⁴ BNM, ms. 10074, f. 65r. ¶⁷⁵ FABRICIO (ed.), *Martini Poloni...*, op. cit., ff. 11r-12r.

Valent, ab son frare Valentinià e Gracià, fo emperador .IIII. anys. Aquests tres maravellosament tengueren les imperials dignitats. En lo terç any de Valent, qui emperà en Costantinoble, .III. gents, <ço és, gots> qui s'appellan gots, sípedes y vàndalos, havent una lengua e per nom diversos departits, per si passaren lo flum de Danubi, qui és lo major del món, en Alamanya. Aquest Valent fo arrià e, fahent moltes persecucions als cristians, fou mort per los grechs en batalla (f. 161r-161v).

Segons el *Chronicon*, en aquell temps quatre tribus escites travessaren el Danubi, això és, gots, hipogots, gèpides i vàndals. En aquest passatge, A★ conté una errada que no presenten les famílies A, B i C. Segons Martí de Troppau:

Valentiis imperio tercio, qui imperavit Constantinopoli, 4 gentes Scitice, id est Gothi, Ypogothi, Gyppedes et Wandali, una linguam habente, nomine tantum diversi, in bipertito agmine Danubium transierunt.⁷⁶

L'edició de A★ confon el nom comú amb què es denominaven aquests pobles dellà del Danubi, els *Scitice*, o escites, amb l'adverbi *scilicet*, que el compilador tradueix per *ço és*, tot i que després rectifica per l'opció *que s'apellen*. Segons l'edició de 1616: «quatuor gentes, scilicet Gothi, Hippogothi, Gipedes et Wandali».⁷⁷

Un altre aspecte que ens permet descartar les famílies B i C és la llegenda dels set dorments. Segons aquesta llegenda, set cristians que fugiren de la persecució de Deci van passar dos-cents anys dormint en una cova d'Efes (f. 162r). Aquesta llegenda és recollida per totes les famílies del *Chronicon*, per bé que les famílies B i C la inclouen a l'apartat dedicat a l'emperador Teodosi II d'Orient (408-450), mentre que la recensió A —també A★— la situa en el pontificat de Lleó I (440-461). De la mateixa manera que la crònica, procedeix l'edició de 1616.⁷⁸

Així mateix, A★ conté una errada en la breu biografia del pontífex Bonifaci III (607), que es manté en la *Crònica universal de 1427*. Segons el *Chronicon*, Bonifaci III va ordenar que es posara sobre l'altar un drap net: «ut nitidus pannus supra altare poneretur».⁷⁹ Però segons A★, Bonifaci va ordenar «ut viridus pannus supra altare poneretur».⁸⁰ La crònica reproduïx l'error que ja presentava A★: «Aquest [Bonifaci III] constituí que fos posat drap vert sobre l'altar» (f. 166v). Quan editava el manuscrit del segle XIII, Fabricio ja va detectar aquesta errada i va anotar al marge la solució correcta, *nitidus*.⁸¹

Detectem una errada similar a l'anterior durant la narració de l'imperi de Lluís el Piadós (813-840). En aquest punt la crònica explica:

¶⁷⁶ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 453. ¶⁷⁷ FABRICIO (ed.), *Martini Poloni...*, *op. cit.*, f. 17r. ¶⁷⁸ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 454; FABRICIO (ed.), *Martini Po-*

loni..., *op. cit.*, f. 18v. ¶⁷⁹ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 422. ¶⁸⁰ FABRICIO (ed.), *Martini Poloni...*, *op. cit.*, f. 17r. ¶⁸¹ *Ibidem*; nota al marge esquerre.

E vingueren los romans e los saxons per mar entrans en Gàl·lia <e> quasi tota la gustaren per foch e coltell. E a la final Lothari, lexat l'Imperi a son fill Luys, feu-se monge (f. 173r).

Però els protagonistes de la destrucció referida foren els normands, i no els romans. El compilador reproduïx l'error de A*, *Romani*, en comptes de la lliçó que ofereixen la resta de famílies.⁸²

D'altra banda, malgrat que la còpia del *Chronicon* que va utilitzar el compilador de 1427 provenia de la recensió A*, segurament aquell manuscrit no respectava la disposició original que havia ideat Martí de Troppau, disposició que, en canvi, sí que respectava el manuscrit editat per Fabricio. En aquest sentit, si la còpia que seguia el compilador haguera situat els papes al verso i els emperadors al recto del foli següent, tot dedicant una línia a cada any d'història narrada, molt probablement la *Crònica de 1427* no acumularia divergències temporals com les que presenta. En aquest sentit, si resseguim l'edició de 1616, les biografies dels papes Anter, Fabià, Corneli, Luci, Esteve I, Sixt II, Dionís i Fèlix I apareixen al verso del foli 12, encarades amb les biografies dels emperadors Gordià I, Filip l'Àrab, Deci, Gai, Valerià i Galié, situades al recto del foli 13. En aquest punt, la crònica situa les biografies de Corneli, Luci, Esteve I, Sixt II, Dionís, se salta Fèlix I, i segueix amb Eutiquià, Gai i Marcel·lí, de manera que el compilador perllonga aquesta part amb tres papes més que la relació original del frare dominic. Així doncs, tot i que el *Chronicon* situa Dioclecià en temps de Marcel·lí, la *Crònica de 1427*, com que encara té pendent les biografies de nou emperadors més abans de la de Dioclecià, ultracorregeix i situa el papa Marcel·lí (296-304) en temps de l'emperador Valerià (253-260), en comptes de Dioclecià (284-305), que va ser emperador durant el pontificat de Marcel·lí. Aquest tipus d'anacronismes hagueren difícilment s'haurien produït si el manuscrit consultat pel compilador de 1427 haguera respectat el pla traçat per Martí de Troppau i haguera enfrontat els papes amb els emperadors contemporanis.

Al llarg d'aquesta secció també s'observen diverses interpolacions de fragments que no provenen del *Chronicon*. Tanmateix, no podem saber si aquests passatges ja estaven interpolats a la còpia de què disposava el compilador o si, per contra, els va afegir conscientment a partir d'altres textos, ja fora de manera directa, o bé a partir d'allò que el compilador recordava d'altres lectures. Aquesta darrera circumstància és possible atesa la brevetat de les interpolacions esmentades. Per exemple, en la biografia de Constantí I el Gran (306-337), la crònica incor-

¶⁸² WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 462; FABRICIO (ed.), *Martini Poloni...*, *op. cit.*, f. 30r.

pora la llegenda de l'àngel que, segons la tradició, va mostrar a l'emperador una bandera blanca amb una creu vermella, amb una inscripció que resava *in hoc signo vinces*. Segons la crònica:

Constantí lo gran, venint de Gàl·lia, vench a Roma contra Maxenci, emperador. E aparech-li l'àngel en sompnis portant una bandera blanca ab creu vermella dient-li: «En aquest senyal venceràs». Lo qual senyalà de creu a si e a tots los seus e combaté's ab Maxenci, e vencé aquell e'l feu fugir, e morí desastrugament (f. 160r).

Aquesta referència no apareix al *Chronicon*, malgrat que la llegenda va gaudir d'una notable difusió al llarg de l'edat mitjana. L'origen d'aquest relat legendari es remunta al temps d'Eusebi de Cesarea (c. 263-339 dC), que la insereix en la seua *Història eclesiàstica*.⁸³

Un altre exemple similar a l'anterior el trobem a la biografia de Julià l'Apòstata (361-363). Segons la *Crònica de 1427*:

Julià Apòstata fo emperador .II. anys .VIII. mesos. Aquest era estat monge e fou-li comanat gran tresor per una dona que anà a visitar lo Sant Sepulcre en Jerusalem. Lexat l'àbit, anà contra Constanci ab grans dons que feu d'aquell tresor. Fo emperador e perseguí los cristians per tot lo món, car era arrià. Aquest feu la .XII. persecució contra los cristians e ordenà diverses statuts contra aquells, e molts ne coronà per via de martiri. A la final, com anàs a batallar contra los perses, per sent Martini, cavaller soterrat en un monestir de Cesarea, e per manament de la Verge Maria que li dix que venjàs a ella e al seu fill, Julià fonch en la batalla ab una lança traspatat per mig del cor, e blasmant e dient: «Vençut m'as, galileu e marià». E prenent la sanch que li exia de la naffra, lançava-la davant lo cel blasmant. Axí morí» (f. 161r).

La llegenda de la dona i el tresor del Sant Sepulcre no apareix al *Chronicon* de Martí de Troppau. El dominic tampoc no identifica sant Martí com a autor de la llançada que va ferir de mort Julià l'Apòstata. És possible que la crònica atribusca la gesta a sant Martí per l'al·lusió que en fa Martí de Troppau en la biografia de l'Apòstata: «Huius tempore beatus Martinus relicta militia floruit»,⁸⁴ al·lusió que, tanmateix, no té res a veure amb el passatge de la mort de l'emperador. Així mateix, la frase llegendària que Julià l'Apòstata va exclamar abans de morir apareix per primer cop a la *Història eclesiàstica* de Theodoret de Cir (393-466), escrita gairebé cent anys després de la mort de l'emperador. El fragment de la crònica té més paral·lelismes amb el text de Teodoret de Cir que no amb el del *Chronicon*. Segons Martí de Troppau:

¶ ⁸³ Eusebi de CESAREA, *Hystoria de la yglesia, que llaman eclesiàstica y tripartita*, Juan de la CRUZ (ed), Coimbra, Iván Alvarez, 1554, f. 72r.

¶ ⁸⁴ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 452.

Cum vero contra Persas ad Bellandum processisset, transiens per Cesaream Capadocie multa opprobria beato Basilio illius civitatis episcopo et christianis et comminationes futuras inferens, beatus Basilius orans et ieiunans cum christianis vidit beatam Virginem precipientem Mercurio militi dudum ante in quoniam monasterio sepulto, ut se et filium eius de Iuliano vindicaret. Quod et factum est. Et blasfemando expirans clamavit: «Vicisti, Galilee».⁸⁵

En canvi, el mateix passatge segons la *Història eclesiàstica* de Teodoret de Cir:

Verum sive homo, sive angelus ferrum impulit, certum est, quisquis fuit, divinae voluntatis ministrum fuisse. Ferunt porro illum vulnere accepto implisse manum sanguine, et hoc in aerem projecto dixisse: «Vicisti, Galilae».⁸⁶

La versió de Teodoret de Cir explica, de manera semblant a la *Crònica universal de 1427*, que l'emperador Julià llançava a l'aire la sang provinent de la seua ferida mentre blasmava contra Déu. Aquesta circumstància, que no explica Martí de Troppau, palesa que, o bé el compilador coneixia aquesta tradició provinent de Teodoret de Cir amb què complementa el text de Martí de Troppau, o bé la versió del *Chronicon* a partir de la qual compilava ja presentava interpolacions breus d'altres textos.

Aquests exemples que acabem de referir representen interpolacions brevíssimes, però a mesura que avança la narració, l'autor hi afegeix diferents relats, més extensos, que utilitza per a ampliar la informació de determinats passatges de la història que el *Chronicon* obvia o relata succintament, sobretot aquells esdeveniments que afecten el territori peninsular.

Un exemple d'això mateix ocorre en la biografia de l'emperador Justinià II. Després d'abreujar el fragment corresponent del *Chronicon*, el compilador afegeix la llegenda de la traïció del comte Julià i la penitència del rei Roderic (ff. 168v-169r). La majoria de versions d'aquesta llegenda expliquen que el comte Julià va traïr Roderic perquè aquest, aprofitant l'absència del comte, va violar la seua esposa. El comte Julià, mogut pels ànims de revenja, va pactar amb els sarraïns la invasió peninsular i la conquesta del regne visigot. Per al nostre cronista, l'estratagema que va utilitzar el comte va ser aconsellar al rei que destruïra totes les armes i les transformara en eines agrícoles. La crònica explica que tot el regne visigot va desfer les armes excepte una dona anònima, que les va guardar al seu castell, situat a Galícia. Després de la conquesta sarraïna, els cristians que s'havien refugiat a les muntanyes gallegues feren príncep Pelai, «e d'aquest Pelayo, los reis de Castella hagueren començament» (f. 168). Entretant, Roderic fugí i es refugià a Oviedo fent-se passar per mosso d'un hortolà. Allà confessà al bisbe els seus pecats i la

¶ ⁸⁵ *Ibidem*. ¶ ⁸⁶ Jacques-Paul MIGNÉ (ed.), *Patrologiae Graeca, latine tantum editae* (161 vols.),

París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1857-1866, vol. 42, col. 1394.

seua vertadera identitat. La penitència que va acceptar el rei va ser la reclusió en un sepulcre de pedra junt amb una serp. Al tercer dia, el bisbe d'Oviedo obrí el sepulcre i «trobà que la serp tenia lo membre d'aquell en la boca e que l'havia tot xuclat, perquè fou punit per allens hon peccà» (ff. 168v-169r).

La primera menció historiogràfica al comte Julià apareix a la *Chronica Gothorum Pseudo-Isidoriana*. Aquest escrit, tradicionalment atribuït a sant Isidor de Sevilla, és obra d'un anònim mossàrab dels inicis del segle XII que introdueix el relat de la violació de la filla de Julià, inspirat, fins i tot amb la utilització de les mateixes expressions, en el relat de Tit Livi sobre la violació de Lucrecia. Ací s'iniciaria aquesta llegenda, que amb el pas del temps s'aniria nodrint de diverses i variades versions.⁸⁷

Totes les versions de la llegenda tenen en comú la violació del rei a la muller —o la filla— de Julià, però el relat es transmet d'unes cròniques a altres amb nombroses variacions. Per exemple, la crònica catalana *Flos mundi* narra l'episodi, però obvia l'estratagema de convertir les armes en eines agrícoles. A més, relata la mort del comte Julià en batalla i la fugida del rei Roderic, primer a Toledo i, després, a Aragó.⁸⁸ Tampoc no esmenta la destrucció de les armes el *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, àmpliament utilitzat com a font pels nostres cronistes medievals. A més, el toledà situa la mort del rei en batalla i no punint el seu pecat reclòs en un sepulcre.⁸⁹ Tampoc no explica res d'això, ni de la conversió de les armes en eines ni de la penitència del rei Roderic, la breu descripció d'aquest passatge de la tradicionalment coneguda com a *Crònica de Sant Joan de la Penya*.⁹⁰

Altrament, segons la *Grant Crònica de Espanya*, de Juan Fernández de Heredia, el comte Julià aconsellà al rei que, de les armes, «fiziese fazer rellas et aradas et destrales et que no entendiesen las gentes de la terra sino en laurar las terres».⁹¹ No obstant això, el final del text de Juan Fernández de Heredia no narra la penitència de Roderic, sinó la mort d'aquest en batalla. El final del rei Roderic, doncs, divergeix segons les distintes versions de la llegenda. Així, per a un cronista posterior com Pere Antoni Beuter, després de la batalla, del rei Roderic, «jamay se sabé d'ell que fos viu après, ni que fos mort».⁹² La versió de Beuter, malgrat que el final és distint al de la crònica, també esmenta breument l'estratagema de convertir les armes en eines agrícoles, per bé que el protagonista del passatge de Beuter és el rei got Vítiza.

¶⁸⁷ Enrique GOZALBES CRAVIOTO, «El Comtes Julianus (Conde Julián de Ceuta), entre la historia y la literatura», *Al Qantir*, 11, (2011), pp. 3-35. ¶⁸⁸ BNP, ms. Esp. 11, ff. 232r-233r.

¶⁸⁹ BC, ms. 6, f. 17r. ¶⁹⁰ BHUS, ms. 2664-1, f. 9r.

¶⁹¹ BNM, ms. 10133, f. 602r. ¶⁹² Vicent J. ESCARTÍ (ed.), *Pere Antoni Beuter: Primera part de la Història de València*, València, PUV, 1998, p. 161.

En canvi, la narració de la penitència del rei Roderic sí que és present a l'extensa descripció de la *Crónica del rey Rodrigo con la destrucción de España*, de Pedro de Corral.⁹³ Versions semblants de la llegenda van cristal·litzar en nombrosos romanços castellans, com ara el *Romance de la penitencia del rey Don Rodrigo*.⁹⁴ No hem detectat la inclusió de la penitència del rei Roderic a les cròniques catalanes consultades, i tanmateix, la llegenda devia circular en diferents textos més o menys populars, com els esmentats romanços, i en altres amb voluntat historiogràfica, com ara la crònica de Pedro de Corral.

Les fonts de la història de la Corona d'Aragó

Tret de moments puntuals, com el viatge de la novena barca des de Jerusalem per fundar Barcelona, la *Crònica de 1427* no s'havia centrat en la història dels territoris de la Corona d'Aragó, sinó en la narració del decurs de la història des d'una òptica universal. A partir de l'any 890, moment en què els diferents esdeveniments van propiciar l'alliberament del vincle vassallàtic amb la monarquia franca, la crònica comença a barrejar el fet universal amb gestes protagonitzades per personatges vinculats a la Corona d'Aragó. El primer fragment més o menys extens que fa referència a la història catalanoaragonesa anota la llegendària conquesta de Catalunya per part del «molt egregi baró en Ramon Berenguer» (f. 175r). El cronista inicia amb aquest fragment, tot i que brevíssimament encara, la part que dedica a la història nostrada, insereix un dels mites fundacionals de Catalunya que més fortuna van tenir, sobretot a partir del segle XV. Si bé és cert que gran part de la historiografia catalana medieval considerava el comte franc Guifré el Pilós l'heroi fundacional, aquesta llegenda no deixava de reconèixer l'ascendència franca de Catalunya, i més o menys en aquests termes es mantingué al llarg de l'edat mitjana.⁹⁵ Ara bé, a principis del XV diverses cròniques aporten una nova versió dels orígens de Catalunya segons la qual l'heroi fundador hauria estat un cavaller d'ascendència germànica, Otger Cataló, el qual, juntament amb nou barons, va aconseguir alliberar Catalunya dels sarraïns.⁹⁶ L'autor de la llegenda que incorpora en aquest punt el nostre compilador pren elements de la llegenda d'Otger Cataló, però en aquest cas el nom de l'heroi és Ramon Berenguer i els nou barons que l'acompanyen augmenten a dotze. Segons la crònica, davant la negativa del monarca franc a conquerir Catalunya als sarraïns, l'egregi baró en Ramon Berenguer i les seues tropes alemanyes assetjaren i conqueriren Barcelona l'any 980 i els ter-

¶⁹³ BNM, ms. 1303, f. 1504v. ¶⁹⁴ María Cruz GARCÍA DE ENTERRÍA, *Romancero viejo*, Madrid, Castalia, 1987, pp. 112-116. ¶⁹⁵ FERRANDO, «Fortuna catalana...», *op. cit.*, p. 209. ¶⁹⁶ Per a l'estudi de les llegendes d'Otger Cataló es fa im-

prescindible el treball de Miquel COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», *Estudis Romànics*, 1 (1949), pp. 1-47. Igualment interessant és la visió més recent de CINGOLANI, *Libre dels reis...*, *op. cit.*, pp. 21-39.

ritoris catalans foren subjugats a l'Imperi germànic. D'aquesta manera, la crònica explicaria la desvinculació de Catalunya de la monarquia franca (f. 175r-175v).

Poques línies després d'aquest passatge, el cronista explica el motiu pel qual el comte Ramon Berenguer va aconseguir l'alliberament dels comtats del jou de l'Imperi germànic. Amb aquesta finalitat, la crònica incorpora la narració de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri, la qual permet explicar l'alliberament del vincle vassallàtic amb l'Imperi i, a més, legitimar la donació del comtat de Provença. L'autor no especifica el nom del comte protagonista de la llegenda, però el context deixa entendre que es tracta del mateix Ramon Berenguer, a qui atribuïa la conquesta de Barcelona.

El compilador situa la llegenda en temps de l'emperador Enric II el Sant, per bé que s'hi refereix com a Enric «lo Primer» (f. 176r), perquè el *Chronicon* de Martí de Troppau, que és la font principal d'aquesta secció de la crònica, explicita que Enric I no va ser emperador «Unde nec ipse inter imperatores computatur, quia non regnavit in Ytalia nec fuit per papam coronatus». ⁹⁷ És possible que seguir la llista d'emperadors i papes de Martí de Troppau permeta al compilador d'enllaçar una llegenda amb l'altra. En aquest sentit, el *Chronicon* remarca la santedat de l'emperadriu i, potser, el cronista identifique —sense fer-ho explícitament— l'emperadriu de la llegenda amb l'esposa d'Enric II, santa Cunegunda. Segons Martí de Troppau: «Huius Henrici imperatoris uxor fuit sancta Cunegundis et ambo virgines permanserunt». ⁹⁸

De manera molt més extensa que el compilador de la *Crònica universal de 1427*, Bernat Desclot ja inclou la llegenda de l'emperadriu en la seua crònica, que resulta ser el primer testimoni escrit d'aquesta. ⁹⁹ Tanmateix, tant el caràcter breu de la narració de la *Crònica universal de 1427*, com la inclusió d'altres elements que no són presents a l'obra de Desclot, impedeix la identificació de la *Crònica* de Desclot com a font directa del nostre compilador, i això malgrat que aquesta serà una de les fonts que utilitzarà el cronista més endavant, a partir del regnat de Pere el Gran. D'altra banda, la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri ha sigut un tema recurrent en la historiografia catalana, utilitzada en nombrosos relats que tracten de justificar el domini legítim del comtat de Provença, com per exemple les versions de la llegenda del *Flos mundi*, el *Libre de les nobleses dels reis*, de Joan Francesc; el *Recort*, de Gabriel Turell; les *Chròniques de Espanya*, de Pere Miquel Carbonell; el *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines; o la *Crònica general de España*, de Pere Antoni Beuter, entre altres, a banda de l'esmentada *Crònica* de Bernat Desclot. ¹⁰⁰

¶ ⁹⁷ WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon...», *op. cit.*, p. 464. ¶ ⁹⁸ *Ibidem*. ¶ ⁹⁹ AGUSTÍ ALCOBERRO, «Mites i llegendes», *Qua-*

dem d'Història, 9 (2003), pp. 135-148 (p. 145).

¶ ¹⁰⁰ CORTADELLAS, *Repertori de llegendes...*, *op. cit.*, p. 127.

Antoni Ferrando va establir quatre tradicions que han transmés la llegenda, que són sensiblement diferents entre si: la família catalana, la francoanglesa, la centreeuropea i la provençal.¹⁰¹ L'origen comú de totes aquestes famílies de la llegenda sembla ser la històrica aliança de l'emperadriu Judit, segona muller de Lluís I el Pietós, amb Bernat de Septimània, comte de Barcelona, Tolosa i Narbona. Amb aquesta aliança s'afavoria políticament el fill de l'emperadriu, Carles el Calb, el qual va obtenir el control de la part occidental de l'imperi forjat pel seu avi Carlemany. L'emperadriu va ser acusada d'adulteri amb el comte Bernat, tot i que ambdós van ser, finalment, absolts. Aquests fets van ser difosos per tot Europa amb l'ajut del pamflet redactat per Pascasi Radbert, el qual contenia, a grans trets, aquest relat històric. Posteriorment, es va escriure en occità un romanç titulat, probablement, *Lo comte de Tolosa*, que degué servir de base per a la redacció en català de l'anònim *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó*, actualment perdut.¹⁰² La transformació que d'aquest relat va fer la branca catalana de la llegenda responia a una intencionalitat política clara: legitimar el comtat de Provença dins l'òrbita dels comtats catalans.

La versió de la *Crònica universal de 1427* presenta algunes peculiaritats respecte al primer testimoni escrit de la llegenda. En primer lloc, per a Desclot, l'emperadriu acusada d'adulteri és la filla del rei de Bohèmia,¹⁰³ igualment, així apareix identificada al *Sumari d'Espanya*, de Berenguer de Puigpardines, que depèn de l'obra de Desclot.¹⁰⁴ La *Crònica universal de 1427* no explicita el nom de l'emperadriu, però hem vist que el context de la crònica la identifica amb l'esposa de l'emperador Enric II, santa Cunegunda. A més, la versió de Desclot explica que Bertran de Rocabruna, el company de viatge del comte que va fugir acovardit abans del combat, és de Provença. En canvi, a la *Crònica universal de 1427*, Rocabruna és napolità. La nacionalitat napolitana del covard Rocabruna no sembla casual, sinó que, més aviat, respondria a les aspiracions d'Alfons el Magnànim sobre el regne de Nàpols, que devien seguir vives en el moment de redacció de la crònica.¹⁰⁵

D'altra banda, segons Desclot, quan el comte de Barcelona arriba a Alemanya parla en primer lloc amb l'emperador, a qui demana permís per entrevistar-se amb l'emperadriu. Però a la *Crònica universal de 1427* el comte acudeix abans a l'emperadriu, tal com fa, també, el protagonista d'aquest passatge de les *Cròniques d'Espanya*, de Pere Miquel Carbonell. Sobre aquest mateix afer, Carbonell explica l'ardit del comte per romandre en l'anonimat, això és, visitar l'emperadriu disfressat amb hàbit «de pare confessor».¹⁰⁶ A la crònica, el comte s'oculta sota un hàbit

¶ ¹⁰¹ FERRANDO, «Fortuna catalana...», *op. cit.* ¶ ¹⁰² Miquel AGUILAR, «La llegenda del bon comte i l'emperadriu: entre l'amor cortès i la política d'Estat», *Journal of Catalan Studies*, 8 (2005), pp. 63-76 (pp. 64-65). ¶ ¹⁰³ Bernat DESCLOT, *Crònica del Rey en Pere e dels seus antecessors passats*, Barcelona, Imprenta

de la Renaixensa, 1885, p. 44. ¶ ¹⁰⁴ Joan IBORRA (ed.), *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines*, València, PUV, 2000, p. 52. ¶ ¹⁰⁵ FERRANDO, «Fortuna catalana...», *op. cit.*, p. 211. ¶ ¹⁰⁶ Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques de Espanya*, Barcelona, Carles Amorós, 1546, f. 38r.

«de frare preycador» (f. 176v). Per la seua part, al text poètic llatí de l'*Exordium Populeti*, l'hàbit que fa servir el comte és de l'orde del Cister. Segons els seus editors: «la mudança [...] s'explica fàcilment pel disseny central del poema, que era lligar la prestigiosa llegenda del Bon Comte a la fundació d'un gran monestir de l'orde de Cister». ¹⁰⁷ Potser la font d'on el compilador va extractar la llegenda sí que es va confegir dins l'àmbit de frares predicadors, però no ho podem tampoc assegurar. No sabem si la *Crònica universal de 1427* va ser redactada dins l'òrbita de l'orde dels dominics; excepte aquesta particularitat de l'hàbit del comte, les referències a ordes religiosos al llarg de la crònica són anecdòtiques, puntuals i provenen directament de les fonts.

Una altra diferència important entre la *Crònica universal de 1427* i la de Desclot és el relat del viatge de l'emperadriu d'Alemanya a Barcelona. El text de Desclot no esmenta les festes que narra la crònica de 1427 per a celebrar la vinguda de l'emperadriu. Segons la tradició popular, les viandes servides durant aquelles festes inspiraren la dita popular «taula de Barcelona és taula bona». ¹⁰⁸ De fet, per a Miquel Carbonell, aquesta tradició popular sobre la taula de Barcelona és el pretext per a iniciar el capítol dedicat a la seua llegenda de l'emperadriu d'Alemanya acusada d'adulteri. ¹⁰⁹ Així doncs, per bé que el nostre cronista coneix l'obra de Desclot, la versió de la llegenda que conté la crònica sembla més pròxima als materials que posteriorment degué fer servir Carbonell per a aquest passatge de les seues *Cròniques d'Espanya*.

Poc després de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, la crònica torna a abandonar momentàniament el *Chronicon* per a iniciar la història de la part aragonesa de la Corona. En aquest punt, torna a recórrer a una llegenda, àmpliament difosa, fonamentada també en una falsa acusació d'adulteri, la llegenda de la reina calumniada (f. 179r-179v). Però la versió que recull la *Crònica universal de 1427*, tot i que brevíssima, conté una sèrie de particularitats interessants que la fan diferent, sobretot pel que fa a la intencionalitat, de la versió més divulgada de la llegenda.

El cronista anònim, per emmarcar aquesta llegenda, situa la resistència contra els sarraïns a les muntanyes de Jaca. L'acusació d'adulteri, en aquest cas, va dirigida contra Sança, senyora de Montaragó i muller del rei de Castella. Sança va ser acusada per dos dels seus fills d'haver comés adulteri amb un cavaller de la cort. Segons el relat del nostre compilador, amb evidents confusions, un fill bastard del rei de Castella, el futur rei Sanç Avarca, es va encarregar de defensar l'honor de la reina calumniada. El resultat de la justa és semblant al del combat referit línies

¶ ¹⁰⁷ Robert SALADRIGUES i Josep TORNÉ, «El Bon Comte de Barcelona i la fundació de Poblet», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 80 (2007),

pp. 5-32 (p. 12). ¶ ¹⁰⁸ AGUILAR, «La llegenda del bon comte...», *op. cit.*, p. 70. ¶ ¹⁰⁹ CARBONELL, *Cròniques...*, *op. cit.*, f. 37v.

més amunt per l'honor de l'emperadriu d'Alemanya: tots dos acusadors es retracten i admeten que havien acusat la reina falsament perquè tenien enveja de l'esmentat cavaller. Llavors, en agraïment per la defensa de la reina, Sanç Avarca és nomenat rei d'Aragó. Ara bé, el bastard, al qual la valentia el va agrair amb l'honor d'ésser considerat primer rei d'Aragó, no va poder perpetuar el seu llinatge perquè va morir sense fills. Arran de la mort del monarca sense descendència, els cavallers aragonesos elegiren rei Ramir I d'Aragó.

Com hem dit més amunt, la llegenda de la reina calumniada ha sigut un tema recurrent en diverses cròniques, però no sempre respon a la mateixa finalitat que s'entreveu a la versió fugaç de la *Crònica universal de 1427*. El propòsit, a grans trets, de la llegenda de la reina calumniada era explicar, d'una banda, el repartiment dels territoris que Sanç III el Major va fer als seus fills i, de l'altra, l'ascens al tron d'Aragó del bastard del rei, Ramir I. Però la *Crònica universal de 1427* conserva diverses confusions històriques que, a parer nostre, tenen una intencionalitat clara. En primer lloc, la reina motiu de la calúnnia, per a la *Crònica de 1427*, és Sança, senyora de Montaragó i esposa del rei de Castella. En canvi, per al primer text que ha transmés la llegenda, la *Crònica Naiarensis*, Garcia, primogènit de Sanç III Garcés el Gran (c. 996-1035), s'enfadà amb sa mare, Múnia, perquè aquesta no va permetre que l'infant cavalcara un cavall propietat del rei. Garcia, motivat per la ira, acusà falsament sa mare d'haver comés adulteri amb un cavaller. Llavors, Ramir, bastard del rei, es va presentar voluntari en la defensa de l'honor de la reina calumniada. Com a recompensa, Ramir va rebre els territoris que conformaven Aragó i, amb el temps, es va convertir en el primer monarca aragonés.¹¹⁰

Algunes cròniques redactades a l'àmbit aragonés es refereixen a una filla del rei de Navarra casada amb un rei de Castella. Això mateix es pot llegir a les cròniques de Guadalberto Fabricio Vagad i Lucio Marineo Siculo. Ambdós cronistes aragonesos situen una Sança com a filla de Sanç II Garcés, *Avarca* (c. 936-994) i esposa del rei Ramir de Castella.¹¹¹ Però aquesta Sança de qui parlen Vagad i

¶ ¹¹⁰ Han estudiat la llegenda i les seues justificacions Aengus WARD, «Sancho el Mayor, la reina calumniada y los orígenes del reino de Castilla», en J. A. JARA FUENTE, G. MARTÍN i I. ALFONSO ANTÓN (eds.), *Construir la identitat en la Edat Mitjana: Poder y memoria en la Castilla de los siglos VII a XV*, Conca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2010, pp. 209-224; David PATTISON, «The legend of the sons of Sancho el Mayor», *Medium Ævum*, 51/1 (1982), pp. 35-54, i «Leyendas épicas en las crónicas alfonsies: enfoque de la cuestión», en J.-P. GENET (ed.), *L'histoire et les nouveaux publics dans l'Europe médiévale (XIIIe-XVe siècle)*, París, Éditions de la Sorbonne, 1997, pp: 77-87;

Alan DEYERMOND, *La literatura perdida de la Edad Media castellana. Catálogo y estudio*, vol. I: *Épica y Romances*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1995; Jose María RAMOS, «Relatos poéticos en las crónicas medievales. Los hijos de Sancho III», *Archivo de Filología Aragonesa*, 28-29 (1981), pp. 313-334, i Ramon MENÉNDEZ PIDAL, «Relatos poéticos en las crónicas medievales: nuevas indicaciones», *Revista de Filología Española*, 10 (1923), pp. 329-372. ¶ ¹¹¹ Gauberto Fabricio VAGAD, 1 *Crónica de Aragón*, Saragossa, Pablo Hurus, 1499, f. 19v; Lucio MARINEO SICULO, *Crónica d'Aragón*, València, «en la casa y oficina dicha al Molí de la Rovella», 1524, f. 7r.

Marineo Siculo se situaria cronològicament una generació per sobre a la dels personatges que tradicionalment han protagonitzat aquesta llegenda. D'altra banda, encara per als esmentats historiadors aragonesos, Sanç II era el pare de Sança i no el fill bastard del rei —o comte— de Castella. A més, Avarca tampoc no va ser mai rei d'Aragó sinó de Nájera-Pamplona, ni, per descomptat, el va succeir Ramir I. Entre Avarca i Ramir, doncs, la crònica se salta els reis de Nájera-Pamplona i comtes d'Aragó Garcia Sanxes II, *el Tremolós*, i Sanç III Garcés, *el Gran*. Aquest darrer va maridar amb la filla del comte de Castella, amb qui va tenir tres fills. Però fora del matrimoni va engendrar el futur rei Ramir I d'Aragó, amb la senyora na Sança d'Aibar, també coneguda amb els noms de Baia o Elvira.¹¹²

Altres obres, com l'esmentada crònica de Vagad, defensen la legitimitat de Ramir I i argumenten que Sanç III s'hauria casat primerament amb na Baia d'Aibar.¹¹³ Aquest cronista, amb la intenció de demostrar la legitimitat de Ramir, es fa ressò de la «corónica más cierta, más antigua y verdadera de Sant Victorián». Aquesta crònica, segons l'historiador aragonés, «no se contenta de probar solamente de palabra que fue legítimo [...] mas aun da fe de ello por escritura auténtica».¹¹⁴ A més, critica aferrissadament l'actitud del cronista Roderic Ximénez de Rada perquè, segons Vagad, l'arquebisbe toledà, a Ramir, «nunca le llamava sino fijo de otra madre».¹¹⁵

Malgrat tot, la presència d'un bastard reial que aspirava al tron d'Aragó devia planar sobre els materials cronístics que consultava el nostre compilador. Tot i això, la solució de la *Crònica de 1427* va ser considerar fill il·legítim Sanç Avarca. Com a contrapartida, va haver de llevar-li a Ramir l'èpica del combat per conservar la fama de la reina calumniada així com l'honor d'ésser considerat el primer rei d'Aragó. Així doncs, la versió de la llegenda que conserva la crònica conjuga la presència d'un bastard reial amb la legitimitat del rei Ramir I d'Aragó, el qual va ser elegit rei a la mort de Sanç Avarca,¹¹⁶ per bé que el preu d'això mateix siga

¶¹¹² En termes similars ho expliquen, per exemple, la *Crònica dels reis d'Aragó e dels comtes de Barcelona* (BHUS, ms. 2664-1: 15r-17r) i la crònica continguda al manuscrit BNP, ms. esp. 13 (ff. 78r-79v), totes dues dependents, en aquest passatge, del *De rebus Hispaniae* de l'arquebisbe Roderic Ximénez de Rada. ¶¹¹³ VAGAD, *Crònica de Aragón...*, op. cit., f. 20v. ¶¹¹⁴ *Ibidem*. ¶¹¹⁵ *Ibidem*, f. 21r. Marineo Siculo considera, igualment, Ramir fill legítim del rei, nascut durant el seu suposat primer matrimoni, en aquest cas, amb «Doña Elvira, muger muy noble de linage y señora del castillo de Aivar». Després de la defunció d'aquesta, el monarca es va casar amb «Mayor, hija del conde de Castilla». MARINEO SICULO, *Crònica d'Aragón...*, op. cit., f. 7v. ¶¹¹⁶ D'aquesta confusió entre Sanç Avarca

i Ramir I d'Aragó que conté la crònica, en parla HIREL-WOUTS, «Le Justicia d'Aragon...», op. cit., pp. 284-285. Les confusions entre personatges d'aquesta nissaga han estat freqüents al llarg de la historiografia. La *Crònica legionense*, o *silense*, en aquest mateix passatge confon Sanç III amb el seu avi, Sanç II. Vegeu, en aquest sentit, Antonio DURÁN GUDIOL, *Ramiro I de Aragón*, Saragossa, Guara, 1978, p. 20. Per la seua part, la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* se salta els regnats de Sanç II Avarca i del seu fill, Garcia Sanxes, *el Tremolós*. L'anotador del manuscrit, a més, confon Sanç III amb Sanç Avarca, tal com explica l'editor del text, Mateu RODRIGO LIZONDO (ed.), *Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, València, PUV, 2011, p. 98.

sacrificar l'heroïcitat del futur Ramir I, a canvi de mantenir intacta la seua legitimitat obviant el fet d'haver nascut fora del matrimoni regi.

Enllestida la llegenda de la reina calumniada, la crònica segueix compendiant el *Chronicon* de Martí de Toppau fins al capítol 39 d'aquesta secció, que recull una altra llegenda en què les desgràcies de la protagonista s'inicien arran d'una falsa acusació d'adulteri. En aquest cas, la crònica inclou la llegenda de la comtessa de Tarragona. Aquest passatge de la *Crònica de 1427*, on apareix novament la temàtica recurrent de la falsa acusació d'adulteri, té un especial interès pel fet de ser, com ja indicava Cortadellas,¹¹⁷ l'únic testimoni de la llegenda que s'ha conservat (f. 181r-181v).

La llegenda conté elements fantàstics, com ara el viatge marítim de la comtessa des de Tarragona fins a Anglaterra damunt d'un mantell. També en recull d'altres que s'allunyen de la realitat històrica, com el fet que el comte de Tarragona reba, en acció de gràcies, el regne d'Anglaterra. Segons Anna Cortadellas, la llegenda va ser concebuda a mitjan segle XIV, al llarg d'un litigi entre Pere III i la diòcesi de Tarragona. L'objectiu del relat, doncs, seria la legitimació de l'espoli del comtat de Tarragona que patí Robert d'Aculley, o Robert Bordet. Aquest, possiblement bastard d'Enric I d'Anglaterra, era un cavaller normand que a principis del segle XII va participar activament en la conquesta. L'arquebisbe Oleguer li cedí Tarragona, li encarregà la seua repoblació i li atorgà el títol de príncep de Tarragona, que va posseir de 1129 a 1154 o 1157, fins que el succeí el seu fill Guillem. No obstant això, Guillem i sa mare, Agnès, van haver de renunciar als drets de successió per les pressions judicials tant de l'arquebisbat com del comtat de Barcelona. Immersos en aquesta pugna de jurisdiccions, Guillem morí assassinat a Tortosa l'any 1168, i això desencadenà l'assassinat de l'arquebisbe n'Hug de Cervelló a mans dels germans de Guillem, Berenguer i Robert, que consideraren que l'arquebisbe era responsable directe de la pèrdua del comtat de Tarragona. Això no obstant, Agnès conservà el títol de comtessa de Tarragona fins a la seua mort, l'any 1170, però només nominalment.¹¹⁸ La llegenda de la comtessa de Tarragona, doncs, camuflaria aquest espoli, tot convertint-lo en una donació voluntària que el comte feu a l'Església. Això darrer és, justament, el que indica la rúbrica d'aquest capítol, així com la frase que introdueix la llegenda: «Com Terragona e lo comdat fou donat a la Església. En aquest temps, lo comte de Terragona donà Terragona e tota sa tinència a la Església» (f. 181r).

Aquest capítol llegendari és relativament extens si el comparem amb altres passatges que tradicionalment han merescut molta més atenció en altres cròniques que no en la de 1427. En efecte, la unió dinàstica de Catalunya amb Aragó,

¶¹¹⁷ CORTADELLAS, «Sis llegendes...», *op. cit.*, i *Repertori de llegendes...*, *op. cit.*

¶¹¹⁸ CORTADELLAS, «Sis llegendes...», *op. cit.*, pp. 10-11.

l'entronització d'Alfons el Cast, el regnat de Pere el Catòlic o el de Jaume I no mereixen per al nostre compilador més que unes poques línies. Potser, la brevetat gairebé analítica amb què tracta tots aquests passatges responga a la utilització d'algun tipus d'annals o llistes genealògiques breus; però justament aquest caràcter breu en fa difícil la identificació de la font.

A partir del regnat de Pere el Gran, coincidint amb el final del *Chronicon* de Martí de Toppau, els monarques i la història de la Corona d'Aragó esdevenen l'eix central de la crònica. Durant els episodis del regnat de Pere el Gran, el compilador sembla abreujar i adaptar els esdeveniments més destacats que narra Bernat Desclot a la seua crònica. Però segueix incorporant fragments llegendaris, brevíssims, que no aporta Desclot. Per exemple, després de l'episodi del desafiament de Bordeus, la crònica recull una llegenda segons la qual, en les sis galeres que l'almirall Roger de Llúria va capturar al port de Marsella hi havia sis comtes, un dels quals era Simó de Montfort. Aquest, segons Cortadellas es tracta del mateix que va vèncer Pere el Catòlic a Muret.¹¹⁹ Segons la brevíssima —i macabra llegenda que aporta ací la crònica, Roger de Llúria hauria capturat Simó de Montfort i l'hauria tramés al rei Pere el Gran. Aquest, en venjança per la derrota del seu avi, tortura el comte francès i l'oblga a menjar-se la seua pròpia carn (f. 190r-190v).

Després de l'actual foli 190, el manuscrit 17711 de la BNM ha perdut dos folis que, sortosament, podem recuperar a partir de la còpia fragmentària del manuscrit 400 de l'ACV (ff. 6v-9r). En aquest fragment recuperat, el cronista relata el final del capítol dedicat a Pere el Gran, el regnat d'Alfons II el Franc i el de Jaume II el Just. Sobretot per al regnat d'aquest darrer rei, el cronista sembla seguir la *Crònica* de Ramon Muntaner, especialment per als episodis de l'expedició de Roger de Flor i els almogàvers a Constantinoble.¹²⁰

El capítol 53 d'aquesta darrera secció explica el regnat de Joan I i les campanyes sicilianes de l'infant Martí (ff. 194v-155r). El capítol és breu, com la majoria dels capítols finals de la crònica, però condensa les dades i els personatges més rellevants que aporten altres cròniques, com ara les *Cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I*, contingudes al manuscrit 212 de la BHUV, la redacció del qual degué produir-se, pel cap alt, durant la segona dècada del segle XV.¹²¹ Els escrits cronístics que conserva aquest factici relaten, amb més profusió de detalls que no la *Crònica universal de 1427*, diferents episodis que protagonitzen personatges com el comte d'Armenyac, na Violant, filla del duc de Bar; Andrià de Xaramunt, Artal d'Alagó o Pere Maça, entre altres. Igualment, el manuscrit 212 de la BHUV descriu

¶¹¹⁹ CORTADELLAS, *Repertori de llegendes...*, op. cit., p. 81. ¶¹²⁰ Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans,

2015. ¶¹²¹ Vicent J. ESCARTÍ, «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), pp. 31-48 (pp. 39-47).

les mateixes localitzacions dels escenaris bèl·lics on es desenvolupen les diverses accions militars a la crònica, com el castell de Catània o el de Jaig. No identifiquem plenament aquest manuscrit com a font directa del cronista —tampoc no el descartem—, però aquests capítols finals es deuen basar en algun compendi de característiques similars a aquest que serveix a la Universitat de València.

Quan al regnat de Ferran d'Antequera, el cronista sembla bastant precís en l'aportació de les dates referents als fets esdevinguts durant aquest període. Per exemple, després de l'empresonament de Jaume d'Urgell, la crònica explica:

E après, lo rey vengué en Barchinona, e aquí fonch jurat per tots en comte de Barchinona e príncep de Catalunya. En après, fou coronat en Çaragoça diumenge, a .XI. dies de febrer, any .MCCCCXIII.

En aquest any entrà papa Benet en València a .XXII. dies de dehembre. E lo rey hi entrà a .XXIII. [dies del dit mes] e fou jurat aquí per rey per tots los tres brassos dimecres, a .VIII. de gener, any .MCCCCXV. (f. 197r).

Efectivament, la coronació del rei a Saragossa va tenir lloc el diumenge 11 de febrer de l'any 1414¹²² i l'entrada del monarca a la ciutat de València, segons la crònica, el 23 de desembre del mateix any.¹²³ González Sánchez, però, situa l'entrada del rei a València un dia abans a partir d'una carta de Ferran I al, llavors, príncep Alfons en què li ordena la protecció de les juries d'Aragó, carta datada a València el 22 de desembre de 1414.¹²⁴ Aquest autor, que utilitza com a font la transcripció d'Hinojosa del manuscrit ACV, ms. 400,¹²⁵ situa el jurament dels furs de Ferran I a València el 8 de gener de 1415. Ara bé, aquesta datació és el resultat d'un error en l'esmentada transcripció; la data que ofereix la còpia de l'ACV, ms. 400 (f. 16r), igual que la del BNM, ms. 17711 (f. 197r), és «.VIII. de gener, any .MCCCCXV.», i no 8 de gener. Així doncs, la nostra crònica sembla ser l'única font que data el jurament del primer Trastàmara a València el 9 de gener de 1415. D'altra banda, el cronista situa l'entrada de Benet XIII a València el 22 de desembre de 1414, per bé que aquesta va tenir lloc abans, el 14 de desembre d'aquell mateix any.¹²⁶ Segons aquest mateix autor, la *Crònica de Pere Maça*, per tant, la *Crònica universal de 1427*, és el primer testimoni historiogràfic plenament valencià de l'entrada de Benet XIII a València.

¶ ¹²² Roser SALICRÚ, «La coronació de Ferran d'Antequera: l'organització i els preparatius de la festa», *Anuario de Estudios Medievales*, 25/2 (1995), pp. 699-759 (p. 707). ¶ ¹²³ Aquesta mateixa data ofereix Francesc MASSIP, «L'entrada valenciana dels primers Trastàmars», *Locus Amoenus*, 12 (2013), pp. 55-65 (p. 57). ¶ ¹²⁴ Santiago GONZÁLEZ SÁNCHEZ, *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón*

(1407-1416), Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 2013, p. 199. ¶ ¹²⁵ HINOJOSA, *Crònica de Pere Maça...*, *op. cit.*, p. 46. ¶ ¹²⁶ Blai SERVER, «La visita del papa Benet XIII a València de 1414-1415: una aproximació a la seua memòria en la tradició historiogràfica valenciana», *SCRIPTA, Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 9 (2017), pp. 60-80 (p. 62).

El monarca que més pes té a la *Crònica de 1427* és Alfons el Magnànim. D'altra banda, els fets narrats als capítols finals de la crònica, coincideixen, molt probablement, amb el moment de la seua redacció. En aquesta part final, els esdeveniments s'identifiquen, sovint, amb dates precises, indicant el dia, el mes i l'any; s'allunya, per tant, de les generalitzacions que emprava anteriorment. És cert que els passatges dedicats a la història catalanoaragonesa són breus, tant que dificulten la detecció de les possibles fonts. També és breu la narració del temps del regnat del Magnànim, i tanmateix, la profusió de detalls en la redacció dels episodis esdevinguts durant el regnat d'Alfons IV és superior a la resta de monarques presents a la *Crònica universal de 1427*. Aquesta característica sembla una conseqüència de l'esmentada superposició del temps narrat amb el temps viscut. Autors contemporanis també es van fer ressò de les gestes napolitanes del Magnànim i, com l'anònim autor de la crònica, també incorporaven notícies breus, o referències a esdeveniments més o menys anecdòtics que van tenir lloc al regne de València. Aquest és el cas de la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, que, com els capítols finals de la nostra crònica, beuria en cròniques coetànies i diferents annals valencians. L'editor de la *Crònica i dietari* ja indicava que la *Crònica universal de 1427* acabava a manera d'incipient dietari de fets ocorreguts a València, per bé que no s'adverteix cap relació entre ambdues cròniques.¹²⁷ Si bé és cert que no tenen relació, totes dues relaten els episodis del regnat d'Alfons el Magnànim de manera detallada i gairebé la mateixa reverència envers la figura del monarca.

En aquesta secció final, on el caràcter universal de la nostra crònica ha deixat pas a una focalització quasi exclusiva en els afers reials i militars de la Corona d'Aragó, el compilador, de tant en tant, es fa ressò d'esdeveniments que, segurament, encara eren recordats a manera d'efemèride en la mentalitat col·lectiva. Molts d'aquests fets són desastres naturals o epidèmies; notícies, en definitiva, que la gent devia recordar perquè havien passat de forma oral de pares a fills, o perquè l'impacte de l'esdeveniment havia merescut l'atenció dels autors de crònics més o menys «locals» que convenien d'anotar als seus escrits; o, almenys, aquesta mena d'apunts responia al tipus de novetat que aquells autors de crònics d'àmbit local més reduït acostumaven a incorporar a les seues obres. En aquests tipus de notícies breus incorporades i barrejades en altres textos, amb una altra voluntat que no la inicial, hom pot reconèixer incipients traces de dietarisme.¹²⁸ La *Crònica de 1427* conté, en els capítols finals, anotacions que presenten aquestes característiques, que el compilador pot haver inserit, bé producte del seu record personal, bé incorporades a partir d'algun text amb aquestes particularitats «protodietarístiques».

¶¹²⁷ RODRIGO LIZONDO, *Melior Miralles...*, *op. cit.*, p. 25. ¶¹²⁸ Vicent J. ESCARTÍ, «Notícia sobre la literatura memorialística al País Va-

lencià, del segle XIV al XIX», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, 28 (2010), pp. 181-205 (p. 186).

Un text coetani a la crònica, *Anales valencianos*,¹²⁹ és un exemple del tipus de textos que podia haver tingut en compte el cronista. Aquests annals, malgrat que són molt breus, presenten una característica comuna amb la nostra crònica, i és el fet d'interessar-se, en primer lloc, per la història universal, després per la història dels monarques catalanoaragonesos i, finalment, «acaben configurant-se en aplec de notícies i successos de caire local o regnicola, d'interés molt relatiu».¹³⁰ En concret, finalitzen amb una relació d'epidèmies i successos que van tenir lloc a València de 1348 a 1481; tot i no ser la font directa del nostre compilador, molts dels fets que narra la *Crònica universal de 1427* també hi són presents.

CONCLUSIONS

La *Crònica de 1427*, text d'indubtable origen valencià, té una voluntat patent de compendiar la història universal des de la creació del món fins als temps en què fou redactada. El compilador, circumscrit a l'àmbit cristià occidental, inicia la crònica amb un compendi de teologia cristiana que li serveix, a tall d'introducció, per emmarcar tota l'obra en termes cristians. La narració de la creació del món i tota la història bíblica serveix a aquesta voluntat universal de compendiar tot el saber cristià; i al mateix propòsit respon el fet d'enllaçar aquesta història bíblica amb les llistes de successos als trons imperial i pontifici com una continuació i herència legítima de la història cristiana. Amb aquesta finalitat, l'autor fa servir obres conegudes i a bastament copiades a tot Europa al llarg de l'edat mitjana. Hem pogut constatar la utilització de l'*Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais, la *Història escolàstica* de Pere Comestor, les *Sentències* de Pere Llombart i el *Chronicon* de Martí de Troppau. De manera més puntual, hom pot apreciar, també, l'ús de fonts secundàries com les *Històries troianes*, el *Secretum secretorum*, o materials provinents de les *Dècades* de Tit Livi. La darrera secció de la crònica, referent a la història de la Corona d'Aragó, és la més breu de totes; en realitat es tracta d'un compendi comprimit d'història nostrada, per a la confecció del qual el cronista de 1427 degué fer servir cròniques catalanes, com la de Desclot i Muntaner, però també d'altres d'àmbit aragonés. Tanmateix, als capítols finals, el cronista se centra en el seu entorn més immediat, la ciutat i el regne de València. A mesura que els fets narrats s'apropen al temps viscut pel cronista, i sobretot per a la inclusió de totes les notícies centrades en la ciutat i regne de València, el compilador fa servir escrits més localitzats, com ara cròniques locals, llibres de memòries o annals,

¶ ¹²⁹ María Luisa CABANES (ed.), *Anales valencianos*, Saragossa, Anubar, 1983. ¶ ¹³⁰ Vicent J. ESCARTÍ, «Sobre els primers testimonis memo-

rialístics valencians: anotacions dietarístiques i cròniques locals», *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris*, 16 (2011), pp. 159-173 (p. 170).

sense desmerèixer les possibles aportacions a partir de records personals sobre els esdeveniments narrats al final de la *Crònica universal de 1427*.

CRITERIS D'EDICIÓ

En aquesta edició respectem, generalment, les grafies del text original. No obstant això, hem regularitzat l'ús de les majúscules i de les grafies *u/v* i *i/j*, així com els casos de confusions entre *c/ç*. També hem normalitzat la utilització dels accents, els guionets i els apòstrofs segons les normes ortogràfiques actuals. Pel que fa a l'accentuació gràfica de la *e*, utilitzem l'accent agut atés que el text és valencià. Així mateix hem suprimit les dobles consonants inicials. Per a indicar aquelles elisions que actualment no tenen representació gràfica, fem servir el punt volat. Entre claudàtors indiquem les lletres o mots que falten pel deteriorament del manuscrit. Entre parèntesis angulars restituïm lletres o mots omesos pel copista, indispensables per al sentit del text. Indiquem els errors de repeticions innecessàries en nota a peu de pàgina. Pel que fa als mots que es parteixen a final de full, hem posposat la foliació per respectar la integritat de la paraula. Numerem —i, si és el cas, titulem— cada capítol, entre claudàtors, seguint la nostra pròpia numeració; també en aquells capítols de la crònica que estan numerats, per tal d'evitar els salts de numeració que es produeixen per la pèrdua de folis. Per a la fixació del text, fem servir de base el manuscrit BNM, ms. 17711, atés que conserva la major part de la crònica. En aquells passatges en què aquest manuscrit conté una lliçó dubtosa, o alguna pèrdua d'informació, realitzem les esmenes oportunes i completem segons la lliçó que ens aporta l'ACV, ms. 400, tot indicant aquesta circumstància amb una nota a peu de pàgina.

LLISTA D'ABREVIATURES

- ACV: Arxiu de la Catedral de València
- BC: Biblioteca de Catalunya
- BHUS: Biblioteca Històrica de la Universitat de Salamanca
- BHUV: Biblioteca Històrica de la Universitat de València
- BNM: Biblioteca Nacional de Madrid
- BNP: Biblioteca Nacional de París
- BPET: Biblioteca Pública Estatal de Tarragona

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR, M., «La llegenda del bon comte i l'emperadriu. Entre l'amor cortès i la política d'Estat», *Journal of Catalan Studies*, 8 (2005), pp. 63-76.
- AGUILAR ÀVILA, J. A., *La 'Crònica' de Ramon Muntaner: edició i estudi*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015.
- ALCOBERRO, A., «Mites i llegendes», *Quaderns d'Història*, 9 (2003), pp. 135-148.
- ALVIRA, M., «La imagen del Miramamolín al Nasir (1199-1213) en las fuentes cristianas del siglo XIII», *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2 (1996), pp. 1003-1028.
- ARRONIS LLOPIS, C., *'La vida de la sacratíssima verge Maria' de Miquel Peres: estudi i edició*, Alacant, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, tesi doctoral, 2012.
- BATALLER, A., *Les traduccions catalanes del 'Liber de Moribus Hominum et de Officiis Nobilium Super Ludo Scachorum' de Jacobus de Cessulis*, València, PUV, 2009.
- BEAUVAIS, V. DE, *Speculi Majoris Vincentii Burgundi Praesulis Belvacensis... Tomus Quartus, qui Speculum historiale inscribitur*, Venècia, Dominicum Nicolinum, 1591.
- BIZZARRI, H., «Difusión y abandono del "secretum secretorum" en la tradición sapiencial castellana de los siglos XIII y XIV», *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, 63 (1996), pp. 95-137.
- *Pseudo-Aristóteles: Secreto de los secretos. Poridat de las poridades*, València, PUV, 2010.
- «Fray Juan Gil de Zamora y una versión del *Secretum secretorum*», *Studia Zamorensia*, 13 (2014), pp. 131-137.
- BLASCO, A., «Llamar al agua como experiencia poética en la cultura medieval», *Cuadernos del CEMyR*, 18 (2010), pp. 39-55.
- BOHIGAS, P., *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.
- «Notas sobre algunas crónicas catalanas contenidas en manuscritos de la Biblioteca Nacional», en A. Badia i Margarit, G. Colon i J. Morad (eds.), *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, pp. 455-483.
- CABANES, M. L. (ed.), *Anales valencianos*, Saragossa, Anubar, 1983.
- CÀMARA I SEMPÈRE, H., *La Mare de Déu en el 'Flos sanctorum romançat' (1494)*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2010.
- CARBONELL, P. M., *Chroniques de Espanya*, Barcelona, Carles Amoros, 1546.
- CESAREA, E. DE, *Hystoria de la yglesia, que llaman eclesiástica y tripartita*, edició de Juan de la Cruz, Coimbra, Iván Alvarez, 1554.
- CIFUENTES I COMALA, L., *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2006.

- CINGOLANI, S. M. (ed.), *Libre dels Reis*, València, PUV, 2008.
- COLL I ALENTORN, M., «La llegenda d'Òtger Cataló i els nou barons», *Estudis Romànics*, 1 (1949), pp. 1-47.
- «Les cròniques universals catalanes», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 34, (1972), pp. 43-50.
- CORTADELLAS, A., «Sis llegendes inèdites de la historiografia catalana medieval», *Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura*, 11 (2000), pp. 7-39.
- *Repertori de llegendes historiogràfiques de la Corona d'Aragó (segles XIII-XVI)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 2001.
- DESCLOT, B., *Crònica del Rey en Pere e dels seus antecessors passats*, Barcelona, Imprenta de la Renaixensa, 1885.
- DEYERMOND, A., *La literatura perdida de la Edad Media castellana. Catálogo y estudio*. Vol. I, *Épica y Romances*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1995.
- DURÁN GUDIOL, A., *Ramiro I de Aragón*, Saragossa, Guara, 1978.
- ESCARTÍ, V. J., «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15 (1993), pp. 31-48.
- (ed.), *Pere Antoni Beuter: Primera part de la història de valència*, València, PUV, 1998.
- «Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX», *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, 28 (2010), pp. 181-205.
- «Sobre els primers testimonis memorialístics valencians: anotacions dietarístiques i cròniques locals», *Quaderns de Filologia. Estudis Literaris*, 16 (2011), pp. 159-173.
- FABRICIO, I. (ed.), *Martini Poloni archiepiscopi consentini, ac summi pontifices poenitentiarum, Chronicon e vetustissimo manuscrito et ipsi scriptori paene coaetaneo*, Colònia, Gerhardus Grevenbruch, 1616.
- FERRANDO, A., «Fortuna catalana d'una llegenda germànica. El tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri», en Tilbert Dídac Schönberger, Axel Stegmann (eds.), *Actes del desè col.loqui internacional de llengua i literatura catalanes, Frankfurt, 18-25 de setembre de 1994*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, vol. 2, pp. 197-216.
- FERRER SANTANACH, M., *La traducció catalana medieval de les Dècades de Titus Livi. Edició del llibre I*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona tesi doctoral, 2010.
- «Titus Livi a la "Crònica universal" de 1425», *Estudis Romànics*, 35 (2013), pp. 427-433.
- FLAVI, Josep, *Antiguitats judaiques*, Barcelona, Nicolau Spindeler, 1482.
- GARCÍA DE ENTERRÍA, M. C., *Romancero viejo*, Madrid, Castalia, 1987.
- GARCIA SEMPERE, M. i L. MARTÍN PASCUAL, «La passió de la mare de Déu en la literatura catalana medieval», en *Medievalismo en Extremadura: Estudios sobre*

- literatura y cultura hispánicas de la Edad Media*, Cáceres, Universidad de Extremadura, 2009, pp. 563-574.
- GONZÁLEZ SÁNCHEZ, S., *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 2013.
- GOZALBES CRAVIOTO, E., «El Comes Iulianus (Conde Julián de Ceuta), entre la historia y la literatura», *Al Qantir. Monografías y Documentos sobre la Historia de Tarifa*, 11 (2011), pp. 3-35.
- GULSOY, J., *Estudis de gramàtica històrica*, València/Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.
- HINOJOSA, J., *Crónica de Pere Maça*, València, Universitat de València, 1979.
- «Las fronteras valencianas durante la guerra con Castilla (1429-1430)», *Saitabi*, 37 (1987), pp. 149-157.
- HIREL-WOUTS, S., «Le Justicia d'Aragon dans quelques chroniques de la couronne d'Aragon aux XIVe et XVe siècles: entre fiction juridique et représentation du pouvoir royal», *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*, 29 (1) (2006), pp. 277-300.
- IBORRA, J., *Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines*, València, PUV, 2000.
- IKAS, W., «Martinus Polonus' Chronicle of the Popes and Emperors: a Medieval Best-seller and its Neglected Influence on Medieval English Chroniclers», *The English Historical Review*, 116 (466) (2001), pp. 327-341.
- KAEPPELI, T., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, Roma, Typis Polyglottis Vaticanis, vol. III, 1980.
- LEWIS, Charlton, i Charles SHORT, *A New Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1891.
- MARINEO SICULO, L., *Crónica d'Aragón*, edició de Juan de Molina, València, en la casa y oficina dicha al Molí de la Rovella, 1524.
- MASSIP, F., «L'entrada valenciana dels primers Trastàmars», *Locus Amoenus*, 12 (2013), pp. 55-65.
- MATTHEWS, W., «Martinus Polonus and some later Chroniclers», en D. A. Pear-sall i R. A. Waldron (eds.), *Medieval Literature and Civilization. Studies in Memory of G. N. Garmonsway*, Londres, Bloomsbury Academic, 2013, pp. 275-288.
- MENÉNDEZ PIDAL, R., «Relatos poéticos en las crónicas medievales: nuevas indicaciones», *Revista de Filología Española*, 10 (1923), pp. 329-372.
- MIGNE, J.-P. (ed.), *Patrologiae Latinae cursus completus* (221 vols.), París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1844-1864.
- (ed.), *Patrologiae graeca, latine tantum editae* (161 vols.), París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1857-1866.
- PATTISON, D., «The legend of the sons of Sancho el Mayor», *Medium Aevum*, 51 (1) (1982), pp. 35-54.
- «Leyendas Épicas en las Crónicas Alfonsies: Enfoque de la Cuestión», en J.-P. Genet (dir.), *L'histoire et les nouveaux publics dans l'Europe médiévale (XIIIe-XVe siècle)*, París, Éditions de la Sorbonne, 1997, pp. 77-87.

- PERUJO MELGAR, J., *Les Històries troianes de Jaume Conesa, traducció catalana de la Historia destructionis Troiae de Guido delle Colonne: estudi i edició*, Alacant, Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, tesi doctoral, 2015.
- PIÑERO, A. (ed.), *Todos los Evangelios: Traducción íntegra de las lenguas originales de todos los textos evangélicos conocidos*, Madrid/Mèxic/Buenos Aires, EDAF, 2008.
- RAMOS, J. M., «Relatos poéticos en las crónicas medievales. Los hijos de Sancho III», *Archivo de Filología Aragonesa*, 28-29 (1981), pp. 313-334.
- ROCA, P., *Catálogo de los manuscritos que pertenecieron a D. Pascual de Gayangos existentes hoy en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1904.
- RODRIGO LIZONDO, M. (ed.), *Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, València, PUV, 2011.
- ROLSTON, E., *Martin of Opava and the treatment of imperial history in dominican works of compilation, c. 1250-1330*, Christchurch, Universitat de Canterbury, tesi doctoral, 2018.
- ROVIRA I CERDÀ, H., *El Valeri Màxim d'Antoni Canals: estudi i edició (llibres I-V)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, tesi doctoral, 2014.
- SALADRIGUES, R. i J. TORNÉ, «El Bon Comte de Barcelona i la fundació de Poblet», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 80 (2007), pp. 5-32.
- SALICRÚ, R., «La coronació de Ferran d'Antequera: l'organització i els preparatius de la festa», *Anuario de Estudios Medievales*, 25 (2) (1995), pp. 699-759.
- SERRA DESFILIS, A., «La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón», *Locus Amoenus*, 6 (2003), pp. 57-74.
- SERRANO, J., «L'establiment de l'Orde del Temple a la Tortosa de Síria (segle XII)», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pp. 334-343.
- SERVER, B. J., «La visita del papa Benet XIII a València de 1414-1415: una aproximació a la seua memòria en la tradició historiogràfica valenciana», *SCRIPTA. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 9 (2017), pp. 60-80.
- STEELE, R., *Secretum secretorum cum glossis et notulis*, Oxford, Typographeo Clarendoniano, 1920.
- TOLDRÀ, M., «La prosa històrica» i «Historiadors del segle XV», en Lola Badia (dir.), *Història de la literatura catalana*, vol. III: *Literatura medieval (segle XV)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana / Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2015, pp. 163-190.
- TROPPEAU, Martí de, *Martini Poloni, archiepiscopi Consentini, etc. Chromicon expeditissimum, ad fidem veterum manuscriptorum codicum emendatum et auctum*, Anvers, Christophori Plantini, 1574.
- VAGAD, G. F., *Crónica de Aragón*, Saragossa, Pablo Hurus, 1499.
- VILLENA, Isabel de, *Vita Christi, vida e mort del nostre Redemptor Jesus*, València, Lope de la Roca, 1497.

- WARD, A., «Sancho el Mayor, la reina calumniada y los orígenes del reino de Castilla», en J. A. Jara Fuente, G. Martín, I. Alfonso Antón (eds.), *Construir la identidad en la Edad Media: Poder y memoria en la Castilla de los siglos VII a XV*, Conca, Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2010, pp. 209-224.
- WEILAND, L., «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum», en Georgius Heinricus Pertz (ed.), *Monumenta Germaniae Historica*, 22, Hannover, Bibliopoli Aulici Hahniani, 1872, pp. 377-482.

Crònica universal de 1427

[ÍNDEX]

[INTRODUCCIÓ TEOLÒGICA]

- [1] [Qui és Déu]
- [2] *Capítulo 2.* De la Sancta Trinitat e persones divinals e propiettats
- [3] Capítol .III. Com la Sancta Trinitat és hun sol e ver Déu
- [4] Capítol 4. Com lo vestigi de la Santa Trinitat apar en l'om
- [5] Capítol 5. Com l'Esperit Sant és Déu e és do
- [6] Capítol 6. Com en aquest nom de Trinitat ha tres significats
- [7] Capítol 7. Com Moysés feu .v. llibres de la lley

[GÈNESI]

- [1] Ací comença lo Gènesi. *Capítulo primo*, qui tracta de la creació del món e de Adam
- [2] Capítol .II. Com Déu creà lo cel imperial
- [3] Capítol 3. com Déu creà natura angèlica en lo cel imperial
- [4] [Continuació del capítol V]
- [5] *Capítulo sexto.* Com són obstinats en mal
- [6] Capítol .VII. Del nom dels bons àngels
- [7] Capítol .VIII. Com Déu creà la primera matèria
- [8] Capítol .IX. Com Déu creà lo cel e la terra e la lum
- [9] Capítol .X. Com Déu congregà totes les aygües en un loch

- [10] Capítol .XI. Com Déu creà Adam
- [11] Capítol .XII. Com la ànima de l'hom és immortal
- [12] Capítol .XIII. Com Déu donà ley a totes creatures
- [13] Capítol .XIII. Com Déu reposà de tota cosa a fer
- [14] Capítol .XV. Com quina cosa és ànima
- [15] Com lo hom és appellat menor món
- [16] Capítol .XVI. Com Adam agué sciència de conéxer Déu que l'avia fet
- [17] Capítol .XVII. Com Adam fou transportat en parays terrenal
- [18] Capítol .XVIII. Com Déu feu Eva de la costella del costat de Adam
- [19] Capítol .XIX. Com Adam peccà
- [20] Capítol .XX. Com Adam perdé totes les gràcies fetes per Déu
- [21] Capítol .XXI. Com Déu vench ab gran brogit a Adam
- [22] Capítol .XXII. Com Adam fou gitat de paradís
- [23] Capítol .XXIII. Com Adam anà en la Vall de Ebron per treballar
- [24] Capítol .XXIII. Com Caym fonch mal hom
- [25] Capítol .XXV. Com Adam stech .C. anys que no s'acostà a sa muller Eva
- [26] Capítol .XXVI. Com foren engenrrats los gegans
- [27] Capítol .XXVII. Com Nohé hac feta l'archa e com entrà en aquella ab sos fills
- [28] Capítol 28. Com Nohé isqué de l'archa
- [29] Capítol .XXIX. Com Déu atorgà de menjar carn als hòmens
- [30] Capítol .XXX. Com Nohé plantà vinya e s'enbriagà
- [31] Capítol .XXXI. Com Jonicus trobà l'astronomia
- [32] Capítol 32. Com se partiren lo món tres prínceps dels quals isqueren .LXXII. generacions
- [33] Capítol .XXXIII. De les províncies de Àsia
- [34] Capítol 34. De les províncies de Europa
- [35] Capítol .XXXV. De les províncies de Àffrica
- [36] Capítol .XXXVI. Quina granea té tota la terra
- [37] Capítol .XXXVII. Com hedificaren la gran torre de Nembrot en Babilònia
- [38] Capítol .XXXVIII. En quin temps començà lo regne de Síria
- [39] Capítol .XXXVIII. Com Abram conegué Déu e fo stròlech
- [40] Capítol .XL. Com Abram anà en Egipte e com hedificà altar a Déu prop de Ebron
- [41] Capítol .XLI. Com foren vençuts los de Sodoma
- [42] Capítol .XLII. Com Déu aparech Abram altra vegada
- [43] Capítol .XLIII. Com Sarra dix Abram que s'acostàs a la serventa
- [44] Capítol .XLIII. Com Abram fo lo primer qui fou circumsit
- [45] Capítol .XLV. Com Abram partí de Mambré ab Sarra
- [46] Capítol .XLVI. Com Abram adorà l'àngel en trinitat
- [47] Capítol .XLVII. Com Déu manà a dos àngels que abisassen Sodoma e Gomorra

- [48] Capítol .XLVIII. Com Sarra engendrà son fill Ysach estant vella
- [49] Capítol .XLVIII. Com Abram volch sacrificar son fill Ysach
- [50] Capítol .L. Qui tracta com Sarra morí e [fou] soterrada en la vall de Ebron
- [51] Capítol .LI. Com Ysach pres muller
- [52] Capítol .LII. Com Ysmael pres muller e quant visqué
- [53] Com Abemàlech feu amistança ab Ysach. Capítol .LIII.
- [54] Com Jacob hagué la progenitura. Capítol .LIII.
- [55] Com Jacob hagué visió de Déu. Capítol .LV.
- [56] Com Jacob pres muller de casa de Laban. Capítol .LVI.
- [57] Com Jacob serví altres .VII. anys per haver na Rachel per muller. Capítol .LVII.
- [58] Capítol .LVIII. Com Jacob se partí de Laban ab ses mullers e companya
- [59] Com Jacob fou deffès de son germà. Capítol .LVIII.
- [60] Capítol .LX. Com Ysahú isqué a rebre son frare Jacobb
- [61] Com Josep fou venut en Egipte per sos germans. Capítol .LXI.
- [62] Com Sichem perforçà Dina, filla de Jacob. Capítol .LXII.
- [63] Com Jacob hedificà lo primer altar a Déu. Capítol .LXIII.
- [64] Capítol .LXIII. Com morí Ysach, pare de Jacob, en Abron
- [65] De la generació dels fills de Jacob. Capítol .LXV.
- [66] De la generació de Leví, que devallen los sacerdots. Capítol .LXVI.
- [67] Capítol .LXVII. De la presó de Josep per la muller de Fortifar
- [68] Com Josep dix a dos presonés la solució del somnis estant pres. Capítol .LXVIII.
- [69] Capítol .LXIX. Com Josep declarà a Farahó lo sompni que feu
- [70] Com Jacob tramés .X. fills per forment. Capítol .LXX.
- [71] Com tornaren los fills de Jacob per més forment. Capítol .LXXI.
- [72] Com Josep los feu liurar del forment. Capítol .LXXII.
- [73] Com Josep se descobrí a sos germans. Capítol .LXXIII.
- [74] Com Déu dix a Jacob que anàs en Egipte. Capítol .LXXIII.
- [75] Capítol .LXXV. De la mort del fill de Pharaó, qui matà Asenech
- [76] Com Josep regnà per lo fill de Pharaó. Capítol .LXXVI.
- [77] Com Jacob Beney sos fills e après morís. Capítol .LXXVII.
- [78] Com Josep fonch príncep e duch de Egipte. Capítol .LXXVIII.

[ÈXODE]

- [1] Ací comença lo segon llibre, apelat *Exodus*. Capítol .I.
- [2] De la nativitat de Moysés. *Capitulo secundo*
- [3] Capítol .III. Com Moysés matà un egipcià
- [4] Capítol .IIII. De la primera visió que Moysés agué de nostre senyor Déu
- [5] Com Moysés feu los senyals al poble. *Capitulo quinto*

- [6] Com Moysés parlà ab Pharaó ab tot lo seu poble. Capítol .VI.
- [7] Com Moysés feu les aygües amargues. Capítol .VII.
- [8] Com Déu donà granotes a Pharaó. Capítol .VIII.
- [9] Com Déu donà mosques a Pharaó. Capítol .VIII.
- [10] Com Déu donà pistilència al bestiar dels egipcians. Capítol .X.
- [11] Com Déu donà llagostes a Pharaó. *Capitulo .XI.*
- [12] Com Moysés comprà or e argent als de Egipte. Capítol .XII.
- [13] Com Déu matà tots los primers nats de Egipte. Capítol .XIII.
- [14] Capítol .XIII. Com Déu manà als juheus que sacrificassen
- [15] Com Moysés partí la Mar Roja. Capítol .XV.
- [16] Càntich
- [17] Com Déu donà gatlles al poble de Israel. Capítol .XVII.
- [18] [Fragment del capítol XIX]
- [19] Capítol .XX. Com Moysés parlà altra vegada ab Déu en Sinay
- [20] Com Déu donà a Moysés los deu manaments. Capítol .XXI.
- [21] Com Moysés mostrà al poble la ley de Déu. *Capitulo .XXII.*
- [22] Capítol .XXIII. Com Déu vengué a Moysés al peu del munt
- [23] Com Déu parlà al poble de Israel en lo munt. Capítol .XXIII.
- [24] Com Déu donà la ley escrita en una pedra a Moysés. *Capitulo .XXV.*
- [25] Com Moysés dix a Déu: «mostra'm la tua cara». Capítol .XXVI.
- [26] Com lo poble peccà, que feu hun vedell d'or. Capítol .XXVII.
- [27] Capítol .XXVIII. Com Moysés deffeu lo vedell e matà .XXIII^M. hòmens
- [28] Capítol .XXIX. Com Moysés tornà al munt a pregar Déu
- [29] Capítol .XXX. Com tornà scriure-los los deu manaments
- [30] Com Déu dix que lunyàs lo tabernacle del munt. Capítol .XXXI.
- [31] Com tornà Moysés del munt ab gran plaer ab les taules de la ley. Capítol .XXXII.
- [32] Com lo tabernacle se feu e dreçà. Capítol .XXXIII.

[LEVÍTIC]

- [1] *Capitulo primo, libro tertio.* Ací comença lo libre appellat *Leviticus*
- [2] Del foch que Déu manà tinguessen en lo altar tostemps. Capítol 2
- [3] Capítol 3. Com Aron fou consagrat en sacerdot per Moysés
- [4] De les serimònies de la consacració
- [5] Capítol .V. Com vench foch del cel e cremà totes les oblacions
- [6] Capítol .VI. Com Nadab e Habiú foren cremats per foch del cel
- [7] De la ley del menjar que Déu donà al poble. Capítol .VII.
- [8] Dels .XL. dies de la purificació de les dones perides. Capítol .VIII.
- [9] De la ley dels lebrósos, que són .IIII. maneres de lebrósos. Capítol .IX.
- [10] Com Déu dix Aron que no entràs en lo tabernacle. Capítol .X.

- [11] Capítol .XI. Com era sùtzeu tres dies qui tocava morts
- [12] Dels matrimonis que podien fer. Capítol .XII.
- [13] Capítol .XIII. Com Déu manà que hom que jagués [ab] altre que morís
- [14] Com los preveres havien tres maneres de pa. Capítol .XIII.
- [15] Dels preveres quina muler podien pendre. Capítol .XV.
- [16] Com Déu manà als preveres que no beguesen vi. Capítol .XVI.
- [17] Com Déu manà que fos apedregat qui digués mal de Déu. Capítol .XVII.
- [18] Capítol .XVIII. De les serimònies de l'any del jubileu quines són
- [19] Com Déu promés donar pluja als servadors de la ley, res e benedicció. Capítol .XIX.

[NOMBRES]

- [1] Ací comença lo quart libre appellat *Numeri. Capitulo primo*
- [2] Com Déu manà que posasen lo tabernacle tostemps al mig de les tendes. Capítol .II.
- [3] Los que Déu apartà del trip de Leví. *Capitulo .III.*
- [4] Com Déu manà comptar los levites. Capítol .IIII.
- [5] Com Déu donà la ley de les coses furtades. Capítol .V.
- [6] Capítol .VI. Donà Déu ley a la gelosia
- [7] Capítol .VII. De la ley dels natzareus
- [8] Com Déu beney los fills de Aron. Capítol .VIII.
- [9] Com Déu manà levar los levites del mig del poble. *Capitulo .IX.*
- [10] Com Déu manà la festa del Phase. Capítol .X.
- [11] Capítol .XI. Com Déu manà a Moysés que fes dos trompetes de argent per cridar lo poble
- [12] *Capitulo .XII.* Com lo poble partí del munt de Sichim
- [13] *Capitulo .XIII.* Com se barallaren Aron e na Maria ab Moysés
- [14] *Capitulo .XIII.* Com Moysés tramés .XII. spies <a> spiar la terra per Déu promessa
- [15] Com apedregaren l'om qui trencà lo disabte. Capítol .XIII.
- [16] Com Déu cremà Thoré e .CCL. companyons que volien lo sacerdocí de Aron. Capítol .XV.
- [17] Capítol .XVI. Com lo poble volgué apedregar Moysés e Aron
- [18] Capítol .XVII. Com morí na Maria e de les mansions del poble
- [19] Com Déu dix a Moysés e Aron que no entrarien en la terra de promissió. Capítol .XVIII.
- [20] Com Moysés dix a Aron que anàs al seu poble. Capítol .XIX.
- [21] Com lo poble se combaté en los cananeus. Capítol .XX.
- [22] Com Moysés feu la serp de leutó en lo desert. Capítol .XXI.
- [23] Com lo poble d'Israel matà lo rey dels amorreus. Capítol .XXII.

- [24] Com la somera de Balam parlà per temor. Capítol .XXIII.
- [25] Com parlà la somara de Balam, e Balam prophetà. Capítol .XXIII.
- [26] Capítol .XXV. Com los juheus fornicaren ab les verges del regne de Moab
- [27] Com morí Zambri e .XII^m. hòmens de Israel. Capítol .XXVI.
- [28] Com Déu manà comptar los qui podien anar en batalla. Capítol .XXVII.
- [29] Com Déu dix a Moysés que muntàs al munt. Capítol .XXVIII.
- [30] Com Déu manà les .VII. festes solemnials. Capítol .XXX.
- [31] De les .VII. festes solemnials que Déu manà. Capítol .XXX.
- [32] Dels vots que podien fer e qui pot votar. Capítol .XXXI.
- [33] Com Déu manà que anassen contra los de Median. Capítol .XXXII.
- [34] Capítol .XXXIII. Com Moysés donà la terra als amorreus
- [35] Capítol .XXXIII. Com Déu manà que los levites fossen scampats
- [36] Com deuen pendre cascú muller de son trip. Capítol .XXXV.

[DEUTERONOMI]

- [1] Ací comença lo quint libre, *Deuteronomini. Capitulo primo*
- [2] Com Moysés repetí los deu manaments. Capítol .II.
- [3] *Capitulo .III.* Com no viu hom de pa material tan solament
- [4] Capítol .III. De's vestidures que no s'eren rompudes en lo desert
- [5] Capítol .V. Com de necessitat se han de servir los manaments
- [6] Dels térmens de la terra de promissió dient-los tota la terra
- [7] Capítol .VII. De les malediccions que deuen dir e benediccions
- [8] Capítol .VIII. De les nacions de la terra de promissió quantes són
- [9] De les ydoles. Capítol .VIII.
- [10] Dels morts. Capítol .X.
- [11] Capítol .XI. De la ley dels menjars
- [12] Capítol .XII. De no laurar ab los primers nats
- [13] Del repetir les festes de l'any. Capítol .XIII.
- [14] *Capitulo .XIV.* Com los dix [que] fessen rey de lur trip
- [15] De sortillés e fetillés. Capítol .XV.
- [16] *Capitulo .XVI.* Com lo bisbe deu amonestar aquells que van en batalla
- [17] Com los dix que no fessen pau ni amistança en les gents de la terra de promissió. Capítol .XVII.
- [18] Capítol .XVIII. Com manà penjar los mals faytors
- [19] Capítol .XIX. De l'hom crestat e bort, que no entren en la Sglésia
- [20] De alcavots e de bagasses e de usura. Capítol .XX.
- [21] De departir lo matrimoni. Capítol .XXI.
- [22] Capítol .XXII. Com la dona, après mort del marit, no pot pendre altre dins .X. messos
- [23] Capítol .XXIII. Dels qui's deuen asotar que no culpen mort

- [24] Com lo germà pot pendre la cunyada per muller. Capítol .XXIII.
- [25] Capítol .XXV. De equal mesura e de pes
- [26] De no laurar ab lo bou e ab l'ase. Capítol .XXVI.
- [27] Que [no] vestissen robes de lli e de lana texides. Capítol .XXVII.
- [28] Capítol .XXVIII. Com manà que destrouissen Amalet e la terra
- [29] Capítol .XXVIII. Com los manà dar promíssia
- [30] Capítol .XXX. Com los manà hedificar altar
- [31] Com manà posar lo *Uteronomini* en l'archa. Capítol .XXXI.
- [32] Capítol .XXXII. Com Moysés consellà lo poble
- [33] Com Moysés beney lo poble. Capítol .XXXIII.
- [34] Com Moysés muntà al munt Abarahim e morí. Capítol .XXXIII.

[JOSUÉ]

- [1] Ací comença lo libre de *Josué. Capitulo primo*
- [2] Com lo poble passà flum Jordà peu exut. Capítol .II.
- [3] Com Josué hedificà altar passat lo flum. Capítol 3
- [4] De la segona vegada que donà la circuncisió. Capítol 4
- [5] Capítol .V. Com l'àngel de Déu dix a Josué com pendria Gericó
- [6] Com la ciutat de Gericó fou presa. Capítol .VI.
- [7] Com fou vensut Israel per lo furt que feu Achor. Capítol .VII.
- [8] Com prengueren la ciutat de Ay. Capítol .VIII.
- [9] Dels gabanites com foren sclaus de Israel. Capítol .IX.
- [10] Com estigué lo sol .XXIII. ores que no's mogué. Capítol .X.
- [11] Com Josué pres .XXIII. reys. Capítol .XI.
- [12] Com la terra fou partida als .IX. trips e mija. Capítol .XII.
- [13] Capítol .XIII. En quina manera fo partida la terra de promissió
- [14] Com Josué feu stimar tota la terra de promissió. Capítol .XIII.
- [15] Capítol .XV. Com Caleff pres la terra que li fonch donada
- [16] Capítol .XVI. Com lo trip de Rubén e de Gad se'n tornaren dellà lo flum Jordà
- [17] Com Josué dix al poble quin Déu volien
- [18] Capítol .XVIII. Com morí Josué e Aleazar
- [19] Com prengueren Jerusalem no del tot
- [20] Capítol .XX. En quin temps se pres Jerusalem complidament
- [21] Com los d'Effrahim prengueren Bathel. Capítol .XXI.
- [22] Capítol .XXII.
- [23] Capítol .XXIII. Com los de Judà foren prínceps en Gaba
- [24] Capítol 24. En quina manera retornaren reparar la trip de Benjamín e finà lo ducat de Josué

[JUTGES]

- [1] Ací comença lo Libre dels Jutges de Israel. *Capítulo primo*
- [2] Com foren destruïts los fills d'Israel per Moab. Capítol 2.
- [3] Com los fills de Israel deffeneren als filisteus de entrar en Israel. Capítol 3
- [4] Com Déu liurà Israel en mans de Jabín, rey de Canan. Capítol 4
- [5] Com fonch vençut lo rey Jabín per Barrach. Capítol .V.
- [6] Com Median los tengué .VII. anys. Capítol .VI.
- [7] Com Median e Amalech vengueren sobre Israel. Capítol 7
- [8] Com fonch la primera destrucció de Troya. Incident
- [9] Com Abimàlech, qui era bort, fou lo primer rey en Israel. Capítol 8
- [10] Capítol .VIII. Com jutjà Tolà .XII. anys
- [11] Capítol .X. Com jutjà Gayr .XXII. anys
- [12] Capítol .XI. Com altra vegada peccaren los fills d'Israel ydolatrant
- [13] Capítol .XII. Com Yepté fou príncep e jutge dels fills d'Israel
- [14] En aquest temps fon Paris, troyà. Capítol .XIII.
- [15] Capítol .XV. Com jutjà Basà e Aylon en Israel
- [16] Com peccà lo poble davant Déu altra vegada. Capítol .XV.
- [17] Capítol .XVI. Com Ely fou sacerdot e jutjà Israel .XX. anys
- [18] Capítol .XVII. Com Samuel fou elegit propheta per Déu
- [19] Capítol .XVIII. Com fonch presa l'archa de Déu al poble d'Israel
- [20] Capítol .XIX. Com Déu fonch agreujat contra los de Azot
- [21] Com après la mort d'Elí, fou Samuel jutge. Capítol .XX.
- [22] Capítol .XXI. Com Samuel mes sos fills per jutges en Israel

[REIS .I.]

- [1] Ací comensa lo *Primer libre dels Reys*. Capítol .I.
- [2] Capítol 2. Com Saül fonch lo primer rey sobre tot lo poble d'Israel
- [3] Capítol .III. Com Samuel dix a Saül que destruís Amalech
- [4] Capítol 4. Com Déu dix a Samuel que untàs en rey Daviu
- [5] Com Saül feu crida que qui matàs Goliàs, jagant, li daria sa filla. Capítol .V.
- [6] Com Daviu matà Golias, jagant. Capítol .VI.
- [7] Capítol .VII. Com Saül dix a Daviu que li aportàs .CCC. pelloffes dels philisteus e dar-li-hi a sa filla
- [8] Com Daviu fugí per por de Saül. Capítol .VIII.
- [9] Com Daviu anà en lo Desert de Mahon per por de Saül. Capítol .VIII.
- [10] Capítol .X. Com David pres la lança de Saül de la sua tenda
- [11] Capítol .XI. Com una fetillera dix a Saül que moriria en batalla lo dia vinent
- [12] Com los philisteus mataren Saül en batalla. Capítol .XII.

[REIS .II.]

- [1] Ací comença lo *Segon Libre dels Reys* en lo qual temps regnà Daviu. *Capitulo primo*
- [2] Com Daviu matà dos ladres. *Capitulo segundo*
- [3] Com los pròmens d'Israel huntaren rey Daviu. *Capitulo 3º*
- [4] Capítol .III. Com Daviu ferí los philisteus e los feu fugir
- [5] Capítol .V. Com Daviu humilià Moab e Sabba
- [6] Com scarniren-los los missatges de Daviu
- [7] Capítol .VII. Com Daviu peccà e hagué a Bercebé, muller de Uries
- [8] Capítol .VIII. Com Amon se jagué ab sa germana Thamar
- [9] Com Absalon volgué levar-se rey. *Capitulo .VIII.*
- [10] Com Davit elegí abans morts que fam ni guerra per lo peccat. Capítol .X.

[REIS .III.]

- [1] Ací comença lo *Tercer Libre dels Reys*. Capítol .I.
- [2] *Capitulo 2.* Com Salamó demanà a Déu que li donàs saviesa
- [3] Del Judici que Salamó feu de l'infant. *Capitulo 3º*
- [4] Capítol .III. Com Salamó hedificà lo temple a Nostre Senyor
- [5] *Capitulo quinto.* Com Salamó hedificà la sua casa molt bella
- [6] [Fragment del capítol .VII.]
- [7] Capítol .VIII. Com regnà en Jerusalem Joran, fill de aquell, .VIII. anys
- [8] Com regnà en Jerusalem Ochozies, fill d'aquell. Capítol .IX.

[REIS .IV.]

- [1] Ací comença lo *Quart libre dels Reys*. *Capitulo primo*
- [2] Com Athalia, mare d'Ochozies, regnà. Capítol .II.
- [3] Com Joiàs regnà en Jerusalem quaranta anys. Capítol .III.
- [4] Com Amassies regnà en Jerusalem .XXVIII. anys. Capítol .III.
- [5] Com Ozies regnà en Jerusalem après d'Emassies. Capítol .V.
- [6] Capítol .VI. Com Jonathan regnà en Jerusalem .XVI. anys
- [7] Capítol .VII. Com Acaç regnà en Jerusalem après de Johatan .XX. anys
- [8] Com Ezechies regnà en Jerusalem. *Capitulo .VIII.*
- [9] Capítol .IX. Com Manassés regnà en Jerusalem e foren dos messes affegits en l'any per Numus
- [10] Capítol .X. Com Amon regnà en Jerusalem dos anys e feu mal
- [11] Capítol .XI. Com Josies regnà en Jerusalem
- [12] Com regnà Sedechies en Jerusalem. Capítol .XII.

[FETS DELS JUEUS I REIS DE SÍRIA I D'EGIPTE]

- [1] De la línia dels reys de Judà tracta en lo següent capítol
- [2] Com Nabucadonosor obtingué Síria
- [3] Com Cirus, net de Strages, fonch rey de Pèrsia
- [4] Com Cirus destrouí lo regne de Mèdia
- [5] Com Cirus tingué tota la monarchia
- [6] Com regnà Cambisses, fill de Cirus
- [7] Com regnà Dari en Pèrsia, fill de Ytapsis, quart rey
- [8] Com Arthaxerces regnà
- [9] Com Dari Notus regnà après Fogdiamus
- [10] Com regnà Arthaxerces lo Segon après de Dari Notus
- [11] Com regnà Arthaxerces Ocho .XXVI. anys
- [12] Com regnà lo gran Alexandre per tot lo món
- [13] Com Alexandre e Dari batallaren e fou vençut Dari
- [14] Com Tholomeu fou rey en Egipte .XI. anys
- [15] Com regnà en Egipte Tholomeu Philadelphus
- [16] Com regnà en Egipte Tholomeu Evergetes .XXVI. anys
- [17] Com regnà en Síria Selencus après de Antíoch
- [18] Com regnà en Síria Anthiogus Eupàtor
- [19] Com fonch duch dels romans Pompeu
- [20] [De la concepció de la Verge Maria, el casament amb Josep i el naixement de Joan Baptista]

[NOU TESTAMENT]

- [1] Ací comença la plenitud de gràcia del Novell Testament e nativitat de Jesucrist
- [2] Ací diu sant Mattheu com Jesucrist nasqué de la Verge Maria
- [3] Diu sent Luch com Jesús fou circumsit
- [4] Com Jesucrist fonch fet sacerdot e com lo nom de Jesús fonch posat a tres altres
- [5] Com los tres reys vengueren <a> adorar Jesucrist
- [6] Com la Verge Maria offerí Jesús al temple
- [7] Com Erodes feu matar los innocens per Jesucrist
- [8] Com Josep tornà de Egipte
- [9] Com Jesús disputà en lo temple en los juheus
- [10] Com sant Johan batejà Jesús al flum Jordà
- [11] Com Jesús anà en lo desert <a> fer penitència
- [12] Com Jesús començà de fer miracles
- [13] Com Jesús entrà en Jerusalem lo Diumenge de Rams
- [14] Com Jesús lançà los revenedors del temple de Déu

- [15] [De l'últim sopar]
- [16] Com Jesucrist consagrà lo seu preciós cors
- [17] Com Jesús feu oració en l'ort de Getsemaní e plorà sanch
- [18] Com Jesucrist fou portat a *Munti Calvari* e crucificat
- [19] Com Jesucrist resucità de mort a vida al terç dia
- [20] Com Jesucrist muntà alt en los cels ab ça pròpria virtut
- [21] Com Jesucrist tramés lo Sant Sperit sobre los apòstols lo dia de Pentecostés
- [22] Ací tracta del temps que vendrà antecrist
- [23] Senyals del temps de la fi del món quant serà
- [24] Com sent Pau fou convertit e fet apòstol
- [25] Del temps que morí la Verge Maria e com hi foren tots los apòstols congregats

[HISTÒRIA DELS EMPERADORS, PAPES I REIS]

- [1] Ací són acabades totes les ystòries del Testament Vell e Novell e proseguex l'orde ystorial dels emperadors, papes e reys
- [2] Com Vespesià venjà la mort de Jesucrist e pres Jerusalem
- [3] Dels papes que són estats en Roma e sots quals emperadors
- [4] Del temps de Adrià, que fou dit Elius, emperador
- [5] De Ceveri, Marcius Anthoni, que foren emperadors
- [6] Com Anthoni Caracal·la fou emperador
- [7] Com Deci, après de Phelip, fou emperador .II. anys
- [8] Com Dioclecià e Maximià foren emperadors
- [9] Com Gallerius fou emperador
- [10] Com Julià Apòstata fo emperador .II. anys
- [11] Com Anastasius fo papa
- [12] Com Honori fou emperador
- [13] Com Marcius e Val·lerià foren emperadors
- [14] Com Anastasi fo emperador
- [15] Com Justinus fo emperador
- [16] Com Justinià fonch emperador .XXXVIII. anys
- [17] Com Justinus fon emperador en temps dels gots
- [18] Com Focha fo emperador
- [19] En l'any .XII. de Eradi se levà Mahomet, falç propheta, en l'any de Nostre Senyor .DCXIII. anys
- [20] Com fou emperador Constantí, fill de Eradi
- [21] Com imperà Constantí, fill de Constantí, .XVII. anys
- [22] Com Leó fou emperador
- [23] Com Justinià fou emperador
- [24] Com Carles Maynes fou emperador de Roma
- [25] Com Stephanus, de nació de Roma, fonch papa

- [26] Com Roma fonch [assetjada] per gent circumsissa e [...] en l'any .DCCCCVIII.
- [27] Com Loys, rei de França, fou emperador de Roma
- [28] Com altre Luys fou emperador
- [29] Del primer emperador qui emperà en Ytàlia après dels francesos
- [30] Com Othó fou lo primer emperador dels alamanys
- [31] En l'any de nostre senyor .DCCCCLXXX. fou conquistada Cathalunya la segona vegada per en Ramon Berenguer
- [32] Com Anrich, qui fou duch de Bavera, fou lo primer emperador fet per elecció
- [33] Com Corrat fo emperador
- [34] Com n'Enrich fonch emperador .XXXIX. anys
- [35] Del primer rei d'Aragó e com los cristians se salvaren en les muntanyes de Jaqua
- [36] Com feren rey en Arago per elecció, constret a fer justícia. Any .MLX.
- [37] Com Anrich quart fo emperador e matà son pare
- [38] Com Lotarius fo emperador
- [39] Com Terragona e lo comdat fou donat a la Església
- [40] Com fou trobat l'orde dels templés en Jherusalem
- [41] Com Frederic fonch emperador, lo Primer, .XXXVII.
- [42] Com Enrich quint fou emperador .XIII. anys
- [43] Com Federich fou emperador
- [44] Com Ricart fou emperador
- [45] Del rey en Pere d'Aragó
- [46] [Del rei Alfons II]
- [47] [Del rei Jaume II]
- [48] [Expedició almogàver a Orient]
- [49] [Setge d'Almeria]
- [50] De n'Amfós, fill del rey en Jaume, qui regnà .VIII.
- [51] Del rey en Pere, fill de n'Anfós
- [52] De Conrrat, emperador de Alamanya
- [53] Com lo rey don Johan regnà en Arago, fill de Pere
- [54] Com regnà Martí, fill del rey en Pere
- [55] Com per elecció se donà lo regne d'Aragó a don Ferrando de Castella
- [56] Com regnà don Ferrando en rey d'Aragó .III. anys
- [57] Com lo rey Alfonso regnà en Arago
- [58] Com passà lo rey don Alfonso en Nàpols
- [59] Com volgueren matar lo rey Alfonso en Nàpols
- [60] [Final del Cisma d'Occident]
- [61] [Inici de la Guerra amb Castella]
- [62] [Incursions de tropes castellanes]
- [63] [La resposta de les tropes valencianes]
- [64] [Les acaballes de la guerra amb Castella]

[INTRODUCCIÓ TEOLÒGICA]

[1]

[QUI ÉS DÉU]¹

¶^{1r} Segex-se, donchs, que negú no pot pròpriament diffinir Déu, mas, per via de descripció, direm quina cosa és Déu:

Diu Hérmens, savi molt antich: «Déu és molt gloriós, creador e principi de totes coses, sens lo qual res no és complit ni acabat íntegrament».

Diu Pigtàgoras: «Déu és la millor cosa e la pus excel·lent e la pus perfeta que dir ni smaginar ni pensar se puixa, donant ésser e perfecció a totes les coses».

Diu Xerces: «Déu és principi e fi de totes coses, donant ésser a aquelles e confinant-les per la sua infinida saviesa e bondat».

Diu Demetricus: «Déu és inconprehensible e invisible e infigurable, eternal e molt savi e poderós e millor que res que sia, totes coses, per la inextimable potència, prodohint en ésser».

Diu Empèdocles: «Déu és del qual totes coses han finura e ell no ha fretura de neguna cosa com sia molt perfet».

Diu Sòcrates: «Déu és molt gran e infinit, no tan solament per exclusió de loch, mas encara per dignitat de natura».

¶¹ Al volum del manuscrit 17711 de la BNM li falta el primer foli. Desconeixem, doncs, el que hauria estat el títol d'aquest primer capítol. Adoptem en aquest cas el mateix que li dona Bohigas, «Notas sobre algunas crónicas cata-

lanas contenidas en manuscritos de la Biblioteca Nacional», en A. BADIA I MARGARIT, G. COLON i J. MORAD (eds.), *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, Barcelona, IEC, 2001, p. 471.

Diu Plató: «Déu és sobiran bé sobre tota fàbrica e sobre tota natura, lo qual totes coses desigen com ell sia de plena perfecció e molt digne, de gran companyia del qual tot hom bo és participant».

Diu Aristòtil: «Déu és primer movent e primera causa de totes les causes, no causada per neguna altra causa, com ell sia principi al qual totes coses són reduydes. Car, axí com tota multitud és reduyda a unitat, així totes les causes són reduydes a una causa, que és Déu».

Diu Dionís: «Déu és inexplicable e infinit, pus noble e pus savi que res que sia, totes coses provehint e governant per la sua gran saviesa».

E diu Sèneca: «Déu és eternal, innarrable, omnipotent e inconprehensible, molt bo e ineffable, molt savi e inextimable. És totes coses e en totes coses, donant-los perfecció e compliment, regint e governant aquelles».

Diu Alexandre de Ales: «Déu és sphera no intel·ligible, lo centre del qual és en tot loch e la sua circumferència ^{||^{lv}} no és en algun loch. Ço és, que Déu és en tot loch per la sua plenitut e granea e no és en algun loch per la sua magnitut e immensitat, que no és comprés ni circumdat per algun loch per la sua gran infinitat. Car, loch és receptacle de cos circumdant e vironant aquell. E com Déu no haja cors, ans sia simple e no puxa ésser circumdat ni avironat per la sua granea, seguex-se que Déus no és en algun loch circumdat ni avironat per aquell».

Diu sent Agostí: «Déu és inexplicable e inconprehensible e indivisible, no havent neguna magnitut corporal, molt sobiran e eternal, lo qual, per neguna fi no és tancat ni és comprés per negun terme; res no és pus poderós, res no és pus savi ni res no és milor totes coses, per la sua virtut, produhint en ésser. Car Ell és virtut omnipotent, voluntat benivolent, saviesa pura, lum eternal, rahó inmutable e beatitut perfeta. En los àngels és desiderable, en los hòmens amable, en les creatures admirable, sens principi e sens fi».

Diu lo Mestre de les sentències, en lo primer libre, *distinctione tertia*: «Déu és eternal, molt savi e molt bo e inmutable e molt sobirà, bé, principi e cap de totes coses creades, lo qual és hu per essència en trinitat de persones i distinctes per propietats, ço és, Pare e Fill e Sant Esperit», Amén.

[2]

CAPITULO 2. DE LA SANCTA TRINITAT E PERSONES DIVINALS E PROPRIETTATS

Ara convé, donchs, que digam de la Sancta Trinitat, de les persones divinals e de les propietats e operacions de aquelles e de la indivisa unitat de essència e majestat divinal, hi com parlar e tractar aquesta tan alta e tan subtil matèria e tan sobre excel·lent. Se deu fer ab temor e temprant, e oyr ab ateses orelles, cors devots en la

unitat de la essència divina, incercada; e'n la trinitat de les tres persones, del Pare, del Fill e del Sanct Esperit, és investigada.

¶^{2r} La egualtat de les tres persones és una magestat, és adorada, res pus pe-rillós no és inquirit, res pus treballós no és comprés, res pus fructuós e ni millor no és atrobat. Per tal, supplich Déu omnipotent que·m vulla obrir la mia boca a parlar e recomplir lo meu esperit de enteniment e a entendre per ço que yo puixa felment tractar la present matèria a lahor de nostre senyor Déu e a informació dels vers cathòlics; protestant, emperò, que si, per inadvertència o per no entendre, yo dehia o posava alguna cosa que no sonàs bé en la fe, que ara per lavors ho he pre-revocat sotsmetent-me a correcció de la Sancta Mare Església cathòlica. Donchs, comensem en nom de Déu.

[3]

CAPÍTOL .III. COM LA SANCTA TRINITAT ÉS HUN SOL E VER DÉU

Diu lo Mestre de les sentències en lo primer libre, *distinctione secunda*, que la Santa Trinitat de les persones divinals és hun sols e ver Déu e una essència e una fàbrica en trinitat de persones distintes per propietats, car, altra és la persona del Pare, altra és la persona del Fill e altra és la persona del Sant Esperit, emperò tot és un Déu e una essència.

Hon propietat és del Pare engenrar lo Fill, e per ço lo Pare no és Fill. E propietat és del Fill ésser engenrat per lo Pare, e per ço lo Fill no és Pare. E propietat és del Sant Esperit proceyr egualment de abduy, e per ço no és Pare ne Fill, mas egual ab aquells. Aquestes tres persones són coeternals e coeguals en essència, en fàbrica e'n natura, e per ço adoram hun Déu en trinitat de persones e trinitat en unitat de essència. En així que lo Pare, lo Fill e lo Sant Esperit són de una essència, de una fàbrica e de inseparable equalitat, e cascú és Déu per ço que sia unitat en la essència e trinitat de persones, emperò no són tres déus, mas un déu tan solament.

Hon Déu, que per natura sua és indivisible, pot ésser per l'om entés e conegut, mas no ¶^{2v} plenerament, e açò per les creatures que ell ha fetes visibles, car ha fet lo cel, la terra e tot l'ornament d'aquells maravellosament; e per ço és conegut que és marvellós. E per ço com totes les creatures són mutables e han ésser de aquell qui és inmutable, per ço Déu és dit incomutable. E per ço com és fàbrica e principi de totes les creatures e ha donat fàbrica e bellea a aquelles, és dit sobi-ran principi de totes coses. E per la perpetuitat de les creatures és dit eternal, e per la gran magnitud de aquelles és entés e dit omnipotent, e per la disposició e orde de aquelles és dit molt savi, e per la governació de aquelles és dit sobiranament bo.

CAPÍTOL 4. COM LO VESTIGI DE LA SANTA TRINITAT APAR EN L'OM

On lo vestigi de la Trinitat appar en cascuna creatura, car cascuna creatura és una cosa en si e ha substància e bellea, e ha amor, voluntat e bonea. La unitat representa lo Pare, la substància e bellea representa lo Fill, la amor, voluntat e bonea representa lo Sant Esperit. Axí metex, en la nostra ànima és la ymage de la Sancta Trinitat, car axí com en la Trinitat ha una essència e tres persones, axí en la nostra ànima, que és una, ha tres potències, ço és, enteniment, voluntat e memòria, distintes la una de l'altra. Axí meteix, lo sol és una fàbrica e ha calor, claror e resplandor; axí meteix, la poma ha color, odor e sabor e és una fàbrica; e axí, en la Santa Trinitat ha una essència e tres persones. E per ço la nostra pensa entén un déu e una essència ésser factor e principi de totes coses. E pensa que ha en si saviea, la qual és per Ell engenrada, e per aquella entén lo Fill. E com Déus ama la sua saviesa, entén aquí ésser amor, qui és lo Sant Esperit. Per ço devem creure lo Pare, lo Fill e lo Sant Esperit ésser factor de tota creatura, e no solament lo Pare ni·l Fill, mas tota la Santa Trinitat de les persones relades entre si. ¶^{3r} Per ço lo Pare és omnipotent e lo Fill és omnipotent e lo Sant Esperit és omnipotent.

E per ço la fe dels patriarques e prophetes preycia hun Déu en trinitat, en la qual és hun sols Pare, que sol de ci engendrà hun Fill, e és hun Fill qui sols és nat de hun Pare, e és l'Esperit Sant procehit del Pare e del Fill; car hun engendrà hu e Déu engendrà Déu, mas no engendrà si matex Déu ni altre déu. E per ço la fe creu e preycia tres persones ésser hun Déu, una fàbrica, una natura divina, e un Déu ésser una essència e en una essència divina haver tres persones. Emperò lo Pare no engendrà la Divina Essència o Divina Natura, ni la Divina Essència engendrà lo Fill, car si lo pare engendràs la Divina Essència, com Déu pare sia, engentraria aquella metexa cosa que és Ell, e per consegüent engentraria si mateix.

Mas lo Pare engendrà lo Fill de la sua fàbrica, car és de aquella fàbrica mateixa ab aquell. E per ço lo Fill de Déu és dit Fill per natura, car és d'aquella metexa natura ab lo Pare. E la Divina Essència no engendrà lo Fill per rahó damunt dita, com tota és una la Divina Essència de Pare e del Fill e del Sant Esperit. E Déu tots temps fou, és e serà a donar a entendre que Déu jamés no hagué començament ni haurà fi; e per ço solament la sua essència és incomutable.

On lo Fill és engenrat per lo Pare, emperò lo Pare no fou ans que·l fill, car coeternals són les persones entre si, axí com la resplandor qui és engenrada per lo foch és eternal ab aquell, si·l foch fos eternal. Així lo Fill és coeternal al Pare, car, com diem *Pare*, tostemps nomenam *Fill*; car negú no és fill sens pare com se hagen correlativament. E per ço diem lo Fill de Déu ésser ans del temps e no ésser ans que nat, e ans ésser que per natura naturat.

Hon l'Esperit Sant és amor e caritat e dilecció del Pare e del Fill, per lo qual se amen entre si e a nos, lo qual procehex egualment de abduy e no ||^{3v} primer del Pare, ni ans que del Fill, car ací no començà res per temps. E jatsia que lo Sant Esperit sia e procehixca de la fàbrica del Pare axí com lo Fill, emperò no és dit fill engendrat, per ço que no fos vist fill de abduy ni que en la Trinitat hagués dos fills. E l'Esperit Sant proceex del Pare, e lo Fill proceex del Pare, mas disemblantment. Car l'Esperit Sant proceeix del Pare no axí com amat d'aquell, mas axí com a do; e lo Fill proceeix del Pare axí com amat o engendrat; emperò la generació del Fill e la processió del Sant Esperit nos és molt secreta de comprendre lo nostre enteniment. Mas açò basta: que'l Fill no és nat de si mateix, mas del Pare; e l'Esperit Sant, que no proceheix de si mateix, mas del Pare e del Fill, e açò ha lo Fill del Pare.

Hon dobla és la processió del Sant Esperit: la una és eternal, per la qual proceheix eternalment e sens temps del Pare e del Fill. L'altra és temporal, per la qual en temps procehix del Pare e del Fill. Aquesta processió és dita missió a la criatura; e per ço, Jesucrist n'insufflà sobre los apòstols e dix: «Rebets l'Esperit Sant». E per ço que mostràs la processió del Sant Esperit no ésser altra cosa sinó la donació d'aquell, dos vegades lo donà après la sua resurrecció: la una en la terra per la dilecció del proïsme; e l'altra lo donà del cel per la dilecció de Déu, que'ns fa amar aquell. Emperò los apòstols ni'ls sants ni prelats no donen ni poden donar a nosaltres l'Esperit Sant ni han autoritat de dar aquell, jatsia hagen misteri en lo qual és donat per Déu.

[5]

CAPÍTOL 5. COM L'ESPERIT SANT ÉS DÉU E ÉS DO

On l'Esperit Sant és Déu e és do. En quant és Déu, dona si matex, car si no pogués dar si mateix e lo Pare e lo Fill lo donen, apparria que aquells poguessen fer alguna cosa que l'Esperit Sant no pogués fer, ço que és pecat de dir. E en quant és do, és tramés per lo Pare e per lo Fill per temps; e aquesta missió és dita temporal donació. Axí matex, lo Fill fou tramés no mudant ||^{4r} loch, ni que la invisible fàbrica sua sia mudada en creatura visible, mas fò axí presa forma de servent, que romangués incomutable la forma de Déu. Car en dues maneres és dit lo Fill de Déu ésser tramés: la una, com aparegué visible en carn en lo món e fou hom; l'altra, com invisiblement és percebut en les nostres penses cascun dia.

Emperò lo Pare no és tramés per ço com en Ell és actualitat de principi del Fill e del Sant Esperit. E ja per ço que'l Pare tramés lo Fill e lo Sant Esperit, aquell no és major ni aquells menors, mas tots són eguals per auctoritat de principi.

E per ço, jamás lo Pare no aparegué visiblement a negú en neguna espècia a la creatura axí com aquells. Axí metex, l'Esperit Sant fou tramés en dues maneres: la una, com visiblement aparegut en espècia de coloma en llengües de foch; l'altra, invisiblement appar en les nostres penses. Emperò en altra manera, lo Fill de Déu pres la creatura en què aparegué; e en altra manera la pres lo Sant Esperit. Car lo Fill pres natura humana per unió e fou hom, e lo Sant Esperit pres coloma, i no que fos coloma. E per ço lo Fill és dit menor que'l Pare segons la natura presa e no l'Esperit Sant. Car lo Fill de Déu, segons la forma de Déu, és igual al Pare, e segons la forma de l'hom, és menor del Pare, ni que l'Esperit Sant ni, encara, que si matex.

On l'Esperit Sant obra en nosaltres actes de creure mijançant les virtuts de fe e esperança, mas lo acte d'amor obra en nos e sens negun mijà de virtuts. E per l'Esperit Sant són donats los seus dons a nosaltres e partits a quiscuns. No·ls han tots oms: aquests ne han uns e aquells ne han altres. E cert és, les tres persones divinals són quoeternals e quoeguals e neguna de aquelles precehex l'altra per eternitat, ni sobrepuja per magnitud o sobre l'altra per potestat. Car aquests ^{||4v} són una matexa cosa eternalment e incommutablement en la Divina Essència. Car lo Pare no és major que'l Fil, ni lo Pare ni el Fill majors que lo Sant Esperit, ni són més alguna cosa les dues persones ensemps que la una sola, ni les tres ensemps són alguna cosa majors que les dues, ni ésser major essència en les tres que en les dues, ni en les dues que en la una, jatsia que tota sia en cascuns. E per ço, lo Pare és en lo Fill e lo Fill en lo Pare; l'Esperit Sant és en cascun, e açò per unitat d'essència divina. Car neguna de les tres persones no és part de Déu o de la Divina Essència, car cascuna d'aquestes és ver e perfet Déu e és tota plena Divina Essència.

E per ço, les dites tres persones són dites una essència, no axí com natural creatura o axí com tres stàtues que sien una, o axí com tres hòmens hun hom, qui són divises e departits; car les persones divinals no són divises ni departides en parts, ans són una essència. E per ço Déu és dit tres persones e no és dit moltes persones. E açò per tant, car tota perfecció està en nombre ternari. E com Déu sia sobirana perfecció, segueix-se que Déu és en trinitat de persones per excloure tota solitud per ço que no sia sol de companyia. On axí com de les tres persones divinals és una indifferent magnitud, axí és de aquelles una indifferent potència. Car, lo Pare no és pus poderós que'l Fill ni que'l Sant Esperit, ni la una persona és pus poderosa que l'altra, ni les dues ensemps poden més que la una sola, ni totes ensemps poden més que cascuna d'aquelles. Car, tota la potència que ha lo Pare pres lo Fill naxent après l'Esperit Sant procehint. On lo Pare e lo Fill e l'Esperit Sant és un sols Déu, e un sols Déu és Pare e Fill e Sant Esperit; e trinitat és hun sols Déu e hun sols Déu és trinitat de persones.

CAPÍTOL 6. COM EN AQUEST NOM DE TRINITAT HA TRES SIGNIFICATS

¶^{5r} En aquest nom de persona en la Trinitat ha tres significats o tres intel·ligències: la primera és que fa intel·ligència d'essència axí com quant és dit *lo Pare* és dit *persona*, ço és essència. La segona, que fa intel·ligència de ypòstases e de subsistència o tres coses, la qual cosa no's pot dir si cascuna persona no fos persona o essència. La tercera fa intel·ligència de propietat axí com, quan és dit *altre*, és en persona lo Pare e altre és en persona lo Fill e altre és en persona lo Sant Esperit, <que> per la sua propietat és altre que'l Pare ni que'l Fill.

Car tres són les propietats o conexences de les tres persones, de les quals la una no és l'altra, ço és generació o paternitat, nativitat o afiliació, e processió, les quals propietats designen los noms de les persones. E per ço lo Pare és dit *ingènit*, per la propietat de la innascibilitat, ço és que no és engendrat; e lo Sant Esperit és dit *no gènit* com no és engenrat, mas proceyt. E per ço en les persones divinals és altre nom qui és dit relativament, ço és, *principi no de principi*. Lo Fill és principi de principi. L'Esperit Sant és principi per abduy, car lo Pare és dit *principi de tota la deytat*, no que sia principi de si matex o de la dita essència, mas per ço com és principi del Fill e al Sant Esperit en cascun d'aquells, als quals és tota la divinitat. E per ço lo Pare e lo Fill, per una metexa conexença, són principi del Sant Esperit; e jatsia que tota la Trinitat sia principi de totes les criatures. Emperò, no són tres principis de tres persones, mas hun principi tan solament de aquelles. Car lo Pare és principi del Fill, mas no temporal. E lo Pare e lo Fill són principi de l'Esperit Sant, car procehex de abduy, car lo Pare e lo Fill són dits eguals segons fàbrica. E són semblants no segons les propietats relatives, mas segons unitat d'essència; per ço lo Fill és egual al Pare, perquè no és major ni menor ¶^{5v} per la unitat d'essència, e és dit *semblant*, car no és divers ni estrany aquell.

E per ço la Trinitat² és dita ésser en lo Pare, semblança en la ymage, que és lo Fill, e lo ús en lo do, que és lo Sant Esperit. E per ço la ymatga, que és lo Fill, és egual al Pare. E açò ha del Pare que sia egual <a> aquell. E lo Pare no n'ha del fill, e per ço en lo Pare és unitat e en lo Fill equalitat e'n l'Esperit Sant concòrdia de abduy.

On les propietats personals en una manera són en les persones divinals e en altra manera són en la Divina Essència. Car en la Divina Essència són que no determenen ni distinguen aquella, mas en les persones divinals són que determenen aquelles. Per ço, l'essència no engendra ni és engendrada, lo Pare engendra e lo Fill

¶² En realitat diu: *eternitat*.

és engenrat. E per ço les tres persones distinyen per propietat, mas són una cosa metexa per essència; car totes les tres persones són un Déu ensemps e una essència. E per ço és axí com lo ésser és dit de Déu segons fàbrica, axí saviesa e bonitat. E per ço en la Santa Trinitat és sobirana perfecció, car no y defall potència, saviesa ni bonitat. Car una és la potència de les tres persones, e saviesa e bondat; e les tres persones són una metexa potència, saviesa e bondat. Emperò, per propietat, potència és atribuïda al Pare, e saviesa al Fill e bondat al Sant Esperit. Hon la saviesa de Déu, com sia .I. e simple, emperò, per los varis effectes de les coses, és apellada per diverses noms e notables; car no solament és dita *sciència*, mas encara és dita *presciència* e *previdència*.

Hon presciència en Déu és que sab e entén les coses sdevenidores bones e males e predestinació de tots los qui seran salvats. Previdència és que Déu preveu totes les coses devenidores bones e males e disposició de les coses fahedores e generació de aquelles. Saviesa o sciència és dita ^{6r} de totes les coses bones o males, presents, sdevenidores, temporals, eternal; car, Déu prestament sab si mateix, lo qual és eternal, la qual saviesa és e roman en Déu encara que no fos stat res sdevenidor que no fora major ni menor que ara. E per ço, totes les coses són en Déu, qui és vida, e totes les coses són presents en Déu, car són en la sua conexença e s-sència. E jatsia que Déu conega³ totes les coses, bones e males, emperò conex les bones per aprobació e per beneplàcit, car de aquelles és factor e no de les males. Per ço les coses males no són en Déu, mas tan solament les bones són en Déu, així com d'aquell e per aquell.

Hon Déu és incommutablament tots temps per si existent, és en tota natura presencialment, potencialment e essencialment, sens distinció de si; e és en tot loch sens circumscripció, e en tots temps sens mutabilitat. E per ço Déus, allí hon habita, allí és; no, emperò, habita en tot loch on és. E axí, Déus és en tot loch, mas en los sants és dit habitar e ésser en aquells per gràcia. E Déus, ans que les coses fossen, era en si, car en si és e en les coses. Car axí habita Déus en los sants, que, si ell se partex de aquells, ells caurien.

On Déus incommutablement sab ensems totes coses presents e sdevenidores, bones e males. E la sua sciència no pot créxer ni minvar ni ésser mudada axí com la sua essència; car la sua sciència és la sua existència. On predestinació és preparació de gràcia per aconseguir salvació. Car dispon e prepara lo hom ha haver salvació no restrenyent ni tol·lent-li lo seu franch arbitre. Car per la sua infinida presciència, la qual és eternal, infalible e inmutable, ell preveu totes les coses no mudant llurs propietats naturals, ço és lo franch arbitre. Car la predestinació no muda ni toll les condicions ni les propietats de les coses, ans roman lo franch arbitre. E per

¶ ³ A l'original repeteix: *e jatsia*.

ço als predestinats doble effecte és: la hu és temporal en la via, ço és, infusió de gràcia; ¶^{6v} e l'altra és final sens fi en la pàtria, ço és, la col·lació de la gràcia en la glòria.

E reprobació és pressència d'iniquitat d'alguns e preparació de la dapnació d'aquells. On la gràcia que és donada a l'hom a justificar no y ha neguns mèrits d'aquell. Menys molt ne ha de la predestinació que eternalment elegí Déus aquells qui's volgué. E de la abduració, qui és efecte de reprobació, hi ha mèrits, car Déus obdura segons lo juy qui és retut per mèrits. E obdura, no que l'hom sia fet pus mal, mas que sia mellor. E per ço Déus elegí los que volgué per gratuyta misericòrdia; no que ja fossen fels o esdevenir ésser fels, mas que fossen fets feels per la gràcia <a> aquells donada. E no reprova alguns que fossen mals ni pecassen, car reprobació no és axí causa del mal com la predestinació és causa del bé.

Hon Déus és trinitat omnipotent qui pot totes coses, lo qual per si és poder. E algunes coses pot fer per si, axí com crear lo cel, e algunes altres coses no pot en si fer, mas en les creatures, axí com moviment; e algunes coses no pot fer, axí com peccat e haver passió, axí com morir. Car aquest no poder no és poder, mas deffalliment e corrupció, ço que no cau en Déu. E per ço lo Pare, de si metex e per si, pot fer totes coses; e lo Fill pot per si fer totes coses, mas açò ha del Pare; e semblantment l'Esperit Sant, dels quals és una metexa potència.

E Déus pot fer moltes altres coses que les que ha fetes, e millors, car aytal poguera fer l'om que no peccara ni poguera pecar, e qui dubta que no fos millor. E algunes altres coses poguera fer en millor manera e en altra manera que en la manera que les ha fetes. Hon si la manera de la operació és referta e ha sguart a la potència e saviesa de Déu, no pogué fer les coses que ha fetes millor ni en altra manera que les ha fetes, car res no pot fer millor ¶^{7r} o per altra saviesa major ni pus saviament que en la manera que són fetes. Emperò, si la manera de la operació és referta a les coses que ha fetes, contínuament les pot fer millor e en millor manera. Car Déus totes coses pot, on la divina voluntat és divina essència en la qual no ha afecció ni moviment ni pot ésser injusta ni mala, que és sempiterna e invariable, jatsesia que les coses que li són subjectes variejen.

E per ço la voluntat de Déu és sobirana e primera causa de totes les coses, car aquella és sola d'on és exit e nat tot ço que és nat; la qual és eternal e primera causa e la qual no és causada de alguna altra causa, ni deu ésser demanada causa, car seria demanar alguna causa primera o major, ço que no's deu creure. E per ço la voluntat de Déu pròpiament és la sua essència. E aquesta no és sinó una, és apellada beneplàcit o disposició e contra aquesta voluntat no pot res ésser fet. E per ço Déus, per aquella voluntat que Ell és, la qual és apellada *beneplàcit*, vol que sia fet tot ço que Ell vol e no vol ésser⁴ fet res d'açò que ell no vol.

¶⁴ A l'original repeteix: *ésser*.

L'altra volentat de Déu és apel·lada *de senyals*, ço és manant e vedant, prometent, consellant e volent en quant en Ell és que tots los hòmens sien salvats. E aquesta volentat no's complex a vegades, e contra aquesta és fet com tots los hòmens no's salven per llur culpa, no volents-se salvar per lo llur franch arbitre que han de fer bé o mal segons diu sant Pau ad Timatheu: 3° 2°. Axí matex, segons diu sant Matheu .XX. 3°: «Jerusalem, Jerusalem, quantes vegades he volgut ajustar los teus fills, axí com la gallina aplega los seus pollets dejús les ales, adoctrinant e amonestant-te com te poguesses salvar, no u has volgut per ta culpa».

Car diu sent Agostí: «Qui ha fet tu sens tu, no't salvarà sens tu». On Déus no vol que'ls mals sien fets, ni vol que sien fets, mas permet que sien fets perquè'n procehexquen ¶^{7v} alguns béns, mas Ell no és fahedor de negun mal. Hon a vegades la bona volentat de Déu se complex per mala volentat de l'hom.⁵ Car Déus per bona volentat volgué la mort de Jesucrist, la qual los juheus ab mala volentat li donaren. E als sants plagué la mort de Jesús per la nostra redempció e per complir la divina volentat, mas no'ls plagué en sguart de la pena e turments de aquell e per afecció de la sua amor. Axí matex, volem la mort dels Sants per bona volentat per ço que per la lur mort hajen la glòria de paradís, e per bona volentat no volem per compassió que havem de aquells per la cruel e terrible mort que han soferta en los lurs turments.

E per conclusió de la present matèria, diu lo Mestre de les sentències en lo segon libre *distinctione .X. octava* que tres imatges són de pecats:⁶ la hu és peccar per infirmitat e flaquea, lo qual és fet contra lo Pare al qual és atribuyda potència. L'altra és pecat fet per ignorància, e aquest és contra lo Fill, al qual és atribuyda saviesa; e aquest peccats són de llaugera vènia e perdó. Lo tercer peccat és per malícia e de certa sciència, aquest és fet contra lo Sant Sperit, al qual és atribuyda amor e benignitat. E aquest peccat és remessible, emperò ab gran difficultat e atart. E de aquests són sis spècies, ço és, obstinació,⁷ que és endurit hom en lo peccat. L'altra és desesperació,⁸ quant l'om se desespera de la bondat e misericòrdia de Déu. L'altra espècia és pressumpció,⁹ quan hom confia massa de la misericòrdia de Déu e per aquella confiança pecca. La quarta espècia és enveja de la supernal gràcia,¹⁰ e la quinta és final impenitència.¹¹ La .VI. és impugnació de la veritat coneguda.¹² E aquests tres pecats darrers són del tot irremessibles, car pequen contra l'amor e

¶⁵ Al marge esquerre: *Nota. Què permet Déu.*

¶⁶ Al marge esquerre i marge inferior: *Nota. Contra lo peccat del Pare peccà Adam, contra lo peccat del Fill peccà nostra mare Eva, e contra lo peccat fet contra l'Esperit Sant peccà Lucifer e tots los seus secuasos. Obstinatio de penitentiis, distinctione tertia, parrafo ad hut. La final impenitència, distinctione prima, parrafo potest. Spes: P.G.P. Nota: Pro*

voluntas Dei est invertibilis ante et post. Voluntas angelis fuit non vertibilis post electionem qui ante vertibilis erat. Voluntas hominis est vertibilis ante et post. 1^a 3° siniaorum distictione prima, articulo 2°. In corpore quis ubi agita de peccato angeli in remisibili. ¶⁷ Al marge dret: 1a. ¶⁸ Al marge dret: 2a. ¶⁹ Al marge dret: 3a. ¶¹⁰ Al marge dret: 4a. ¶¹¹ Al marge dret: 5a. ¶¹² Al marge dret: 6a.

caritat e benignitat de Déu, la qual és atribuyda al Sant Esperit, qui és amor del Pare e del Fill, per la qual se amen entre si. E per ço aquests pecats són fets contra lo Sant Esperit jamés no són remesos ||^{8r} en aquest món ni en l'altre, car són fets per malícia e per elecció acordadament.

[7]

CAPÍTOL 7. COM MOYSÉS FEU .V. LLIBRES DE LA LLEY

Segons apar en lo començament de la Bíblia, Moysés feu .V. llibres, lo primer dels quals és apellat *Genesis*, lo qual parla de la creació del món e de Adam e del diluvi e dels sants pares e patriarques, e de Josep e del seu ducat en Egipte, en lo qual libre ha .L. capítols. Lo segon libre és lo *Exodus*, lo qual parla de la servitut dels juheus après mort de Josep en Egipte e de les .X. plagues de Farahó e com isqueren de Egipte e estigueren en lo desert e com los fou donada la lley, en lo qual ha .L. capítols. Lo terç libre és lo *Leviticus*, lo qual tracta de la elecció del sacerdot e dels levites e dels sacrificis e offeretes que fayen e offerien a Déu, en lo qual ha .XXVII. capítols. Lo .IIII. libre és dit *Numerii*, que vol dir comtes, lo qual parla com foren comptats tots los primogènits dels fills de Israel, e com foren venuts cascuns per .V. cicles d'argent per a obres de la fàbrica del tabernacle; exceptats los fills del levites, perquè serviren contínuament en lo temple. E açò fou fet per ço com escaparen de la plaga de Egipte la nit que moriren los fills dels egipcians, en lo qual ha .XXXVI. capítols. Lo cinqué libre és dit *Deuteronomini*, que vol dir aquestes són les paraules de Déu e reparació de la lley dels deu manaments e dels beneficis de Déu e dels manaments cerimonials e de la informació que·ls feu ans que morís Moysés, en lo qual ha .XXXIII. capítols. Emperò yo he pres la substància de cascun libre.

Donchs, comencem al *Genesis*.

[GÈNESI]

[1]

ACÍ COMENÇA LO GÈNESI. CAPITULO PRIMO, QUI TRACTA DE LA CREACIÓ DEL MÓN E DE ADAM

En lo començament creà Déu lo cel e la terra, he era la terra vana e buyda, e tenebres eren sobre la faç de l'abís, e l'esperit de Déu era portat sobre les aygües. Ço és, segons diu lo Mestre de les ||^{8v} sentències en lo segon libre, *distinctione prima*,

que en lo comensament del temps, Déu creà la natura spiritual e la natura corporal. Creà la natura speritual, ço és, lo cel imperial e la natura angelical. Creà la natura corporal, ço és, la natura primordial. Hon devets saber que, en lo comensament del temps, Déu creà de no res .IIII. coses ensemps, ço és, lo cel imperial, la natura angelical, la primera matèria e lo temps. Emperò totes aquestes .IIII. coses no foren creades en algun temps que fossen primer unes que altres, car encara no y havia temps ni eren vicicituts o retornaments de temps ni's posen-se primer unes que altres. E diu-se per via de dignitat, segons lo Mestre de les sentències en lo segon llibre, *distinctione 2^a*.

Donchs vejam primer quina cosa és lo temps. Diu Aristòtil en *4° fisicorum* que'l temps es mensura en nombres de moviment de les coses mutables comptat segons primer a darrer. Car, tot moviment adquirit de part après part és mensurat per temps. On, cert és, lo temps no és permanent ni durable, ans és succesiu e variable e de poca fermetat e en potència. Car del temps no havem sinó ara, lo present, qui és fi del passat, e principi de l'esdevenidor.¹³ Per ço, los cossos sempiternals, qui són tots temps en acte, es mouen contínuament, axí com és lo firmament e lo cel de los planetes no's mouen en temps. Car lo temps per si és causa de corrupció, la qual no cau en aquelles coses nobles e, per consegüent, no es mouen en temps. Car tot ço que és fet en temps, per temps es corruptut.

Hon Déu molt gloriós, en la composició e fàbrica del món, per hajustament e plaer de les creatures, mesurà e partí lo temps en dies e nits, sepmanes, mesos e anys per rememorar les coses passades, ordenar les presents, e provehir en les coses sdevenidores. Hon partí lo temps en dies e nits per exercici e repòs de las creaturas; e en sepmanes donant e posant set dies en la sepmana per los .VII. planetes que regnen e senyorejen en cascun dia; e en ¶^{9r} .XII. mesos per los .XII. signes que corren e passen cascun mes en .XXX. dies, ço és, dos dies e mig e hores més cascun signe; e en anys per comptar los cursos e moviments que les planetes fan en llurs cercles e cels en cert temps e anys segons la magnitud d'aquelles. Encara més, Déu partí l'any en .IIII. temps per governar e regir e temprar aquell, donant cascun temps ses pròpies calitats, virtuts, e operacions. ço és en Primavera, Estiu, Obtupne, Yvern.

Primavera comença de mig en febrer e dura tro en mig maig. Aquest temps és calt e humit e temprat e, ladonchs, lo món és en ça gran bellea e ornament, car les herbes e les semens comensen a néxer e a brullar en la terra e los arbres floren e produexen fulles e fruyts, e, ladonchs, són eguals los dies e les nits. Estiu comença de migant mag e dura tro a mijant agost, lo qual temps és molt calt e sech e, lladonchs, lo món és en ça plena bellea e virtut e les sements són assaunades e los fruyts madurs e han son compliment. En aquest temps són les nits curtes e los dies lonchs.

¶¹³ Al marge dret: *Nota. De temps.*

Obtupne comença de mijant agost e dura tra a mitjant nohembre. Aquest temps és fred e sech e llavors lo món comença a perdre ça bellea e virtut e cahen les fulles dels arbres e cullen-se los fruyts de la terra. En aquest temps són los dies e nits eguals.

Yvern comença de mig en nohembre e dura tro en mig febrer, lo qual temps és fred e humit e lavors lo món és despullat de tota sa bellea e ornament e la terra roman sens alguna bellea e ornamen; e, lladonchs, comensen les gents a laurar e sembrar la terra e a conrear aquella per a l'any esdevenidor. En aquest temps són los dies breus e les nits grans e longues.

[2]

CAPÍTOL .II. COM DÉU CREÀ LO CEL IMPERIAL

Creà, donchs, Déu lo cel imperial, lo qual, segons diu sent Agostí, és immoble ^{9v} e immaterial e invisible e espiritual; e és dit cel per ço com nos ceta e amaga les coses divinals e espirituals, que no les podem veure ni conéixer. Aquest cel imperial és ciutat de Déu e habitacle molt gloriós, molt alt e molt elevat, spaciós e molt gran, transcendent e passant tota mensura, abstret e secret de tot mal e de tota corrupció e de tota pena e de tota fatigació e de tot treball, de tota dolor e de tota tristícia, de tota mort e de tota fretura e de tota misèria; bastant e complit de tots béns e de tota puritat, de tots delits, de tots plaers, de tots desigs, de tot repòs e de tota alegria e de tots guoig e de tota claredat e de tota immortalitat e de tota beneuyrança e de tota felicitat per ajustament de tots béns; clar e luminós e resplendent e il·luminat de la claredat e lum de la essència divinal, en la qual seu e reposa nostre senyor Déus, axí com en la sua cadira; e està ab los seus beneys àngels e sants beneuyrats contemplant e adorant e beneynt aquell incessantment e dient benedició e honor, reverència e lahor, virtut e glòria, claredat e adoració, saviesa e fortalea, potestat e acció de gràcies. Sia a nostre senyor Déu *in secula seculorum*, amén.

[3]

CAPÍTOL 3. COM DÉU CREÀ NATURA ANGÈLICA EN LO CEL IMPERIAL

Creà Déu la natura angèlica en lo cel imperial, ço és, los àngels. Per ço, digam quina cosa és àngel:

E diu sent Dionís que àngel és substància simple spiritual, incorruptible e immortal, raonal e intelctual, a Déu servint e administrant per gràcia e no per natura. Perquè apar que l'àngel és fàbrica simple spiritual que no ha composició (sic)

ni cors algun ni ocupa loch e, per ço, diverses sperits poden estar ensemps en un loch. Axí mateix, és incorruptible e immortal, car no és compost de contrarietats e és en si tot vida, car les altres creatures han vida en part, ço és, per la ànima, car, tantost que la ànima és fora del cors, es mor.

[4]

[CONTINUACIÓ DEL CAPÍTOL .V.]¹⁴

¶^{16r} [...] que eren creats per Déu. La segona, que eren creats per lohar, servir e amar Déu. La terça, que eren creats ab conexença de bé e de mal, per ço que elegint lo bé aguessen mèrit e fahent lo mal haguessen demèrit e pena. E foren creats ignoscens e sens vicis, emperò no dotats de virtuts ni de gràcies, les quals après foren donades als qui romangueren fèrms, que no caygueren. Hon après poch spay que·ls àngels foren creats, peccaren alguns per supèrbia, lunyant-se de Déu, e altres se acostaren a Déu per amor e caritat. Hon a tots los àngels fon donada conexença que una creatura devia ésser creada per Déu, la qual per mèrits propis e serveys devia ésser igual ab Déu.

E per açò Lucifer, lo qual era de l'orde dels seraphins, vehent-se la pus bella creatura de tots, consebé en si que ell devia ésser aquella creatura e que no devia servir Déu, mas que devia ésser igual ab Déu, elevà's en supèrbia dient que posaria la sua cadira sobre les steles del cel e seria semblant a l'Altisme. E pus que u hac concebut e elegit no's poch penedir, car peccà per pròpia malícia e no per res que l'inclinàs a peccar. E romàs en ça malícia ab la terça part dels àngels que tingueren ab ell. E los que s'acostaren a Déu foren comformats en grau que d'aquí havant no pogueren peccar e hagueren glòria.

E lavors Déu manà a sant Miquel, príncep de la cavalleria celestial, que gitàs a Lucifer e tots los seus secuasos de paradís, lo qual ab gran rigor e virtut los lançà de paradís e caygueren-ne la terça part entre tots los òrdens. E caygué Lucifer en lo pou de infern ab molts demonis e romangueren-ne molts en aquest ayre caliginós que és a ells carcre e pena tro al dia del juy. E a temporades devallen, adés los uns, adés los altres, en infern per turmentar les ànimes que allí són. E Lucifer està religat en infern del temps ençà que temptà Jesucrist en lo desert tro al temps de Antecrist.¹⁵

¶¹⁴ En aquest punt s'han perdut els antics folis XI i XII, que contenièn el final del capítol III, tot el IV i l'inici del V. ¶¹⁵ Al marge inferior: *Augustinus. Superbia ex angelis demones facit. Ipsa est omnium peccatorum initium, finis et causa quem non solum peccatum est ipsa superbia. sicut etiam*

nullum peccatum potuit aut potest aut poterit esse sine superbia. Superbius consiliis non acquiescit. De Nichanore, 2º Matthei 15º, quidem suma superbia erectus cogitavit tropheu statuere de Iuda et infelix interrogavit si est potens in celo qui imperavit diem sabbati. Iudeis respondebitus: «Est Deus vivus ipse

[5]

CAPITULO SEXTO. COM SÓN OBSTINATS EN MAL

¶^{16v} Cert és, los mals àngels, per lur malícia, són obstinats en mal que no poden voler algun bé. E si a vegades volen algun bé, no u fan bonament ni ab bona voluntat. Emperò an liberal arbitre, mas molt deprés e constret. Car per vigor de la sua voluntat no's poden tornar atràs de res que hagen elegit, e són molt aguts e sabents per tres rahons: la primera, per subtilitat de natura; la segona, per experiència de temps, que han molt vist; la terça, per revelació de bons sperits.

E per ço les arts màgiques són obrades per aquests, la qual cosa Déus permet per moure los feels a exercitar la paciència dels justs. Emperò, lo demoni no sab lo cor de l'hom, bé pot entrar en lo cors de aquell ab permissió divinal, mas no en lo cor. Car, de si no pot res fer sens permissió de Déu o de l'hom qui li consenta la temptació. Emperò, los demonis no perden los dons naturals que hagueren en lo començament de lur creació. E per ço hagueren major culpa quant peccaren. E quant los demonis tempten algun hom de algun vici o peccat e són sobrats per aquell hom, jamás d'aquí havant no tempten algun altre hom d'aquell vici o peccat, tanta és la lur supèrbia e malícia.

E devets saber que los àngels mals han tres noms comuns: lo primer és Sathan, que vol dir adversari; lo segon és Demon, que vol dir cahent dejús; lo terç és Belial, que vol dir apòstata e sens ley o jou algun e regiment algun.

[6]

CAPÍTOL .VII. DEL NOM DELS BONS ÀNGELS

Ara digam del nombre dels bons àngels. Hon certament, lo nom dels bons àngels és infinit que nengú no u sab sinó solament Déus, que'ls ha creats e'ls ha posat nom a quiscú. Emperò nos ne havem tres noms tan solament en conexença, ço és, Miquel, Gabriel e Raphael. E aquests noms no són propis noms de un àngel, mas són noms de offici. Car, Miquel és dit príncep de la cavalleria celestial ¶^{17r} e executor de la justícia e rigor de Déu; Gabriel és dit fortalea de Déu, qui és tramés a fer nunciacions novelles e secretes; Raffael és dit medecina de Déu, lo qual és tramés per fer medecina e sanitat en la terra. Car, certament Déus, per misteri d'àngels o

in celo potens qui jussit agi diem septimam. At ille ait: "Et ego potens sum in terra qui impero summi". Superbia meliores se despicit per [...] unde Augustinus libro De conflictu vicionum et virtutum: Superbia

dicatur multis pene omnibus meliores verbo scientia divitiis honoribus cunctisque carnalibus vel spiritualibus superas carismatibus. Cunctos ergo espice cunctis remetipsum superiorem attende hille».

per natura o per següents causes altres, fa e obra fora de si totes les coses per la sua gran magnificència e dignitat. E açò que fa en si matex entrínsecament fa e obra per si sens algun mijà, axí com en lo comensament, quan creà lo món de no res e conformà e fabricà lo cors preciós de Jesucrist en lo ventre virginal de la humil Verge Maria, e com creà la sua santa ànima e la infonc en aquell unint-la ab la persona divina del Fill de Déu e fou ensemps Déu e hom en un supòsit.

E donchs, appar clarament que Déu, to ço que fa fora de si, fa mitjançant segones creaturas. On Déus, en la sua essència divina, jamés no à paregut a negun hom mortal; mas les aparicions de Déu que's lligen en la scriptura per subjecta creatura angelical crehem ésser fetes prenants e formants-se cossos en l'ayre e après tornants aquells en la matèria de la qual los formaren.

[7]

CAPÍTOL .VIII. COM DÉU CREÀ LA PRIMERA MATÈRIA

Seguex-se què havem a dir de la natura corporal, donchs creà Déus la natura corporal, ço és la primera matèria, que és dita *Yle*. Ara donchs, vejam quina cosa és la primera matèria.

E diu lo Mestre de les sentències, *distinctione duodecima*, que aquesta primera matèria és una cosa confusa mesclada sens alguna forma que no havia; no emperò que del tot freturejàs de forma, mas que no havia forma alguna distincta inseparada, e bastava tro alt a la sumitat de la natura corporal. E d'aquesta primera matèria foren creades ensemps totes les coses corporals materialment, mas no formal, car encara no havien forma distincta.

Diu Aristòtil, *primo Phisicorum et primo De generatione*, que la primera matèria és una cosa simple de natura corporal ^{||17v} de la qual és feta la cosa e roman en la cosa. Car és primera en la composició de les coses naturals e darrera en la resolució de aquelles, per ço és principi e subjecte de totes les coses corporals, susceptible de totes les formes, no determinant-ne alguna a si. Aquesta primera matèria és incorporeal, car axí com la ànima e lo cors de l'hom mort són de natura humanal e no són hom, axí la primera matèria és de natura corporal e no és cors.

Per ço dix Plató: «Déus creà la primera matèria sens cantitat e sens qualitat determenades, sens loch e sens temps». E aquesta primera matèria és ingenerable e incorruptible, invisible e inconoscible. És ingenerable, car és primera matèria e no y havia nenguna altra matèria prexistent que la engenràs. E és incorruptible, car tot ço que és corrumput torna en la primera matèria e's ressol en aquella e, per consegüent, tornaria en si metexa e no's corrompria. E és invisible e no coneguda, car és cosa inperfeta, indeterminada e no complida e no és cosa en acte per si, mas és cosa en potència a rebre qualsevol forma, la qual, introduyda

en aquella, ella és cosa en acte e és vista e coneguda per aquella la forma, car la forma és aquella que dona ésser a la cosa e conserva aquella en son ésser.

D'aquesta primera matèria, segons diu Aristòtil, *primo Phisicorum et secundo De generatione et primo Metaurorum*, foren fets los .IIII. elaments, ço és lo foch, l'ayre e l'aygua e la terra, distinchs e separats en ses pròpies formes e calitats contràries, actives e passives, situats en lurs centres, com allí sien los vers elaments e posats quiscuns en sos propis lochs segons lur natura e propietat. Car lo foch, qui és alt per ço com absolutament és lauger, per ço és posat en lo pus alt loch. E per ço com és la terra que és sequa absolutament, és greu e fexuga, per ço és posada en lo pus bax loch. ¶^{18r} E per ço com l'ayre, qui és humit, e l'aygua, qui és freda, són mijans entre greu e lauger, e són composts entre si, per ço són posats entre mig del foch e de la terra. Car, l'ayre, comparat o en el esguart del foch, és greu; e, comparat a l'aygua, és lauger, car està sobre aquella. E l'aygua, comparada a l'ayre, és fexuga, car stà sots aquell; e comparada a la terra és laugera, car nada sobre aquella. E d'aquests .IIII. elaments foren fets tots los cels corporals mobles e totes les coses compostes generables e corruptibles. E donchs, digam quina cosa és element:

Diu Aristòtil, *tertio De celo et mundo, et primo De generatione et secundo Methafisise*, que elament és matèria de la qual tots los cosos són fets e engenrats e són enaprés resolts e retornats. E elament és fort pocha e simple partícula passant e no permanent dels cosos, car tantost se mescla es convertex en aquells, per ço los elaments no són esencialment en los cosos. Car, si y eren jamés los cosos no estaven en repòs ni en sanitat per la gran repugnància e contrarietat dels dits elaments, mas són-hi passant e convertint-se en la natura d'aquells. E no són los elaments part de tots los cosos, mas tan solament e singular dels cossos de terra naxents. On lo elament és dit de *Yle*, que és primera matèria dels elaments. Car, en la primera matèria foren los elaments confusos e mesclats. E per ço, elament és dit quasi element. Car, en la sua simplicitat, eleva, tira e retorna a la sua natura tot ço que troba en les coses semblant a si.

Aquesta primera matèria desús dita fo apellada per .VI. noms, car fou dita terra, per ço com no era bella ni havia forma alguna distincta; e fou apellada vana, per ço com era incomposta e sens algun orde; e fou apellada buyda, per ço com no havia alguna operació ni forma separada; e fou apellada tenebrosa, per ço com era tota mesclada fretureïtat de forma e figura determenada; e fou dita abís, per ço com era fusa per la mixtió dels ¶^{18v} elaments; e fou apellada aygua, per ço com sotsjahia e era sotsmesa a la voluntat del creador.

E per ço, creada aquesta primera matèria, diu-se en la Bíblia que l'sperit de Déu era portat sobre les aygües, ço és que l'sperit de Déu entenia sobre la disposició, orde e departiment de les coses, formant e departint aquelles segons lur linatge per spay e terme de sis dies.

CAPÍTOL .IX. COM DÉU CREÀ LO CEL E LA TERRA E LA LUM

En lo primer dia, donchs, ço és lo diumenge, creà Déu lo cel e la terra e dix: «Sia feta lum». E feu de la prejaent matèria la lum, ço és, una nuu luminosa la qual, après tres dies, agregà e ajustà aquella a la lum del sol, car aquella no abastava a il·luminar totes les parts inferiors axí com feu enaprés lo sol. E eren, ladonchs, tenebres sobre la faç de l'abís. E per aquesta lum departí lo dia e la nit e apellà la lum dia e la tenebra apellà nit. E fo fet vespre e matí lo primer dia.

En lo segon dia feu Déus lo fermament, ço és, lo cel stel·lat e les steles e los .VII. cels de les set planetes. E departí les aygües que eren sobre lo firmament en lo cel cristal·lí, les quals són sòlides e glaciades a manera de crestall, de les aygües que eren dejús lo firmament, les quals són clares e líquides. E és dit firmament per les esteles que són fixes e fermades en aquell e per la sua fermetat e stació e terme de les aygües, intransgresible, que no's pot passar, feyt a forma asphèrica redona per ço que pus laugerament sia mogut per hun moviment sempiternal contínuu, sens treball e fatiga, com de orient a ponent, movent violentment ab lo seu moviment molt soptós e lauger los cels de les planetes; les quals, per lur propri moviment natural, se mouen e van de ponent a orient per lo contrari, per temprar e conservar natura per la generació de les coses. Car, si no fos per lo moviment dels cels de les planetes qui's fa per lo contrari ^{¶19r} del moviment del firmament, qui temprava aquell, no's faria generació en les coses inferiors, e tant repentiu e molt fort e hivaçós.

Donchs, digam què és lo firmament e què és estela e planeta e què és cel corporal e què és la quinta essència. Hon diu Aristòtil, *primo et secundo De celo e primo Methaurorum*,¹⁶ que'l firmament és cos natural, moble, continu e lo darrer incés o moviment de tots, per lo moviment del qual¹⁷ tots los altres cels mobles són moguts e seguexen lo seu moviment. E és causa del temps infinit, no engenrat ni cahent sots corrupció ni rebent passions algunes e és cam de tota acció, virtut, principi e vida de totes les coses vivents. Car, per la virtut, operació, influència del firmament e de les steles e planetes, tots los corsos inferiors són engenrats e governats e complexionats. Estela és ajustament de resplandor en terç lloc del firmament. Planeta és part de la part del firmament e cosa colorada de la lum del firmament.

¶ ¹⁶ Segons la font: «Libro metheororum», BEAUVAIS, *Speculi Majoris Vincentii Burgundi Praesulis Belvacensis... Tomus Quartus, qui Spe-*

culum historiale inscribitur, Venècia, Dominicum Nicolinum, 1591, f. 8r. *Speculum historiale...*

¶ ¹⁷ A l'original repeteix: *qual*.

On les planetes són set e cascuna està en son cel, ço és, Saturnus, Júpiter, Mart, Sol, Venus, Mercurius e Luna. E cascuna de aquestes planetes va e fa son cors en cert temps per tots los dotze signes, ço és, per Àries, Taurus, Gèminis, Càncer, Leo, Virgo, Libra, Scorpion, Sagitarius, Capicornus, Aquarius e Picis; e aquests són cases de aquelles.

Hon Saturnus, qui és la pus alta planeta de totes, la qual és fret e sech e de natura de terra e de plom, va e fa son cors per cascun signe en dos anys e mig e trespa tota la sua roda o cercle en trenta anys. Júpiter, qui és calt e humit, de natura d'ayre e de lautó, passa per cascun signe en un any e trespa tota la sua roda en .XII. anys. Mars, qui és calt e sech, de natura de foch e de ferre, va per cascun signe en dos mesos e mig e trespa tota la sua roda en dos anys e mig. Sol, qui ¶^{19v} és calt e sech e de natura de foch e de or, va per cascun signe hun mes e trespa tota la sua roda en hun any. Venus, qui és fret e humit e de natura de aygua e d'estany, va per cascun signe .XII. dies e trespa tota la sua roda en .III. mesos e .XXIII. dies. Mercurius, qui és fret e sech e de natura d'argent, viu alguns dies que no ha complexió determenada, sinó aytal com ha la planeta ab qui s'ajusta. E aquest fa son cors per cascun signe en sis dies e trespa tota la sua roda en dos mesos e .XII. dies. Luna, qui és la pus baixa planeta de totes, la qual és freda e humida e de natura d'aygua e d'argent, emperò ha una poca de calor per accident, per ço fa podrir les coses. Aquesta fa son cors per cascun signe en dos dies e mig e trespa tota la sua roda en un mes. Car, tant com los cercles per on aquelles són situades són majors o menors, aytant aquelles fan son cors pus tart o pus tost. De les propietats, influències, operacions d'aquelles lexarem al present per no alargar la matèria.

Donchs digam quina¹⁸ cosa és cel corporal. Cel és cors simple, continu, mobile, sempiternal o moviment circular ingenerable e incorruptible, molt perfet per la sua asuduytat, que no ha fi. La quinta essència és un altre cel qui és molt noble e molt elevat e clou dins si tots los altres cels naturals. E és apellat *quintus orbis* o quinta essència, lo qual és inmobile e de sempiternal fixió, inmaterial, incorruptible e és principi efficient de tots los corsos celestials inferiors, no havent semblant natura dels altres, substreyt de tot moviment, pena e treball, rebent perfecció de la sobirana substància perfectament bona qui és Déus. E és al món a manera de closca d'ou qui tanca dins si tot ço qui és de dins. E d'aquest cos noble prenen virtut les pedres precioses e les altres coses qui no són complexionades, de les quals no's pot retre rahó, sinó que açò han de la propietat de la quinta essència.

¶¹⁸ A l'original repeteix: *quina*.

[9]

CAPÍTOL .X. COM DÉU CONGREGÀ TOTES LES AYGÜES EN UN LOCH

||^{20r} Donchs, tornant a la matèria principal, en lo tercer dia feu Déus ajustament e congregació de totes aygües en un loch e la terra aparegué secha e lliminosa per les aygües que y eren stades. E de continent, aquella produhí herba verdejant e arbres faents fruyts, appellant, la congregació aquella de les aygües, mar, per ço com és mare de tots los flums e de totes les aygües que decorren en aquella.

En lo quart dia feu e ordenà Déus, de la desús dita lum primera, dues grans lluminàries. La una fou la luminària major, ço és lo sol, per ço que luminàs lo dia per la sua resplendor gran e tots los cosos corporals. E l'altra fon la lluminària menor, ço és la lluna, perquè il·luminàs la nit en subsidi e ajuda de natura humana, per ço que les gents poguessen treballar.

En lo cinquén dia feu Déus, de l'element de l'ayre, los ocells e volàtilis e ornà'n l'ayre. E feu, de l'element de la aygua, los peys e ornà'n aquella.

[10]

CAPÍTOL .XI. COM DÉU CREA À ADAM

En lo sisén dia feu Déu, de l'element de la terra, les bèsties e reptílies. E après dix: «Façam hom a ymage e semblança nostra, que senyoreje als ocells del cel e als peys de la mar e a les bèsties de la terra e reptílies d'aquella». E formà l'om e feu-lo del lim e flor de la terra en lo camp de Domàs e inspirà, en la faç d'aquell, inspiracle de vida, ço és que creà de nou, de no res, ànima celestial e infoné-la en aquell. E fou apellat Adam, que vol dir feyt de terra. E feu-lo de drete statura, per ço que miràs al cel, que era lo seu loch, per lo qual a posseyr era feyt. E encara per altra rahó natural és de drete statura, car se diu en lo libre *De proprietatibus rerum*, tota calor naturalment munta dret e va ensús per angle agut e piramidal. E com lo hom habunde més en calor segons la sua quantitat e forma que negun altre animal e foch, haja més senyoria en aquell, per ço, donchs, és drete statura e va dret, e com la ||^{20v} calor natural li defall, enclina's a la terra e va corp en la vellea.

[11]

CAPÍTOL .XII. COM LA ÀNIMA DE L'HOM ÉS INMORTAL

E quant lo hom mor, per ço com la ànima d'aquell és immortal e viu, munta-se'n al cel si bé ha obrat, o devalla en los inferns si mal ha obrat. E après la resurrecció

general, muntar-se'n ha al cel en cors e en ànima per haver glòria tot l'om o devallarà als inferns per haver pena e turments. Car les bèsties e les altres coses animades, quant moren, mor la ànima de aquelles e los corsos corrompen-se e romanen en la terra, que és lo lur loch.

On scientment Déu feu Adam del lim de la terra, la qual és lo pus bax e lo pus sotil elament de tots, per ço que fos humil e no's levàs en supèrbia per la gran senyoria que havia sobre totes les creatures, e que regonegués que açò havia per gràcia de Déu e no u havia de si metex. E formà'l e feu-lo de edat de .XXXIII. anys.

[12]

CAPÍTOL .XIII. COM DÉU DONÀ LEY A TOTES CREATURES

E fetes totes les coses per Déu en molt gran perfecció, de continent ordenà e establí natura e ley a totes les creatures corporals com degueren nàxer e viure e obrar e fer generació. Les unes, per via seminal; \les altres/ per ajustament de mascle e de femella produynt creatures encarnades; les altres, produynt ous; les altres, per via seminal produynt herbes, flors, fulls, fruyts, cascunes segons lur linatge e spècia e natura en son temps. Ordenant als hòmens e a les bèsties e a les coses fexugues que visquessen e obrasen en la terra, e als peys en l'aygua e als ocells en l'ayre e en lurs mig per reclinar-se. E als flums statuynt que descorreguessen en la mar. E manant a la mar que no passàs sons térmens e límits e als altres elaments que no passasen lurs spheras, lochs e centres posats e ordenats per Déu. E per ço com totes les coses són eternalment en Déu, per tal diem que les coses que són fetes segons natura, orde e curs de aquella, diem que aquelles són fetes naturalment o per natura, ús e costum ^{||^{21r}} de aquella. E les coses que són fetes miraculosament e per gràcia de Déu, diem aquells ésser fetes ultra natura, orde e costum de aquella; axí com feu Déu Eva de la costella de Adam, e feu tornar lo sol .XV. graus atràs en senyal de la sanitat del rey Ezechies; e en temps de Josué, quan feu estar lo sol en un grau .XXIII. ores; e quant flum Jordà no descorregué tro que foren passats los fills de Israel, e moltes altres coses que Déu fa axí com li plau.

Hon certament, Déu, ordenant natura, donà senyoria e influència e operació e virtut als cosos superiors celestials de les steles e planetes sobre los cosos composts jusans, e per aquells fossen regits complexionats. Emperò no'ls donà ni han senyoria sobre la ànima de l'hom ni lo seu franch arbitre, com sia cosa simple e no haja cors e no sia sotsmesa a moviment ni a transmutació dels dits cosos superiors celestials.

E per ço l'om savi pot mudar, per lo seu franch arbitre, la complexió, appetit e inclinació mala e viciosa que'l seu cos ha per los dits cosos superiors en bé y en

virtuts, axí com legim de Ypocràs,¹⁹ que conexent la sua mala complexió e viciosa inclinació natural, mudà aquella en honestat e virtuts per lo seu franch arbitre, car diu l'*Adesiàstich* que l'hom savi senyoreja les steles.²⁰ E encara, ordenant e arreglant per natura los instruments e orgues dels senys e los membres del cors a certs actes, misteris e obres a fer; ço és, los hulls, per a veure les maravelles e obres de Déu e per guardar lo cors de tot perill e nociment e per mirar e procurar e administrar degudament les coses necessàries a la vida; les orelles, per ha oyr les lahors de Déu e per comunicar, entendre e participar ab les gents; e la boca, per a parlar les lahors de Déu e dir e explicar prestament la sua volentat als altres e per manjar e beure tempradament e per purgar e scupir la reuma del cap; ¶^{21v} e les mans, per a tocar honestament les coses necessàries a la vida e per servir tots los altres membres del cors; e los peus per anar a treballar degudament, per procurar e sostenir la vida; e lo ses, per buydar e expel·lir e foragitar les inmundícies del cors; e lo membre, per ha orinar e fer generació en la spècia; e les joyes de les dones,²¹ per a purgar, concebre e infantar.

Ara digam quina cosa és natura naturada. Diu Aristòtil, *secundo Phisicorum*, que natura és principi de moviment en la cosa movent primerament e per si, axí com del moviment contínuu del firmament e dels cels de les planetes e de les coses laugeres que van e munten ensús e en alt a lurs spheres e lochs naturals, axí com lo foch e l'ayre. E és principi de repòs en la cosa reposant per si, axí com del repòs de la terra que reposa en lo seu centre e mijà, e de les coses greus e fexugues que reposen en la terra si, ja per força o violència, no són gitades en alt contra lur natura, com tota cosa violent o forçada sia contra natura.

Axí metex, natura és una força e virtut incerta o inposada en les coses de engenrar coses semblants de coses semblants a si, axí com de l'hom engenrar hom e de l'ase engenrar ase e axí dels altres segons lur linatge o spècia. E açò per tal que per la generació contínua sia perpetuat lo éser que les creatures han de Déu per natura. E encara, natura és dita composició esencial de les coses sentibles e animades, car egrega e ajusta ensemps e fa composició de les coses semblants en natura. E per ço és causa e principi de moure e de reposar en tota generació de moviment e de repòs. Per ço diu Galién que natura és molt sàvia e més que sàvia, de la qual saviesa no és fi.

E pux havem tractat de natura quina cosa és, ara digam què és fortuna e ventura, cas, fat e astre, que són per accident. Fortuna és que obra les coses ab ¶^{22r} propòsit per la fi, emperò són fetes per accident e per altri e és variable e mutable, per ço és dita fortuna. Ventura és que fa e obra les coses inoppinadament e sens

¶¹⁹ Al marge dret: *Ypocràs*.

¶²⁰ Al marge dret: *Vir sapiens dominabitur astris*.

¶²¹ Al marge esquerre: *Les joyes*.

algun propòsit, axí com si per ventura lo leó era portat en una cova e la cova cau e mata lo leó desaventuradament. Cars és quan les coses són fetes simplament e no ab propòsit. Emperò, són fetes per accident a part de fora, axí com si lo cavall ve per cas a una cova e aquell, estant en aquella, per cas era salvat jatsia ell no y fos vengut per salvar-se aquí. On cas és en coses animades e no animades, fortuna tan solament en coses animades. Fat és la complexió e influència, senyoria e propietat que los cosos superiors de les steles e planetes influen e donen als cossos inferiors composts e elementals. Astre és la operació e virtut, inclinació e apetit que los cosos inferiors composts han e reben de les coses superiors celestials, de les stelles e planetes.

Donchs tornant a la matèria, lo divendres, vehent Déu que totes les coses que havia fetes eren molt bones, beney aquelles e dix: «Crexets e multiplicats e re-complits la terra». E ací fonch trobat l'orde de matrimoni, mas no consumat aquí.²²

Les quals, de continent, s'escamparen per tota la terra e feren generació e multiplicaren, imposant nom per Adam a cascuna de aquelles.

[13]

CAPÍTOL .XIII. COM DÉU REPOSÀ DE TOTA COSA A FER

En lo .VII. dia, ço és en lo dissabte, Déu reposà de tota obra a fer que agués per pensada de fer e que, d'aquí avant, no fes novella creatura de la qual forma, spècia o similitut no hagués precehit o no fos ja stada feta. E sanctificà e dedicà e consagrà aquell dia al seu servei e lahor e benedicció e volgué e manà que aquell dia li fos colt, festivat, tengut e celebrat per totes les gens de totes fahenes temporals en reverència e honor sua, en honor del gran benefici fet per Déu a natura humana ||^{22v} de la creació del món e de totes les creatures a ús e servey de aquella e promissió de la glòria de paradís als ben hobrants.

Donchs dix Déu dessús: «Façam hom a ymage e semblança nostra». En ço que dix «Façam hom a ymage e semblança nostra» és una obra de tres persones demostrada, e'n ço que dix «A semblança nostra» nos és una e egual sustància de tres persones manifestada. Car, açò fou dit per lo Pare al Fill e al Sant Sperit. On la formació del cors de Adam fon feta quant Déu feu Adam del lim de la terra e la creació de la ànima fou feta quant Déu inspirà en la faç de aquell e infoné en aquell ànima racional, la qual se convenia bé al cors per informar aquell e exercitar-lo en virtuts e en bones obres.

¶²² Al marge dret: *Ací fonch trobat l'ordre matrimon[ial]*.

E per ço l'om, segons la ànima, és feyt a ymage e semblança de Déu, car axí com en Déu ha tres persones e una fàbrica e una essència, axí en la ànima ha tres potències, ço és memòria, enteniment e voluntat, e és una substància.²³ E axí metex, l'om és ymage de Déu, car axí com Déu és principi de creació de totes les coses, axí lo primer hom, Adam, fou hun sol principi de generació de tota natura humana. E axí metex, l'om és fet ymaja de Déu en la figura e forma, car és invisible e infigurable e és fet a semblança de Déu en natura, car és de natura spiritual e immortal. E per ço com l'om per la ànima és fet ha ymaja e semblança de tota la Sancta Trinitat; car, ha memòria, qui és comparada al Pare; e ha enteniment, qui és acompanyat al Fill; e ha voluntat, qui és acompanyat al Sant Sperit.

[14]

CAPÍTOL .XV. COM QUINA COSA ÉS ÀNIMA

Per ço, digam quina cosa és ànima racional. Diu sent Agostí que ànima racional és fàbrica simple, speritual e immortal, feta a ymaja e semblança de Déu, car és una essència e ha tres potències.

Aristòtil diu *in 3° De anima*, que ànima en comú és acte e forma del cors natural ¶^{23r} orgànich, havent vida en potència. Axí metex, ànima és aquella cosa per la qual vivim e som moguts e sentim, e fou en ésser e és tota en tot lo cors e tota en cascuna part del cors. Per ço en tot cors natural orgànich ha dos sperits, ço és, sperit vital e sperit animal. L'esperit vital és hun cors molt subtil, lo qual nax del cor e és portat per les venes e per los nirvis a tots los membres del cors per créxer e per nodrir aquells, e fa e hobra polç e alende, e és primer en la composició del cors e darrer en la resolució de aquell. L'esperit animal és simple sperit lo qual naix e procehex del cervell e unifica e dona vida al cors e obra moviment e sentiment en aquell, e és darrer en la composició del cors e primer en la resolució de aquell. E per tal com l'om és compost de ànima e de cors, és dit que l'hom és animal racional e mortal, es animal per ço com ha ànima vejetativa sensitiva per la qual viu e crex e sent, e és racional per ço com ha ànima intel·lectiva per la qual ha conexença e discurs de rahó e sab discernir entre bé e mal e entén què és ver e falç. És mortal per lo cors, que és de natura corruptible per lo peccat e mor tantost que la ànima és separada del cors. E ladonchs, no és dit hom mas cadàver o cors mort. E per ço l'om és lo pus preciós de tots los animals, per la rahó que ha en si.

¶²³ Al marge esquerre:

Com la ànima és feta a ymaja e semblança de Déu e no lo cors.

COM LO HOM ÉS APPELLAT MENOR MÓN

L'hom és appellat *microchasmus*, que vol dir menor món, car no és virtut ni propietat en totes les creatures que aquella no sia atrobada en l'om en general. Car, l'om és sabent e rahonable axí com ha àngel, e és pech e anterch axí com ha ase, e és fort e gosat axí com a leó, e flach e temerós com a lebra, e és ferm e leal com a cavaller, e és reguignant e tornant atràs com a mul, e és mans e simple com anyell, e és maliciós e brau com a leona, e és cast e nèdeu com a castor, <e> és calt e luxuriós com ha rabosa, e és scàs e avariós com ha ca, <e> és larch e franch com a gall, e és savi e prudent com a formiga, e és foll e pererós com ha ors, ¶^{23v} e és profitable com abella, e és noyble com a rata, e és parlar com a pigra, e és mut com a pex, e és car e preciós com alefant, <e> és sítzeu e leig com a porch.

Per tal, l'om és dit tota creatura en totes coses per participació, car participa ab los àngels en entendre, ab los bruts en sentir, ab los arbres en vejetar, ab les pedres en lo ésser e ab los elaments en les qualitats. Hon com l'om subsista e sia compost de ànima e de cors e la ànima senyoreje e recolze sobre aquell, per ço la ànima de l'hom, qui és senyora del cors, encerta e ha conexença de les calitats e natures dels hòmens per certs senyals, per la costil·lació e influència de la generació. E aquesta conexença és dita sciència de phisonímia, que vol <dir> pronosticació e conexença intríncequa de les qualitats, propietats e natures dels hòmens.

Per tal, sàpies que l'hom qui ha lo cap gran o massa chic és senyal de fatuïtat e de peguea. E qui ha molts cabells en lo cap e aspres significa fatuïtat e perea.²⁴ E qui ha poch e blans cabells és inclinat a luxúria. E qui ha cabells negres és senyal de dretura e de amor e de justícia. E qui ha los cabells roigs és senyal de gran yra e de guats. E qui ha los cabells rossos és senyal de luxúria. E qui ha los cabells castanys significa home havent pahor. E qui ha molts cabells en lo ventre e en lo pits significa orribilitat e singularitat de natura.

E aquell qui ha lo front gran significa que ha poca vergonya e és ventolà. E aquell qui ha les celles breus e són molt pelosses és molt parlar. E qui ha les celles longues entrò a les galtes és molt envejós. E qui ha les celles primes e mesurades ha bon percebiment d'entendre.

E qui ha los ulls grans és envejós e pereós e vergonyós e desobedient; e si són mijancers declinant a color o negror, aytal hom és cortés e fel e ha subtil enteniment. E aquell qui ha los ulls bellugants ab stesa cara és maliciós e malvat. E qui ha los ulls a manera de aygua ¶^{24r} és foll e dura natura. E qui mou los hulls

¶²⁴ Al marge esquerre: *Los senyals dels hòmens.*

soposament e ha la vista aguda és enganyador, ladre e desleal. E qui ha los ulls roigs és ardit e fort. E qui ha màcules grogues e blanques e verts en los ulls e en la cara és pijor que altre e pus malvat. E aquell qui guardarà tu sovent e, quant tu'l guardaràs abexarà los hulls e ha vergonya de tu, és senyal que aquell ama e tem a tu. E aquell qui fa la contra és envejós e menyspreant.

E aquell que ha lo nas prim és yrós, e qui ha lo nas larch és ardit e valent, e qui ha lo nas que sia curt breu és sobtós e mogut. E hom qui ha los forats del nas strets és yrós, e qui ha lo nas corp és parlar e mansoneguer. E aquell qui ha lo nas mijancer ab dreta mesura e ab cara plana hon no ha inflamament és hom barallós e malencònich, injuriós e mal nèdeu.

E quell qui ha la cara mijancera en les galtes, ni massa haguda ni massa plana, és vertader e amorós, entenent e savi e servicial e bé ordenat e enginyós. E aquell qui ha la cara grossa és menys savi e falsier. E aquell qui ha la cara magra és previst en les sues obres e és de subtil enteniment. E aquell qui ha la cara poca e groga és malvat e viciós, enganyador e enbriach.²⁵ E qui ha la cara longa és envejós. E qui ha la boca ampla és barallós e ardit. E qui ha los labis grossos és foll. E qui ha los labis prims és yrós.

E qui ha la veu grossa e ben sonant és barallós e bell parlar. E aquell qui's cuyta de parlar, e majorment qui ha la veu prima, és fexuch, foll e mentider. E aquell qui ha la veu grossa és hirós. E aquell qui ha la [veu] dolça e ben sonant és envejós e sospitós. E aquell qui ha la veu mijancera és savi, discret, vertader e just. E aquell qui quant parla mou sovent les mans és envejós e bell parlar e enganyador. E aquell qui quant parla se absté de moure les mans és ben ordenat e entenent de sa consell.

E aquell qui ha ^{24v} les orelles poques o molt grans és foll, ardit e luxuriós. E aquell qui ha lo coll magre e bona veu és foll. E aquell qui ha lo coll gros és foll e gran menjador.²⁶ E aquell qui ha lo coll curt és enganyador, falç e plen de oy.

E aquell qui ha los musclos alts és prom e ardit e de bon enteniment. E qui ha amplea de pits e grosea de musclos signifiqua proheha e ardiment e dretura. E qui ha mijanceria de pits e egualtat és molt bon senyal e provat de bé. E qui ha los brassos lonchs que les mans li pleguen als genolls és ardit, savi e larch. E qui ha los brassos curts és hom pech e de discòrdia. E qui ha les mans e les palmes e los dits lonchs és hom ordenat a moltes arts macàniques e de bon regiment. E aquell qui ha grossos dits e curts és foll.

E aquell qui ha lo ventre gran és indiferent, foll, orgullós e luxuriós. E qui ha mijancer ventre e los pits estrets és hom de bon enteniment e consell.

¶²⁵ Al marge dret: *Nota. De embriac.*

¶²⁶ Al marge esquerre: *Nota. De menjador.*

E aquell qui ha molta carn en los genolls és hom flach de virtuts e moll. E aquell qui ha les cames primes és ignorant. E aquell [qui ha] les cames grosses e amples és fort e ardit. E aquell qui ha los peus grossos e carnosos és fat e injuriós. E aquell qui ha los peus pochos és dur. E aquell qui ha los passos rèbeus e soptosos és soptós e de mala volentat. E aquell qui ha los passos amples e va spau és ben ordenat en totes ses obres.

Encara dich-te: guarda de tot hom desastrat que no haja compliment de sos membres e que sia assol·lat per natura axí com de ton enamich.

Donchs, aquell hom és bo e ben ordenat qui ha lo cap mijancer e los cabells castanys e plans e les celles mesurades e los hulls redons ab vista alegre e rient, que parle poch e ha mijancera veu. E quant la sua cara se declina a groguea e a negror e ha lo coll be mesurat e los pits estrets e lo ventre mijancer e los brassos lonchs e les cames ben mesurades e los peus iguals e ha los ^{25r} passos suaus.

Emperò convé a tu que no't fies en negú de aquests senyals tan solament, mas ajusta e cull los testimonis de ço e quant daran a tu diverses senyals e contraris declinat tota hora a la major e millor partida, e no erraràs. Emperò si veuràs alguns mals senyals e viciosos, la ànima los pot mudar en bé e en virtuts per lo seu franch arbitre segons dessus és dit. E donchs, per gran excel·lència e sobirana amor de natura humana Déu feu tan solament lo hom ha ymatja e semblança sua e no alguna altra creatura; e açò per exalçar e fer participar aquella de la sua divinitat e glòria.

[16]

CAPÍTOL .XVI. COM ADAM AGUÉ SCIÈNCIA DE CONÉXER DÉU QUE L'AVIA FET

Tantost que Adam fou fet, hagué per gràcia de Déu sciència de conéx[er] Déu que l'havia fet, al qual devia servir e amar. E hac sciència de conéxer a si meteix, què devia fer e obrar e què devia squivar. E hac sciència de conéxer totes les creatures e de la natura e propietat de aquelles e com eren per ha ell creades e fetes. E per ço hac cura de regir e governar aquelles e hac conexença de les coses passades que ja eren stades e de les coses presents; mas no hagué conexença de les coses sdevenidores, per ço no fou previst del seu cas com peccà. E fou donada per Déu hajuda a l'hom per gràcia de la generació, ço és, pura ignoscència munda de tota màcula, ab dretura de voluntat e de totes les potències naturals, obstineritat de la ànima, per la qual poguera estar que no peccara, mas no poguera aprofitar en virtuts ni meréxer per les obres que fera. E fou-li donada altra ajuda per la gràcia de la creació, ço és liberal arbitre, per lo qual podia créxer en virtuts e meréxer segons les obres que faria.

Hon liberal arbitre és facultat de la rahó e de la voluntat per la qual lo bé és feyt e obrat per gràcia de Déu asistent e lo mal és feyt aquella deffallint.²⁷ E és dit liberal quant és a la voluntat que's pot inclinar a qualsevol part, e és dit arbitre quant és a la rahó per la qual ha a decernir entre bé e mal. ¶^{25v} E per ço, si Adam no hagués peccat, los hòmens engendraren sens cobejança de luxúria e les dones infantaren sens dolor.

[17]

CAPÍTOL .XVII. COM ADAM FOU TRANSPORTAT EN PARAYS TERRENAL

Adam, axí ennoblit de gràcies, fonch transportat per misteri de àngels del camp de Domàs en parays terrenal, lo qual és loch corporal molt gran e molt delitable, plantat de molts arbres fahents fruyts e enbellit de molt gran font de la qual naxen quatre grans flums, ço és Guion, Fison, Tigris e Èufrates; feyt en lo tercer dia en la part oriental, molt alt, bastant tro a la concavitat de la luna, en lo qual pluja ni aygua de diluvi jamés no pervengué, e longat de terra habitable per gran spay.

E tantost que Adam fou en parays terrenal, Déu li mostrà tots los arbres de paradís, entre los quals li mostrà l'arbre de sciència de saber bé e mal <e> lo arbre de vida, lo qual havia per gràcia de Déu virtut que aquell qui del seu fruyt menjaria lo seu cors no podia ésser agreujat de neguna malaltia ni per flaquea podia venir a vellea, e viuria perpetualment e no morria.

Hon Adam en estament de innocència podia morir e no morir. Car podia morir per ço com era mortal per ça natura de no res creada e no confirmada en gràcia; e no podia morir per lo menjar del fruyt de l'arbre de vida. E com a Déu plaguera fora transportat ell e los altres que isqueren de aquell sens alguna dolor e pena en la glòria celestial. E aquesta immortalitat fou en Adam per la ànima, axí com ha influent virtuts en aquell; e per la composició egual del seu cors, axí com a ordenat en ses calitats; e per l'arbre de vida, axí com a vejetant e nodrint aquell; e per lo regiment de la divinal providència, axí com a conservant e destensant aquell. Car axí com la ànima era ignoscent però podia peccar, axí lo cors era impassible e immortal però podia morir, e axí era transportador a glòria.

E mostrat per Déu a Adam tots ¶^{26r} los arbres de paradís terrenal, manà-li Déu dient: «De tots los fruyts dels arbres de parays menjaràs e fer a la teua voluntat, exceptat del fruyt de l'arbre de saber bé e mal, car en la hora que del seu fruyt menjaràs, de mort eternal morràs». Aquesta sentència fou donada, ladonchs,

¶²⁷ Al marge dret: *Nota. De liberal arbitre.*

per Déu a Adam. E per havant, en semblant dia e ora de tèrcia fou Jesucrist condemnat a mort per Pilat, Déu sehent en lo seu tro e cadira e Adam stant de peus e Pilat sehent en la cadira e Jesucrist stant de peus. E açò li manà Déu en senyal de obediència e de senyoria per ço que'l temés de offendre e li conegués senyoria; no, emperò, que'l fruyt de aquell arbre fos mortal. Mas per ço com per la desobediència de Adam se enseguí la mort a ell e a tots los descendents de aquell per via seminal.

[18]

CAPÍTOL .XVIII. COM DÉU FEU EVA DE LA COSTELLA DEL COSTAT DE ADAM

Vehent Déu que l'hom no estava bé, sols dix: «Façam ajudori a l'hom e companyia, que facen generació». E posà sopor o arrapament dels senys en Adam. E la vors li fou revelat e promés per Déu que de la sua sement e natura naxeria hu qui seria Déu e hom. E per ço dien alguns que encara que Adam no hagués peccat, que'l fill de Déu se fora encarnat e fet hom per glorificar lo hom en ànima e en lo cors per ço que ab los hulls del cors veés la humanitat e ab los ulls de la ànima veés la divinitat del fill de Déu. Emperò, Déu ho feu per la millor e pus congruent manera que fer-se devia e permés que Adam peccàs, per ço que hagués mèrit si bé fahia e obrava, o agués demèrit o pena si mal hobrava per lo seu franch arbitre.

E donchs, stant arrapat Adam per misteri angelical, Déu tragué una costella del costat sinestre de aquell e feu-ne Eva.²⁸ E com Adam se fou despertat e la veés tant bella dix: «Aquesta carn és de la mia e aquest os, dels meus ossos».

E apellà hòmena, *virago*, que vol dir treyta de l'hom; e mascle e famella ^{||26v} feu a aquells, e un per a una. Car, la femella és sots lo mascle en potència e ama-la molt caramente, per ço los hòmens amen tant les mullers com són una metexa carn en los fills.²⁹

E certament, Déu feu Eva del costat de Adam e no la feu del cap ne dels peus de aquell per ço que no'l senyorejàs ni li fos masa sotsmesa. Mas que fos ça companyona e fos unida <a> aquell per conjugal companyia a fer generació, pus eren de una natura, forma e spècia. Per ço fa a veure en què differen l'om e la fembra, ço és quina differència ha entre l'om e la fembra, com sien contraris en calitats e passions.

¶²⁸ Al marge dret: *Eva*.

¶²⁹ Al marge esquerre: *Nota. Per què amen los hòmens tant les dones.*

Hon diu Aristòtil, en *Libro de sopno et vigilia, capitulo De menstru no mulieris*, que·ls contraris o difarències que entren en la difinició del *genus*, aquelles són difarència essencial, específica e formal, axí com en la difinició de l'hom *in genere*, és que l'hom és animal racional e mortal. Aquestes differències fan differre l'om de totes les altres coses fora sa spècia. Car, per ço com l'om és animal ha difarència en les coses inanimades. E, per ço com és racional, ha difarència en les bèsties. E, per ço com és mortal, ha difarència en los àngels, car són immortals. E com aquestes difarències específiques e formals no sien entre l'om e la fembra, car axí és la fembra animal racional e mortal com l'hom, com sien de una metexa spècia e forma. Per ço, lo hom e la dona, o lo mascle e la femella, no differen en forma ni han diversitat e difarència en matèria. E per ço, lo mascle e la femella, jatsesia sien pròpies passions de l'animal, emperò no són differències específiques ni formals, mas són difarències materials de part del cors, les quals no diversifiquen lo animal segons spècia e forma.

Donchs, tornant a la matèria, tantost que Eva fou feyta, Adam li dix lo manament que Déu li havia feyt de no menjar del fruyt de l'arbre de sciència de saber bé e mal ¶^{27r} e la pena que y havia imposada. E tantost, per misteri de àngels, foren portats davant Adam les creatures que Déu havia fetes. E Adam, per la sua gran saviesa, posà nom a quiscuna segons propietat e natura de aquelles.

[19]

CAPÍTOL .XIX. COM ADAM PECCÀ

E lo Diable, veent e pensant que l'hom, per obediència e humilitat, havia amuntat en la glòria celestial, d'on ell per supèrbia e malícia era caygut, hac-ne gran enveja. E entrà en lo cors de la serpent e, parlant en la boca de aquella vench, a Eva per ço com era pus flaqua e pus dèbil e dix-li: «Què us ha manat Déu?» E aquella respòs: «Que no mengem del fruyt de l'arbre de sciència de saber bé e mal, si no, que de mal morrem». E lo Diable dix-li: «No és axí, ans, si·n menjau, vostres hulls seran uberts e sereu semblants a Déu, sabents bé e mal». E Eva, cuydant que la serpent parlava naturalment e que açò era voler de Déu, cullí del fruyt de l'arbre vedat e menjà'n. E pres-ne e portà'n a Adam, dient haçò que la serpent li havia dit. Per ço peccà ella més que Adam.

E Adam, vehent que Eva ne havia menjat e que no era morta, cuydà's que fos peccat venial e veent lo fruyt molt bell e delitós, cobejant saber axí com Déu, confiant en la misericòrdia de Déu, pres del fruyt que Eva li portà e menjà'n.

Açò fou en la sisena ora del dia.³⁰ E de continent que aquells hagueren menjat del fruyt vedat, los ulls foren uberts e veeren-se tots nuus e hagueren vergonya

¶³⁰ Al marge dret: .VI. hora.

com estaven descuberts, e·ls parien lurs vergonyes; e lavors cobriren-se aquelles ab fulles de figuera. E per ço, per avant en temps de Abram, fou instituyda la circuncisió en remey del peccat original que·s fes en aquella part vergonyosa per ço com Adam en aquella part sentí primer la culpa del peccat de inobediència del manament que Déu li havia fet, per ço cobrí ses vergonyes. E per ço se convenia que en aquella part metexa aparegués ¶^{27v} lo senyal de la obediència de Abram. Axí metex, fon feta la circuncisió en aquella part per ço com en aquella part més senyoreja la cobejança de la carn e per çò·s convenia que aquella part fos circunsisa e tallada en remey del dit peccat original.

[20]

CAPÍTOL .XX. COM ADAM PERDÉ TOTES LES GRÀCIES FETES PER DÉU

De continent que Adam hac peccat, perdé tots los dons, gràcies e virtuts que Déu li havia donades, car per la conexença de Déu e la conexença de si metex, que·s veu flach e debilitat en totes les sues forces, virtuts e potències, com primer hagués gran fortalea en lo cors e gran bellea e hagués en la ànima gran saviesa e enginy. E axí metex perdé la obediència e la senyoria e conexença de totes les creatures,³¹ car ja no li foren obedients e [li foren] rebel·les contràries e noscives d'aquí havant.

Hon Adam, com peccà, comés tres peccats: primerament feu peccat de gola, menjant del fruyt molt delitós a la vista e molt bell; segonament peccà per avarícia e cupiditat, cobejant saber tant com Déu; tercerament peccà per supèrbia e vanaglòria, volent ésser axí com Déu e ésser semblant a aquell. Per ço peccà mortalment trencant e prevaricant lo manament e la ley de Déu.

Per ço, vejam quina cosa és peccat mortal e què és peccat venial. Hon peccat venial és peccat feyt per ignorància e per infirmitat, sensívol, que és moviment en los senys del cors e apetit de les coses pertanyents al cos en la inferior porció de la rahó de la ànima per delit de cogitació, sens volentat de acabar aquella, no stant ni habitant-hi longament, mas tantost disestint e lexant. E aquests peccats no dampnen, encara que sien multiplicats, sinó per la disposició que fan, car disponen que·l peccat mortal sia preparat, lo qual dampna a aquell qui·l fa. E són dits venials per ço com són de laugera vènia e obliguen-nos ¶^{28r} a pena temporal. Peccat mortal és dit tot ço que és fet, dit ni cobejat contra la ley e volentat divinal, trencant e prevaricant los manaments de Déu e la ley d'aquell. E aquells

¶³¹ Al marge: *Com tots animal[s] foren desobedients Adam.*

dampnen e obliguen a pena eternal. E aquest peccat fou actual en Adam, car ell lo feu de acte e de fet; e fonch en tots los altres que devallaren de aquell per via seminal dit peccat original, per ço com de aquell hagué començament e naxença. Car aquella carn e ànima de Adam, ja ensutziada e maculada per peccat, engenrà d'aquí havant per obra seminal carn maculada e corruptible aytal com ell era, ab màcula de peccat.

Hon peccat original materialment és via e màcula e rovell de cobejança de la carn, mas formalment és dit carència e fretura e privació de la justícia original, de haver aquella ab deguda manera axí com per Déu fou donada a Adam en temps de innocència, ab puritat de la ànima e cenceritat de totes les potències de aquella, reglant e sotmetent a la rahó e dreta justícia. E certament, lo peccat no és axí com la privació no és res, no emperò que no sia volentat mala, que és alguna cosa màs que separa lo hom e priva'l de la participació del ver ésser que és Déu e tira'l a mal e a vicis e axí porta'l a no ésser, lunyant-lo de Déu.

[21]

CAPÍTOL .XXI. COM DÉU VENCH AB GRAN BROGIT A ADAM

Com Adam hac peccat, vench Déu ab gran brogit. E Adam, sentint aquell, amaguà's en la spesura dels arbres que aquí eren per temor de aquell. E dix-li Déu: «Adam, e hon est?» Aquell respòs: «Senyor, he oyda la tua veu e he haguda temor». E dix-li Déu: «E qui t'ha mostrat de haver pahor sinó lo peccat que has fet?» E respòs Adam: «Senyor, la companyia que m'has donada m'ha enganyat, que collí del fruyt e me'n donà». E lavors Déu li dix: «Per ço com tu has cregut a Eva contra lo meu manament, maleyta serà la terra ^{||^{28v}} en la teua obra. Spines e carts levarà e en suor de la tua cara menjaràs lo teu pa e ab treball de la tua vida». Dix Déu a Eva: «Per què has fet açò?» La qual respòs: «Senyor, la serpent m'ha enganyada dient-me que no morria». Per ço dix Déu: «Yo multiplicaré les tues dolors e ab dolors e affany infantaràs e parràs tots los dies de la tua vida». E lavors dix Déu a la serpent: «Maleyda seràs sobre la terra e yràs rastrant los teus pits sobre aquella, e guardaràs al taló de la fembra e aquella trençarà lo teu cap». La qual cosa dix Déu per la Verge Maria, que trencà lo cap e tolgué lo poder al diable per la encarnació del seu gloriós fill, lo qual, per la sua mort e passió, destrouí e aterrà lo poder del diable. E per ço com Déu maley axí la serpent, és oppinió de alguns que la serpent anava primer ab sos peus.

[22]

CAPÍTOL .XXII. COM ADAM FOU GITAT DE PARADÍS

E lavors, fet açò, Déu manà a l'àngel Cherubín que gitàs Adam e Eva de paradís terrenal per ço que no menjassen del fruyt de l'arbre de vida e que visquessen, e feu-los sengles gonells de pells. E lavors lo dit àngel cherubín gità'ls de paradís terrenal en la novena hora del dia del divendres.

Hon lo novell hom Jesucrist, fill de Déu, après moltes revolucions de anys, en aquell metex dia e ora, ço és, a .VIII. dies del mes d'abril en lo .XIII. de la luna e en lo .VI. dia de la setmana, ço és lo divendres, pagà e solvé lo deute del peccat de Adam. E fou feyt per inobediència fruyt de arbre, e satisfeu a Déu lo pare per sobirana obediència en lo arbre de la vera creu per la sua mort e passió. D'on appar que Adam stech tres ores en paradís terrenal, car fou-hi transportat per misteri angelical en hora de tèrcia lo divendres e fou-ne gitat aquell dia matex en la novena ora.

E com l'àngel los agué gitats de paradís terrenal, aconsolà aquells de la gran misericòrdia de Déu e confermant de part ||^{29r} de Déu a Adam la promissió que Déu li havia feta dient-li que, temps vendria, que de la sua sement naxeria hun qui ab gran treball, pena e dolor, e ab cruel mort e passió, rembria lo seu peccat. Per la qual cosa, Adam e Eva, confiants de la misericòrdia de Déu, feren molt gran penitència e plorant molt longament lo lur peccat, havent dolor de la pena que hauria de sostenir aquell qui havia a rembre lo lur peccat.

E llavors l'àngel Cherubín, per manament de Déu, tancà e circuy parays terrenal de mur de foch per ço que, d'aquí havant, negú no y pogués entrar.

[23]

CAPÍTOL .XXIII. COM ADAM ANÀ EN LA VALL DE EBRON PER TREBALLAR

Adam e Eva, foragitats de paradís terrenal, vingueren-se'n en la Vall de Ebron per obrar e treballar en la terra de la quall eren feyts e formats per ço que visquessen ab lo lur treball. E lavors Adam conech sa muller e aquí engenrà hun fill que hac nom Caym. E après engenrà una filla, Calmana, qui fou muller de Caym. Enapés engenrà Abell e una filla qui hac nom Délbora, que fo muller de Abel. Hon l'orde del matrimoni fonch primer instituït per Déu en paradís terrenal com feu Eva del costat de Adam e fou-li donada aquella sola muller. E de Adam tro a Llàmec, qui fou en la .VII. generació de Caym, tots prengueren una muller tan solament cascú, e no pus sinó aquest Làmec, qui fou lo primer qui pres dues mullers.

Caym fou laurador e gran caçador e hom fort maligne. Abel fou pastor e hom fel a Déu, just e benigne. Abel³² fou lo primer qui instituy que les primíssies fossen offeretes e pagades a nostre senyor Déu en remey del peccat original. Aquest Abel sacrificà e offerí a Déu dels millors fruyts del seu bestiar, e lo fum del seu sacrifici muntava dret al cel e los seus béns se milloraven e multiplicaven. E Caym offeria a Déu ^{29v} dels pus flachs fruyts e messes que collia, e lo fum del seu sacrifici scampava's sobre la terra. E los béns de aquell no multiplicaven, ans pijoraven tots dies, per la qual cosa Caym fou mogut de gran enveja contra Abel.

Sdevench-se que hun dia, que Caym dix a Abel que anassen al camp, e com hi foren, Caym matà Abel aquí.³³ E de continent li dix Déu per l'àngel: «Caym, hon és ton frare Abel?» E aquell li respòs: «No·m sé. Hi so yo guarda de mon frare?» E lavors Déu li dix: «La terra ha uberta la sua boca e la sanch de ton frare és venguda davant mi demanant venjança. Per ço, maleyt seràs sobre aquella; fugitiu e vagarós hiràs per la terra». \Respòs/ Caym: «Bé sé que major és lo meu peccat que no és la vènia que yo meresch. Mas veuran-me los hòmens e matar m'an. E seré fora de aquest treball e de aquesta persecució», dient açò com ha hom desesperat. E dix-li Déu: «No serà axí, mas per ço que negú no·t mate, yo posaré senyal en tu que·t tremolarà lo cap. E serà axí que aquell qui·t matara serà punit a les set dobleries». Per ço per havant, en lo temps de Làmech, qui mathà Caym ab una sageta, lo qual era en la setena generació de Caym, vench lo diluvi.

[24]

CAPÍTOL .XXIII. COM CAYM FONCH MAL HOM

Aquest hom fou mal hom e tremolava-li lo cap per ço que fos conegut; e negú no·l gosava matar per temor de la pena que Déu havia imposada a aquell qui·l mataria. E Cahym edificà una ciutat la qual apellà Enotam per amor de son fill, que havia nom Enoch. E murà aquella entorn per ço que aquí metés e recullís les roberies e furts que faria. Aquest fou lo primer que posà térmens en la terra e fou lo primer hom qui trobà pes e mesura.³⁴

Ara digam la generació de Cahim. Caym engendrà Enoch e Enoch engendrà Yrach, Yrach engendrà Emanuel, Emanuel engendrà Matusalem, Matusalem engendrà Làmech. Aquest Làmech ^{30r} fou primer qui pres dues mullers e engendrà Addà e Sel·là. Addà engendrà Jubal e Jabel. Jubal³⁵ fou lo primer qui trobà la art dels sons de la músicha e dels orgues. Jabel³⁶ fou lo primer qui trobà lo fato dels pastors e lo

¶ ³² Al marge dret: *Nota. Qui fou lo p[rimier] qui trobà la primíscia*. ¶ ³³ Al marge esquerre: *Ací morí Abel*. ¶ ³⁴ Al marge inferior: *Caym trobà*

pes e mesura e hedificà la primera ciutat. ¶ ³⁵ Al marge: *Qui trobà la músicha*. ¶ ³⁶ Al marge: *La fato dels pastors*.

primer qui departí los bestiars segons lo linatge de aquells, cascun a sa part. Sel·là engendrè Tubal-Cahym e Noemà. Tubal-Cahym³⁷ fou lo primer qui trobà la art de la ferreria e de fonre los matalls e Noemà³⁸ fou la primera qui trobà la art de texir.

Esdevench-se après gran temps que Làmech desús dit, estant hun dia a la porta del seu tabernacle e era ja molt vell e no y vehia bé, e sentí gran brogit entre la spesura dels arbres, en un barranch, cuydant-se que era alguna bèstia salvatge. E com fos gran caçador feu-se portar lo arch al seu fadrí e tirà una sageta vers aquella part hon era lo brogit tirant a les verces. E com ach tirat, sentí en la sua mà que havia fet colp e feu-hi devallar lo seu fadrí, lo qual trobà Caym que aquí jahia mort de la sageta. E vench a Làmech e dix-li que Caym havia mort, de la qual cosa aquell fou molt spaordit <e>, de gran yra que ach, matà lo seu fadrí ab lo arch. E per la pena que Déu havia posada a aquell qui mataria Caym, que seria punit a les set dobleries en la setena generació de aquest Làmech, qui era en la setena edat o setena generació de aquest Làmech, qui era en les setenes generacions de Caym, vench lo diluvi sobre la terra e periren tots los qui eren exits de Caym.

[25]

CAPÍTOL .XXV. COM ADAM STECH .C. ANYS QUE NO S'ACOSTÀ A SA MULLER EVA

Adam, dolent e plorant la mort de Abel fill seu, com per lo seu peccat crexia la malícia en lo món hi s'era sdevengut aquest tan gran desastre entre dos germans, feu gran dol e stech .C. anys que no s'acostà a sa muller. E per manament de Déu que lo y ^{30v} [tramés] a dir per l'àngel, lavors Adam acostà's a sa muller e engendrè hun fill qui hac nom Seth, per ço que'l salvador nostre Jesucrist naxqués de la sua sement. E segons dien alguns, Adam enaprés engenrrà .XXX. fills.

Donchs vejam la generació de Set. Set engendrè Enós, Enós engendrè Caynant, Caynant engendrè Malaltel, Malaltel engendrè Jàred, Jàred engendrè Enoch, Enoch engendrè Matusalem, Matusalem engendrè Làmech, e Làmech engendrè Noé, e Noé engendrè Sem, Cam e Jàffet; en temps dels quals vench lo diluvi.

E donchs, digam quant temps visqueren tots aquests. Hon Adam Visqué .DCCCCXXX. Set, en lo any .CVI. de la sua edat, engendrè Enós³⁹ e visqué Set .DCCCCXII. anys. Enós, en l'any .XC. de la sua vida, engendrè Caynan e visqué Enós .DCCCCX. anys. Caynan, en l'any .LXX. de la sua vida, engendrè Malael, e

¶ ³⁷ Al marge esquerre: *l'art de la ferreria*. ¶ ³⁸ Al marge esquerre: *lo teixir*.

¶ ³⁹ En realitat diu: *Enoch*. Es tracta d'Enoix, fill de Set (Gn, 5: 6-11). Substituïm, doncs, per *Enós*, tal com apareix just després al manuscrit.

visqué Caynan .DCCCCX. anys. Malaleel, en l'any .LXV. de la sua vida, engendrà Jàred, e visqué Malaleel .DCCCXCV. anys. Jàred, en l'any .CLXII. de la sua vida, engendrà Enoch, e visqué Jàred .DCCCCLXII. anys. Enoch, en l'any .LXV. de la sua vida, engendrà Matusalem. E com Enoch fou de edat de .CCCLXV. anys, divinalment fou transportat en paradís terrenal per fer testimoni de la ley de natura. Matusalem, en l'any .CLXXVII. de la sua vida, engendrà Làmech, e visqué Matusalem .DCCCCLXVI. Làmech, en l'any .CLXXXII., engendrà Noé, e visqué Làmech .DCCLXXXVII. anys. Nohé, a .D. anys de la sua vida, engendrà Sem e après Cam e après Jàfet. E visqué Nohé .DCCCCL. anys. De la generació de Abel la scriptura no fa menció alguna perquè appar que no lexà fills.

[26]

CAPÍTOL .XXVI. COM FOREN ENGENRRATS LOS GEGANS

En aquell temps, los hòmens eren multiplicats en la terra e donaven-se a delits carnals, e no ¶^{31r} conexien Déu ni'l temien e vivien molt viciosament a la carn. E los fills de Déu acostaren-se a les filles dels hòmens. So és, los fills de Seth, qui eren justs, ajustaren-se a les filles de Cahym, que eren mundanals e molt belles; e fahien matrimoni e mesclaven-se ab aquelles, la qual cosa Adam en ça vida havia molt squivat e vedat que no's tinguessen ni habitassen ensemps ni's mesclassen ab aquelles en matrimoni. E donchs, los fills de Set acostaren-se a les filles dels hòmens e aquelles engendraren jegants⁴⁰ que eren molt grans e molt forts.

E les dones, ab gran ardor, acostaren-se <a> aquells molt desonestament, sens alguna vergonya. E axí matex, los hòmens peccaven los uns ab los altres contra ordenada natura per Déu. E veent, donchs, Déu la gran abominació e legea e gravitat dels peccats que eren en lo món e que tota carn havia corrupuda la sua via, orde e manera de dretament viure, dix a Nohé, lo qual trobà just: «Penit m'e com he fet hom». No, emperò, que Déu se penedís de ço que havia fet, que volgués que no fos fet, car eternalment Ell sabia totes les coses que havien sdevenir e la fi de aquelles, mas dix-ho a manera com diu l'om que és yrat quant ha a destroyr la cosa que ha feta, e se'n penit com la ha feta. E, donchs, dix: «Yo·ls destrouiré sobre la faç de la terra per aygua de diluvi».

E manà a Nohé que fes una archa molt gran de fust, ben cimentada de bitum e que y posàs de tots los animals de la terra e de tots los ocell de l'ayre, de cascuns, mascle e femella per fer generació. Mas dels animals múndeus, que'n po-

¶⁴⁰ Al marge esquerre: *Com foren engenrats los jagans.*

sàs lo doble per obs de fer lo sacrifici a Déu quant serien exits de la archa. E Nohé feu l'archa molt bé obrada e ben cimentada, la qual havia .CCC. colzes de longue, .CL. colzes de amplària <e> .CXXX. colzes de altitut.⁴¹ E feu-hi moltes casetes e una finestra dalt, e mes-hi provissió per a tots. E estigué en fer l'archa .C. anys, en lo qual temps Nohé preycà a les gents que fessen penitència de lurs peccats e que ¶^{31v} smenasen la lur vida hi's convertissen a nostre senyor Déu, si no, que tots peririen e serien destrouïts. E aquells reien-se'n e trahien-se'n scarni de ço que Nohé los deya.

[27]

CAPÍTOL .XXVII. COM NOHÉ HAC FETA L'ARCHA E COM ENTRÀ EN AQUELLA AB SOS FILLS

Acabada la archa, Déu manà a Nohé que entràs en aquella, ell e sos fills e sa muller e les mullers de aquell[s]; e axí lo y dix per dar-li a entendre que devien viure castament en l'archa, e que y metés tots los animals que li havia manat, los quals de continent foren aquí aportats per misteri de àngels. E era lavors Nohé, com entrà en l'archa, de edat de .DC. anys, car com començà l'archa havia .D. anys, e .C. anys que l'alonguà en fer; axí que havia .DC. anys com entrà en l'archa. E meté-y vianda per a tots aquells qui eren entrats. E donchs, entrats tots lo sobredits en l'archa, foren ubertes totes les catharactes del cel e plogué .XXXX. dies e .XXXX. nits contínuament, e vench lo diluvi sobre la terra. E crexent les aygües muntaren sobre tots los munts de la terra .XV. colzes de altitut. E lavors fonch destrouïda e perida tota carn que era sobre la terra. E l'archa era portada per les ones de la aygua, adés deçà, adés dellà, amunt e avall, entrò que foren disminuïdes les dites aygües. E lavors romàs l'archa en Armènia entre dos muntanyes. E sessant les aygües del diluvi Nohé tramés lo corp a .XXVII. dies del setén mes, lo qual, com no trobàs loch hon se pogués posar per les aygües que encara eren sobre la faç de la terra, tornà-se'n en l'archa. E après .XXXX. dies, ell tramés una coloma fora de l'archa, la qual tornà al vespre en l'archa ab hun ram de olivera en lo seu bech. E après .VII. dies, Noé tramés la dita coloma altra vegada fora de l'archa, ¶^{32r} la qual no tornà en la dita archa. E ladonchs conech Nohé que les aygües eren fora de la faç de la terra. E ací és acabada e feneix la primera edat del món,⁴² havent .M.CCLVI. anys, e comença la segona edat del món.

¶⁴¹ Al marge dret, mutilat per les enquadernacions: *Nota. Que cascun colze [...] VIII palms*

d'alt [...] fuster segons los jau[...]. ¶⁴² Al marge esquerre: *La primera hedat.*

[28]

CAPÍTOL 28. COM NOHÉ ISQUÉ DE L'ARCHA

Nohé, vehent que la faç de la terra era descuberta de les aygües del diluvi, isqué de l'archa per manament de Déu, ell e sa muller e sos fills e les mullers de aquells, per ço que d'aquí havant fessen generació, e ab tots los animals que y eren entrats l'any revolut, axí que per hun any stech Nohé en l'archa per les grans aygües que eren sobre la terra. E, de continent que Nohé fou exit de la archa e tots los altres que y eren entrats, construy e hedificà altar a nostre senyor Déu e feu-li sacrifici e offerta dels animals múndeus. E lavors fet açò, nostre senyor Déu beney a tots los qui eren exits de la archa, a Nohé e a sos fills e a lurs mullers com a tots los animals que y eren stats. E dix-los: «Crexeu e multiplicau e recompliu la terra».

E de continent, tots los animals se n'anaren e s'escamparen per tota la terra en diverses parts del món. E ladonchs, dix Déu a Nohé: «Per ço com natura humana és volenterosa e aparellada a peccar e a mal, yo fas pacte e amistança ab tu e ab los sdevenidors après de tu. D'aquí havant no seran aygües de diluvi sobre la terra. E en senyal de aquesta amistança e pau que yo fas ab tu e ab los teus, yo posaré lo meu arch sobre los nus del cel; e promet que, d'aquí havant, no serà diluvi sobre la terra».

E per ço en lo temps del juhí final, quant lo fill de Déu, Jesucrist, vendrà a jutjar lo món, ladonchs serà destrouït per foch. Car, axí com en lo temps del diluvi per la gran calor e ardor de luxúria que era en les gents lo món fou purgat e denejat per les aygües, axí en lo temps del juhí final, per la gran fredor de caritat que serà en les gents devés Déu e sos proysmes, lo món serà purgat ¶^{32v} e denejat per foch e periran tots los que han en aquell.

[29]

CAPÍTOL .XXIX. COM DÉU ATORGÀ DE MENJAR CARN ALS HÒMENS

E Nohé, enaprés que agué sacrificat e feta offerta a nostre senyor Déu, venc-se'n e habità en la terra de Armènia e de Mesopotàmia, e laurà la terra e treballaren ell e sos fills. E per ço com per lo lavament de les aygües del diluvi la terra era stèril, flacha e infructuosa, com les aygües se n'haguessen portada la flor de aquella, los fruyts són e foren menys virtuosos e de pus flacha fàbrica. Per ço ladonchs, après lo diluvi, fou atorgat per Déu a Noé e a tots sos fills e als descendents de aquells de menjar carn⁴³ e de beure vy, car en la primera hedat no menjaven carn ni bevien

¶⁴³ Al marge esquerre: *Com fonch atorgat als hòmens de menjar carn per nostre Senyor.*

vi, car vivien solament de fruyts d'arbres e de leyt de animals e bevien aygua tan solament. Car ladonchs, la terra era en ça virtut e molt poderosa e los fruyts de aquella eren molt virtuosos e de gran fàbrica axí com aquella, qui estava en sa plenitud e fàbrica, axí bella com Déu en lo començament del temps la havia creada.

[30]

CAPÍTOL .XXX. COM NOHÉ PLANTÀ VINYA E S'ENBRIAGÀ

On Nohé, après dos anys que fou exit de la archa, plantà vinya de lambrusques e feu-ne vi e begué e fonch embriach, car encara no sabia què cosa era la fortalea del vi. Hon dien alguns que Nohé plantà vinya de lambrusques e, per ço que no fes lo vi amarch, mes sanch de quatre animals a les rahils de la serment, ço és, de leó e de moltó e de porch e de bogia. E per ço són .IIII. maneres de embriaguesa: los uns són forts e braus, axí com lo leó; los altres són simples, axí com lo moltó, que no dien res; los altres són luxuriosos e sûtzeus, axí com a porch; los altres són alegres e juglars, axí com la bogia.

Donchs Nohé, estant embriach, se gitàs a dormir e stava tot descubert e parrien-li totes ses vergonyes, car encara los hòmens no portaven bragues. ¶^{33r} E son fill, vehent-lo star axí, ris-se'n e tragué-sse'n scarni e dix-ho a sos frares. E aquells vingueren ab un pali e gitaren-lo dessus la lur cara e persona e cobriren-lo. E Nohé, quant fou despertat e sabé açò que Cam haví fet, malay aquell e dix-li: «Servent seràs de tots tos frares».

E beney a Sem e a Jâfet per ço que havien fet de no scarnir ni envergonyir son pare.

[31]

CAPÍTOL .XXXI. COM JONICUS TROBÀ L'ASTRONOMIA

Aprés lo diluvi, Nohé engenrà hun fill qui hac nom Jonicus,⁴⁴ e quest fou lo primer qui trobà la sciència d'estrnomia e fon gran filòsof. E vivint Nohé isqueren d'ell .CXXIIII^M. e cent hòmens, menys de infants e de dones. E visqué Nohé après que fonch exit de l'archa .CCCL. anys e en tota la sua vida .DCCCCL. anys.

Cam, fill de Nohé, en lo dia que naxqué se ris. Aquest fou lo primer qui trobà la art màgica segons les steles, per ço fou dit Zoroastres, que vol dir vivint segons les steles. Aquest fou lo primer qui trobà les set arts liberals.⁴⁵ Aquest pres

¶⁴⁴ Al marge esquerre: *Jonicus stròlech lo primer que fou.*

¶⁴⁵ Al marge esquerre: *Cam trobà la art màgica e les .VII. arts liberals.*

per muller Cathasina e d'aquest isqueren lo linatge dels egipcians e de Babilònia e de Pèrcia.⁴⁶ E hac tres fills, ço és, Cinerahim e Efut e Cus. Cus engendrà Nebiot,⁴⁷ aquest fou lo primer príncep del món qui hagué senyoria sobre gents; e fou lo primer qui entroduy ydolatria, qui adorà lo foch.

Jàffet⁴⁸ fou generós e lo primer caçador d'ocells qui ab hun ocell ne pres altre. Aquest pres per muller Fina e engendrà Gómer, lo qual engendrà Magob, e aquell engendrà Madaym e aquell engendrà Jaban e aquell engendrà Tubal.

E Sem fou sacerdot e pres per muller Pamsatura. De la generació de aquest vench Jesucrist, salvador nostre. Aquest Sem engendrà Arphachat, lo qual engendrà Caynan, e aquell Àber e aquell Phàllec e aquell Regaú e aquel Samuch e aquell Nacor e quell Thare. E Thare engendrà Aram, Abram e Nachor. Aram engendrà Loth e Sara, que fou muller de Abram. Lot, feyt embriach per ^{||}^{33v} dos filles que havia, e engendrà de aquelles Moab e Amon. Nachor engendrà Batuel, Usbum e Melcha, del qual per successió de temps isqué Job, del qual devalla Balam. E Batuel engendrà Laban e Rebecha, que fou muller de Ysach. E Laban engendrà Lya e Rachel, que foren mullers de Jacob.

[32]

CAPÍTOL 32. COM SE PARTIREN LO MÓN TRES PRÍncePS DELS QUALS ISQUEREN .LXXII. GENERACIONS

De aquests tres fills de Nohé són exides .LXXII. generacions, ço és, de Sem .XXVII. e de Cam .XXX. e de Jàfet .XV., les quals foren scampades per tot lo món. E per ço com ja eren molts e no cabien en aquella terra, partiren-se lo món entre si en temps de Fàllec e feren tres duchs, ço és, Jactan, dels fills de Sem; e Nembrot, dels fills de Cam e Suffene, dels fills de Jàffet. E los fills de Sem obtingueren Àsia, a orient, que és la meytat del món; e los fills de Cam obtingueren Àfrica, qui és a migjorn, e los fills de Jàffet obtingueren Auropa, a tremuntana.

[33]

CAPÍTOL .XXXIII. DE LES PROVÍNCIES DE ÀSIA

On Àsia és partida en dues parts, en Àsia menor e Àsia major. En Àsia major foren per temps .XXVII. províncies, dins les quals hagué moltes regions. E la primera

¶ ⁴⁶ Al marge dret: *Nota. Que la muler de Nohé hac nom Puarphaca, la muller de Cam hac nom Cathasina, la muller de Jàfet hac nom Fina e la muller de*

Sem hac nom Pamphatura. ¶ ⁴⁷ Al marge dret: *Del primer príncep del món e lo qui entroduy ydolatria.*

¶ ⁴⁸ Al marge dret: *Jàfet fou primer caçador del món.*

fou Índia, la qual comença en orient, après parays terrenal, per molt gran spay de terra inhabitable. Aquesta és gran terra e molt basta en què ha elefans e moltes altres coses maravolloses, en la qual ha algunes illes en què ha molt aur e perles e pedres precioses. E après és Pàrtia,⁴⁹ ço és Tartària. E après és Pèrcia, hon són los monts de Goch e Magoch. E après és Mèdia e après és Caldea, e après Síria e Mesopotàmia e Babilònia e Aràbia e Stícia e Comagenam e Finícia e Palestina, hon és Judea, Samaria e Galilea e Pentàpolis, hon fou Sodoma e Gomorra. E après és Cesarea e après és Nabatheia. Après és Egipte, après és Cilícia, après ^{34r} és Capadòcia, Anthiochia e Ybèria. E en Àsia menor ha .VII. províncies, ço és, Frígia, hon fonch Troya; Lídia e Palflia e Xàuria e Lícia, on és Turquia, Ycània e Alània.

E l'altra meytat del món és partida en dues parts, ço és en Europa e en Àfrica, les quals departex la Mar Mitjana, que ha per mig de la terra, la qual hix de la Mar Major Occéana, qui circueix tota la terra. E aquesta Mar Mijana comença a ponent, al cap de Saphi, e passa per l'estret de Gibeltar, e va per Constantinoble e acaba en Alathana Tartària.

[34]

CAPÍTOL 34. DE LES PROVÍNCIES DE EUROPA

Donchs, Europa comença a tremuntana, al gran flum del Danubi, que hix de Alamanya; e aquest departex Àsia de Europa. E en Europa ha .XV. províncies, ço és, Thesàlia, Arcàdia, Boècia, Macedònia, Bisancius, on és Constantinoble; e après és Dàcia e Boèmia, Alamanya, Ungria e Ytàlia, hon és Roma e Lombardia e Toscana; e Gàl·lia, ço és França, e Quitània e Spanya. En Europa, en la Mar Mijana són aquestes ylles, ço és, Sicília, Rodes, Xipre, Cret[a], Loxin e les ylles de l'arxepèlech e moltes altres ylles de Grècia.

[35]

CAPÍTOL .XXXV. DE LES PROVÍNCIES DE ÀFFRICA

Àffrica comença a migjorn, en la qual ha .XXX. províncies, ço és Alcarvan e Alaxean, Sabba, Mecha, Laldàcena e Guineua, <e> Ethiòpia a migjorn. E Alapianensis, Nabatea, Cingintània e Cisifensis e Acaya, Luzèria, Pentàpolis e

¶ ⁴⁹ En realitat diu: *Pèrcia*. Corregim a partir de la font principal d'aquest fragment, que s'hi

refereix amb el nom de *Parthiam*. BEAUVAIS, *Speculum historiae...* f. 9v.

Ligurencis <e> Ethiòpia a ponent. E Mauritània, Numídia, Líbia, Cirenen-
sis, Metropolini, Bisàsena, Bogia, Cartagena, Tebayda, Yponensis, Claromontis,
Alàpia, Barberia. En Àffrica, en la Mar Mijana, són aquestes illes: Yviça, Ma-
lorcha, Menorca, Cerdenya, Còrcega. E les ylles de la Mar Major Occèana són
Ànglia, Scòsia, Ybèrnia, Yrlanda <e> Canària. E de les illes de Saphy, a ponent,
diu hom perdudes que hom no les sab ^{34v} certament, que diu hom perdudes.
Donchs appar per les coses dessús dites com la Mar Occèana circuex e enviro-
na tota la terra entorn.

[36]

CAPÍTOL .XXXVI. QUINA GRANEA TÉ TOTA LA TERRA

Per ço fa a veure la mesura, magnitud e grandor de la terra. Hon los antichs sa-
vis, per art de jaumetria, trobaren la magnitud dels cels e de la terra e la altitud de
l'hun cel a l'altre e del cel de la luna a la terra. Hon los cercles dels cels de les pla-
netes són fets a certa mesura e compàs segons lo circuit de la magnitud de aquells,
e quant ha de l'hu a l'altre. Car, lo cercle circunda e avirona entorn tres vegades
tant com lo compàs ha de grocitur e d'espai de part de dins, axí que de la grocitur
e amplea o spai és la terça part del cercle. E per ço, tantost que els savis hagueren
trobat, per lo circuyt e moviment de aquells, quant bogia la terra entorn, conegue-
ren quant havia de grositur e d'espai. Per la mesura de la terra e per los moviments
de les planetes saberem quant havia hun cel més que l'altre.

Hon per la grandor e grocitur de aquells trobaren que la terra, en lo seu
circuyt entorn, ha .XXIII. mília .CCCCXXVII. letgues lombardes; havent .VII. let-
gues la jornada, e fan .III. mília .LIII. jornades. E ha d'espesit o granea, ço és, de
gros de dins lo seu circuyt, .VIII. mília .CXXXIII. letgues, que fan mil e .XVIII.
jornades, que són la terça part del seu cercle.

Hon diu rabbí Moysés que cascun cercle o cel de les planetes ha de gros e
d'espesit tant com hiria hun hom en .D. anys anant cascun jorn .VIII. letgues
la jornada; axí que farien tots los .D. anys .CLXXXII. mília e .D. jornades que ha
cascun cel d'espai de hun a l'altre; e atre tant spai de la terra tro al cel de la luna.
Axí que, del concavi de la terra tro al firmament o cel stel·lar, ha .X^M.CCCCLX.
mília jornades. E per ço no és maravella si les steles apparen a nosaltres axí poques
jatsesia que cascun sia major que tota la terra, e açò ^{35r} per la gran distància que és
entre nosaltres. E donchs, tornant a la matèria:

CAPÍTOL .XXXVII. COM HEDIFICAREN LA GRAN TORRE DE NEMBROT EN BABILÒNIA

E ans que·ls dessus dits tres duchs se partissen per anar quiscuns en lurs terres, dix Nembrot: «En senyal de nostre departiment, façam una gran torre molt alta que baste tro al cel per ço que Mercuri, qui és déu del cel, faça pau amb nosaltres, que d'aquí havant no y haja diluvi sobre la terra,⁵⁰ o que·l devallem del cel».

E començaren a fer una gran torre en Caldea, en lo camp de Semmar, que havia .IIII^M. passes cascun quadre, prop de la qual, enaprés, fou hedificada Babilònia. La qual torre era tota feta de rajola e de morter. E com fos ja molt alta, veent Déu la lur gran follia que fahien e la mala intenció que havien dix: «Devallem e vejam què fan los fills de Adam e metam divis e discòrdia en lo lenguatge entre aquells e departiscam la lur lengua, que lo hu no entenga l'altre, e axí serà destrouïda la lur obra».

E ladonchs, Déu divisí e departí la lur lengua en setanta-dos lenguatges. E lavors foren partits los lenguatges de aquells e foren divisos, que los uns no entengueren los altres en açò que demanaven, ne havien mester a fer la dita obra de la torre. E ladonchs, agueren a cessar la obra de la dita torre. E romàs la lengua que ara és dita ebrayca⁵¹ en casa de Èber e pres lo nom de aquell, per la qual cosa appar que la lengua primera era abrayca, mas era dita humana de Adam ans de la divisió e partiment dels lenguatges. Car, en açò que diu que romàs la lengua en casa de Èber, appar que aquella era abans, pus diu que romania.⁵² E ladonchs, los sobredits lexaren la obra de la dita torre e partirens e cascuns anaren-se'n en lurs terres a poblar.

En aquest temps començaren en lo món quatre regnes principals. Lo primer fou lo Regne dels Cites, ||^{35v} a tremuntana. E començà en temps de Phàlec e tengueren tota Àsia subjugada bé dos-cents anys imponent poch trahut en aquells, més en sguart de preu de honor que en sguart de guany ni de renda. Lo segon regne era del[s] ciconis, a ponent, e començà en lo temps de Regaú, en lo qual primer regnà Egelau. E lo tercer regne fou lo de Egipte, a migjorn, lo qual començà en temps de Saruth, en lo qual primerament regnà Emineu. E durà aquest tro a Cèsar August. E lo quart regne fou lo regne de Círia, a orient, lo qual començà en lo temps de Nachor; en lo qual regne primerament regnà Belus, lo qual durà .M.CCXXX. anys, tro al quart any de Azarià, rey de Judea. E lavors fou transportat en lo regne de Pèrsia en lo temps del rey Cirus. Donchs, digam primer del regne de Síria.

¶⁵⁰ En realitat diu: *torre*. ¶⁵¹ Al marge dret: *Adí dret: Dicit sanctus Remigius post diem iudicii o [...] fonch troba[da] la lengua abra[yca]*. ¶⁵² Al marge dret: *Dicit sanctus Remigius post diem iudicii o [...] lingua cessabit e [...] lingua hebreaque [...] de manebit*.

CAPÍTOL .XXXVIII. EN QUIN TEMPS COMENÇÀ LO REGNE DE SÍRIA

Aquest rey Belus pres per muller una dona que hac nom Semiramis e engenrà de aquell hun fill que hac nom Ninus. Aquest Belus fou lo primer qui començà host e gent ab armes, e asetjà Babilònia, qui era de jagants, e tench-la molt asetjada, la qual era ben fort e ben murada de gran mur e molt alt de pedra picada, e passava-li entorn lo gran flum Èufrates. Stant axí aquell en lo seti en la sua tenda, fou ferit de una sageta e morí. E mort aquell, Semiramis, sa muller, valent dona e molt cavallerosa e abrivada, romàs en lo setge ab son fill Ninus, lo qual encara era chic e de pocha edat, e stech molt en lo setge. E a la final ella pres e obtingué la dita ciutat en aquesta manera:

Que una nit los jeguants, veent-se molt strets de fam, desempararen la dita ciutat e se n'anaren e fugiren per l'altra part del flum. E aquella, sabent açò, lavors feu muntar hòmens en lo mur e obriren les portes. ^{||^{36r}} E presa la ciutat, aquesta la enfortí e la ennoblí en moltes coses. Aquesta Semiramis fou la primera que trobà les bragues, car ella era dona cavallerosa ab armes, armada axí com un hom e, per ço que no li pareguesen ses vergonyes, feu-se bragues per cobrir-se.

Aquesta Semiramis era molt ardent en luxúria e scalfava e convidava molts hòmens que dormissen ab ella. E, com los havia spletats e havien acabat lo lur crim, matava'ls per ço que no fos descuberta de sa malvestat, en tant que son fill Ninus crexent. E ja crexcut, convidà'l a dormir ab ella, la qual cosa aquell pres a gran habuminació e feu-la matar per la sua gran malvestat.

Aquest Ninus, enaprés, obtingué tota Síria e feu-la cap de tota la terra o regne. E d'allí anà-sse'n a la ciutat de Nínive e crexqué e examplà aquella per spay de tres jornades de camí per la ribera del flum. E ennoblí aquella de molts edificis e de moltes grans fortalèses. Aquest rey Ninus fon lo primer hom qui trobà ydoles e stàtues, car aquest, per la gran amor que havia a son pare, lo rey Belus, après la mort de aquell, volent-se aconsolar de la mort de son pare, feu fer una stàtua apellada Belus, del nom de son pare, e feu-la posar en la plaça de la ciutat per ço que les gents li fessen reverència e honor e la adorassen. E per eximpli de aquest, molts fahien semblant quant perdien alguns amichs cars.

Aquest Ninus vencé Cam, fill de Nohé, qui encara era viu e regnava en Bàctria, e pres-li los libres de la art màgica e cremà'ls tots. E finalment, lo dit Cam, per lo demoni que'l freqüentava, fou offegat per aquell. En lo temps que Ninus hac .XV. anys, nasqué Abram.

Donchs, tornant a la matèria, com Tare engenrà Abram e era de edat de .LXX. anys, habitava en la terra dels Caldeus, los quals adoraven lo foch per déu e mataven tots los altres que no adoraven lo lur déu. E per ço com Abram no creya

en lo lur déu entrà un ^{||36v} dia en lo temple de les ydoles, lo qual son pare Tare tenia en cura <e> com aquell no y fou, trencà totes les ydoles que y eren ab una destral. E com lo poble o sabé, prengueren Abram e Aram, son frare, los quals⁵³ no volguerén adorar lo foch, lur déu. E posaren-los dins una foguera de foch. E Abram reclamà mercé a Déu que li ajudàs e fou diliurat per aquell, perquè's diu en la oració de sant Agostí: «Tu, Senyor, que desliurist Abram del foch dels caldeus». E Aram morí en lo foch, per la qual cosa Tare se partí de la terra dels caldeus ab Abram e Nachor e ab Lot e Sarra, fills de Aaram, e vench-se'n en la terra de Aram en Mesopotàmia. E quant foren aquí, donà <a> Abram Sarra per muller. E complits Thare .CCL. cinch anys de la vida, morí e fou soterrat en la terra de Canan. E ací és acabada la segona edat,⁵⁴ havent .DCCCCLXXXI. anys; del començament del món, .III^M.CCXXXVII. anys.

[39]

CAPÍTOL .XXXVIII. COM ABRAM CONEGUÉ DÉU E FO STRÒLECH

Abram,⁵⁵ com fos gran stròlech, per la disposició, cors e moviment de les steles e per la influència, virtut e operació de les planetes, conech lo movedor e creador de totes les coses, que era un sols Déu. Per ço no volch adorar les ydoles, les quals altres gents adoraven, e adorà hun Déu eternal, creador del cel e de la terra; e fou hom just tement Déu. E com Abram fou hom de .LXXV. anys, nostre senyor Déu li aparech e dix-li: «Lexa la tua terra e la casa de ton pare e ves en la terra que yo't mostraré, e fer t'e créxer en gran gent».

E Abram obehí a Déu de continent e pres Sarra, sa muller, Loth e tot ço que y havia guanyat en la terra de Aram e vench-se'n en la terra de Cananea. E vench en un loch que havia nom Cichem. E per la cobejança de luxúria que era en los egipcians, habità en la terra de Domàs, e feu aquí una ciutat que's dix Domàs ^{||37r} per amor del fill de Elíets, son procurador, que havia nom Dascho.

[40]

CAPÍTOL .XL. COM ABRAM ANÀ EN EGIPTA E COM HEDIFICÀ ALTAR A DÉU PROP DE EBRON

Enaprés, Abram anà-sse'n en Egipta e dix a Sarra, sa muller, que digués que era sa germana per ço que no'l matassen per ella. E tantost que foren a la porta de la

¶ ⁵³ A l'original repeteix: *los quals*.

¶ ⁵⁴ Al marge esquerre: *La segona hedat*. ¶ ⁵⁵ Al marge inferior: *Abram fon gran stròlech*.

ciutat, fou presa Sarra, la qual era molt bella, e aportaren-la al rey; la qual, Déu salvà en sa puretat, car de continent, Déu ferí lo rey de dolor e flux de ventre. E los preveres feren sacrifici a lurs déus per la salut del rey, los quals respongueren que açò se era sdevengut perquè havia tolt al pelegrí sa muller.

E lladonchs, lo rey apellà a Abram e reptà'l com no havia dit que era sa muler, e de continent tornà-la-y. E lavors Abram vench-se'n en Betel <e> partí ab Loth, son cunyat, la terra per ço com los pastors se barallaren sobre la pastura dels bestiar. E lavors Loth pres la regió de flum Jordà e de Sodoma, e Abram pujà-sse'n en la Vall de Mambré, prop de Ebron. E com fou allí, feu altar a Déu e en aquest loch Déu apparech altra vegada <a> Abram e promés-li que tota la terra que era entorn quatre parts del món, ço és del flum de Egipte tro al flum de Èufrates, donaria a son linatge.⁵⁶

[41]

CAPÍTOL .XLI. COM FOREN VENÇUTS LOS DE SODOMA

Esdevench-se en aquell temps, que cinch reys se ajuntaren contra los quatre reys de Sodoma e de Gomorra e altres, e foren vensuts los de Sodoma. E après portaren-se'n gran presa, entre los quals s'enportaren Loth e tot lo seu bestiar. E vench un hom qui era campat de la batalla e dix-ho <a> Abram com s'enportaven Loth pres. E Abram, ab .CCCCXVIII.⁵⁷ servents e ab alguns amichs que havia, isqué'ls a l'encontre e ferien aquells de nit e desbaratà'ls e mata'n molts, e cobrà tota la persona que s'enportaven e hagué gran presa de aquells. E tornant-se'n, isqué a carra Melchisedech, rey de Salem, e donà'l pa e vi e refrescament a tota ^{37v} la host. Aquest Melsicedech era Sem,⁵⁸ fill de Nohé, lo qual fonch lo primer sacerdot de Déu e qui primer hedificà temple a Déu.⁵⁹ E Abram donà-li la dehena part de tot

¶ ⁵⁶ Al marge dret: *Ací feu altar Abram e aparech [Déu] altra vegada.* ¶ ⁵⁷ Segons la font d'aquest passatge: «trecentos decem et octo», MIGNE, *Patrologiae Latinae cursus completus*, París, J.-P. Migne editorem seu Petit-Montrouge, 1844-1864, vol. 198, col. 1094. ¶ ⁵⁸ Al marge esquerre: *[El] primer sacerdot del [món] fonch Sem, fill de Noé, qui fou dit Mel[ch]isedech.* ¶ ⁵⁹ Al marge esquerre i inferior: *Quod Melchisedech ut [...] Medrastillim, fuit sacerdos magnus et ipse sacrificavit panem et vinum [...] no Abraam et fuit in [...] tabernaculum eius ipse choen sacerdos magnus Dei altissimo cohen godol, id est, [sa]cerdos magnus et per [...] abrae sacrificio. Et in Medrastilim, sicut Psalmo 36º [...] jascaris propter malignitate et caetera. Dixit*

Abraam [...] ad Melchisedech fuit Sem, filius Nohe, qui eo obtulit corbam .I. sacrificium vocatur, est coehena sacerdos Dei alii. In Berezit rabba, rabbi Mosse ad Arzam sicut Genesis 14º ubi [...] Et Melchisedech rex Salem [...] scriptum .C.: Iste Sem filius Nohe qui partulit panem et vinum. Item Josephus libro 7º De judayco bello: Dicit Melsisedech [...] cananeorum qui prima lingua iustus rex appellatus est [...] sacerdocium prius Deo obtulit et [...] templum prius hedificato. Iherusalem civitatem vocavit cum antea Solima vocavit. Et non quod Melchisedech quo partulit panem et vinum abrae quando liberavit. 4º Reges: non [...] refectione [...] Abraam satis hebat de victualibus [...] pro sacrificio reddendo gratias Deo de cum victoria et istud est officii sacerdotiis. Ideo

ço que havien pres dels enemichs. E en aquest Abram, començaren les dècimes a pagar a nostre senyor Déu.⁶⁰ E tornà als reys Sodoma, e tot ço que'ls havien pres, acceptat açò que havien menjat. E per aquesta desliuració de Loth, fou trobat l'any del Jubileu de .L. en .L. anys, per ço com Loth havia .L. anys com fonch deslliurat.⁶¹

[42]

CAPÍTOL .XLII. COM DÉU APARECH ABRAM ALTRA VEGADA

Après de aquestes coses, Déu aparech altra vegada Abram e dix-li:⁶² «Yo seré tostemps ton defenedor, lo teu guardó serà fort gran e daré al teu linatge tota la terra que yo't mostraré, en què ha .X. generacions de gents, ço és, cananeus, amorreus, gebuseus, ferozeus, etheus, eveus, gerseus, oreus, jagants e palestins».

E lavors lo dit Abram dix: «Senyor, e a què m'o daràs? Yo me n'hiré sens fills, que no'n romanran en terra; e donchs, lo fill de mon servent serà mon ereu». E dix-li Déu: «No serà aquex, mas aquell que naxerà del teu ventre». E Abram cregué e fou-li reputat a justícia. Aquest Abram fou lo primer qui gossà preycar ésser hun Déu universal creador de totes les coses.

[43]

CAPÍTOL .XLIII. COM SARRA DIX ABRAM QUE S'ACOSTÀS A LA SERVENTA

Com Sarra fou exorqua, dix a Abram: «Acosta't a la mia serventa Agar si per ventura poràs haver fills de aquella».

E Abram feu-ho e engenrà hun fill qui hac nom Ysmael, lo qual nom li posà l'àngel com feu tornar Agar, qui era prenyada, com se'n fugia [de] sa dona. Aquest Ysmael fou lo primer a qui Déu posà nom. E lo segon fou Ysach e lo terç fou Samsó, lo quart Juzies e lo cinquè Jesucrist, salvador nostre. Lo .VI. fon sant Johan Babbiste.

dicit Targum et enim mersamens sacerdotanis. Item Iuberescit rabba dicitur: Melchisedech fuisse sacerdotem Domini et [...] sacerdotii tradidisse [...] nostro et ^{38r} vinum obtulisse in sacrificium qui fuit sub figura masie, ut legit in Berezit rabba, titulo de Melchisedech. Sicut istud Ecclesiastico 1º id quid fuit ipsum est quod erit. Dicit rabbi Berequia. Sicut [...]hel primus redemptor Mosse fecit descendere magna sic et gohel redemptor ulterius erit [...] tritici i terra buris.

Nota. De Melchisedech, qui fuit cananeus. Ut at Iheronimus adoccea intypum non gendes ex judeis [...] judey a gentibus sacerdotium acciperent. Et non quod Sem supervixit huc post [...] victoriam Abraam de .III. regibus .CXXV. annis et tota vita sua .M.CCVII. ¶⁶⁰ Al marge esquerre: Ací fonch trobat dar dècimes a Déu. ¶⁶¹ Al marge esquerre: Ací fou trobat lo any del Jubileu. ¶⁶² Al marge esquerre: La .III. vegada que Déu aparech a Abram.

Agar, com se sentís prenys, rebel·là's e levà's contra sa dona, e Sarra feu-ne grans clams <a> Abram dient-li que Déu fos jutge entre aquells. E Abram ¶^{38r} li respòs: «Sarra, la serventa és sots les tues mans; e axí, castiga-la».

E ladonchs, aquella la baté e la castigà, per la qual cosa Agar fugí. E anant son camí, mes-se sots un arbre per la gran calor del sol. E l'àngel li aparech dient-li: «Torna a ta dona, sies-li obedient, car lo fill que has concebut serà en grans gents e serà apellat Ysmael».

E aquesta, de continent, se'n tornà a sa dona e li fou hobedient. E Abram havia .LXXXIII. anys quant naxqué Ysmael.

[44]

CAPÍTOL .XLIII. COM ABRAM FO LO PRIMER QUI FOU CIRCUNSAT

Aprés que Abram començà havent .XCVIII., Déu li aparech altra veu e dix-li: «Yo muntiplicaré los teus e tu seràs circuncís e tallat e partit de les altres gents per aquest senyal de circuncisió. Ço és que tot mascle del meu poble serà circuncís e tallada la carn del prepuci del membre de aquell, axí de tu com dels teus servents e catius —e açò en remey del peccat original, segons que és stat primer dit en lo capítol com Adam peccà— E d'aquí havant, tot infant mascle que naxerà de tu e dels teus serà circuncís al .VIII. dia. E aquell que no serà circuncís, la ànima de aquell perirà del meu poble».⁶³

E Abram obey nostre senyor Déu e, lavós, pres la circuncisió. E Ysmael havia .XIII. anys e Abram havia .XCVIII. anys.

[45]

CAPÍTOL .XLV. COM ABRAM PARTÍ DE MAMBRÉ AB SARRA

Abram partí's de la Vall de Mambré e vench-se'n envers migjorn, en un loch qui havia nom Gerra, en lo qual era rey Abenimàlech. E Abram dix a Sarra: «Digues que est ma germana axí com diguist com anam en Egipte».

E com Abenimàlech sabé que eren en la ciutat, tramés que li portaren Sarra, la qual encara era molt bella, si bé era de .XC. anys. Emperò, per voluntat de Déu, al rey vench malaltia. E d'altra part, Déu tancà la natura de totes les femelles

¶⁶³ Al marge inferior: *En Abram començà la circuncisió.*

de la sua casa, que no podien concebre. E fou-li dit que açò li donava Déu per ço com havia tolt la muller al pelegrí. E tantost tornà Sarra <a> Abram ¶^{38v} e donà-li terra hon stigués.

[46]

CAPÍTOL .XLVI. COM ABRAM ADORÀ L'ÀNGEL EN TRINITAT

Estant Abram hun dia a la porta del seu tabernacle, veu venir tres àngels en forma de jóvens e isqué'ls al camí; e adorà'n la hu significant la trinitat de les persones divinals e la unitat de la divina esència. E isqué'ls al camí a rebre e convidà'ls a menjar. E com agueren menjat, digueren-li: «Anem a destrouir Sodoma e les altres tres ciutats per los peccats que eren en aquelles».

E Abram pregà'ls que, si en la ciutat havia .C. hòmens justs, que fossen salvats los altres per aquells. Digueren-li que hoc, encara si n'i eren trobat .X., mes que no n'i havia sinó Loth e sa muller e dues filles seues. E lavors Abram pregà'ls que Loth fos salvat.

[47]

CAPÍTOL .XLVII. COM DÉU MANÀ A DOS ÀNGELS QUE ABISASEN SODOMA E GOMORRA⁶⁴

Partiren-se, donchs, los dos àngels de Abram per anar en Sodoma e posaren en casa de Loth. E los de la ciutat vingueren a Loth que'ls donàs aquells dos jóvens e Lot tancà les portes; e aquells les trencaren e entraren dins. E los àngels feriren-los de seguedat e feren exir Loth e sa muller e dues filles que havia de la ciutat, manant-los que se n'anassen al munt e que no's girassen per res que sentissen. E lavors devallà foch del cel e soffre e subvertí e cremà aquella e totes les altres. E la muller de Loth girà's al brogit que sentí e tornà en estàtua de sal. E açò fon fet per tal com ella, no havent plaer dels hostes que eren venguts a casa sua, gità a l'albelló tota la sal que tenia en casa per ço que la cuyna fos desaborida e que aquells no menjassen; e'n punició de açò, Déu la tornà en estàtua de sal.

E Loth anà-sse'n ab ses filles en lo munt e aquelles pensaren-se que Déu havia destrouït lo món per foch, axí com havia fet per lo diluvi, e que havia preservades a elles e a Loth per fer generació. E embriagaren lo pare e cascuna dormí una nit ab aquell e enprenyaren-se. ¶^{39r} E la una perí hun fill qui hac nom Mohab e l'altra perí altre fill qui hac nom Amon.

¶⁶⁴ En realitat diu: *Magorra*.

[48]

CAPÍTOL .XLVIII. COM SARRA ENGENDRÀ SON FILL YSACH
ESTANT VELLA

L'àngel qui era romàs dels tres ab Abram dix-li: «Yo't daré hun fill de Sarra, ta muller, e appellaràs lo seu nom Ysach». E Abram ris-se'n de guoig e caygué a terra davant la sua faç. E stava Sarra davant la porta del seu tabernacle, e com ho hoy, pres-se'n a riure per ço com era exorqua e era vella de .XC. anys. E dix l'àngel a Abram: «Per què s'és rissa Sarra? E és neguna cosa difícil a Déu?»

La qual negà que no s'era rissa. E Déu vesità Sarra e concebé e parí hun fill, e al .VIII. dia fo circunsís e fou apellat Ysach, que vol dir rialles, per ço com lo pare e la mare ne havien fetes grans rialles e gran goig sens par. E lo infant crexqué e fou alletat per tres anys. E per ço com Ysmael, qui era major, lo feria, fou gitat de casa ell ab Agar, sa mare, e habità en la solitud de Faran gran temps.

[49]

CAPÍTOL .XLVIII. COM ABRAM VOLCH SACRIFICAR SON FILL
YSACH

Abram enaprés habità en Betzabé, e Déu dix-li: «Pren ton fill Ysach e ves-te'n en la terra de visió, e offerràs-me aquell en olocaust sobre hun mont que yo't mostraré». Lo qual era luny tres jornades del loch hon era Abram, en lo qual munt fou fet enaprés lo temple de Déu.

E Abram menà son fill al munt. E com fonch al munt construy l'altar e posà-y lenya e feu-ne anar los servents. E dix Ysach: «Pare, l'altar és fet e lenya hi és ja. Hon és lo sacrifici?» Respòs Abram: «Fill, Déu hi provehirà, que vol que tu li sies sacrificat». E aquell dix que li plahia molt. E era lladonchs Ysach de .XXV. anys. E Abram posà son fill sobre la lenya e tragué lo coltell per degollar-lo. E l'àngel de Déu pres-li la mà e dix-li: «No estenes la tua mà sobre l'infant, car ara he conegut que ames e tems⁶⁵ Déu».

E Abram girà's e veu hun moltó detràs si e pres-lo ^{39v} e degollà'l, e feu-ne sacrifici a Déu. E per ço los juheus, aquell dia de la desliuració de Ysach, fan lo primer dia de febrer gran festa e toquen les botzines e corns. E lavors Déu jurà per si matex a Abram que multiplicaria lo linatge de Ysach e que havia promés a la sua sement.

¶ ⁶⁵ En realitat diu: *temps*.

[50]

CAPÍTOL .L. QUI TRACTA COM SARRA MORÍ E [FOU] SOTERRADA EN LA VALL DE EBRON

Sarra, stant de hedat de .CXXVII. anys, morí e fonch soterrada en la Vall de Ebron, en la sepultura doble, la qual Abram comprà de n'Efron, qui era en la terra dels Etheus, per .CCCC. cicles de argent. E en aquest camp foren soterrats Adam e Eva, per çò-l comprà Abram per soterrar aquí a ell e a son linatge. E après morta Sarra, Abram pres altra muller qui hac nom Ceturà, de la qual hac dos fills, ço és, Madam e Madian.

[51]

CAPÍTOL .LI. COM YSACH PRES MULLER

Abram era ja molt vell e dix a Eliazar, procurador seu: «Posa la tua mà sobre lo engonal meu —ço és, sobre la circunció— e jura per lo Déu del cel e de la terra que no pendràs muller a mon fill Ysach de les filles de les gents entre les quals habita. Mas hiràs al meu parentiu en Mesopotàmia e penràs-li allí muller». E aquell li posà la mà en l'engonal e lo y jurà. E d'ací tragneren los juheus lo jurament del Biquinyà, que juren sobre lo corn de la falda que va sobre la cuxa dreta.

E, de continent, Aleazar carregà .X. camells, entre robes e joyes e altres coses que no havia en aquella terra, e anà-sse'n en Mesopotàmia en casa de Batuel, qui havia una filla que havia nom Rebecha. E explicada la misatgeria a Batuel e a Rebeca, a ells plagué lo matrimoni. E, de continent, aquell donà dos parells de robes a Rebecha e arracades d'aur e d'argent e altres joyes, e donà al pare e a la mare dos parell de robes a quiscú e aportà-sse'n Rebecha. E venint ab aquella, trobà Ysach en lo camp, lo qual hac gran plaer quan ve a Rebecha, e besà-la e menà-la a son pare. E era Ysach ¶^{40r} com pres muller de hedat de .XL. anys, e feren ses noces.

E com Abram hagué .CLXXV. anys, morí e fon soterrat per Ysach e per Ysmael, els fills seus, en la Vall de Ebron, en la spel·lunca doble, prop Sarra, sa muller. E fou portat en infern en lo sin que hom diu de Abram⁶⁶ per ço com ell feu la primera carrera de crehença, e preycà hun Déu verdader creador de totes coses, car la circunció no hobria la porta de paradís, bé emperò, disponia e preparava lo introyt o la entrada de paradís. Car, Jesucrist sols obrí primer la porta e'n après d'ell entraren tots los crehents en ell e rebents baptesme, car per aquell és renovada la creatura.

¶ ⁶⁶ Al marge esquerre: *Sinu Abram*.

Segons diu sant Pau *ad galatas* .VI., en infern havien tres stacions o lochs. Primer era dit lo lim de infern, en lo qual reposaven o staven les ànimes dels sants purgades de lurs peccats, hon no havien pena alguna de sentiment sinó solament pena de dan per la carència e fretura de la visió de Déu. Lo segon loch era dit purgatori, en lo qual purgaven les ànimes lurs peccats. Lo terç loch és dit infern, en lo qual estan los diables e les ànimes dels dampnats sofferint pena eternament.

[52]

CAPÍTOL .LII. COM YSMAEL PRES MULLER E QUANT VISQUÉ

Ysmael, despux que·l pare lo ach lançat de casa, habità en la solitud de Faran. E sa mare, Agar, donà-li muller de Egipte. E hac tres fills, ço és, Nabahot, Cedar e Amalech, los quals habitaren de hun loch que havia nom Exue, tro a Índia e a la Mar Roja e tro als térmens de Egipte. E visqué Ysmael .CXXXVIII. anys. E Mediam, fills de Abram e de na Ceturà, obtingueren Fenícia e Aràbia tro als térmens de la Mar Roja, e de l'hu d'aquests isqué Jâfet, lo qual posà les sues tendes en Líbia, la qual fou apellada Àffrica per lo seu nom. Al qual, Èrcules⁶⁷ feu ajuda e pres ça filla per muller, que havia nom Ethea. E de l'altre fill de na Ceturà isqué hun fill qui hac nom Sirim, del qual fou apellada Síria per lo nom.

[53]

COM ABEMÀLECH FEU AMISTANÇA AB YSACH. CAPÍTOL .LIII.

¶^{40v} Ysach fou bon hom e simple e habità en Gegerra e multiplicà en grans béns e en moltes riqueses en tant que Abimàlech, que era rey de aquella terra, hagué gran temor que no·s levàs contra ell e que no·l⁶⁸ destruís, e dix-li: «Façam amistança yo e tu, que no·ns façam mal ne dan los uns als altres». E Ysach dix que li plahia. E Abimàlech feu fer crida que negú no fes dan a Ysach ni a les coses sues sots pena de mort.

E Rebecha stech .XX. anys que no concebé, e feu oració e sacrifici a Déu e concebé e perí dos fills, ço és, Ysahú e Jacob,⁶⁹ que isqué après tenint lo peu de aquell ab la sua mà; per la qual cosa aquella hac per revelació del Sant Sperit que Jacob hauria la benecició del pare. E havia ladonhcs Ysach, com li naxqueren los dos fills, .LXX. anys. En aquest temps començà lo regne de Argos sots Uriaco,

¶⁶⁷ Al marge dret: *Èrcules fou [en] temps de Jâffet* no·l. ¶⁶⁹ Al marge esquerre: *[Jac]ob significa la ley*
<e> *Affrica pres n[om]*. ¶⁶⁸ A l'original repeteix: *[n]ova e Hisaú la vella.*

que fou lo primer rey, e durà .D. anys tro al temps de na Délbora e de Barrach, jutges de Israel.⁷⁰

Com Ysaú e Jacob foren crescuts, Ysahú fou laurador e caçador, e Jacob fou pastor. Esdevench-se hun dia que Ysahú vench del camp molt cansat e mort de fam e, per ço com no's podia esperar que s'aparellàs de menjar, tanta era la fam que havia, dix a Jacob, qui havia cuynat lentilles, que li'n donàs una scudella. E aquell li respòs que li'n daria si li venia la primogenitura. E Ysahú, no cuydant que tan gran cosa fos la promogenitura e que morria si no menjàs, dix-li que li playa. E Jacob li dix: «Jura que hauràs per ferma la donació e yo donar-te'n he». E aquell lo y jurà e, ladonchs, Jacob li donà una scudella de les lentilles.⁷¹

On la primogenitura havia algunes dignitats e estava en .VI. coses: la primera, en la vestidura sacerdotal, qui era molt solempna e de bona hodor; la segona, en offerir los sacrificis; la terça és beneyr la taula en les festivitats e en los convits; la .III., que havia doble porció de vianda; la .V., [¶]^{41r} que havia la benedicció del pare; la .VI., que era senyor de sos frares. E per ço, de Sem tro Aron, tots los primogènits foren sacerdots.

[54]

COM JACOB HAGUÉ LA PROGENITURA. CAPÍTOL .LIIII.

Envellint-se Ysach, que ja no y vehia, dix a Ysahú: «Fill, ves a caçar e aparella de menjar, e aporta-me'n e beneyr t'e ans que muyra».

E aquell, tantost, se n'anà a la caça. E Rebeca, la qual amava molt Jacob, dix <a> aquell: «Yo he hoyt les paraules que ton pare ha dites ha Ysahú —e dix— ve-te'n spatxadament al bestiar e porta dos cabrits e yo apparellar-los he. E aportar-los has a ton pare, e beneyr-te ha». Dix Jacob: «Com se porà fer? Que Ysahú és pelós e yo són lis, e mon pare conèxer-ho ha. Por me fa que, per benedicció, no'm do maledicció». Dix la mare: «Fill, sobre mi sia la maledicció que't darà». E açò dix per inspiració divinal.

E lavors Jacob anà al bestiar e portà dos cabrits e la mare apparellà'ls, e feu vestir Jacob la vestidura sacerdotal de Ysahú e mes-li en lo coll e en les mans les pells dels cabrits que havia portats.

E portà la vianda que la mare havia apparellada a Ysach e dix-li: «Pare, havet ací la vianda que t'aporta lo teu fill. Menja e beneex-me». E, com Ysach lo hoy, dix-li: «Fill, acosta't a mi». E sentí la bona odor de la vestidura sacerdotal e palpà-li lo coll e les mans, e dix-li: «La veu me sembla de Jacob, mas les mans e lo coll són

¶ ⁷⁰ Al marge esquerre: *Comença lo regne de Argos.*

¶ ⁷¹ Al marge inferior: *Com Jacob comprà la primogenitura de Ysaú.*

de Ysahú». E pres la vianda e menjà'n. E quant hac menjat, besà'l e dix-li: «Déus te do habundància del ros de cel e del greix de la terra e habundància de forment, de vi e d'oli. E servesquen-te los pobles e sies senyor de tos frares. E aquell qui't maleyrà, sia maleyt; e aquell qui't beneyrà, sia beneyt e complit de benedicció». ⁷²

E de continent, Jacob se partí de son pare e la mare lo amagà per pahor de Ysahú. E tantost après de açò, vench ab la caça e, aparellada aquella, portà-la al pare dient: «Pare, menja de la vianda que t'e ^{41v} aparellada e beneeix-me». E Ysach fou fort spaordit, estant fora de si mateix. Veent que açò era voluntat de Déu, no s'israsqué, ans, confermant ço que havia fet, dix: «Ton frare és vengut fentament e ha pres la tua benedicció, e yo lo he beneyt e beneyt serà». E lavors dix Ysahú: «Dretament ha nom Jacob, que vol dir enganyador, car altra veu me tolgué la primogenitura e ara la benedicció». E plorà molt pregant lo pare que li donàs alguna benedicció. Lavors, Ysach li dix: «En lo ros del cel e en lo grex de la terra sia la tua benedicció».

E Ysahú hagué gran oy a Jacob, e fou retreyt a na Rebeca que Ysahú havia dit que, après mort de son pare, ell hauciuria Jacob. E Ysach e Rebecca digueren a Jacob: «Ves-te'n en Mesopotàmia, a Laban, e pren muller de mon parentiu, e està aquí tro que sia asuavada la yra de ton frare Ysahú».

[55]

COM JACOB HAGUÉ VISIÓ DE DÉU. CAPÍTOL .LV.

Jacob, com fonch exit de Bersabé per anar en Mesopotàmia, passà per Aram e per Canan; e, per por dels cananeus, que eren stats contraris a son pare, no volch entrar en algun loch poblat, e jahia per los camps a la serena. E com fos prop hun loch qui havia nom Luza, mes-se a dormir e posà's una pedra sots lo cap e adormí's. E vehé en dormint una scala dreta que bastava tro al cel, e àngels que muntaven e davallaven per aquella. E veu nostre senyor Déu sus alt al cap de la scala, qui li dix: «Yo so Déu de Abram e de Ysach. Aquesta terra daré a tu e a ton linatge, e totes les gents seran beneïdes en tu e en la tua sement. Yo seré custòdia tua en aquest camí». E com Jacob fou despertat dix: «Verament ací és Déu e yo no u sabia. Ací és la casa de Déu».

E per ço, fou hedificat per temps lo temple de Déu en aquell loch. E la pedra que havia tinguda sots lo cap dreçà en memòria de aquesta visió e sacrificà a Déu sobre ^{42r} aquella pedra, e feu vot que totstamps seria son Déu e que hauria en gran reverència la ciutat que era prop aquell loch, que havia nom Betel, la qual enaprès hac nom Jebusalem. Aprés mudaren la *b* en *r*, e axí hac nom Jerusalem.

¶ ⁷² Al marge dret:

Quant Ysach don[à] benedicció a Jacob [pen]sant-la donar a [Ysahú].

[56]

COM JACOB PRES MULLER DE CASA DE LABAN. CAPÍTOL .LVI.

Partí's Jacob d'aquest loch e, per sis jornades, vench-se'n en Mesopotàmia a casa de Laban. E, sabuda la causa per què venia, Laban dix-li que li guardàs e li procuràs lo seu bestiar .VII. anys, e que demanàs ço que volgués. E Jacob li dix que era content si li donava na Rachel, sa filla, per muller, la qual era molt bella. E Laban li dix que li playa e sposà-la-y. E en la nit de les noces meteren-li en lo lit Lia. E com vench per lo matí, ell conech que era Lia, la qual era laganyosa, e tench-se per enganat, e feu-ne grans clams a Laban; lo qual li respòs que constuma era entre ells de maridar tostemps la primera filla habans que la segona, mas, si volia servir altres .VII. anys, que li daria Rachel. E Jacob dix que li plahia.

E après .VII. dies de les noces de Lia, donà-li a Rachel, de les quals e de les serventes hagué .XII. fills, ço és: de na Lia, Rubén, Judes, Simeon, Ysacar, Leví e Zabulont e una filla qui hac nom Dina; e de Zelfà, serventa de Lia, engendrà Gat e Aser; e de na Rachel engendrà Josep e Benjamín; e de Balà, serventa de aquella, engendrà Dan e Neptalim.

[57]

COM JACOB SERVÍ ALTRES .VII. ANYS PER HAVER NA RACHEL PER MULLER. CAPÍTOL .LVII.

Ans que los .XVIII. anys fossen complits, dix Laban a Jacob: «Prech-te que'm servesques altres .VII. anys, e yo dar t'e ço que vullgues». Dix Jacob: «Plau-me si'm dones tot lo bestiar que naxerà bragat». E Laban dix que li plahia.

E lavors Jacob pres vergues e scorsà-les de loch en loch en manera que paregueren vayrades, e mes-les en los corrals hon habeuraven ^{||42v} lo bestiar en lo temps de l'emprenyat de aquell. E seguí's que periren gran colp de bestiar bragat, de què Laban e sos fills ne agueren gran enveja e fahien-li mala cara per lo molt de bestiar que havia hajustat.

[58]

CAPÍTOL .LVIII. COM JACOB SE PARTÍ DE LABAN AB SES MULLERS E COMPANYYA

Aprés dels .VII. anys, Jacob, vehent açò que ja havia servit .XXI. anys a Laban, lavors acordà ab ses mullers e companyes venir-se'n a la sua terra. E Rachel pres amagament les ydoles d'aur e d'argent de son pare. E levà's hun bon matí Jacob

e pres ses mullers e sos fills e los servents e tot ço del seu e lo bestiar, e vench-se'n que no dix res a Laban. E com Laban ho sabé, anà-li detràs e aconseguí'l après de .VII. dies; e dix-li: «Per què te n'est vengut sens dir-me res?» Respòs Jacob: «Per ço com havia por que no'm tolguessis ço del meu per força».

E Rachel amaguà les ydoles que havia preses davall una albarda e asech-s'i desús, e quant Laban scorcollà tota la tenda no les trobà. Per ço com Rachel era prenyada no la volgué fer levar d'ellí hon sehia. E fet açò, foren amichs e feren pau e Laban se'n tornà.

[59]

COM JACOB FOU DEFFÉS DE SON GERMÀ. CAPÍTOL .LVIII.

E Jacob se mes al camí per tornar-se'n a la sua terra e isqueren-li gran multitut de àngels aparellats de deffendre'l de son germà Ysahú, del qual ell havia gran por. E lavors Jacob fou molt reforçat e tramés missatges a son pare que sabessen lo seu cor; los quals retornat-li dixeren que son frare li exia a carrera ab .CCCC. hòmens, simplement e benigne. E axí com Jacob hac aparellades totes ses companyes e hac tramés de vespre presents a son frare, levà's bon matí e tramés tota la gent primera, e ell romàs tot sols per ço que pregàs Déu.

E aparech-li hun àngel en semblança de hom e luytà ab ell tota la nit que no'l pogué derrocar.⁷³ E com vench en l'alba, dix lo àngel: «Lexa'm anar». Dix Jacob: «No't lexaré tro que m'ages beneyt». ¶^{43r} E l'àngel dix-li: «D'aquí avant, no hauràs nom Jacob, mas Ysrael serà ton nom, qui vol dir vehent Déu per fe, car contra l'àngel est stat tant fort, quant més ho seràs contra els hòmens».

E lavors l'àngel benehí a Jacob e romàs Jacob rancallós per lo nervi de la anqua en què fou tocat.⁷⁴ E per ço los juheus no mengen del crex de la anqua de negun bestiar.

[60]

CAPÍTOL .LX. COM YSAHÚ ISQUÉ A REBRE SON FRARE JACOB

E fet lo dia clar, axí com Jacob levà los ulls, ell veu venir de lunny son frare Ysahú. E tantost, mes-se primer e gità's en terra .VII. vegades davant Ysahú, e aquell lo córrech <a> abrasar e besar e demanà-li de qui eren les fembres e los infants; e, com sabé que ses mullers eren e sos infants, besà'ls tots. E après de açò, Ysahú se'n

¶⁷³ Al marge inferior: *Com Jacob luytà ab l'àngel.*

¶⁷⁴ Al marge esquerre: *Com Jacob romàs rancallós.*

tornà en la sua vila que havia nom Saphir. E Jacob se n'anà havant en la ciutat de Salme, que era dels sichenites e era rey Amor. E Jacob comprà del⁷⁵ rey hun camp per .C. anyells e estech-se aquí.

[61]

COM JOSEP FOU VENUT EN EGIPTO PER SOS GERMANS.
CAPÍTOL .LXI.

Jacob amava molt Josep per ço com era molt savi e simple. E un dia dix a sos frares que ell havia somiat que eren en lo camp e que les garbes de aquells se humiliaven a la sua. E un altre dia dix a aquells que ell havia somiat que el sol e la luna e les steles lo adoraven; e en açò era present son pare, lo qual lo reptà e dix que callàs. Per la qual cosa, aquells lo havien en oy gran.

E esdevench-se que Jacob lo tramés al bestiar, a sos frares, per saber com estaven, e com aquells lo veeren venir, dixeren a veus: «Lo devinador que ve, \matem-lo/». Dix Judes: «No façam, mas metam-y-lo en aquesta sisterna buyda».

E axí ho feren. E açò dix per ço que com se'n fossen anats lo pogués traure e delliurar. E com Judas se'n fou partit, ells veeren venir mercaders ysmelites que anaven en Egipte e [¶]^{43v} veneren-los Josep per .XXX. dinés e prengueren la gonella de Josep e sularen-la de sanch de hun cabrit que mataren, e portaren-la a Jacob dient que bèstia fera los havia mort Josep. E com Jacob hoy la mala nova e veu la gonella, squinsà's les sues vestidures e feu gran plant que negú no'l podia conortar.

En aquest temps, Foroneu, fill de Inachio, fou lo primer qui ordenà les leys als grechs e fou lo primer qui instituí que les causes e los plets foren menades davant jutge e apellà-lo per lo seu nom, Phoro.⁷⁶ En aquest temps metex, Ysis, sa germana, mostrà les letres als egipcians e instroy aquells en art de molta lauró. En aquest temps fou Pal·las verge, la qual trobà moltes arts. En aquest temps Promotheu, frare de Athlas, trobà primer de fer les ymatges dels hòmens e fonch lo primer que feu anell.

[62]

COM SICHEM PERFORÇÀ DINA, FILLA DE JACOB. CAPÍTOL
.LXII.

Esdevench-se que, stant Jacob en Sichem, Dina, sa filla, ab altres dones vench a la ciutat per comprar joyes. E Sichem, fill del rey Emor, veu-la, pres-la e jagués ab

¶ ⁷⁵ A l'original repeteix: *del*. ¶ ⁷⁶ Al marge esquerre: *[F]oroneu ordenà [l]es leys als grechs*.

aquella per força. E pux, anà-sse'n al rey, son pare, e dix-li que fés que hagués la donzella per muller. E lo rey e son fill anaren a Jacob, e eren-hi Leví e Simeon, e digueren-los que fossen amichs e que fessen matrimoni de na Dina ab Sichem e que's mesclassen tots per via de matrimoni. Repongueren Simeon e Leví que ells no farien matrimoni ab gents que no haguessen circumsició, mas que prenguessen tots la circumsició e serien tots amics e farien matrimoni, la qual cosa plagué al rey e a tot lo poble e reberen tots la circumsició. E al tercer dia, que ells havien major dolor, Simeon e Leví prengueren los coltells e entraren en la ciutat e mataren lo rey e Sichem e tots ^{44f} los mascles que y eren; e los altres germans robaren la ciutat e aportarense'n preses totes les fembres e infants. E com Jacob o sabé fonch-ne molt despagat.

[63]

COM JACOB HEDIFICÀ LO PRIMER ALTAR A DÉU. CAPÍTOL .LXIII.

E nostre senyor Déu confortà a Jacob e dix-li: «Leva't e puja-te'n en Batel. E està aquí e hedifica hun altar allí hon te apareguí». E Jacob hedificà altar e oferí a Déu açò que li havia promés.

E stant allí morí na Rachel del part de Benjemín que infantà e fou sotterrada ha hun camp prop la carrera qui va a Batlem, car no meresqué ésser soterrada en la sepultura dels altres per les ydoles que s'enportà de casa de son pare, que no u sabia Jacob, e aquella tenia amagades. E Jacob feu-li posar .XII. grans pedres sobre la sepultura. E enaprés, apparech Déu a Jacob e dix-li: «D'aquí havent, no seràs apellat Jacob, mas Ysrael serà lo teu nom». Car, primer li mes Déu aquest nom per lo àngel, mas ara lo y posà ell metex.⁷⁷ Jacob partí's d'aquí e vench-se'n a Batlem. E aquí Rubén, son fill, jagué's ab na Bala, muller de Jacob, de la qual cosa ell fou molt despagat.

[64]

CAPÍTOL .LXIII. COM MORÍ YSACH, PARE DE JACOB, EN ABRON

Enaprés, Jacob vench-se'n a son pare, Ysach, qui estava en la Vall de Ebron, e trobà que sa mare, Rebeca, era ja morta. E après poch temps que Jacob fou aquí, morí Ysach, son pare, com hac .CLXXX. anys, e soteraren-lo Ysahú e Jacob en

¶ ⁷⁷ Al marge dret: *Com Déu posà n[om] a Jacob ell metex.*

la Vall de Ebron, prop son pare, Abram. E Ysahú e Jacob eren tant ríchs que la terra no·ls bastava. E Ysahú tornà-sse'n a les muntanyes en Ydumea. E en aquesta terra habitaven los etheus e Ysahú gità'ls-ne, e los fills de Loth ne gitaren los gegants e partida dels etheus.

[65]

DE LA GENERACIÓ DELS FILLS DE JACOB. CAPÍTOL .LXV.

Ara digam la generació dels .XII.⁷⁸ fills de Jacob, ¶^{44v} special de Judes, del qual devalla la línia sacerdotal. Donchs, Judes engendrà de sa muller, na Sua, Her e Ornan, qui⁷⁹ foren marits de Tamar, e un altre fill que hac nom Sel·là. Enaprés engendrà de Tamar, no coneixent aquella, Phares e Zàram. Phares engendrà a Srom, e aquest Aram, e aquest Aminadat, e aquest Nason, e aquest Salmon; e aquest Boz, de n'Arab; e aquest Obet, de na Ruth; e aquest Gessé e aquest engendrà Daviu, rex.

[66]

DE LA GENERACIÓ DE LEVÍ, QUE DEVALLEN LOS SACERDOTS.
CAPÍTOL .LXVI.

Leví, del qual devalla la línia sacerdotal, engendrà Gerson, Cahat e Merarí. Cahat engendrà Amram, Gerson engendrà Core, Amram engendrà Moysés e Aron e Maria. E Moysés engendrà de na Saphorà, filla d'en Getró, agípcia, a Gerson. Aron engendrà Aleazar, Ytamar e Nadab e Habiut, los quals aquests dos darrés, per foch divinal periren. Donques, tornem a Josep, que s'enportaren los ysmaelites.

[67]

CAPÍTOL .LXVII. DE LA PRESÓ DE JOSEP PER LA MULLER DE
FORTIFAR

Josep, portat per los ysmaelites en Egipte, fou venut a Fortifar bisbe de les ydoles del rey pharahó, lo qual, com lo vehé tant savi e tant endreçat, comanàli tot lo regiment de ça casa. E havia lavors Josep .XVI. anys, e stech .XII. anys en casa de Fortifar. E esdevench-se que la muller de Fortifar se enamorà de Josep e requerí'l diverses voltes que dormís ab ella; e aquel li dix que no u faria per res. En tant que

¶⁷⁸ En realitat diu: XXI. ¶⁷⁹ A l'original repeteix: *qui*.

hun dia, aquell passant davant la porta de la cambra de aquella, com no y hagués negú, ella lo pres per lo mantó e tirà'l e no'l poch metre en la sua cambra; mas ella se retench lo mantó e aquell se n'anà. La qual se tench molt per scarnida e feu clams a son marit que Josep la havia volguda forçar, e mostrà-li lo mantó de Josep; e aquell feu-lo ^{45r} metre en la presó del rey, en la qual stech dos anys.

[68]

COM JOSEP DIX A DOS PRESONÉS LA SOLUCIÓ DEL SOMNIS ESTANT PRES. CAPÍTOL .LXVIII.

Esdevench-se que, stant Josep en la presó, foren mesos en la dita presó lo panisser e el boteller del rey pharahó. E un dia, estant pensosos com se foren levats del llit, e Josep dix-los: «Com estau axí pensosos?» Respòs lo panisser: «Yo he somiat aquesta nit que portava tres paneres de pa e que venien corps e que les me menjaven». E dix Josep: «Açò significa que, après tres dies, lo rey te farà penjar e corps menjaran la tua carn».

E lo boteller li dix: «Yo he somiat que plantava tres serments e que fahien rahims, e yo prema'ls en la copa del rey e que lo y dava a beure». E Joseph li dix: «Açò significa que, après tres dies, tornaràs en ton ofici e serviràs al rey, per què't prech que't membre de mi quant seràs davant lo rey de la gran Injustícia que m'és feta».

E après tres dies, axí los sdevengué com Josep los dix. E al boteller no li membrà com fonch davant lo rey.

[69]

CAPÍTOL .LXIX. COM JOSEP DECLARÀ A FARAHO LO SOMPNI QUE FEU

Sdevench-se que'l rey pharahó somià una nit que vehia exir de la ribera del flum .VII. vaques molt grasses e, après de aquelles, ne exien altres set molt magres. Axí metex veu, d'altra part, en un camp set spigues molt granades e molt verdes e, après de aquelles, ne ve altres set spigues seques e neulades, de la qual cosa estech molt pensós. E tramés per tots los savis de la sua terra que li sponessen lo sopni, e negú no lo y sabé declarar.

E lavors al boteller remembrà de Josep e dix al rey: «Senyor, com yo era pres, lo panisser e yo somiam una nit e havia en la presó hun juheu lo qual nos declarà tot ço que havíem somiat, e sdevench-nos axí com ell nos dix».

E, de continent, lo rey tramés per ^{45v} Josep, lo qual havia llavors .XXX. anys, e dix-li tots los somnis que havia fets. E Josep respòs: «Senyor, abdós los

somnis signifiquen una matexa cosa, car les .VII. vaques grasses e les .VII. spigues granades signifiquen que en la tua terra haurà .VII. anys de gran habundància de forment. E après de aquests .VII. anys de habundància, ne vendran altres .VII. de gran fretura. E axí, senyor, Déu te vol bé, que t'o ha notificat perquè y provehesques. Perquè, senyor, mon consell és que tu elegesques algunes persones fels que amen lo teu servey e compren tots los blats que sobran en la terra, feta la provisió de les gents, e aquells ajusten e meten en certs graners en manera que, com vendran los anys de la fam, tu faces obrir los graners e vendre lo forment axí com te volràs. E seràs lo més rich rey que jamés sia stat en Egipte, la tua terra serà basta e passarà bé».

E Pharahó, hoyt açò que Josep li hac dit e lo consell de aquell, hagué gran plaer e dix-li: «Yo coman a tu tota la administració de tot aquest fet e que faces la provisió ab letra». Lo rey, vehent la gran discreció e saviesa de Josep, supblimà e exalçà aquell; e feu-lo duch e senyor de Egipte après de ell, e donà-li lo seu anell d'or e lo collar d'aur, e feu-lo seure en la cadira e anar en la carreta per tota la ciutat. E feu-hi fer crida que tothom lo obeys axí com a ell. E Açò fou en l'any .CXXI. de Jacob. E Josep feu fer de continent grans graners de pedra picada e molt fondos, e feu comprar molt forment dins aquells .VII. anys, tro que los graners foren plens.

E anant ell a visitar los graners, passà hun dia per la torre hon estava Asenech, filla de Fortifar, que era molt bella; la qual, prehent-se de la sua gran bellesa, no volia degun marit que li parlasen. E aquella veu venir a Josep en la carreta ab hun ^{46r} pali d'or desús. E, per la luor del sol que reverberava en lo pali, resplendia la cara de Josep que semblava que fos àngel. La qual ne fonch molt enamorada, la qual dix a son pare que aquell volia per marit. E lo pare li dix: «Donchs, devalla a la porta de la torre e rebràs aquell, e fes-li reverència».

E, com Josep fonch prop la torre, ella li volch donar la mà per bon aculliment, e aquell no la y alargà ni'n feu menció, de la qual cosa aquesta fou molt trista. E, com Josep se fon partit, aquesta se n'entrà en la sua cambra e plorà molt e feu gran dol. E estant axí, vench un àngel ab hun greal de bresques cubert ab una tovallola e dix-li: «No plores, car ço que Josep ha fet és per ço com tu no est juhia ne creus en lo seu déu. E axí, creu en lo seu déu e com ell tornarà, per asens ell te rebrà; e't farà bella cara e menjareu abdós d'aquestes bresques». Ladonchs, ella fou molt aconsolada.

E l'àngel se n'anà a Josep e dix-li les paraules que havia dites <a> Asenech. E quant Josep hach visitat los graners, tornà-se'n, e passant per la torre, Asenech lo isqué a rebre e li donà la mà. E Josep li donà la sua e l'abraçà, e pujaren-se'n a la sua cambra e menjaren de les bresques que l'àngel havia portades. E d'ací tragueren alguns per costum que donaven als novis a menjar mel ab una lescha de pa.⁸⁰

¶ ⁸⁰ Al marge dret: *Ací fonch trob[at] lo donar bres[ques] als novis.*

E fet açò, de continent Josep dix al rey que volia per muller Asenech, lo qual ne hac gran plaer, e tramés per lo pare e fermaren lo matrimoni e lo rey feu-los les nosces. E Josep engenrà de aquella dos fills, ço és, Manasés e Effraym.

[70]

COM JACOB TRAMÉS .X. FILLS PER FORMENT. CAPÍTOL .LXX.

E passats los .VII. anys de la habundància, vengueren los de la fretura en tota la terra e circumstàncies de aquella. E Josep començà a obrir los granés e de fer vendre lo forment al for que's volia. E crexcuda la fam en la terra hon habitava, Jacob tramés .X. fills seus en ^{46v} Egipte per comprar forment, e retench-se Benjamín. E com aquells foren en Egipte, Josep los conech e aquells no conegueren a ell, lo qual los dix: «Quins hòmens sou vosaltres?» E aquells li respongueren que eren de la terra de Canan e que eren .XI. germans ab hu qui era romàs ab lo pare, que havia nom Benjamín, e encara havien altre germà, que hac nom Josep, lo qual no saben hon era, e lo pare hac nom Jacob.

E lavors Josep los dix: «Ara conech que vosaltres sots espies que venits espisar la terra». E feu-los pendre e dix-los: «Perquè yo conega que vosaltres me diets veritat, aportau-me Benjamín e romanga ací pres Simeon tro que'l me hajau portat». E feu-los dar del blat e, secretament, feu-los metre la moneda que havien portada en los sachs, e anaren-se'n. E com foren a Jacob, comptaren-li tot ço que'ls era sdevengut.

[71]

COM TORNAREN LOS FILLS DE JACOB PER MÉS FORMENT. CAPÍTOL .LXXI.

E com lo blat fonch menjat, Jacob los dix que tornassen en Egipte per comprar forment, los quals li dixeren que'ls donàs Benjamín, que altra manera no'ls hi calia tornar. E que'l jequís a càrrech lur, que ells lo y tornarien salvu; e'n special, ne pres càrrech Judes. E lavors se'n partiren tots ensemps ab Benjamín. E com foren en Egipte davant Josep, presentaren-li Benjamín, del qual en si hagué gran plaer, e convidà'ls tots a dinar. E feu exir de la presó a Simeó e feu-los seure en la taula, axí com fehien en la taula de lur pare.

[72]

COM JOSEP LOS FEU LIURAR DEL FORMENT. CAPÍTOL .LXXII.

E com hagueren menjat, feu-los liurar del forment e metre la moneda en los sachs secretament, axí com d'abans. E en los sachs de Benjamín feu metre una copa d'argent, e anàren-se'n. E com foren deffora, Josep los tramés hun misatge de-tràs qui·ls feu tornar. E com foren devant Josep, ell los dix: «Yo us havia feta cortesia e havets-m'ò mal guardat, car havets-me furtada la mia copa». Los quals dixeren que, si la trobava en poder de algú d'aquells, que morisen tots. E com hagueren reconeguts tots los sachs, trobaren-la ^{47r} en los sachs de Benjamín, de la qual cosa tots foren sbalayts; e gitaren-se als peus de Josep dient que matàs a ells e no fes negun mal a Benjamín, car ells lo havien pres a càrrech del pare e que no gosarien tornar a ell sens aquell.

[73]

COM JOSEP SE DESCOBRÍ A SOS GERMANS. CAPÍTOL .LXXIII.

Ladonchs, Josep, veent que aquells lo amaven de cor, vengueren-li los ulls en aygua e mes-los tots en la sua cambra, e dix-los aquí que açò havia fet per provar si amaven a Benjamín. E lavors anà's a descobrir a ells, dient com ell era Josep, lur frare, lo qual ells havien venut. E açò havia permés Déu per bé seu e de aquells, e axí, que no haguessen temor de ell, que tot li era oblidat; e axí, que fessen venir son pare, car la fam havia a durar encara .V. anys, e que ell li donaria prou terra per al bestiar. E de continent, aquells se'n tornaren e digueren-ho tot a Jacob, lo qual se n'alegrà molt e agué gran plaer.

[74]

COM DÉU DIX A JACOB QUE ANÀS EN EGIPTO. CAPÍTOL .LXXIII.

Nostre Senyor aparech a Jacob e dix-li: «No ajes temor de anar en Egipte, car yo't faré créixer en grans gents aquí». E Jacob partí's de Canan ab sos fills per anar en Egipte, e foren entre tots .LXXII. persones. E Josep isqué'ls a carrera e, com Jacob lo veu, dix-li: «Ara morré alegre, puix he vista la tua cara». E Josep amenà Jacob davant lo rey, del qual lo rey hagué gran plaer.

E era Jacob lavors de hedat de .CXXX. anys, e vench en lo novén any del principat de Josep, qui fou en lo .II. any de la fam. E lo rey donà-li per a pasturar lo bestiar lo desert de Gessé.

[75]

CAPÍTOL .LXXV. DE LA MORT DEL FILL DE PHARAÓ, QUI
MATÀ ASENECH

Sdevench-se que'l fill de Pharaó se enamorà de Asenech e, sabent que havia de anar en hun loch, areà's ab .L. hòmens; e Asenech venia ab .DC. hòmens. E'n-contraren-se e desbarataren lo fill del rey e, axí com fugia, encontrà's ab Asenech e volgué-la pendre de la carreta; ¶^{47v} e aquella donà-li ab una pedra en lo cap e aquell caygué del cavall mal naffrat. E Simeon e Leví, qui veeren aquell naffrat, adobaren-li la nafra e aportaren-lo al rey dient-li la causa per què s'era fet, de què lo rey los ne feu gràcies e dix que bé u mereixia. E après tres dies, morí lo fill del rey. E lo rey, son pare, morí pochs dies après, en l'any .XII. del principat de Josep, e romàs-li hun fill, qui encara manava.

[76]

COM JOSEP REGNÀ PER LO FILL DE PHARAÓ. CAPÍTOL .LXXVI.

E lexà lo regne a Josep, lo qual regnà per lo infant .XXV. anys. Josep fou príncep de Egipte sots .V. reys, qui tots foren apellats pharaons: lo primer fon Nephres, en lo .VIII. any del qual, qui fou en lo .II. any de la fam, entrà Jacob en Egipte; e lo segon fou Amossis, qui començà a regnar en l'any .XIII. del ducat de Josep e regnà .XXV. anys, e'n lo .V. any del qual, morí Jacob; lo tercer fou Ebron, lo qual regnà .XIII. anys; lo quart fou Amonofres, qui regnà .XXI. anys; lo .V. fou Mofres, qui regnà .XII. anys.

[77]

COM JACOB BENEY SOS FILLS E APRÉS MORÍS. CAPÍTOL
.LXXVII.

E, com Jacob fou malalt, vench Josep pregant-lo que beneys tots sos fills ensemps ab ell, ço és tots .XII. fills de Jacob, e que'ls donàs part en la terra de promissió. E lavors Jacob beney'ls e donà la benedicció a tots los fills. E dix a Judes profetant: «No serà tolt lo ceptre de Judà ni lo duch de la sua cuxa entrò que vinga aquell qui deu ésser tramés per Déu». E com Jacob fou de edat de .CXLVIII. anys, morí e fou portat per los fills en Sichem, e fou aquí soterrat solemniament. E stech Jacob en Egipte .XVIII. anys.

COM JOSEP FONCH PRÍNCEP E DUCH DE EGIPTO. CAPÍTOL
.LXXVIII.

Josep fou duch e príncep de Egipte .LXXX. anys e, com hac complit de edat de .CX. anys, manà a sos frares e pregà'ls que, com ell fos mort, que'l soterrasen secretament e guardaren la seua ossa e sepultura; ^{48r} e, com se'n tornarien en la lur terra, que la se'n portassen ab si e la soterrasen ab lurs pares. Axí matex los dix que amassen los fills e que'ls donasen lur part de la terra de promissió. E aquells lo y prometeren e lo y juraren. E après poch dies, Josep morí en lo .VIII. any de Mofres, rey de Egipte, e fonch soterrat secretament per sos frares. Ací és acabat lo Gènesi e comença lo Exodus, qui vol dir eximent.

[ÈXODE]

[1]

ACÍ COMENÇA LO SEGON LLIBRE, APELAT *EXODUS*. CAPÍTOL
.I.

Aprés mort de Josep, per havant levà's hun rey novell, lo qual ni lo poble d'Egipte, no remembrant dels beneficis que Déu los havia fets per mans de Josep, car tots foren perits si no [fos] per lo consell d'aquell, e axí metex feu gran proffit al rey, car en lo darrer any de la fam prestà al poble per sembrar forment e d'aquí havant donassen la quinta part al rey de tot ço que cullirien, la qual cosa se serva tro a vuy.

E donchs, no remembrant de res d'açò lo rey e lo poble, vehent que'ls juheus multiplicaven e crexien molt, dixeren que aquests se porien acostar <a> alguns enemichs lurs e que, ab aquells ensempls, los porien gitar de la lur terra. E axí, que'ls fessen fer molta faena per ço que fossen cansats e no haguessen cura de jaure ab lurs mulers. E feren-los fer rajoles e atoves ab palla, e axí matex los feren hedificar los murs de tres ciutats qui estaven en la frontera de llur regne, e posaren-los sobrestants que'ls fessen fer la fahena, que no vaguassen. Enaprès, vehent que ab tot açò crexien, lo rey pregà e manà a les madrines que levaven los infants que'ls matassen. E aquelles, per temor de Déu, no u volgueren fer. E vehent lo rey que res no li valia, feu fer crida per tot lo seu regne que tot infant mascle que naxqués dels juheus que fos gitat al flum de continent. E açò sot[s] pena de mort. E aquesta servitut durà après mort de Josep .CXXXIII. anys.

DE LA NATIVITAT DE MOYSÉS. *CAPITULO SECUNDO*

Esdevench-se en aquell temps que Amram, ¶^{48v} del trip de Leví, engenrrà hun fill en ça muller, la qual havia nom Jocàbet,⁸¹ lo qual fou apellat Moysés, que vol dir tret de les aygües. E la mare aletà-lo secretament tres meses e, tement-se que no's poria selar, mes-lo en un vexell de vímens bé enpeguntat e cubert <e> lançà'l en lo riu. E ella e na Maria, sa filla, anaren-li detràs que no'l perdien de vista. E volch Déu que la filla del rey, que era devallada a deportar al riu, veu venir lo vexel per lo riu avall e dix: «Açò és algun dels fills dels juheus». E feu-lo traure.

E com hagueren llevat lo infant del vexell ella lo veu que era molt bell e dix: «Aquest serà mon fill». E pres-lo al bras e dix: «Hajam una dida». E na Maria fou tantost ab ella e dix: «Senyora, yo sé una bona dona que ha poch que ha perit». E portà-li sa mare metexa.

E sdevench-se que la filla del rey, tenint lo infant en lo bras, portà'l a son pare e, acostant-lo-y, l'infant li pres la corona del cap e lançà-la-y en terra; e los que estaven entorn del rey volgueren-lo matar. E lo rey dix que no fessen, car ell provaria si u havia fet per fadrinea. E per senyal feu venir brases de foch e pedres fines. E l'infant pres una brassa e mes-la's en la boca, de què romàs balbuç en la llengua, e llavors lo rey lexà'l. E llavors Moysés crexqué e fonch molt bell hom e molt savi e gran bataller.

E en aquell temps vengueren los ethíops e gastaven tot Egipte. E lo rey Pharaó feu Moysés príncep de la sua cavalleria, lo qual, passat lo riu, anà per uns llochs muntanyosos plens de serpents. E portà moltes sigonyes ab si, qui's menjaren les serpens. E ell passà de liurament e encontrà los ethíops e vencé aquells. E perseguí'ls tro a la ciutat de Sabba e asethjà aquella.

E Tàliber,⁸² filla del rey, dels murs veu Moysés tant bell, tramés-li a dir que, si la prenia per muller, que ella li daria la ciutat. E Moysés lo y promés e aquella lliurà-li la ciutat, e ell pres-la per muller. E aquella lo amava molt, e tant que no'l perdia de vista. Entant que Moysés ac a fer dos anells, hu de oblit e altre de amor; e donà a Tàliber lo anell de oblit e aquella, tantost que'l tench, lo oblidà. ¶^{49r} E llavors, Moysés se'n tornà en Egipte.⁸³

¶⁸¹ En realitat diu: *Jacobet*. Es refereix a la muller d'Amram, Joquèbed (Ex, 6: 20). Corregim per «Jocàbet» seguint la font d'aquest fragment, que utilitza la forma *Jocabeth*, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1143. ¶⁸² El nom amb què la font es refereix a la filla del rei de Saba és *Tarbis*, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1144. ¶⁸³ La inclusió en el relat de

Pere Comestor d'aquest fugaç matrimoni de Moisés amb Tarbis prové de l'historiador jueu Josep Flavi, i està motivada per un passatge bíblic posterior, segons el qual, Maria i Aaron reprehen Moisés per haver se casat amb una etiop (Nm, 12:1). Vegeu Josep FLAVI, *Antiquitats judaiques*, Barcelona, Nicolau Spindeler, 1482, f. 44v. Amb tot, segons el relat de

[3]

CAPÍTOL .III. COM MOYSÉS MATÀ UN EGIPCIÀ

Aprés, Moysés, vent hun dia que hun egipcià que era sobrestant feria hun juheu, matà aquell e soterrà'l en la arena. E per por del rey fugí en la terra de Median, e aquí pres muller que havia nom Saphorà, filla d'en Getró. E estechse aquí entrò que aquell rey de Egipte fou mort, que havia nom Amonfres. E ací termena la terça edat del món⁸⁴ havent .DXV. anys, e del món .M.DCCLII. anys. E ací començà lo ducat de Moysés.

[4]

CAPÍTOL .IIII. DE LA PRIMERA VISIÓ QUE MOYSÉS AGUÉ DE NOSTRE SENYOR DÉU

Moysés, pexent lo bestiar de son sogre, en Getró, prop del munt de Oreb, qui ara és dit munt de Sinay, veu alt en lo munt una gavarrera vert enmig de la qual havia una gran flama de foch ardent, e no cremava la gavarrera. Lo qual muntà en lo dit munt per veure allò què era, e Déus dix-li del mig de la flama: «Moysés, descalsa't los peus, car lo lloch hon tu estàs, lloch sant és». E dix-li: «Yo són Déu de Abram, de Ysach e de Jacob. Yo he vista la afficció e dolor del poble de Israel. Só devallat per ço que'ls delliuren e amenar-los he en la terra que prometí a llurs pares. E axí, vinc a trametre't a Pharaó per ço que tragues \lo/ meu poble de Egipte».

Respòs Moysés: «E qui són yo que vaja davant Pharaó, com sia balbuç e no puixa bé parlar?» Dix-li Déu: «Yo seré ab tu. Digues als fills d'Israel que aquell qui és te ha tramés e dar t'he Aron, ton frare, per company, qui parle davant Pharaó».

[5]

COM MOYSÉS FEU LOS SENYALS AL POBLE. *CAPITULO QUINTO*

«E perquè't crega lo poble, faràs aquests senyals: llançaràs aquexa verga que tens en la mà en terra e tornarà serpent, e après prendràs-la per la coha e tornarà verga. E axí matex, metràs-te en lo sin la mà e trauràs-la'n lebrosa, e après torna-la al sin e trauràs-la'n sana».

l'Èxode, Moisés va contraure matrimoni amb Sipurà, filla d'en Jetró, del poble de Madian (Ex, 2: 21). Comestor justifica així la inclusió de Tarbis al seu relat: «Inde est quod Maria et

Aaron jurgati sunt adversus Moysen pro uxore ejus Aethiopissa (Num. XII)», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1144. ¶⁸⁴ Al marge esquerre: *La terça hedat del món*.

E Moysés ajustà los pròmens de Israel e dix-los ço que Déu li havia dit, e feu los senyals davant ells.

[6]

COM MOYSÉS PARLÀ AB PHARAÓ AB TOT LO SEU POBLE.
CAPÍTOL .VI.

||^{49v} E tots ensemps anaren a Pharaó e dixeren-li: «Lo Déu dels ebreus nos ha appellats que anem a sacrificar en lo desert qui és a tres jornades lluny d'ací; e axí, llexa'ns anar». E per ço que vegés qui és lo Déu dels hebreos, feu los senyals sobredits denant ell. E los seus encantadors feren-ne semblants, emperò les vergues de Moysés trencaren les vergues dels encantadors. E Pharaó respòs que ell no·ls llexaria anar, ans los affligiria més.

[7]

COM MOYSÉS FEU LES AYGÜES AMARGUES. CAPÍTOL .VII.

L'endemà, Moysés e Aron anaren davant Pharaó dient-li que lexàs anar lo poble a sacrificar, e aquell dix que no u faria. E llavós Moysés, per manament de Déu, ferí ab la verga en l'aygua e, de continent, tornaren totes les aygües dels flums amargues, e de tots los pous e fonts de color de sanch, e per tot Egipte amargues .VII. dies, mas en los juheus no eren amargues.

[8]

COM DÉU DONÀ GRANOTES A PHARAÓ. CAPÍTOL .VIII.

Enaprés, Moysés tornà a Pharaó per manament de Déu dient-li que lexàs anar lo poble. E com aquell no·l volgués lexar anar, Moysés ferí per manament de Déu en les basses de la aygua, e ysqueren-ne tantes de granotes que tota la terra cobriren, e entraren per les cases e metien-se en los llits e en los menjars. E Pharaó dix a Moysés e <a> Aron: «Pregats lo vostre Déu que·m lleve aquestes granotes e yo lexar-vos he anar». E aquells ho feren e moriren totes les granotes. E Pharaó no·ls lexà anar.

[9]

COM DÉU DONÀ MOSQUES A PHARAÓ. CAPÍTOL .VIII.

E après, per manament de Déu, Aron ferí en la verga en la pols de la terra e ysqueren-ne tans moscallons per tota la terra de Egipte que·ls ulls los cuydaven traure, e picaven-los tant fort que no podien estar en un lloch ni les bèsties tanpoch; e corrien per les carreres axí com a orats. E açò per tant com no los lexava anar <a> sacrificar. E los encantadors volgueren ^{||50r} fer semblant, mas no pogueren fer, e digueren a Farahó: «Lo dit de Déu és ací».

E Pharaó pregà Moysés que pregàs lo seu Déu que·ls levàs aquells moscart, e que·ls lexaria anar. E Moysés feu-ho e cessaren los moscart. E Pharaó no·ls lexà anar. Enaprés, Déu, per ço com no·ls llexava anar a sacrificar, tramés tantes de mosques en tota la terra de Egipte, acceptat allí hon estaven los juheus, e eren tan grans e tan males que no les podien sostenir. E lavors dix Pharaó a Moysés e Aron: «Anats a sacrificar al vostre Déu en aquesta terra». Los quals respongueren: «No podem sacrificar les habuminacions dels egipcians. Si matam davant ells açò que ells colen e adoren, alciuriem-nos». Car, los egipcians adoraven los bous e les ovelles per Déu.

E llavors Pharaó dix-los: «Anats en lo desert, però no us llunyets, e pregau al vostre Déu que·ns leve aquestes mosques». E Moysés pregà Déu e tantost se n'anaren les mosques. Cessada aquesta plaga, lo cor de Pharaó fou endurit e no·ls lexà anar axí com havia dit.

[10]

COM DÉU DONÀ PISTILÈNCIA AL BESTIAR DELS EGIPCIONS. CAPÍTOL .X.

Enaprés, Déu tramés pistilència e mortaldat sobre les bèsties que eren en les cases, a les dels camps, a totes altres que fossen d'egipcions, e totes les matà pedra, acceptat les dels juheus. E ja per açò no los lexà anar. Emperò, totes aquestes plagues que hagueren los egipcions no vengueren arreu, ans duraren les .IX. plagues per .V. anys. E altra vegada, Moysés e Aron prengueren pols e cendra del foch per manament de Déu e scamparen en l'ayre davant Pharaó; e isqueren floronquos, vexigues e morenes en los hòmens e bèsties de tot Egipte, e no podien estar segurs per res per la gran corrupció dels cors.

Enaprés, Déu tramés tanta de pedra, trons e lamps e calabrujó en tota la terra d'Egipte que jamés no u fou semblant, e baté totes les coses que eren en los camps e baté tots los arbres e erbes, que no y romàs res. E lavors dix Pharaó a Moysés: «Prega lo teu Déu e lexar-vos he anar, fins lleva aquesta plaga». ^{||50v} E Moysés feu-ho e cessà la plaga, mas Pharaó nol·s lexà anar.

[11]

COM DÉU DONÀ LLAGOSTES A PHARAÓ. CAPITULO .XI.

E Déu tramés tanta de lagosta per tot Egipte que·s menjà tot ço que y era romàs vert après la pedra. E lavors diu pharahó a Moysés: «Quals són aquells que deuen anar a sacrificar?» E aquell li dix: «Los hòmens e les fembres, infants e lo bestiar». Dix Pharaó: «Anats-hi los hòmens solament».

Enaprés, per ço com aquell no·ls lexava anar, Moysés, per manament de Déu, estené la mà devers lo cel e foren fetes tenebres palpables per tot Egipte, axí que no·s vehien los uns als altres n·es podien moure de hun loch, e moriren-ne molts.

E lavors Pharaó apellà Moysés e Aron e dix-los: «Anats tots los hòmens e dones a sacrificar e lexats lo bestiar». E Moysés li dix: «No y romandrà res del nostre, majorment com no sapiam què devem sacrificar». E lavors Pharaó dix a Moysés: «Guarda't d'ací havant, no vingues davant mi, si no, yo't faré matar». Emperò los jueus no sentiren algunes de les dites plagues que agueren los egipcians.

[12]

COM MOYSÉS COMPRÀ OR E ARGENT ALS DE EGIPTO. CAPÍTOL .XII.

Enaprés, dix Déu a Moysés: «Encara entraré en Egipte e mataré tots los primers engenrats de Pharaó e dels egipcians tro als de les bèsties. E axí, demanats vexells d'aur e d'argent e perles e vestidures als egipcians que us presten per al sacrifici e yo daré-us gràcia, que no us diran de no».⁸⁵ E açò per la servitut que·ls havien feta. E axí ho feren com Déu los manà. E dix-los: «En lo mes de març, qui és lo primer

¶⁸⁵ Al marge esquerre: *Nota. De furto. I a continuació: Nota. De filii Israel, qui abstulerunt vasa argentea ab egiptiis et vestes plurimas. Exodi 12°. Hetur quod dixit Dominus Moyses: «Cum egrediemini de Egipto, non exibitis vacui [sed] postulabit mulier a vicina sua, et ab hospite sua, vasa argentea et aurea, ac vestes; et spoliabitis Egiptum». Feceruntque filii Israel [hic] preceperat Moyses et petierunt ab egiptiis vasa argentea et aurea vestesque plurimas. Dedit at Dominus gratiam coram egiptiis ut còmoda [...] eis et expoliaverunt Egiptum. Queritur. Utrum quis teneatur statim restituere. Respons secundum sanctus Thomas in 2^a 2° quaestio 62. Sicut accipere rem alienam est contra justitiam, [...] detinere eam; quia propter hoc proprias retinet rem aliena invito Domino, impedit eum ab usu rey sue; et ei facit in[iu]riam. Manifestum*

est autem, quod nec per modicum tempus licet in peccato mortali retinere, sicut qui licet [...] peccatum deserere [...] Ecclesiasticus 21. Quasi a facie colubi fuge peccatum, et ideo quilibet tenetur statim restituere vel petere dilationem ab eo qui potest usum rey concedere. Idem in 4° Sententiarum distinctione 14, quaestio 5, concorda Rayus. Et hec sunt verba Augusti 4X^a quaestio 6^a. Si res aliena per quod pecuni reddere possit et non reddit penitentiam non agit per simulat. Nota. Quod dicit magister Alexander de Alis in tractatum septimi precepti. Quamvis Deus dixerit populo Israel ut expoliarent Egiptum et [...] Non fuit illo furtum [...] transtulerat dominium illorum rerum in ebreos et hoc fecit mediante justitia [...] ebrei absque mercede serverunt egiptiis unde ibi non fuit furtum [...] Deo jubente ministerium probuerunt [...].

dia de l'any, ço és a deu dies del mes, cascun cap de casa prenga un anyel mascle sens alguna màcula. E lo .XIII. dia, cascun mate aquell anyell e'l menge tot ab sa companyia e de la sanch de aquell unte lo lindar de la sua porta, car serà Phase, que vol dir passament de Déu».

[13]

COM DÉU MATÀ TOTS LOS PRIMERS NATS DE EGIPTO. CAPÍTOL .XIII.

E lavors fet açò, l'àngel de Déu passà a mija nit per tot Egipte e matà tots los primogènits, ^{||51r} dels hòmens tro a les bèsties. E los fills de Israel ajustaren-se a .XIII. dies de la luna en la fi de Egipte, prop de Ramassés. E lavors Pharaó tramés aquells a pregar que se n'anassen ab tot ço del lur. E aquells prengueren la ossa de Josep e portaren-la-se'n per havant en Sichem. E portaren farina qui'ls bastà trenta dies e isqueren de Egipte e vengueren-se'n per lo desert en Sococh. E foren los que isqueren de Egipte .DCC^m., sens infans e dones.

[14]

CAPÍTOL .XIII. COM DÉU MANÀ ALS JUHEUS QUE SACRIFICASSEN

E dix Déu a Moysés: «Aquest dia serà solemniat e serà en memòria de totes les vostres generacions. E, axí, sacrificau-me tots los primers nats del poble de Israel per ço com yo'ls he desliurats los lurs primers nats, que l'àngel no'ls matà».

E lo poble offerí a Déu los lurs primers nats e puyt remien-los per .V. cicles de argent cascú, exceptats los dels levites, que no'ls remien per ço com contínuament servien a Déu; e los primers nats del bestiar qui era bo a sacrifici e era dels preveres. E los altres remien-los per .V. cicles.

«E açò servaran com seran en la terra de promissió per custuma perdurable per tal que la memòria de aquesta deliuració no'ls oblide».

[15]

COM MOYSÉS PARTÍ LA MAR ROJA. CAPÍTOL .XV.

E Moysés e lo poble, per manament de Déu, partiren de Sococh e vengueren en hun loch qui ha nom Frayot, hon havia a la una part .I. gran e alta muntanya e a l'altra part era la Mar Roja. E l'àngel anava davant aquells, de nit, en una colona

de foch. E Farahó penedí's com los ne havia leixat anar e pres .DC. carretes, .L^M. hòmens a cavall e .CC^M. hòmens de peu tots armats, e anà'ls detràs. E, com los jueus los veren venir, hagueren gran temor per ço com aquells eren armats e ells no havien armes e eren enclosos per la muntanya e per la mar. Lavors, començaren a reprendre Moysés, lo qual los dix: «No hajau temor, car vuy veureu lo poder e les grans maravelles de Déu». E lavors Moysés, per manament de Déu, ferí ab la verga .XII. colps en la mar e levà's⁸⁶ ¶^{51v} hun gran vent e apartà la aygua e romàs la terra exuta, e l'aygua era axí com a paret e foren fetes .XII. carreres en la mar.

E Moysés mes-se primer per la una carrera, Judes seguí'l après per la sua carrera e après tots los altres per ses carreres. E l'àngel qui·ls guiava ab una coluna de foch posà's tras ells, enmig dels egipcians e de aquells. E aquells, veents que axí se n'anaven segurs, meteren-se en la mar detràs aquells de Israel. E, comensant-se a fer alba, Déu tramés sobre los egipcians lamps, trons e pluja, que tots foren stramordits. E dixeren: «Fugam a Israel, car Déu se combat per aquells». E lavors Moysés donà ab la verga en l'aygua e les aygües tornaren e giraren-se sobre los egipcians, e morien e offegaren-se tots. E la mar escupí'ls e lansà'ls a la altra part de la mar hon eren ja los fills de Israel, los quals los despullaren e·ls desarmaren tots.

[16]

CÀNTICH

Lavors, Moysés⁸⁷ feu lo càntich *Cantemus domino gloriose* e tot lo poble stech .VII. dies ora la mar cantant a Déu, ab tamborets e struments, lo dit càntich. E, en memòria de açò, la Santa Església ha ordenat que nosaltres benim en les pasqües .VII. dies arreu a les fonts e cantam com batejam lo ciri pasqual, lo qual significa Crist, qui per la sua mort e batisme, ha remuts los cristians del poder del⁸⁸ diable e lavats del peccat original. E stigeren los fills de Israel peregrinants en terra stranya, de la primera promissió que Déu feu Abram quant leixà la sua terra pròpria tro que foren exits de Egipte, .CCCCXXX. anys.

¶⁸⁶ Al marge inferior: *Sed Petrus Aureolum quod llibelis 3° quaestio 21ª dicit: Quod hec opinio videtur habere veritatem in casu in quo persona pernata pot iudicem sive persona commune satis de facili recuperare rem sua. Sicut in casu ubi talis per iudici non posset rem sua recuperare bono modo vel quod iudex non [...] ad eius noticiam pervenire nec potet aut quod iudex non audet inquirere vel ille cuius res detinetur non audet alium accusare vel alie modo*

[...] simili in tali causa unus si quisquis sit quia minister iudicis [...] executor legis. Ita quod rem sua vel equivalens accipere [...] nec peccat in re accepta nec in modo accipiendi. Hoc ille comprobat Augusti in Epistola ad macedonium. ¶⁸⁷ En realitat diu: *Maria*. Substituim per *Moysés*, tal com apareix al relat bíblic (Ex, 15) i a la font del passatge, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1158. ¶⁸⁸ A l'original repeteix: *del*.

[17]

COM DÉU DONÀ GATLLES AL POBLE DE ISRAEL. CAPÍTOL
.XVII.

Aprés, vingueren-se'n en lo desert de Assí e anaren tres dies per hun loch solitari e vingueren en lo desert de Marach, hon havia moltes aygües amargues; e lo poble havia gran set. E Moysés, per manament de Déu, lançà hun fust en les dites aygües e tornaren dolces, e aquells begueren-ne a sa voluntat. E aprés anaren en lo desert de Leví e trobaren les fonts de una aygua e moltes palmeres. Enaprés vengueren-se'n en lo desert de Assín e al .XXX. dia [...].⁸⁹

[18]

[FRAGMENT DEL CAPÍTOL XIX]

||^{52r} açò per bon consell e ordenaren-ho axí en aquesta manera. L'Església ha molts qui han cura e ansia del poble de Déu, car an archabisbes e bisbes, artiaques, arcepestres e preveres menors qui los peccats laugers e alguns greus, mas amagats, jutgen; e los pus greus e pus manifestes estugen als bisbes e archabisbes e al papa.

[19]

CAPÍTOL .XX. COM MOYSÉS PARLÀ ALTRA VEGADA AB DÉU
EN SINAY

Donchs, en lo tercer mes que foren exits de Egipte, vengueren, en les calendes de juny, en lo munt de Sinay e posaren les tendes davant lo munt. E en lo segon dia, gran matí, pujà Moysés al munt per manament de Déu, qui li parlà en una calig molt resplendent e dix-li: «Digues a la casa d'Israel: "Haveu vist ço que yo he fet per aquells? Encara faré més si guarden la mia convinença e seran-me poble special, elet, e triat de totes les altres gents"».

E Moysés tornà-sse'n e, com hac dit al poble tot ço que Déu li havia dit, respongueren tots a una veu: «Tot ço que Déu mane e diga, farem». E Moysés tornà a Déu e dix-li tot ço que aquells havien dit.

¶⁸⁹ Al marge inferior, el reclam de quadern:
que fo, correspon a l'inici del foli següent, actualment perdut.

COM DÉU DONÀ A MOYSÉS LOS DEU MANAMENTS. CAPÍTOL
.XXI.

E Moysés, per manament de Déu, pujà altra vegada al munt, e Déu dix-li de paraula la ley dels .X. manaments; e dix-li que la scrivís e la mostràs al poble. E donà-li certs manaments judicials, ço és, que si algú comprava catiu o servent⁹⁰ juheu que aquell lo servís .VI. anys e n lo .VII. any que se n'anàs franch ab les vestidures que havia aportades. E si lo senyor li havia dat muller e havia fills, que la muller e los fills romanguessen catius. E si lo marit volia tornar en la servitut, que li fos foradada la orella e que y portàs una anella en senyal de servitut perdurable tro en l'any del jubileu. E, axí metex, si algun hom furtava bou o ovella, que n pague a les .IIII. dobleries. E si algun hom mata a altre scientment e se'n fugira a alguna de les ciutats del reffugi, que allà sia salvu e stiga tro que ls pròmens ^{||52v} de la ciutat lo hajen reconciliat ab los parents del mort. Axí metex, que cascun laure la terra e pense la vinya o los olivars sis anys e prenga la renda d'aquells; e en lo setén any, reposarà la terra e serà any de repòs, e los fruyts de aquell any menjaran los pobres e pexeran les bèsties.⁹¹ E encara, que si algun traurà lo hull a l'altre o tallarà qualsevol membre o naffra a altre, que li sia fet semblant. E si algun bou matarà ab les banyes algun catiu o servent de altre, que sia alapidat e no n menjen de la sua carn; e lo senyor del bou pague al senyor del servent trenta cicles de argent. Axí metex, que no couran l'anyell en la llet de la mare, ço és, que entre vuyt dies no l menjaran, car encara no és sinó let. Axí metex, que les primíssies e les dècimes no les tarden de offerir a Déu. E lo cabrit e l'anyell stiguen ab la mare .VII. dies e en lo .VIII. dia pot ésser offert.⁹² E a la final, dix Déu a Moysés: «Si lo poble fa açò, yo mataré totes les gens de la terra hon van».

COM MOYSÉS MOSTRÀ AL POBLE LA LEY DE DÉU. CAPITULO
.XXII.

Aprés, Moysés avallà del munt molt alegre ab la cara resplandent e mostrà al poble la ley que Déu li havia donada de paraula, els juys; los quals respongueren: «Tot ço que Déu nos ha manat, farem». E lavors dix Déus a Moysés: «Scriu la convenença entre mi e lo poble e, en senyal de açò, scampa aygua sobre lo poble». E Moysés

¶ ⁹⁰ Al marge dret: *Nota. De servents.* ¶ ⁹¹ Al marge esquerre: *Com Déu manà donar los fruyts*

del .VII. any als pobres. ¶ ⁹² Al marge: *De dècimes e primíssies.*

feu-ho així. E, en figura de açò, santa mare Sglésia scampa l'aygua del babtisme sobre l'infant al batejar, per ço com es feu per convinença.

[22]

CAPÍTOL .XXIII. COM DÉU VENGUÉ A MOYSÉS AL PEU DEL MUNT

Enaprés, dix Déu a Moysés: «Yo vendré a tu en una calig per ço que'l poble me hoja parlar. E axí, sacrifica'm lo poble e que no s'acosten a lurs mulers. E mena'ls al peu del munt e posa entorn del munt fites, les quals lo poble no passe, sots pena de mort. E muntaràs tu ^{||53r} e Aron e .LXX. pròmens de Israel en lo munt».

E Moysés pres .XII. pedres e scrivi lo nom de cascun trip en cascuna pedra de aquelles. E feu-ne altar e feu matar .XII. vedells, e pres la maytat de la sanch. E Nadab e Abiuth, que eren preveres, sacrificaren a Déu los .XII. vedells. E Moysés pres la dita meytat de la sanch dels vedels e mes-la en anaps de vidre, e l'altra meytat scampà sobre lo altar. E après legí lo libre de la convinença e amistança de Déu davant lo poble, lo qual, tots ensemps, respongueren: «Tot ço que Déu nos ha dit e manat, farem».

E ladonchs, Moysés pres la sanch dels anaps e ruxà'n e scampà-la sobre tot lo poble e dix: «Aquesta és la sanch de la amistança que Déu ha feta ab vosaltres. Axí serà scampada la sanch de aquell qui trençarà aquesta convinença com és aquesta sanch scampada».

[23]

COM DÉU PARLÀ AL POBLE DE ISRAEL EN LO MUNT. CAPÍTOL .XXIII.

E nostre senyor Déu vench altra vegada lo tercer dia e dix al poble: «No hoyreu hui Moysés, mas hoyreu aquell qui per vosaltres ha ferit Egipte hi us ha donat camí per la Mar Roja, hi us ha tramés a menjar del cel hi us ha donat aygua de la pedra; e per lo qual, Adam menjà dels fruyts de la terra e no scapà de les aygües del diluvi, e Abram obtingué Cananea, e Ysach naxqué dels vells, e Jacob fou rich de infants, e Josep fou exalçat. Donques, aquestes paraules teniu-les en vostre cor». E tantost que Moysés hac menat lo poble davant Déu al peu del munt, manà'ls que no's partissen de aquí ni passen les fites.

COM DÉU DONÀ LA LEY SCRITA EN UNA PEDRA A MOYSÉS.
CAPITULO .XXV.

Enaprés, Moysés, per manament de Déu, pujà-se'n al munt de Sinay ab Aron e Josué e .LXX. pròmens, los quals lexà al mig del munt en hun pla. E al sol exit, començaren grans trons e lamps e resplandors, e la nuu spesa clarà el vent e cobrí lo munt. E apparech en flama de foch e cremava, ¶^{53v} fumava e tremolava tot per lo brogit de les botzines. E lavors dix Moysés <a> aquells qui eren muntats ab ell e-staven al mig del munt que l'esperassen aquí dos dies e, si no venia, que se'n tornasen al poble en les tendes. E, si havien res a jutjar, que u diguessen Aron e ha Hur, son cunyat, marit de na Maria. E lo poble stava al peu del munt.

E lavors Moysés tot sol entrà-sse'n enmig de la nuu e stech ab nostre senyor Déu .XL. dies e .XL. nits que no menjà ni begué. E ab açò qui stech .X. dies aquí quant muntà al munt, foren .L. dies complits com li donà la ley. E pres la pasqua del Phase,⁹³ la qual selebraren per havant per manament de Déu, e aportà dues taules de pedra que Déu li havia manades tallar. E Déu pres-les e scrivi ab lo seu dit en aquelles los .X. manaments de la ley: ço és, .III. en una taula, ço és, colràs, creuràs, honraràs hun Déu tan solament; e no juraràs lo nom de Déu en va, e santificaràs e colràs lo disapte e les festes. E'n l'altra taula n'i ha .VII., ço és, honraràs ton pare e ta mare, no faràs homey, no furtraràs, no fornicaràs, e no faràs falç testimoni, e no cobejaràs la muler de ton proysme e no cobejaràs los béns de ton proysme.⁹⁴

E lavors donà-li les taules en què era scrita la ley de Déu en figura que Déu lo pare e lo seu Fill devien trametre e donar lo Sant Sperit als apòstols lo cinquanté dia après la Pasqua de resurrecció per confermar aquells en la sua santa ley per ço com, per la mort e passió del seu gloriós fill, Jesucrist, tragué lo poble crestià de la captivitat del diable en la dita Pasqua.⁹⁵

E fet açò, feu-li molts manaments que·ls scrivís, ço és que comptàs e scrivís los fills de Israel de .XX. anys ensús, e que cascú donàs per si mig sicle de argent, que val .V. diners, per a obres del tabernacle per ço que no haja plaga en aquells, puy scaparen de la plaga de Egipte. E manà-li fer lo tabernacle que fos de fust de sechim, que no's pot cremar ¶^{54r} ne podrir, e sia daurada de dins e de fora de pur or.

«E haja de altària dos colzes e de amplària dos colzes e de lonch .III. colzes, per tal que allí habite e stigua entre vosaltres. E faça lo dit tabernacle Besel, e sia ben ordenat e ornat ab una corona de or entorn. E dessus faràs una archa de

¶⁹³ Al marge esquerre: *Phase*. ¶⁹⁴ Al marge esquerre: *Nota. De precepta Dei*. ¶⁹⁵ Al marge esquerre i inferior: *Sicut ossa in corpore hominis, in eius corpore sunt .CCXLVIII. sicut ex mandata*

sunt .CCXXXVIII. Et sic ossa sustinent hominem ita mandata sustinent hominem est gratia Dei. 10º psalmus 3º primo. Omnia ossa mea in mandata eripient me et dicent tibi gloriam.

cechim, de amplària de .III. palms e de longària de .VI. palms, e sia daurada dins e de fora de fin or. E sobre l'archa haja una corona entorn de aur pur, en lo qual archa posaràs les taules del testament e convenença que és entre mi e lo poble. E la veta de la magnà e la verga de Aron e les taules de la ley dels deu manaments en testimoni que la ley natural, qui era adormida en los coratges dels hòmens, yo la'ls he suscitada en scrit. E açò sia en testimoni de la amistança e convenença que feren ab mi com digueren “Tot ço que Déu mana e diga, farem”».

Per ço fonch apellada archa del testament e del testimoni de Déu. Axí metex, Déu li dix: «Fer-me has un altar de fust de cichim, bell e ben ornat, d'aur pur per fer lo sacrifici que serà offert a Déu per lo poble». Axí metex li manà fer les vestidures sacerdotals, que fossen molt belles e que ornàs aquelles de pedres precioses de jaccino e de altres coses cares e maravellozes. Axí matex li manà que elegís Aron en sacerdot e los seus d'aquí avant. Emperò que fossen adrets de sos membres, que no fossen laguanyosos ni geperuts e que fossen de legítim matrimoni engendrats. Axí matex li manà que elegís los⁹⁶ levites que servissen lo altar e lo temple. E manà'l que en la consacració del sacerdot fossen offerts hun vedel e dos moltons e hun paner de pa.

[25]

COM MOYSÉS DIX A DÉU: «MOSTRA'M LA TUA CARA». CAPÍTOL .XXVI.

E fets e scrits tots aquests manaments, dix Moysés a Déu: «Mostra'm la tua cara». E li respòs Déu: «La mia cara, ço és, la mia essència divina, no la pots ||^{54v} veure; mas veuràs-me les mies spatlles, car no'm veurà l'om que visqués». E passà-li davant cubert ab hun vel sobre la cara. E Moysés lansà's davant Ell, abocat en terra, e adorà'l e veu-li les spatles, significant la humanitat de Jesucrist, la qual humanitat veu Moysés per havant quant Jesús se tranfigurà en lo mont de Tabor hi's mostrà Déu e hom glorificat.

Hon jamés Déu en la sua essència no fonch vist per negun hom mortal, car lo ull e la vista de l'hom comprén e reb en si la cosa visible representada en aquell. E com Déu sia invisible e infigurable, donchs, seguex-se que Déu no pot ésser vist per negun hom mortal. E açò que's lig en la scriptura que Déu parlava ab Moysés fas a faç axí com hun amich ab hun altre se deu entendre que Moysés, *in raptura*, o en arrapament foja de tots sos sentiments, veu nostre senyor Déu. E bé que'l fill de Déu, Jesucrist, fou vist en forma humana e fou aquella forma que pres quant fou hom. E lo Sant Sperit fonch vist en semblança e forma de coloma

¶ ⁹⁶ A l'original repeteix: *los*.

e de lengües de foch. Emperò, no fou aquella forma que pres Déu lo pare. Jamés no pres alguna forma ni fou vist en aquella, mas fou hoyda la sua veu en lo batisme e en la transfiguració del seu fill Jesucrist quant dix: «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo'm so molt complagut, hoyts aquell».

E donchs, estant Moysés ab Déu en lo munt, Aron e los .LXX. pròmens que eren pujats ab ell en lo munt e eren romasos en mig lo munt quant Moysés se'n muntà per mig la nuu, speraren-lo dos dies segons los havia manat. E quant veren que no venia, avallaren-se'n al poble en les tendes, qui estava al peu del munt, e stigueren-se aquí ab aquells. E enaprés, axí com Moysés agué preses les taules de la ley e se'n volia devallar, dix-li Déu: «Lo teu poble ha peccat contra mi. Lexa'm e yo destrouir-lo he e faré a tu en grans gents».

[26]

COM LO POBLE PECCÀ, QUE FEU HUN VEDELL D'OR. CAPÍTOL .XXVII.

On se sdevench que, dementres que Moysés ^{||55r} estava ab Déu alt en lo munt que li donava la ley e los manaments, lo poble, vehent que's stava tant, ymaginà què era d'ell. Com tant tardava, pensaren que era mort e que Déu lo havia translladat en parays terrenal axí com ha Enoch. E dixeren a Aron e ha Hur, cunyat de Moysés: «Feu-nos Déu qui'ns vaja davant, car no sabem Moysés si és mort o què és de aquell».

E a Aron e ha Hur contrastaren-los-ho e reprengueren-los molt. E lo poble comogut scopiren en la cara de Hur, que l'offegaren ab aquelles; per tal, Aron hac por e dix-los: «Aportats-me totes les orellanes e arracades de or <e> de argent de vostres mullers e filles».

E açò dix cuydant que no u farien. E aquells, de continent, les hi portaren. E Aron mes-les al foch per obra fúsil e, per obra del diable, isqué hun vedell d'or. E, com lo poble lo veu, començaren a cridar e a dir: «Aquest és lo Déu de Israel, qui ha tret lo poble de Egipte». E feren hun altar davant lo vedell e feren-lo offertes e sacrificis e adoraven-lo. Per ço dix Déu a Moysés: «Devalla-te'n, car lo teu poble ha peccat».

[27]

CAPÍTOL .XXVIII. COM MOYSÉS DEFFEU LO VEDELL E MATÀ .XXIII^M. HÒMENS

E Moysés se'n devallà del munt, aportava ab si les taules de la ley. Josué vench-li del mig del munt hon estava e dix-li que gran remor sentia. E dix Moysés: «Veus són de cants». E com fonch prop lo poble, veu lo vedell e los balls que fahien davant

aquell e fonch molt yrat, e lançà les taules que portava, les quals se trencaren. E pres lo vedell e cremà'l, e pres la sendra e lançà-la en l'aygua. E dix: «Tots aquells qui són de Déu, acostèn-se en una. E lo pare no perda al fill ni lo germà al germà ni lo amich a l'amich. E que tots aquells qui seran senyalats del vedell, muyren». E feu beure de aquella aygua a tot lo poble. Per virtut de Déu isqueren tots aquells qui eren culpables ab la barba daurada, e moriren .XXIII^M. E fet açò, Moysés reptà ^{||55v} molt lo poble per la gran malvestat que havien feta, lo qual plorà molt e feu gran dol.

[28]

CAPÍTOL .XXIX. COM MOYSÉS TORNÀ AL MUNT A PREGAR DÉU

E l'endemà Moysés dix al poble: «Gran peccat haveu fet. Pujaré a Déu per ço que'l prech per vosaltres». E com pujà al munt dix a Déu: «Prech-te, Senyor, que la tua hira se repòs per ço que no diguen los egipcians que falsament los has trets de Egipte perquèls matasses en aquest desert, e que no'ls podies donar la terra que'ls havies promesa. E membre't dels teus servidors als quals jurist e prometist que'ls daries la terra. Perquè, Senyor, te supplich que perdones aquest peccat al poble. Si no, Senyor, rau-me e dampna'm del teu libre». E Déu, vehent lo gran zel que Moysés havia al poble, asimplí's e ablaní's per prechs de aquell. E dix: «Aquex poble és cabeçut e de dura servitut. Ves-te'n e amena lo poble, car ja no hiré ab aquell, mas lo meu àngel hirà davant aquell».

[29]

CAPÍTOL .XXX. COM TORNÀ SCRIURE-LOS LOS DEU MANAMENTS

Enaprés, dix Déu a Moysés: «Ajes dues taules de pedra e scriuràs-hi totes les paraules que en aquelles eren». E com les hac tallades, Déu passà-li davant en una terbolina. E Moysés gità's en terra e adorà'l e dix-li: «Prech-te, Senyor, que vajes ab nos e que'ns tolgues les nostres iniquitats».

E Moysés scrívi per manament de Déu en les dites taules los deu manaments de la ley que eren en les primeres taules. E Déu feu-li membrant de les tres festes e solemnitats e de la oblació dels primogènits e de les primíssies que devien offerir a Déu.⁹⁷

¶ ⁹⁷ Al marge inferior, l'anotador repeteix de manera similar la nota del foli 53v: *Nota. Quod sunt mandata Dei sicut ossa in corpore hominis in eius corpore sunt .CCXXXVIII. sicut est mandata*

Dei sunt .CCXXXVIII. Et sic ossa sustinent hominem ita mandata sustinet hominem in gratia Dei 10° Psalmus 3° 8°. Omnia ossa mia est mandata eripient me et dicent tibi gloriam.

[30]

COM DÉU DIX QUE LUNYÀS LO TABERNACLE DEL MUNT.
CAPÍTOL .XXXI.

E Déu manà'l que fes lunyar lo tabernacle del munt e que'l fes posar fora de les tendes, e manà'l que fes fer les vestidures sacerdotals de Aron de seda e de porpra, ¶^{56r} e dix-li que no participasen ni fessen pau ni amistança ab les gents de la terra de promissió. E Moysés partí's del munt molt alegre e ab sobiran plaer.

[31]

COM TORNÀ MOYSÉS DEL MUNT AB GRAN PLAER AB LES
TAULES DE LA LEY. CAPÍTOL .XXXII.

E Moysés, devallant del mont ab les taules, posà's hun vel davant la cara per la gran resplandor que li n'eixia e dix al poble tot ço que Déu li havia manat, e com havia recaptat ab Déu que havia perdonat a tots lo lur peccat. E açò fou lo deén dia de setembre, de la qual cosa lo poble hagué gran plaer, goig e alegria; e feren gran festa per la indulgència e perdó que hagneren de lur peccat. E dejunaren tro al vespre. E d'allà havant, lo deén dia de aquell mes fou appellat dia de la Propiciació e del Perdó. E són stades tres persones qui han dejunat tres quarantenes, ço és, Moysés, Elies e Jesucrist, redemptor nostre.

[32]

COM LO TABERNACLE SE FEU E DREÇÀ. CAPÍTOL .XXXIII.

Los fills d'Israel offeriren volenterosament tot ço que havien pus car al tabernacle, e pus preciós, en tanta còpia que los mestres hagneren a fer crida que, d'allí havant, null hom no offerís. E Oliab⁹⁸ e Beseel feren lo tabernacle e acabaren-lo en lo .VII. mes, en lo primer dia de abril del segon any que foren exits de Egipte. E Moysés lo feu dreçar e, tantost, la núvol molt resplandent e clara cobrí aquell. E quant movien les tendes la núvol se movia e, com staven, aquella stava. E ací és acabat lo *Exodus* e comença lo *Leviticus*.

¶ ⁹⁸ En realitat diu: *Goliath*. El passatge narra la construcció del tabernacle per Oholiab i Bessalel (Ex, 36: 1). Corregim segons la font, «Beseleel et Oliab», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1193.

[LEVÍTIC]

[1]

CAPITULO PRIMO, LIBRO TERTIO. ACÍ COMENÇA LO LIBRE APPELLAT LEVITICUS

Lo *Leviticus* és lo tercer libre, qui parla de la electió del sacerdot e dels ministres levites e de les offrenes que fahien. Hon primerament fau a veure .V. coses. Primerament, los sacrificis que offerien a Déu e per què·ls offerien, e la ora quant offerien. Emperò, devets saber, ¶^{56v} o de bèsties o de alguna altra cosa seca o de alguna licor. Si era de bèsties, havia nom sacrificii; si era de pa e de ensens, havia nom oblació; si era de licors, havia nom libació. Dels sacrificis de les bèsties, alguns ne cremava hom e aquests havien nom olocaust. E en totes les offerenes offerien sal e havia nom sal de amistança.

[2]

DEL FOCH QUE DÉU MANÀ TINGUessen EN LO ALTAR TOSTEMPS. CAPÍTOL 2

E Déu manà a Moysés que contínuament hagués foch en lo altar, lo qual devia ser lo prevere que y posàs lenya cada matí, en guisa que no y hagués fer haver foch cada matí de altre loch mas de l'altar metex. E posaven la sendra com n'i havia molta los preveres en loch nèdeu fora les tendes.

[3]

CAPÍTOL 3. COM ARON FOU CONSAGRAT EN SACERDOT PER MOYSÉS

Enaprés, manà Déu a Moysés que consagràs Aron e sos fills. E lavors foren consagrats, mas depux no u foren tots aquells qui foren de son linatge, car lo sech ni·l tort ni·l rancallós ni aquell qui havia gran nas o poch o era fort o era tinyós, del linatge de Aron, no podia ministrar o entrar en lo santuari.

Donchs, Moysés pres Aron e sos fills, per manament de Déu, e vestí·ls les vestidures santes e oli de la santa unció e .I. vedel e dos moltons e hun paner de pa e ajustà tot lo poble a la porta del tabernacle, car en la elecció del bisbe, consentiment hi ha d'aver del poble. E Moysés offerí a Déu Aron e sos fills. E, com

los hac lavats ab la aygua de les fonts, vestí a Aron les .VII. vestidures e escampà lo oli de la santa unció sobre lo cap e untà-li les mans, axí que l'oli degotava per la barba de Aron, entrò en la ora del seu vestiment. E vestí sos fills de vestidures de lli e posà-los mitres sobre lo cap e santificà'ls les mans ab lo oli de la sancta unció, e ruxà lo altar ab aygua.

[4]

DE LES SERIMÒNIES DE LA CONSACRACIÓ

E Aron e sos fills offeriren hun ¶^{57r} vedell per lur peccat e posaren-li les mans sobre lo cap. E com Moysés ho ac sacrificat, banyà's lo dit en la sanch e tocà los corns de l'altar. E lavors offeriren un moltó, e Moysés feu ço que devia fer òstia salutar. Enaprés, offeriren lo segon moltó e posaren-li les mans sobre'l cap. E quant Moysés hagué sacrificat, pres de la sanch e huntà la orella dreta de cascun e lo polze de la man dreta e, axí metex, del peu dret. E lo sobrepús de la sanch scampà sobre l'altar. E pres tot lo greix del cor e del ventre e los dos ronyons e la spatla dreta e los pits e la coha, e pres del pa del paner dos fogaces e donà-u tot <a> Aron quaix qui digués: «Arats yo us don poder de part de Déu, que puixa't pendre açò del poble e que n'offerats algunes coses a Déu e us ne retingau de açò per a vostres obs».

Emperò, tot lo greix offerí Aron a Déu, que no se'n retingué gens, sobre l'altar cremà-ho tot. E los fills de Aron tingueren tot açò en les mans e alçaren-ho davant Déu e donaren-ho tot a Moysés. E ell pres-ho e sacrificà-u a Déu per tal com era oblació de la consacració. E pres hungüent e de la sanch que era sobre lo altar e mesclà-y aygua de les fonts, e ruxà'ls-ne a ells e les vestidures lurs. E com los hac sacrificats, pres les carns del moltó sobredites e feu-les coure davant la porta del tabernacle, e menjaren-les allí ab los pans que sobraven. E tot lo altre cremaren-ho.

E alguns fan qüestió com podia Moysés consagrar com no fos bisbe ne prevere. Responem que, axí com hun cardenal diacha tramés per lo papa, havent auctoritat del papa, dona benedictió present lo bisbe, axí metex Moysés, per auctoritat de Déu, consagrà Aron e sos fills e usà de offici de prevere, jatsia ell no fos prevere.

[5]

CAPÍTOL .V. COM VENCH FOCH DEL CEL E CREMÀ TOTES LES OBLACIONS

Quant vench al .VIII. dia, Moysés demanà al poble la solemnitat en la qual los preveres qui eren consagrats devien offerir a Déu per si e per lo poble. Car en los .VIII. dies passats, Moysés havia usat de offici de prevere e havia ¶^{57v} rebut del

poble tot ço que Aron e sos fills havien a rebre. E en lo .VIII. dia, ells isqueren del tabernacle hon havien estat per tal que usasen de lur offici. E Moysés manà'ls que levassen lo foch terrenal de l'altar ab lo qual ell havia sacrificat, car aquell dia Déu los havia de paréxer. E com tots los fills de Israel foren ajustats, Aron offerí primerament per lo seu peccat hun vedel. E pres lo grex e tot ço que devia pendre e feu per la manera dessus dita. Enaprés offerí per si hun moltó en holocaust, e posà'l sobre lo altar sens foch. E puix, cremà-lo tot als fora les tendes. Enaprés, com degué offerir per lo poble, pres hun vedell per lo peccat del poble e hun cabró per lo peccat del príncep e hun anyell per lo peccat de la ànima e hun bou per olocaust e hun moltó per oblació de pau. E com Aron ho hagué posat sobre lo altar, separà e retench-se, de les oblacions de pau, la sua part, ço és les spatlles dretes e los pits. E stenent la mà, beney lo poble. E Moysés e Aron entraren en lo tabernacle, e puix isqueren e beneyren lo poble altra vegada. E axí com les oblacions damunt dites eren sobre lo altar ab lo sacrifici que's devia fer contínuament, vench foch de part de Déu e cremà e consumà tot ço que era sobre lo altar. E aquest foch perdurable conservaren-lo fins al temps de la transmigració de Babilònia, en axí que de allí havant no'ls calgué posar foch de altre loch en lo altar.

[6]

CAPÍTOL .VI. COM NADAB E HABIÚ FOREN CREMATS PER FOCH DEL CEL

En aquell dia metex, Nadab e Habiú, fills de Aron, prengueren los ensencers e posaren-hi foch, lo qual no devien. E puix posaren ensens desús e vench foch del qui era ja en lo altar e cremà'ls tots.⁹⁹ E lavors dix Moysés a Aron: «Açò és que Déu havia dit: “Yo seré santificat en aquells qui se acosten a mi e m'aministren e apparré sant, que no perdonaré als lurs peccats”». E appellà Missael e Elisaphath, lurs cosins, e dix-los: «Portats vostres frares fora a les tendes ab les vestidures de lli que tenien e ab les mitres e soterrau-los honradament ¶^{58r} fora de les tendes».

E com Aron e los dos altres fills seu volguessen plorar e plànyer sos germans segons lur costum, Moysés los ho vedà e no u volgué. E dix-los: «Lo oli de la santa unsió és sobre vosaltres. No vullats deslligar vostres caps ni esquinçar vostres vestidures per tal que no muyrats, e no eixirets fora la porta del tabernacle».

¶⁹⁹ Al marge inferior: *Nota. Leviticus, capitulo .VI.: Quomo fuerunt combisti Nadab e Abiut, filii Aron. [pro]pter sacra vasa. Ac etiam in decreti D. G Cº. In sancta dicit: «Sacra vasa non tractentur nisi sacratis hominibus. Et in Sancta Apostolica Sede sta-*

tutum est: Ut sacra vasa neque ab altis quam sacratis dominoque dedicati hominibus contractentur ne pro talibus praesumptionibus yratque dominus plagam imponat populo suo et hi etiam qui peccaverunt pe-reant iustus sepissime [...] et caetera».

[7]

DE LA LEY DEL MENJAR QUE DÉU DONÀ AL POBLE. CAPÍTOL
.VII.

Aprés, Déu manà a Moysés e <a> Aron que donassen als fills d'Israel la lig de la discreció dels menjars, açò per tolre la lur glotonia. E la suma dels quals és que, de les bèsties, algunes ne viuen en terra e altres en l'aygua e altres en l'ayre. D'aquelles que viuen en terra, algunes n'i ha que graponen, altres que s'amaguen axí com la talpa. E aquestes són inmundes e no són bones a menjar. Altres hi ha que van sobre la terra axí com les bèsties de .III. peus. E d'aquesta és regla general que totes aquelles que ramuguen e han les úngules departides són mundes e bones de menjar. Dels ocells qui viuen de rapina no són bons de menjar. Tots los altres qui viuen de sements e de fruyts o de coses simples són mundeus e bons de menjar. Dels peys que viuen en l'aygua és general regla que aquells qui han scata e són spinosos són bons de menjar.

[8]

DELS .XL. DIES DE LA PURIFICACIÓ DE LES DONES PERIDES.
CAPÍTOL .VIII.

Enaprés, dix Déu a Moysés: «Si la dona infanta fill mascle, starà .VII. dies inmundas, axí que tot ço que tocarà serà inmundeu en lo menjar e lo llit e lo vestir. E negú no particip ab ella en lo llit ni en lo menjar. Aprés de los .VII. dies estarà .XXXIII. dies en la sanch de la sua purificació, en axí que tots los dies de la sua purificació pujaran .XL. dies».

Com, segons que dien los naturals, aytants dies l'aguia a formar la carn del mascle en lo ventre de la sua mare. Emperò, en los .XXXIII. dies de la purificació se pot levar del llit e anar per casa, mas que no isqués deffora. E pot ^{58v} hom participar ab aquella e estar e menjar, mas no jaure ab aquella en un llit. E no's podrà acostar al tabernacle tro passats los .XL. dies. E si infantava filla eren-li doblats los dies de la inmundícia, en axí que serien .LXXX. dies, com aytants dies l'aguia a formar la carn de la fembra en lo ventre de la sua mare. E com los dies de la purificació seran complits, offirà per lo fill o per la filla hun anyell en olocaust e un colom e una tortra per son peccat, com en luxúria havia concebut. E si no pot haver açò, offirà dues tortres, una en olocaust, altra per son peccat e per lo peccat original de la filla, car del fill en la circunció li era perdonat.

DE LA LEY DELS LEBROSOS, QUE SÓN .III. MANERES DE
LEBROSOS. CAPÍTOL .IX.

Aprés, Déu donà la ley dels lebrsos, hon devets saber que .III. maneres són de lebrsos, ço és, en la cotna, en los cabells, en la vestidura e en la casa. La lebrozia de la cotna pot hom conéixer com la cotna és blanca, ço és groga e sblanquida, o si és rossa o si a bosses o trencadures a manera de naffres, o si lo loch de la lebra és pus humit que la altra carn, o si los cabells se muden sobtosament en blancor e tornen pus prims que no solien ésser, o si en la calvera, davant o darrera, li troba hom color blanca o rosa, senyal és de lebrozia.

E axí amenaran l'om mesell al prevere, car sens lo juy del prevere no'l separa hom. E si la lebrozia no serà ben clara, enclourà's-lo .VII. dies. Si la plaga de la lebrozia no serà crexcuda, enclou-los altres .VII. dies. E si lavors no serà crexcuda, sia jutjat que no és lebrós. Mas, com la lepra serà clara, sia separat segons lo juy del prevere, eaurà les vestidures totes scosides per tal que laugerament se puixa despullar e vestir; e porte lo cap descubert per tal que sia conegut, e tinga la boca cuberta ab vestidura per ço com parle la pudor de la boca no's scampe, e stiga tot sols fora de les tendes.

E si lo lebrós era denejat, revocaven-lo en la comuna habitació dels altres ^{||59r} en tal manera que venien tro a la entrada de les tendes, e aportava dos pardals vius, los quals podia hom menjar. E aportava fust de cedre e ysop e hun fil vermell e aygua bella e clara ab una scudella. E lo prevere axia-li a carrera de correntes e sacrificava [al]là hun pardal e degotava la sanch en l'aygua. E l'altre ab lo fill vermell, ab lo ysop en lo cap del fust de cedra, haja'n un salpaser, e tenia'l en l'aygua sangonosa e ruxava l'om .VII. vegades. E depuix lexaven anar lo pardal viu que volàs. E aprés lavava l'om les sues vestidures e, açò fet, rahien-li la barba e tots los pèls del seu cors. E com se era lavat ab aygua entrava en les tendes e estava .VII. dies fora de son propi tabernacle. E depuys los .VII. dies, raya's altra vegada tots los pèls del cos e les celles e lavava's les vestidures e lo cos. E lo .IX. dia havia dos anyells sens taca e una ovella de hun any e tres dècimes de sèmola e hun cetrill de oli, e offeria tot açò a la porta del tabernacle. E lo prevere sacrificava hun anyell per lo peccat e prenia de la sanch, e posava'n sobre lo mamelló de la orella dreta de l'hom e del pèu. E del cetrill de l'oli metia'n en la sua mà sinestra e unta-va-se'n lo polze dret e ruxava contra lo tabernacle .VII. vegades. E tot lo altre oli scampava sobre la orella dreta de l'hom e sobre lo polze de la mà dreta e del pèu dret e sobre la sanch que li havia scampada sobre lo cap. Primerament, lo prevere pregava Déu per ell e depuix fahia lo sacrifici per lo seu peccat.

COM DÉU DIX ARON QUE NO ENTRÀS EN LO TABERNACLE.
CAPÍTOL .X.

Enaprés, parlà Déu a Moysés e dix-li: «Digues <a> Aron que no entre en lo santuari per tal que no muyra, car yo apparexeré en una nuu sobre lo propiciatori si ja, emperò, no fa aquestes coses que's seguexen». Emperò açò's fahia lo deén dia de setembre, car aquest dia era solemniat, car era appellat en Israel dia de Propiciació, segons ja és dit desús, e per tal com, en aquell ¶^{59v} dia, fahien oblacions per los peccats de tot l'any e per les culpes e negligències del poble.

Donchs aquell dia havia lo prevere una vedella tota roja del seu propi, de dos anys, que no hagués portat jou. Puys, prenia de tot lo poble dos cabrons per lo peccat e hun moltó en holocaust e, com se era lavat, vestia's¹⁰⁰ les vestidures de lli tan solament. E com havia offertes les bèsties, <e> fahia oració per si e per la sua casa e posava los dos bochs a la porta del tabernacle e fahia sort sobre la hu e l'altre per tal que sabés qual devia sacrificar a Déu e qual devia stajar viu. E aquell qui era per sort de Déu sacrificava'l, e aquest era pròpiament per lo peccat. E aquell qui per la sort devia ésser del poble, stajava'l viu. E puys, sacrificava la vedella roja per son peccat e de la sua casa. E prenia de la sanch del boch e de la vedella e lo ensencer ple de brasses, e prenia molta timiama e entrava-se'n dins lo vel del tabernacle. E posava tan solament la timiama en axí que la babor e lo fum cobrís lo oracle per tal que no vehés la majestat de Déu e no morís. E depux, ruxava ab la sanch de la vedella e del boch set vegades davant lo propiciatori lo payment envers orient e lo altar deffora ab lo payment. Enaprés scampava de la sanch sobre los corns de l'altar d'aur e ruxava .VII. vegades ab lo dit. En aquesta manera metexa fahia per tot lo tabernacle per tal que denejàs de les suzzures del poble. Emperò, no havia negú ab lo prevere com fahia açò, sinó ell tot sols.

E, en figura de açò, nosaltres lavam los altars tots anys en vi. E après de açò, lo prevere exia deffora al boch e posava les mans sobre lo cap, e confessava generalment totes les iniquitats del poble d'Israel e gitava's sobre lo boch. E dien alguns que li ligava una carta on eres scrits tots los peccats del poble sobre lo cap e trametia'l en lo desert per algun hom ¶^{60r} qui lo y portava. E, lançat lo boch fora de les tendes e posades les vestidures de lli, lavava's la sua carn en un loch sant. E despuys, vestia's les vestidures pontificals e offeria lo moltó en holocaust e lo greix de la vedella e del boch. E açò fet, levava's les vestidures e prenia les vestidures de lli e entrava-se'n en les tendes.

¶¹⁰⁰ A l'original repeteix: *vestia's*.

[11]

CAPÍTOL .XI. COM ERA SÚTZEU TRES DIES QUI TOCAVA MORTS

En les cendres que levaven tots anys de l'altar, se mudaven totes les sutzees en aytal manera: si algú tocava lo cors de l'gun mort en lo tabernacle o en lo camp, o que fos mort per si mateix o tocava la sua sepultura, .VII. dies era sùtzeu. E lo tabernacle hon era mort e tot quant hi havia era sùtzeu .VII. dies. E hun hom nèdeu prenía de les cendres de la expiació e metia-y aygua desús e prenía un salpaser e ruxava'n lo tercer dia e lo .VII. dia la tenda hon era mort e tot quant havia e los hòmens que eren sùtzeus e lavaven-se los corsos e les vestidures, e axí eren nèdeus e axí de les altres coses.

[12]

DELS MATRIMONIS QUE PODIEN FER. CAPÍTOL .XII.

Enaprés, Déus donà als fills de Israel altres manaments, dels quals no direm sinó los qui són necessaris a l'enteniment de la Sancta Scriptura. E axí, Déu manà e vedà que l'hom no s'acostàs a neguna parenta sua per via de matrimoni ni fora de matrimoni, car en la ley de natura, dues persones ne excepta Déu tan solament, ço és la filla, que no podia ésser muller del pare, e lo fill, <que> no podia ésser marit de la mare. Mas sots la ley de scriptura, moltes són vedades de matrimoni, ço és la madastre, la germana, la neboda, e la germana del pare e de la mare, la muller de l'oncle <e> de la nora. E en la ley de gràcia ne gita totes aquestes, e encara totes aquelles que són adjuntes a ell per afinitat. E per via de fornicació, tota fembra ne és exceptada, que l'hom ^{60v} no s'i deu acostar.

[13]

CAPÍTOL .XIII. COM DÉU MANÀ QUE HOM QUE JAGUÉS [AB] ALTRE QUE MORÍS

Axí metex, manà Déu que hom que's jagués ab altre, que morís; ni ab bèstia alguna. E manà que no collissen les spigues o los grans del blat que caurien en lo camp, o los rayms que romandrien en la vinya après lo veremar, mas que'ls deixassen als pobres. E axí metex, manà que no's tinguessens lo loguer dels logaters

tro al matí.¹⁰¹ E que amassen lo seu proysme axí com a si metexs. Axí metex, los manà que no creguessen en sompnis ni en adivins ni en fitillés ni en encantadors ni en nigromàntichs. Axí metex, los manà que no sembrassen lur camp de diverses lavors per ço que unes no offegassen les altres. E que no consentissen que diverses bèsties se cavalcassen. E que no vestissen vestidures que fossen texides de lana e de lli per colre ydolaria y sospicions a les quals eren inclinades. E que no·s tolguessen los cabells en redó ni·s raguessen les barbes ni·s tallassen les carns ni·s squinçassen les vestidures sobre los morts. E que no fessen figures ni senyals en lurs carns, axí com fan los egipcians.

Enaprés, los donà Déu manament special que, com entrarien en la terra de promissió, que gitassen les pomes dels arbres que plantarien, ço és que·ls fruyts de tres anys seran sítzeus e los fruyts del .IIII. anys seran sants a nostre senyor Déu. E serà comú als pobres, mas en lo cinquéu any seran d'aquí havant del senyor.

[14]

COM LOS PREVERES HAVIEN TRES MANERES DE PA. CAPÍTOL .XIIII.

Los preveres havien tres maneres de pans, ço és pans sacerdotals e pans dels levites e pans setglàs. Los pans sacerdotals eren los .XII. pans que posaven sobre lo altar lo disabte, los quals tan solament menjaven los preveres. Los pans dels levites eren la oferta, e aquells menjaven ¶^{61r} tan solament los levites e aquells qui eren de lur linatge, mas no menjava la maridada ni la viuda ni la rebujada ni l'estrany ni·l logater qui estava ab lo prevere. Emperò, aquell qui era nodrit en casa o era comprat, ne podia menjar.

[15]

DELS PREVERES QUINA MULER PODIEN PENDRE. CAPÍTOL .XV.

Enaprés, Déu manà als menors preveres que no s'ensutzassen en la mort dels lurs ciutadans ni del príncep del poble, sinó tan solament en la mort del pare e de la mare e del fill o filla o germà o germana que fos verge; que no·ls lavassen ni soterrassen ni plorassen ni lavassen ni tocassen aquells morts ni ses mullers. E manà·ls que no haguessen drudes¹⁰² e que no prenguessen bagases per mullers, ni servents

¶ ¹⁰¹ Al marge esquerre: *Nota. De loguer. Non manebit opus mercenarii apud te usque mane. Qui* *substradit mercedem reus [fue]rit mortis.* ¶ ¹⁰² Al marge esquerre: *[Dr]juda vol dir amiga.*

ni catives, cativa, rebujada, revenedora, tendera ni tavernera. Emperò Déu no volgué que·l bisbe entràs a negun mort. E per ço lo papa no és a nenguna sepultura, per honrada que sia.¹⁰³ Encara manà Déu que·l prevere prengués muller verge tota hora del seu trip tan solament.

[16]

COM DÉU MANÀ ALS PREVERES QUE NO BEGUESEN VI. CAPÍTOL .XVI.

Aprés, manà Déu en comú que·l prevere, en los dies de la sua administració, no begués vi ni res que pogués enbriagar per tal que pogués jutjar entre la cosa santa e la sùtzea. E manà que, com lo prevere seria inmúndeu, que no s'acostàs a l'altar ni tocàs açò que era offert a Déu. Enaprés, manà Déu de les set solemnitats legals, de les quals parlarem en lo libre dels Nombres.

[17]

COM DÉU MANÀ QUE FOS APEDREGAT QUI DIGUÉS MAL DE DÉU. CAPÍTOL .XVII.

Esdevench-se que fou hun fill de .I. fembra juya, lo qual engenrà de hun egipcià, e barallà's ab hun hom del poble de Israel e blasfemà lo nom de Déu. E Moysés mes-lo en lo carcre entrò que agués a Déu demanat de consell. E Déu dix-li: «Tot hom qui dirà mal de Déu, tots aquells qui u oyan posaran les mans sobre·l cap ||^{61v} de aquell faent testimoni contra aquell. E gitau-lo fora les tendes e tot lo poble apedregau-lo, e si's vol sia vey e si's vol sia strany.

E axí metex, manà Déu los manaments de la ytalió, ço és, que si algú naffrarà ha altre que semblant nafra li sia feta a aquell.¹⁰⁴ E si alguna fembra naffrarà algun hom en les joyes,¹⁰⁵ que li sia tolt lo puny per ço com la fembra no té semblants joyes. E si lo hom naffrarà la fembra prenys que la fes affollar, sia punit en diners.

¶¹⁰³ Al marge inferior: *Com lo papa no deu ésser en neguna sepultura, per honrada que sia.*

¶¹⁰⁴ Al marge esquerre: *Ytalió.*

¶¹⁰⁵ Al marge esquerre: *Nota. De les joyes.*

[18]

CAPÍTOL .XVIII. DE LES SERIMÒNIES DE L'ANY DEL JUBILEU
QUINES SÓN

Aprés açò, manà Déu que .VII. anys abans del jubileu, les festes de la luna nova, que eren appellades Nohem, tocassen les trompetes per tota la terra. E set dies ans del jubileu fessen gran solemnitat e tocassen trompetes per tota la terra. En aquest any, totes les vendes e alianacions que eren fetes tornaven a lurs senyors e possehidors, salvant les coses que eren en les ciutats e salvant les coses dels levites, que·ls eren retudes hon que fossen. E axí metex en aquest any, tots los deutes eren lexats als deutors e los misatges catius eren franchs. Emperò, volgué Déu que·ls catius stranys fossen catius perdurablement.

[19]

COM DÉU PROMÉS DONAR PLUJA ALS SERVADORS DE LA LEY,
RES E BENEDICCIÓ. CAPÍTOL .XIX.

E Déu promés als observadors de la ley e de aquests manaments les sues benediccions e dix-los: «Jo us daré plujs en son temps e ros del cel».¹⁰⁶ E moltes altres promissions que·ls feu. E, ad aquells qui farien lo contrari, promés moltes més malediccions. E era costum que, de les bèsties, pagaven la deheña part de les que naxien, e açò era lo delme que santificaven a Déu. E si algun hom prometia alguna bèstia a Déu que li'n fes vot, no u podia mudar. E si algú mudava ço que havia promés en altra cosa, tot era de Déu ço que havia mudat ||^{62v}¹⁰⁷ e açò que havia promés. Emperò algunes coses eren promeses a Déu que no les podien vendre. Los preveres a vegades les podien vendre per preu sabut, segons lo profit que se'n podia ensequir. Emperò aquell qui u havia promés, si u volia comprar o rembre, que sobre lo preu que algú hi darà haja assegurar la quinta part. E açò per tal que aquell qui u ha fet e promés lo vot no u poqués recobrar si se'n penedia. E ací és acabat lo *Leviticus* e comença lo *Numeri*.

¶¹⁰⁶ Al marge dret: *Nota. De plu[ges]*. ¶¹⁰⁷ Durant alguna de les enquadernacions, el foli 62 es va desprendre i va ser enquadernat a l'inre-

vés, tot acarant el verso de l'antic foli LX amb el verso del LIX. Transcrivim primer l'actual 62v i després el 62r seguint l'ordre de la narració.

[NOMBRES]

[1]

ACÍ COMENÇA LO QUART LIBRE APPELLAT *NUMERI*. *CAPITULO PRIMO*

Ara comença lo quart libre, apellat *Numeri*, que vol dir comptes, [lo] qual parla del nombre dels fills de Israel com foren comptats. Donchs, parlà Déu a Moysés en lo desert de Sinay, en lo tabernacle de la amistança, en lo primer dia del segon mes de l'any que foren exits de Egipte, e dix-li que comptàs lo poble d'Israel. E Moysés e Aron e los .XII. prínceps del trips, per lo manament de Déu, comptaren tots los fills de Israel de .XX. anys ensús, salvant los del trip de Leví per ço com servien continuament al temple de Déu. E foren trobats .CCCC^M.DL. hòmens per batalla.

[2]

COM DÉU MANÀ QUE POSASEN LO TABERNACLE TOSTEMPS AL MIG DE LES TENDES. *CAPÍTOL .II.*

E Déu manà que tota ora posasen lo tabernacle enmig de les tendes dels fills d'Israel, les quals estaven ben ordenades de menestrals e d'altres coses, axí com una ciutat ben ordinada. E les tendes eren partides en quatre parts, ço és tres trips en cascuna part, ço és, Judes, Ysacar e Zabulon staven a orient, e Rubén, Simeon e Gath staven a migjorn; Effrahim, Benjamín e Menassés estaven a ponent; Dan, Aser e Nebtalim estarien a tremuntana. E prop del tabernacle, entre les tendes lurs, axí matex en quatre partides staven Moysés e Aron, ab los seus, ha orient; los tahatites, sots custòdia de Eleazar, a migjorn; los gersemites ^{||62r} a ponent e los mertices a tremuntana, sots custòdia de Ytamar, fill de Aron.

[3]

LOS QUE DÉU APARTÀ DEL TRIP DE LEVÍ. *CAPITULO .III.*

E Déu apartà per a si metex, del trip de Leví, los primers nats que lavors havien, e los primers nats del bestiar, fahent mudament ab lo poble, car los primers nats del poble specialment eren seus, per ço com ell los perdonà com matà los primers nats de Egipte. E volgué que, d'aquí havant, fossen seus e li fossen santificats e que·ls remessen. E per tal que·l compte dels .XII. trips no fos desminuït en lo nombre

dels primers nats, posà Déu e instituí la trip de Manassés per la trip de Leví. E, per tal que no fos major lo compte dels levites, dix Déu a Moysés: «Conta los fills mascles de Leví tan solament de hun any ensús». E com los agué contats trobà'n .XXII^M. E Moysés, après, per manament de Déu comptà tots los primers nats de tots los trips de .I. mes ansús e trobà-y .XXII^M.CCLXXIII. E Moysés, lavors, per manament de Déu pres .V. cicles d'argent per cascun de aquells .CCLXXIII. que sobraven sobre los .XXII^M. dels fills de Leví e donà'ls a Aron per a l'ús del santuari.

[4]

COM DÉU MANÀ COMPTAR LOS LEVITES. CAPÍTOL .III.

Aprés, Déu manà a Moysés que comptàs los levites de .XXXI. any entrò a .XL.¹⁰⁸ per ço que ministrasen en lo santuari en dos coses, ço és, en aportar lo tabernacle e en alogar e observar aquell. E com los hagué comptats trobà-y .VIII^M.DLXXX. Aquests portaven lo tabernacle, ço és, los acatisses portaven les coses darrers, los gersenites portaven les coses pus greus e los gersonites portaven les coses pus laugeres.¹⁰⁹ E los levites e los merites no servien,¹¹⁰ mas, com lo tabernacle era alogat e assetjat, sehien-s'i e guardaven aquell. E manà Déu que'ls lebreros e los qui havien flux de sanch fosen gitats per los preveres fora de les tendes.

[5]

COM DÉU DONÀ LA LEY DE LES COSES FURTADES. CAPÍTOL .V.

Enaprès, Manà Déu que hom retés la¹¹¹ ¶^{63r} quinta part, ço és, que hauria tolt o furat a altre a dretscient. E si lo ladre se penedia hi u confessava e u volia retre e

¶ ¹⁰⁸ Es tracta d'una errada de còpia en algun moment de la transmissió textual. El passatge fa referència al segon cens dels levites, en què hom registrà els levites disponibles per a l'administració de la tenda del trobament. Segons el relat bíblic, els levites aptes per a l'exercici d'aquesta funció havien de ser d'edat compresa entre els trenta anys i els cinquanta (Nm, 4: 34-39). Les mateixes xifres ens aporta la font d'aquest fragment: «a trigesimo anno, usque ad quinquagesimum», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1218. ¶ ¹⁰⁹ El relat bíblic que estableix les funcions dels llinatges levítics distribueix aquestes entre els descendents de Quehat, Guerxon i

Merarí (Nm, 4: 1-33), segons la font del cronista «Caathitae», «Gersonitae» i «Meratitae», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1218. La crònica obvia en aquest punt els merarites i, en el seu lloc, repeteix els descendents de Guerxon, tot alternant els noms «gersonites» i «gersenites». ¶ ¹¹⁰ En aquest cas observem un error en la traducció. Segons la font: «Emeriti Levitae non serviebant», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1219. Confon, doncs, el terme llatí *Emeriti* per *Merites* i identifica com a levites i merarites aquells qui, segons la font, eren únicament levites emèrits, majors de cinquanta anys. ¶ ¹¹¹ Al marge inferior, el reclam *quinta*.

no y havia a qui u retés, que fos donat a Déu e seria del prevere, car del peccat de lladronia se farà alguna cosa, ço és oblació, segons la quantitat del ladronici. Emperò, si or ni argent serà retut, sia pagat al doble, e lo bestiar a la quarta part, e lo bou solament a la quinta part.

[6]

CAPÍTOL .VI. DONÀ DÉU LEY A LA GELOSIA

Aprés, donà Déu la ley de la gelosia. Hon gelosia pròpriament és amor que lo marrit ha a la muller, per la qual no pot sostenir que altre hom se acoste a ella, e sospita que ha de adulteri. Donchs, si lo sperit de la gelosia se movia lo hom contra sa muller que la hagués en sospita que hagués fet mal ab altre que no u pogués provar, amenaven-la al prevere e offerien per aquella sis mesures d'ordi en farina. E no y scamparia oli dessús ni hi posava ensens, car sacrifici era de la gelosia. E lo prevere amenava-la al tabernacle davant Déu e posava-li en les mans una scudella de terra ab aygua clara e la oblació de la farina, de la qual prenia hun punyat e cremava-la sobre lo altar. E metia en l'aygua una poca de la pols del pahiment de l'altar e descobria-li lo cap e scrivia [en] una carta de pergamí prim lo nom de Déu, e fahia-li jurar lo nom de Déu que no es culpable en ço que'l marit la ha en sospita.

E, si açò no basta al marit, lo prevere scriurà en la carta malediccions e dir-li ha: «Si tu no est malmirent, no't noguen aquestes aygües amargoses. Mas, si est stada falsa e deslleal a ton marit, aquestes aygües maleytes entren en lo teu ventre e'l te fassen inflar e't podresquen lo sagí a la part dreta». E respondrà la fembra e dirà: «Amén, amén».

E lo prevere delirà la scriptura de la carta en l'aygua de la scudella e dar-li'n ha a beure. E depuix, lo prevere pendrà lo sacrifici de les ¶^{63v} mans de aquella e alçar-lo ha davant Déu e posar-lo ha sobre l'altar. E, si la fembra és culpable, inflaria lo ventre e podrir ha lo sagí, e morrà dins deu meses. E no li farà mal negú si no és culpable. Aquestes aygües eren dites santes per lo nom de Déu que y era delit, e eren dites maleytes per les malediccions que y són dites. Aquesta lig donà Déu per la durícia de lur cor axí com lo libell del rebuig, tant eren aparellats ha scampar sanch.

[7]

CAPÍTOL .VII. DE LA LEY DELS NATZAREUS

Enaprés, Déu donà la lig dels natzareus. E natzareu vol dir sant. E alguns natzareus obliguen si matexs ab vot de servir a Déu per algun temps taxat, e altres s'i obliguen a tot temps axí com feu Samuel. E consagraven-se a Déu e separaven-se

de la companyia e comuna vida dels altres hòmens. E la lig dels natzareus és aquesta: que en tot temps de la separació no's tollien los cabells ni's rahien la barba ni bevien vi. E no menjaven res que fos de vinya, ni entraven a negun mort. E, si algú moria davant aquells, tantost era inmúndeu e havia's a raure lo seu cap, e lo .VII. dia tornava e offeria .i. parell de tortres o de coloms, e lo prevere sanctificava'ls a Déu. E aquell havia altra vegada a fer lo vot de la sua consecració. E complit lo vot de la sua sanctimònia, offeria hun anyell de hun any en holocaust e una ovella de hun any per lo peccat e hun moltó per oblació de pau e hun paner de diverses pans. E com lo prevere havia sacrificades totes les hòsties, trahia lo natzareu a la porta del tabernacle e metia los cabells al foch del sacrifici. E lavors lo hom tornava-se'n a la comuna vida dels altres.

[8]

COM DÉU BENEY LOS FILLS DE ARON. CAPÍTOL .VIII.

Altra vegada dix Déu a Moysés: «Digues a Aron e sos fills que reclamen lo meu nom sobre'ls fills de Israel e yo beneyr-los he. E diran: “Axí Déus te beneesqua e't guart hi't done ¶^{64r} pau hi't mostre la sua cara”».

E en lo dia que Moysés untà lo tabernacle e l'agué santificat, los .XII. prínceps dels .XII. trips offeriren, per offerena hi estrena de l'altar, .VI. carretes cubertes e .XII. bous, quiscú hun bou; e ntre dos, una carreta, de les quals donaren dues als gersonites e quatre als meratites, qui portaven lo tabernacle. Enaprés offeriren cascú, sengles dies, los vexells que eren necessari a l'altar. E durà la dedicació del tabernacle .XII. dies.

E lo primer dia offerí Nason, del trip de Judà, una scudella de .XXX. cicles. Aquesta scudella era dita *acceptaculum*,¹¹² com allí metien les licors bones a offerir. Enaprés offerí una ampolla d'argent de .LXX. cicles e tot açò ple de sèmola. Enaprés offerí hun morter d'or fi de .X. cicles. Enaprés offerí hun bou e hun moltó e hun anyell d'un any e hun boch per lo peccat. E offerí, per lo sacrifici de pau, dos bous e .V. moltons e .V. bochs e .V. anyells d'un any. E axí matex offeriren cascuns dels altres prínceps altres tant matex en son dia.

¶ ¹¹² El pes de l'escudella de plata, segons la narració de Nombres, era de cent trenta sicles (Nm, 7: 83). La xifra és la mateixa que aporta la font d'aquest fragment: «Prima die obtulit Naason, de tribu Juda, acetabulum argenteum centum triginta siclorum», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1221. L'ex-

plicació etimològica del mot llatí *acetabulum* ('vinagrera', com a accepció més general; en el cas del Gènesi, 'qualsevol vas en forma de copa') és collita pròpia del compilador. Charlton LEWIS i Charles SHORT, *A New Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1891, p. 21.

E axí, en lo .XII. dia fou termenada e acabada la dedicació del tabernacle e començà lo .VI. dia del primer mes la dedicació. En los .VII. dies primers d'aquell matex mes, foren consagrats los preveres e lo tabernacle fou untat, mas no dedicat. E, axí donchs, durà .XVIII. dies entre la consecració dels preveres e la dedicació del tabernacle. E l'endemà feren la festa del Phase, segons que Déu los havia manat.

[9]

COM DÉU MANÀ LEVAR LOS LEVITES DEL MIG DEL POBLE.
CAPITULO .IX.

Enaprés, dix Déus a Moysés «Leva los levites del mig del poble d'Israel e santifica'ls-me». E Moysés ruxà'ls ab aygua e feu-los raure tots los pèlles de lur cors, salvant los cabells del cap, e feu-los lavar les vestidures; e appellà tot lo poble de Israel. E aquells posaren-los les mans desús e offeriren-los a Aron e feren-ne do a Déu que li servissen en lo seu misteri. E los levites offeriren dos ^{64v} bous. La hu d'els sacrificà Aron per lo peccat e altre en holocaust. E axí foren separats dels altres fills de Israel a Déu. E d'allí havant, visqueren de ço que hom donava a Déu dels delmes, e çò'ls bastava. E los sacrificis eren dels preveres e les promísies e los primers nats e tots los vots, e d'açò vivien ab tota la sua casa. E menys d'açò havien totes les oblacions que's feyen per lo poble. E los levites donaven lo delme dels seus del mes al prevere major. E per ço no hagueren sort en la terra, per ço com los donaven ço que era mior, car agueren la .XII. part dels béns de la terra e ara ne han la .X. part.

[10]

COM DÉU MANÀ LA FESTA DEL PHASE. *CAPÍTOL .X.*

Aprés, dix Déus a Moysés: «Los fills d'Israel facen la festa del Phase cascun any en son temps, ço és a .XIII. dies del mes de març, al vespre. E açò sots pena de mort si ja no hi ha empediment algú per alguna justa causa. E en aquell cars, fassen lo Phase lo segon mes en lo .XIII. dia e serven lo costum de aquell».

[11]

CAPÍTOL .XI. COM DÉU MANÀ A MOYSÉS QUE FES DOS TROMPETES DE ARGENT PER CRIDAR LO POBLE

Axí metex, dix Déu a Moysés: «Fes fer dues trompetes de argent ab les quals appellaràs lo poble e serviran a quatre coses, ço és, a appellar tot lo poble e a moure

les tendes e a les batalles e festes». E Moysés feu-les fer. E eren chiques a manera de botzines. E com volien moure les tendes, al primer so, movien aquelles los tres trips que estaven a orient; e'n lo segon, se movien les altres tres trips qui staven a migjorn; e al tercer, se movien los altres tres trips qui estaven a ponent; e al quart, se movien les que staven a tremuntana. E tocaven-les los preveres.

[12]

CAPITULO .XII. COM LO POBLE PARTÍ DEL MUNT DE SICHIM

En lo segon any que foren exits de Egipte, a .XX. dies del segon mes, ço és d'abril, la nuu se levà sobre'l tabernacle de la amistança de Déu, e axí partiren-se ¶^{65r} del munt de Sinay e anaren per tres dies entrò que foren en lo desert de Pharan. E per consell de n'Abal, cunyat de Moysés, que sabia tota aquella terra, atendaren allí. E de aquest Abal isqué Racap, qui fou lo primer qui stablí ermites que estiguessen tot sols en lo desert.¹¹³ E, estat aquí, lo poble començà a murmurar contra Déu per lo treball del camí, dient que més los valguera estar en Egipte, hon eren farts de carns e de sebes e porros, que no allí hon eren freturosos de totes aquelles coses. E Déus tramés foch de la sua yra e cremà la darrera part de les tendes derrereres. E Moysés pregà Déu e, tantost, cessà lo foch. E après, donà'ls gran habundància de gatllas per ço com eren enujats de menjar la magnà. E après partiren d'allí e anaren-se'n en Asoroth.

[13]

CAPITULO .XIII. COM SE BARALLAREN ARON E NA MARIA AB MOYSÉS

Enaprès, partiren-se d'allí e anaren-se'n <a> Aseroth e allí barallaren-se Aron e na Maria, germans de Moysés, ab Moysés per sa muller, retraent-li que havia preses dues mullers —e no preses per ço com na Saphorà era de Median, que són dits ethiops—¹¹⁴ e pres la filla del rey de Etiòpia; e ab gran indignació digueren-li:

¶ ¹¹³ Al marge esquerre: *Nota. Heremita Racap.*

¶ ¹¹⁴ Aquesta explicació del cronista intenta resoldre el problema que planteja el relat bíblic de Nombres sobre la bigàmia de Moisés. Segons la narració de Nombres, Aaron i Maria reprehen Moisés perquè s'havia casat amb una dona del país de Cuix, això és, etiop (Nm, 12: 1). El breu matrimoni de Moisés amb Tarbis, filla del

rei de Saba, que la crònica incorpora a l'Èxode ja «resolia» aquest problema. Però la font del cronista fa servir ara l'autoritat del *Segon llibre de Cròniques* per explicar que els madianites —d'on era Siporà— també són etiops (2Cr, 14: 1-14). D'aquesta manera Moisés no hauria pres dues mullers, sinó que la madianita i l'etiop serien la mateixa dona.

«E com no·ns ha axí parlat Déus a nosaltres com a Moysés, per què, donchs, vol senyorejar sobre nosaltres per ço com Déus li ha parlat?» E Déus, fort yrat, dix-los: «Exits vosaltres tots tres del tabernacle».

E axí com foren exits, Déus avallà en la colona de la nuu e dix a Aron e a na Maria: «Si algun profeta és entre vosaltres, yo li parlaré en visió o en sompnis o en figures. Mas al meu servidor Moysés, qui és fort fel en la mia casa, yo li parlaré boca a boca. Per què, donchs, lo havets scarnit e desonrat e voleu-vos comparar a ell?».

E la nuu partí's d'allí e na Maria romàs lebrosa. E dix Aron a Moysés: «O, senyor, prech-te que no·ns poses aquest peccat desús». E Moysés pregà Déu que la guarís. E dix Déu: «Si li aguesses scopit en la cara, deguera haver ¶^{65v} haguda vergonya de dir ço que t'ha dit. E axí, set dies la separaràs fora les tendes perquè conega son deffalliment». E axí fonch fet e lo poble no·s mogué d'aquí. E après lo setén dia, na Maria fou curada per prechs de Moysés.

[14]

CAPITULO .XIII. COM MOYSÉS TRAMÉS .XII. SPIES <A> SPIAR LA TERRA PER DÉU PROMESSA

Depuxs, partint-se de aquí e posaren les tendes en lo desert de Pharan, prop Ramassés. E Moysés, per manament de Déu, tramés .XII. spies, una de cascun trip, que anassen a veure la terra que Déu los havia promessa, dels quals eren majors Caleff, del trip de Judà, e Josué, del trip de Effrahim. E manà'ls que's prenguessen sguart de la terra e dels habitants de aquella, los quals anaren e stigueren .XL. dies.

E com foren tornats, dixeren que la terra era molt basta e que y havia fort ciutats e bé murades e molts castells, e·y havia jagants que eren tan grans que ells, devers aquells, eren axí com a lagostes. E com lo poble hoy açò, començà a plorar e dixeren: «Més nos valguera ésser morts en Egipte; axí, més nos val que·ns ne tornem, que si moriem a coltell nosaltres, mullers e fills eren catius. Façam hun duch e tornem-nos-ne en Egipte».

E les¹¹⁵ .X. spies altres tenien la veu d'aquells. E com Josué e Caleff oyren açò, squinçaren-se les vestidures e dixeren-los: «No vullats ésser rebel·les contra Déu ni·l fassats mansoneguer en la promissió que nos ha feta». E aquells volien-los apedregar.

E Déus aparegué sobre·l tabernacle e dix a Moysés: «E quant creurà a mi aquest poble? Lexa'm e destruir-los he e faré a tu en grans gents». E dix-li Moysés: «Prech-te, Senyor, que no sia per ço que no t'scarnesquen les gents, per ço com

¶¹¹⁵ A l'original repeteix: *e les*.

no·ls hauràs pogut metre en la terra que·ls havies promessa». E lavors Déu dix-li: «Per amor de tu, yo·ls perdonaré. Però neguns de aquells qui són exits de Egipte e han vists los senyals que yo he fets no entraran en la terra de promissió, sinó Josué e Caleph. ¶^{6r} E axí, anat-vos-ne en la solitut, que per .XL. anys rembran les sues iniquitats».

E Moysés dix-los ço que Déu li havia dit. E aquells ploraren molt e dixeren: «Peccat havem per desesperació e som aparellats de pujar a la terra que Déu nos ha promesa». E dix-los Moysés: «No fassats, car no podets haure victòria sens Déu».

E aquells pujaren, mes l'archa romàs ab Moysés e Aron e ab los levites en les tendes. E com foren pujats, lo cananeu e Amalech los isqueren a l'encontre e feriren en ells, e venceren-los e mataren-ne molts, e encaçaren-los tro a hun loch qui ha nom Orna; e tornaren-se'n lavors en la solitut.

[15]

COM APEDREGAREN L'OM QUI TRENÇÀ LO DISABTE. CAPÍTOL .XIII.¹¹⁶

Estants en lo solitut, sdevench-se que trobaren un hom que havia nom Galphat, del trip de Menasés, lo qual collia lenya en disabte. E Moysés feu-lo metre en la presó e demanà a Déu de consell què en faria. E Déu dix-li: «Aquest hom muyra e tot lo poble apedrega'l fora de les tendes». E de continent, tragueren-lo defora les tendes e apedregaren-lo aquí.

[16]

COM DÉU CREMÀ THORÉ E .CCL. COMPANYONS QUE VOLIEN LO SACERDOCI DE ARON. CAPÍTOL .XV.

Estant aquí Thoré, fill de Ysmar, germà de Amram, pare de Moysés, vehent que Moysés era duch del poble e Aron era sobiran sacerdot e que eren tant honrats, hac-ne gran enveja. E ajustà .CCL. companyons dels levites majors dient que eren pus dignes del sacerdoci que Aron, e ajustà ací Datan e Abiron, los majors del trip de Rubén, e dix que aquells eren pus dignes de ésser duch que Moysés, per ço com eren fills de Rubén, qui era primer nat de Jacob.

¶ ¹¹⁶ El copista s'equivoca en la numeració dels capítols i repeteix el número «XIII». Posteriorment, una altra mà corregeix l'errada i escriu «XV» en aquest capítol i «XVI» en el següent.

Com que l'esmena únicament resol la desviació en les numeracions d'aquests dos capítols, conservem a les rúbriques les errades del copista i no les esmenes posteriors.

E meteren gran sedeció en lo poble, e Moysés dix-los: «Prenga cascú de vosaltres son ensenser e posarà'n-hi foch e timiama, e Aron axí metex. E aquell que Déus elegirà, sia sacerdot». E que estiguessen davant ¶^{66v} l'altar. E Moysés avallà-se'n ab los pròmens antichs per tal que apellàs Datan e Abiron, los quals staven ab lurs muller e fills a la porta de lur tabernacle apparellats de contrastats si Moysés los volia fer força. E davant tot lo poble, Choré e los altres prengueren sos encensés e meteren-hi foch e timiama. E Aron mes timiama en lo seu ensenser e vench foch de l'altar en lo encenser de Aron e cremà Thoré e tots los .CCL. companys seus. E Datan e Abiron, qui estaven a la entrada de lurs tabernacles, no volent venir per Moysés, la terra que era davant los lurs tabernacles començà a tremolar e obrí's dins los lurs peus e sorbí'ls tots vius, e tornà's a tancar. E Aron romà's sals e segur e lo poble fou molt spaventat.¹¹⁷

[17]

CAPÍTOL .XVI. COM LO POBLE VOLGUÉ APEDREGAR MOYSÉS E ARON

E lo dia següent, lo poble se començà a moure contra Moysés e Aron dient: «Vosaltres haveu mort lo poble de Déu». E volgueren-los apedregar, mas ells fogiren al tabernacle e la núvol anà'ls <a> cobrir, e apparech la glòria de Déu e isqué foch de part de Déu, qui destrouí e matà molts del poble. E Moysés dix a Aron: «Pren l'ensenser e met-hi foch de l'altar e timiama¹¹⁸ e prega Déu per lo poble». E Aron cuytà's e mes-se entre los morts e los vius, e pregà Déu e cesà la plaga.

E moriren-ne .XIII^m., mas encara no cessà la remor contra Aron sobre'l sacerdocí, dients tots que, per ventura, alguns n'i havia dels altres trips que eren dignes del sacerdocí e que fossen preveres. E Moysés, per manament de Déu, pres .XII. vergues per los .XII. prínceps e scrivi en cascuna lo nom del príncep del trip. E en la verga de Aron scrivi lo nom de Leví. E menys d'aquestes .XII. pres-ne una e scrivi tots los dotze trips. E, com Moysés les hagué posades en lo tabernacle davant Déu, anà-sse'n. E en lo dia següent ¶^{67r} tornà-y davant lo poble e trobà la verga d'Aron que era florida e fullada e que y havia ametlles, per què's mostrà que Déu volia que'l sacerdocí fos de Aron e los preveres fossen del seu linatge e no dels altres. E axí, per ordinació de Déu, tres vegades lo sacerdocí d'Aron fou confermat. E en senyal dels rebel·les manà Déu posar la verga d'Aron despuix en lo tabernacle.

¶¹¹⁷ Al marge esquerre: *[Co]m la terra se obrí e sor[bí] Natan e Abiur.*

¶¹¹⁸ A l'original repeteix: *e met-hi foch de l'altar.*

[18]

CAPÍTOL .XVII. COM MORÍ NA MARIA E DE LES MANSIONS
DEL POBLE

Donchs, los fills de Israel stigueren gran temps en la solitud en Cades, prop la Mar Roja e prop de Sinay, ab molts grans treballs e moriren-ne molts en lo desert. E finalment, tornaren en Cades, d'on havien trameses les .XII. spies. E, mentre eren en Cades, morí na Maria, germana de Moysés, e soterraren-la en desert de Sin. E aquí en Cades foren .XLII. mansions de Egipte tro en los camps de Moab, car primer ne foren .IIII. de la Mar Roja tro al munt de Sinay, enaprés ne foren .VIII. del munt de Sinay tro a Ramassés, enaprés ne foren .XXI. de Ramassés tro en Cades, e'n après ne foren¹¹⁹ .XI. de Cades tro als plans de Moab. Axí, foren entre totes .XLII. mansions.

[19]

COM DÉU DIX A MOYSÉS E ARON QUE NO ENTRARIEN EN LA
TERRA DE PROMISSIÓ. CAPÍTOL .XVIII.

Aprés mort de na Maria, dix Déus a Moysés e Aron: «Per ço com no cregués e dubtàs com yo us dix que donàsseu en la verga en la pedra que n'exiria aygua quant lo poble murmurava per l'aygua en lo desert, per ço no metrets lo poble en la terra de promissió». E per ço fou dita aygua de contradicció, com los elets encara se desesperaven de la promissió e gràcia de Déu.

[20]

COM MOYSÉS DIX A ARON QUE ANÀS AL SEU POBLE. CAPÍTOL
.XIX.

E exits de Cades, passaren per Aràbia e vengueren al munt d'Or, qui és en la fi de Ydumea. E dix Déus a Moysés: «Digues a Aron, ton frare, que se'n vaja al seu poble, car no entrarà en la terra de promissió per ço com no volés creure a la mia paraula. E pren-lo e mena'l al ^{67v} munt d'Or davant tot lo poble, despulla-li les vestidures pontificals e vist-les a son fill Eleazar, lo qual après d'ell serà bisbe». E Moysés feu açò que Déu li havia manat. E Aron morí's en lo munt d'Or com hac .CXXIII. anys,¹²⁰ en aquell metex any que morí na Maria.

¶ ¹¹⁹ En realitat diu: *feren*. ¶ ¹²⁰ Al marge esquerre: *Ací morí Aron*.

[21]

COM LO POBLE SE COMBATÉ EN LOS CANANEUS. CAPÍTOL
.XX.

Exint lo poble d'ellí, vengueren en Cananea, e lo cananeu isqué'ls a carera e combaté's ab ells e portà-sse'n gran presa. E lavors Israel feu vot a Déu que, si·ls liurava los cananeus en les sues mans, que ells posarien en les sues ciutats en lo temple algunes coses que fossen dedicades a Déu, los quals enaprés obtingueren tota Cananea.

[22]

COM MOYSÉS FEU LA SERP DE LEUTÓ EN LO DESERT. CAPÍTOL
.XXI.

Enaprés, vengueren en Salmana e, mentre incircuïren la terra de Edom, per lo gran treball que havien, murmuraven contra Moysés. E Déus tramés-los serps molt menudes foguejants a manera de purnes de foch. E aquells a qui picaven inflaven e tornaven roigs. E Moysés pregà Déus per ells. E Déu dix-li: «Fes una serp de leutó e posa-la en hun gran pal ben alt e met-la enmig del poble, e aquell qui serà picat de serp mire aquella e guarrà».

E axí fou feyt. Aquesta serp agueren los fills de Israel molt de temps ab si e posaren-la molt gloriosament en lo temple. E en lo temps de Ezechies, rey de Judà, ell la lançà del temple e la trencà e gità la pols en lo torrent de Cedrom, per ço com los juheus li offerien ensens e li fahien massa honor. E aquesta serp fou figura del nostre salvador Jesucrist, qui fou exalçat en la creu, qui donà santitat e salvació a tots los crehents en aquell per la sua preciosa mort.

[23]

COM LO POBLE D'ISRAEL MATÀ LO REY DELS AMORREUS.
CAPÍTOL .XXII.

E partint-se lo poble d'Israel d'aquí, vench-se'n en la regió de Moab en una vall. E Seon, ||^{68r} rey dels amorreus, vench-los a l'encontre ab gran poder. E los fills de Israel venceren-lo e mataren aquell e prengueren totes les ciutats de Amon tro a Jaboth. E los fills de Israel habitaren en la ciutat de Effebon, que era cap del regne. Aquesta terra és fort basta e està entre tres rius, ço és, Ernon, Jabín e flum Jordà devers ponent. E com los fills de Israel hagueren passat lo flum de Jabot

e se n'anaven camí de Basant, vench-los a l'encontre Och, rey de Bassan. E los fills de Israel venceren e mataren aquell, e prengueren e destrouïren tota la sua terra. Emperò, tota aquesta terra que hagueren los fills de Israel deçà lo flum Jordà no fou de la terra de promissió, car Moysés entrà en aquesta terra e no entrà en la terra de promissió.

[24]

COM LA SOMERA DE BALAM PARLÀ PER TEMOR. CAPÍTOL
.XXIII.

E partits de aquí posaren les tendes en los camps de Moab, en lo qual loch és asituada la ciutat de Jericó dellà lo flum Jordà. E com Balac, fill de Sogor, qui era rey de Moab, sabé ço que ls fills de Israel havien fet als amorreus, hac gran por e apellà tots los antichs de Median que eren prop del seu regne e sos antichs, e demanà'ls de consell què porien fer. E de consell de aquells, tramés a Balam,¹²¹ fill de Bor, qui era profeta e habitava sobre lo flum dels amonites, e pregà'l que maleys lo poble d'Israel, car havia oyt dir que'l poble d'Israel no venia ab armes sinó tan solament ab oracions, axí que usasen contra aquells ab adivinacions. E Déus dix en sompni a Balam que no anàs a maleyr lo poble d'Israel, car beneyt era. E Balam dix als missatgers: «Si ell me donava la sua casa plena d'aur, no poria mudar la paraula de Déu».

E per lo matí, albardà la somera e anà-sse'n ab los missatgers. E l'àngel de Déu posà's en la carrera contra Balam ab lo coltell treyt, per ço com havia mudat lo propòsit per los dons que li havien donats. E com la somera veu l'àngel, lo ¶^{68v} qual Balam no vehia, agué por e desvià's del camí; e Balam, ab vergades, tornà-la en lo camí. E vench un camí stret e l'àngel stech en lo camí que la somera no's poch desviar, e per por leixà's caure en terra e Balam batia-la fort. E Déus obrí la boca de la somera, la qual dix a Balam: «Per què em bats?»¹²² Lo qual li dix: «Per ço com tu m'as scarnit».

E lavors Déus obrí los ulls a Balam e veu l'àngel de Déu, qui estava en la carrera ab lo coltell tret, e adorà'l. E l'àngel dix-li: «Si no fos per la somera, yo t'haguera mort». E dix Balam a l'àngel: «La mia carrera te és contrària, e axí tornar-me'n he». E lo àngel dix-li: «Ves-hi, mas no digues sinó açò que yo't manaré».

E axí com Balam anava, isqué-li a carrera Balach en la fi de Moab, e donà-li grans dons. E Balam li dix: «Yo no poria dir sinó açò que Déu me posara en la boca». E pujaren-se'n ensemps en lo munt de Fasga, del qual podien veure les ten-

¶¹²¹ Al marge dret: *Balam propheta*.

¶¹²² Al marge esquerre: *[C]om la somera de [B]alam parlà*.

des dels fills de Israel. E com foren allí, començà a dir: «E com maleyré yo lo poble que Déus ha benehit? Aquest habitarà entre les gentes sol e serà singular davant tots los altres, e muyra la mia ànima a aytal mort com aquests, car no ha ydoles en Jacob ni figures en Israel, ni ha fetillés en Jacob ni adevins en Israel. Car, lo Déu de aquells és ab ells, e levarà's com a leó e no reposarà entrò que haja destruïda la terra dels cananeus».

[25]

COM PARLÀ LA SOMARA DE BALAM, E BALAM PROPHETÀ.
CAPÍTOL .XXIII.

E lavors dix Balac a Balam:¹²³ «Almenys no beneesques lo poble d'Israel». E aquell, girant-se al poble, dix: «Aquell qui't beneyrà serà benehit, e aquell qui't malehirà serà malehit, car molt són bells los teus tabernacles, Jacob». E dix prophetant: «Serà tolt lo rey per Agaig» çò és Saül, per ço com perdonà Agag, rey dels amalethites. E axí metex prophetà e dix: «Naxerà una stel·la de Jacob e naxerà una verga en Israel e ferrà ¶^{69r} los duchs de Moab e guastarà los fills de Seth», ço és que tot ço que és carnal trencarà en los bons e destruirà los mals. En aquesta profesia se entén de la Verge Maria, que trencà e destruí lo poder del diable. E per aquesta profesia de la stela vengueren los tres reys d'orient en Judea, com agueren vista la estela, a cercar hon era nat lo rey dels juheus. E dix e prophetà que Israel destruiria los ydumeus i·ls amelechites, qui foren los primers qui's combateren ab Israel.

En aquest temps, ço és, a .XXXV. anys que·ls fills d'Israel foren exits de Egipte, començà lo regne de Cret e lo regne de Athenes en Grècia.¹²⁴

[26]

CAPÍTOL .XXV. COM LOS JUHEUS FORNICAREN AB LES VERGES
DEL REGNE DE MOAB

Los fills d'Israel habitaven en aquell temps en Chitim. E Balat, rey de Moab, per consell de Balam, tramés moltes verges ab lurs ydoles en Israel. E los juheus fornicaren ab aquelles e adoraren les lurs ydoles. E Déus, fort yrat, dix a Moysés: «Pren tots los prínceps del poble e penja'ls en sengles bigues contra orient, per tal com no castigaren los lurs sotmesos del peccat que feren». E Moysés feu-ho de

¶ ¹²³ En realitat diu: *Babam*.

¶ ¹²⁴ Al marge esquerre: *Lo regne de Cret e de Athenes*.

continent axí com Déu manà. E dix als jutges de Israel: «Mate cascú sos proysmes qui són consacrats a les ydoles». ¹²⁵ E moriren .XII^M. hòmens.

[27]

COM MORÍ ZAMBRÍ E .XIIM. HÒMENS DE ISRAEL. CAPÍTOL .XXVI.

E hun príncep del trip de Simeon que havia nom Zambrí havia presa muller dels medianites, e havia nom Corbà. E per consell de ça muller no volgué offerís ab los altres prínceps a una solempnitat que feyen los fills de Israel. E Moysés apellà'ls a la sglésya e enculpava'ls, no emperò que'n nomenàs algú. E aquell Zambrí dix davant tots que ell havia presa muller una stranya que colia ydoles e que no's tenia per culpable de la lig de Moysés, que axí com a capdal havia posada, per la qual strenyia lo poble de Déu hi l'agreuja pus durament que no fahien los egipcians, hi li tolia sa franca libertat ^{¶69v} de viure. E açò fahia sots zel de Déu e de la lig.

E partint-se de aquí davant tots los del poble, qui ploraven per les males paraules que deya, e entrà-sse'n en lo tabernacle de sa muller e jagué's ab ella. E lavors Finees, fill de Eleazar, bisbe, pres hun coltell e entrà-sse'n en la casa hon eren, e axí com los trobà que jahien la hu sobre l'altre, va'ls cosir ab lo coltell mig per mig dels genetius e de la natura de ça muller. ¹²⁶ E molts jóvens foren encesos per lo gran zel de Finees que hagué a la ley de Déu e mogueren gran brega en lo poble, e moriren-hi .XII^M. hòmens.

[28]

COM DÉU MANÀ COMPTAR LOS QUI PODIEN ANAR EN BATALLA. CAPÍTOL .XXVII.

Aprés que aquells foren morts, dix Déus a Moysés e <a> Aleazar: «Comtats tots los fills de Israel de .XX. anys ensús que poden anar a batalla». E com los hagueren comptats foren .DCVII^M. e .DCCXXX., dels quals no n'hac negú d'aquells qui foren comptats primer com foren exits de Egipte sinó Moysés e Josué e Calef, car tots los altres moriren.

E dix Déus: «A d'aquests serà partida la terra que són comptats. E darà la terra de Gabant als trips, tant a la una com a la altra, e aquells partesquen-la cascuns entre ses famílies, donant-ne més als qui seran més e menys als qui seran menys».

¶ ¹²⁵ Al marge dret: *Ydoles.*

¶ ¹²⁶ Al marge esquerre: *Com lo bisbe matà marit e muller.*

[29]

COM DÉU DIX A MOYSÉS QUE MUNTÀS AL MUNT. CAPÍTOL
.XXVIII.

E après d'açò, dix Déus a Moysés: «Munta-te'n al munt de Baraym e contempla e mira la terra que deig donar als fills d'Israel, e puix ves-te'n al teu poble, car no y entraràs». E dix-li Moysés: «Senyor, donchs provehescha lo teu sperit de algun hom que sia sobre aquest poble e no romanca sens cap e regidor». E dix Déu: «Pren Josué, qui és dexeble teu, e davant Eleazar e tot lo poble, posa-li les mans sobre'l cap per tal que u hoja tota la sinagoga e tot lo poble». E Moysés feu-ho axí e tot lo poble conech que, com Moysés seria mort, que Josué seria lur duch.

[30]

COM DÉU MANÀ LES .VII. FESTES SOLEMNIALS. CAPÍTOL .XXX.

Enaprés, manà Déu a Moysés del ^{70r} sacrifici de tots dies e dels sacrificis de les .VII. solemnitats legals, e per ço com no poden ésser fetes hòsties sens libació. On libació és sèmola pastada ab oli. E axí matex offeriren vi ab les hòsties, en axí que pa e carn offeriren a Déu. Donchs, lo sacrifici de tots dies se fàhia de comú, e per lo matí era offert hun anyell d'un any en holocaust ab ses libacions per tal que cremàs tot lo dia e donàs bona odor e suau a nostre senyor Déu. E com lo havien posat sobre lo altar, lo prevere, ab brases e timiama e lavat, entrava en lo tabernacle e posava les brases e la timiama sobre l'altar; axí's consumava lo sacrifici. E axí matex, posaven de vespre altre anyell en aquella manera metexa que fàhien per lo matí. Emperò lo prevere ensenia les .VII. lànties e axí tota la nit havia en l'altar bona hodor e plaent a Déu. Emperò lo sacrifici de vespre era major que'l de matí e pus gras, per tal com figurava la mort de Jesucrist, qui fou feta en lo vespre. En aquesta manera Sancta Mare Església offer tots dies lahors a Déu per a prima, al vespre e a completa, e com hoffir la confessió, car lo nostre sacrifici és a Déu l'esperit tribulat e cor humiliat.

[31]

DE LES .VII. FESTES SOLEMNIALS QUE DÉU MANÀ. CAPÍTOL
.XXX.

E manà Déu a Moysés que fes membrant al poble de les .VII. festes solemnials, ço és, lo disabte, Noemia, Phase, Pentagosta, la festa de les botzines, la Propiació e la Cenophagia. Lo disapte fou dit dia de repòs, car com Déu hac creades totes les coses

reposà aquell dia. Per ço, lo disapte fou privilegiat en dues coses: la primera, que no podien apparellar de menjar; la segona, que no podien anar de mil passes havant aquell dia. E en aquell dia offerien dos anyells en holocaust sens lo sacrifici cotidià.

Noemia vol dir nova luna, per tal com los juheus, segons las lunacions, havien los mesos. E per ço, segons la lig, apellaven lo dia de la luna nova *Kalendas legals*. E aquest dia offerien dos vedells e hun moltó en holocaust.

¶^{70v} Phase vol dir pasatge, car en aquell dia passà l'àngel de Déu per Egipte e matà tots los lurs primogènits, e en lo .XIII. dia de abril menjaren lo anyell e l'endemà menjaren lo pa alís en lo desert, de la farina que portaven. E en aquell dia offerien dos vedells e un moltó en holocaust.

Pantagosta vol dir .L. dies, car après la pasqua del Phase, complits .L. dies, los fou donada la ley per Déu en lo munt del Sinay. En aquest dia offerien tres vedells, dos moltons e .XIII. anyells e dos pans de forment.

La festa de les Botzines se phaia lo primer dia de setembre per ço com en aquell dia fonch deslliurat Hysach del sacrifici que son pare ne volia fer a Déu. E per lo moltó que sacrificà, toquen les botzines. En aquest dia offeriren hun vedell e hun moltó e .VII. anyells e hun boch.

La festa de la Propiació és dita per ço com en lo .X. dia del mes de setembre tornà Moysés al poble dient que Déu los havia perdonat lo peccat del vedell que havien adorat. E dejunaven aquell dia tro al vespre en memòria de aquells que y eren morts. E per ço és dit dia de afflictió. En aquest dia offerien hun vedell e .III. anyells e hun moltó e hun boch.

La festa de la Cenofogia, que vol dir dels tabernacles o cabanyelles que feren en lo desert, feyen en memòria dels .XL. anys que stigeren en lo desert sots les tendes. E en aquest dia offerien dos vedells, dos moltons, .V. anyells e dos bochs.

E d'aquestes .VII. festes les tres són pus solempnials e duraven .VII. dies cascuna, ço és, la festa del Phase, com hisqueren de la captivitat de Egipte; e la Pentagosta, quan los fou donada la ley; e la festa de les Cabanyelles, quant stigueren .XL. anys en lo desert en les tendes. En aquestes tres festes offerien entre tots los .VII. dies .XIII. vedells e .VII. moltons e .XIII. anyells e .III. bochs. E aquestes tres festes eren appellades serimonials, per ço com los hòmens portaven en les dites festes ciris cremans en les mans.

[32]

DELS VOTS QUE PODIEN FER E QUI POT VOTAR. CAPÍTOL .XXXI.

¶^{71r} Après, donà Déu a Moysés los vots de les fembres e dix-li: «Lo vot que la viuda e la rebiudada faran e juraran, aquell compliran. E la muller o la filla o les companyes del senyor no són tenguts als vots que faran si lo marit o pare o lo senyor no hi consent, tantost que u haurà hoyt hi contrastat, no val res lo vot d'aquells.

Emperò si calla quant ho hou e despuixs hi contrasta, lo peccat serà seu. Mas lo hom, tot vot que farà e jurarà, aquell complirà, salvant vot de continència de no jaure ab sa muller».

[33]

COM DÉU MANÀ QUE ANASSEN CONTRA LOS DE MEDIAN.
CAPÍTOL .XXXII.

Enaprés, dix Déus a Moysés: «Venja'n los fills d'Israel dels medianites e puixs hiràs-te'n al teu poble». E Moysés feu armar mil hòmens de cascun trip, que foren .XII^M. elets, e feu cap d'aquells Finees, fill de Aleazar. E anaren contra los madians e vengeren-los e materen-hi .V. reys, e Balam que y era, e tots los hòmens.¹²⁷ E cremaren totes les ciutats, viles e castels de aquells e portaren-se'n preses les fembres, los infants e lo bestiar. E axí com aquells se'n tornaven, Moysés e Aleazar isqueren-los a carera e, com veren les fembres, Moysés, fort yrat, dix-los: «Per què havets salvades les fembres, que són aquelles que han enganyat los fills de Israel? E axí matau-les totes aquelles que han hagut marit e los infants e estojau les vèrgens». E aquells tantost compliren lo manament de Moysés. E los que eren anats a la batalla reconegueren-se entre si e no'l fallí negun hom e donaren grans presentalles a Déu.

[34]

CAPÍTOL .XXXIII. COM MOYSÉS DONÀ LA TERRA ALS AMORREUS

E Moysés donà als fills de Israel, Rubén e de Gat e als de la mija trip de Manassés, per ço com havien molt bestiar, la terra dels amorreus e de Basam e de Galat. E prometeren que ajudarien a sos frares a conquerir la terra. E dix Moysés a Josué: «Com haurets passat ¶^{71v} flum Jordà, partex la terra als fills d'Israel segons és dit dessús».

[35]

CAPÍTOL .XXXIII. COM DÉU MANÀ QUE LOS LEVITES FOSSEN SCAMPATS

E manà-li Moysés que los levites fossen scampats per totes les trips e que haguessen quaranta-vuyt ciutats hon poguessen habitar, entre les quals ni hagués .VI. que fossen del refugi, tres dellà lo flum Jordà e .III. deçà.

¶¹²⁷ Al marge dret: *Ací morí Balam propheta.*

COM DEUEN PENDRE CASCÚ MULLER DE SON TRIP. CAPÍTOL
.XXXV.

Estant aquí, los fills de Manasés dixeren a Moysés que: «les filles de Matir, fill de Solphath, nostre frare qui fou apedregat, han sort per manament de Déu en la nostra trip. Donchs, si prenen marit de altra trip, disminuir s'a la nostra sort, car los fills seguiran la trip del pare e axí la distribució de les sorts serà perduda e confusa en lo jubileu per ocasió de les filles d'en Solphar».

E Moysés, per manament de Déu, donà aquesta lig: que tots los hòmens prenguessen muller de la lur trip mateixa per tal que la eretat romangués en lurs famílies, e que les trips no's mesclassen, mas que fossen separades axí com Déu volia. E ací és acabat lo libre dels Nombres e comença lo libre appellat *Uteronomini*, que vol dir «Paraules de Déu».

[DEUTERONOMI]

[1]

ACÍ COMENÇA LO QUINT LIBRE, *DEUTERONOMINI. CAPITULO
PRIMO*

Aquest libre és appellat en grech *Uteromomini*, que vol dir «Aquestes són les paraules de Déu» e «Repetició de la ley de Déu». Hon tres coses se recompten en aquest libre, ço és los manaments de Déu e les serimònies e lahors de Déu a confirmació lur, e los beneficis de Déu per confermar l'amor de Déu en aquells, e les plagues que sostingueren los murmuradors per ço que haguessen temor de Déu.

Donchs, lo .XXXVIII. any que foren exits de Egipte, lo primer dia del .XI. mes de l'any .XL., veent Moysés que'l dia de la sua mort se acostava, appellà tots los trips e fills de Israel e ajustà'ls prop del flum Jordà, en un loch qui era appellat Palms, e començà a splanar e capitular e repetir la ley de Déu <a> aquells. E dix en aquell ^{72r} temps: «Yo us dix que'm donàseu .XII. hòmens savis e forts en virtuts que m'ajudassen a sostenir lo gran treball que havia en regir lo poble e les vostres bregues». E per confortar-los, recomptà'ls de la victòria que havien haguda de Ogh, rey de Basan, qui era jagant molt gran.

[2]

COM MOYSÉS REPETÍ LOS DEU MANAMENTS. CAPÍTOL .II.

Enaprés los dix: «Amaràs Déu sobre totes coses de tota la tua ànima e de tot lo teu cor e de totes les tues forces, e no juraràs lo nom d'Aquell en va, e colràs lo sant disabte, e honraràs ton pare e ta mare. No faràs homey, no furtaràs, no faràs fals testimoni, no fornigaràs, no cobejaràs la muller de ton proïsme ni les coses d'aquell».

[3]

CAPITULO .III. COM NO VIU HOM DE PA MATERIAL TAN SOLAMENT

Enaprés, feu-los membrant de la magnà <e> dix-los que no viu hom tan solament de pa material, mas encara de tota paraula que procehex de la boca de Déu. Que vol dir: «aytant no us maravellets si Déus vos ha donat a menjar del cel no acostumat. Com no tan solament la vida dels hòmens és stablida segons Déu ab menjars, mas encara per menjar spiritual; per sola paraula, [Déu] pot crear novelles coses de les quals vischa l'om».

[4]

CAPÍTOL .IIII. DE·S VESTIDURES QUE NO S'EREN ROMPUDES EN LO DESERT

Enaprés los replicà, entre·ls altres beneficis que Déus los havia fets, que per .XL. anys eren estats en lo desert e les lurs vestidures no s'eren rompuades ni squinçades, ni les sabates se eren trencades; e com eren scapats de les serps qui·ls picaven en lo desert.

[5]

CAPÍTOL .V. COM DE NECESSITAT SE HAN DE SERVAR LOS MANAMENTS

E per ço que Moysés los mostràs què gran necessitat los era de tenir e servar los manaments de Déu. En la terra de promissió no era aytal con la terra de Egipte, que·s regava del flum. Ans aquesta esperava pluja del cel, per què era mester

que devien colre Déu e tenir los seus manaments per tal que·ls donàs plujes en son temps a sembrar e a granar.

[6]

DELS TÉRMENS DE LA TERRA DE PROMISSIÓ DIENT-LOS TOTA LA TERRA

¶^{72v} Enaprés dix-los los térmens de la terra de promissió dient-los: «Tota la terra que·ls vostres peus¹²⁸ calcigaren serà vostra, ço és, del desert que és a migjorn e del Líbano, que és a tremuntana, e del flum d'Eufratres, qui és a orient, tro a la Mar Menor seran vostres térmens».

E separà Moysés tres ciutats del refugi dellà lo flum Jordà, ço és, Bòsor, en lo trip de Rubén; e Ramaat, en Galaat, en la trip de Gath; e Colam, en Basan, en la trip de Menasés. Aquestes ciutats havien privilegi que, si algun hom matava altre no scientment e fugia, que era salvu de tot perill.¹²⁹ Emperò, si·ls parents del mort lo trobaven fora les dites ciutats, mataven-lo, que no·ls calia tembre de juy. E si los parents del mort, aquell stant en la ciutat, li provaven que scientment lo havia mort, liuraven-lo aquells que·l matassen sens perill algú.

[7]

CAPÍTOL .VII. DE LES MALEDICCIONS QUE DEUEN DIR E BENEDICCIONS

Aprés los dix que les benediccions e malediccions que eren scrites en lo libre diguessen com haurien passat lo flum Jordà, sus en la entrada de la terra de promissió, en aquesta manera: que les .VI. majors, segons antiquitat, pujassen en lo munt de Gatzarim ab los preveres e levites, e les .VI. trips menors pujassen en lo munt Ebal, a l'altra part contrària, ab preveres e levites. E aquells que seran en lo munt de Guarazim diguen totes les benediccions sobre·ls servadors de la lig, e aquells del munt Hebal responguen «amén». E despuys, los preveres e levites qui seran en lo munt Ebal ligen totes les malediccions sobre·ls trencadors de la lig, e aquells del munt Garatzim responguen: «amén».

¶¹²⁸ En realitat diu: *pares*. Corregim segons la font del passatge:
«Omnis locus, quem calcaverit pes vester, vester erit»,
MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1250.

¶¹²⁹ Al marge esquerre: *Nota. Del refugi dels malfactors*.

[8]

CAPÍTOL .VIII. DE LES NACIONS¹³⁰ DE LA TERRA DE PROMISSIÓ
QUANTES SÓN

E jatsia que ací no's nomenen sinó .VII. nacions de les deu nacions de la terra de promissió que Déu promés a Abram que ¶^{73r} serien destruïdes, ço és, cananeus, amorreus, feroceus, jebuseus, eveus, etheus e egeus. Emperò [quan] vengueren los fills d'Israel ja n'i havien destruïdes les tres, car los fills de Lot havien destruïts los gigans, e los fills de Esau havien destruïts los orreus e los capadocis e gran partida dels eveus.

[9]

DE LES YDOLES. CAPÍTOL .VIII.

Enaprés, los dix que si lo frare o muller o fill o germana o algun amich special amonestara o pregara o induyra algú a colre les ydoles, que no lo y celàs ni lo tingúes secret, hans lo acusàs e, com lo y hauria provat hi u hagués confessat, que tot lo poble lo apedregàs, e aquell a qui u confessava que l'apedregàs primer. E, axí matex, si alguna ciutat amonestava a altra a colre ydoles, que aquella ciutat se levàs contra l'altra e la destroys.

[10]

DELS MORTS. CAPÍTOL .X.

Enaprés, los vedà que no esquinçasen lurs carns ni scampassen lur sanch sobre los morts, ni s'arrancassen lurs cabells sobre aquells.

[11]

CAPÍTOL .XI. DE LA LEY DELS MENJARS

Axí matex, los vedà que no menjassen coses que's fossen mortes per si matexes, mas que les poguessen dar a vendre als stranys, car les altres nacions moltes coses menjaven que no fahien los jueus.

¶ ¹³⁰ En realitat diu: *mancions*.

[12]

CAPÍTOL .XII. DE NO LAURAR AB LOS PRIMERS NATS

Enaprés, los vedà que no laurassen en los primers nats dels bous ni tonessen la lana dels primers nats del bestiar, donant a entendre que no's devien res retenir ni pendre dels primers nats, car dels levites eren. Emperò, si lo primer nat havia alguna tacha, podien-lo menjar en son loch, mas no davant de Déu.

[13]

DEL REPETIR LES FESTES DE L'ANY. CAPÍTOL .XIII.

Enaprés, los repetí la festa de Pentagosta, que la celebrassen .VII. setmanes après de la festa del Phase. Aprés manà que·ls jutjes siguessen en les ^{73v} portes de la ciutat d'on eren jutges per tal que jutjassen los deffora vila e de la ciutat. E que, per testimoni de .II. o .III., perís aquell qui mataven e que les mans dels testimonis fossen primeres contra aquell. E si los jutges dubtaven en la sentència, pujassen al bisbe e açò que ell ne jutjara sia fet. E si algú no volrà hobeyr a la sua sentència, que muyra de continent. De aquests jutges, .VII. ne elegiren en cascuna que fossen provats en saviesa e'n virtuts e'n justícia. E donaven ha quiscú dos ministres del trip de Leví. Emperò, no prenien lo testimoni de les fembres, per ço com són ventolanes. Ni axí metex prenien los testimonis dels misatges de casa, car porien ésser corruptuts per ordes o per menasses. Emperò, en les appellacions, lo bisbe no podia jutjar sens profeta e sens los pròmens antichs de la ciutat.

[14]

CAPITULO .XIV. COM LOS DIX [QUE] FESSEN REY DE LUR TRIP

Enaprés, los dix Moysés: «Si algun trips demanàreu rey, feu-lo de la vostra trip metexa e no d'altre poble. E no hordoneu res sens consell del bisbe e dels pròmens antichs. E com no haurà què fer, que lija lo *Uteronomini*. E que no multiplich moltes mullers per ço que no·l giren de veritat e de justícia».

Axí metex, que no multiplicàs cavalls ni riqueses per ço que no s'enfellowís contra los sotmesos ni exoràs ni tornàs orat com se veuria tant poderós. E que no mudàs los térmens de la sua pròpria terra ab stranya. Aquest manament trespasà Salamó, qui's gloriejà que aytant aur e argent havia leixat en Jerusalem com havia trobat en hun cofre.

[15]

DE SORTILLÉS E FETILLÉS. CAPÍTOL .XV.

Enaprés, los manà que no haguessen sortillés ni sortilleres ni adevins ni adevines ni encantadors ni nigromàntichs, ni's consellasen ab los demonis. Enaprés, los repetí de la lig de la Talió enadint que cercasen diligentment si trobarien que algú fes fals testimoni. E com lo haurien trobat, que li fessen ço que ell hauria penssat contra son proïsme, ço és, a saber, ànima per ànima, hull per hull e ¶^{74r} axí de les altres partides del cors.

[16]

CAPITULO .XVI. COM LO BISBE DEU AMONESTAR AQUELLS QUE VAN EN BATALLA

Enaprés los dix que, com hirien a la batalla, que lo bisbe amonestàs primer lo poble que no aguessen por dels enemichs, mas que haguesen francha sperança en Déu tan solament, e no en armes ni en fortalea de gents. Axí matex, que cascun príncep amonestàs a ses companyes e que·ls digués que, si havia algú que fos pahuruch, que se'n tornàs per tal que no metés por als altres. E axí mateix, aquells qui eren ansiosos de alguns affers que encara no havien acabats, que·ls diguessen que se'n tornassen. E per ço, tres coses los dehien com anaven a batalla: la primera, si y havia algú que hagués començada ha hedificar casa e no la hagués acabada, que se'n tornàs; la segona cosa [que] los dehien, que aquell que haurà fermada muller que no l'aurà presa nupcialment, que se'n tornàs; la tercera cosa que·ls dehien, que aquell qui agués plantada vinya de nou e encara no la hagués feta comuna de tots que'n puixen menjar, torn-se'n per tal que no muyra en la batalla e altre la posehesqua.

[17]

COM LOS DIX QUE NO FESSEN PAU NI AMISTANÇA EN LES GENTS DE LA TERRA DE PROMISSIÓ. CAPÍTOL .XVII.

Enaprés los dix que no fessen pau ni amistança ab les gents de la terra de promissió, mas que les destrouissen del tot, de la qual cosa peccaren depux greument. Enaprés los dix que, com asetjaren algun loch, que no tallassen arbres que fessen fruyt per a fer brígoles, ginyes ni balesters.

[18]

CAPÍTOL .XVIII. COM MANÀ PENJAR LOS MALS FAYTORS

Après, los dix que·l malfactor que serà penjat en la forca, que en aquell dia metex sia devallat de la forca e sia soterrat, car maleyt és segons la lig tot hom qui és penjat e mor a mala mort e leja. E axí metex los dix que, si l'om ¶^{74v} vestia vestidures de fembra e la fembra vestia vestidures de hom, sien maleyts, car açò és cosa que Déu ha en gran oy e en gran avorriment.

[19]

CAPÍTOL .XIX. DE L'HOM CRESTAT E BORT, QUE NO ENTREN EN LA SGLÉSIA

Après los dix que no entràs en la Sglésia¹³¹ aquell qui seria crestat e hauria los genetiús toltis ni la pixa, axí com los crestats ni, axí matex, aquell qui serà nat de bagassa entrò a la dehena generació. Ni amonites ni mohabites no y entraran per negun temps, car aquests dos pobles eren¹³² prop dels juheus com isqueren de Egipte e acorregueren-los tan solament de pa, e no·ls donaren aygua com sabessen que perien de set. E per ço, lo fill de la bagassa no s'ajuste ni prenga per muller de les filles d'Israel ni son fill tro a la deena generació. E lavors puixa entrar en la Iglésia, ço és, que puxa pendre muler de les filles d'Israel, car llavors la memòria de la lur vergonya antiga e del lur scarn tota era passada e oblidada per lonch temps passat. E per ço, Sancta Mare Sglésia gita los borts de les ordes de la Sglésia.

[20]

DE ALCAVOTS E DE BAGASSES E DE USURA. CAPÍTOL .XX.

Enaprés lo dix que no haguessen bagassa ni alcavot en Israel, ni offerissen del loguer de la casa de la bagassa ni·l preu del ca en la casa de Déu. Enaprés los dix e manà que no prestassen lur moneda a usura ni blat ni altra cosa a son germà e proïsme, sinó a l'estrany. E açò posava'n en lur voluntat que·n poguessen fer si u volien.¹³³

¶¹³¹ Al marge esquerre: *D'aquells qui no poden entrar en la Sglésia.* ¶¹³² A l'original repeteix: *eren.* ¶¹³³ Al marge esquerre i inferior: *Revocationem fecit Moyses. Deuteronomini Capitulo 2º 3º. Ubi [di]xerit: «Non fenerabis fratri tuo sicut alieno». [...] Sanctus Thomas, 2º 2º, quaestione 7º 8ª*

capitulo primo ex [...] theologi: Illa permissio fuit comparativa [quae] non est scusato peccato. Quem ab eodem modo Moyses permissit libellum repudii. Et tamen talis permissio non scusabat a peccato, 2ª 2ª quaestione prima [...] Concludit sanctus Thomas: nunquam fuit licitum [iu]daeis fenerari nec

[21]

DE DEPARTIR LO MATRIMONI. CAPÍTOL .XXI.

Enaprés dix-los que, si era algun hom ab lo qual la muller no pogués trobar gràcia per alguna sutzura que's sdevé a vegades e's volia partir de aquella, scriga la rahó perquè no's pot havenir ab aquella e don lo libell del repudi hon són scrites les dites paraules a la dona. E sien lestes les dites paraules davant los preveres, e lo marit jure que és ver tot ço que ha scrit. E lavors sien partits e quiscú puxa¹³⁴ ¶^{75r} pendre muller o marit. E si la dona pendrà altre marit e que l'a rebujada, que'l primer marit no la puixa cobrar, car ell l'a ja ensutzeada e avorida davant Déu. Emperò ara, Sancta Mare Sglésia no consent que'l marit puixa dexar sa muller sinó per fornicació, e açò tan solament al llit e habitació. Mas ell no pot pendre altra muller ni ella altre marit.

[22]

CAPÍTOL .XXII. COM LA DONA, APRÉS MORT DEL MARIT, NO POT PENDRE ALTRE DINS .X. MESSOS

Axí matex vedà que la dona, après mort del marit, no pogués pendre altre marit dins .X. mesos après la mort del marit, car per ventura, si havia consebut del primer marit, seria dubte de qual seria stada prenys. E axí matex los vedà que'ls lurs fills no prenguessen serventes per mullers.

[23]

CAPÍTOL .XXIII. DELS QUI'S DEUEN ASOTAR QUE NO CULPEN MORT

Axí mateix los dix: «Si lo jutge veu algú que sia culpable e sia digne tan solament de açots, fasa'l lligar e posar en terra davant si, e fer-lo ha açotar segons què serà mal mirent. E dar-li han .XL. açots e no pus». E l'om qui era franch, que no havia muller, fort li era leja cosa de sostenir aquesta pena. E per aquesta manera, la Sglésia açota los vedats segons lo compte dels versos de algun psalmo que dien.

[iu]deo nec alieno, et si fenerabant, mortali[ter] peccabant. Nota Iterius. Deuteronomini 2º 8º. Quomodo Moyses revocavit antedictam permissionem fenerandi cum alieno cuiusmodi ubi sit. Fenerabis gentibus multis et ipse a nullo fenus accipies. Et in

eodem capitulo ultra medium dicitur: Advena fenerabit tibi tu autem non fenerabis. Unde [...] Geremia, capitulo 5º dicitur: Simpliciter husaras non exhigatis. Unde glosa final in decretis. ¶¹³⁴ Al marge inferior, el reclam pendre.

[24]

COM LO GERMÀ POT PENDRE LA CUNYADA PER MULLER.
CAPÍTOL .XXIII.

E dix-los que, si la dona romandrà sens fills del primer marit, que'l germà del marit la prengués per muller, e que'l primer nat que engenrarà serà appellat fill del mort e no son fill; e sia sucesor de la heretat d'aquell qui ha substituyt. E si lo germà del marit no volia pendre la muller del germà per muller, que'ls jutges lo appellen davant si. E si no la vol pendre per muller, que la dona, davant aquells, li descalce la sabata del peu e li scupa en la cara. E la sua casa serà appellada la casa d'en descalç e serà scarni en Israel.

[25]

CAPÍTOL .XXV. DE EGUAL MESURA E DE PES

Axí matex los manà que haguessen ^{||75v} egual mesura per comprar e vendre, e que no sembrassen lo camp de diverses lavors per ço com no venen totes en un temps e sien segades en hun temps. E que sia pagat hun delme e una primíssia.

[26]

DE NO LAURAR AB LO BOU E AB L'ASE. CAPÍTOL .XXVI.

Enaprés los dix que no laurasen ab lo bou e ab l'ase ensemps, car tan solament ab lo bou deu ésser laurada la terra e no ab l'ase ni altres bèsties. Car lo bou és rey de les bèsties d'aradre e lo leó és rey de les bèsties salvatges e la àguila és rey dels occels e l'om és rey de totes les coses creades.

[27]

QUE [NO] VESTISSEN ROBES DE LLI E DE LANA TEXIDES. CAPÍTOL
.XXVII.

Encara los manà que no vestisen vestidures texides de lli e de lana. E axí matex los manà que no dexasen mesclar diverses bèsties ensemps en una ni cavalcar, per tal que los hòmens no's cuydassen que axí's poguessen jaure ab les bèsties. E per ço ho vedà en les coses menors, per tal que los majors prenguessen eximpli.

[28]

CAPÍTOL .XXVIII. COM MANÀ QUE DESTROUISSEN AMALET E
LA TERRA

Aprés los manà que, com serien senyors de la terra de promissió, que destrouissen Amalet e tota la sua terra per ço com mataren tots aquells qui venien derrés de les tendes hujats e cansats. «E açò't membre, que no t'oblit».

[29]

CAPÍTOL .XXVIII. COM LOS MANÀ DAR PROMÍSSIA

Axí matex, los dix: «Com sereu entrats en la terra de promissió, hi pendreu de totes les vostres fruytes les promíssies e posar-les heu en una mesura que era feta de vímens. E hireu al loch de la oferta e offerits aquí. E com haureu feta la oferta e stareu davant l'altar, girau la cara e fareu gràcies a Déu davant lo prevere, que deslliurà ton pare Jacob de les mans de Laban, son sogre, e de sos fills qui'l perseguien, e a sos fills de Egipte; e finalment vos ha donada la ¶^{76r} terra de promissió que regala de leyt e mel». E axí u feren com¹³⁵ foren entrats en la terra de promissió.

[30]

CAPÍTOL .XXX. COM LOS MANÀ HEDIFICAR ALTAR

Enaprés los dix: «Com haureu passat flum Jordà, hedificareu altar a Déu de pedres, les quals no haja tocat ferre, e offerrets hòsties a Déu. E scriureu sobre les pedres de l'altar e totes les paraules de aquesta lig, ço és los .X. manaments, planerament e clara». E après, recomptades les benediccions als oservadors de la lig e les malediccions als trencadors de aquella, dix quasi profetant al poble: «Déus tornarà en Egipte ab navilis e allí servirà a tos enemichs e no trobaràs qui't compre».

¶¹³⁵ A l'original repeteix: *com*.

[31]

COM MANÀ POSAR LO UTERONOMINI EN L'ARCHA. CAPÍTOL
.XXXI.

Com Moysés agué feyta la recapitulació, liurà lo *Deuteronomini* als levites que'l posasen en l'archa de la amistança de Déu per tal que en lo .VII. any fos legit per lo bisbe a tots en lo dia de la Cenofogia.

[32]

CAPÍTOL .XXXII. COM MOYSÉS CONSELLÀ LO POBLE

Enaprés, los dix Moysés: «Yo sé e conech la vostra intenció e la vostra cabeça, que sou hòmens testarts e de dur enteniment e servitut. Car yo vivent ab vosaltres, contínuament havets comtes ab mi contra Déu. Quant més ho fareu com yo seré mort? Perquè us prech hi us amonest que no u façau d'aquí havant». E en senyal de aquesta amonestació que'ls feu, tragué en testimoni lo cel e la terra e dix davant tots los fills de Israel: «Hoyts, cels, ço que yo parle e dich al poble».

[33]

COM MOYSÉS BENEY LO POBLE. CAPÍTOL .XXXIII.

E fet açò, Moysés beney lo poble d'Israel axí: «Déus, qui és vengut de Sinay e és nat de Seyr e del munt de Faran, és aparegut en la sua dextra lig, foguejant te benescha e't quart, amén».

[34]

COM MOYSÉS MUNTÀ AL MUNT ABARAHIM E MORÍ. CAPÍTOL
.XXXIII.

En aquell dia metex dix Déus a Moysés: «Puja-te'n al munt Abarahim e vine-te'n ^{||76v} en aquest de Nabé e vejes la terra de Canan e muyr-te». E Moysés, donades les benediccions a cascun trip e a tot lo poble, muntà-sse'n en lo munt de Nebó, en lo pus alt loch del munt qui és appellat Falgar. E Déus mostrà-li tota la terra de promissió entrò a la Mar Major e tota la partida de migjorn e tota la amplària del camp de Jericó, ço qui és appellada Ciutat de les palmeres, entrò a Sogor. E

açò feyt, morí's allí Moysés per manament de Déu en la terra de Moab en hedat de .CXX. anys, car ell havia .LXXX. anys com pres lo ducat e .XL. anys que regí aquell, axí que són .CXX. anys. E de continent que fou mort, per voler de Déu fou aquí soterrat entre dos munts. E una nuu cobrí la sua sepultura en axí que no pogué ésser vista ni coneguda per negú. E açò feu Déus per tal que los juheus no l'adorassen e no'l colguessen com a Déu, los quals eren inclinats a ydolatria. E Moysés, si bé havia .CXX. anys, e no li eren enfosquits los ulls e no havia menys neguna dent. E los fills de Israel ploraren-lo .XXX. dies.¹³⁶

E ací és acabat lo *Utero Nomini* e, per consegüent, són acabats tots los .V. libres de Moysés, qui són dits la lig de Déu. Per ço devets saber que·ls juheus partexen la lig e testament en tres parts. La primera part appellen *Lig*, e en aquesta posen los .V. libres de Moysés. La segona appellen *Prophetes*, e'n aquesta posen .VIII. libres, ço és lo *Josué*, los *Jutges*, los dos *Libres Primers dels Reys*, qui són appellats de *Samuel*, e los altres dos *Libres dels Reys*, *Ysayes* e *Jheremies*, *Etzechiel* e los .XII. profetes. E la terça partida appellen *Agurèphica*, e en aquesta posen .VIII. libres, ço és lo *Job*, *Daviu*, los .III. libres de psalms, ço és los *Proverbis*, los *Càntichs* e lo *Eclesiasticés*; lo *Daniel*, e lo *Paralipòmenon*, e *Sdras* tuit e *Ester*. Los altres que sobren appellen *Ypòcrifes*, ço és lo libre de *Judith*, e los *Macabeus*, e lo libre de *Saviesa*, lo qual feu hun juheu ¶^{77r} de Grècia qui havia nom Philó; e lo *Eclesiàstich*, lo qual feu Jesús, fill de Sirach, e *Tobies*. E aquests no són del cors de la Bíblia, mas per tal com no's descorden de la veritat de la Sancta Mare Església, los rep. Donchs, comença lo libre de *Josué*, en lo qual ha .XXIII. capítols.

[JOSUÉ]

[1]

ACÍ COMENÇA LO LIBRE DE JOSUÉ. CAPITULO PRIMO

Josué, fill de Navé, del trip de Effrahym, fon duch del poble .XXVI. anys e, après que Moysés fou mort e après que lo poble lo hagué plorat, Déu parlà a Josué e dix-li: «Lo meu servidor Moysés és mort. Ves e passa lo flum Jordà tu e tot lo poble, car així com són estat ab Moysés, seré ab tu. E aquelles coses matexes que havia promeses a Moysés e aquells tèrmens de la terra de promissió te daré».

¶¹³⁶ Al marge esquerre: *Ací morí Moysés*.

E Josué adorà'l e, de continent, tramés de Cichim dos homes per spiar la ciutat de Jericó com stava, e posà les tendes prop lo flum Jordà. E les spies anaren a Gericó e posaren en casa de na Rab, que era hostalera,¹³⁷ e estaba prop del mur de la Ciutat. E lo rey sabé que les spies eren allí <e> tramés-hi que les prenguessen. E com na Rab ho sabé, amagà'ls en lo tarrat e posà'ls palla dessús e cobrí'ls bé. E los servidors del rey vengueren per prendre aquells, e na Rab los dix que ja se n'eren partits ans que les portes fossen tancades, mas que'ls anasen detràs, que no podien ésser molt luny. E scorcollaren tota la casa e après anaren-los detràs.

E com aquells se foren partits de casa, dix na Rab a les spies: «Yo sé que Déus vos liurarà aquesta ciutat en les vostres mans. E axí, prometeu-me e jurau-me que, axí com yo he salvat a vosaltres, que axí vosaltres salvareu a mi e tota la casa de mon pare e tot ço que posseïm». E aquelles lo y prometeren e lo hi juraren, e digueren-li: «Ajusta tot ço del teu en ta casa e liga una corda vermella en la finestra de la tua casa per ço que com prendrem la ciutat conegam aquesta hi't salvem».

E lavors ella los feu asogar per una finestra que estava sobre'l mur ab una corda, e los quals, secretament, ¶^{77v} se n'anaren e tornaren a Josué e recomptaren-li tot ço que'ls era sdevengut e açò que havien promés a na Rab. E Josué e tot lo poble agueren per ferm tot ço que aquells havien promés a na Rab.

[2]

COM LO POBLE PASSÀ FLUM JORDÀ PEU EXUT. CAPÍTOL .II.

Aprés, per manament de Déu, Josué dix al poble: «Santificats-vos, car Déus farà maravelles entre vosaltres». E com vench l'endemà, levà's bon matí e dix als preveres e levites: «Prenets l'archa e anau davant lo poble per spay de .VI. palms per tal que tots vos vegen, e entrau en lo flum. E com sereu entrats, secar s'a lo flum Jordà».

E axí com los preveres anaren primers ab l'archa e tot lo poble venia'ls detràs, los infants e les dones anaven enmig e passaren lo flum Jordà peu exut, e jatsia lo flum fos molt gran. Emperò per voler de Déu, com los preveres foren entrats en lo flum, stigueren les aygües que devallaven avall a manera de muntanya e les aygües que eren dejús devallaren a la Mar Morta. E los preveres estaven al mig del flum ab l'archa entrò que tot lo poble fò passat peu exut. Com lo poble fou passat les aygües tornaren a decórrer axí com solien.

¶ ¹³⁷ Segons el relat de *Josué*, Rahab era prostituta (Js, 5: 25).

Comestor fa servir el terme *meretricis*, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1261.

En canvi, el traductor d'aquest fragment opta pel mot *hostalera*.

[3]

COM JOSUÉ HEDIFICÀ ALTAR PASSAT LO FLUM. CAPÍTOL 3

E lavors Josué elegí .XII. hòmens, hu de cascun trip, e levaren del mig del flum .XII. pedres de aquell loch hon havien estat los preveres, e posaren-les en loch exut a la riba del flum en memòria del lur pasatge. E fet açò, ficaren les tendes dos stadis luny del flum, en un loch que havia nom Galgala. E Josué, de les .XII. pedres que havien treytes del riu, feu-ne altar a Déu e sacrificà-y hòsties a Déu. E passat lo dit flum vengueren lo trip de Rubén e de Gad e la mija trip de Menassés amb .L^M. hòmens armats, segons havien promés a Moysés, per ajudar a sos frares per a conquistar la terra de promissió.

[4]

DE LA SEGONA VEGADA QUE DONÀ LA CIRCUNSIÓ. CAPÍTOL 4

||^{78r} Estant en Galgala, Josué, per manament de Déu, donà la circunsió al poble la segona vegada als infants pòchs qui eren nats en lo desert per .XL. anys, los quals no eren circuncisos per ço que si·ls pares los donasen la circunsió en lo desert e la nuu del tabernacle se movia e levava, qui·ls anava davant, hi se n'haguessen a partir, los infants circuncisos lavors anaren a perill de morir. E donchs, feta la circunsió segona, lo poble stec segur fins que·ls infants foren guarits.

[5]

CAPÍTOL .V. COM L'ÀNGEL DE DÉU DIX A JOSUÉ COM PENDRIA GERICÓ

En la nit, mentre Josué mirava la ciutat de Gericó, veu un àngel de Déu que li dix en quina manera pendria la ciutat e què faria d'aquella, e Josué gità's en terra e adorà'l. E dix-li l'àngel: «Descalça't, car la terra hon tu stàs, loch sant és».

E com vench gran matí, segons lo consell de l'àngel, .VII. preveres tocaren les trompetes d'argent davant la archa, e tot lo poble anava armat, davant l'archa e detràs. E axí anaven entorn de la ciutat .VII. dies, una vegada cascun dia, e al vespre tornaven-se en les tendes. E en lo .VII. dia, anaren entorn de la ciutat .VII. vegades, e a la setena dix Josué: «Cridau e pujau en la ciutat, e sia dedicada a la mort, exceptat l'aur e l'argent e lo leutó, lo qual sia conservat a Nostre Señor Déu axí com a primícies de les nostres obres. E na Rab ab los seus tan solament sia salvada».

[6]

COM LA CIUTAT DE GERICÓ FOU PRESA. CAPÍTOL .VI.

Donchs, axí com lo poble circuiha la ciutat e les trompetes d'argent sonaren, los murs de la ciutat caygueren de sol, e cascú pujà per lo loch que li era davant. E mataren en la ciutat tota cosa que agués ànima e vida. E cremaren la ciutat ab tota quanta roba hi havia, emperò na Rab fou salvada e molt honrada de dons que li donaren, e reberen-la en Israel per a tots temps ab ¶^{78v} tota la sua casa; la qual, per havant, pres per muller Salamon, príncep del trip de Judà, e engendra Bot, havi de aquell Bot qui engendrà Obet de Rut.

E dix Josué: «Maleyt serà qui rehedificarà Gericó». La qual cosa se complí en lo rey Acap, que Déus li matà dos fills. Emperò, Acor, fill de Carmí, ne pres de Gericó hun mantell de seda texit d'aur, e pres altres coses d'or e d'argent que valien .D. cicles d'argent, e amagà-u dejús terra, que no u cremà.

[7]

COM FOU VENSUT ISRAEL PER LO FURT QUE FEU ACHOR.
CAPÍTOL .VII.

Enaprés, Josué tramés spies a la ciutat de Hay, les quals tornaren e dixeren que no y calia apujar tot lo poble, car bastava que hi anassen .XXX^M. hòmens. E com hi foren anats, isqueren los de la ciutat de Ay, e lo poble d'Israel girà les costes e foren desbaratats e vençuts, e moriren-n'i molts.

E com Iosué ho sabé, anà's tot squinsat e gità's en terra davant l'archa tro al vespre, e los pròmens antichs axí meteix, e vestiren-se tots de sachs e agueren gran temor de les gents de la terra. E dix Déu a Josué: «Leva't, car lo poble es in-múndeu, car de açò que havia promés ha consagrar, m'a furtat e pres. E axí, aplega davant tu tot lo poble e fes sorts per les trips e per les famílies e per les cases e per los caps de aquell. E aquell que trobaràs culpable, cremar-lo has ab tot ço del seu».

E axí u feu. E trobà que Achor ho havia fet e apedregaren-lo fora de les tendes e cremaren tot ço del seu e tot ço que havia furtat, que u trobaren en la sua tenda amagat dejús terra.

[8]

COM PRENGUEREN LA CIUTAT DE AY. CAPÍTOL .VIII.

Aprés, Josué, per manament de Déu, pujà ab tot lo poble contra la ciutat de Hay e tramés .XXX^M. hòmens pimers, e mes-ne .V^M. en aguayts entre la ciutat de Betel.

E lo rey de Hay ab tot lo seu poble isqué'ls a carrera. E lo poble d'Israel feu aparés que fugia per tirar-los e, com ¶^{79r} foren passats los aguayts, tornaren sobre aquells. E los de l'aguayt isqueren e desbarataren e destrouïren-los e mataren-los tots. E prengueren la ciutat e la cremaren, e totes les dones e infants e tot ço que era en aquella, e penjaren lo rey.

[9]

DELS GABANITES COM FOREN SCLAUS DE ISRAEL. CAPÍTOL
.IX.

Com los gabanites saberen açò que havien fet los fills de Israel a les dos ciutats, hagueren gran por e feren-se stranys dient que eren hòmens de lunny terra e que'ls volien servir, e que farien tot ço que ells volguessen, e axí, que fessen pau ab aquells. E los fills d'Israel o cregueren e feren pau ab aquells ab jurament, e hagueren-los per servidors e tiraven aygua e lenya a hús de l'altar.

[10]

COM ESTIGUÉ LO SOL .XXIII. ORES QUE NO'S MOGUÉ. CAPÍTOL
.X.

En aquell temps regnava en Jerusalem Adoní-Sèdech, e com hoy dir que los gabaonites havien feta pau ab Israel, hagué por e appellà .IIII. Reys, e ab ell foren .V., e asetjaren la ciutat de Gabahon, la qual era ben murada. E los gabaonites trameteren misatges a Josué pregant-lo que'ls hajudàs. E com Josué ho sabé, aplegà tot lo poble e pujà de Galgala tota la nit, e abrivadament lexa's anar contra los enemichs, e desbaratà'ls e feu-los fugir. E Déus tremés-los desús pedra e calabru-xó que'n matà més que coltell. E Josué, veent que'l sol se acostava a la posta, hac por que los enemichs no li escapasen, reclamà Nostre Senyor e, per manament de Déu, dix: «Sol, no't mogues del punt en què estàs». E lo sol no's mogué de aquell punt en què estava per espay de .XXIII. ores, tro que agueren victòria de tots sos enemichs.¹³⁸

E jamés no fou vist tan gran dia, car en los temps de Ezechies, rey de Judà, foren affigides .X. hores al dia tan solament. E lavors desbaratats aquells, los .V. reys amagaren-se en una cova. E Josué sabé-u e feu tancar ab grans pedres la porta de la cova, e mes-hi guardes e anà <a> perseguir los enemichs. ¶^{79v} E com foren morts

¶¹³⁸ Al marge dret: *Com lo sol stigué .XXIII. hores que no's mogué.*

e destruïts, tornà-se'n Josué e tota la host en la ciutat de Maceda, hon eren les tendes, e trobaren que no n'i hagué negú dels seus mort ni naffrat. E lavors feu-se portar los .V. reys qui estaven tancats en la cova e dix al príncep de la host: «Posau los vostres peus sobre'l coll de aquests e calsigau-los bé, car atrestal farà Déu de vostres enemichs. E açò fet, penjar-los heu en sengles forques».

E en aquell dia meteix prengueren la ciutat de Macedon e la destruïren ab lo seu rey. E après guastaren totes les ciutats dels .V. reys, e après d'açò, tornaren-se'n en Galgala.

[11]

COM JOSUÉ PRES .XXIII. REYS. CAPÍTOL .XI.

E com Jabín, rey de Sor, hac hoyt açò, tramés a tots los reys que eren entorn e engir d'aquell. E foren .XXIII. reys, e havien ab si .CCC^M. hòmens armats e .II^M. carretes. E vengueren a les aygües de Meron per combatre's ab lo poble d'Israel. E dix Déu a Josué: «No hajes por, que tots los te liuraré demà en les tues mans e mataràs los lurs cavalls e cremaràs les lurs carretes».

E l'endemà, los fills d'Israel feriren baronívolment e rigorosa en aquells, e desbarataren e destruïren-los tots, salvant aquells qui's recolliren en les ciutats que eren forts, les quals après gran temps hagueren los fills d'Israel ab gran treball. E donchs, vençuts aquells, cremaren les carretes e degostaren e destruïren tota la regió a l'entorn, e no perdonaren ha hom ni ha fembra, e enquiren-se tots a gran maravella.

[12]

COM LA TERRA FOU PARTIDA ALS .IX. TRIPS E MIJA. CAPÍTOL .XII.

Aprés lo .V. any, Josué mudà les tendes de Galgala en Ciló e anà-se'n en Cichem ab tot lo poble, construy altar a Déu en lo munt Abal e offerí sacrificis a Déu. E scrivi de sobre l'altar lo Deuteronomi, ço és, los deu manaments e les benedictions als servadors de la ley e les maledictions als trencadors de aquella. E açò fet, tornaren-se'n en ^{80r} Cichem. E aquí Josué partí la terra de promissió a les .IX. trips e mija dels fills de Israel, car ja Moysés ne havia donat dellà lo flum Jordà a les dues trips e mija, ço és, a la trip de Rubén e a la trip de Gad e a la mija trip de Menasés, segons ja és stat dit dessus.

[13]

CAPÍTOL .XIII. EN QUINA MANERA FO PARTIDA LA TERRA DE PROMISSIÓ

Donchs, donà al trip de Judà les muntanyes que eren a migjorn, e a la trip d'Efracim donà les muntanyes que eren a tremuntana, e entre aquestes allogà la mija trip de Manassés. E ad aquests trips comanà la terra per ço com eren majors en batalla e pus dignes, car sabia que Déus havia promés a Judes lo regne, e que Jacob havia beneyt Affrahim e a Menassés per lo benefici de Josep, son pare. E a les altres trips dix que stiguessen en les tendes. E donà a Affrahim, ultra la sua sort, lo camp de Sichem que Jacob haví comprat e donà'l a Josep. E lavors fou allí soterrada la ossa de Josep segons ell havia manat, la qual ells portaven ab si.

E Caleff acostà's a Josué e dix-li: «Tu sabs bé que Moysés me promés e jurà davant tot lo poble, quant som tornats de spià la terra, que la terra que los meus peus calsigarien seria posseció mia, hon trobam Machi, del qual isqueren los jaquants de Ebron. E ha .XL. anys que Moysés dix aquestes paraules, e yo so vuy, de .LXXXV. anys, tant valent com era lavors». E Josué, ladonchs, benehí-lo e donà-li Ebron per posseció.

[14]

COM JOSUÉ FEU STIMAR TOTA LA TERRA DE PROMISSIÓ.
CAPÍTOL .XIII.

Enaprés, Josué pres tres hòmens de cascun trip, savis e ben havisats, que anassen a veure la terra. E donà'ls .X. hòmens abtes e endressats en mesurar e en stimar la terra, que la partissen, no per cantitat, mas per stima e valor de la bona terra. E com aquells hagueren stimada e cercada la terra, tornaren a Josué lo .VII. mes en Siló. E com agueren fetes e gitades les sorts, la primera hac lo trip de Judà, la segona Simeon, la tercera Benjamín, ^{80v} en què foren Jericó e Jerusalem; la quarta sort agué Efracim, la .V. hac la mija trip de Manassés, la .VI. Ysacar, la setena Zabulon, la .VIII. Aser, la .VIII. Neptalim, la .X. hac Dan. Dos foren privilegiats, que agueren terra sens sort, ço és, Caleff, que hac Ebron, e Josué, que hac Tamsara e Cichem. E lavors separà .XLVIII. ciutats per los levites hon habitassen aquells.

[15]

CAPÍTOL .XV. COM CALEFF PRES LA TERRA QUE LI FONCH
DONADA

En aquell temps pujà Caleph en la terra que li era liurada e matà en Ebron tres fills de Echim. E depuixs asetjà la ciutat de Abi, e trobà-la fort guarnida, e dix: «Aquell qui primer entrarà e pujarà en la ciutat yo li daré ma filla, na Axa, per muller ab la ciutat ensemps». E Othoniel, fill de Ceneç, germà¹³⁹ de Caleff, entrà primer en la ciutat e pres la torre. E tantost, Caleph donà-li sa filla per muller ab la ciutat e camps de regadiu prop d'aquella.

[16]

CAPÍTOL .XVI. COM LO TRIP DE RUBÉN E DE GAD SE'N
TORNAREN DELLÀ LO FLUM JORDÀ

E quant foren passats .XLIII. anys, dix Josué al poble de Rubén e de Gad e a la mija trip de Menasés: «Puix que havets fet ço que us manà Moysés, que ajudasseeu a conquerir la terra de promissió a vostres frares, pus ja stam en repòs, tornats-vos-en en vostra terra dellà lo flum Jordà. Axí, emperò, que tingau la ley de Déu e no anets detràs los déus stranyes per ço com no teniu lo tabernacle ni la archa ab vosaltres. E ab molta substància vos n'e anats e ab moltes riqueses. E axí, partits-ho ab vostres frares que romangueren en la terra».

E com foren a flum Jordà, passaren per lo vado e feren hun gran altar prop la riba del flum en remembrança e testimoni que Déus, creador del cel e de la terra, era lur senyor. E com foren tornats en lurs propis lochs, donaren part a lurs frares qui eren romassos de tot açò ¶^{81r} que havien guanyat en la terra de promissió.

[17]

COM JOSUÉ DIX AL POBLE QUIN DÉU VOLIEN

Com molt temps fou passat, Josué ajustà tot lo poble en Cichim e dix-los: «Yo duymés m'acoste a la mort, e sé que vosaltres sou inclinats a provocar Déu. Axí, elegit vuy. Recordats si deveu servir al Déu que serviren vostres pares passats o als déus dels amareus, car yo e la mia casa servirem a Nostre Senyor, Déu d'Israel».

¶ ¹³⁹ En realitat diu: *gendre*. Corregim segons el relat bíblic (Js, 15: 17). Segons Pere Comestor:

«Othoniel, filius Cenem, frater Caleb», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1269.

E respòs tot lo poble ensemps: «A Nostre Senyor, Déu d'Israel, servirem». E lavors dix Josué: «Vosaltres vos sou testimonis com havets elegit de servir Déu». E respongueren tots: «Nosaltres som testimonis».

E pujaren en Siló per tal que estiguesen davant Déu. E aquí aquell dia lo poble feu amistança ab Déu. E Josué, en senyal de la amistança, escampà aygua sobre'l poble e dix: «No tan solament perirà aquell qui trencarà aquesta amistança, mas encara tot son linatge ab ell, que no romangua senyal sobre la terra axí com no roman senyal de l'aygua escampada». E pres una gran pedra e posà-la sots un roure. E dix: «Aquesta pedra serà en testimoni de l'amistança que havets feta ab Déu». E açò feyt, lexà anar lo poble cascuns a lurs cases.

[18]

CAPÍTOL .XVIII. COM MORÍ JOSUÉ E ALEAZAR

Josué, fill de Navé, de la trip d'Effrahim, com hac .CX. anys morí. Car, com se acostà a Moysés <havia> .XLI. anys, e .XL. anys que'l serví e .XXV. anys que fou duch del poble, axí que són .CX. anys. E soterraren-lo en Samasara, que és en lo munt d'Effrahim. E axí meteix morí Eleazar, sacerdot, e soterraren-lo en Gabaà, que és en lo munt d'Effrahim. E Finees, son fill, hac lo sacerdocí aprés d'aquell. En aquest temps fou Fares fill de Judà.

[19]

COM PRENGUEREN JERUSALEM NO DEL TOT

Esdevench-se que, aprés la mort de Josué, demanà de consell lo poble a Déu per Finees, sacerdot, dient: «Qui pujarà davant lo poble contra lo Cananeu?» ^{81v} E dix Déu: «Lo trip de Judà». E lavors dix lo trip de Judà al trip de Simeon: «Puja ab mi en la mia sort contra lo cananeu, e yo pujaré ab tu en la tua sort».

E Judes e Simeon pujaren contra hun loch que havia nom Bèsech e matarenhi .X^m. hòmens, e prengueren-hi Adon-Zèbech, qui era senyor del loch, e tallaren-li los caps dels dits de les mans e dels peus; lo qual dix que justa cosa era que axí li'n prengues, car semblant cosa hauria ell feta a .VI. reys que col·lien sots la sua taula les relíquies dels menjars. E pujaren en Jerusalem e destrouïren-la, e meteren-hi foch e lexaren Adon-Zàbech, e morí aquí malestrugament, axí com merexia.

[20]

CAPÍTOL .XX. EN QUIN TEMPS SE PRES JERUSALEM COMPLI-
DAMENT

E cert és, aquells no pogueren haver del tot Jerusalem, car no pogueren gitar del tot lo gebuseu, tro en temps de Daviu, qui'n gità del tot los gebuseus hi y posà la sua kadira e segué com a rey. E los fills de Getró, sogre de Moysés, pujaren de la ciutat de les Palmes ab los fills de Judà en lo desert de la lur sort, qui era a migjorn. E aquests eren los fills de Obal, germà de na Saphorà, muller de Moysés, de Cineu. E aquests fills de Getró lexaren son pare e lur mare e lur terra e seguiren Moysés, e d'aquí havant, seguiren los fills de Israel e habitaren.

[21]

COM LOS D'EFFRAHIM PRENGUEREN BATHEL. CAPÍTOL .XXI.

E los d'Effrahim anants contra Betel e asethjaren aquella. E veheren un home qui exia de la ciutat e digueren-li: «Si tu nos mostres per hon puxam pendra la ciutat, nos te farem merçé». E com los ho hac dit, entraren e prengueren la ciutat e destruïren aquella. E feren rich l'om aquell, lo qual se'n passà en la terra de Achim e poblà una ciutat qui hac nom Luza. E lavors Effraym feu tributari lo cananeu.

[22]

CAPÍTOL .XXII.

||^{82r} E les altres trips pus foren reforçades, <e> més los amaren fer tributaris que destruir-los, de la qual cosa trencaren lo manament de Déu. E lavors giraren-se a les lavors e a les riqueses. E per los menjars e per la luxúria tornaren axí com hòmens que no sabien batallar. E per ço com passaren lo manament de Déu, l'àngel de Déu los apparech en Galgala e dix al poble los beneficis que Déu los havia fets e donats, e que ells havien feta amistança ab los habitants de la terra contra lo manament de Déu, e com havien reservats los lurs altars contra lo voler de Déu. E per ço, los lurs Déus los serien ruyna. E lavors lo poble plorà molt e construhí altar e feu sacrificis a Déu e hòsties, e tornaren-se'n a lur casa. En aquest temps fou Efron fill de Phares.

CAPÍTOL .XXIII. COM LOS DE JUDÀ FOREN PRÍncePS EN
GABÀ¹⁴⁰

En aquest temps fou .i. hom levita, qui estava en lo munt d'Effraym, e havia una muller de Betlem, e un dia portà-la a casa de son pare a Betlem. E com hi hagué estat .v. dies, tornà-sse'n a sa casa. E axí, com passaven per hun loch que havia nom Gebus, era ja hora baixa e lo levita no volé entrar en lo loch e anà-se'n avant, e vench ha un loch que havia nom Gabaà, qui era en la trip de Benjamín. E com fou allí, entrà-sse'n en la ciutat e asech-se en la plaça. E hun prom recullí'ls en la sua casa, e mentre sopaven vengueren los hòmens de la ciutat e prengueren la muller del levita e tota la nit jagueren-se ab aquella.¹⁴¹ E com vench per lo matí, lexaren-la anar, la qual se'n tornà a l'hostal hon era son marit, e com fonch davant la porta de l'hostal, caygué morta.

E lo marit pres lo cos e posà'l sobre l'ase, e anà-se'n a sa casa. E com fou allí, pres lo cors de sa muller e partí'l en .xii. parts, e tramés-les per tots los térmens d'Israel. E com los fills d'Israel o veren començaren a cridar e digueren: «O, Déus, e què és açò? ¶^{82v} Jamés no fou feta aytal cosa en Israel despuys que nostres pares són exits de Egipte».

E tots ensemps isqueren e pujaren en Masat, e com foren allí appellaren lo levita e aquest los comptà tot lo fet com era esdevengut. E lavors los fills de Israel elegiren certs hòmens que diguessen a tota la trip de Benjamín que·ls donassen los hòmens malvats de Gabaà per ço que·ls poguessen matar. E los benjaminites no u volgueren fer, ans trameteren en ajuda de Gabaà .xxv^m. hòmens. E lavors la host d'Israel pujà en Siló e demanà de consell a Déu: «Qui serà príncep de la host qui puge ab nos contra Benjamín?» Respòs Déu: «Los de Judà».

E de continent, partiren-se de Siló e anaren a Gabaà e combaten-la. E los de Gabaà mataren-los lo primer dia .xii. hòmens e en lo segon dia mataren-los-ne .xviii. E en lo tercer dia, los fills d'Israel passaren los aguayts e los de Benjamín foren sobrats e vençuts. E los fills d'Israel mataren-los tots hòmens e fembres e infants e cremaren la ciutat. E açò metex feren en les altres ciutats del trip de Benjamín, que no romangueren sinó solament .dc. hòmens, qui se n'anaren ha hun loch qui havia nom Pedra, e aquí feren gran plant e dol quatre mesos.

¶¹⁴⁰ Aquest capítol i el següent, els dos darrers de l'apartat de *Josué* de la crònica, narren l'episodi de la guerra del poble d'Israel contra la tribu de Benjamí, originada per la violació

de la muller del levita, per bé que aquest esdeveniment correspon als tres darrers capítols del llibre de *Jutges* (19-21). ¶¹⁴¹ Al marge dret: *Com se jagueren en la muller del levita.*

[24]

CAPÍTOL 24. EN QUINA MANERA RETORNAREN REPARAR LA TRIP DE BENJAMÍN E FINÀ LO DUCAT DE JOSUÉ

Enaprés, los fills de Israel penediren-se com havien axí destruïda una trip e demanaren si y havia algú dels fills d'Israel que no fos pujat ab ells a la batalla. E trobaren que los hòmens de Jabés-Galit no y eren stats e mataren-los, so és hòmens e fombres, salvant .CCCC. vèrgens que stojaren. E trameteren als .DC. hòmens de Benjamín que vinguessen, e donaren-los aquestes .CCCC. verges per mullers, e axí fou fet. E puixs, agueren consell com porien donar mullers als .CC. hòmens que romanien, e digueren-los a veus que: «Demà serà festa en Siló, e les filles d'Israel pujar-hi han ab grans balls. E axí, vosaltres stareu amagats en les vinyes e, com se'n tornaran, ¶^{83r} vosaltres exireu e prenga'n cascú la sua».

E axí fou feyt e en aquesta manera restituyren la trip de Benjamín. E ací és acabat lo trip del ducat de Josué e comença lo *Libre del Jutges*, qui jutjaren e regiren lo poble d'Israel, en lo qual ha .XXI. kapítols.

[JUTGES]

[1]

ACÍ COMENÇA LO LIBRE DELS JUTGES DE ISRAEL. *CAPITULO PRIMO*

De havant, levaren-se altres que no havien conegut Déu ne havien vistes les obres e virtuts que Déus havia fetes en Egipte e en lo desert e en la entrada de la terra.¹⁴² E feren mal davant Déu e serviren a Bal e Astarot e als Déus de la terra, e feren matrimoni ab los stranys. Per ço Déu fou yrat contra aquells e no destrouí les gents que eren enmíg d'aquells per ço que·ls fossen agulló e treball.

E lavors lo rey de Síria entrà en lur terra e subjugà'ls, e serviren-lo .VII. anys. E ladonchs tornaren a Déu e cridaren e clamaren mercé a Déu. E Déu socità'ls Othoniel, del trip de Judà, germà¹⁴³ de Caleff; e aquest fo lo primer jutge del poble

¶¹⁴² Al marge inferior: *Lo primer libre dels Jutges*.

¶¹⁴³ En realitat diu: *genre*. Corregim segons el relat bíblic (Jt, 1: 13).

de Israel. E Déu fou ab ell e combaté's contra lo rey de Círia, e vencé e humilià aquell. E la terra reposà en pau¹⁴⁴ per .XL. anys.

En aquest temps, Catinus regnà en Thebes, lo qual trobà primeres letres als grechs.¹⁴⁵ E en aquests temps fou Aram fill de Srom.

[2]

COM FOREN DESTROUÏTS LOS FILLS D'ISRAEL PER MOAB. CAPÍTOL 2.

Aprés de Othoniel, feren mal davant Déu los fills de Israel. E levà's Eglon, rey de Moab, e ajustà ab si los fills de Amon e de Malet, e passaren lo flum Jordà e destrouïren Israel, e possà les sues ydoles en Galgala e feu-se fer hun palau en Gericó. E los fills d'Israel cridaren a Déu mercé. E Déu socità'ls hun Jutge que havia nom Ayoch,¹⁴⁶ qui's valia de abdós les mans. E los fills d'Israel trameteren dons al rey Aglon per mans de Ayoch, qui portava hun coltell tallant de dues parts dejús lo mantó, e lo rey era gras molt.

E com Ayoch li hagué presentats los dons, dix als companyons qui eren venguts ab ell que se n'anassen e l'sperassen en ¶^{83v} cert loch. E com fou tornat al rey, dix-li: «Señor, paraules secretes t'e a dir». E llavors lo rey feu-ne exir tots los qui eren en la sua cambra. E aprés, Ayoch acostà's al rey e tragué lo coltell e ficà-lo-y per lo ventre tan fortament que de continent morí. E Ayoch tancà les portes de la cambra e isqué-se'n per les portes del palau per hun postich e anà-sse'n a sos companyons.

E los servidors del rey, aprés gran estona, entraren al rey e trobaren-lo mort. E Ayoch vench-se'n ha hun loch que havia nom Sarrach e tocà la botzina en lo munt d'Affrahim, e los fills d'Israel devallaren ab ell als plans de Jordà. E los moabites que fugien e volien pasar lo flum, e aquells d'Israel feriren ab ells e mataren-ne .X^m. E Moab fou humiliat aquell dia e reposà la terra .LXXX. anys.

En aquests temps fou hedificada la gran Troya en la provincia de Frígia que ara és dita Turcquia.¹⁴⁷

¶¹⁴⁴ A l'original repeteix: *e la terra*.

¶¹⁴⁵ Al marge dret: *Catinus trobà les letres gregues*.

¶¹⁴⁶ Al marge dret: *2º Jutge*.

¶¹⁴⁷ Al marge esquerre: *Ací fou hedificada Troya*.

[3]

COM LOS FILLS DE ISRAEL DEFFENEREN ALS FILISTEUS DE ENTRAR EN ISRAEL. CAPÍTOL 3

Aprés de Ayoch, los philisteus volien entrar en la terra d'Israel. Samgar deffené Israel e ab una rella matà .DC. hòmens, e axí deslliurà de les mans d'aquells, mas en aquest any metex morí. En aquests temps matex fou Aminadab, fill d'Aram, e fou sacerdot Abisui.

[4]

COM DÉU LIURÀ ISRAEL EN MANS DE JABÍN, REY DE CANAN. CAPÍTOL 4

Enaprés, peccaren los fills d'Israel davant Déu, e Déu liurà'ls en mans de Jabim, rey de Canan, que regnava en Asor, del qual fou duch de la sua host Sisarrà, lo qual agreujà e opremé molt los fills d'Israel .XX. anys. E aprés, lo poble cridà mercé a Déu. E en aquest temps era Délbora profetiza, muller de Barrach, e filla de Lapidoch, la qual estava en lo munt d'Effrahim.

E los fills d'Israel pujaren a ella en lo munt com havien res a jutjar, e pregarren-la que pregàs Déu per lo poble. E aquesta dix a Barrach, son marit: «Lo Déu d'Israel te mana que menes la host en lo munt de Tabor, ço és .X^M. hòmens de Nebtalim e de Zabulon, e yo liurar t'e Sisarrà en le tues mans prop del torrent ||^{84r} Cison». E respòs Barrach: «Si tu no y vas ab mi yo no hi hiré». Dix Délbora: «Yo hi hiré, mas la victòria serà feta per fembra».

E Sisarrà sabé que Délbora e Barrach eren pujats al munt de Tabor per combatre's ab ell, aplegà ses companyies al torrent Cison e foren .CCC^M. hòmens armats e .X^M. a cavall e .DCCCC. carretes. E dix Délbora a Barrach: «Devalla, que Déus te darà Sisarrà en les tues mans». E aquell devallà-y ab los .X^M. hòmens, e Délbora fahia oració a Déu en lo munt. E Déu espantà tan fortament Sisarrà e totes les sues gents, car tramés trons, lamps, pluja, calabrujó que los dava per la cara, que cahien molts dels cavalls e de les carretes, e començaren a fugir. E Sisarrà hisqué's de la carreta e donà a fugir. E, axí com fugia, vench a la tenda de na Jabel, muller de Éber cineu e pregà-la que'l celàs aquí e demanà-li a beure. E aquesta donà-li a beure let per ço que dormís pus fort. E mentres que dormia, ella pres hun gran clau e un martell e posà-li lo clau sobre lo polç e ab lo martell donà gran colp sobre lo clau que lo y passà de l'altra part, e clavà-lo en terra e de continent morí. E cab de poch, vench Barrach, e na Jabell mostrà-lo-y com jahia mort e membrà-li açò que li havia dit Délbora que la victòria se sdevendria per fembra.

[5]

COM FONCH VENÇUT LO REY JABÍN PER BARRACH. CAPÍTOL
.V.

E Barrach menà la host sobre Asor, e vench-li a l'encontre lo rey Jabín e fonch vençut lo rey e mort, e fou presa e enderrocada la ciutat. E lavores, Barrach e Délbora cantaren a Déu hun càntich e beneyren Déu dels beneficis que·ls havia fets e com era deffallida la força de Israel entrò que·s levà na Délbora, lo qual benehí e lohà aquells de Neptalim e de Zabulon e de Manassés e de Ysacar, que eren venguts a la batalla, e vituperà als de Rubén e de Gad e de Dan e de Asser, qui no y eren volguts anar. Enaprés, ||^{84v} benehí na Jabel com tant valentment se menà. Enaprés reposà la terra .XL. anys, en los quals jutjaren Délbora e Barrach lo poble d'Israel.

[6]

COM MEDIAN LOS TENGUÉ .VII. ANYS. CAPÍTOL .VI.

Altra vegada feren mal contra Déu los fills d'Israel, e Déu liurà'ls en les mans de Median .VII. anys. E Madian e Amalech pujaren tots anys contra Israel e guastaven-los totes les messes, e portaven-se'n preses totes les bèsties. E com los fills de Israel agueren cridat mercé a Déu, Déus tramés lo seu àngel a Gedeon, lo qual batia les garbes del forment en casa sua en lo follador per por dels enemichs, e dix-li: «Déus sia ab tu, qui és lo pus fort dels hòmens». Respòs Gedeon: «Si Déus és ab nos, per què·ns són esdevenguts tants mals?» Dix l'àngel: «Per los peccats del poble. Mas, vet que yo't don aquesta fortalea, que ferràs Madian».

E Gedeon pregà l'àngel que l'speràs, e aportà hun cabrit cuït e pa, e posà-lo-y davant que·n menjàs. E l'àngel dix-li que u posàs sobre una pedra que era aquí. E com ho hac fet, l'àngel tocà-y ab una verga que tenia e isqué foch de la pedra e consumà-u tot. E l'àngel muntà-sse'n per mig de la flama del foch.

E en aquella nit mateixa, dix Déus a Gedeon: «Destrouex l'altar de Bal que ha hedificat ton pare e talla los arbres que y són entorn. E mata lo bou que ha engreixat ton pare per a les ydoles e fes-me'n sacrifici sobre l'altar, e ferràs-lo en aquesta pedra en què fist sacrifici primer». E Gedeon, per por de son pare e de les gents, feu-ho tot de nit ab .X. servents, e appellà l'altar que hedificà *Pax domini*.

COM MEDIAN E AMALECH VENGUEREN SOBRE ISRAEL.
CAPÍTOL 7

Com Madian e Amalech saberem que·ls fills de Israel se rebel·laven contra ells, passaren lo flum Jordà, e eren tants com lagostes. E l'esperit de Déu vench sobre Gedeon e aquell appellà la casa de Eleazar, e tramés a Menassés a Asser e a Zebulon ¶^{85r} e a Neptalim, los quals isqueren a carrera ab .XXXII^M. hòmens. E Gedeon demanà senyala a Déu, lo qual li dix: «Posa lana en la era tota la nit».

E com ho hac fet, trobà per lo matí la era exuta e la lana mullada e ruxada de ros. E com fou premuda isqué'n una conqua plena de ros. E en l'altra nit feu semblant e trobà la era mullada e la lana exuta. E lavors Gedeon vench-se'n ab tota la gent a una font, e dix-li Déu: «Molt poble ha ab tu. Per tal que no digua Israel que ab la sua fortalea és deslliurat, digues al poble que, tots aquells que se'n vullen tornar ni hajen res a fer, que se'n tornen».

E tornaren-se'n .XXII^M. E dix-li Déus: «Encara hi ha massa poble, e axí amena'l a les aygües e, aquells que beuran axí com a bèsties, fes-los-ne tornar e, aquells qui beuran l'aygua ab les mans, vajan ab tu». E com açò fou fet, los que romangueren ab Gedeon foren tan solament .CCC. hòmens. E lavòs dix-li Déus: «En aquests .CCC. liuraré Madian en les tues mans».

E en aquella nit, dix-los Déus: «Avalla-te'n en les tendes de Madian, tu ab lo teu servent, e oyràs algunes coses de què seràs content e confortat». E Gedeon devallà-se'n a les primeres tendes e oy un cavaller que recomptava a hun altre que havia somiat que·ls fills de Israel ferien en les tendes de Madian per .III. parts, e que derrocaven los lurs tabernades. E com Gedeon hac hoyt açò, gità's en terra e [a]dorà nostre senyor Déu, e tornà-se'n a sos companyons e dix-los: «Anem, que Déu nos ha lliurades les tendes dels madians».

E departí ses gents en quatre parts e donà'ls sengles botzines e sengles lanternes enseses, e entraren-se'n per quatre parts en les tendes dels enemichs cridant e fahent gran brogit a ora de mija nit. E los enemichs despertaren-se soptosament e foren torbats per lo gran brogit que sentiren, e mataren-se los uns e los altres, que no·s conexien, e donaren en fuyta tro a hun loch que ha nom Etherà.¹⁴⁸ E los hòmens de Neptalim e de Manassés qui se n'eren tornats perseguiren a Madian. E axí mateix, Effrahim ¶^{85v} los vench a l'encontre hi s'emparà de flum Jordà entrò a Etherà,¹⁴⁹ e matà dos reys de Madiam, ço és, Ored e Zep,¹⁵⁰ e escapsaren-los e portaren los caps a Gedeon.

¶¹⁴⁸ Es tracta de la ciutat de Betaixità (Jt, 7: 22); segons la font de la crònica: «aliis in fugam conversis usque ad Bethsettha», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1279. ¶¹⁴⁹ Ara, en canvi, es

refereix a Betbarà (Jt, 7: 24): «et occupavit Jordannem usque Bethbera», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1279. ¶¹⁵⁰ En realitat diu: *Oredozeb*. Corregim segons la narració bíblica (Jt, 8: 1).

E Gedeon passà lo flum Jordà ab los seus e havien gran talent e eren molt cansats, e Gedeon dix als hòmens de Sococh que'ls donassen viandes per ço que poguessen perseguir los enemichs. E aquells no u volgueren fer, ans se'n trahien scarni per ço com eren tant poch. E axí mateix ho feren los hòmens de Samuel, los quals matà après que foren tornats e enderrocà les lurs ciutats. E Zèbeon e Salmana, los quals havien ja passat lo flum Jordà ab .XV^M. hòmens, estaven reposats en una vall e no's sospitaven de negú. E Gedeon ferí sptosament en aquests e desbaratà'ls e pres Zèbeon e Salmana, reys, e menà'ls-se'n vius en Èufratra, e aquí matà'ls. E aquests .IIII. reys eren del linatge de Ysmael. E moriren dels medians en la batalla més de .CXX^M. hòmens.

E fet açò dix Gedeon al poble: «Prech-vos que'm donets totes les arracades d'or e d'argent que haveu preses de nostres enamichs». Los quals les hi donaren. E Gedeon feu-ne fer una vestidura appellada *efoth*, que era molt honrada, la qual vestia lo prevere segons la lig, e posà-la en la sua ciutat de Èfratra. E feu totes les vestidures bisbals e feu hun tabernacle e hun altar en Èfratra, menys d'aquell qui era en Siló, e sacrificà hòsties a Déu axí com si fos bisbe, la qual cosa fo molt desplaen a Déu e destrouí, après la sua mort, tota la sua casa. Car de .LXX. fills que tenia de sa muller e hun bort que havia nom Abimàlech, tots moriren a mala mort, salvant hu que'n fugí. E fet açò dels madians, la terra se reposà en pau .XL. anys, en los quals jutjà Gedeon, e morí's.

[8]

COM FONCH LA PRIMERA DESTRUCCIÓ DE TROYA. INCIDENT

En aquest temps, Èrcules feu gran fet d'armes en lo món e moltes batalles e matà Theseu, rey de Thesàlia, ||^{86r} e destrouí, ensemps ab Jeson, Troya la primera volta. E fou aquesta la causa:

Jòson, fill del rey de Thesàlia, emprà Èrcules que anàs ab ell a la ylla de Colcos, que era del rey Oeta, per conquistar lo velló d'or que era ally. E meteren-se en una nau, e axí com anaven per la mar, foren davant lo port de Troya e isqueren ally per reposar e pendre delit. E Laumendon, rey de Troya, tantost com ho sabé, tramés-los hun misatge que'ls digués de part sua que, de continent sens alguna triga, se partissen del port; si no, que ell los ne faria anar mal lur grat. E Èrcules respòs-li que ells eren exits en terra per pendre plaer e no per fer algun dan en ça terra: «Mas digues a ton senyor que, ans que aquest any sia passat, nosaltres hi tornarem hi estarem en descret seu».

E dit açò, de continent se'n partiren e anaren a la illa del rey Oetes. E com foren aquí, Jàson se enamorà de la filla del rey, la qual havia nom Medea. E aquí,

ab art e consell de aquella, passà tots sols en una illeta hon era lo velló d'or, e conquistà aquell. E tornat d'allí, menà-s'en Medea ab gran tresor que aquella pres de la cambra de son pare. E partint-se de aquí, tornaren-se'n en lur terra. E Jàson lexà Medea tota sola en una ylla deserta per ço que no sabessen que, per consell de aquesta, havia conquistat lo velló d'or. E com foren tornats en lur terra, ampraren tots los reys e duchs dels grechs recitant-los la injúria que havien rebuda, e ajustaren gran navili e vengueren al port de Troya. E exits en terra, meteren mil hòmens a cavall en aguayt.

E com lo rey de Troya ho sabé per lo matí, isqué ab tota la gent de la ciutat e, com hagueren passat lo aguayt, los del port vengueren contra aquells. E axí matex, los de l'aguayt vengueren contra aquells e isqueren e mataren lo rey e tots los altres, e prengueren la ciutat e la guastaren. E prengueren Oxina, filla del rey Laumendon (sic), la qual donaren a Thàlamo, qui la tench per amiga. E ab gran presa e riqueses ¶^{86v} tornà-se'n en lur terra.

En aquells dies, Príam, fill del rey Laumendon, era en Àsia ab molta gent d'armes per conquistar terra e, com sabé la gran destrucció de Troya, vench de continent e trobà Troya tota destruïda. E rehedificà aquesta en molt gran spay e mes-hi quasi tota Frígia dins los murs. E ennobleý aquella de molts grans hedeffícis e enfortí aquella de molt alt e fort mur que bogia .X. letgües entorn, ço és, .II. legües e mija a quiscun cayre, la qual durà, fins a la segona destrucció, .LXXX. anys tan solament.

[9]

COM ABIMÀLECH, QUI ERA BORT, FOU LO PRIMER REY EN ISRAEL. CAPÍTOL 8

Aprés mort de Gedeon, los fills d'Israel fornicaren ab Bal. E Abimàlech, fill de Gedeon, pujà-sse'n en Sichem e dix al poble si volien ser senyorejats per hun hom o per .LXX., e respongueren que més amaven hun senyor que tants. E lavors juraren aquell per rey e per senyor en lo temple, si bé era bort. E aquest fou lo primer rey que'l poble d'Israel agué,¹⁵¹ però no fonch universal, sinó solament en Sichem.

E Abimàlech ach gents e pujà-sse'n a Èffratra, e fraudolentment matà .LXX. germans que tenia, sinó hu qui havia nom Joatham, qui fugí. E après que hagué regnat tres anys, Déus tramés al poble sperit contra Abimàlech e gitaren-lo de la ciutat e de la senyoria. E ell feu-los guerra ab alguns mals hòmens que hagué, e portava-sse'n de grans preses. E après prengué la ciutat e destruï-la e matà tots los hòmens e sembra-y sal. E après partí's de allí e assetjà la ciutat de Tebes. E axí

¶¹⁵¹ Al marge esquerre: *Lo primer rey que lo poble d'Israel agué fou bort.*

com Abimàlech combatia la torre, una fembra qui estava alt en la torra lançà-li una càntera e donà-li al cap, e feu-li exir lo cervell per les orelles. Lo qual dix ha hun seu scuder que'l degollàs perquè no diguessen que fembra lo hagués mort. E aquell feu-ho e axí morí desastrugament per lo mal que feu al poble.

[10]

CAPÍTOL .VIII. COM JUTJÀ TOLÀ .XII. ANYS

Aprés de Abimàlech, fonch jutge del poble ¶^{87r} d'Israel Tolà, de la trip de Ysacar; e .XII.¹⁵² anys tench la terra en pau. En aquest temps, Theseu rey de Thesàlia se combaté contra Tebes e pres Elena.

[11]

CAPÍTOL .X. COM JUTJÀ GAYR .XXII. ANYS

Aprés de Tolà, jutjà Gayr de Galaat .XXII. anys. Aquest hac .XXX. fills, los quals feu prínceps de trenta ciutats e los quals apellà castells de Gayr. Aquest tench la terra en pau. En aquest temps, Minos hordenà e constituí les leys als grechs. En aquest temps, Èrcules constituí Agon rey de Athenes, e fugí-sse'n Theseu e desemperà Athenes. En aquest temps fou Nason, fill de Aminatab, e Boti fou sacerdot del poble d'Israel.

[12]

CAPÍTOL .XI. COM ALTRA VEGADA PECCAREN LOS FILLS D'ISRAEL YDOLATRANT

Altra vegada peccaren los fills de Israel contra Déu e adoraren les ydoles, e Déus liurà'ls en les mans dels filisteus e de Amon. E foren molt opremuts e treballats per aquells .XVIII. anys tots los fills d'Israel qui eren deçà lo flum Jordà, e guastaren los de Judes e de Benjamín e d'Effraym. E lavors Israel cridà mercé a Déu, e Déu respòs fort durament: «Anats e reclamats los Déus que havets elegits». E lavors aquells gitaren totes les ydoles que tenien de tots los lurs térmens, e lavors Déus hac-ne pietat.

¶¹⁵² Tant el relat de *Jutges* (10: 2) com les fonts recurrents del cronista situen en vint-i-tres anys la durada de la judicatura de Tolà, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1283; BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 23v.

E ladonchs era hun hom molt poderós en batalla, lo qual havia nom Yepté, e era bort,¹⁵³ e ach muller e fills, e era príncep en Galaat. E los fills, per menyspreu per ço com era bort, gitaren-lo de si e anà-sse'n a hun loch que havia nom Top, e ajustaren-se a ell alguns hòmens d'armes. E los de Galaat anaren a ell e dixeren-li: «Sies tu nostre príncep e combat contra·ls fills de Amon». Als quals ell respòs: «No sou vosaltres aquells qui m'avets avorrit e gitat de ço del nostre?» E aquells respogueren: «No t'havem avorrit, ans venim perquè·t seguexquan». E dix Yepté: «Donchs jurau-m'o».

E ells feren-ho e passaren ab ell en Masat, e humilià's davant ¶^{87v} Déu. E lavors los fills d'Israel ajustaren-se tots en Masat contra los amonites, qui havien posades les lurs tendes en Galahat. E ladonchs, Yebté tramés a dir al rey Amon que's partís de la sua terra, si no, que ell lo'n faria exir per força. E aquell li respòs: «Israel me havia tolta la mea terra com venia de Egipte, la qual yo havia posseyda .CCC. anys, e ara l'a recobrada, e no la lexaria per res». E lavors dix Yepté: «Déus sia jutge entre mi e tu». E lavors ajustà les gents e axí com anava a la batalla, feu vot e promés que, si Déus li liurava Amon en les sues mans, que aquell que primer li exiria a carrera de la sua casa, com tornaria de la batalla, que li'n faria sacrifici. E Yebté vench a la batalla e ferí rigorosament de molt gran plaga e matà'n molts e foren humiliats davant los fills de Israel.

E axí com se'n tornava de la batalla, isqué-li a carrera una filla que havia tan solament, la qual amava molt, la qual venia ballant e tocant hun tamboret per guoig de la victòria de la batalla de son pare. E com Yebté la veu venir va's squinsar tot, e dix: «Ay, ma filla, e què faré del vot que he fet a Déu que t'hauré a sacrificar?» E aquella li dix: «Fes de mi tot ço que ajes promés a Déu, mas deman-te una gràcia: que vaja per les muntanyes ab mes companyones dos mesos, planyent e plorant la mia virginitat». E lo pare dix que li plahia.

E com los dos mesos foren passats, tornà-sse'n a son pare. E llavors Yepté feu sacrifici a Déu de aquella, segons havia promés. Aquest Yepté fou indiferent en lo vot que feu, car si li fós exit hun ca e atra cosa inmundada, aguera-la a sacrificar. E axí fou indiscret en lo votar, e fou cruel en cumplir lo vot, que matà a sa filla.¹⁵⁴

[13]

CAPÍTOL .XII. COM YEPTÉ FOU PRÍncep E JUTGE DELS FILLS D'ISRAEL

E per ço com Yepté no havia demanat, los d'Effrahim vengueren contra ell e combateren-lo ensemps. E Yepté, ab los hòmens de Galaath, combaté's ab aquells

¶¹⁵³ Al marge dret: *Rey bort.* ¶¹⁵⁴ Al marge esquerre: *Nota. De vot indiscret.*

¶^{88r} e vencé'ls, e moriren-ne .XII.¹⁵⁵ dels d'Effrahym. E Yepté tornà-sse'n e romà's la terra en pau, e fou príncep e jutge del poble d'Israel .VI. anys, e morí's.

En aquest temps, Èrcules caygué en una gran malaltia pestilencial e morí's. E per remey de la gran dolor que passava, gità's en una gran flama de foch,¹⁵⁶ e'n aquesta guisa morí.

[14]

EN AQUEST TEMPS FON PARIS, TROYÀ. CAPÍTOL .XIII.

En aquest temps, Paris, fill del rey Príam de Troya, vench en una font hon trobà tres deesses, les quals li dixeren que jutjàs qual era la més bella de aquelles, e cascuna li promés dar son do si jutjava per aquella. E la una li promés dar grans riqueses, l'altra li promés victòria en les batalles e l'altra li promés dar la pus bella dona de Grècia. E per ço com los grechs tenien Uxiona, germana de son pare, ell jutjà aquella que li havia promés la pus bella dona de Grècia ésser la pus bella de totes, e anaren-se'n. E lavors Paris dix-ho al rey Príam, son pare, lo qual tenia .XII. fills molt bons cavallers e savis, los quals tots acordaren que jamés no devia res innovar entrò que'l rey Príam agués tramés a dir als grechs que li tornassen Uxiona, lur germana.

E de continent, Príam tramés sos misatges als grechs, que li donassen Uxiona o que la prengués per muller Thalamon, que la tenia per amiga. E los grechs respongueren que no'n farien res. E tornats los misatges, molts contrastaren a Paris que no fes aquella empresa. E ell, no contrastant lo dit de aquells, feu bé armar una nau e mes-se en la mar.

E un dia arribà en una ylla deserta hon avia un temple del déu Apol·lo. E per cars trobà-y Elena, muller de Menalau, rey de Macedònia, que era venguda aquí per vetllar, la qual era la pus bella dona de Grècia. E de continent que Paris la veu, enamorà's d'aquella e ella d'aquell, e pres-la del temple e mes-la en la sua ¶^{88v} nau e donaren vela. E encontraren en la sua nau a Menalau en mar e Anthènor; e no sabent lo fet, no's dixeren res.

E Paris vench a Troya ab Elena, e com los grechs saberén que Paris se n'havia menada Elena, tingueren-se molt per injuriats e ajustaren-se molts. E tots los reys e duchs dels grechs <e> feren gran navili, e foren entre tots .M.CCL. naus. E feren cap e major de tot l'estol lo rey Agamènon, germà de Menalau, e vengueren al port de Troya. E volents exir a terra, vench Èctor, fill del rey Príam, ab gran cavalleria de Troya, e contrastà'ls la exida e mataren-los molta gent.

¶¹⁵⁵ Es tracta d'un error de còpia. La xifra de baixes dels efraïmites que indica la font de la crònica és de «quadraginta duo millia», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1284.

¶¹⁵⁶ Al marge esquerre: *Com morí Èrcules.*

A la final, ab molt gran treball, ells prengueren terra e après assetjaren la ciutat. E Èctor, lo gran cavaller, isqué'ls a batalla e combaté'ls tan fort que'ls tornà entrò a les naus, a la riba de la mar, e matà molts dels grechs. Enaprès, hagueren moltes batalles en les quals los grechs perdien molta gent. E Achil·les, lo gran cavaller dels grechs, vehent que Èctor destrouia axí los grechs, tench-li esment. E un dia encontraren-se en la batalla e Èctor naffrà'l, e aquell se adobà les naffres e portà ab si molts e tornà a la batalla. E trobà Èctor, que estava decantat per pendre hun elm, e ferí'l ab la lança e matà'l. Axí metex, dix als mirmidons, qui eren seus, que tinguessen a prop Tròyol, qui era molt bon cavaller, e mataren-lo. E après, Paris matà Achil·les, lo qual era enamorat de Políxena.

E finalment, durà lo seti .X. anys, e per tració de Eneas e de Anthènor, los grechs prengueren Troya e mataren lo rey Príam. E Pirrus matà Políxena, filla del rey Príam, en venjança de son pare, qui era mort per aquella. E destrouïren e enderrocaren tota la ciutat e lo gran castell de Yllion, molt noble, e tornaren-se'n en lur terra, e los demés periren en la mar; e moriren dels troyans en lo setí, .DC^M., e dels grechs, .DCCC^M. hòmens.

E après ^{89r} Franconus, fill de Èctor, vench-se'n en França e hedificà la ciutat de París e Troys en Campanya. E Eneas vench-se'n en Ytàlia e pres per muller la filla del rey Bati, e del linatge d'aquell isqueren Romolus e Remolus, qui hedificaren Roma. E Anthènor feu e hedificà Venècia.

[15]

CAPÍTOL .XV. COM JUTJÀ BASÀ E AYLON EN ISRAEL

Aprés de Yepté, jutjà Bassà Israel, del trip de Judà, qui era de Batlem, .VII. anys; e hac .XXX. fills e .XXX. filles. Aprés de Basà, jutjà Israel Ylion .X. anys, del trip de Zabulon. Aprés de Aylon, jutjà Israel Abdon, del trip d'Effrahim, .VII. anys. Sots aquests tres jutges, lo poble d'Israel no's partí de Déu e reposà la terra en pau. En aquest temps fou Salamon fill de Nason.

[16]

COM PECCÀ LO POBLE DAVANT DÉU ALTRA VEGADA. CAPÍTOL .XV.

Lo poble d'Israel peccà davant Déu altra vegada, e Déus liurà'ls en mans dels philisteus, als quals serviren .XXXX. anys. E Déus socità'ls Samsó, qui fou jutge .XX. anys, e vench per aquesta manera:

En aquell temps, era hun hom del trip de Dan, qui havia nom Manué, que havia fort bella muller, mas era exorqua, la qual pregà sovint Déu que li donà's fills. E l'àngel de Déu apparech ha aquella e dix-li: «Tu concebràs e parràs hun fill. E axí, guarda't que, d'aquí havant, no menges ni begues sinó segons la lig dels natzareus». Car natzareu vol dir sant. E donchs, dix-li l'àngel: «Lo fill que de tu naxerà serà natzareu d'aquí havant, e ell deslliurarà lo poble d'Israel».

E com la dona hac comptat açò a son marit e hac lohat l'àngel, qui era fort bell, aquell fonch molt trist, car era molt gelós. E aquella, per ço que l'ablanís, dix-li que abdós pregassen Déus que altra vegada l'àngel los aparegués abdós. E axí fou fet, e dix-los: «L'infant que de vosaltres naxerà serà natzareu tots temps de la sua vida, e appellareu lo seu nom Samsó, que vol dir fort e molt poderós». E aquells, lavors feren sacrifici ¶^{89v} a Déu sobre una pedra, e com l'infant fonch nat, apellaren-lo Samsó.¹⁵⁷

E crexqué e conegueren que seria propheta, e l'esperit de Déu començà <a> ésser en ell. E Samsó devallà hun dia en un loch dels filisteus, que havia nom Tamata, per veure .I. solemnitat que y feyen, e veu una donzella. E alçà-sse'n fort e dix a son pare e a sa mare que la y prenguessen per muller, los quals li dixeren: «Per què vols pendre muller de gent que no és circumsisa?»

E no sabien que açò fos voluntat de Déu. E axí com anaven per sposar-lo, vench hun leó en lo camí, e Samsó anà-sse'n vers ell en l'esperit de Déu. E no tenia res en la mà, e acostà's al leó e pres-lo per les barres, e esbarrà-lo'l tot, e morí tantost. E com ach sposada la muller, tornà-sse'n e girà's per veure lo leó que havia mort e trobà en la boca d'aquell hun exam d'abelles ab una brescha de mel. E pres la brescha e menjà'n e donà'n a son pare e a sa mare, e stojà'n per a sa esposada.

E lo dia de les nosces, Samsó proposà als convidats de les nocces una qüestió que, si la y soltaven, que·ls daria sengles vestidures forrades de sendat, e si no la y soltaven, que li'n donassen altres tantes com ells eren; e axí u fermaren tots. E Samsó dix: «Què vol dir “del menjant isqué menjar e del fort isqué suau dolçor?”»

E aquells, per tres dies que havien d'espai, no u pogueren soltre. E pregaren sa muller que l'haffalagàs e que u sabés de aquell què volia dir, e que·ls ho digués. E aquella, ab gran affany, sabé-u e dix-los-ho. E aquells vengueren a Samsó e dixeren-li: «Qual cosa és pus dolça que la mel ni pus fort que'l leó?» Respós Samsó: «Qual cosa és pus falsa ni pus enganyable que la fembra que u ha dit?»

E l'esperit devallà sobre Samsó e vench-se'n ha hun loch que havia nom Escalon, e matà-y .XXX. hòmens e pres les vestidures d'aquells, e tramés-les als hòmens que li havien solta la qüestió. E açò fet, fou yrat contra sa muller, e tornà-sse'n a casa de son pare. E sa muller pensà's que la havia dexada, pres altre marit. E en ¶^{90r} temps de les messes, vench Samsó a veure sa muller, e son sogre

¶ ¹⁵⁷ Al marge dret: *Nota. De Samsó.*

dix-li que sa muller havia pres altre marit, mas que ell tenia un altra filla pus bella, que la y daria, si la volia. E lavors dix Samsó: «D'aquí havant, yo no hauré culpa contra los philisteus».

E pres .CCC. raboses e ligà-les de dues en dues e lligà-les sengles falles en les coses, e mes-hi foch e lexà-les anar. E cremaren totes les messes e vinyes e olivars dels philisteus. E aquells tansost se pensaren que Samsó ho havia fet, e anaren a casa de son sogre e meteren-hi foch. E Samsó ferí, enaprés, de grans plagues los philisteus e de molts mals que'ls feu, de què estaven tots sbalahits. E lavors los philisteus pujaren en la terra de Judà, e los hòmens de la terra dixeren-los: «Per què sou pujats contra nos, que som vostres vessalls? E aquells dixeren: «Per ço som venguts, que liguem a Samsó». E pujaren a Samsó tres hòmens e digueren-li: «No sabs tu que'ls philisteus nos senyorejen? Per ço som venguts, que't liguem e't menem a ells axí com nos han manat». E Samsó dix-los: «Jurats-me que no'm matareu e lexaré'm ligar». E aquells lo y juraren e ligaren-lo ab dues cordes noves.

Axí com los philisteus lo tiraven ab gran goig, l'esperit de Déu vench sobre ell e rompé los ligams axí com si fossen hun fil. E pres una galta d'ase que jahia en terra e matà mil hòmens, tots los altres fugiren. E après d'açò vench-li gran set, que morir-se cuydava, e clamà mercé a Déu que li ajudà's. E Déu obrí hun quexal en la galta de l'ase e isqué'n hun toll d'aygua a manera de font e begué. E Samsó no temia los filisteus e anà ha hun loch lur, que havia nom Gatza, e veu una fembra pública e entrà-sse'n ab aquella en ça casa.¹⁵⁸ E com los de la ciutat ho saberem, posaren guardes a la porta de la ciutat per ço que, com exiria al matí, lo matassen. E Samsó levà's a mija nit e pres abdós les portes de la ciutat ab totes les tancadures e posà-les-se als muscles e pujà-les en hun ^{90v} gran munt que y havia.

E après d'açò, amà una fembra, que havia nom Dalida, que habitava en lo munt de Sorech, e tenia-la per amiga. E .V. savis dels philisteus vengueren a ella e digueren-li: «Sàpies hon té la força Samsó e cascú de nosaltres dar t'em mil cedres d'argent». E Dalida afalagà a Samsó que li digués hon havia la força e ell dix: «Si yo era ligat ab .VII. cordes noves de nirvis, seria axí com los altres hòmens». E ella, dormint Samsó, ligà'l ab les .VII. cordes que l'aportaren los philisteus, los quals staven en casa amagats. E com aquella lo hac ligat, anà <a> cridar Samsó: «Leva't, que havet ací los philisteus sobre tu». E ell levà's e rompé totes les cordes axí com hun fill.

E altra veu, ligà-li .VII. vedilles de cabells del cap ab una corda de tres fils e ficà'ls en terra ab un clau. E com haçò hac fet, despertà'l, dient-li açò que havia dit. E aquell donà tan gran tirada que tot ho arrancà. E lavors Dalida fonch fort trista e cuydà morir de dol e desplaer. E lavors Samsó dix-li la veritat: «En axí, yo són natzareu del ventre de la mia mare, e si yo havia lo cap ras, yo perdria tota la força».

¶ ¹⁵⁸ Al marge dret: *Nota. De Sam[só].*

E llavors Dalida appellà los .V. savis dels philisteus e dix-los que portassen la moneda que li havien promesa. E ella feu dormir Samsó en la sua falda e feu-li raure lo cap a hun barber mentre dormía. E tantost, l'esperit de Déu se partí d'aquell. E los philisteus prengueren-lo e exortaren-lo, e menaren-lo per lur terra. E après, meteren-lo en càrcer en la ciutat de Gatza, e a les solemnitats menaven-lo al temple per scarni. E après, com los cabells li foren un poch crescuts, un dia que era gran festa, entraren los prínceps e molt poble en lo temple per fer sacrifici a lur Déu, que havia nom Dagon e feren venir Samsó perquè l'escarnissen. E aquell dix al fadrí qui'l menava: «Acosta'm a la colona —la qual sostenia tot lo temple— e reposaré hun poch». E aquell ¶^{91r} feu-ho. E Samsó feu oració a Déu e abraçà la colona, e donà una gran percutida e dix: «Ací morrà Samsó e tots quants són en la maysó». E caygué lo temple dessús tots e moriren-hi .III^M. persones. E après vengueren sos parents e soterraren-lo. En aquest temps fou sobiran sacerdot Ozies. E fonch Boz, fill de Salamon.

[17]

CAPÍTOL .XVI. COM ELY FOU SACERDOT E JUTJÀ ISRAEL .XX. ANYS

Aprés de Samsó, jutjà Ely .XX. anys Israel, e transportà en si lo sacerdoti e tolgué'l a Ozí, qui era de Aleazar, e hac-lo ell, qui era de Ytamar; axí que fou ensemps jutge e sacerdot.

En aquest temps fou hun hom que havia nom Alchanà, del trip d'Effrahym, qui era de la ciutat de Ramatay, que enaprès fou dita Abirimathia. E aquest era levita, lo .XIX. de leví, e havia .II. mullers, ço és, Anna e Femenea. E Anna era fort bella, mas era exorqua, e l'altra havia fills. E Anna era fort trista, e dix-li <a> Alchanà: «i no valch yo més que deu fills? No't dones desplaer». E Anna anà-sse'n davant lo tabernacle per fer oració a Déu. E Elí dix-li, sacerdot qui estava a la porta, [...] ¹⁵⁹ e aquella, fahent oració, dix a Déu: «Senyor, si tu'm dones hun fill, yo'l te consagraré e'l daré que sia per tostemps al teu seguir». E Ely dix-li: «Anna, Déus te darà ço que demanes. Ves-te'n en bona ora».

E llavors Anna se n'anà segura per les paraules del sacerdot, la qual après infantà hun fill e appellà'l Samuel. E com l'infant ach .VII. anys, portaren-lo en Ciló

¶ ¹⁵⁹ En aquest punt el copista se salta un fragment. Segons la font, Anna es dirigí a Elí preguntant que Déu li proporcionés descendència. Elí veia que Anna movia els llavis, però no entenia res del que deia; llavors, el sacerdot li

preguntà si havia begut alcohol. Ella respongué que no i, llavors, li explicà el seu problema. Elí li encomanà que, a tal efecte, fes oració a Déu, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, cols. 1296-97.

e offeriren-lo a Déu e comanaren-lo a Elí que l'administràs e que administràs lo tabernacle, e a .XII. anys administrà davant Déu. E aquells, fet açò, tornaren-se'n en lur casa.

E los fills de Elí peccaren contra Déu en lo servir que fahien per avarícia e per luxúria. E Elí era molt vell e représ-los fort tèbeament dient: «Vosaltres feu trespassar lo poble de Déu de la sua carrera». E vench l'àngel a Elí e dix-li <a> aquell: ¶^{91v} «Qui m'honrarà, yo'l glorificaré; e aquell qui m menysprearà, yo'l menysprearé. E per ço yo tolré lo sacerdoti de tu e de la tua casa e veuràs ton enamich en lo temple». E açò fou complit en lo temps de Salamó, com Sadoch, qui era de Eleazar, fou fet sacerdot e'n fou gitat Habiatar, qui era de Ytamar. E dix-li: «Mes que gran partida de la sua casa se morrià en breu».¹⁶⁰

[18]

CAPÍTOL .XVII. COM SAMUEL FOU ELEGIT PROPHETA PER DÉU

Enaprés d'açò, Elí estant en son lit e Samuel dormint en la sua cambra, prop Elí, Déus appellà'l e dix: «Samuel, Samuel». E aquell levà's e anà-se'n a Elí e dix: «Senyor, què vols? Tu m'has appellat». E Elí dix-li: «Ve-te'n, mon fill, que yo no t'he appellat». E Samuel tornà's a dormir. E altra vegada cridà'l Déus, e aquell vench a Ellí. E lavors Ely pensà's que Déus l'avía cridat e dix-li: «Si d'aquí havant te crida, digues-li: “Parla, Senyor, que ací és lo teu servidor”». E axí feu, e Déu dix-li aquelles matexes menasses contra la casa de Elí, les quals li havia dites l'àngel.

E com vench per lo matí, Elí cojurà a Samuel que li digués tot ço que Déus li havia dit, e aquell lo y comptà tot. E Elí dix-li: «Déus faça açò que li platja». E era lavors Samuel de edat de .XXI. anys e crexquén. E tot Israel conegué que era

¶¹⁶⁰ Al marge esquerre i inferior, sota la rúbrica *Prophetas*, el copista redacta el credo apostòlic intercalant els noms dels apòstols i profetes amb tinta vermella. Transcrivim la nota marginal ressaltant tipogràficament aquests noms: *PETRUS: Credo in Deum, Patrem omnipotentem, creatorem celi et terrae. JEREMIAS: Patrem invocabimus qui terram fecit et condidit celos. ANDREAS: Et in Iesum Christum, filium [ei]us unicum Dominum Nostrum. DAVID: Dominus dixit ad me filius meus [es] tu. IACOBUS: Qui conceptus est de Spiritum Sancto, natus ex Maria Virgine. ISAIËS: Ecce virgo concipiet et pari filium. Iohannes: Passus sub Poncio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus. ZACARIES: Aspicient in me, Deum quem confixerunt. [TH]OMAS. Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a*

mortuis. OSSES: Ero mors tua, [ero] morsus tuus in inferno. IACOBUS MINOR: Ascendit ad celos, sedet ad dexteram Patris Omnipotentis. [AM]OS.: Ipse est qui edificat ascensionem suam in celo. FILIPUS: Inde venturus iudicare vivos et mortuos. [SED]ECHIE: Ascendam vos in iu[dici]o et ero testis [velox] BERTOMEUS: Credo in Spiritum Sanctum. IOEL: Et effundam [de spu] meo super [omnem] carnem. MATHIA: Sanctam [Ecessi]am Catholicam, sanctorum comunionem. MICHEAS: Invocabimus nomine Domine et servant ei. SIMON: Remissionem peccatorum. MELECHIAS: [Do]minus disponet omnes iniquitates meas. IUDAS: Carnis resurrectionem. DANIEL: Educam te de sepulcris tuis popule meus. MATHEI: Et [vi]tam aeternam, amen. DANIEL: Vigilabunt omnis alii ad vitam alii ad [obpr]obrium.

ver propheta de Déu, e demanà'l de consell en ço que havien a fer. E propheta a .XII. anys e de aquest comensaren los prophetas a dir e appellaren-se profetas. Hon .XX. són estats los prophetas principals, .IIII. majors e .XVI. menors. Los majors són: Ezechiel, Ysahies, Geremies e Daniel. Los menors: Samuel, Natan, Eliseu, e Zacaries, Baruch, Osé, Joel, e Amós, Abdias, Micheas, e Nahum, Abacuch, Soffonias, Aggeu e Malechias. E foren dos prophetas d'altra part los majors de tots, ço és, Daviu e sant Johan Babtiste, los quals tots prophetaren o parlaren de Jesucrist.

[19]

CAPÍTOL .XVIII. COM FONCH PRESA L'ARCHA DE DÉU AL POBLE D'ISRAEL

¶^{92r} Esdevench-se que·ls philisteus se ajustaren en batalla en un loch que havia nom Affech contra·ls fills d'Israel. E axí metex, hi anaren los d'Israel a la batalla, e Israel fou vençut, e moriren-hi .IIII. mília hòmens. E digueren los pròmens antichs a Elí: «Aportem l'archa de Déu de Siló a la batalla». E aportaren-la.

E anaren ab l'archa dos fills de Elí, ço és Effin e Finees, e lur pare manà'ls que no tornassen a ell sens l'archa. E los philisteus combateren-se fort e Israel fou vençut e fugí, e moriren-hi .XXX^m. hòmens e los dos fills de Elí, e fou presa l'archa de Déu. E vench hun fadrí de la batalla e dix-ho tot a Elí, lo qual sehia en una cadira, e com hac oyt la mort de sos fills e del poble, sostengué-u passientment. Mas, com hac oyt que l'archa era presa, caygué de la cadira detràs e trencà's lo cap e isqué-li lo cervell, e morí tantost.

E los philisteus portaren-se'n l'archa en Azot e posaren-la en lo lur temple, prop del seu déu, que havia nom Dagon, en senyal de victòria. E com vench per lo matí, trobaren Dagon que jahia en terra abocat davant l'archa e tornaren-lo en son loch. E l'endemà per lo matí, trobaren-lo en terra toltes les mans e lo cap, e jahia sobre'l lindar de la porta.

[20]

CAPÍTOL .XIX. COM DÉU FONCH AGREUJAT CONTRA LOS DE AZOT

E Déus fou agreujat contra·ls de Azot e ferí'ls en los pasterols¹⁶¹ de morenes, que·ls podria tots los pasterols e budells. E exien rates dels camps e rosegaven-los

¶¹⁶¹ En realitat diu: *pastorels*.

los pasterols e los budells, e feren-se bragues de pells. E los preveres dixeren-los: «Aquesta plagua ve per rahó de la archa que tenits. Trametets-la'ls e passats-hi .V. culs d'or e .V. rates per les .V. ciutats que són ferides, e posats l'archa sobre una carreta e tiren-la dos vaques jóvens. E si se'n van la via de Barsemis, l'archa es causa del nostre mal, e si van per alte camí, seran sdeveguts per cars.

E feren-ho axí. E les vaques ¶^{92v} anaren-se'n bramant dret camí de Barsames, e los barçamites segnaven-los somrients. E vench l'archa en lo camp de Josué, bersamita, e estech-se allí. E los barsamittas havien por de tocar l'archa, e trameteren per los hòmens de Carrianrim que la se'n portassen, los quals la aportaren a casa de Aminadab, que era home just en Gabaà, e establiren son fill Eleazar que fos sacerdot e guardàs l'archa. E estech allí vint anys tro al .VIII. any del regne de Saül, qui la mudà en les tendes. E estech l'archa presa en poder dels philisteus set meses. En aquest temps fou Obet, fill de Boz.

[21]

COM APRÉS LA MORT D'ELÍ, FOU SAMUEL JUTGE. CAPÍTOL .XX.

Aprés la mort de Elí, fou Samuel jutge del poble d'Israel .XXX. anys. Aquest, veient la gran confiança que'l poble havia en Déu, dix-los: «Pujau en Massat per ço que prech Déu per vosaltres». E com hi foren pujats, escampà sobre aquells aygua, en la qual havia conjuracions e malediccions; de la qual, si negú que fos ydòlatri ne bevia, tantost se tenien lo labis pegats los uns ab los altres ab senyal d'amistança. E pres una ydola e feu-ne pols e mesclà-la ab aquella aygua, e donà'n a beure al poble. E en les barbes coneix los ydòlatres axí com feu Moysés.

E com los philisteus saberem que Israel era ajustat sens armes en Massat, armaren-se e pujaren contra ells. E Israel hac gran por e dix a Samuel: «Crida a Déu per nos». E Samuel pres hun anyel e offerí'l a Déu en holocaust. E dementres que Samuel pregava a Déu, los philisteus començaven la batalla. E nostre senyor Déu començà a fer gran brogit sobre aquells e gran terratrèmol, e la terra obrí's en alguns lochs. E aquells donaren a fuyta e foren morts e destruïts per los fills d'Israel, qui'ls acasaren tro als térmens de lur terra. E los philisteus, ladonchs, acordaren entre si que, d'aquí havant, no entrassen en los térmens d'Israel mentre ¶^{93r} Samuel visqués.

E Samuel jutjava lo poble en Batel e en Galgala e-n Masat, car aquestes tres ciutats eren de gran fama: Bethel, per lo sompni de Jacob; Galgala, per la segona circuncisió que y fou donada; e Massat, per ço com Josué hi estava fort sovent. Samuel pujava en aquestes en les festes solemmials, ço és, a Pasqua Florida e a Sinquagèsina e a Cenofogia, que és la festa dels tabernacles. E aquí jutjava al poble. En los altres dies, lo poble pujava a ell a jutjar en Ramata.

CAPÍTOL .XXI. COM SAMUEL MES SOS FILLS PER JUTGES EN ISRAEL

Aprés d'açò, Samuel se fou envellit. E havia dos fills, ço és, Johel e Habiàs; e posà la hu en Betel¹⁶² e l'altre en Berçabé, per ço que jutjassen en lo poble; los quals se declinaren <a> avarícia e regiraren los juhís, la qual cosa desplaugué al poble. E digueren tots a Samuel: «Dona'ns rey qui'ns jutge axí com les altres gents». La qual cosa desplaugué molt a Samuel.

E com hac demanat de consell a Déu, e dix-li Déu: «Veges que'l poble no ha gitat tan solament a tu de si, mas encara a mi per tal que no regne sobre ells. Emperò digues-los primer lo dret del rey».

E Samuel dix-los: «Aquest serà lo dret del rey: los vostres fills seran sos servidors e cavallers, correus e lauradors e ferrés de les sues armes. E les vostres filles seran cuyneres, ayguateres e pastadores sues. Los vostres servents e les vostres serventes e les vostres bèsties posarà en la sua obra. Les millors coses vostres darà als seus servidors e vosaltres seguets sos vessalls». E respòs lo poble: «No t'escoltarem més, mas haurem rey e batallarà davant nos». E Samuel dix-los: «Tornats-vos-ne cascuns en vostres lochs, que en breu yo us apellaré, com sabré de Déus qui us darà per rey».

E era hun hom de Benjamín qui havia nom Cis e havia ^{93v} hun fill que havia nom Saül, lo qual era lo major hom qui fos en Israel. E aquest vench ab hun fadrí seu en Ramata per cercar les someres que son pare havia perdudes, e vench a Samuel per demanar-li de les someres perdudes. E ja Déus havia dit hun dia abans a Samuel: «Demà <a> aytal ora, te trametré hun hom de Benjamín, lo qual untaràs en rey».

E com Samuel hac guardat Saül, dix-li Déus: «Havet l'om que yo t'avia dit». Ladonchs, dix Samuel a Saül: «Yo so l'om qui tu cerques, vine e dinar t'as ab mi, e no hajes ànsia de les someres, que ja són trobades». E anaren-se dinar. E per lo matí, com fo fora la ciutat, dix-li Samuel: «Vaja-se'n lo teu fadrí primer, e tu atura't per tal que't diga les paraules de Déu». E Samuel tragué hun cetrill ple d'oli que havia hun forat en lo costat e escampà-lo-y sobre'l cap, e besà'l en la boca e dix-li: «Déus te ha habitat e exaltat sobre la sua heretat». E dix-li: «Ajustar-nos em tots en Galgala, e allí farem offrenes per .VII. dies per la tua consacració; e sperar m'as tro que yo sia vengut a tu».

E Saül partí's de aquell e sabé com les someres eren ja trobades, e tornà-sse'n a casa de son pare. E en aquest temps fou Jesé, fill de Obet. E ací fenex lo *Libre dels Jutges* e comença lo *Primer libre dels Reys*.

¶ ¹⁶² En realitat diu: *Betlem*. Corregim a partir de la font: «alterum in Bethel, alterum in Bersabee», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198,

col. 1303. El relat bíblic, en canvi, situa els dos germans administrant justícia només a Beerxeba (1Sa, 8: 2).

[REIS .I.]

[1]

ACÍ COMENSA LO *PRIMER LIBRE DELS REYS*. CAPÍTOL .I.

E Samuel appellà lo poble e dix: «Estats davant Déu e faré sorts per los trips e per les famílies e per les cases e per los caps». E la sort caygué en la trip de Benjamín, e devallà tro a Saül. E com lo hagueren untat, establiren-lo en lo mig del poble, e fou pus alt que tots del muscle ensús. E tot lo poble cridà e dix: «Viva lo rey».

E posaren lo libell de la lig del rey qui scrivi Samuel en lo tabernacle, qui era en Ciló, e puix tornaren-se'n tots en ^{94r} lurs lochs. E Saül anà-se'n a sa casa en Gabaà. E sdevench-se après de hun mes, que Naàs, amonita, asetjà la ciutat de Jabés-Galaat. Los de la ciutat digueren-li que fes pau ab ells e servir-li-en. E respòs Naàs: «Yo faré pau ab vosaltres si volets que us traga a tots los ulls drets», per ço que ab l'escut se cobrissen l'ull esquerre e que no volguessen res a batalla. E aquells respongueren-li: «Da'ns .VII. dies d'espay». E aquest feu-ho, e aquells trameteren misatges per tot los térmens d'Israel. E vengueren en Gabaà a Saül e comptaren-li tot lo fet.

E l'esperit de Déu vench sobre Saül, e pres dos bous que portava e feu-ne fer peses e tramés-les per tots los térmens de Israel dient que, tot hom que no hixiria e no seguiria Saül, que axí seria fet d'aquell com era fet d'aquells bous. E la temor de Déu espahordí tot lo poble e isqueren. E foren .CCC^M. hòmens, e los de Judà foren .XXX^M. E digueren als misatgers de Jabés: «Demà haurets salut». E Saül partí lo poble en tres parts. E ora d'alba, ferí en la host dels enemichs e destrouí Amon ab gran plaga. E lavors dix tot lo poble: «Regne Saül». E dix Samuel: «Anem en Galgala e renovellem allí lo regne».

E com foren en Galgala, untaren Saül en rey la segona vegada. E dix Samuel al poble: «Aveus lo rey que va davant vosaltres. Avets dextat Déu, senyor vostre, e a mi. E açò us serà senyal que Déus vos ha donat rey en la sua yra. Veus que temps és ara de les messes e yo reclamaré Déu, e darà-us huy trons e lamps, calabuixó e pluja». E tantost fou fet contra costum del temps e de la terra. E lo poble hac temor e dix: «Prega Déu per los teus servidors, car havem affegit mal als nostres peccats com havem demanat lo rey».

En aquest temps fou sacerdot Achicop.

CAPÍTOL 2. COM SAÛL FONCH LO PRIMER REY SOBRE TOT LO POBLE D'ISRAEL

Saül fonch lo primer rey sobre tot lo poble d'Israel, e regnà .XVIII. anys. E com començà a regnar era axí humil com infant d'un any. E regí ¶^{94v} justament lo poble dos anys. En los altres anys no fo rey, mas tirant. E los philisteus havien posades guardes en Gabaà e havien guarnit lo loch axí com si fossen senyors en Israel. E Saül vench en Batel ab .III^M. hòmens e Jonatàs, son fill, vench en Gabaà ab mil. E ferí en los hòmens que y staven dels philisteus, e pres-los e destrouí'ls tots. E com los philisteus ho saberén, ajustaren-se a batalla contra Israel ab .X^M. carretes e .VI^M. hòmens a cavall, e de peu sens nombre. E Saül pujà en Galgala e appellà tot lo poble. E dix a Samuel que demanàs a Déu de consell. E com hac esperat a Samuel .VII. dies, lo poble se fo sllenegat e partit d'ell. E hagneren por e amagaren-se en les coves, e altres passaren lo flum Jordà.

E com Saül veé que Samuel tardava massa e que li era gran dan, offerí sacrifici a Déu. E com ho hac fet, aveus Samuel que venia, lo qual représ a Saül perquè havia sacrificat sens ell. E dix-li: «Lo teu regne d'aquí havant no·s levarà, car Déu se ha cercat hun hom a la sua voluntat que regesca lo seu poble». E anàsse'n Samuel. E Saül isqué contra los philisteus ab lo poble, e no eren ab ell sinó .DC. hòmens. E no y havia lances en tota la sua host, sinó la sua e de Jonatàs, car los philisteus se n'havien fet anar tots los ferrés de Israel en lur terra. E Saül feu portar l'archa de Déu en les tendes.

E sdevench-se que hun dia, Jonathàs isqué ab son scuder per veure l'estatge dels philisteus, e negun no·n sabia res. E dix a l'escuder: «Quant los veurem, si·ns dien “aturats-vos aquí entrò que nos hi siam”, aturem-nos; e si·ns dien “pujats a nos”, pugem, car Déu los nos haurà liurats en les nostres mans, e aquest serà lo nostre senyal».

E com los philisteus los veren, dixerén-los: «Pujats a nos». E lavors Jonathàs e'l seu scuder pujaren. E Déu espaventà tan fortment los philisteus e ferí en aquells e matà'n molts, e les tendes torbaren-se, e fogiren ¶^{95r} e mataven-se los uns ab los altres. E les guardes digueren a Saül la fuyta dels enemichs e saberén que açò havia fet Jonathàs. E lavors Saül perseguí los enemichs ab tots los qui eren ab ell. Tots aquells qui eren amagats e los qui eren fuyts mesclaren-se ab Saül e tornaren a la batalla e perseguiren los enemichs tro al vespre, que foren cansats, e mataren-ne molts.

E Saül havia quatre fills, ço és, Jonathàs, e Esay, Missua e Ysbolet; e na Micol, muller que fou de Daviu. E era príncep de la sua cavalleria Abner. E hac altra filla, qui hac nom Merob.

CAPÍTOL .III. COM SAMUEL DIX A SAÛL QUE DESTROUÍIS
AMALECH

Dix Samuel a Saül: «Déu diu que destrouesques Amalech e tot quant ha, que no'n romanga memòria per tal com contrastà a Israel com se'n tornava de Egipte». E Saül pres .CC^M. hòmens de peu e .X^M. hòmens de Judà per ço com eren los millors. E com fou entrat en la terra dix al cineu: «Partex-te de Amalech salvant los fills de Obal».

E los cineus partiren-se'n. D'allí havant, habitaren en Israel. E d'aquests isqué Racap, qui fou lo primer que establí hermites que visqueren solitaris en lo desert.¹⁶³ E lavors Saül ferí Amalech e ab poder de coltell destrouí-u tot, exceptat que perdonà Agaig, rey dels amelachites, e reservà lo seu bestiar. E dix Déu a Samuel: «Penit m'e com he fet rey a Saül».

E com Saül ach bastit hun arch de murta de pala de olivera en lo munt de Carmell en senyal de victòria, Samuel devallà-se'n a ell en Galgala, e Saül isqué-li a carrera. E com Samuel lo hac increpat perquè havia estojat Amalech, Saül, per scusar-se, dix que'l poble havia estojades les millors coses a Déu per ço que les hi offerís. Respòs Samuel: «Major cosa és obediència que sacrifici». E dix-li Saül: «Peccat he. Prech-te que prechs Déus per mi». E Samuel dix-li: «Déus te ha gitat, que no sies ja rey sobre Israel». E axí com se'n volgué anar, Saül lo pres per la vora del mantell, que s'esquinçà tantost. E Samuel dix-li: «Axí ha Déu tallat e partit^{95v} lo regne de tu e dels teus».

E Samuel manà que li portasen Agaig d'Amalech, e com davant li fonch, feu-lo tot specejar. E puix, vench-se'n en Ramata e Saül tornà-sse'n en ça casa en Ramata. E d'aquí havant, Saül no'l veu viu.

En aquest temps, com Saül havia .XV. anys que regnava, comensaren dos regnes, ço és lo regne dels corintians, en lo qual primer regnà Aloetes, en lo qual hac .XII. reys, lo qual durà tro al .XLII. anys del rey Ozies; e l'altre regne fou lo regne dels lacedonis, en lo qual primer regnà Euristes, en lo qual hac .X. reys, los quals deffalliren en lo .XLVIII. any del dit Ozies, rey de Judà. E Samuel plorava com Déus havia axí Saül lexat e gitat del regne.

¶¹⁶³ Al marge dret:
Racap fou lo primer que feu ermit[es].

[4]

CAPÍTOL 4. COM DÉU DIX A SAMUEL QUE UNTÀS EN REY DAVIU

E Déu aparech a Samuel e dix-li: «Humple un cetrill d'oli e ves a casa de Ysay, qui és dit Gessé, e unta hu de sos fills en rey. E per ço que no hajes por de Saül, mena hun vedell ab tu en scusa de sacrificar».

E vench-se'n a Betllem, a casa de Jessé, e dix-li: «Fem venir tos fills». E aquell li establí .VII. fills davant ab hun adobtiu, qui era fill de son fill Natan, lo qual havia affillat, e dix-li Samuel: «E són ací tots tos fills?» E respós Jessé: «Encara n'i ha hu petit, qui pex les ovelles». E feu-lo venir per manament de Samuel, lo qual havia nom Daviu, e era roig, fresch e bell. E llavors Samuel untà'l en rey enmig de sos frares, e l'esperit de Déu endreçà Daviu e fou ab ell d'aquí havant.

E l'esperit de Déu partí's de Saül e pres-lo l'esperit maligne, e contornà'l de part de Déu. E digueren a Saül los seus servidors: «L'esperit maligne te tabuxa, hajes hun hom qui sàpia tocar esturments e sostendràs-ho pus laugerament».

E aquell feu-se venir Daviu, qui sabia bé tocar de tots sturments. E com l'esperit maligne lo prenia, sonava Daviu lo salturi¹⁶⁴ o la guitarra, e Saül o sostenia pus laugerament. E Daviu ¶^{96r} tornà-sse'n a casa de son pare. E quant Daviu se'n fonch partit, l'esperit maligne, a cap de poch, agreujà molt a Saül.

[5]

COM SAÜL FEU CRIDA QUE QUI MATÀS GOLIÀS, JAGANT, LI DARIA SA FILLA. CAPÍTOL .V.

Esdevench-se que'lls philisteus se ajustaren a batalla contra Israel, e Saül e Israel posaren les tendes en la Vall del Roure. E havia en la host dels philisteus hun jagant que havia nom Goliés. E aquest fonch fill de na Orphà, nora de Helimàlech, que havien preses entre ella e na Rut per marits dos fills de Helimàlech e de na Noemí, lo qual se n'era anat ab sos fills e ab sa muller en la terra de Moab per la fam que era en la sua terra de Bethllem; e lo qual e sos fills moriren sens fills que no lexaren de lurs mullers. E na Noemí tornà-sse'n en Batllem ab na Rut, ça nora,

¶¹⁶⁴ Segons la font d'aquest passatge: «Igitur cum spiritus arripiebat Saul, David psallebat in cithara, et levius erat ei», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1311. El compilador introduceix el nom de dos instruments perquè identifica el verb *psallere* (fer

sonar un instrument de corda) amb l'instrument de corda anomenat *saltiri*, que prové del llatí *psalterium* i que s'emprava per indicar tant l'instrument musical com el conjunt dels salms bíblics, LEWIS i SHORT, *A New Latin Dictionary...* p. 1483.

qui no's volch partir de aquella. E na Orphà romàs-se en ça terra e pres per marit hun jagant, del qual hac .III. fills, ço és, Gesbí, Denob, Sefi e Goliés.¹⁶⁵ Aquest Goliés havia .VII. colzes e hun palm d'altària, e viltenia e desonrava Israel dient-los moltes vilanies e que y isquesen hu per hu, e aquell qui vencés, que·ls altres fossen fos vessals. E lo poble temorejaba'l molt.

E Saül feu fer crida que tot hom que matàs Goliés, que ell lo faria rich e·l daria sa filla per muller. E eren en la host de Saül .III. germans de Daviu, e lo pare tramés virtualles per Daviu. E com Daviu sabé ço que Goliés dehia, dix a sos germans que ell se combatria ab aquell. E fou denunciât a Saül, lo qual los feu venir davant. E Daviu li dix: «Yo, senyor, me combatrè contra'l philisteu». E Saül, per ço com lo veu tant fadrí, vedà-lo-y. E dix-li Daviu: «Yo matí hun leó e hun ors qui m'opremien lo bestiar, donchs, yo faré atrestal d'aquest philisteu incircunsís ab lo voler de Déu». E lavors Saül feu venir les sues armes a Daviu e com fou armat sentí's empatxat [¶]^{96v} e despullà's les armes.

[6]

COM DAVIU MATÀ GOLIÀS, JAGANT. CAPÍTOL .VI.

E llavors Daviu pres lo cerró e lo bastó que portava e mes-hi .V. pedres redones e pres la fona en la mà e isqué contra'l philisteu. E com aquell lo veu venir, menyspreà'l e dix-li: «Só yo ca, que ab bastó vens?» E dix-li Daviu: «Tu vens contra mi ab armes, e yo vench contra tu en lo nom de Déu». E Daviu tirà-li una pedra ab la fona e ferí'l sus al front, e ficà-la-y dins lo front. E tantost, tramés-li'n altra e ferí'l allí metex. E après tramés-li la terça e donà-li en aquell loch metex e mes-la-y tro en lo cervell, e caygué en terra. E Daviu, tantost ab lo seu coltell matex, levà-li lo cap. E per ço, d'ací havant fonch feta circuncisió ab coltell tallant, car d'abans se fahia ab pedra tallant.¹⁶⁶ E fet açò, los philisteus fugiren e Israel perseguí'ls tro a les portes d'Atharom.

¶ ¹⁶⁵ El relat de 1Sa 17, referent al combat entre David i Goliat, no explica l'ascendència ni cap germà del gegant filisteu. Per la seua banda, la font del cronista, en aquest punt, només indica que Goliat era fill d'una jueva i un gentil, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1311. La crònica identifica aquest Goliat amb el Goliat del *Segon llibre de Samuel*, que segons Comestor era fill de na Orpà i tenia quatre germans, això és Ixbí-Benob, Saf, Goliat i un quart, de nom desconegut, del qual només diu que tenia sis dits a cada extremitat,

MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1342. Aquests quatre són els gegants a qui es refereix 2Sa 21 (15-22). No obstant això, no és clara la relació del Goliat de 2Sa 21 amb el de 1Sa 17. En aquest sentit, vegeu *Bíblia Valenciana Interconfessional*, 2Sa 21, nota p. D'altra banda, el compilador, per tal que el seu còmput sume quatre, divideix el nom «Jesbibe-nob» que apareix a Comestor en dos: «Gesbí» i «Denob», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1342. ¶ ¹⁶⁶ Al marge esquerre: [A]cí començà [la] circuncisió ab coltell de Golàs.

E Daviu portà-sse'n lo cap e lo coltell de Goliés en lo seu tabernacle e de-
puix portaren-lo en Jerusalem. E Jonathàs despullà's les sues vestidures e donà-les
a Daviu. E axí com tornaven de la batalla, Daviu portava lo cap de Goliàs en la
lança, qui era tant grossa com una barra de texidor, ab lo ferre que pesava .CCC.
honzes, la qual havia dedicada a Déu. E exien les fembres de totes les ciutats ab
sturments e cantaven e deyen: «Saül n'a morts mil». E responien les donzelles: «E
Daviu .X^M.». E com Saül oy que la victòria donaven a Daviu, hac gran dolor en
son cor e gran enveja de Daviu; e no'l mirava ab bella cara, ans li tramés una lança
que tenia en la mà, e cuydà'l matar. E lavors Daviu partí's davant Saül.

[7]

CAPÍTOL .VII. COM SAÛL DIX A DAVIU QUE LI APORTÀS .CCC. PELLOFFES DELS PHILISTEUS E DAR-LI-HI A SA FILLA

Aprés, a pregaries de Jonathàs, feu-lo príncep de mil hòmens e dix-li: «Porta'm
.CCC. pelloffes¹⁶⁷ de pixes de philisteus e yo dar t'e ma filla per muller». E açò
feya per ço que morís. E Daviu ¶^{97r} anà-sse'n a Achoron ab los seus hòmens e
matà-y .CCC. filisteus, e apportà les pelloffes a Saül e dix-li que fessen les nosces.
E Saül, com a forçat, donà-li ça filla na Micol per muller. E volia-li gran mal en
son cor e tractava-li'l a mort, mas Jonatàs era gran son amich e havien feta amis-
tança abtre abduy. E aquell li descobria tot lo mal que li tractava Saül, e Daviu
fugia-li davant.

E vench en un loch que havia nom Nabé. E Achimàlech, qui era prevere,
maravellà's que'l gendre del rey era vengut tot sol. E Daviu dix-li: «Has res que'm
dons a menjar a mi e a mos companyons?» Respòs lo prevere: «No he sinó los
pans de la proposició», que posaven desús l'altar. Vehent la sua gran necessitat,
donà-li'n. E Daviu demanà-li armes, e donà-li lo coltell de Goliés.

E Dohech Ydumeu, qui era pastor de Saül, veu tot açò qui era allí. E Da-
viu anà-sse'n tantost e vench-se'n al rey de Gat, que havia nom Achís. E d'aquí
vench-se'n a Naàs, rey dels amonites, e aquí vench tot son linatge a ell. E tots los
qui eren en oy de Saül se ajustaren a ell e foren .CCCC. armats. E anà-sse'n ab
ells en Massat, qui era en Mohab, e comanà son pare e sa mare al rey de Moab.
E estigueren-se aquí mentre Daviu fou en guerra.

En aquest temps fou Gad propheta.

¶ ¹⁶⁷ Segons la font i el relat bíblic de 1Sa
18, Saül demanà a David cent prepucis filis-
teus, per bé que David li n'aportà dos-cents,

MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col.
1313. La crònica suma ambdues quantitats i si-
tua la xifra en tres-cents.

[8]

COM DAVIU FUGÍ PER POR DE SAÛL. CAPÍTOL .VIII.

Per consell del propheta Gad, Daviu se'n vench en la terra de Judà e fou en hun bosch que havia nom Hèreth. E Saül sabé que Daviu era aquí <e> vench en lo bosch. E Donech Ydumeu, pastor seu, dix-li: «Yo'l viu d'aquests dies en Nobé ab lo prevere Aximàlech, e donà-li què menjar e lo coltell de Goliés». E Saül fou fort yrat e appellà lo prevere Aximàlech e tots los altres preveres de Nobé e dix-los per què li havien donada ajuda. E aquells respongueren que no sabien que li fos fogit. E lavors Saül dix a Donech que'ls matàs ^{¶97v} e aquell matà'ls tots, e .LXXXV. vestits ab efoch de lli.

Aquests preveres instituí Samuel, e ell fou lo primer hom qui feu e instituí monestir de religiosos.¹⁶⁸ E feta la mort dels preveres, Saül destrouí Nobé, qui era vileta dels preveres, e matà tots los hòmens e fèmbras e bèsties que y eren, salvant Habiatar, fill de Aximàlech, qui fugí a Daviu e portà ab si l'efoch que Moysés havia fet. E dixli la mort que Saül havia feta de son pare e dels altres. E denunciaren a Daviu que'ls philisteus combatien un loch que havia nom Ceylà e guastaven les messes. E Daviu demanà de consell a Déu, e Déus dix-li que y anàs. E anà-y e ferí a aquells ab gran plaga e entrà-se'n en Ceylà. E com Saül hoy dir que allí era Daviu, aplegà la host per asetjar-lo aquí. E com Daviu ho sabé, isqué-se'n ab .DC. hòmens que tenia e anà-se'n en una munt d'una solitud que havia nom Zip. E Jonatàs anà-sse'n a Daviu e confortà'l, e dix-li: «Tu regnaràs en Israel e yo seré lo segon après de tu. E renovellarem allí lo jurament e la amistança que havem feta davant Gad, propheta».

[9]

COM DAVIU ANÀ EN LO DESERT DE MAHON PER POR DE SAÛL. CAPÍTOL .VIII.

Aprés vench-se'n ab los seus hòmens en lo desert de Mahon en un munt fosch e scur. E Saül vench-hi, e los seus hòmens tenien singlat lo munt entorn a manera de corona e muntaven ensús a Daviu. E axí com aquell se desesperava que pogués escapar, misatger vench a Saül que li dix: «Vine tost,¹⁶⁹ que havet los philisteus qui son scampats per tota la terra. E lavors Saül partí's d'aquí e lexà Daviu e anà-sse'n en lo castell d'Engandí. En aquest loch fonch la vinya del bàlsem que portà la regina Sabba en temps de Salamó.

¶¹⁶⁸ Al marge esquerre: *Lo primer qui instituy religiò e monestir fo Samuel.*

¶¹⁶⁹ A l'original: *tots.*

E Saül, preseguint a Daviu, entrà en una cova per deportar-se, e Daviu e los seus estaven amagats dins aquella. E digueren los seus a Daviu: «Déus lo t'ha liurat en les mans, e axí mata'l». E dix Daviu: ¶^{98r} «No platja a Déu que yo meta les mans en l'untat de Déu». E acostà's a Saül e tallà-li la vora del mantell. E axí com fonch exit de la cova anava-se'n per son camí, e Daviu isqué après d'ell e cridà'l e dix: «Per què escoltes aquells qui t dien que yo t portaré la mort? Havet la vora del teu mantell en la mia mà, car axí com la tallava, bé t poguera matar». E lavors Saül dix-li: «Pus just est tu que yo. Déus to reguardone, yo sé que tu deus regnar. Jura'm per Déus que no destruiràs lo meu linatge après de mi e lexar t'e». E David lo y jurà e partiren-se d'aquí.

En aquest temps morí Samuel e plorà'l molt tot Israel. E soterraren-lo en Ramata. E David se'n devallà en lo desert de Pharam e estech en un castell qui es en Haràbia, e habità aquí per pahor de Saül.

[10]

CAPÍTOL .X. COM DAVID PRES LA LANÇA DE SAÛL DE LA SUA TENDA

Altra vegada digueren a Saül que Daviu era en lo coll de Acyllé, e Saül anà-y ab .III^m. hòmens. E Daviu devallà-sse'n de nit en la host ab dos nebots seus e venche-se'n a la tenda de Saül mentre tots dormien, e pres-li la lança que tenia al cap del llit e lo vexell de la aygua e portaren-se'n-ho tot. E com hagueren passat lo torrent e foren al cap del munt, Daviu cridà Abner e al poble: «Axí guardats vosaltres vostre senyor lo rey, que haveus ací la sua lança e lo vexel de la aygua?» E com Saül conegué la negligència dels seus e lo benefici de Daviu, dix: «Torna, mon fill Daviu, que no t faré mal. Peccat he». Dix David: «Per què m perseguexs? Déus sia jutge entre nosaltres. E axí, avet ací la lança, vinga-y qui la s'enporte».

E Saül tornà-sse'n en son loch. E Daviu, per estar més segur, anà-sse'n ab los .DC. hòmens que tenia en la terra dels philisteus, al rey Atxís, rey de Gath, ab dues mullers sues, ço és, na Abigayl e n'Achinoam. E dix a Atxís: «No t vull ésser enujós, dona'm algun loch en què habite e puxa star». E aquell donà-li Sixalet, lo qual d'allí havant fou del rey de Judà. E estech-hi .VIII. mesos e mig e feya de grans ¶^{98v} preses de les viles dels philisteus que li staven entorn, qui no estaven sots poder de Atxís.

CAPÍTOL .XI. COM UNA FETILLERA DIX A SAÛL QUE MORIRIA
EN BATALLA LO DIA VINENT

Esdevench-se en aquell temps que·ls philisteus se ajustaren tots a la batalla contra Israel. E Atxís dix a Daviu: «Hiràs ab mi a la batalla ab los teus, e post e que sies custòdia del meu cap davant tots». E Daviu dix que li plahia.

E d'altra part, Saül aplegà tot Israel e vench en Gelboe. E Saül hac por e demanà a Déu de consell, e no li respòs per sompnis ni per profetes. E lavors dix Saül als seus servidors: «Sercats-me una fetillera». E no n'i havia romasa sinó una en tot Israel, que totes les havia mortes, que era mare de Abner, que estava amagadament en una ciutat que havia nom Emdor.

E Saül mudà's lo hàbit e vench a la fembra de nit ab hòmens, e dix-li: «Suscita'm, Samuel». E aquella dix-li: «E no sabs tu què ha fet Saül a aquelles qui sabien de aquesta art, que totes les ha mortes? E donques, per què aguaytes la mia ànima?» E Saül li dix e li jurà que per açò no li'n vendria mal negú. E aquella, ladonchs, suscità Samuel e feu venir lo demoni en semblança de Samuel. E com la fembra ve la reverència que Samuel havia feta a Saül, torbà's e dix-li: «Per què m'has enganyada? Tu est Saül». E aquell li respòs: «No ages por, digues-me que has vist hun prom gloriós vestit ab vestidura sacerdotal».

E Saül entés que aquell era Samuel e adorà'l, e dix-li en gran engonxa so: «Los philisteus combaten contra mi e Déus no m'a respost propheta que·m digués què faça». Respòs Samuel: «Déus s'és partit de tu e·t tolirà lo regne, e dar l'a a Daviu. E tu e tos fills sereu demà ab mi en infern e serets morts axí com yo». E com Saül hoy açò, caygué en terra de por, e tornà-se'n de nit en les tendes.¹⁷⁰

E los philisteus foren-se ajustats en Efech e Israel posà les sues tendes sobre la font que era en Jesael. E com los savis dels philisteus veren a¹⁷¹ ¶^{99r} Daviu, dixeren a Atxís: «Tornen-se'n los ebreus per ço que, com nos començarem a combatre, no·s giren contra nos de nit». E dix Atxís molt forçat a Daviu: «Tu est bo davant mi, mas no plaus a tots. E axí, levau-vos de nit e anau-vos-ne».

¶¹⁷⁰ Al marge esquerre: *Utrum homo per virtutem non possit materia corporale immutare. Itaque dicendum quod ex forti ymaginatione animae immutantur spiritus còrsis coniuncti. Quae quidem immutatio spirituum maxime sit in oculis ad quos subtiliores spiritus proveniunt. Oculi autem aërem inficiunt continuum nisi ad determinatum spacium per quem modo specula, si fuerit nova et pura, contraunt quandam impuritatem ex aspectum mulieris menstruate, ut philosophus dicit in 2º De sompno et vigilia. Sic propter cum ani-*

ma aliqua fuerit vehementer commota ad malicia, sicut maxime in vetanibus contingit, efficitur secundum modum predictum [a]spectus eius venenosus et noxius, et maxime in pueris, qui habent corpus tenerum et de facile recepturum impresiones. Posibile est etiam quod [ex] Dei permissione, vel etiam ex aliquo oculo facto, cohoperetur ad hoc malignitas demonum, cum quibus vetule sortilege aliquid fedus habent. Sanctus Thomas, prima parte, quaestio .CXVII. articulo 3º. ¶¹⁷¹ Al marge inferior, el reclam de quadern: Daviu.

E Daviu levà's bon matí e anà-sse'n ab los seus en Sichelet. E los amaletites eren venguts en Sichelet soptosament e havien-la affogada e avien-se'n portades les fombres e los infants presos. E Daviu feu gran dol ab lo poble, e'n après fonch confortat per Déu e demanà-li de consell per Abiatar si'ls perseguiria, e Déu dix-li que u fes. E axí, Daviu ab los .DC. hòmens anà'ls detràs e vengueren al torrent Bezor e romangueren allí .CC. hòmens ujats. E Daviu ab los altres anà'ls seguint e trobà'ls que menjaven. E Daviu ferí'ls de vespre tro al vespre de l'altre dia e matà'ls tots, salvant .CCCC. hòmens jóvens, e tolgué'ls la presa que s'enportaven.

[12]

COM LOS PHILISTEUS MATAREN SAÛL EN BATALLA. CAPÍTOL .XII.

Com Daviu se'n fonch partit del rey Atxís, los philisteus combateren-se contra Israel; e Saül, ab gran virtut de coratge, s'forçava's contra aquells. E per lo gran poder dels philisteus, Israel fugí e fonch vençut davant lo mont de Gelboe; e moriren-hi tres fills de Saül, ço és, Jonathàs, Jesiú, Metisua. E Saül era greument naffrat e dix al seu scuder: «Mata'm ab lo teu coltell per ço que los incircumcisos no m'escarnesquen mentre sóc viu e puix me maten». E lo servidor feu-ho per prechs d'aquell e portà-se'n la corona sua.

E en l'altre dia, vengueren los philisteus e levaren lo camp e despullaren Saül e sos fills e tallaren-los los caps, e trameteren-los per tota la lur terra. Enaprès penjaren los corsos en los murs de la ciutat de Jabets-Saül,¹⁷² prop dels tèrrens d'Israel. E posaren les lurs armes en lo temple en senyal de victòria. E los hòmens de Jabés, los quals havia deslliurats Saül dels amonites, levaren de nit los corsos dels murs de Jabeths e soterraren-los ¶^{99v} en lo bosch de Jabés.

E l'escuder qui matà Saül fugí de la batalla e vench a Daviu en Sichelet, e comptà-li tot ço que s'era sdevengut en la batalla e com Saül e sos fills eren morts. Dix-li Daviu: «Com ho sabs tu?» E aquell dix-li: «Yo viu Saül que stava decantat sobre l'asta de la sua lança e los enemichs acostaven-se a ell, e pregà'm que'l matà's per ço que aquells no'l matassen. E yo matí'l en lo meu coltell e pres-li lo cap e leví-li la corona e l'armella del seu bras e aport-ho a tu». E Daviu e tots los qui eren ab ell squincaren-se les vestidures e feren gran dol. E dix Daviu al scuder: «Per ço com no has hagut por de metre la mà en lo untat de Déu, la tua boca ha parlat contra tu». E de continent feu-lo matar.

¶¹⁷² Es tracta de la ciutat Bet-Xean (1Sa, 31: 12). La crònica confon el nom de la ciutat amb el de Saül. El topònim que aporta la font del passatge és «Bethsan», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1323.

E lavors dix Daviu: «Monts de Gelboe, maleyts siau; ros ni pluja no cayga d'equí havant sobre vosaltres». E tot Israel plagué molt Saül e Jonathàs. E après mort de Saül, Ysbolet, son fill, fou rey sobre los .XI. trips d'Israel dos anys, car Abner, príncep de la cavalleria, lo menà per tota la host d'Israel.

E ací termena e fenex la quarta hedat del món, havent .CCCCXXXVI. anys, e del món havent .IIII^M.CLXXXVIII. anys. E ací és acabat lo *Primer libre dels Reys*, havent .XXXVI. capítolls, e comença lo *Segon*.

[REIS .II.]

[1]

ACÍ COMENÇA LO SEGON LIBRE DELS REYS EN LO QUAL TEMPS REGNÀ DAVIU. CAPITULO PRIMO

Daviu, fill de Jessé, del trip de Judà, regnà sobre Israel .XL. anys, ço és, en Ebron .VII. anys e sobre tot Israel .XXXIII. anys. E començà a regnar en l'any de l'eximent de Egipte .CCCCXXXVI. anys, e de la nativitat de Abram .DCCCLI. any[s], e del començament del món .IIII^M.CLXXXVIII. anys.

Daviu, per manament de Déu, se vench en Ebron; e lavors los hòmens de Ebron, del trip de Judà, feren-lo rey de Judà. E ací començà lo regne dels juheus¹⁷³ per la renovació de la promissió que fonch feta al sants pares ||^{100r} del regne, lo qual és figurat en Daviu segons que Déus jurà a Daviu que, del fruyt del seu ventre, posaria sobre la sua cadira. E regnà en Ebron .VII. anys.

E esdevench-se gran discòrdia en los juheus, car los uns volien que Daviu fos rey e los altres que fos Isbolet, fill de Saül. E Abner, qui era stat príncep de la cavalleria de Saül, ajustà's ab gran gent en ajuda de Isbolet; e Johab, qui era príncep de la cavalleria de Daviu, ajustà's ab gran gent. E vengueren a la batalla prop la piscina de Gabeon e combateren-se. E Abner donà a fuyta ab los seus. E ab Johab eren dos germans, ço és, Abisay e Asael, lo qual era fort lauger e corria tant que sobrava de córrer hun cavall,¹⁷⁴ per lauger que fos, e perseguia fort Abner, lo qual li dix: «No'm vulles perseguir per ço que no t'haja de matar». E aquell no se'n volch estar de perseguir-lo. E Abner, fugint, girà lo ferre de la lança e ficà-lo-y per l'angunal e morí.

¶¹⁷³ Al marge dret: *Ací començà lo regne dels juheus.*

¶¹⁷⁴ Al marge esquerre: *[A]sael fonch més corredor que hun cavall.*

E axí, com Joab e Habisay perseguïen Abner, lo sol se pongué; e Abner e los fills de Benjamín, que eren ajustats en una flota, dix a Johab: «E vols-te enfellonir entrò que tos germans sien destrouïts? No sabs que perillosa cosa és desesperació?» E lavors lexaren-los e tornaren-se'n, e portaren-se'n lo cors de Asael e soterraren-lo en Batlem. E moriren, de la companyia de Johab, .XX. hòmens e, de la companyia de Abner, ne moriren .CCC. hòmens.¹⁷⁵ E tornaren-se'n a Daviu. E Abner passà aquella nit lo flum Jordà ab los seus e vench-se'n a Ysbolet.

Daviu ach .VII. fills, ço és, Amon, fill de na Achinóet; lo segon hac nom Celap, fill de na Ebigayl; lo terç fou Abselon, fill de na Macà, gentil, filla del rey de Jesur; lo quart fou Adonies, fill de na Agà; lo .V. fou Facacies,¹⁷⁶ fill de na Abital;¹⁷⁷ lo .VI. fou Nathan,¹⁷⁸ fill de na Micol; lo setén fo Salamó, fill de na Bersabé.

Esdevench-se que Abner tramés missatgers a Daviu, que fes pau ab ell e amistança ¶^{100v} e amenaria-li tot Israel a sa senyoria. Respòs Daviu que li plahia si li menava na Micol, la qual sposà primer. E Abner e Ysbolet tolgueren na Micol a son marit, que havia nom Fauel, al qual l'avia donada Saül per muller, lo qual jamés no la havia coneguda per amor de Daviu e per temor de Déu.¹⁷⁹

[2]

COM DAVIU MATÀ DOS LADRES. *CAPITULO SEGUNDO*

E Abner parlà ab los hòmens antichs d'Israel que servissen a Daviu, lo qual Déu havia huntat rey, e aquells dixeren que'ls plahia. E lavors vench Abner a Daviu en Ebron, lo qual fou rebut honradament per Daviu, e dix-li: «Hiré e menar t'e tot Israel a la tua senyoria».

E axí com se'n tornava, encontrà Johab, qui venia ab sa gent ab gran presa que havien tolt a ladres e'ls havien morts. E Joab apartà ha hun depart Abner, axí com si volgués parlar ab ell de secret, e ferí'l ab una lança en l'angonal e morí, en venjança de son germà Asael. E com Daviu ho sabé esquinçà's les vestidures e dix: «Yo so nèdeu, e lo poble, de la mort de Abner, e vinga sobre'l cap de Johab». E com Ysbolet oy la mort de Abner les sues mans se disolveren e tot Israel s'entorbà.

¶¹⁷⁵ Cap de les dues fonts recurrents del cronista aporta el número de baixes de l'exèrcit d'Abner. El relat bíblic sí que especifica aquestes baixes, per bé que les fixa en nombre de 360 (2Sa 2: 31). ¶¹⁷⁶ Es tracta de Xefatià (2Sa, 3: 4); segons la font, «Saphatia», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1326. ¶¹⁷⁷ En realitat diu: *Abigayl*. Corregim a partir de la font: «quintus Saphatia, filius Abital», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1326. ¶¹⁷⁸ Segons

la narració de 2 Sa, el sisé fill de David fou Iream, fill d'Eglà (3: 5). La font de la crònica aporta els noms amb què s'hi refereix la *Vulgata* així com els noms provinents de la tradició hebrea, que són els que recull el nostre cronista: «Sextus Jethraam, quem Josephus vocat Nathan, de Eglā, uxore sua, quam Hebraei aiunt fuisse Michol», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1326. ¶¹⁷⁹ Al marge esquerre: *Nota. De virtuosa continència.*

E havia dos hòmens de Benjamín que havia nom Bamàs e Racab, qui eren cap de ladres, e aquests foren irats contra Ysbolet per ço com volien fer rey Amphibóseth, fill de Jonatàs, jatsecia ell no u volgués; e aquests anaren a casa de Ysbolet e trobaren-lo que dormia, e mataren-lo e aportaren lo cap a Daviu, lo qual los dix: «La sanch de vostre senyor havets escampada, per ço us faré morir a mala mort». E feu-los tallar les mans e los peus e feu-los penjar.

[3]

COM LOS PRÒMENS D'ISRAEL HUNTAREN REY DAVIU. *CAPITULO 3º*

Los pròmens d'Israel vengueren a Daviu en Ebron e untaren-lo e feren-lo rey. On primer fou untat per Samuel en senyal, segonament fou untat rey sobre la casa de Judà, tercerament fonch untat rey sobre tot Israel. E havia .XXX. anys com començà a regnar. E après ^{101r} d'açò, Daviu se'n pujà en la sua host en Jerusalem per gitar-ne los jebuseus. E aquells, per scarni, posaren en los murs los cechs hi los rancalloses, tant era fort la ciutat. E Daviu, ab tracte d'un jebuseu qui havia nom Ornan, que li donà entrada, obtingué la ciutat; emperò no podia obtenir la torre de Syon, qui era gran e molt fort, e dix: «Lo primer qui pujarà per les escales en la torre yo'l faré cap e príncep de la cavalleria». E Johab fou lo primer qui pujà e pres la torre, e cridà e demanà al rey que'l fes cap e príncep de la cavalleria de la sua vida, e feu-ho. E fet açò, gità'n Daviu tots los jebuseus, salvant Ornan, qui li havia donat entrada. E ladonchs, Daviu hedeficà los murs e casa per a si molt bella.

[4]

CAPÍTOL .IIII. COM DAVIU FERÍ LOS PHILISTEUS E LOS FEU FUGIR

E Com los philisteus hoyren que Daviu regnava, pujaren vers ell e posaren les tendes en la Vall de Raphaïm. E Daviu, per manament de Déu, isqué'ls a l'encontre e ferí'ls poderosament, e partí'ls e feu-los fugir; e lexaren les sues ydoles e Daviu feu-les fondre. E los philisteus altra vegada ajustaren-se e vengueren en la vall de Raphaïm e possaren les ydoles sots les parres que y eren de prop. E dix Déu a Daviu: «Vers primer e passa per les parts detràs ells».

E axí com l'àngel de Déu anava sobre les parres e feya gran brogit, Daviu anà ferir contra aquells e feu-los fugir tro a hun loch qui a nom Gàtzer, e portà-sse'n les ydoles que trobà sota les parres e feu-les fonre. E Daviu aportà l'archa, la qual estava en casa de Aminadab, en Gabaà, e los pròmens posaren-la en una

carreta. E los bous qui la tiraven reguitnaven e cuydà caure l'archa. E Ozí estench la mà sobre la archa e retench-la e, de continent, li seccà la mà e morí al vespre per ço com no era prevere e havia jagut ab sa muller aquella nit.¹⁸⁰ E per ço Daviu hac por e mes-la en casa de Obet, levita, e stech-hi tres meses.

E après, Daviu feu un tabernacle e pres ell ab altres l'archa. E vestí's hun effoch de lli e, cantant ^{¶101v} e sonant uns òrguens davant l'archa, posaren-la en son loch en lo tabernacle. E com na Micol, qui estava a la finestra, veu Daviu cantar davant l'archa, menyspreà'l en son cor e dix-li com fon tornat en casa: «E com estat gloriós vuy lo rey d'Israel, vestit axí com a un arlot». Dix-li Daviu: «Yo m'alegraré e seré humil davant Déu, qui ha més elegit a mi qui a ton pare». E per ço na Micol no hac fills tro al dia de la sua fi, car en lo part morí. E com hagueren posada la archa en son loch, Daviu offerí a Déu sacrificis e olocausts e beney lo poble. En aquest temps fo Natan propheta.

[5]

CAPÍTOL .V. COM DAVIU HUMILIÀ MOAB E SABBA

Daviu estava en ça casa ab repòs de sos enemichs, e dix a Natan, propheta: «Tu veus que yo stich en casa hibrada de fusta e de cedres, e l'archa de Déu està en casa entre les pells. Fer-li he casa?» E dix Natan: «Fes-ho, que Déu és ab tu». E en aquella nit dix Déus a Natan: «Digues al meu servidor Daviu que ell no m'hedificarà casa a mi, car hom és sanguinós, qui ha scampada molta sanch. Mas son fill, qui serà successor seu en lo regne, me hedificarà casa al meu nom e yo seré-li axí com a pare e establiré la sua cadira per a tots temps». E com Daviu hac hoyt açò, fou molt alegre e pagat de la successió del regne.

E esdevench-se que'ls philisteus foren vençuts per Daviu e tolgué'ls lo trahut que havien en Israel. E humilià Moab règeament e'n matà molts e feu-lo tributari. E axí mateix ferí lo rey de Sobà,¹⁸¹ que havia nom Adànzezer, al qual feyen ajuda los de Síria e de Domàs, e vencé'ls tots e feu Síria tributària. E com lo rey d'Anthioxa sabé que Daviu havia ferit lo seu enemich Adànzezer, tramés a Daviu son fill Joian ab grans dons e gràcies que li feu. E axí com Daviu se'n tornava de Síria, vengueren-li contra los ydumeus en la Vall de les Palmes,¹⁸² e ferí'ls Daviu e matà'n molts e feu-los tributaris. E tornà-se'n en Jerusalem ab molt aur e argent, lo qual sacrificà a la ^{¶102r} fàbrica del temple.

¶¹⁸⁰ Al marge dret: *Nota. De tocar coses sagrades hom [...].* ¶¹⁸¹ En realitat diu: *Sabba*. Es tracta d'Adadèzer, rei de Sobà (2Sa, 8: 3), MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1331. ¶¹⁸² Es

tracta de la Vall de la Sal (2Sa, 8: 13), MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1331. Desconeixem el motiu d'aquesta traducció per *Vall de les Palmes*.

E axí mateix hi sacrificà lo lautó de Corinthy que Daviu trobà en lo temple de la ciutat de Corinti de les ydoles que cremà d'or e d'argent e de lautó. Lo qual temple, com fou cremat, los matalls se foneren hi's mesclaren e, per ço com la major part era lautó, aquella mescla fou apellada lautó de Corinti, de la qual feu après fer Salamó lo lavador e les colones e l'altar. En aquest temps fou sobiran sacerdot Habiatar.

Ara digam la generació de Daviu, de la qual naxqué nostre senyor e redemptor, lo fill de Déu, Jesucrist. Donchs, Daviu engendrà Salamó, aquell engendrà Roboam, e aquell, Habian; e aquell, Assà; e aquell, Josaphat; e aquell, Joram; e aquell, Ocozies; e aquell, Joàs; e aquell, Amassies; e aquell, Ozies, que fonch dit Ozadà; e aquell, Joatan; e aquell, Acaç; e aquell, Ezechies; e aquell, Manassés; e aquell, Amon; e aquell, Jozies; e aquell, Jaconies e fos frares en la transmigració de Babilònia.

[6]

COM SCARNIREN-LOS LOS MISSATGES DE DAVIU

E Daviu hac remembrança de la amistança de Jonatàs e dix: «No y ha nengú de la casa de Saül a qui faça misericòrdia». E com sabé que Hunfobóset, fill de Jonatàs, qui era rancallós, hi era romàs, appellà'l e donà-li tota la possessió de Saül e feu-lo de sa taula axí com a sos fills.

E esdevench-se que morí Naàs, rey dels amonites, lo qual acullí e rebé Daviu en la sua terra com se partí del rey Atxís en la persecució de Saül. E per aquesta cortesia que li feu, com donchs Daviu sabé la mort de aquell, tramés missatges al fill, Hanon,¹⁸³ que'l consolassen¹⁸⁴ de la mort de son pare. E los prínceps d'Amon digueren-li que Daviu los havia tramesos per ço que veessen e aspiassen la lur terra. E axí, Amon pres-los los misatges e feu-los raure la meytat de la barba, e squinçà'ls les vestidures entrò a les anques.

E com los amonites veren que havien escarnit Daviu, asoldadaren cavallers de Síria e del rey Macan e del rey Ysop. E Daviu tramés Johab e tota la ost contra aquells e ferí abrivadament en aquells e desbaratà'ls, e fogiren los de Síria tantost. ^{102v} E com los amonites veren açò, giraren les costes e fogiren. E los de Síria, vehent que axí eren estats vençuts per Israel, ajustaren major host. E axí mateix ho feu Daviu. E com hac passat flum Jordà, ferí rigorosament contra aquells e matà'n .XL^M. entre de peu e de cavall. E morí lo príncep de la lur cava-

¶ ¹⁸³ En realitat diu: *Amon*. Es tracta d'Hanun, fill de Nahaix, rei dels ammonites (2Sa, 10: 2), MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1332. ¶ ¹⁸⁴ En realitat diu: *consellassen*. Corre-

gim segons la font: «ut consolarentur eum de morte patris», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1332. ¶ ¹⁸⁵ A l'original repeteix: *e morí lo príncep de la lur cavalleria*.

lleria¹⁸⁵ e los altres fugiren. E enaprés, feren pau los de Síria. Enaprés, Daviu pres Johab e tramés-lo ab gran host als amonites e guastaren tots los fills de Amon e asitiaren la ciutat de Rabà.

[7]

CAPÍTOL .VII. COM DAVIU PECCÀ E HAGUÉ A BERCEBÉ, MULLER DE URIES

Esdevench-se que Daviu, estant en la finestra de casa sua, veu Bersabé, muller de Uries, la qual era molt bella, que estava en un tarat. E Uries no y era en la ciutat, com fos en la host ab Joab, e [David] altà-sse'n molt e tramés per aquella; e aportaren-la-y a casa e dormí ab quella. E après tornà-sse'n a casa sua e ella tramés a dir a Daviu que havia concebut.

En aquells dies tramés Joab <a> Uries a Daviu de la host. E Daviu dix-li: «Tu est passat per casa tua?» E aquell respòs-li: «Senyor, no, car mon senyor Johab e los altres stan en los camps e à perill, yo no deig estar en repòs». E Daviu lo feu menjar aquí e·l tengué a noves tro al vespre dient-li que l'endemà hiria a casa sua. E com vench al vespre, feu-lo enbriagar e dormí aquella nit ab los servents del¹⁸⁶ rey. E Daviu feu letres a Johab que·l metés en lo combat de la ciutat en tal loch que morís Uries. E com vench per lo matí: «Prech-te, Uries, spatxadament vajes dret camí a Joab e dona-li aquestes letres».

E Uries se partí de continent, sens girar-se a casa sua, e donà les letres a Joab, lo qual, com les agué lestes, posà Uries en lo pus perillós loch del combat de la ciutat de Rabà, e morí ab altres aquí. E com Daviu sabé la mort de Uries, pres Berçabé per muller e mes-la en casa, la qual parí lo fill que havia concebut, qui no agué nom, que morí.

E fet açò, vench Natan, propheta, a Daviu de part de Déu dient: «Respon-me a una ^{103r}qüestió que·t diré e fes juy: dos hòmens eren, lo hu és rich e l'altre pobre. Lo rich havia moltes ovelles e molts bous, e lo pobre havia una ovella tan solament, en la qual se delitava. Sobrevengueren hostes a l'hom rich e no volch prendre de les sues ovelles e pres aquella de l'hom pobre, qui no·n tenia sinó aquella una tan solament, e menjà-la's. E no content d'açò, feu-lo matar. E axí, fes-ne juy. Què mereix aquest hom?» E Daviu respòs: «Que pague la ovella a les quatre dobleries e que muyra». E lavors dix Nathan: «Tu est aquell qui haçò ha fet, car tu tens moltes mullers e has tolt la muller de Uries, e encara lo has fet matar».

¶ ¹⁸⁶ A l'original repeteix: *del*.

E Daviu, hoynt açò, caygué spaordit davant Natan en terra. E stant en axí, vengueren los seus servents dient-li que l'infant que havia perit Berçabé se moria. E Daviu, stant axí abocat en terra, feu gran dol e plorà son peccat, e feu los .VII. salms e feu gran penitència públicament tant tro que'l propheta li dix que Déu li havia perdonat per la sua gran penitència que havia feta e per la sua gran humilitat. E l'infant morí que no fou circumsit, \car no visqué sinó [set] dies. E après de a[çò aco]stàs a Berçabé, d[e] la qual engendrà [Sa]lamó, qui fou rey [après] de David/.¹⁸⁷ Daviu tramés a dir a Joab que, com agués presa la ciutat, que la destrouís en venjança de la mort de Uries e dels altres Israelites que havien morts, la qual enaprès Joab destrouí e cremà.

[8]

CAPÍTOL .VIII. COM AMON SE JAGUÉ AB SA GERMANA THAMAR

Aprés sdevench-se que Amon, primogènit de Daviu, se enamorà molt de Thamar, filla de Daviu, germana de Absalon de pare e de mare, la qual era molt bella, e feu-se malalt per falsia. E aquella vench-lo a veure e, com fou a soles ab ella en la cambra, jagué's ab aquella per força. E com Absalon ho sabé, no'n feu res aparés, ans feya bella cara e bell semblant a Amon. E per havant, com vench lo temps del squilar de les ovelles, Absalom convidà Amon e aparellà gran convit. E com fonch aquí al convit, matà'l.

[9]

COM ABSALON VOLGUÉ LEVAR-SE REY. *CAPITULO .VIII.*

||^{103v} E Absalon, veent que Daviu amava molt a Salamó, tement que no'l fes rey e que a ell se pertanyia lo regne com fós segon nat après Amon, pensà ab si mateix, ab consell de Achitóphel e d'altres, que's fes rey. E assech-se a la porta de la ciutat de Jerusalem e, axí com venien los d'Israel, deya'ls: «D'on sou vosaltres?» E aquells li responien: «De aytal loch d'Israel». E Absalon deya'ls: «Si havets mester a jutjar o a fer alguns negocis, jo so ací a vostre plaer». E besava'ls e axí tirà lo cor de tot Israel.

¶¹⁸⁷ La xifra dels dies que visqué l'infant, la recuperem a partir del text de Comestor: «Accidit

autem die septima ut moreretur infans», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1334.

Enaprés anà-sse'n en Ebron e, de consell de Achitóphel, tramés misatges per tot Israel que obeysen Absalon, e feren-ho. E aplegà gran gent de cavall per anar en Jerusalem. E com Daviu sabé açò, volch-hi anar, mas lo poble no u volgué dient-li: «Senior, tu vals més que deu mília e staràs en la ciutat, mas vaja-y Johab ab la cavalleria e ab lo poble».

E lavors Daviu tramés Joab, príncep de la sua cavalleria dient: «Ves contra los de Israel, mas salva'n mon fill Absalon». E com Johab fou en Ebron, Absalon li isqué a l'encontre ab gran gent e Johab ferí abrivadament en aquells, e foren desbaratats e vensuts. E Johab, perseguint aquells, veu Absalon, qui's stava penjat per los cabells en hun roure, e ferí'l ab la lança e matà'l.

E com les gents se'n tornaven de la batalla, Daviu estava al mirador de la ciutat e demanà de la batalla, e dixeren-li que Joab havia vençut. E dix Daviu: «E què és de mon fill Absalon?» E dixeren-li que era mort en la batalla. E lavors Daviu esquinçà's les vestidures e feu gran dol. E stant axí, vench Johab e dix-li: «Aquex és lo conort que tu fas als teus, ni alegria que mostres a aquells de la batalla que han vençuda, par més que tu volgueres que nosaltres fóssem vençuts. E axí, mostra't alegre al poble e fes-los bon aculliment e servir t'an de bon cor». E axí ho feu Daviu. E era Absalon lo pus bell hom que lavors fos en lo món e havia molts ^{104r} cabells lonchs e molt bells.

[10]

COM DAVIT ELEGÍ ABANS MORTS QUE FAM NI GUERRA PER LO PECCAT. CAPÍTOL .X.

Daviu, estant reposat de sos enemichs, gloriejant-se en lo seu regne que axí era examplat, e dix a Johab: «Vers per tot Isael e ajuda e compta tot lo poble e fes-me'n relació». E Johab anà e trobà que y havia, de Israel, .DCCC^M. hòmens e de Judà, .L^M. portants armes. E Déus tramés l'àngel a Gad, propheta, que digués a Daviu que, per ço com havia comptat lo poble e no havia donada principalment lahor a Déu, que elegís una de tres coses, ço és, fam .VII. anys en la sua terra, o persecució de sos enemichs .VII. meses en tot lo seu regne o mortaldat tres dies. E Daviu dix: «Yo he peccat e, axí, més am caure e venir en les mans de Déu que dels hòmens». E lavors Déu ferí Israel de gran mortaldat, e moriren-hi .LXX^M. hòmens. E Daviu humilià's a Déu e feu molts salms de lahor de Déu, e clamà-li mercé e feu gran penitència. E Déu perdonà-li e cesà la plaga.

E ací és acabat lo *Segon Libre dels Reys*, havent .XXIII. capítols, e comença lo *Tercer*.

[REIS .III.]

[1]

ACÍ COMENÇA LO *TERCER LIBRE DELS REYS*. CAPÍTOL .I.

Aprés que fonch envellit, Daviu no's podia calfar en lo llit, e digueren los seus servidors: «Hajam una donzella que dorma en lo seu llit e que'l calfe». E hageren-li la pus bella donzella que fos en Israel, la qual havia nom Abysaych; e dormia en lo seu llit, e no la conegué Daviu, e era molt vell e ja no's levava del llit. E Adonies, son fill, vehent axí vell Daviu, vol-se fer rey e apparellà la carreta e convidà tots sos germans, exceptat Salamó. E convidà Joab e Abiatar, sacerdot, e Josaphat e Sadoch, e Sarahias, Benahies e Facahies, e molts d'altres. E feu matar bous ensaginats e moltons e molta volateria per ço que, après com exirien del convit, se fes rey; pus Absalon, qui era major que ell, era ja mort, e axí que a ell se pertanyia lo regne ^{104v} axí com major de sos germans. E en açò tenien ab ell los sobredits.

Estant en lo convit, vench Natan, propheta, e Sadoch a Berçabé dient-li que axí estava, e anunciant-li que Donies se volia fer rey, que no sperava sinó que'l convit fos acabat; e axí que spatxadament anà's a Daviu e que lo y denunciàs. E aquella, de continent, anà davant Daviu, qui estava en lo lit, e gità's en terra davant ell e feu-li reverència, e anuncià-li açò que Nattan li havia dit e dient-li: «Senyor, no'm havies tu promés e jurat que mon fill Salamó seria rey après tu e seuria en la tua cadira?» E dix-li Daviu: «Fes-me venir Nathan, propheta, e Sadoch». E estants en aquestes paraules, aquells entraren per lo palau e dix-los Daviu: «Yo vull que mon fill Salamó sia rey e que en ma vida sega en la mia cadira e cavalque en la mia mula» E dix a Sadoch, que ere prevere: «Pren hun cetrill de oli en Siló e hunta'l en rey». E tantost, fou fet. E Nathan e Sadoch e altres prínceps feren-lo cavalcar en la mula del rey per tota la ciutat, e tot lo poble seguia'l ab molts sons e esturments e ab gran brogit que la terra tremolava, dient: «Viva lo rey Salamó, viva». E segueren-lo en la cadira. E Berçabé, ladonchs, feu gràcies a Daviu e adorà'l.

E lo fill de Abiatar, qui era sacerdot, vehent açò, vench al convit e dix <a> Adonies com Salamó era huntat rey e cavalcava en la mula del rey. E sentiren lo gran brogit del poble, e lavors tots fugiren ençà e enllà. E Adonies e Johab se'n fugiren en la casa de Sion e afferraren-se en lo corn de l'altar. E fou dit a Salamó que Adonies estava aferrat en lo corn de l'altar, tramés-hi e feu-lo venir davant si. E com li fou davant, Adonies lo adorà, e après lo feu matar per ço com demanà Abysay per muller. E l'endemà tramés Samaya¹⁸⁸ allí hon era Joab tenint-se aferrat

¶ ¹⁸⁸ Es tracta d'una errada de còpia. Es refereix a Benaiahu (1Re, 2). La forma que fa servir

Comestor és «Banaïam», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1350.

al corn de l'altar e matà'l aquí. E après d'açò, Daviu dix a Salamó: «Avet que yo són ja prop de la mort hi he a retre lo deute de natura, e axí, sies fort e virtuós e dreturer en la ^{105r} justícia del poble e regnaràs longament».

[2]

CAPITULO 2. COM SALAMÓ DEMANÀ A DÉU QUE LI DONÀS SAVIESA

Salamó, fill de Daviu, regnà .XL. anys en Jerusalem. Aquest, en lo començ de son regiment, demanà a Déu que li donàs saviesa e saber ab què pogués regir e governar son regne en pau e en justícia. E Déu, vehent que no li havia demanat riqueses, honors ni altres vanitats, donà-li gran saviesa e seny sobre tots los hòmens que ladonchs vivien, per la qual sabé bé e dretament jutjar e tenir lo seu regne en pau tota sa vida. E trobà la art notòria per la qual sabé moltes coses secretes de natura, e trobà molts tresors que eren amagats e els tragué davall terra que li serviren a la obra del temple que feu. Enaprés, Salamó tornà lo sacerdoci a Eleazar, lo qual havia pres Helí, qui era de Ytamar. E Salamó donà'l a Sadoch, qui era de Eleazar, e tolgué'l <a> Abiatar, qui era de Ytamar. E Sadoch fou sobiran Sacerdot.

[3]

DEL JUDICI QUE SALAMÓ FEU DE L'INFANT. CAPITULO 3º

En lo començament del seu regne, vengueren dos dones davant Salamó dient la una: «Senyor, fes-me justícia. Yo e aquesta dona teníem sengles fills e de hun temps, e jahíem en un lit cascuna tenint son fill al costat. E sdevench-se que aquesta nit passada, aquesta se trobà son fill mort al costat, e pres-lo e levà'l del seu costat e mes-lo al meu; e pres lo meu fill e mes-lo al seu costat, yo dormint que no'n sentí res. E com me despertí e viu mon fill qui era mort, aguí gran desplaer. E com vench per lo matí, que fou de dia, yo coneguí que aquell no era mon fill e demaní mon fill a aquesta qui'l tenia, la qual me dix que no'l me daria, que son fill era. E axí, senyor, fes-me justícia». E l'altra dix que no deya veritat, que hans era son fill lo viu.

E ladonchs, Salamó dix: «La qüestió és scura e dubtosa». Feu-se portar hun coltell e dix: «Partiu l'infant viu per mig e dau-ne a casquna la meytat». E dix aquella de la qual no era ^{105v} fill: «Plau-me, senyor». Respòs aquella de qui era fill: «Ja, senyor, a Déu no platja més com que aquella lo haja viu que si yo lo havia mort, e axí dona-lo-y». E lavors Salamó jutjà que aquella que se n'era sentida era sa mare, e donà-li l'infant viu. E com lo poble veu aquest juhí e la gran saviesa de Salamó, amaren e temeren molt aquell, e feren gràcies a Déu com los havi[a] donat tan savi rey.

[4]

CAPÍTOL .IIII. COM SALAMÓ HEDIFICÀ LO TEMPLE A NOSTRE SENYOR

Aquest, en lo quart any del seu regne en lo mes de maig, començà a hedificar lo temple de Déu de marbre molt blanch e cubert ab fusta de cedres, les quals hac dels reys de Tir e de Sidon. E en la cuberta dalt havia fulla d'or axí grossa com hun caç de gavinet, e havia scuts d'or penjats dalt entorn de la paret. E l'altar e les corones e lo lavador eren de lautó de corinti, qui era mesclat ab or. E feu la *Sancta Sanctorum* al cap del temple, en la qual havia dos grans seraphins de pur or, lo quals donaven respons al sacerdot com entrava en aquell a pregar e a fer alguna demanda a Déu per lo poble. E per la gran resplendor que d'aquells exia, lo sacerdot cahia estramordit en terra. E l'àngel de Déu en los seraphins dehia la voluntat de Déu. E havia en lo temple moltes altres coses maravellooses, les quals per no alargar la matèria me lexe de recitar. E fou acabat lo temple en lo .XI. any del seu regne, en lo mes de octubre, en axí que en .VII. anys e mig acabà aquell.¹⁸⁹

[5]

CAPITULO QUINTO. COM SALAMÓ HEDIFICÀ LA SUA CASA MOLT BELLA

Aprés acabà casa sua molt noblament, la qual spatxà de obrar en .XIII. anys. E enaprés hedificà los murs de la ciutat e examplà los carrers reals. E pres per muller la filla del rey de Egipte. E la regina [de] Sabba, hoynt la saviesa de Salamó, que deyen que era molta, vench a veure Salamó e a provar si era axí com deyen. E com hac vistes les obres e los juhins e los ma[...]¹⁹⁰ ¶^{106r}

¶ ¹⁸⁹ Al marge inferior: *Nota. Quod legitur 3º Regum, capitulo 5º, quorum Salamon et Yram edificaverunt Templum Dei: «Et fuerunt itaque .LXX. milia eorum qui onera portabant, [et] .LXXX. milia latemorum in monte. Absque prepositis qui preerant singulis operibus, numero trium milium, et trecentorum precipientium populo et his qui faciebant opera». Et in capitulo 6º legitur: «Domus autem cum hedificaretur dolatis atque perfectis hedificata est. Et malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo cum hedificaretur». Et In sine huius capitoli habetur sic: «Anno 4º fundata est domus Domini in mense zio, id est in mense maii,*

*et in anno undecimo sui regni [per]fecta est domus in omni opere suo, et in universis utabilibus suis hedificavitque eam annis .VII.». Ut dicit Magister Ystoriarum quod Salamon non regnavit nisi quadraginta annis et moritur. ¶ ¹⁹⁰ En aquest quadern s'ha perdut l'antic foli CIV. El foli perdut devia contenir el final del capítol V, tot el VI i part del VII, que es reprén en el recto de l'actual foli 106. Suposem que, en aquest foli perdut, la crònica continuava compendiant a partir del capítol «De regina Saba» de la *Història Escolàstica*, MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1370.*

[FRAGMENT DEL CAPÍTOL .VII.]

[...] ni totes les ydoles, emperò no levà les coses exelses. En aquest temps profetà Zacaries e fou sacerdot Azaries.

En aquest temps regnà en Israel Acab, e regnà primer en Samaria .XXII. anys. Aquest hedificà temple en Samaria a Bal e per consell de Jesabell, muller sua gentil, feu matar a Nabot per ço com no li volia vendre la sua vinya. E perseguí los prophetas de nostre senyor Déu e favorejava los prophetas de Abal. En temps de aquest prophetaren en Israel Elyes, Micheas e Abdias.

Hon Elies, vehent la persecució dels prophetas de Déu, fugí de la fas de Jesabel e pregà nostre senyor Déu que no plogués; e estigué tres anys que no plogué e mig.

E anant, trobà una dona e dix-li que li aparellàs de menjar, e aquella li respòs que no havia sinó una poca de farina en una gerreta e un poch d'oli en un cetrill, e que u estalviava per la gran fam que era en la terra. Elies li dix: «Ves-te'n a casa e fes açò que yo te dic, que Déus te bastarà». Elies menjà aquí e beney la gerreta de la farina e lo cetrill de l'oli, e durà tro que la fam fou passada. E l'àngel dix ha Elies: «Fes una fogaça de pa en caliu e menja, car gran camí has a fer». E aquell feu-ho e menjà-la's, e en fortalea del pa anà .XL. dies tro que fou al mont d'Oreb.

E lo rey Acab, vehent que Elies se n'era anat al munt, tramés-hi .L. cavallers que'l fessen venir. E com aquells foren allí, dixeren-li: «Hom de Déu, devalla que'l rey te demana, e vine ab nos». E dix Elies: «Si yo so hom de Déu, devalle foch del cel que us crem tots». E de continent, devallà foch del cel e cremà'ls tots. E Acab, vehent que aquells laguiaven massa, tramés-n'hi altres .L., los quals moriren per la manera dessús dita. E la terça vegada tramés-n'hi altres .L. E com foren al peu del mont, humiliaren-se a Elies e dixeren: «Hom de Déu, pregam-te que si vols venir que vingues, que lo rey te demana».

E lavors Elies, vehent la humilitat de aquests, devallà del munt e anà-sse'n ab aquests e feu oració a Déu. E plogué e la terra donà habundància de fruyts. E Elies resucità hun fill de la viuda de la farina, que era mort, com tornava del mont ab los cavallers. Elies matà tots los prophetas de Bal. En ^{106v} temps de Acab fou hedificada Gericó per Abiel.

Lo damunt dit Josafet, rey de Jerusalem, se ajustà ab Acap, rey de Israel, e anà ab aquell contra los de Síria per recobrar Ramot en Gabaà contra'l consell de Micheas, e fogiren tots e morí Acab. E après d'Acab regnà en Israel Ocozies, fill de aquell, dos anys, les obres del qual foren molt malvades.

En aquest temps fou Omerus poeta en Grècia.¹⁹¹

¶ ¹⁹¹ Al marge esquerre: *Omerus fonch en aquest temps.*

[7]

CAPÍTOL .VIII. COM REGNÀ EN JERUSALEM JORAN, FILL DE
AQUELL, .VIII. ANYS

Enaprés de Josaphat, regnà en Jerusalem Joran, fill d'aquell, .VIII. anys. Aquest, per consell de Athalia, muller sua, filla de Acab e de Gezabel, adorà les ydoles e forçà als de Jerusalem a colre les ydoles, e matà .VI. germans seus. En aquest temps prophetà Zacaries en Jerusalem. En aquest [temps] los àrabs entraren en Judea e deguastaren les cases reals, e se'n portaren les mullers del rey e mataren tots los fills, exceptat Ocozies, axí com Elies li havia dit, lo qual enmalatí e gità les entràmenes e morí.

En aquest temps regnà en Samaria Joram, fill de Acab, germà d'Ocozies, .II. anys. Aquest matà Micheas, propheta, per ço com lo corregia, lo qual en lo setge de Ramot fou assagetat e morí per Yeú. Enaprés per havant, Elies untà aquest Hieú en rey d'Israel per ço que destrouís tota la casa de Acab.

[8]

COM REGNÀ EN JERUSALEM OCHOZIES, FILL D'AQUELL.
CAPÍTOL .IX.

Aprés de Joran, regnà en Jerusalem Ochozies, fill d'aquell, hun any e hac hun fill qui hac nom Johàs. Aquest Ochozies anà en les vies d'Acab e anà ab Joran, rey d'Israel, son oncle, contra Azael, rey de Síria, en Ramot-Galaat. E Joran fou naf-rat e lexà la host en lo setge sots Hieú, príncep, e anà-sse'n, e'n Israel aturaren-se.

En aquest temps, Elies propheta, se'n muntà en una carreta de foch vers lo cel e fou transportat en parays terrenal ab Henoeh, e romàs doble sperit de profeta en Eliseu, dexeble seu, lo hun per si, l'altre per lo manto de Elies que li tramés quant se'n muntava devés lo cel. Aquest Eliseu resucità hun mort en sa vida e altre après ^{107r} que fou mort per ço com tocà lo cors e endolcí les aygües amargues e malvades.

E sdevench-se que'l rey de Síria tramés hun gran príncep seu que havia nom Naaman, lo qual era lebrós, al rey d'Israel ab letres que'l curàs d'aquella malaltia. Lo qual lo tramés a Eliseu, propheta, e aquell li dix: «Ves-te'n a flum Jordà e lava't aquí set vegades e seràs curat». E Naaman, menyspreant açò, dix-li-hi: «No ha en Síria millors aygües e pus virtuoses que en Israel?» E los seus servidors dixerren-li: «Fes-ho, que no't mana fer tan gran cosa». E aquest anà e lavà's .VII. vegades en flum Jordà e fou curat perfectament de ça malaltia.

E ací és acabat lo *Terç Libre*, havent .XXII. capítols, e comença lo *Quart*.

[REIS .IV.]

[1]

ACÍ COMENÇA LO QUART LIBRE DELS REYS. *CAPITULO PRIMO*

Fon prevaricat Moab e no pagà lo trahut a Israel. E Ochozies, rey de Jerusalem, passejant per hun mirador de casa sua, caygué e fonch malalt. E tramés en Israel que demanassen de consell a Bel-Zabuch, <e al>¹⁹² déu de Acharon, si guarria d'aquella malaltia. E vench-li lo profeta e dix-li: «No ha Déu en Israel per ço com havets leixat lo Déu vertader e havets demanats los Déus estranys. Dich-te de part de Déu que après tres dies morràs».

E axí fou fet. E après de Joran, rey d'Israel, regnà Hyeú en Israel .XXVIII. anys. Aquest matà Joran e Ochozies e gità lo cors de Joran en lo camp de Nabot, e feu lançar a Jesabel per la finestra de la torre avall, e los cans leparen la sua sanch. E matà .LXX. fills d'Acab e .XLII. germans de Ochozies, e delí totes les riqueses de la casa d'Acab. E en temps d'aquest prophetà Eliseu e Oziel.

[2]

COM ATHALIA, MARE D'OCHOZIES, REGNÀ. *CAPÍTOL .II.*

Aprés d'Ochozies, rey de Jerusalem, Athalia, mare sua, veent son fill mort, volgué regnar en Jerusalem e regnà .VI. anys. La qual matà tot lo sement real exceptat Johàs, fill de Ochozies, qui encara mamava; ^{||107v} lo qual, Josada, muller de Jaadà, sobiran sacerdot, la qual era germana de Ochozies de part de pare, qui'l tench amagat .VI. anys per ço que no'l matassen. En lo .VII. any, Joiadà, ajustats los sacerdots e levites e centorions, untà aquell en rey e matà Athalia. Aquest Joiadà fou sols qui, après de Moysés, visqué .CXXX. anys.

¶ ¹⁹² Es refereix a un únic personatge, Baal-Zebub, déu d'Ecron (2Re, 1: 2). Segons la font del cronista: «Ochozias [...] misit nuntios qui

consulerent Beelzebub, Deum Accaron, de infirmitate sua», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1386.

[3]

COM JOIÀS REGNÀ EN JERUSALEM QUARANTA ANYS. CAPÍTOL
.III.

Joàs regnà en Jerusalem .XL. anys. Aquest, en tots los dies de Joiadà, feu e obrà bé; e après la mort de Joiadà, se declinà de bé en mal a fer. E per exemple seu, peccaren los prínceps e los majors hòmens. Lo qual, com Zacaries propheta, fill de Joiadà, lo argüís e reprengué, lo feu reblir de pedres entre lo temple e l'altar; e après poch temps, dos servidors seus lo mataren. En aquest temps regnà en Israel Joacaç .VII. anys. Après regnà Joàs, fill d'aquell, .XVI. anys, sots lo qual morí Eliseu, lo qual mort, per lo tocament de seu cors, sucità hun hom mort.

En aquest temps, Ligurius, grech, ordenà los drets als lacedonis.

[4]

COM AMASSIES REGNÀ EN JERUSALEM .XXVIII. ANYS. CAPÍTOL
.IIII.

Amassies, fill de Joàs, regnà en Jerusalem .XXIX. anys. Aquest obrà e feu bé davant Déu, emperò no levà les coses excelses. Aquest vencé los Ydomeus i-ls amelachites e elevat per supèrbia, adorà los déus que havia aportat dels ydumeus e dels malechites. E scrivi a Joàs, rey d'Israel, que'l seguís e fos son trabutari, lo qual li respòs que no u faria. E Amessies anà contra ell ab gran host, e Johàs vencé'l e pres aquell. E com Johàs vesità Eliseu propheta, per manament de aquell, gitada la segeta e tres vegades percutida la terra, liurà-li Jerusalem; lo qual derrocà .CCC. colzes dels murs de Jerusalem elevats, pres los tresors del temple e tornà-se'n en Samaria. E lavors stech Judà sens rey .XIII. anys.

E après Joàs, regnà en Israel lo segon Jeroban .XLI. anys. Aquest restituy los térmens d'Israel, e levat en supèrbia, feu mal davant Déu. En aquest temps prophetaren Jonàs, Amós, Osé e Joel. E après de Jeroboam, stech Israel sens rey .XXIII. anys en temps d'Ozies, ^{108r} rey de Judà.

E devets saber que aquests tres reys de Jerusalem desús nomenats, ço és Ochozies, Joàs e Amassies, se lex sant Matheu en la generació de Jhesucrist per ço com volia comptar per quatorzenes.

[5]

COM OZIES REGNÀ EN JERUSALEM APRÉS D'EMASSIES. CAPÍTOL
.V.

Ozies regnà en Jerusalem après d'Emassies .LII. anys, e feu bé davant Déu, emperò no levà les coses excelses dels munts. Aquest feu tributaris los amonites, rehedificà los murs de Jerusalem, los quals havia destruïts Johàs, rey d'Israel. E elevat en supèrbia, feu mal davant Déu, e fon ferit de lebroisia. E son fill Joathan regia e governava lo poble per aquell. En aquest temps prophetà Ysahies e fou sacerdot Azaries.

En lo primer any d'Ozies naxqueren Romus e Romulus, beçons engenrats per Mart e Ylia. En l'any .XIII. del regne d'Ozies començà lo regne de Macedònia, en lo qual foren .XXIII. reys e lo darrer fonch lo gran Alexandre. En l'any .XLVIII. d'Ozies deffalliren los reys dels corinthians e dels lacedonis, e començà lo regne Lídia, en lo qual foren .VIII. reys. Enaprés fou destruït per lo rey de Pèrsia. En temps d'Ozies fou termenada e fundada la monarchia de Síria, la qual tengueren tro a la subversió de Nínive, la qual profetà Nahum propheta.

En lo qual temps fou transportat lo regne de Síria en lo regne de Mèdia, axí que'l darrer rey de Síria fou Sardaphillus, lo qual fou vençut per Arbatus, príncep de Mèdia. E aquest fou lo primer rey dels medos e durà tro Astrages, havi de Cirus, qui fou lo .IX. e darrer rey de Mèdia. Enaprés, Cirus transportà lo regne de Mèdia en lo regne de Pèrsia, hon ell regnava.

E après de Joroboam, regnà en Israel Zacaries, fill d'aquell, .VII. meses, lo qual seguí les vies de sos pares, lo qual matà Sel·lú, fill de Jabés, e regnà hun mes segons la paraula de Déu. E axí fou transportat lo regne d'Israel de la casa de Hieú en la quarta generació. Lo qual Sel·lú matà Manahem de Tarsà, qui regnà .X. anys en Samaria. E après d'aquest regnà Fatra .XX. anys. E après regnà son fill Facea .II. anys; lo qual, Ciliareus, ^{108v} fill de Romelià, matà en lo convit. E aquest regnà après d'aquell tres anys. En aquest temps prophetà Abdies, propheta.

[6]

CAPÍTOL .VI. COM JONATHAN REGNÀ EN JERUSALEM .XVI.
ANYS

Joathan, fill de Ozies, regnà en Jerusalem après de aquell .XVI. anys. Aquest anà en les vies de Déu, emperò no levà les coses excelses. Aquest hedificà la porta del temple molt alta e molt bella, la qual, en la destrucció del temple feta enaprés per los caldeus, romangué sola que no fonch destruïda. Aquest vencé los amonites.

En aquest temps començà a profetar Nahum propheta contra Nínive. Hon l'aygua cobrí aquella e feu gran terratrèmol e vench foch del cel, axí fonch destrouïda Nínive. Aquest Naum propheta scrivi lo seu libre après la captivitat dels .X. trips, sots Ezechia, mentres era deguastat per los de Síria, car en aquell temps ell prophetà de la destrucció de Síria en consolació de la sua gent. E sots aquest matex, prophetà Micheas, Osé e Joel en los dies de Facea, rey de Israel.

Tegra-Fal·làsar, rey de Síria, pujà en Israel e degostà tota la regió dellà lo flum Jordà, e portà-sse'n catives dues trips e mija e destrouí Galilea, del trip de Zabulon e Neptalim, e portà-sse'n presos en Síria. E aquest fou lo començ de la captivitat dels .X. trips.

[7]

CAPÍTOL .VII. COM ACAÇ REGNÀ EN JERUSALEM APRÉS DE JOHATAN .XX. ANYS

Acaç regnà en Jerusalem après de Johatan, son pare, .IX. anys. Aquest anà en les vies dels reis de Israel. E lavors muntaren Rasim, rey de Síria e Fatra, rey de Israel, en Jerusalem e asetjaren aquell. E Acaç isqué contra aquells e fou vençut, e mataren Zacaries, son fill, e altres molts ab aquell; e feu-se tributari al rey de Síria.

En l'any .VII. de Acaç fou hedificada Roma en lo mont Palatí per Romo e per Romolus, germans beçons, en l'any de la creació del món .III^M.DXLII. anys. E en lo tercer any après la hedificació de Roma, Romolus matà Romus per ço com era entrat de nit en la ciutat per los murs venint de caçar. E ^{109r} Romolus fou exalçat en rey de Roma. E foren .VII. reys en Roma tro a Tranquinus Superbus.

En lo temps de Romolus fonch sibil·la Eridea.¹⁹³ Aquesta parlà de Jesucrist e feu molts versos, e asenyaladament parlà de Jesucrist e dix: «Jesucrist, fill de Déu, salvador». Hon són dites generalment sibil·les totes les dones adevines o prophetitzes, car nom és de offici. E foren trobades .X. sibil·les. La primera fou de Pèrsia, la segona fou de Líbia, la .III. Dèlpica, la qual predix les batalles de troya; la .IIII. fou Cimèria, la .V. Erictea, aquesta adevinà la destrucció de Troya; la .VI. fou Sàmia, la .VII. fou Cumea, la .VIII. fou Elesponteia, la .IX. fou Frígia, la .X. fou Tiburtina. E cascuna de aquestes dix moltes coses de Jesucrist. E la major d'aquestes fou Erictea, la qual fou en temps que Roma fou hedificada.

¶ ¹⁹³ Al marge inferior: *Prima Sibilla fuit Persia, 2ª Libia, 3ª Delfica, que antem troiana bella vaticinata est; 4ª Chimeria, in Ytalia; 5^a Erictea, in Babilonia orta; 6ª Sannia, in Beneventana; 7ª nomine*

Arnicheya, nationem Cinciana; 8ª Elispontica, 9ª Frisiana, .X. Tiburtina, Nazione Grece, Alburnea vel Casandra latine [vocatur], filia regis Priamus et ex matre Ecuba procreata.

En temps de Acaç, rey de Judà, estant assetjat per Rasim, rey de Síria, e per Facea, rey de Israel, Acaç lançà son fill per lo foch, e no volgué creure a Hisayes propheta consolant aquell, e menyspreà demanar senyal; lo qual lexà Déu e, posada sperança en Tesagra-Falasar, dirruy los ornaments del temple. E lavors Ysahies don-li senyal e dix: «Avet que .I. verge concebrà e parrà .I. fill». E en aquest temps foren sacerdots Achicop e Sadoch.

En lo .VII. any de Acaç regnà en Israel .VIII. anys e feu mal davant nostre senyor Déu, mas no axí com sos pares. Contra aquest pujà Salmanazar, rey de Síria, e fonch fet tributari <a> aquell. Hon com après lo rey de Síria sabés que aquell se volgués rebel·lar per ajuda de Sesach, rey de Egipte, asetjà aquell e pres-lo e mes-lo en la presó. E assetjà Samaria .III. anys, e pres aquella en lo .VIII. any de Osé. E transportà Israel en Síria, ço és, .VII. trips e mija que eren romases, e posà'ls prop lo flum de Gotzà, dellà los monts de Mèdia e de Pèrsia, que són dits Gogh e Magoch, e allí són inclusos uy en dia.¹⁹⁴ E molts d'aquells fugiren al rey de Judà. E axí fonch finit e acabat lo regne de Israel per sos peccats.

[8]

COM EZECHIES REGNÀ EN JERUSALEM. *CAPITULO .VIII.*

¶^{109v} Ezechies, fill de Acaç, regnà en Jerusalem vint-e-nou anys. Aquest reparà los vexells de nostre senyor Déu e restituhí los sacrificis que havien lexats, e discipà les coses excelses dels munts e destrouí les stàtues e coses altes, altars de les ydoles e cremà-u tot. Per mèrits de aquest, Déu matà per l'àngel en les tendes, dels de Síria, una nit .CLXXXVIII^M. hòmens.

Ezechies fou malalt e Déu tramés-li a dir per lo propheta: «Dispon e hordena la tua casa, car après tres dies morràs». Lo qual hoynt açò se girà a la paret e plorà àgrament, e clamà mercé a Déu. E lo propheta tornà per manament de Déu e dix-li que Déu havia hoyda la sua oració e que havia alongada la sua vida .XV. anys; e que, en senyal de açò, lo sol tornà atràs .X. graus enrere del seu curs.¹⁹⁵ E axí fo fet e aquell guarí, e feu gràcies a Déu.¹⁹⁶

E Ezechies, reperedes les coses que son pare havia destrouïdes, feu trencar e molre la serpent de coure que encara era en lo temple, la qual feu fer Moysés per sanitat de aquells qui eren picats per les serpents en lo desert. E celebrà solemna festa de Phase. E vengueren los misatgers del rey de Babilònia e mostrà'ls lo tresor

¶¹⁹⁴ Al marge dret: *Nota. De Goch e Magoch. Com són inclusos los juheus.* ¶¹⁹⁵ Al marge esquerre: *Com lo sol tornà atràs .X. graus.* ¶¹⁹⁶ Al

marge inferior: *No cregues que l'any corrible fos menor en negun temps de .CCCLXV. dies e .VI. hores, segons los filosoffs e lo discurs del sol.*

del temple, de la qual cosa fonch molt redargüit per Ysahies. E aquell se humilià a nostre senyor Déu e clamà-li mercé.

En aquest temps, Romulus feu primer los cavallers del poble, e pres los pus nobles vells .C. E per la hedat, appellà'ls cenadors; e per semblança de cura, appellà'ls pares. E anà una volta a caçar devers una aygua e jamés no fou vist, e fou mort per rastre pastoral.

En temps de Ezechies fou sacerdot Sel·lum e profetaren Ysayes, Naum e Micheas.

[9]

CAPÍTOL .IX. COM MANASSÉS REGNÀ EN JERUSALEM E FOREN DOS MESSES AFFEGITS EN L'ANY PER NUMUS

Manassés, fill de Ezechies, regnà après de aquell en Jerusalem .LV. anys. Aquest fonch molt malvat ydòlatre e recomplí les places de Jerusalem de la sanch dels prophetes.

En aquest temps regnà en Roma lo segon rey, qui hac nom Numus Pompeius, lo qual ajustà .II. mesos a l'any, ço és giner e febrer, e hedificà lo Capitoli. Aquest vehia en l'aygua la ymage del¹⁹⁷ diable, e hoya ¶^{110r} de aquell ço que devia observar. E après de Numus, regnà lo terç rey en Roma, qui hac nom Tul·lius Hostilius. Aquest fonch lo primer rey dels romans qui husà de vestir drap de porpra d'or. Lo qual, après longa pau, reparà les batalles e vencé los hongres. E abaxat lo mont Celio, examplia la ciutat e feu acostar lo flum Tíber prop casa sua.

En l'any .XIII. de Menassés, regnà Giges en lo regne de Líbia; del qual diu Tul·lius¹⁹⁸ que, com ell fos pastor de bestiar e fes gran pluja, veu allà en una caverna de la terra e trobà un hom mort seent en un cavall de coure, en lo dit del qual trobà hun anell per lo qual era fet invicible. E ab aquest anell feu adulteri ab la regina. E aquella ajudant matà lo rey, son marit, e feu-se rey. Lo qual, elevat e inflat per lo regne, anà al déu Appol·lo e demanà si havia negú hom mortal pus rich que ell, lo qual li respòs que Ysarcadus era pus rich que ell. Aquest Ysarcadus era molt pobre, havent tansolament una somera. E aquest, vehent la pobresa tan gran de aquell altre, dix a Apol·lo com podia ésser açò com aquell fos tant pobre e ell tant rich, lo qual li respòs: «Aquell viu ab goig e sens temor e tu vius ab temor de perdre lo regne». E aquest Giges fou hoffegat ab sanch e mort.

¶¹⁹⁷ A l'original repeteix: *del*.

¶¹⁹⁸ En realitat diu: *Trill*. La font es refereix a Marc Tul·li Ciceró, BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 28v.

En aquest temps foren Archilagus, Simónides e Aristoxenes, philòsofs. En aquest temps, Zelentus de Roma havia hun fill, lo qual devia perdre abduy los hulls per adulteri que havia feyt, e tota la ciutat volia perdonar. E per ço que la ley per aquell feyta no fos trencada, feu traure a son fill hun ull e a si mateix un altre.¹⁹⁹

En temps de Manassés vench Senaxerip, rey de Síria, e asetjà Jerusalem e posà les sues tendes prop la piscina de Sciloé, per ço que usàs de les lurs aygües. E era la piscina comuna a tots, axí als de la ciutat com als dels enemichs. E Ysayes era acostat parent de Manassés, e feu oració a Déu e obtingué que, quant los enemichs hi venien, la piscina se secava e quant los de la ciutat hi venien, l'aygua manava, de la ¶^{110v} qual cosa los de Síria se meravellaren. E Senaxerip son cors ho volch provar e com podia estar la ciutat sens aygua, e com veé tal acte, partí's del setge ab gran dan que rebé. E en memòria d'aquest fet, encara les aygües en Siloé brullen no contínuament, mas en certes hores.

En l'any .LII. de Manassés, per les increpacions que Ysayes li fahia, feu serrar a Ysayes ab serra de fust, lo qual, per la gran angústia que passava, demanà aygua a beure. E com no li'n volguessen dar, Déu, de alt del cel, tramés aygua en la sua boca. E axí spirà e ja per açò no estigueren de serrar aquell. E après, Déus tramés contra Manassés lo rey de Babilònia, lo qual despoblà Judea. E pres Manassés lo rey de Babilònia e portà'l-se'n en Babilònia, lo qual afligí ab molts turments. E Manassés, entenent aquesta ésser la mà de Déu, feu penitència e mudà la sua vida en millor e pregà Déu, lo qual li hac mercé e li tornà lo regne. E com fou vengut, destrouí les ydoles e restituy los sacrificis e lo servir de Déu e finí la sua vida en bones obres. En aquest temps fonch sacerdot Elchiàs.

[10]

CAPÍTOL .X. COM AMON REGNÀ EN JERUSALEM DOS ANYS E FEU MAL

Amon, fill de Manassés, regnà en Jerusalem dos anys. Aquest feu mal davant Déu, e los seus servents mataren-lo en casa sua. En aquest temps fou Zenon philosoph, del qual scrivi que, com Falàrides turmentàs aquell, ell induy lo poble contra Fal·làrides, e feu-lo apedregar aquells e destrouí la sua ciutat, que havia nom Terranis, e axí fou deslliurat. E encara se lig que com lo dit Zenon fos turmentat per hun tirant, dix que volia parlar ab aquell secretament, lo qual, devallant del turment, acostà-li la orella, e aquell la y pres ab les dents e jamés no'l dexà tro que li ach perdonat.

¶¹⁹⁹ Al marge dret: *Nota. De justícia.*

CAPÍTOL .XI. COM JOSIES REGNÀ EN JERUSALEM

Josies, fill de Amon, regnà en Jerusalem .XXXII. anys. Aquest ^{111r} fou bo e rehedi-
ficà lo temple de nostre senyor Déu. E en l'any .XIII. de Josies, començà a prophe-
tar Jeremies, propheta, de la ciutat e destrucció de aquella e poble de Jerusalem.
E prophetà, tro a la subverció de la ciutat, .XL. anys.

En lo temps de Josies, pujà Pharaó, rey de Egipte, contra lo rey de Síria
per ço com los de Mèdia e los de Babilònia se eren partits de la sua monarchia. E
passà primer per lo rey Abremon, que regnava en Tartamis. E Josies no li volgué
dar passatge per la sua terra per molt que aquell lo pregàs. Mas ajustà's ab lo rey
Abremon e devallà en son cors d'aquell a contrastar al rey de Egipte.

E axí com passava Josies per les carretes, fou naffrat ab una sageta en los
camps de Magedon, e morí prop de la font e de huns arbres, los quals arbres e
font de continent se secaren. E plangué'l molt tot Judà e Jerusalem e majorment
Jeremies, lo qual sobre les exèquies feu los plants llamentables, en significança dels
quals fan vuy en dia los juheus los plants sobre los morts.

En aquest temps regnà lo quart rey dels romans, qui hac nom Tarquinius
Priscus, lo qual dedicà lo capitoli a Jovis. En temps de aquest Priscus, fou Milon
de Trosònia, lo qual en les batalles tostemp portava una pedra qui era trobada en
los ventrells dels galls a manera de una fava.

E Josies lexà tres fills, ço és, Eliachim, lo qual fou dit Jeconies, primogènit;
e l'altre Joaç, lo qual fonch dit Sellum, e lo terç, Matanies. De aquests tres, Jo-
hacç fou constituhit primer rey per lo poble. Mas après de .III. meses, per lo rey
de Egipte ne fou remogut e feu rey Eliachim, qui era dit Jeconies; e fou fet son
tributari e, mudat lo nom, fou dit Joachim e regnà .XI. anys. E com Uries, pro-
pheta, lo argüís e'l reprengués del mal que fahia lejament, lo feu matar.

En lo temps de Josies, fou sacerdot Azarià e prophetaren Sophonies, Jere-
mies e Olda. En temps de Jaconies, fou sacerdot Josedech, <e> prophetà Jeremies
de la destrucció de la ciutat e del temple, ^{111v} per la qual cosa fonch encarcerat per
aquell perquè u preycava a públich.

En l'any quart de Jaconies, qui era dit Joachim, començà a regnar Nabu-
codenosor en Babilònia, lo qual, com hagué vençut lo rey de Egipte, portà-se'n
tot ço que era d'aquell del riu de Egipte tro a Èufrates. E a la fi, en lo quart any
del seu regne, lo qual fo .XX. any de Joachim, muntà en Jerusalem e portà-sse'n
pres e liagat (sic) Joachim e molts nobles hòmens ab ell en Babilònia; e en lo
camí, posà-li trahut e lexà'l tornar en Jerusalem. Mas portàse'n per rehenes, de la
sement real, a Daniel, Sidiach, Misach [e] Abde-Negó. E Joachim lo obey tres
anys e'n après no li volgué pagar lo trahut. E venint Nabucodonosor en Jerusa-
lem, matà aquell e feu rey Jeconies, fill de aquell. Après de tres meses, no des-

membrant de la injúria del pare, acostà's al rey de Egipte e combaté's contra aquell. E venint Nabucadonosor, asetjà'l en Jerusalem e pres-lo, e a sa mare e a tota la casa; lo qual, per consell de Jeremies, se posà en les sues mans e portà'l-se'n en Babilònia e .X^M. altres entre prínceps e nobles hòmens, entre els quals hi era Ezechiel, lo qual era fadrí.

[12]

COM REGNÀ SEDECHIES EN JERUSALEM. CAPÍTOL .XII.

Aprés de Jeconies, Nabucadonosor constituí rey Mathanies —e mudat lo nom fou apellat Sedechies— que el servís ab tribut, lo qual regnà .XI. anys. En temps de aquest prophetaren Jeremies e Baruc.

En l'any segon de Sedechies fou hedificada Marcella per cavadors, los quals vengueren tro als darrers térmens de Gàl·lia e aquí feren Marsella prop Hòstia del Royné. E de aquests, los gàl·lichs prengueren lo hús de conrear e pensar los camps.

En l'any .V. de Sedechies, començà a prophetar Ezechiel en Babilònia als catius, car havien lesta la epístola que·ls havia tramés Jeremies que per .LXX. anys devia durar la captivitat, e ploraven per lo alongament de l'exili; e que Jeremies ^{||112r} los havia dit que·ls qui romanien en la ciutat peririen, e que no era axí, e murmuraven contra Déu. E per ço començà a preycar Ezechiel de la subverció de la ciutat e del temple en consolació de aquests qui eren catius.

En temps de Sedechies, Tarquinius Priscus, .V. rey de Roma, hedificà lo mur de Roma e crexqué lo nombre dels sanadors e instituí los jochs. E finalment, per los fills de Archímaco, après del qual ell havia succehit lo regne, fonch mort.

En lo començament del novén any de Sedechies, ell no volgué pagar a Nabucadonosor lo trahut, lo qual anà e asetjà Jerusalem. E lavors lo rey de Egipte vench contra ell ab la sua host en ajuda de Sedechies. E Nabucadonosor, lexant lo setge de Jerusalem, isqué-li a carrera e vencé'l e feu-lo exir de tota Síria. En lo .VIII. any e .X. meses de Sedechies, Nabucadonosor e Nabusardan ab gran hosts, asetjaren Jerusalem, e tingueren lo setge .XVIII. meses. E Sedechies, espantat, tragué Jeremies del carçre e demanà-li secretament la veritat de la profecia. E aquell lo y dix e lavors feu-li donar a menjar. Mas com enaprès preycàs públicament de consell dels prínceps e dels vells, feu-lo metre en un lach de aygua, e estava en lo fanch tro a la gola. Mas Abimàlec, hom etiòp castrat, lo'n tragué. A la final, fallint les viandes en tant que les mares se manjaven los fills de fam, Sedechies, veent açò, fogí-sse'n per un postich de la ciutat. E les guardes de la host trobaren-lo e menaren-lo a Nabucadonosor, e aquell li feu degollar tres fills seus davant. Enaprès feu-li traure los hulls a .XI. anys del dit Sedechies. E, pres e ligat ab cadenes,

portà'l-se'n en Babilònia. E lavors fonch presa Jerusalem, e Nabuzarda príncep destrouí tota la ciutat e derroquà los murs de fonament e cremà lo temple. E traigué'n tots los vexells del temple, en tant que per lo gran foch que y era, tot l'aur e l'argent e lautó qui era en les ¶^{112v} parets e cubertes del temple se foné e ysqué fora del temple .XXX. passes lo roll, tan gros com la cuxa de hun hom.

E fet açò, portà-sse'n en Babilònia tots los majors e tots los officials e lexà-hi los lauradors, e feu-ne majoral de aquells Godolià, e lexà anar Jeremies a sa volentat, hon se volgués. Emperò Jeremies, conexent la destrucció de la ciutat e del temple que devia venir, ans que vengués lo cars, portà-sse'n l'archa del testament de nostre Senyor e totes les coses que y eren. E per pregàries sues foren obsorbides en una pedra, en la qual empremtà e senyalà lo nom de Déu, la qual, per cobriment de una nuu, axí fou celat que de llavors ençà no pogueren trobar lo loch ni legit lo nom. E és aquella pedra en un loch erm entre dos monts hon jahen Moysés e Aron.

E en aquest Sedechies agué fi lo regne de Judà, en lo qual hagué .XXII. reys que tots foren ydòlatres sinó tres, ço és Daviu, Ezechies e Josies.²⁰⁰ Donchs, fou presa Jerusalem en l'any de la creació del món .IIII^M.DCLXXII. anys.

E ací és acabada la cinquena hedat del món, havent .CCCCLXXXV. anys e .VI. meses. E finats los reys de Judà, anotarem los fets dels juheus e dels sdeveniments del temps de tots los reys de Síria e de Egipte.

[FETS DELS JUEUS I REIS DE SÍRIA I D'EGIPTE]

[1]

DE LA LÍNEA DELS REYS DE JUDÀ TRACTA EN LO SEGÜENT CAPÍTOL

Aprés la transmigració de Babilònia, perseguiren la línea dels reys de Judà, dels quals devalla la línea de Jesucrist: Jaconies, après la transmigració de Babilònia, engendrà Salatiel, e aquest engendrà Zerobabel; aquest, Habiut; e aquest, Eliachim; e aquest, Azor; e aquest, Sadoch; e aquest, Echim; e aquest, Eliüd; e aquest, Eleazar; e aquest, Matam; e aquest, Jacob; e aquest engendrà Josep, spós de la Verge Maria, e de una trip matexa de la qual és nat Jesucrist.

¶²⁰⁰ Al marge esquerre: *Nota. Com foren ydòlatres los reys del poble de Israel.*

E destrouït e cremat lo temple, lo qual havia durat de la sua hedificació tro al seu cremament .CCCCXLI. anys, e destrouïda la ciutat, Jeremies e Baruc e les reliques de Jerusalem devallaren en Egipte e habitaren aquí. ¶^{113r} E com Jeremies fonch en Egipte, increpava los juheus de lurs peccats e malvestats, per la qual cosa aquells lo alapidaren per ço com tostemps los havia profetat mal. E los egipcians, honrant lo propheta, soterraren aquell prop la tomba real remembrant-se dels beneficis que havien rebuts de aquell, car, per la sua oració, les àspides e les bèsties que eren dites cocodril·lis foragità de tot Egipte. E ab la pols de la terra de aquell loch eren sanats los hòmens dels morsos de les àspides e dels cocodril·lis. E resità Ephifanus que, com lo gran Alexandre vengués al sepulcre de Jeremies e agués conegut lo misteri de aquell e del loch, feu transportar aquell en Alexandria e feu-lo allí gloriosament soterrar. Aquest Jeremies donà senyal als reys de Egipte que les sues ydoles caurien quant una verge parria. E per ço, los lurs sacerdots, en lo secret del temple, adoraven la ymage de una verge portant un infant al bras, que axí se havia sdevenir.

[2]

COM NABUCADONOSOR OBTINGUÉ SÍRIA

Nabucadonosor, en lo cinquéu any après la eversió e destrucció de Jerusalem, devallà en Síria la Jusana e obtingué aquella e subjugà los amonites e los mohabites. Enaprés, entrà en Egipte e conquistà tot lo regne; e matà lo rey e substituy un altre ab trahut, e portà-sse'n en Babilònia tots los juheus qui eren catius en Egipte.

Aquest Nabucadonosor, elevat en supèrbia per lo creximent e ampliació del regne, volia's fer adorar als hòmens com a déu. E feu un sompni e, com se despertà, fou sglayat e no li membrà lo sompni. E tramés per tota la terra als adevins que li diguessen què havia somiat. E com no trobàs negú que lo y sabés dir, tramés per Daniel que lo y digués e la significació de aquell;²⁰¹ al qual, Daniel dix: «Tu, rey, has somiat que feyes una gran stàtua d'om en lo teu nom, e que tenia lo cap d'aur, e lo coll e los pits d'argent, e lo cors de leutó, e les cuxes de ferre, e les cames e los peus de terra; ¶^{113v} e venia una pedra que derrocava e trencava tota la stàtua». E lo rey dix-li que veritat se deya. «E la significació és aquesta: lo cap d'aur significa que, axí com l'or és millor e val més que negun matall, axí lo teu regne de Babilònia florex e sobrepuja los altres regnes. E lo coll e lo pit e los braços de argent significa que, après de tu, se levaran dos regnes, ço és lo regne de Pèrsia e de Mèdia, subjugaran a si lo teu regne e resonaran e serà més exampliat axí com l'argent resona més que l'or». E açò's complí en temps de Cirus e de Dari. «E lo

¶²⁰¹ Al marge dret: *Nota. De somni.*

cors de lautó significa que, axí com lo lautó resona més que l'or ni l'argent, que axí los grechs conquistaran aquests regnes e molts altres». E açò's complí en temps del gran Alexandre. «E les cuxes de ferre significa que, axí com lo ferre és pus fort que l'or ni l'argent ni'l lautó, que après vendran los romans e conquerran ab lur fortalea aquests regnes e tot lo món». Açò fou en temps de Pompeu e de Juli Cèsar e de [Cè]sar August. «E les cames e los peus de pedra signifiquen que, axí com la pedra e la terra sostenen los treballs e engendra la pedra, que axí enaprès vendria la Església e, ab grans treballs e affanys e ab gran fermetat dels sants, conquistarà tot lo món». E açò se complí en temps de l'emperador Contastí.

E com Nabucadenosor agué hoyt lo sompni e la sposició de aquell feta per Daniel, sublimà e exalçà aquell entre'ls majors, e molt honorablement e molt cordial era tengut per aquell. E lavors feu fer la estàtua e posà-la en lo temple. E feu crida que tothom, quant hoysen sonar les trompetes e struments, vengués ha adorar la stàtua sots pena de mort. E com los tres infants, ço és Sirach, Misach <e> Abde-Negó, no y fossen anats, foren acusats davant Nabucadonosor. E aquell feu-los metre en la forn del foch, los quals per l'àngel foren deslliurats salvus.

E Déus ferí a Nabucadonosor,²⁰² que com ell fos un dia ¶^{114r} en lo bany, l'àngel de Déu pres la sua forma. E com isqué del bany, tota la companya se n'anà ab ell a ça casa, e la muller lo acullí bé. E com Nabugadenosor se fos banyat e demanàs sa companya, isqué ab la cara mudada que no semblava aquell que solia ésser. E dix lo senyor del bany que ab Naducadonosor se n'eren anats e quell lo scarní e gità'l del bany. E lavors aquest se n'anà a casa sua e la regina e tots los altres se'n tragueren scarní, e ab crits e ab hauchs gitaren-lo de casa e de tota la ciutat. E lavors perdé lo seny e anà-sse'n en lo desert, e habità ab les bèsties menjant les herbes .VII. anys. E nostre senyor Déu, après dels .VII. anys, a pregàries de Daniel, perdonà-li son peccat e tornà-li lo seny. E aquell llavors regonech son peccat e clamà mercé a Déu. E de continent, Déu li tramés l'àngel dient-li que tornàs, que la regina ni'ls altres no conexerien que ell fos estat absent. E aquell se'n tornà a casa sua e estech axí com si res no fos stat, lo qual enaprès preycà e dix les maravelles que Déus li havia fetes. E regnà Nabucadonosor per tot .XXVI. anys, e morí al novén any de la captivitat de Jerusalem.

E regnà, après d'aquell, son fill Nabucadenosor .VII. anys. Aquest dien alguns que sobrava en fortalea e en magnitud de obres a Èrcules. E aquest asetjà la ciutat de Tir .III. anys e sis mesos.

E sdevech-se en aquest temps que Strages, rey de Mèdia, havia una filla, e ell somià una nit que d'aquella exiria hun fill que conquerria tota Àsia e li tolria a ell lo regne.²⁰³ E per ço que no fos axí, ell proposà de donar-li marit hun sotil

¶²⁰² Al marge dret: *Déus fferí Na]buca[dono]sor.*

¶²⁰³ Al marge dret: *Nota. De Cirus.*

cavaller, la qual, per havant, perí hun fill. E de continent, Strages feu pendre l'infant a dos scudés que'l matassen en lo bosch. E quant aquells foren en lo bosch, veeren l'infant tant bell, hagueren-ne pietat e no'l mataren, mas dexaren-lo sobre la roqua enbolcat en una porpra d'or e partiren-se.

E esdevench-se que hun pastor vé lui al sol la porpra d'or e anà-y per veure què era, e trobà l'infant e una cadella que l'allevava e'l guardava de les feres que no li fessen mal. E pres l'infant ^{¶114v} e ab gran plaer portà'l-se'n secretament a ça muller que'l nodrís. E com l'infant hagué .VII. o .VIII. anys fou fet rey per los fadrins qui jugaven, e als qui li eren desobedients castigava'ls greument. E los pares de aquells, sabent-los greu açò que ell feya, digueren al rey ço que'l fill del pastor fahia a lurs fills.

E lo rey feu-se venir l'infant davant dient-li per què castigava e malmenava axí los fadrins, lo qual li respòs: «Per ço com ell[s] me han fet rey de sobre ells». De què lo rey estech molt enmaravellat e veu algun senyal en ell que semblava Apeleyo, son pare. E lavors pensà's si seria aquest son net e tramés per lo pastor que li digués la veritat de aquest infant sots pena de mort, lo qual li dix la manera com lo havia trobat en lo bosch. E lavors lo rey demanà als scuders als quals lo havia acomanat que'l matassen què n'havien fet, los quals li dixeren que n'avien hagut pietat e que l'havien dexat en lo bosch a la ventura de Déu. E la donchs, Astrages conech que aquell era son net e no'n curà pensant que'l sompni se entengués del regne dels fadrins. E lavors comanà-lo a nodrir a aquells als quals lo havia primer dat que'l matassen.

[3]

COM CIRUS, NET DE STRAGES, FONCH REY DE PÈRSIA

Astrages dix açò ha hun seu secratari. E per havant, com l'infant fonch crexcut, lo rey lo tramés ensemps ab lo seu secratari ab gran host a batallar contra los seus enamichs. E aquell, no desmembrant de la malvestat de l'havi, pregà e induhí la host que l'elegissen rey de Pèrsia e que l'apellassen Cirus, que vol dir ereu. E axí fou feyt. E açò fet, Estrages, tement-se, ajustà gran host per anar contra aquell. E Cirus amprà a Dari, honcle seu germà de sa mare, e ab gran gent vengueren a batalla contra Estrages e venceren-lo en camp, e tolgueren-li lo regne de Mèdia.

En aquest temps, ço és en lo novén any de la captivitat de Jerusalem, Tul-lius Servilius fonch lo .VI. rey de Roma. Aquest ajustà tres monts a la ciutat e féulos vallys ^{¶115r} entorn. E fonch lo primer qui instituhí lo cens als ciutedans de Roma. E a la final, per engan de Tranquini, gendre seu, fill del rey Canant, fou mort.

Aprés de Nabucadonosor lo Jove, regnà en Babilònia Evil-Moradach tres anys e .VIII. meses, lo qual, en lo .XXVII. any de la captivitat de Jerusalem traqué Joachim del carcre, lo qual, Nabugadonosor, son pare, tenia pres. Aquest

Evil-Moradach fo home molt cruel que, com son pare fonch mort, per ço que no revengués axí com feu com anà en lo desert ab les bèsties, feu fer .CCC. trosos del cors de son pare e donà'l a menjar a .CCC. voltors. Aquest matava tots quants lo corregien. En temps de aquest fo Ixerces philosophus, lo qual trobà lo joch dels scachs²⁰⁴ [per] a corregir a Evil-Moradach.²⁰⁵ Aquest agué tres fills, ço és, Regusar, Nabuzar e Baltesar, al qual pervengueren tots los regnes.

En aquest temps, Daniel levà Susanna de la infàmia de l'adulteri que li havien imposit. E portant-la al loch hon la havien a pedregar, Daniel feu aturar tota la gent e apartà los testimonis que la havien acusada, cascú a sa part, e dix a l'hu en quin loch havien fet lo mal. E aquell dix que davall hun pruner, e l'altre dix que davall hun pomer. E lavors Daniel dix que fossen turmentats, los quals atorgaren que falsament la havien acusada; e lavors aquella fou delliurada e aquells foren apedregats.²⁰⁶

En lo .XIII. any de la destrucció de Jerusalem, vench la mà de Déu sobre Ezechiel e aportà aquell en esperit sobre hun mont molt alt en terra de Israel, e mostrà-li la destrucció de la ciutat e del temple. Aquest Ezechiel jutjà en Caldea entre·ls catius los transgressors de la ley, e majorment alguns del trip de Dan e de Gad. E dix-los que aquell trip no retornaria en la terra pròpia, ans romandria entre·ls estranys. Ezechiel, com los caldeus se llevassen una vegada contra los catius e molts d'altres prop lo riu de Càbar, per pregàries sues l'aygua estigué ferma, e anà sobre ¶^{115v} aquella ab tota la companya e passà de la altra part del riu, e foren offegats los enemichs tots quants los pesseguien. E per les sues pregàries, Déus donà'ls habundància de pex a menjar. E finalment, los fills de Dan e de Gad, per ço que·ls havia dit que no tornarien en la terra, mataren-lo entre los peus de les bèsties e de cavalls, calcigat e specejat. E fou soterrat en la espetlunca de Seni.

[4]

COM CIRUS DESTROUÍ LO REGNE DE MÈDIA

Cirus, en lo .XXX. any de la captivitat de Jerusalem, destrouí lo regne de Mèdia. E començà Cyrus en l'any de la .VI. hedat .XXXI. e del món quatre mília .DCCIII. anys. Aquest Cyrus, vensut Astragas, son havi, donà-li lo regne dels hircans e donà

¶²⁰⁴ Al marge esquerre: *Nota. Qui trobà lo joch dels scachs.* ¶²⁰⁵ Cap de les dues fonts principals expliquen la invenció del joc d'escacs. La identificació del filòsof Xerxes com l'inventor d'aquest joc prové d'una obra àmpliament difosa durant els segles XIV i XV, el *Liber de moribus hominum et de officiis nobilium super ludo scachorum*, de Jacobus de Cèssulis, segons

el qual Xerxes inventà el joc d'escacs per tal de corregir l'actitud tirànica d'Evil-Merodac i convertir-lo en un rei just. Vegeu Alexandre BATALLER, *Les traduccions del 'Liber de Moribus Hominum et de Officiis Nobilium Super Ludo Scachorum' de Jacobus de Cessulis*, València, PUV, 2009, pp. 96-97. ¶²⁰⁶ Al marge dret: *La ystòria de Susanna.*

lo regne de Mèdia a son oncle Dari de sa vida, emperò que après de aquell tornàs a Cirus, e retench-se per si lo regne de Pèrsia, jatsia fos menor, e regnà .XXX. anys.

Beltesar, fill de Evil-Moradach, rey de Babilònia, que fou lo darrer rey, feu hun gran convit a mil cavallers e grans hòmens seus. E feu portar los vexells del temple que Nabucadonosor, son havi, lavors se n'havia portats. E menjaven-hi e bevien-hi ell e ses mullers e ses amigues, glorificants los seus déus per ço com los juheus eren romasos tant temps en la captivitat; e ja no havien a passar sinó .VII. anys.

Estant ell axí en la taula, aparegué una mà scrivint en la paret «Mane, Techel, Phares», e desparech la mà. E lavors demanà Beltesar a Daniel que li sclarís què volien dir aquelles letres, lo qual li dix que les letres deyen: «Que·ls teus dies són comptats e lo teu regne serà divis de tu e posat en mans d'altre, e que tu seràs mort en breu», de la qual cosa ell romàs molt trist.

Esdevench-se après poch temps, que Cirus, rey de Pèrsia, e Dari, rey de Mèdia, asetjaren Beltesar en Babilònia, la qual era molt fort per lo riu de Èufrates que li passava entorn, e no·ls tenia por e no·s guardava ni guaytava. E Cirus divisí lo riu en .VII. parts e feu-lo vadable que·l podien pasar. E lavors entraren per aquella part en²⁰⁷ la ciutat e prengueren-la ¶^{116r} e mataren Beltesar. E donà Cirus lo regne de Babilònia a Dari, son oncle, tan solament de sa vida, en lo qual regnà .XIII. anys, car Cirus, axí com a major de dies, en totes coses li donava honor.

Aquesta ciutat de Babilònia era cituada en Caldea e era tant fort que paria que per negun poder humanal no·s podia pendre. E era asituada en quadrangle e havia en cascun angle .XVIII^M. passos. E havia temples de marbres e estàtues d'or e places rajolades de pedres de jaspis. E lo capitoli de aquella era la gran torra que feu Nembrot de altitut de .III^M. passes. E eren los murs de grans pedres, de grossea de .XXX. colzes e d'altea de .L. colzes.²⁰⁸ En aquest temps profetà Abacuch.

E mort Beltesar, Cirus, a tres anys après, donà licència als juheus de tornar en Jerusalem, e anaren-hi .LXX^M. ortans; e pregants-los Ageu e Zacaries, prophetes. En lo primer any del regne de Cirus, Ysophus, grech, fou²⁰⁹ mort per los delphis. Aquest feu libres de faules. E és cert que, del quart any de Joachim tro al primer any de Cirus, hagué .CCX. anys que Ysahies havia prophetat de Cirus dient: «Diu nostre senyor Déu al meu crist Ciro».

Dari dessus dit portà-se'n Daniel en Mèdia e amava'l cordialment, e era hun dels majors sàtrapes²¹⁰ dels .CXX. que eren proposats davant tots los altres. E l'esperit de Déu era en Daniel. E lo rey cogitava const[it]uyr-lo major sobre tot lo seu regne, per la qual cosa alguns prínceps li hagueren enveja e ymaginaren que·l fessen matar al rey falsament. E dixeren al rey que fes una ordinació que negú no

¶²⁰⁷ A l'original repeteix: *en*. ¶²⁰⁸ Al marge esquerre: *La gran torre de Babilònia*. ¶²⁰⁹ A l'original repeteix: *fou*. ¶²¹⁰ En realitat diu: *satrapas-*

ses. Corregim seguint la font: «unum de tribus satrapis», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1458.

fes oració ni pregàs sinó als déus lurs sots pena de mort, e que la juràs de fer servir aquella. E lo rey feu la dita ordinació e jurà no anant-li lo cor ab Daniel. E après tres dies, Daniel fou acusat davant lo rey que aquell, menyspreant lo rey e los lurs déus, havia feta oració al déu de Israel, qual aquell adorava, de la qual cosa lo rey hac gran desplaer per la instància que li feyen del jurament que havia fet. E manà ab gran dolor que Daniel fos mes en lo lach dels leons,²¹¹ e estigué-y [¶]116v tres dies sans e sal, que no rebé negun mal. E vench Abacuch, propheta de Judea, en Caldea e aportà-li que menjar en lo lach dels leons per misteri d'àngel, qui'l portà per hun cabell del seu cap. E après dels tres dies, lo rey vench allí hon era Daniel dient: «Est viu, Daniel». Lo qual li respòs que hac mercé a Déu, de què lo rey hagué sobiran plaer e feu-lo traure dels leons. E feu-hi metre aquells qui l'avién acusat, los quals de continent foren devorats per los leons.

En l'any darrer de Dari, vehent Daniel lo temps de la captivitat ésser complit, pregava a nostre senyor Déu, e anà al rey e pregà'l que deliuràs lo poble. E aquell lo y atorgà e no u feu, car, après poch temps, morí.

[5]

COM CIRUS TINGUÉ TOTA LA MONARCHIA

Cirus, après la mort de Dari, tingué tota la monarchia de Orient e posà la sua cadira en Pèrsia, car aquí fonch primer elegit en rey, jatsia que'l regne de Mèdia fos major e pus honrat. Segons dit és dessús, Cyrus donà licència als juheus de hedificar lo temple despertat per les paraules de Ysayes, que havia escrit que Déus havia dit «al meu crist Ciro». E per ço dix que'l Senyor, déu de Israel, era ver déu, lo qual crehia que li havia donat lo regne de la terra. E pregà e amonestà ab letra sua los juheus que muntassen en Jerusalem hi'ls faria ajuda, e alguns no y volien anar per les possecions que allí tenien. E Daniel pregà nostre senyor Déu que'ls posàs en lo cor voluntat de pujar-hi. E lavors veu Daniel aquelles .X. vicions.

E los millors dels juheus habitaven en Babilònia. E Zacaries, nat en Caldea, ja prophetava. Aquest beney Salatiel, fill de Jaconies, a la exortació e giny del qual, los hòmens del trip de Judà pujaren primers en Jerusalem; e après, los de Benjamín e los levites.

Donchs, en lo tercer any de Cyrus, anaren a Jerusalem, e era Hieu sacerdot. E foren .XLII^M. e .CCCXL., menys de servents e de serventes, e donà'ls Cyrus part de la vexella del temple de Déu. E aquest fo l'any .LXX. de la relexació de la captivitat que havia dit Jeremies. E quant foren en Jerusalem, comensaren ha hedifficar

¶ ²¹¹ Al marge dret: *Com Daniel fos mes als leons.*

¶^{117r} lo altar e los murs. E hedificaren primer l'altar e offeriren sobre aquell sacrificis a nostre senyor Déu, de matí e de vespre, e feren la solemnitat dels Tabernacles. En lo segon anys e dos mesos, feren los fundaments del temple tro en la cara de la terra, hon los samarites indignats empatxaven les mans de aquells e donaven grans dons als prínceps del rey Cirus. E aquell no sabent-ne res, empatxaven aquells en axí que en los .XXX. anys que Cirus regnà no alçaren los murs del temple sinó tro a estat de hun hom.

Tranquinius, mort Tul-li Servilius, qui fonch lo .VII. rey de Roma, regnà .XXXV. anys. Aquest fonch lo primer qui trobà los ligams, les manilles, les cormes, les cadenes e los grillons, los carces e los exilis.²¹²

En l'any .XIII. de Cirus, Gressus, rey de Lídia, fou pres per Cirus e fou destrouït lo regne de aquell, lo qual havia durat .CCXXXI. any. Aquest Gressus se gloriejava en les riqueses e en los béns. E Cirus, com l'ach pres, feu-lo penjar.

En aquest temps foren Simónides, philosòsof, e Chilon, juheu grech molt savi. En aquest temps morí Daniel e fonch soterrat en sepulcre real tots sol. Enaprés, morí Cirus.

[6]

COM REGNÀ CAMBISSÉS, FILL DE CIRUS

Cambisses, fill de Cirus, en vida del pare regnà en Síria .XII. anys. E après mort del pare, regnà sobre tota la monarchia .VIII. anys. E començà a regnar en Pèrsia en l'any de la .VI. hedat .LXI., e del món, .III^M.DCCXXXV. anys.²¹³ Aquest Cambisses fou cruel devers Déu, e era apellat Nabucadenosor.²¹⁴ E a inducció dels prínceps de Síria, vedà als juheus que no hedificassen lo temple de Déu, remembrant-se de les rebel·lions passades. E fou-los empatxada la obra tro al temps de Dari, fill de Ytapsis.

Aquest Cambises, <cercant> lo naximent del flum de Nilo, e mes-se en un vexell e anà per hun any per lo riu ansús. Deffallint-li ¶^{117v} les viandes, hagué-sse'n a tornar. Aquest feu scorxar hun mal jutge injust e, de la pell de aquell, feu cobrir una cadira en què jutjaven los jutges.²¹⁵ E feu jutge lo fill de aquell qui fou scorxat e feu-lo seure en la cadira com jutjava per ço que agués temor de jutjar injustament. E feu scriure aquests versos: «Tu, jutge, sehent en aquesta cadira, està inflexible e ferm, garda les mans de dons e les orelles de pregàries. Sia a tu lucerna e claror la ley, e sia a tu llum la pell de ton pare».

¶²¹² Al marge esquerre: *De Roma*. ¶²¹³ Al marge dret: *Sisena hedat .LXI.* ¶²¹⁴ La font del passatge explica que aquest Cambisses s'identifica amb aquell que *Esdres* (4: 6-7) anomena

bé «Assuer», bé «Artaxerxes», i que *Judith* (2: 4) anomena «Nabucodonosor», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, vol. 198, col. 1475. ¶²¹⁵ Al marge esquerre: *Nota. De jutges*.

E après que Cambisses agué obtenguda la monarchia, fou levat lo seu cor e tramés a tots los qui habitaven en Silícia e en Domàs, en Líbans, en Carmell, en Galilea e en Samaria e entrò en Jerusalem, demanant-los major trahut que no havien feyt los passats. Los quals, tots de hun coratge, li contradigueren. E, tramentent-hi Holofernes, príncep de la sua cavalleria, manà-li que no perdonàs a negú e que exterminàs e destrouís tots los déus de la terra, per ço que ell tot sol fos dit déu. E hoynt açò, los fills de Israel agueren gran temor que no's fes en Jerusalem en los santuaris semblant que havia fet en altres lochs. E venint, asetjà la ciutat de Vitúlia, e tenia-la molt opresa de fam.

E havia en la dita ciutat una dona que havia tres anys que era vídua, que havia nom Judith, que era molt bella.²¹⁶ E aquesta dix al poble que pregassen Déu per ella que la guardàs, que ella, per restaurar lo poble, hiria a la host dels enemichs. E areà's ab les pus belles robes que tenia, ab belles arracades e collars de perles. E ben apparellada ella, isqué de la ciutat e vench-se'n a la host de Olofernes. E com les guardes de la host la veeren, menaren-la al dit Oloffernes, la qual, com la veé, hagué gran plaer e demanà-li com venia axí. E aquella li respòs que venia per servir-lo, que no volia perir de fam en la ciutat. E aquell volch-se acostar a ella e aquesta li dix que no u fes tro atant que ella se fos bé apparellada ¶^{118r} e perfumada e lavada segons costum de les juyes. Mas que entretant, que li fes aquesta gràcia: que ella pogués, ensems ab la sua serventa que li havia aportat vianda per menjar ab una sistella, pogués exir e entrar en la sua tenda e anar per la host tota hora que volgués, de nit e de dia, per pregar lo seu Déu, e que no fos empatxada per negú; la qual cosa aquell li prometé e'n feu fer crida per tota la host. E sdevench-se que, al tercer dia que ella li avia promés de dormir, ella lo feu bé sopar e enbriagà'l, e adormí's ferm. E aquella feu oració a Déu que li donàs fortalea en les sues mans. E levà's de la oració e degollà'l ab hun coltell e tallà-li lo cap e mes-lo en la cestella de la serventa. E isqué's de la tenda e anà-sse'n per mig de la host, que negú no li digué res, e vench-se'n a la ciutat. E los qui guardaven les portes conegueren-la e entrà dins la ciutat. E com aquella los mostràs lo cap de Oloffernes, hagueren-ne gran goig e meteren-lo en una lança sobre'l portal e cridaren grans crits: «Regonexeu vostre senyor Oloffernes, que veus ací lo seu cap». E com aquells lo hoysen entraren en la sua tenda e trobaren-lo mort e fogirensen.

Aquest Cambisses, en l'any .VI. del seu regne, obtingué Egipte e tingué'l ell e los seus successors .CX. anys tro a Dari, fill de Xerces. E aquest Cambisses agué en gran habuminació totes les regions de Egipte e destrouí totes les serimònies e los temples de aquell. E hedificà Babilònia en Egipte.

En l'any .VIII. de Cambisses fou Pigtagoras philòsof, e de aquest prengueren primer nom los hòmens savis de ésser dits philòsofs, car, com ell fos interro-

¶²¹⁶ Al marge esquerre: *La ystòria de Judith.*

gat què li prophitava ésser philòsof, respòs que ésser estudiós e amator de saviesa. Aquest Pictàgoras fou lo primer que dix que les ànymes eren immortals e feu molts bons libres morals.

En aquest temps, Damon e Phicias, dexeble de Pictàgoras, foren trobats en gran amicícia que havien entre si, car esdevench-se que Dionís, rey ¶^{118v} de Cicília, tiran, volia matar Damon, lo qual li demanà temps, que pogués anar a casa sua per dispondre de sos béns, que no perissen, e que ell despux tornaria. E Dionís [digué] que li plahia si li donava seguretad. E Phicias li promés e li feu fermaça donant-li dia e hora, que si aquell no venia, que'l mataria per aquell. E Damon se n'anà e Phisis fou mes en lo carcre. E lo dia vengut e la hora se acostava, e Damon no venia; e digueren-ho a Phisis, lo qual respòs que aquell vendria. E a la final, quant vench la hora assignada, Damon vench davant lo rey. E Dionís meravellà's de la gran amicícia de aquests e lexà'ls anar abduy e perdonà'ls. Avet les forces de la amicícia com engenren menyspreu de la mort e paguen la dolçor de la vida e conservaven la credulitat e convertexen-ho en amor.²¹⁷ En aquest temps fou Zerobabell, fill de Salatiel, e fou sacerdot Eliachim.

Cambisses, dormint en lo lit, veu en sompnis Merguns, son frare, que devia regnar. E espaventat del sompni, matà aquell. Enaprés, ell morí sens fills. Aprés de Cambisses, hu dels .VII. magos, que era apellat Emoydes, jutjà lo regne de Pèrsia .XXVII. anys. E aprés de aquest, un altre mago regnà .IIII. anys.

E morts aquests, los prínceps del regne no's podien convenir, car molt hi entenien. E hordonaren que aquells qui entenien portassen a dia cert los seus cavalls davant la casa real, e lo cavall de aquell qui ans del sol exit relixaria, que aquell fos rey, car los perses colien lo sol per déu.²¹⁸ E vengueren per la forma dessus dita, e lo cavall de Dari, fill de Ytapsis, relinxà primer e fonch fet rey. E aquest era de la cognició de Cirus, que pres ça filla per muller.

[7]

COM REGNÀ DARI EN PÈRSIA, FILL DE YTAPSI, QUART REY

Dari, fill de Ytapsis, quart rey, aprés Cirus regnà en Pèrsia .XXXVI. anys. E començà a regnar en l'any de la .VI. hedat cent, e del començament del món, .IIII^M. DCCXLII. anys. De aquest Dari fou molt familiar Zerobabel, ¶^{119r} fill de Salatiel, e pregà'l molt que donàs licència als juheus de rehedificar lo temple de Jerusalem e no u pogué obtenir; mas votà que, si'l Déus de Israel lo feya regnar, que ell los daria licència e restituhiria los vexells del temple de Déu.

¶²¹⁷ Al marge esquerre: *Nota. Gran amistat.* ¶²¹⁸ Al marge dret: *Nota. De fer rey.*

Aquest, en lo segon any del seu regne, feu gran convit e tota la nit passà que no dormí. E proposà una qüestió a tres guardes que dormien en la sua cambra, dels quals era la un Zerobabel, dient a ells: «Qual cosa de aquestes tres és pus forta, o lo rey o lo vi o la fembra?» E lo primer dix que lo rey, car, axí com los és proposat, e senyoreja tots los hòmens.²¹⁹ E lo segon dix que lo vi, car lo vi torbava los hòmens e sobrava aquells e lo rey. E lo terç, que era Zerobabel, dix que la pus fort cosa de totes era la fembra, car la fembra enganyadora e falsa sobrava e vencia lo vi e lo rey. E açò plagué a Dari, e dix a Zorobabel que li demanàs tot ço que volgués. E aquell demanà-li la rehedificació del temple e la vexella de Nostre Senyor, e Dari lo y atorgà agradablament per lo vot que havia fet. Aquest Zerobabel transportà la vexella del temple de Déu en Jerusalem e muntà-y molt poble, e Hajeu e Zacaries, prophetes, ab ell.

Donchs, en l'any segon de Dari, en lo .VIII. mes, començaren a obrar. E en lo .VII. any del regne de Dari, acabaren aquell, qui era .XI. any del regne de Pèrsia;²²⁰ segons allò que diu en lo .LX. any és hedificat lo temple, ço és, de la primera licència de Cirus tro al .VII. any de Dari, en lo qual fou acabat, tants anys passaren. Donchs, convengueren-se en una los fills de Israel a la hedificació del temple e dedicaren en lo .XII. mes, a .XXIII. dies de març; e aquesta fou la segona hedificació del temple.²²¹ E selebraren lo Phase segons la ley de Déu e trobaren los canalobres e los carbons ensesos, e no trobaren als de ço que havia amagat Jeremies. E axí metex, trobaren l'aygua de la maledicció dels fills de Israel com adoraren lo vedell.

¶^{19v} En lo .X. any de Dari, los reys de Roma deffalliren, mort e foragitat Tarquinus Superbus, los quals regnaren .CCCL. anys.²²² Car, esdevench-se que Tarquinus lo Menor, fill seu, se enamorà de una gran dona de Roma, que havia nom Lucrècia. E aquella stant en un castell seu, Tarquinus, sabent que son marit no y era, per scusa que venia de caçar arribà al castell ja prop del vespre. E Lucrècia acullí-lo bé, axí com a fill de son senyor, e donà-li a sopar. Aquest se pres bé sment de la cambra hon aquella dormia. E com fonch ora de dormir, feu-lo entrar en sa cambra e ella anà-sse'n a dormir en la sua cambra. E quant vench en la nit, aquell se levà e, per una finestra que havia en la cambra de aquella, ell li entrà dins e dix: «Si tu no consents a ma voluntat, yo degollaré lo teu esclau e metré'l-te al costat e degollar t'e a tu. E diran que, per ço com te he trobada que feyes mal ab lo teu sclau, te he morta». La qual, veent-se en tan gran perill e que no fos diffamada a tort, consentí a ça voluntat. E quant vench per lo matí que aquell se levà per anar-se'n, Lucrècia se retench lo coltell de aquell. E de continent que's fonch levada, tramés a dir a son pare e a son marit que vinguessen de continent, los quals

¶²¹⁹ Al marge esquerre: *Nota. De fortalea.*

¶²²⁰ Al marge dret: *Com retornaren obrar lo temple la segona volta.*

¶²²¹ Al marge dret: *La 2a hedificació del temple.*

¶²²² Al marge esquerre: *La ystòria de Lucrècia, romana.*

tantost vengueren. E aquella los comptà lo cars que li era esdevengut, e, per ésser diffamada a tort ni ells romanguessen injuriats ni ab vergonya, ella havia consentit. E açò-ls deya perquè sabessen la veritat, mas no per scapar a mort. E perquè fos exemple a altres, mes-se lo coltell de Tranquinus que tenia en la mà per lo ventre e morí de continent. E com aquells veren la cosa tant desastrada, prengueren lo cors de aquella e vengueren-se'n a Roma e concitaren e comogueren tot lo poble. E anaren al palau de Tranquinus e cremaren a Tranquinus e tots sos fills dins aquell.

E fet açò, feren conjuració de no haver rey de aquí havant en Roma. E feren còsols, e'n après tribuns, e la final, feren còsols per regir la cosa pública. E lo primer còsol fou Bruto, nebot de Tarquinus. E regiren-se ^{¶120r} axí per .CCCCLXIII. anys, entrò a Juli Cèsar, que sols e singular, pres lo imperi e fou lo primer emperador de Roma.

En aquest temps foren Demetrius e Eradius philòsofs, e Anaxàgoras, físic, e Theofilus. Aquest Demetrius, relaxades grans riqueses que havia, anà-sse'n en Athenas <a> estudiar. Per ço que agués pus subtils cogitacions, feu-se traure los ulls. E après, la art màgica Zoroastres en moltes coses examplia. E quant la disciplina de la medecina de Ypocràs²²³ se divulgà e floria. Pictàgoras fou mort ab verí per los de Athenes, per ço com deya: «Lo sol ésser pedrà ardent». E los de Athenes prengueren açò a blasfèmia per ço com ells colien lo sol per déu. En aquest temps fou Archilaus, mestre de Sòcrates.

En l'any .XX. de Dari, Publius Valerius, còsul de Roma, tant amà lo poble que, per mèrit, fou appellat plebícola, hon les parets de casa sua feu baxar per ço com eren pus altes que les altres cases. En l'any .VII. de Dari, Gelo obtingué Çaragossa en Cicília.

Aprés de Dari, Ytapsis feu gran contesa entre sos fills qual regnaria. Mas feta convinença, Xerces, fill de Dari, regnà .XX. anys. Aquest fonch molt luxuriós. Aquest començà la guerra per lo pare contra Grècia, continuà contra'l rey dels spartans, ab .DCC^M. hòmens anà vers aquell. Lo qual hagué moltes victòries de aquells, mas en la fi, fou vençut per aquells e tornà-sse'n en Pèrsia. E a la fi, fou molt menyspreat per los seus per ço com era estat vençut per los enamichs. E Arthabanus, amich seu, entrant en la sua cambra, matà aquell e anà-sse'n. E Archixerces, fill del dit Xerces, dient-li que son frare Dari havia mort son pare, e Archixerces, levant-se soptosament, matà a Dari, son frare. E enaprès, sabent la falsedat de Archelaus, matà a aquell e regnà en Pèrsia .VI. anys. En aquest temps fou Salmon, fill de Zerobabel, e fou sacerdot Elisafat. Arthabanus, frare de Arthaxerces, regnà .VI. mesos.

¶ ²²³ Al marge dret: *De medecis. Nota. Qui fuerunt primi [scrip]tores medecinea. Primi apud grecos [A]pollo invenit han[c] filius eius. Sc[ula]pius laude et ope[re] ampliavit sed pos[it]quam fulminis Scula[pius] interiit, interdicta fe[rtur] medendi cura, et [ars] simul*

cum actore de[fe]cit latuit per an[nos] pene quingento usque ad anos Arch[a]xerce regis persa. Tunc erat revoc[avit] in lucem. Ypocràs A[s]clepio patre geni[tus] in insula Choo. Quem scilite Apollinem secutus Ypocràs, Avicennam, Galienus et ceteri antiqui artis medecine.

COM ARTHAXERCES REGNÀ

Arthaxerces regnà après de aquest ¶^{120v} .XL. anys. Aquest fou appellat Longamen. E començà a regnar en l'any de la .VI. hedat .CLXII., e del començament del món, .IIII^M.DCCC. e .IIII. anys.²²⁴

En temps de aquest, Sdras reparà la Bíblia e retornà en Jerusalem ab .M.DCC. juheus, absolvent los levites del tribut havent potestat donada a ell per lo rey. Aquest Sdras és dit Malechies. En aquest temps fou Noemies propheta. En aquest temps, Sdras reparà la ley, que era estada cremada per los caldeus, e cogità novella manera de letres perquè fossen pus laugeres ha scriure e a pronunciar.²²⁵ E encara donà als juheus manera d'escriure a la sinistra part de la dreta part, com de primer scrivissen a la manera dels qui lauren. E per aquesta manera d'escriure prefigurà l'Esperit Sant allò que és significat en la missa per lo mudament del libre de la dreta part en la sinistra. Aquest Sdras trobà gràcia davant los hulls de Arthaxerces e obtingué licència de pujar en Jerusalem per ço que ensenyàs e instruy los juheus en la ley que era reparada.

En aquest temps naxqué Sòcrates e caygué a la riba de la mar una pedra del cel havent forma de cabra. En aquest temps foren Empèdocles e Permènides, philòsofs. Aquest Empèdocles dix que tres coses són que majorment extol·len e sobrepugen tots dons, ço és, menypreu de la noble efluència e béns temporals, e apetit e desig de la feleccitat de paradís, e il·lustració e claredat de la pensa; de les quals coses, no és res pus honest que'l primer, e no és res pus aventurat que'l segon, e per adepció de abduy, no és res de major eficàcia. Aquest Empèdocles trobà la lògica estant en lo mont de Càucaso, en Grècia.

En l'any .XIII. de Archaxerces, Numa Pompilius, lo qual era estat primer après de Ròmulo, feu les leys als romans. E com, enaprés, les dites leys no poguessen satisfèr a tots, en aquest temps los romans hordenaren que .X. hòmens sabis anassen en Grècia, los quals les leys de Solon traslladasen de grech en latí e les scrivissen en .XII. taules. Dels ¶^{121r} quals, lo primer fou Apius, lo segon Claudius, lo terç Gemenus, lo quart Julius, lo .V. Manilius, lo .VI. Sophicius, lo .VII. Sextius, lo .VIII. Curacius, lo .VIII. Venerus, lo .X. fou Romulus Postumus.²²⁶ En aquest temps morí Anaxàgoras e fou Aristarcus.

¶²²⁴ Al marge esquerre: .VI. hedat .CLXII., e del món, .IIII^M.DCCCIII. ¶²²⁵ Al marge esquerre: *La nova manera d'escriure e la figura.* ¶²²⁶ Aquests personatges, segons la font d'aquest passatge, serien: «Apium Claudium, Gemitium, Veterium, Iulium, Manilium, Sulpicium, Sestum, Curacium, Ro-

mulum, Postumium», BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 35v. El compilador, doncs, comet dues errades en aquest punt. D'una banda, converteix el primer personatge d'aquesta llista, Apius Claudi, en dues persones diferents i, d'altra, aglutina els dos darrers en un únic personatge.

En l'any .XX. de Arthaxerces, Nohemies, qui era boteller del rey, hoí que'l poble de Israel qui era en Jerusalem estava en molts oprobis e affanys, sens murs, e entraven en la ciutat de nit ladres que'ls robaven los lurs béns. Demanà, donchs, licència al reu que'ls murs fossen rehedificats. E aquell, haguda la licència del rey, muntà en Jerusalem e, ab molts empatxaments, hedificaren los murs, car ab una mà hedificaven e ab l'altra se deffenien ab lo coltell. E com vench lo .VII. mes, lo qual quasi tot era solemne devers ells, vengueren tots en Jerusalem concordés. E Noemies rebé foch dalt del cel, lo qual no havien. E fou-li dit per los vells que Jeremies, ans del temps de la captivitat, havia amagats los arreus de l'altar e los carbons cremans sots terra en la vall de Josaphat. E com aquells hi anassen, trobaren los arreus de l'altar e los carbons foguejans, e de aquells hagueren foch d'aquí havant. E aquell dia fonch appellat Cenofogia. E digueren a Sdras que portàs lo libre de la ley e que'l legís <a> aquells, lo qual ho feu e legí aquella a tot lo poble de matí entrò al migdia. E com tornassen lo segon dia, per manament de Sdras aportaren rames de arbres e feren tabernacles en los palaus e en les sues cases e en les cases del temple de Déu, les quals coses no havien fetes del temps de Josué ençà. E açò fonch observat per los juheus tro ha vuy.

En lo .VIII. dia, feren col·lecta de oli e de pans de propiciació per als sacrificis e seperaren los stranys de si e estatuynen dejuni per ço que affligissen les lurs ànimes, que tots dejunassen tro als fadrins de .VII. anys entrò a les bèsties. E ajustaren-se .VIII. vegades ha oyr la ley, quatre de dia e quatre de nit. E finada la liçó, lo poble gitava's en ^{121v} terra a pregar Déu. E Sdras, qui era ladonchs sacerdot, benehia'ls e anaven-se'n. E d'aquestes tragué exemple la Esgleya cristiana venir .VIII. vegades a la església, la una de nit, .VII. de dia, car en sengles ores la liçó és legida, ço és, que dien capitular, e après lansam-nos per terra a les preces als dies ferials, e és dita la oració per benedicció.²²⁷ E fet açò, Nohemies feu habitar los millors en Jerusalem. E foren acabats los murs e tornaren-se'n al rey en lo .XXXI. any del seu regne, e morí en bona vellea e fou soterrat en Jerusalem. Aquest dien alguns ésser Malechies. Aprés del retornament de la captivitat, naxqué en Judea, en la ciutat que's diu Saphis, lo qual, per ço com era de molt bona vida e molt bell de cara, lo poble lo appellava Malechias, que vol dir àngel. E per ço dehien a Nohemies Malechies, que vol dir àngel.

E en l'any .XXXV. de Arthaxerces, Sòphocles, Ypocràs, metge, <e> Gòrdias, que fou mestre de Sòcrates,²²⁸ foren grans philòsophs. Hon en los libres de Ypocràs se lig que una dona havia parit hun fill molt negre, e lo marit dix-li que no era son fill e acusà-la de adulteri davant lo jutge. E Ypocràs, sabent açò, anà a

¶ ²²⁷ Al marge esquerre: *Exemplum Ecclesie Christi.*

¶ ²²⁸ Al marge esquerre: *Sòcrates.*

casa de la dona e entrà en la cambra hon tenia lo lit. E veu als peus del lit, pintat en la paret, hun ethiòp. E lavors Ypocràs jutjà que per la pintura que era en la paret se era esdevengut, e açò per ymaginació en lo concebiment.

En aquell temps fou Pitàgoras, sophiste, los llibres del qual cremaren los de Athenes ab dret públich.

En l'any .XL. de Arthaxerces, fou Sòcrates, qui feu tota moral filosofia per corregir los hòmens que resplandissen en virtuts, dient que negú no podia bé aprendre si primer no era purgat en la pensa. Aquest feu les èthiques e, en .XXIII. libres, la justícia positiva. E per ço lo dret legal és sotsmés a les èthiques. Aquest Sòcrates havia dues mullers, les quals sovent se barallaven e ell reya-se'n. En tant que ell exint de casa anant a consell, elles, per la finestra, lançaren-li hun²²⁹ ¶^{122r} bací ple d'aygua desús, lo qual dix: «Ja'm pensava yo que d'aquets trons pluja naxeria». E Plató fou dexeble de aquest.

Aprés de Arthaxerces, regnà Xerces lo Segon dos meses. En aquest temps fou Eliachim e fon sacerdot Johan. Aprés de Xerces, regnà Fogdiamus en Pèrsia .X. meses.

[9]

COM DARI NOTUS REGNÀ APRÉS FOGDIAMUS

Dari Notus regnà après Fogdiamus .XIX. anys. E començà l'any de la .VI. hedat .CCIII. e del món, .IIII^M.DCCCXLV. En l'any quart de Dari, fonch gran terratrèmol en Cicília e los monts fumejaren, per la qual cosa, moltes viles foren deguastades.

En l'any .V. de Dari, naxqué Plató quant Sòcrates hagué .XLIII. anys. Quant Plató se nodria e s'adormia, les abelles li metien sovent mel en la sua bocha e en los labis en senyal de la sua gran eloqüència sdevenidora.²³⁰

E en lo .VIII. any, los lacedonis feren la ciutat d'Heraclea,²³¹ en la qual fonch fet aquell palau marvellós, lo qual, entre les .VII. miracles del món, aquest és lo primer,²³² ço és, de hun mont de marbre, ab sculpidura e pichs, fou per mestres tallat e cavat hun palau en què havia cambres e menjador, cuyna, stable, cel bandívol ubert, tot de una pedra, lo qual estava asetjat e posat sobre .VII. cranchs cavats o tallats de aquella pedra matexa. E negú que anàs entorn ni engir de aquell no podia parlar, per gint que parlàs, que no fos hoyt per los qui eren dins.

En aquest any, Eudoy fou gran stròlech, lo qual en hun mont alt se envellí per ço que conegués lo moviment de les steles.²³³ En aquest temps, lo regne de

¶²²⁹ Al marge inferior, el reclam de quadern:

bací. ¶²³⁰ Al marge esquerre: *Nota. De Plató.*

¶²³¹ En realitat diu: *de Gracella.* Corregim segons la font: «In Heraclea fuit theatrum

illud mirabile», BEAUVAIS, *Speculum historiae...*, f. 37v. ¶²³² Al marge inferior: *La primera*

maravella. ¶²³³ Al marge dret: *Eudoy stròlech.*

¶²³⁴ Al marge dret: *Nota. De la castedat de les*

Egipte se partí de Pèrsia. En l'any .XVIII. de Dari, regnà Orets en Macedònia .III. anys, en lo segon del qual morí Dari.

En aquest temps, .XXX. de Athenes, com aguessen negat a Piton e cridasen ses filles per ço que les corrompessen, aquelles, sabent açò, lançaren-se totes ensemps en un pou volent més morir que perdre lur virginitat.²³⁴ En aquest temps fou Azor, fill de Eliachim, e fou sacerdot Judes, pare de Johan.

[10]

COM REGNÀ ARTHAXERCES LO SEGON APRÉS DE DARI NOTUS

||^{122v} Aprés de Dari Notus, regnà Arthaxerces Mennon, qui fou appellat Asuer, fill seu. E començà a regnar en l'any de la .VI. hedat .CCXXIII. e del món, .IIII^M. DCCCLXIII. anys. Aquest senyorejà de Índia tro Athiòpia sobre .CXXVII. províncies, e tenia la cadira del seu regne en la ciutat de Sufis.

Aquest Asuer feu hun gran convit als seus prínceps, magnats dels seus regnes. E menjant en lo convit, ell tramés a dir per los crestats a sa muller, que havia nom Vastí, que s'arreàs bé e que vengués per ço que la vessen los convidats, la qual no y volch venir. E lavors ell dix <a> aquells prínceps: «La dona que menysprea e no vol fer los meus manaments, què merex?» E aquells respongueren: «Que sia gitada de la sua casa e del regne». E axí fou fet.

E lo rey dix que li cercasen muller, e fou-li dit que en la ciutat havia una donzella juhia molt bella, si la volia; lo qual dix que la y menassen si li altaria. E quant la veu, plagué-li molt e pres-la per muller. E aquella fonch molt sàvia e devota devers Déu. E sdevench-se que Mardoxeu, que era oncle de la regina Ester,²³⁵ era de la cambra de aquella, e quant n'Aaman venia al palau del rey, per ço com no li feya aquella reverència que ell volguera axí com aquell qui era molt gran hom après del rey, agué-li gran iniquitat. E secretament dix al rey que tots los juheus de la sua terra se eren acordats de levar-se contra ell, perquè era mester que ell hi provehís; e lo rey comanà-lo-y que hi provehís. E n'Aaman tantost feu letres en tots los lochs hon havia juheus que, a dia senyalat, que·ls matassen tots. E ell feu fer una gran forca secretament en la qual fos penjat Merdotxeu. E a poch dies, Mardotxeu ho sabé e anà-sse'n a la reyna dient-li plorant la destrucció dels juheus que havia traçada n'Aaman, e axí, que dejunàs tres dies ella e tots los altres e que enaprés ||^{123r} anàs davant lo rey e que li demanàs gràcia per aquells.

filles de Piton.

¶²³⁵ Al marge esquerre: *La ystòria de Ester.*

E axí fou feyt que aquella, après los tres dies, se arreà molt bellament e ricosa e entrà en la sala hon era lo rey. E aquell feu-li senyal ab una verga d'or que tenia en la mà, que vingués a ell, car costum era que negú no s'acostava al rey si ja ell no'l cridava ab la verga. E aquella acostà's al rey, e Déus donà tan gran gràcia a Ester que plagué molt davant los ulls de aquell e dix: «Què vols, amiga mia? Que encara que'm demanes la meytat del regne, yo'l te daré». E aquella li respós: «Si he trobada gràcia davant los teus hulls, deman-te la liberació del meu poble dels juheus, qui és estat acusat falsament per n'Aaman». E comptà-li tota la manera. E lavors lo rey lo y atorgà e manà revocar les letres e que fossen trameses per correus. E manà que n'Aaman fos levat de l'offici e de la dignitat que tenia. E ladonchs, la reyna Ester li besà la mà e tornà-sse'n.

E com n'Aaman sabé tot açò, anà-sse'n a la cambra de la reyna, la qual seya en lo lit. E aquell, plorant, gità's damunt lo lit demanant-li mercé, la qual, per donar-li càrrech, se isqué de la cambra cridant e dient que aquell la volia forçar. E de continent, los ministres del rey vengueren e trobaren-lo dessús lo llit, e tantost fo pres. E lo rey manà'l \penjar/ en la forqua que aquell havia feta fer per a Mardotxeu, e lavors exalçà lo dit Mardotxeu. E axí fonch convertit lo mal dels juheus sobre'l cap de n'Aaman.

E fet açò, la regina e Merdotxeu, en reverència de Déu, ordenaren que, d'aquí havant, cascun any en semblant dia fos feta festa del Puri e que dejunassen aquell dia tro al vespre e que menjassen ab gran goig e alegria, e que apunygassen lo capsal del lit. Diu-se que aquest Asuer agué, de mullers e de amigues, .CXX. fills.

En l'any .X. de Asuer, los de Athenas usaren de legir ab .XXIII. letres, com d'abans tan solament ne havien .XVI. ¶^{123v} Hon los fenices foren los primers qui trobaren la manera de les letres greges. E per los fenices, totes les letres capsalmades són fetes de colors. En l'any .XI. de Asuer, morí Sòcrates per verí que li donaren los de Athenes per ço com los corregia. E açò fou en lo .LXX. any de la sua vida.

En l'any .XIII. de Asuer, fon Diògenes²³⁶ filòsof, lo qual menyspreà tots los béns del món e vivia simplament. Tan solament havia dues gonelles per mudarse la .i. com l'altra fos suada. E hun dia, splugant-se al sol prop hun camí, dix-li hun hom: «Què fas, Diògenes?» E aquell responch: «Só en la caça. Los que prenh no he». E deya-u per los polls que eren een la gonella. En aquest temps foren Eudox, estròlech, e Espensipus, philòsof, nebot de Plató.²³⁷

En l'any .XV. de Asuer, fou aquella batalla molt famosa dels cartaginesos contra Cicília e Serdenya, e és dita famosa per lo marvellós infortuni de pestilència que, soptadament, destrouí tot lo navili.

¶²³⁶ Al marge esquerre: *Diògenes*.

¶²³⁷ Al marge esquerre: *Eudox, stròlech. Espensipus, philòsof*.

En aquest temps, Dionís, rey de Cicília, estant en Saragossa, tot lo poble desijava la sua mort. E cavalcant hun dia per la ciutat, una vella se agenollà pregant Déu per aquell, que li preservàs la vida. E aquell, hoynt açò, aturà's e demanà a la vella per què feya açò com ell sabés que tot lo poble li volia mal. E aquella li respòs: «Yo viu ton avi, que era mal rey, e tot lo poble volia'l mal e morí. E après vench ton pare e fonch pijor que aquell e semblantment morí. E ara est tu vengut e est pijor que tots aquells. E per ço que après de tu no vinga altre pijor que tu, prech nostre senyor Déu que vixques de ma vida». Lo qual, per aquestes paraules, smenà la sua vida e fonch bon rey.²³⁸

En l'any .XVIII. de Asuer, Plató fonch gran philòsof. Aquest feu un libre que ha nom *Thimeo* que tracta de les ydees e de les substàncies seperades, e de la ànima com és immortal per ço com és principi de moviment, lo qual no és nat. E açò que no és nat és immortal, per consegüent, la ànima és immortal. Aquest Plató fou en Egipte [¶]^{124r} e legint en los libres de Jeremies hagué alguna conexença de Déu. E diu-se que feu lo *In principio erat verbum* entrò a *fiut homo missus a Deo*. En aquest temps, Aristòtil hoya a Plató e fou son dexeble.

En aquest temps, los senyors gäl·lichs, ab lo duch Bremis, invadiren e entraren Roma, exceptat lo capitoli e anaren-se'n de aquí. Assetjaren Toscana, e los romans, sabents açò, trameteren-hi misatgers que y posasen pau. E los misatgers combateren-se ab aquells e ls venceren; los quals, ofesos, lexaren lo seti e vengueren a Roma. E les oques que eren en lo riu sentiren-los de molt luny e cridaren molt, en tant que els romans se levaren e muntaren als murs. E com lo duch Brèmio vench, aquells deffeneren la ciutat. E lavors aquest l'asetjà tant que perien de fam, e per dar a entendre que tenien que menjar, lançaren hun poch de pa que tenien deffora per los murs. E veent açò, los enemichs partiren-se del setje, Roma degostada e destrouida exceptat lo capitoli.

En l'any .XXXIII. de Asuer, fonch lo molt gran philòsoph Aristòtil. Aquest fou gran natural e feu molts libres de filosofia. Enaprés fou mestre e lo major conseller del gran Alexandre.²³⁹

En aquest temps fou tanta pistilència en Roma que en vides algú podia respirar que no morís o greument no fos malalt. E no solament açò era en los hòmens, mas encara en les bèsties.

¶ ²³⁸ Al marge dret: *Nota. De la vella.*

¶ ²³⁹ Al marge esquerre: *Aristòtil.*

COM REGNÀ ARTHAXERCES OCHO .XXVI. ANYS

Après de Asuer, regnà en Pèrsia Arthaxerces Ocho, son fill, .XXVI. anys. A aquest, per suggestió e consell de Vagos, com Johan, sacerdot de Jerusalem, agués mort hun familiar seu, repetí e demanà los trahuts per Sdras lexats als levites. E aquest Vagos anà a demanar lo trahut a totes les regions dellà lo riu d'Èufrates, lo qual, muntant en Jerusalem, volgué entrar en lo temple e fou-li vedat. E a la final, en despit lur, ell hi entrà e imposà als ministres ¶^{124v} del temple trahut per .VII. anys, e robà e expolià lo temple.

En aquest temps foren Domèstenes e Techtines grans oradors e retòrichs de bella eloqüència.²⁴⁰ En lo .III. any de Xerces Ocho, començà a regnar en Macedònia Phelip, pare de Alexandre.

En lo .X. any de Xerces Ocho e en lo .VII. any de Phelip, rey de Macedònia, vench Nectàbano, rey de Egipte, e per la art màgica que havia com fos gran estròlech, trobà per ça art que's devia esdevenir que'ls indians, els àrabs e fenicis e los perces e totes les altres nacions devien venir contra ell hi'l devien véncer si no fogia. E aquell, replegades les millors coses pus cares que tenia e mudat l'àbit e rasa la barba e lo cap, fogí-sse'n en Etiòpia, e d'aquí vench-se'n en Macedònia, hon se feu gran stròlech.²⁴¹

En aquest temps, lo dit Xerces Ocho obtingué e guanyà Egipte, en lo qual havia regnat lo dit Neptàbano .XI. anys. Esdevench-se que aquest Neptàbano, estant en la cambra de la reyna, muller del rey Phelip la qual havia nom Olimphíades, dix a aquella e pronosticà que, si ella concebia hun fill en aquella ora, que seria senyor de tot lo món. E la reyna concebé e parí hun fill, lo qual hagué nom Alexandre. E lo dia que aquell naxqué, foren vistes dues àguiles sobre lo palau del rey. E com Alexandre agué .VII. anys, lo pare li hagué .III. mestres, ço és, Alaspus en músicha, Menedes en jaumetria, Anoxémens en art oratòria e Aristòtil en filosofia. E aquest fou lo principal mestre e conseller seu.

En l'any .XXI. de Xerces Ocho e .XVI. de Phelip, morí Plató.

E com Alexandre agué .XII. anys, spenyà e derroquà per una roca avall a Netàbano per ço com ha tant temps decebuda ça mare en la sua art.

En l'any après, Agones, hom de sotil linage, fill de hun oller, per ça abtea aconseguí que fou rey de Cicília après Dionís.

En aquest temps, lo rey Phelip havia hun bell cavall, lo ¶^{125r} qual hapellava Bucífal, e era molt brau que's menjava los hòmens. E stava en l'estable ab la porta

¶²⁴⁰ Al marge esquerre: *Domèstenes e Ethe[h]tines, grans oradors.*

¶²⁴¹ Al marge esquerre: *Nectàbano, stròlech.*

tancada de pedra tan solament e havia una finestra per hon li donaven²⁴² a menjar aquells qui'l pensaven. E com Alexandre hagué .XIII. anys, no sabent res lo pare seu, hobrí lo portal del stable e enfrenà'l, e cavalcà sobre aquell e amansà'l axí com si fos hun altre cavall simple, de què lo pare e tots los altres foren molt enmaravellats.

E com Alexandre agué .XV. anys, demanà licència al pare que'l lexàs anar a Pisa per ço com lo escarnien e'l menyspreaven, e aquell lo y atorgà. E aperellat lo navili, anà e vencé lo rey, que havia nom Nicholau. E feta la batalla, tornàsse'n en Macedònia.

En l'any de Xerces .XXV., e de Phelip .XX. anys, de Alexandre .XVI. anys, com Phelip fos anat <a> combatre la ciutat de Matona, perdé lo hun ull per una sageta.

Après de Xerces Ocho, regnà en Pèrsia Arsonnus, fill seu, lo qual fou dit Argés, .IIII. anys; après del qual, regnà Dari, son fill, .VI. anys. Aquest fou lo darrer rey de Pèrsia.

En aquest temps, Phelip tramés son fill Alexandre a la ciutat de Mathona, a la qual havia perdut l'ull, e haguda victòria tornà-sse'n al pare. E trobà los missatgers de Dari en casa del pare, qui eren venguts per demanar lo trahut, de la qual cosa fo meravellat Alexandre. E dix als misatgers que se n'anassen e, d'aquí havant, no y tornassen a demanar trahut, si no, que ell se veuria ab Dari en batalla. E tornaren-se'n los misatgers.

En aquest temps, Pausànias fou enamorat de la muller de Phelip, lo qual, aquella consentint, entrà en la cambra e soptadament naffrà de mort aquell. La qual cosa sabent, Alexandre corregué-y e pres aquell e, per mans del pare, mig viu feu-lo-y degollar. E après poch, morí Phelip.

[12]

COM REGNÀ LO GRAN ALEXANDRE PER TOT LO MÓN

Alexandre lo Gran, après del pare regnà .XII. anys. E començà ^{125v} a regnar en l'any de la .VI. hedat .CCXCVIII. e del començament del món, .IIII^M.DCCCXL. anys.²⁴³ Aquest pres .XII^M. de cavall e .XXX^M. hòmens de peu elets e dels millors del seu regne, los quals jamés no's partirien de aquell hon que anàs. E lexà la sua terra ben guarnida <e> anà-sse'n ab aquells en Grècia e en Licohònia e subjugà-u tot a ci. E en breu temps subjugà tota Grècia a si. E enaprès vench a la nobla ciutat de Tir, e aquells se deffenien e desonraven-lo dient que era bort, fill de Neptàbano, lo qual jurà que jamés no's partiria d'aquí entrò que agués la ciutat. E a la

¶ ²⁴² A l'original repeteix: *li donaven*. ¶ ²⁴³ Al marge esquerre: *.VI. hedat*.

final, aquell pres la ciutat e destrouí e cremà aquella e derroquà tots los murs e mes gran terror en aquella.

E venint a Gatzà, molt hyrat vench Anaxímenes, mestre seu. E com Alexandre lo veu, jurà per los seus déus e per la sua corona que ell no faria res de ço que ell lo pregaria. E aquell dix-li: «Yo·t prech que tu destrouesques la ciutat e tots los habitants de aquella». E Alexandre, volent més servir lo jurament que complir la sua voluntat, perdonà aquells e salvà la ciutat, de què tots los altres ne prengueren bon eximpli. E confederada aquella terra en amicícia, passà-sse'n en Cicília, hon fo rebut alegrement e obeyt. E passant per Ytàlia, vench a Roma, hon fonch per los romans honradament rebut. E pres aquí una corona d'aur hornada de pedres precioses e donaren-li molt tresor. E Gàl·lia li tramés una bella spasa molt riquament guarnida. E Spanya li tramés hun elm molt bell e maravellosament fabricat, en senyal de obediència. E fet açò, anà-sse'n en Egipte, los quals lo reberen de bon grat.

E Dari, rey de Pèrsia, sabent açò scrivi una letra a Alexandre dient: «Dari, cosin germà dels déus, a tu, fadrí Alexandre, bort. Certifich-te que tu has començada aytal cosa ab la tua joventut, per la qual yo·t tramet aquests dons per refrenar la tua joventut. Car, yo·t tramet una trompa, qui és redona, qui's mou a totes parts axí com tu te est mogut en la tua simpla hedat; hi·t tramet les ^{126r} correjes, car, tants són los meus, que ab correjades te batran hi·t gitaran de la terra; hi·t tramet la bossa ab diners de haur per ço que si as despés los teus béns, que ab aquests diners te'n torns a la tua terra». E Alexandre, rebuda la letra, li respòs: «Alexandre, amic dels déus e favorejat per aquells, a tu, Dari, en lo qual fenex lo regne de Pèrsia. Certifich-te que tu m'as tramesos dons, los quals se convenen bé a mi hi pronostiquen açò que deu venir. Car la trompa, qui és redona, significa que yo seré senyor de tot lo món, qui és redó axí com la trompa. E e les correjades signifiquen que yo corregiré ab flagells e ab correja a tu e als de Pèrsia. E la bossa significa que yo possehiré hi·n metrè en la bossa totes les riqueses del teu regne. E axí, lexades les altres coses, aparella't a la batalla».

[13]

COM ALEXANDRE E DARI BATALLAREN E FOU VENÇUT DARI

Dari ajustà sos gents e foren .DCC^M. hòmens a cavall e innumerables hòmens de peu, e tenia la sua batalla cinch letgües. E vench Alexandre ab la sua gent e combateren-se e fon vensut Dari, e fogí en Babilònia. E Alexandre pres la muller e dues filles de Dari, que venien en los carros, e tot lo tresor que y era. E Dari, en poch espay de temps, aplegà altra batalla en què havia .C^M. hòmens a cavall e combaté's ab Alexandre, e fonch vençut Dari e fogí-sse'n en hun castell. E dos cavallers seus,

ço és Basus e Narbazones, cuydants complaure a Alexandre, prengueren Dari e, en la presó de aquell, naffraren-lo mortalment e aportaren-lo a Alexandre mig viu, de la qual cosa Alexandre hagué gran desplaer. E de continent, manà esquarterar Basus e Narbazones. E Dari, axí com pogué parlar, pregà a Alexandre que sa muller e ses filles fossen ben guardades. E Alexandre lo y promés e encara li dix que pendria sa filla per muller, e de continent Dari morí en les mans de aquell. E Alexandre li feu fer una molt riqua tomba d'aur, ystoriada de totes les coses ||^{126v} senyalades que s'eren sdevegudes del començament del món tro en aquell temps, e aquí fou soterrat. E mort Dari, Alexandre pres Babilònia, e axí, lo regne de Pèrsia fou transportat en lo regne dels grechs, lo qual havia durat do-cents .XXXI. anys per .XIII. reys, del primer rey Cyrus entrò al darrer rey Dari, fill de Arsam.

E après, Alexandre anà-sse'n en la Índia e passà per la Fenícia e conquistà aquella. E la reyna convidà'l una nit a dormir ab ella e emprenyà-la de hun fill, lo qual enaprès fou rey de Índia. E quant Alexandre fou en Índia, lo rey, qui havia nom Porus, li tramés a dir que anàs mirar e cercar les maravelles de les Índies e, com tornaria, que ell se veuria ab ell. E tramés-li hòmens qui'l guiaven. E aquells lo portaven per lochs molt agrests que no havien aygua. E Alexandre, vehent que ells ho fahien per ço que ell morís, feu-los matar e tornà en lo bon camí.

E anà tant entrò que vench als monts de Goch e Magoch,²⁴⁴ hon ve innumerables gents. E aquí fou-li dit que aquens prop havia una vall en què havia hun arbre dejús lo qual, de nit, apparia hun déu qui donava resposta de tot ço que hom li demanava. E de continent, Alexandre ab poch anà-y, e quant vench en la nit, ell tot sols mes-se davall lo dit arbre. E stant axí, vench hun hom vestit com a sacerdot, e Alexandre li dix quin poble era aquell ni per què era inclús, e si-s podia cloure lo portell que y era. E lo sacerdot li dix que aquell era lo poble d'Israel, les .VII. trips e mija que foren captivades per Salmanazar, rey de Síria, e messes aquí per ço com havien rebel·lat contra lur déu; e, que si volia cloure lo portell, que per lo matí corregués lo seu cavall davant aquell e, de continent, se clouria de muntanya axí com tot l'als n'era clos. E axí fonch fet e romagué clos tro al temps de antecrist. Axí metex, li demanà de si ell quant devia regnar, lo qual li dix que sis anys ||^{127r} e que devia morir per verí. E lavors Alexandre se partí de allí e tornà-sse'n.

E quant lo rey Porus sabé que Alexandre tornava, ajustà ça gent e isqué-li a l'encontre, e tramés-li a dir si-s volia combatre cors per cors, que no y morís tanta gent. E Alexandre dix-li que li plahia. E combatent-se, Porus matà lo cavall <a> Alexandre e Alexandre derroquà Porus del cavall, lo qual era molt naffrat. E lavors fou vençut e sotsmés <a> Alexandre. E Alexandre plangué molt lo seu cavall Bucífal e feu-lo soterrar.

¶ ²⁴⁴ Al marge inferior:

Nota. De Goch e Magoch, hon foren recluses certs trips de Juheus per Alexandre.

E fet açò, vench-se'n per Aràbia e Ethiòpia e conquistà tota aquella terra. E passà per Síria e tots lo reberen alegrament. Enaprés, molt irat contra Jerusalem per ço com ell, tenint lo seti sobre la ciutat de Tir, havia scrit a Jadus, sacerdot, que li donàs licència que·ls seus poguessen comprar viandes en çà terra per la host, lo qual no u volgué fer; e per aquesta rahó venia irat per a destrouir-los. E Déus tramés l'àngel a Jadus que li digués que li isqués a carrera a Alexandre. E Jadus, vestit ab vestidura sacerdotal, ab tot lo poble isqué-li a carrera. E quant Alexandre veu lo sacerdot Jadus vestit axí com lo Déu que ell havia vist davall l'arbre en Índia, entés que aquest poble era sant e devallà del cavall e feu reverència al sacerdot, e ab aquell ensemps anà-sse'n a peu al temple e adorà lo nom de Déu e feu sacrifici en lo temple axí com lo poble li dix. E relexà lo tribut de .VII. anys e anà-sse'n. E feu fer .XII. ciutats e posà'ls nom a quiscuna Alexandria, entre les quals ne feu una en Egipte, e fou cap del regne Alexandria la major. E Alexandre conquistà la major part del món en .VI. anys. E quant començà a regnar havia .XXI. anys e regnà .XII. anys.

Alexandre feu un gran convit a tots los reys, prínceps e magnats dels seus regnes per celebrar festa del seu imperi en Babilònia ¶^{127v} e portava hun anell en lo dit que tenia una pedra contra tot verí, lo qual li fonch furtat la vespra del convit per aquell qui·l trahí. E com vench l'endemà, dia del convit, ell se fiava molt en²⁴⁵ hun gran amic seu que havia nom Antipater, e aquell servia-lo e donà-li verí en la copa. E lo qual, sentint-se environat, feu esquarterar lo dit Antipater. E feu testament e departí los seus regnes en quatre parts. E lexà lo regne de Macedònia a Felip, son frare, e lo regne de Egipte lexà a Tholomeu, e lo regne de Síria lexà a Selencho, e lo regne de Àsia lexà a Antígono. Enaprés morí Alexandre, a tres dies, en hedat de .XXXIII. anys. E fou soterrat en Alexandria de Egipte.

Per tal, n'e lexats tots los altres regnes. Tan solament proseguirem los regnes de Egipte e de Síria, per los juheus que affigiren e n'infestaren.

[14]

COM THOLOMEU FOU REY EN EGIPTRE .XI. ANYS

Tholomeu, fill de Lagui, fou lo primer rey en Egipte après de Alexandre e regnà .XL. anys. E començà a regnar en l'any de la .VI. hedat .CCCX. e del món, .III^M.DCCCCLII. Aquest Tholomeu proposà que hagués Judea e muntà en Jerusalem sots simulació de sacrificar en lo temple. E com fou dins la ciutat, pres aquella e transportà e vené molts juheus per lo seu regne. En aquest temps fou Sadoch, fill de Azor, e fou sacerdot Simon, fill de Onies. En aquest temps, Àpius Claudius fou gran hom en Roma.

¶²⁴⁵ A l'original repeteix: *en*.

En lo .VI. any de Tholomeu, començà lo regne de Àsia, en lo qual regnà primer Antigonus .XVIII. anys. E après de aquell, regnà Demetricus .XVII. anys. E a la final, Solencus, rey de Síria, e pres a Demetricus e destrouí tot lo seu regne de Àsia e ensemps posehí lo regne de Síria e de Àsia.

En l'any .V. de Tholomeu, los romans batallant-se ab los samnites, foren vensuts los romans e passats .XIII. anys en servitut. E après, los romans combateren-se ab los samnites ab gran host, dels quals era duch Papirus, cònsul, e foren vençuts ^{||128r} los samnites. E moriren .XII^M. hòmens, e presos .III^M. Axí, los romans foren deslliurats de la servitut. E après, los romans hagueren gran pistilència que les mares qui criaven se morien, e les dones prenyades, ans que parissen, se morien, e totes les ovelles prenyades. Aquest Papirus, com era fadrí, anava ab son pare al Consell e, hun dia, sa mare li demanà què havien determenat los cònsols en lo Consell, e aquell respòs que no sabia. E com la mare menaçant ferís aquell, respòs-li que havien dit qual seria més profitós: que hun hom hagués dues mullers o que una dona hagués dos marits. E aquesta, de continent, dix-ho ha altres matrones. E après de tres dies, ajustaren-se moltes dones e anaren al Consell pregants e dient que millor cosa era que una dona prengués dos marits que hun hom prengués dos mullers. E los sanadós, hoynt açò meravellaren-se què podia ésser. E llavors Papirus los dix açò que a la sua mare havia dit e com ell, per no descobrir lo secret del Consell, li havia dit aquella cosa. E lavors dixeren a les dones que no provehrien en res e que se'n tornassen, e ordenaren que, d'aquí havant, que negun fadrí no vingués en Consell, exceptat Papirus, lo qual volgueren que entrevengués en tot.

On en aquest temps, la guerra dels romans contra los samnites, [que] havia durat .LVIII. anys, fonch finida, car foren vensuts los samnites e pres lo lur rey, que havia nom Ponç.

En lo .VIII. any de Tholomeu, regnà en Macedònia Aridus Cassànder, lo qual matà Olimpíades, mare del gran Alexandre.²⁴⁶

En l'any .XXXV. de Tholomeu, regnà en Síria Antigonus Sòcer .XX. anys après de Salencus, qui regnà .XXXII. anys.

En aquest temps, collint lo cens de Roma, foren trobats .CCLX^M. ciutadans en Roma;²⁴⁷ e en Macedònia, après de Aridus regnà Pirus e après Lisimacus.

En l'any .XL. de Tholomeu, Socratus Clidius construy lo faro o porche de vidre en Alexandria,²⁴⁸ lo qual, entre los .VII. miracles ^{||128v} del món, és dit lo segon. E posat sobre quatre cranchs de vidre, affonat .XX. passes dejús en la mar, gran maravella és. Com tant grans cranchs foren fussions e com foren portats en la mar que no's trencaren e com pogueren metre los fundaments e ciments d'aquell e en qual guisa lo ciment pogué estar dejús l'aygua, gran maravella és.

¶ ²⁴⁶ El compilador barreja dos personatges en un. Es tracta de Cassandre, successor de Filip III *Arrhidaeus* de Macedònia. Segons la font d'aquest fragment: «Anno Ptholomei 8 regna-

vit Cassander apud Macedones post Philippum Ariddeum», BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 48v. ¶ ²⁴⁷ Al marge dret: *Nota. De ciutadans.* ¶ ²⁴⁸ Al marge dret: *La 2a maravella.*

COM REGNÀ EN EGIPTE THOLOMEU PHILADELPHUS

Aprés de Tholomeu, fill de Lagui, regnà en Egipte Tholomeu Philadelphus .XXXVIII. anys. E començà en l'any de la .VI. hedat .CCCL. e del món, .IIII^M. DCCCCXCII. anys. Aquest feu franchs e deliures tots los juheus qui eren en Egipte e lexà'ls anar, e tramés la vexella del temple ha Eleazar, bisbe de Jerusalem. Aquest era gran stròlech e estudiós e cobdiciós de libres, e fou-li dit que la ley de nostre senyor Déus scrita ab lo seu dit tenien los juheus, la qual volgué haver. E tramés ha Eleazar, bisbe, que li trametés la ley ab molts juheus qui la poguessen tresladar de abraych en caldeu. E per ço que pus laugerament pogués empetrar ço que demanava, tramés grans dons ab letres sues al dit Eleazar; e delliurà .CXX^M. juheus e donà als senyors de aquells per rescat .CXX^M. talents d'argent. E Aleazar tramés-li la ley de Déu e .LXX. enterpretadors juheus, los quals interpretassen aquella de hun cor e de una boca stants separats cascuns per si. E açò fon fet miracolosament que negú no discrepà de l'altre. E aquesta translació fou conprovada e confermada per lo rey e per los interpretadors. E tramés a Eleazar la ley hebraycha e los .LXX. interpretadors ab molts dons en Jerusalem, e mes-la en la sua libreria la translació feta per aquells. E diu-se que tenia en la sua libreria .XXX^M. llibres. E aquest feu molts libres de strologia e descriví tota la màchina del món.

En l'any quart de aquest ¶^{129r} Tholomeu, los gàl·lichs, ab lo duch Brèmio, asvhayren Grècia e venceren Sóstenem, rey de Macedònia. E en la segona batalla, foren vençuts los gàl·lichs e no fonch prehat d'aquí havant per ço com era estat vençut. E axí, los gàl·lichs se partiren de Grècia desbaratats.

Aprés Sóstanem, regnà en Macedònia²⁴⁹ Antigonus Gonatas²⁵⁰ .XXXVI. anys. Aquest feu gran destrucció e matança dels gàl·lichs; axí metex, ells dels altres, e finalment feren pau. En aquest temps, los gàl·lichs eren molt famosos de fortalea devers los reys de la terra, car era'ls vejares que negú no podia véncer si no havia gàl·lichs ab si.

En lo .VIII. any de Tholomeu, foren vists molts senyals en Roma, car tres lops entraren en Roma ans del sol exit portants corsos morts. E per la por que havien del brogit dels hòmens squarterats, lexaven aquells en lo mercat. E axí metex, vengueren tants de lamps que derrocaren e cremaren moltes cases e molts trosos dels murs, e mataren moltes bèsties en los camps. E isqué de la terra una flama foguejant que durà tres dies e tres nits.²⁵¹ E l'any següent, Sempronius, cònsul, vench ab gran host contra los pistences, los quals, volent-se batallar en una gran planícia,

¶²⁴⁹ A l'original: *regnà en Grècia Macedònia*. Corregim segons la font, BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 50r. ¶²⁵⁰ A l'original repeteix: *en Macedònia*.

¶²⁵¹ Al marge dret: *De la flama de foc[h] que isqué en Ro[ma]*.

tant tremolà la terra que en vides se podien tenir. E fou vista manar sanch de la terra en axí que tots, lavors cessaren.²⁵² E finalment, ells se combateren e fonch tant dura la batalla que quasi tots los de la batalla moriren, mas poch lexats, los romans vanceren la batalla.

En aquest temps, Pirus anà en les parts de Macedònia e vencé Antigonus e pres Macedònia. En aquest temps foren Crate, Polèmio e Archesilas, grans philòsofs.²⁵³ Aquest Crates lançà gran pes d'or en la mar dient: «malvades riqueses, yo us affonaré dejús l'aygua per ço que no sia negat ni affonat per vosaltres». En l'any .XIII. del dit Tholomeu Zenon, estoic,²⁵⁴ morí, e fonch Cleantes^{129v} e Ariscareus, qui fo gran metge; lo qual, per sols tocamet del polç, conegué la malaltia de l'amant.²⁵⁵

En lo .XX. any de Tholomeu, los romans vanceren als cartaginesos en la mar ab gran navili. E prengueren .C. ciutats de Líbia stants cònsuls Cneo Cornèlio Asina [e] Gàlio <e> Duílio. E Aníbal, ab .LXX. naus, quasi tota la marítima de Roma e de Ytàlia destrouí. E los romans, sabent açò, feren fer naus. E Duilius, còncul, feu fer, dins .LX. dies, .CXXX. naus. E Cornelius Asina, ab .XVI. naus, anà a la ylla de Líper e, cridat a parlament per Aníbal e assegurat, fou pres per aquell e posat en presó, en la qual morí. E los romans sabent açò, anà Duilius contra aquell ab .XXX. naus, e mesclada la batalla campal de les naus, Aníbal, perduda la sua nau en què anava, fugí. E foren preses .XXXI. naus e .XIII. sfondrades. E moriren .III^M. hòmens e .III^M. foren presos.

E aquest Duilius appellan alguns Duélius. Aquest Duélius fou lo primer qui en Roma se combaté en batalla naval. E <a> aquest fou-li dit en la plaça que, per vellea, li podia la lenda, lo qual, com fonch en casa dix-ho a sa muller per què no lo y havia dit perquè s'i hagués feta alguna medecina. E aquella li respòs: «Yo u haguera feyt si no'm pensàs que axí holia a tots los altres». E vejats quanta honestat mostrà en si.

A la final, Regulus anà contra cartaginesos. Axí com anava, posà les tendes de la host prop del riu de Bragada, prop del qual fou trobada una gran serp que tots los hòmens que devallaven a l'aygua matava. E donaven-li ab lances e ab darts e no la podien naffrar. E finalment, mataren-la ab grossa ballesta, e portaren lo seu cuyro a Roma havent .CXX. peus de longitut. E Regulus partí's del riu e anà contra tres emperadors, ço és, Asdrúbal, e Acatim de Sicília²⁵⁶ e Amílcar²⁵⁷ e parà'ls batalla; e foren vençuts los cartaginesos, e moriren-hi d'aquells .XVII. mília hòmens e

¶²⁵² Al marge dret: *Com la terra man[à] sanch.*

¶²⁵³ Al marge dret: *Philosophus.* ¶²⁵⁴ En realitat diu: *Zenon utorich.* Corregim seguint la font, BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 50r. ¶²⁵⁵ Al marge esquerre: *Metges.* ¶²⁵⁶ El personatge d'Acatim de Sicília és producte d'una errada en la traducció. Segons la font: «Regulus autem adversus tres imperatores Hasdrubales duos, et accitum ex Sicilia Amylcarem atro-

cissimum bellum gessit». Segons Beauvais, els oponents de Règul foren tres, dos emperadors de nom Asdrúbal i un tercer, fet vindre des de Sicília, de nom Amílcar. El traductor del fragment confon el participi passiu *accitum*, «cridat» o «fet vindre», i bateja un dels oponents de Règul amb el nom d'Acatim de Sicília, BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 51r. ¶²⁵⁷ En realitat diu: *Mulicar.*

.V^M. hòmens presos, e .LXXII. elefants qui foren carregats de les riqueses de aquells. E lavors los cartaginesos ¶^{130r} axí vençuts, ampraren Xantipus, rey de Lacedemònia, e feren-lo capità; lo qual, ab hajuda dels spanyols e dels gàl·lichs, hordenà batalla contra los romans, en la qual moriren .XXX^M. cavallers dels romans. En la qual batalla, lo dit noble baró Regulus ab .L. cavallers fou pres e posat en cadenes.

Enaprés, Damicius aplegà noble e gran batalla contra los cartaginesos. E Xantipus desús dit, tement-se, anà-sse'n de Àffrica e passà-se'n en Grècia. Hon Omilius Paulus e Fulminius, nobles cònsuls, sabuda la presó de Regulus e la gran destrucció dels romans, passaren en Àfrica ab .CCC. naus; e los cartaginesos, sabent açò, isqueren-los a carrera ab altres tantes naus. E hagueren gran batalla e foren vençuts los cartaginesos e sfondrades .CCCIII. naus e .XXX. preses e morts .XXV^M. hòmens dels cartaginesos. E dels romans foren sfondrades .VIII. naus e morts .M.C. hòmens. E com los romans se'n tornassen en Ytàlia carregats de la roba e presa de aquells, per naufragi periren e s'efondraren .CCXXI. naus.

Enaprés, Asdrúbal, ab molta gran gent de peu e de cavall, ab .CXXX. elefants, vengueren a Àffrica ab gran navili. E Lúcio, Matello, Florido, Plàcido, <e>Gayus, cònsuls, combateren-se e agueren gran batalla. E fou vençut Sdrúbal e moriren dels seus .XX^M. hòmens, e .CIII. elefants presos, e foren portats per Ytàlia; e Asdrúbal fugí ab poch. E los cartaginesos, cansats e lasats, demanaren pau, a la qual demanar trameteren Atilius Regulus, lo qual ja per .V. anys era stat pres. E ab altres misatgers fou tramés als romans ab jurament que, si obtenia pau ab los romans, que seria solt, e si pau no obtenia, que a mala mort morria; lo qual anà a Roma e dix açò perquè venia. E los romans li digueren què consellava ell, e aquell los dix que no era fahedora la pau, car més e millors hòmens eren los qui tenien los romans que no los altres. E com li consellasen que no y tornàs, no u ¶^{130v} volgué creure per lo jurament que havia feyt. E com fonch tornat, meteren-lo en una bota plena de claus e arredolaren-lo, e axí morí ell e ls altres que y anaren.

En aquest temps regnava en Síria, après de Antíoch Soter, Antíoch Theos, lo qual regnà .XV. anys. En l'any de Tholomeu Philadelfus, e a .D. anys que Roma fou hedificada, lo riu de Tíber per pluges fonch tant crexcut que tots los hedificis de Roma posats en lochs plans destrouí, ço que jamés no fou vist.

[16]

COM REGNÀ EN EGIPTE THOLOMEU EVERGETES .XXVI. ANYS

Aprés de Tholomeu Philadelfus, regnà en Egipte Tholomeu Evergetes, son frare, .XXVI. anys. Lo qual començà a regnar en l'any de la .VI. hedat²⁵⁸ .CCCLXXXVIII.

¶²⁵⁸ Al marge esquerre: .VI. hedat.

e del començament del món, .V^M.XXX. anys.²⁵⁹ En temps de aquest, era bisbe dels juheus Simon, fill de Unies, sots lo qual, Jesús, fill de Sirach, componé lo *Libre de Saviea*, qui és dit *Eclesiasticés*. En aquest temps fou Echim, fill de Sadoch.

En l'any .XIII. del desús dit Tholomeu, regnà en Macedònia Antigonus .XV. anys. E com hun hom li demanàs que li donàs hun diner, respòs-li: «Menys és que no pertany dar a rey». E com aquell li demanàs hun besant, lo rey li dix que més era que a ell no's convenia rebre; e axí, no hagué res. Aquest Antigonus combaté los de Lacedemònia e, vençuts aquells, donà lo regne a son pare, que havia nom Apar.

En l'any denové del dit Tolomeu, los romans se batallaren contra los Gàl·lichs e moriren .XL^M. hòmens dels gàl·lichs. En l'any .XXIII. de aquell metex, e de la hedificació de Roma .DXXX., se levà batalla civil en Roma, per la qual molts senyals e maravelles se veren.

En l'any .XXV. del dit Tholomeu, feu gran maravella de terratrèmol en tant que Colossus, qui era en Síria, redó caygué. Aquest Colosus és posat entre los .VII. miracles del món, car fou una ymatge de coure fúsil de .CXXVI. peus de al·titut.²⁶⁰ Gran maravella és com tan gran matèria axí's pogué fondre e ||^{131r} estar. E era pus alt .XV. peus que'l Colosus de Roma.

En aquest any, Aníbal asetjà la ciutat de Sigonça, en Spanya, .VIII. meses e opresa de fam. E los de la ciutat, ans que no venguessen en mans de Aníbal, compongueren molt gran foch en lo qual tots se cremaren, e la ciutat romàs destrouida.²⁶¹

Aprés de Tholomeu Evergetes, regnà en Egipte Tholomeu Philopàtor, son fill, .XVII. anys. Aquest Tholomeu vencé e subjugà Judea a si, e regnà .XXXVI. anys sobre tot. Aquest revocà totes les gràcies que eren stades fetes als juheus e demanà lo trahut del .VII. any lexat per Philadelphus. Per la crueltat del qual, Onies, bisbe, fugí en Egipte a Tholomeu Phisanes; e complint la prophècia de Ysaïes, construy hun temple en la regió de Olimpòleos.

Aquest Antíoch entrà en lo temple de Déu e posà una ydola enmig de aquell, e estrenyia los juheus <a> adorar les ydoles e ha usar e menjar les carns que aquells menjaven; e contínuament infestaven e perseguien los juheus. En tant que hun dia hun juheu adorava la ydola e menjava carn de porch. E Mathaties, pare dels macabeus, per zel de Déu, matà aquell e après fugí-sse'n ab .V. fills que tenia, ço és, Judes Machabeu, Johatàs, Simon, Johan e Yrchà; e anà-sse'n a les muntanyes ab .III^M. hòmens amants Déu. E d'aquí feu moltes batalles ab

¶²⁵⁹ Al marge esquerre: .V^M.XXX. anys. ¶²⁶⁰ Al marge: *La tercera maravella*. ¶²⁶¹ Es refereix a Sagunt. Aquest fragment prové del capítol «De prodigijs que bellum punicum precesserunt et

subversione Sagunti», BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 51v. El compilador confon *Sagunti*, que en el moment de redacció de la crònica es coneixia amb el topònim *Morvedre*, per Sigonça.

Antíoch e, a la final, morí en la batalla. E Judes Machabeu e Jonathàs e los altres feren moltes e grans batalles cavallerils, per les quals la fama vench als romans, los quals los trameteren missatgers dient si volien ésser en lur companyia e de lur amicitat; e aquells respongueren que·ls plahia. E de continent, los dits missatges anaren a dir Antíoch que, d'aquí havant, no infestàs ni agreujàs los juheus, e feren-lo-y jurar e portaren-se'n per rehenes en Roma son fill Antíoch Ephífanés, qui era fill menor. Aquest Antíoch lo Gran començà a regnar en l'any de la .VI. hedat .CCCCXIII. e del món, ¶^{131v} .V^M.LVI. anys.

En temps de aquest, Publius Cornelius Scipió <e> Públio Semprònio estants còsuls de Roma,²⁶² Aníbal trespasà per los mons Perineus e vench en Ytalia ab .XXX^M. hòmens de peu; contra lo qual, primer vench Scipió e fonch naffrat Aníbal per Scipió, emperò quasi tots los romans moriren e foren vençuts. Axí meteix, se combaté altra vegada ab lo dit Scipió e semblantment foren vençuts los romans, e fonch mort Scipió. E Sempronius, còsul, tornant de Cicília, vench a l'encontre de Aníbal, lo qual los matà quasi tots que en vides Sempronius poch escapar. E axí, Aníbal aquestes tres veus vencé los romans. En l'any de la hedificació de Roma .DXLIII., Claudius Marcel·lus pres la ciutat de Çaragossa en Cicília. En aquest temps, Scipió, frare de Scipió, còsul, feu moltes batalles en Spanya e vencé Antígon, duch, en la batalla.

En aquest temps fou la quarta maravella del món, ço és, la ydola de Belifront, de ferre, de pes de .V^M. lliures, estant en l'ayre penjant que no's sostenia en res, sinó que en la cuberta dalt havia moltes caramides.²⁶³

Aquest gran Antíoch, [a]prés molts mals que hagué feyts, fou ferit per Déu; lo qual, jahent en lo lit de malaltia, lo seu cors fou corromput per verinades, qui ell no podia sostenir la pudor que exia de aquell. E axí morí miserablement e ja sentí en aquest món les penes de infern.

[17]

COM REGNÀ EN SÍRIA SELEUCUS APRÉS DE ANTÍOCH

E après de Antíoch lo Gran, regnà en Síria Seleucus, son fill, .XI. anys. Aquest tramés Eliodoro en Jerusalem a expoliar lo temple, lo qual fonch mort per dos jóvens e per pregàries de Honies, sacerdot, fou resucitat.

En aquest temps fou fet en Roma hun temple, lo qual, entre·ls .VII. miracles del món, és dit lo .V., car fou feyt un temple redó²⁶⁴ e en mig posaren ¶^{132r} Mars,

¶²⁶² Al marge esquerre: *De Roma.*

¶²⁶³ Al marge inferior: *La .III. maravella.* ¶²⁶⁴ Al marge: *La .V. maravella.*

déu de Roma, sobre una colona. E entorn del temple posaren stàtues de totes les províncies, cascuna portant lo nom de ça província scrit en los pits. E cascuna tenia hun cascavell al coll e los sacerdots contínuament vetllaven, adés huns, adés altres. E tantost que alguna província se rebel·lava contra Roma, la estàtua de aquella província girava les espatlles en aquella de Roma e lo cascavell que tenia al coll resonava. E lavors los çacerdots denunciaven-ho als cònsuls e ans que aquells de la província se fossen apercebuts, los romans los eren dessús.

Aprés de Seleucus, regnà Antíoch Ephífanés, son frare, en Síria .XI. anys. Aquest estava per rehenes en Roma, lo qual, hoyda la mort del pare, tornà en Síria. Aquest, venut lo sacerdoci a Jàson e aprés a Menalau, gentils, feu matar Onies e ferí ab engan a Egipte; e de Egipte, ferí a Jerusalem. E gitats los misatgers de Roma, posà en lo temple la ydola de Jovis. Constrengué los juheus a husar segons lo costum dels gentils; lo qual, anant contra Jerusalem, per Alièmadem²⁶⁵ fou foragitat e miserablement mort.

En aquest temps, Scipió Africà, fill de Scipió, cònsul lo qual Aníbal havia mort en batalla, vench ab gran host contra Aníbal e combatent-se, fou vençut Aníbal e foragitat de Ytàlia.²⁶⁶ E vench en Spanya, al qual perseguí Scipió e vencé en camp tres vegades. E fogí-sse'n en Àffrica e ajustà grans companyes. E Scipió passà en Àffrica ab gran host. E Aníbal, desijant haver pau ab aquell, tramés-li misatgers que parlassen ells abduy ensemps. E com no agueren parlat, no's pogueren avenir e combateren-se e morí molta gent. E Aníbal fou vençut e fugí en Ethiòpia, dellà los monts Claros. E Scipió tramés companyes detràs aquell, lo qual, vehent que no podia scapar, trencà una pedra que tenia en un anell dejús la qual havia verí e begué'l-se e morí. E lavors ^{132v} Roma reposà en pau. E començaren les guerres civils entre aquells.

E sdevench-se que agué una gran brega en Roma en què morí molta gent, entre les quals hi morí una gran dona del linatge de Eneas, la qual era prenyada e tenia una gran coltellada en lo ventre. E la criatura bellugava dins, e obriren-li lo ventre e tragueren-li l'infant; e posaren-li nom²⁶⁷ Juli Cèsar per ço com fonch en lo mes de juliol tallat.²⁶⁸

E Scipió pres Cartagènia e derrocà tots los murs de aquella de fonaments e guanyà tota Àffrica. E per ço fou dit Affricà.²⁶⁹

¶ ²⁶⁵ El personatge Alièmadem que segons el cronista va matar Antíoc Epífanes és producte d'una errada en la traducció. En aquest fragment la font anomena la ciutat bíblica d'Elimaida, BEAUVAIS, *Speculum historiale...*, f. 54v. Vicenç de Beauvais extracta a partir del primer llibre de Macabeus, segons el qual, Antíoc havia sentit

parlar de les riqueses de la ciutat d'Elimaida i va intentar saquejar-la, però no ho aconseguí i va haver de fugir; llavors, va enmalaltir i morí miserablement al llit (1Ma, 6: 1-17). ¶ ²⁶⁶ Al marge dret: *De Roma*. ¶ ²⁶⁷ A l'original repeteix: *nom*. ¶ ²⁶⁸ Al marge esquerre: *Nota. Del nom de Julio Cèsar*. ¶ ²⁶⁹ Al marge esquerre: *Nota. De Scipió*.

E en aquest temps fou la .VI. maravella e miracle del món, car Apol·lo cons-truhí en Roma per consacració de una candela e ensengué foch cremant perpè-tuament sens lenya ni altra mixció, calfant e cohent tot ço que si acosta.²⁷⁰

[18]

COM REGNÀ EN SÍRIA ANTHIOGUS EUPÀTOR

Anthiogus Eupàtor, après de Ephíphanes, regnà en Síria dos anys. Aquest asetjà Jerusalem e donà licència als juheus de observar lur ley. Gità e lançà Phelip en Anthiochia e, a la final, ell e tots foren presos e ligats per los seus. Per manament de Demetri foren morts. En aquest temps fou Eliüd, fill de Achim.

Aprés de Antíoch Eupàtor regnà Alexandre en Síria, fill de Ephíphanes, .VIII. anys e mig, lo qual, per consell de Jonatàs, matà Demetri. E vençuts dos reys e preses les ciutats de aquells per Tholomeu e sa muller, filla de Demetri, per engan e falsia, per lo rey de Aràbia fou scapsat. Aprés del qual regnà Demetrius, son frare, .IIII. anys. En aquest temps fou Alchimus, qui fou fet bisbe per aquell, lo qual, dementres que destrouia los murs de la Casa Santa de Jerusalem e les obres dels prophetes, fou ferit de peralís e morí. En aquest temps fou bisbe dels juheus Judes Machabeu e fon Eleazar, fill de Eliüd.

Lo .VII. miracle e maravella del món fou lo temple de Diana, hedificat sobre quatre colones.²⁷¹ La primera colona era fundada ||^{133r} sobre quatre archs de grans pedres, e la segona colona era fundada sobre quatre archs de majors pedres que les primeres, e la tercera colona era fundada sobre quatre archs de molt majors pe-dres. E axí, hun fundament sobre altre, .XVI. archs, que fonch cosa de gran mara-vella de aytal hedifici axí gran.

Aprés Demetri, regnà en Síria Antíoch lo Jove .XVIII. anys e gità de Síria Triphon. Enaprés, Triphon sobrà Antíoch e pres Síria e batallà's entre si, <e> reg-naren .XVIII. anys. E, en la fi, aquest Antíoch, vençut e sobrat e pres per Gabino, cònsul de Roma, passà per Síria en part dels romans, segons la canònica del Vell Testament, dient: «Feyta és Síria als romans tributària».

En aquest temps fou tramés Pompeu contra Trígan, rey de Armènia, lo qual feu Stauro president e perfet de Síria, lo qual fou rebut per los factors de Hircan en Jerusalem; lo qual destrouí lo temple en lo qual se eren recullits los factors de Aristòbol. E establí los cavalls en los porches d'aquell, per la qual cosa, d'aquí ha-vant, no fou fortunat. E feu Hircà bisbe e pres Aristòbol e sos fills e portà'ls-se'n en Roma ligats. E axí fonch finit lo regne de Síria en l'any de la .VI. hedat .DXXIII. e del món, .V^M.CLXV. anys.

¶²⁷⁰ Al marge esquerre: *La .VI. maravella.* ¶²⁷¹ Al marge: *La .VII. maravella.*

En aquest temps, Judes Machabeu, sobrats Apol·loni, Thimateu, Nicànor, Gòrgia, fou fet sacerdot. E delliurant los galileus e fogint Eupàtor Antíoch e trencant lo cap a Nicànor, pus agué feta amistança en los romans, fou mort falsament per Àchides. E en aquest temps fou Mancha, fill de Eleazar, e fou sacerdot Jonathàs. Aquest, en venjança de Judes, son frare, feu-los tributaris. E vençut Àchides e ligat falsament per Triphon, fonch mort.

E après fou sacerdot Simon Machabeu, son frare. Aquest, volent fer venjança de Triphon, qui havia son frare mort, fiant-se en Demetri per falsa e engan de Tholomeu fou mort en Gericó. E fon sacerdot Johan Yrcà. Aquest materen los fills de Zambru, per ço com ^{133v} aquel descobrí hu dels .VIII. amagatalls del tresor de Davit e donà-u a Antíoch per ço que's levàs del siti de Jerusalem.

E en aquest temps, Crasus, cònsul de Roma, president de Síria, quasi tot l'aur del temple de Jerusalem que Pompeu havia obtengut en despesa sua e de la sua cavalleria s'enportà. Lo qual fou pres e fou fus l'or e possat en la sua bocha e morí. En aquest temps, Anthoni, duch dels romans, vencé en camp de batalla Cleopatra, reyna de Egipte e passà Egipte en part e senyoria dels romans. En aquest temps fou Cathó,²⁷² lo savi que feu molts libres de càstichs morals. E fonch Valeri Maximus²⁷³ e lo molt pus sabent dels poetes, Virgili.²⁷⁴ E après de Crassus fou president e perfet de Síria Pomponius.

Aprés de Hircà fou sacerdot dels juheus Aristobolus, lo qual, presa e ligada la mare e tres germans seus, se posà corona al cap e, per sugesió de sa muller, matà Antigonus, son frare. E axí ensemps fou rey e sacerdot; après del qual, Alexandre fou semblantment rey e sacerdot. Aquest Alexandre, morts prop de .M. juheus, morint-se ell lexà lo regne a sa muller Alexàndria. E aquesta, cobejant lo regne, pres Hircà e Aristòbol, fills seus, ab la muller e fills, e ligà'ls e pres rehenes de aquells per ço que no li usurpassen lo regne. En aquest temps fou president e perfet de Síria Marco.

[19]

COM FONCH DUCH DELS ROMANS POMPEU

En aquest temps fou duch dels romans Pompeu e hac gran senyoria. Aquest donà sa filla per muller a Juli Cèsar, lo qual era gran hom e devallava del linatge de Eneas. En aquest temps fou Jacob, fill de Mathan.

¶ ²⁷² Al marge esquerre: *Cató*.

¶ ²⁷³ Al marge esquerre: *Valeri*.

¶ ²⁷⁴ Al marge esquerre: *Virgili*.

En aquest temps fou Antipater, ydumeu de nació, pare de Erodes Scalonita, lo qual agué aquest fills, ço és, Erodes, Phasel·lo, Josipo e Feroràs. Erodes Escalonita engendrà Archelau e Nenopatra. Neopatra engendrà Erodes Antipas, Phelip, Aristòbol e Alexandre, Archelau e Antipater. Aristòbol [...]²⁷⁵

[20]

[DE LA CONCEPCIÓ DE LA VERGE MARIA, EL CASAMENT AMB JOSEP I EL NAIXEMENT DE JOAN BAPTISTA]

||^{134r} [...] temple e aquell, axí confús e envergonyit, anà-sse'n al seu bestiar que no's girà per casa sua e plorà molt. E quant Anna, sa muller, ho sabé, fonch molt trista e dolenta e feu gran dol e plaent oració e vot a Déu que, si li donava fill o filla, que la offerria a servir del temple. E Déus tramés l'àngel sant Gabriel a Joachim dient que se'n tornàs a casa sua e trobaria sa muller, a la porta de la ciutat, que l'esperava; e que se'n venguessen a lur casa, car ça muller concebria una filla que seria mare del Salvador, lo qual tantost se mes en lo camí. E lo dit àngel vench a Anna e dix-li que anàs a la porta de la ciutat e que esperàs aquí son marit que venia. E quant aquella fou aquí, a poch instant, vench Joachim e abdós vengueren a lur casa. E aquí Anna concebé la Verge Maria e molt santament e pura, sens neguna ardor libidinosa ni cobejança de carn e sens tota màcula de peccat original ni altre peccar. Car, justa cosa e digna era que aquella carn fos neta e pura de la qual lo fill de Déu havia a pendre carn e fer-se hom.

E com per havant lo fill de Déu prengué carn de la dita verge, la qual Déus en la sua preciença eternalment elegí la dita verge en ésser mare del seu fill, segueix-se, donchs, que la dita verge fou neta e pura de tota màcula de peccat; per consegüent, no fou concebuda en peccat original ni en altre peccat. Per ço diu sent Anselm: «Convenia la Verge Maria resplandir de ytal puritat, que major sots lo cel no pogués ésser entesa e com pura ignoscència, ans que Adam peccàs, la qual no era sotsmesa ni obligada a negun peccat, sí a la major puritat».

Seguex-se, donchs, que la dita verge resplandí de aquella pura ignoscència e, per consegüent, no fou concebuda en peccat original ni en negun altre peccat²⁷⁶

¶ ²⁷⁵ Al marge inferior, el reclam de quadern engendrà, que remet al primer foli del quadern següent, actualment perdut. El text es reprén, a l'actual f. 134r, amb la narració de la concepció de la Verge Maria. ¶ ²⁷⁶ Al marge dret: *Se cluso sensu [...] verbi: quod dixit D[eus] ad serpentem, Genesi [3°] Ipsa conteret caput t[uum]. Cum nec Eva [...] nec serpentes[...] nec conterant ni [a]*

liter capud serpentis. consensum spirituale[m] [...] In serpente diabol[...] in velligo et per cap[ut] eius id primum quo [...] se [...] reddidit. [...] nos dubitatur [...] peccati vero effectum existimo in comitte aversione voluntate create a volunta[...] diam. Formalevero ut ita dixerum de form[ita]tem voluntatis [...] an increate [...] inde capud dyabol[...] existimo id primii vel id quo primum lucit.

encara més. Car, axí com los ¶^{134v} bons àngels foren sostenguts e preservats ans del cars o decayment e peccat de natura angèlica per lo fill de Déu, Jesucrist redemptor, general de tota creatura racional, e axí, la Verge Maria fou remuda e preservada ans del cars o decayment de natura humana per Jesucrist, fill de Déu, universal redemptor de natura humana. E així fou neta e pura de tota màcula de peccat original e de tot altre peccat.

E quant vench al .VIII. mes, en setembre, a .XXVII. de l'imperi de Cèsar August, la dita Verge Maria naxqué molt gojosament e ab gran plaer del pare e de la mare, fahent-ne gràcies a Déu. E com la dita verge agué .III. anys, portaren-la en Jerusalem e offeriren-la a Déu al servir del temple, a tallar e cosir e obras de l'altar e los vestiments dels sacerdots, axí com les altres donzelles que y eren. Hon aquella visqué molt santament e virtuosa adoctrinant les dites donzelles en lo servir de Déu, les quals ne feren cap e maestra de aquelles, e appellaren-la regineta de Natzaret.

E quant aquella agué .XIII. anys, lo sacerdot li dix que la tornaria a casa de son pare per ço que prengué marit, la qual li respòs que no volia marit com hagués fet vot de virginitat. E lavors lo sacerdot consultà nostre senyor Déu, lo qual li tramés a dir per l'àngel que ajustàs tots los hòmens del linatge de Daviu, qui eren del trip de Judà, que no havien mullers e que passasen davant l'altar ab sengles vergues seques en les mans; e aquell del qual la verga floriria, que aquell fos spós e marit de la dita verge. E tramés a dir per l'àngel a la dita verge que consentís al matrimoni, car la sua virginitat seria salva e conservada. E passants aquells davant l'altar, la verga de Josep florí e aquell fou espós²⁷⁷ e marit de la dita Verge Maria ¶^{135r} per social habitació.

E volgué Déus que la sua mare fos maridada per ço que fos acompanyada e servida per aquell e, axí metex, per guardar e conservar la fama de la dita verge, car alguns agueren dit per havant, com ella consebé lo fill de Déu, que l'havia concebut en adulteri si no hagués marit; axí matex, per ço que la incarnació del fill de Déu fos cuberta e celada al diable, cuydant que era de Josep.

E com lo sacerdot hagué sposada la dita verge ab Josep, acompanyà aquella a casa de son pare e de sa mare, de la qual hagueren sobiran plaer per ço que y havien hoyt dir. E aquella stigué e visqué molt santament e honesta, acompanyada de molts àngels aconsolant e vesitant sovent aquella.

E tornant a la matèria, en temps de Cèsar August foren trobats en Roma .DCCCC^M. ciutedans. En aquest temps fou excel·lat Ovidi en la ylla de Pontus. En aquest temps, Erodes Scalonita, constituït rey de Judea per Cèsar August, en lo .III. any del seu regne vené públicament lo sacerdoti en Jerusalem.

¶²⁷⁷ A l'original repeteix: *espós*.

En aquest temps, Zacaries era gran sacerdot en Jerusalem, e, servint la sua sepmana en lo temple, hun dia entrà en la Sancta Sanctorum per fer sacrifici e pregar Déu per lo poble. E veu hun àngel resplendent sehent en lo corn de l'altar, lo qual li dix que hauria hun fill de sa muller Elisabet que seria molt gran. E Zacaries dubtà per ço com ell era vell e sa muller era stèril, e de continent perdé la paraula. E acabada la sepmana, tornà-se'n a casa sua e sa muller Elisabet concebé de aquell hun fill que hagué nom Johan Babtista²⁷⁸ a .XIII. de setembre en l'any de l'imperi de Cèsar August .XLI. any e tres mesos. E ací és acabada la .VI. hedat²⁷⁹ del món havent .DCXXVII. anys e del començament del món, .V^m.CCLXX. e comença la .VII. hedat del món, de l'aveniment de Nostre Salvador Jesucrist tro a la fi del món.

[NOU TESTAMENT]

[1]

ACÍ COMENÇA LA PLENITUT DE GRÀCIA DEL NOVELL TESTAMENT E NATIVITAT DE JESUCRIST

¶^{135v} Com vench la plenitut de gràcia, el temps promés als sants pares e prophetes per Déu de l'aveniment de Nostre Redemptor de l'humana linatge, tramés Déu lo seu fill eternal en lo món, nat temporalment de dona e fet sots la ley per obediència e humilitat per ço que remés aquells que eren sots la ley del peccat original e sots la servitut del diable, qui'ls tenia ligats. Car aquell, per lo peccat de Adam, ell e los qui eren en los seus loms e devallaven de Adam per rahó seminal, tots foren sotsmesos e obligats al dit peccat e servitut, acceptat la Verge Maria, que'n fou per Déus eternalment preservada; car a tots sostengué e nogué lo dit peccat. E açò per tant com tots isqueren de Adam, qui era ja tacat e sotsmés al dit peccat, e a tots fou tancada la porta de paradís celestial. E per ço Déus, per salvar lo món e reembre natura humana del dit peccat e servitut del diable e per fer-nos possehir la glòria de paradís, disponé e ordenà de trametre lo seu fill eternal en lo món a encarnar-se e unir la sua persona divina ab la natura humana, e pendre aquella. E fos Déu e hom ensemps per ço que, com a Déu, pogués remetre e relexar la pena del peccat, qui era infinit; e com ha hom morint, per la sua mort e passió pagàs

¶²⁷⁸ Al marge dret: *Nota. De la concepció de sent Johan.*

¶²⁷⁹ Al marge dret: *.VI. hedat.*

e satisfés per tots la culpa del peccat, vencent e sobrant per subirana obediència e humilitat la supèrbia e inobediència de Adam menjant del fruyt vedat. Car, diu sant Johan, capítol 3, que axí ha Déu amat lo món, que'l seu fill ha liurat a mort per ço que'l món fos salvat per aquell.

Per tal, segons diu sant Luch, *capitulo primo*, que fonch tramés l'àngel sant Gabriel per Déu en la ciutat de Natzaret, que era en Galilea, a la Verge Maria, sposalda de Josep, del linatge de Daviu;²⁸⁰ la qual estava en casa sua, en una cambra, contemplant e fahent oració a Déu ¶^{136r} en ora de completa. E vench l'àngel estant agenollat davant aquella e dix-li: «Déu te sal, plena de gràcia, nostre senyor Déu és ab tu, beneyta est entre totes les dones». La qual, com hagués hoyt les paraules de l'àngel, fou torbada, no per la vista de l'àngel, que soven ne veyá, mas cogitava quina era aquella salutació tan alta e tan maravellosa. E lavors l'àngel li dix: «No hajes temor, Maria, car tu as trobada gràcia davant Déu, que t'ha elegida mare del seu fill, havent que tu concebràs en lo teu ventre e parràs fill, e appellaràs lo nom de aquell Jesús. E aquest serà gran e serà appellat Fill de l'Altisme, e dar-li a nostre senyor Déu la sella de Daviu, e regnarà en la casa de Jacob e lo seu regne no haurà fi». E lavors la Verge Maria, volent ésser certificada de la manera com se faria, e no dubtant en res, dix: «E com se farà açò com yo no conega hom e haja fet vot de virginitat?» E l'àngel li respòs: «L'Esperit Sant sobrevindrà en tu e la virtut de l'Altisme te obrumbarà. E açò que de tu naxerà serà appellat Fill de Déu. E avet que Elisabet, cosina tua, que era estèril, ha concebut fill en la sua vellea vuy ha .VI. mesos, car res no és imposible devers Déu».

E dix-li tot lo misteri de la redempció de l'humana linatge, com, per los grans treballs e affanys e cruel mort e passió del seu fill, natura humana havia ésser delliurada del peccat e servitut del diable. E lavors la dita verge, per servir a Déu e per excessiva amor que hagué a l'humana linatge que fos salvat, acceptà ésser la Mare de Déu e dix a l'àngel: «Havet la serventa de Déu. Sia fet a mi, segons la tua paraula». E dites les paraules, de continent l'Esperit Sant sobrevench en aquella e la virtut de Déu la obrumbrà. Tota la Sancta Trinitat formà e fabricà lo preciós cors de Jesucrist de les més pures sanchs de aquella, ab tots sos membres, axí com són los altres infants en .XLVI. dies. E ¶^{136v} en aquell infant fou per Déu creada de nou la Sancta Ànima de Jesucrist plena de gràcies e de virtuts ultra mesura. E creant aquella fou infusa en lo dit cors e, en aquell moment, la persona divina del Fill de Déu fou unida e ajustada en la Sancta Ànima e ab lo cor; e fou Déu e hom ensemps en un supòsit, car, axí com la ànima e lo cors fan hun hom, axí Déu e hom fan hun Crist.

¶²⁸⁰ Al marge inferior: *Sent Johan scrivi lo seu evangeli en abraich, e los actes dels apòstols. Sent Luch scrivi lo seu evangeli en grech, e los actes dels apòstols. Sent Matheu scrivi lo seu evangeli en*

abraich, e los actes dels apòstols. Sent March scrivi lo seu evangeli en letí, e los actes dels apòstols. Sent Pau scrivi als romans una epístola en latí, lo restant feu en abraich.

E lavors la dita verge romàs prenys del Fill de Déu ab molta consolació divinal que hagué en lo seu ventre. Aprés pochs dies, Josep, espós seu, conegué que ella era prenys, volgué-la dexar e volia-se'n anar. E l'àngel apparech-li en sompnis dient-li: «No vulles dexar Maria, muller tua, car açò que en ella és, de l'Esperit Sant és». E dix-li tot lo misteri. E lavors aquest la serví ab gran reverència e honor.

[2]

ACÍ DIU SANT MATTHEU COM JESUCRIST NASQUÉ DE LA VERGE MARIA

Esdevench-se en aquell temps, segons diu sant Matheu, *capitulo secundo*, que Cèsar August, emperador de Roma, gloriejant-se que en lo seu temps l'Imperi de Roma era tant crexcut que tot lo món era en pau sots la sua senyoria, volgué saber quantes²⁸¹ províncies, ciutats, viles e lochs e quants hòmens havia en lo món, e que tots fosen scrits e que tots pagasen cascú hun diner de argent en senyal de vasallatge. E a .XLII. anys del seu imperi feu hun manament e decret: que cascuns hòmens anassen en les ciutats, viles e lochs d'on eren naturals per ésser scrits e pagar lo dit diner d'argent, e feu-ne fer crida per tot lo món; e feta la crida en Judea per Armo, president de Síria.

E Josep, per amor del prenyat de la Verge Maria, pres hun bou e hun asse e feu cavalcar la dita verge en lo ase e partiren de Natzeret per anar en Betlem, d'on Josep era natural. E quant foren en Betlem, no trobaren posada per la gran multitud de la gent que y era venguda, e posaren en hun porche hon havia hun stable hon posarien les bèsties ¶^{137r} los que venien a mercat. E lavors los àngels gitaren de Betlem tots los demonis que y eren per ço que no sabessen res del misteri de la incarnació del Fill de Déu. E estant la Verge Maria aquí, com vench en la hora de la mija nit del diumenge, la gloriosa Verge Maria, ministrant los àngels que li eren dats en custòdia, infantà e parí lo seu fill gloriós sens alguna dolor e corrompiment. E naxqué de aquella axí com la lum passa per lo crestell sens negun contrast ni corrupció sua ni del crestell, obrant, ladonchs, del dot de subtilitat de cors glori-ficat. E axí ella era verge e romàs éntegra, pura e neta en lo part e tostemps verge.

E los àngels, estant ella agenollada, prengueren l'infant e posaren-lo en la sua falda. E de continent, aquella lo adorà e l'embolcà en draps nèdeus e posà'l en lo pesebre entre lo bou e l'ase, los quals de continent se agenollaren e inclinaren lurs caps en senyal de fer-li reverència. E de continent, apparech gran resplendor del cel sobre la casa hon era nat l'infant, que tot lo loch il·luminava axí com si fos de dia. E los àngels cantaven en l'ayre dient: «Glòria sia donada a Déu alt en les

¶²⁸¹ A l'original repeteix: *quantas*.

altures del cel». E aparegueren als pastors, qui vetllaven lurs bèsties, dient-los: «Alegrau-vos, que vuy és nat lo Salvador del món en Betlem». E de continent, aquells hi anaren e trobaren l'infant posat en lo pesebre, adoraren-lo e tornaren-se'n lohant e benehint nostre senyor Déu.

Aquesta Sancta Nativitat fou per tot lo món manifestada e divulgada per moltes maravelles e senyals que se'n seguiren: primerament, que en aquella santa nit, tots quants sodomites havia en lo món, tots moriren,²⁸² e açò en reverència de aquella carn sagrada que'l Fill de Déu pres de natura humana; segonament, que tres sols foren vists en Orient e, poch a poch, se ajustaren e feren hun sol,²⁸³ terçament, que una font d'aygua que havia en Roma se convertí ^{||137v} en oli e corrè en oli tres ores; quartament, que una stela apparech als tres reys d'Orient dient-los que anassen en Judea, que'l rey dels juheus, salvador del món, era nat.

Donchs, Jesucrist naxqué en diumenge, a .XLII. anys de l'Imperi de Cèsar August e a .XXX. anys del regne de Erodes Scalonita, rey de Judea. E com tots los hòmens de Bel·lem foren scrits e agueren pagat lo diner de argent, tornaren-se'n los que y eren venguts estrangers. E lavors Josep agué cases e mudà-s'i ab la Verge Maria e ab l'infant.

[3]

DIU SENT LUCH COM JESÚS FOU CIRCUNSAT

Quant vench lo .VIII. dia, segons diu sent Luch capítol segon, per servir e complir la ley donada per Déu a Abraam de la circumsició en remey del pecat original, *Genesis* .XVII., l'infant fou circumsís per lo sacerdot, segons era acostumat; e posaren-li nom Jesús, axí com l'àngel havia dit. E jatsia ell no fos tengut ni obligat a la dita ley com no fos consebut per via seminal, emperò per confirmar-se en los sants pares passats, volgué ésser circumsís per les rahons següents: primerament, per aprovar la ley e manament e ordinació divinal com se devia fer la circumsisió, segons appar *Gènesis* .XXXIII. et *Levitici* .XII.; segonament, que'ls juheus no haguessen escusa neguna perquè no l'havien rebut ni cregut com no fos circumsís ni servàs la lur ley dada per Déu a Moysés; terçament, per donar a entendre que ell havia presa vera carn passible ab tots los deffalliments de pena e no, emperò, de culpa, e que no havia pres cors fantàstich axí com digueren alguns eretges manicheus; quartament, que per la circumsició fou amagada al diable la sua incarnació, car aquell, vehent que ell havia presa circumsició, pensàs que en ell fos peccat original e, per consegüent, que fos pur hom.

¶²⁸² Al marge dret: *Nota. Que en la nit que Jesús nasqué, moriren tots los sodomites del món.*

¶²⁸³ Al marge dret: *Nota. De tres sols.*

[4]

COM JESUCRIST FONCH FET SACERDOT E COM LO NOM DE JESÚS FONCH POSAT A TRES ALTRES

Aquest nom de Jesús que fou imposat a Jesucrist ¶^{138r} és nom molt sant e marvellós, que vol dir *Salvador*, car ell salvà tot lo món. Aquest nom fou imposat a tres altres notables persones, ço és, a Jesús, fill de Navé, qui fou dit Josué, lo qual salvà lo poble d'Israel dels enemichs; lo segon fou Jesús, fill de Josedech, qui fou bisbe e gran sacerdot e sacrificà en lo temple de Déu; lo tercer fou Jesús, fill de Sirach, qui fonch gran doctor e propheta, qui feu lo libre de l'*Eclesiastus*. Aquests tres foren figura de Jesucrist, qui salvà lo món e fonch sacerdot e sacrificà lo seu cors en lo sant arbre de la vera creu e prophetà hi'ns ensenyà la via de vida per la sua santa ley novella.

[5]

COM LOS TRES REYS VENGUEREN <A> ADORAR JESUCRIST

Segons diu sant Matheu, *capitulo secundo*, los tres reys d'Orient, estants en lo mont Victorial sperant la estela que devia nàixer segons la propheta de Balam, en la nit que naxqué Jesucrist veren la stela e meteren-se en caminar; la qual los dix que anasen en Judea, e anava'ls davant. E quant foren en Jerusalem, demanaren a Erodes hon era aquell qui era nat rey dels juheus. E aquell, per consell dels sacerdots, tramés-los en Batllem pregant-los que, com aguessen trobat e adorat, tornassen per ell per ço que'l pogués adorar. E aquells, partint-se de Jerusalem, la stela qui'ls guiava anava'ls davant tro que foren davant la casa hon era l'infant e aquí se aturà, e foren allí en .XIII. dies après la nativitat. E lavors los dits tres reys entraren en la casa, trobaren-la uberta e la Verge Maria sola que tenia l'infant en lo bras. E gitant-se en terra adoraren l'infant com a Déu e Senyor e offeriren-li sos dons, ço és, Gaspar li offerí mirra per ço com era hom, per confortar-li los seus membres, qui eren tendres; e Melchior li offerí ensens per ço com era Déu, al qual se pertanyia aytal sacrifici; e Baltesar li offerí aur per ço com era rey, per subvenir ¶^{138v} a la necessitat e pobrea de la Verge Maria. E après, haguts alguns parlaments, rebudes algunes informacions de aquella, prengueren comiat e benedicció de l'infant e de la mare e tornaren-se'n, per manament de l'àngel, per mar en lur terra, que no tornaren per Erodes. E quant Erodes ho sabé fonch molt yrat e aguera mort tantost los infants de Betllem, sinó que no gosà per temor de rebel·lió del poble. E après poch dies, Josep ab la Verge Maria e ab l'infant, partiren-se de Betllem e vengueren secretament en [N]atzaret.

COM LA VERGE MARIA OFFERÍ JESÚS AL TEMPLE

Segons diu sent Luch, *capitulo 2*, après dels .XL. dies del part de la Verge Maria, segons que la ley manava, *Levitici .XII.*, anaren ella ab l'infant e Josep en Jerusalem per purificar-se e offerir lo seu fill en lo temple; jatsia ella no hagués mester purificació com ella no hagués concebut lo seu fill per via seminal ni hagués parit aquell ab neguna corrupció, ans fou pura e neta en lo part e tot temps verge. E quant foren en lo temple trobaren aquell sant hom, Simeon, e Anna, prophetitza, los quals acompanyaren la Verge Maria a fer la oferta del seu fill. E aquí ella lo offerí a Déu en mans del sacerdot, lo qual lo posà sobre lo altar hi l'offerí a Déu segons era acostumat. E après, la Verge, per rahó de la dècima que Abram donà a Melsisedech per servir la ley que u manava, *Gènesis .XXIII.*, offerí al sacerdot hun parell de tortres o de coloms, dels quals lo sacerdot feu sacrifici segons era acostumat: hu, per lo peccat de la mare per la cobejança de la carn que havia haguda en lo consebiment, e per la inmundícia del part; e l'altre, per lo peccat original del fill. A les quals coses, la dita verge ni'l seu fill no eren tenguts ni obligats com ella no hagués concebut lo seu fill per via seminal ni hagués parit ab neguna corrupció ni inmundícia, segons és dit dessús. Enaprés donaren .V. cycles d'argent al sacerdot per rempció de ^{139r} l'infant primogènit, segons manava la ley, *Exodi, capitulo .XIII.*, a la qual rempció l'infant no era tengut per les rahons damunt dites, mas açò fonch feyt per servir la ley.

E lo sacerdot donà l'infant a la Verge Maria. E Simeon donà'l a aquella e, quant lo tench en los seus brassos, dix: «Senyor Déu, ara lexes lo teu servent, segons la tua paraula, en pau. Car los meus ulls an vist lo teu salutar, lo qual és appellat, davant la faç de tots los pobles, lum e revelació de les gents e glòria del teu poble de Israel». E girant-se a la Verge Maria dix: «Aquest és posat en ruyna e destrucció de molts e, en senyal al qual, serà contradit; e serà coltell de dolor que travessarà la tua ànima».

E après tornà'l a la dita verge. E açò feyt, tornaren-se'n en Natzaret. E quant foren aquí, l'àngel apparech en sompnis a Josep e dix-li: «Pren a Maria, sposa tua, e l'infant e ves-te'n en Egipte, car sdevenir-se deu que Erodes cercarà l'infant per matar-lo; e axí, està allí entrò que yo t'o diga».

E de continent, per lo matí secretament, Josep e la Verge Maria ab lo infant se'n partiren e anaren-se'n en Egipte, e stigueren-hi .VII. anys entrò que Erodes fonch mort.

COM ERODES FEU MATAR LOS INNOSCENS PER JESUCRIST

Esdevench-se en aquell temps que Erodes fou citat per sos fills a Roma davant lo emperador Cèsar August per gran debat que havien ab ell de la successió del regne, lo qual anà a Roma e stigué-y prop de dos anys. E com hac finats sos fets ab l'emperador, que li fou favorable e li agué sotsmesos sos fills, qui eren .VI., ço és, Antipater, Alexandre, Aristòbol, Archelau, Antipas e Felip. Lavors, dix a l'emperador com los tres reys de Orient eren venguts en Jerusalem demanant-li on era aquell qui és nat rey dels juheus; e com ell, per consell dels sacerdots, los havia tramesos en Batlem pregant-los que, com tornassen que l'aguessen trobat, lo y denunciassen. E com aquells lo y havien trobat, e se n'eren tornats per altra via; e com ell enaprés se era sertificat ^{||139v} que era nat en Batlem, e seria gran hom e seria appellat rey dels juheus. E d'ací poria haver comensament de rebel·lió contra l'Imperi hi'n crexerien molts mals, per què era mester que, de part sua, fossen manades letres sots pena que tots los infants de Betlem e deçà encontrada de dos anys avall morissen per ço que entre aquells morís aquell infant. Car més valia que aquells infants morissen que si's seguia perturbació en lo Imperi per ocasió sua. E lavors l'emperador manà fer les letres e donà-les a Erodes.

E quant aquell fonch tornat en Judea, tramés gran companya en Batlem e en totes les sues encontrades, e mataren tots los infants de dos anys aval que y trobaren; entre'ls quals mataren hun fill de Erodes ab lo gran brogit que y era, lo qual li criava una dida. E moriren .III^M. infants innocens, jatsia que alguns, no entenents, diguen que foren .CXLIIII^M., ço que no és veritat. Car deuriem entendre allò dels primogènits dels fills de Israel, qui foren senyalats per l'àngel .XII^M. de cascun trip e foren salvats que no moriren en la nit que tots los primogènits dels egipcians moriren. E no deuen entendre dels ignoscens, qui eren fort poca part del trip de Judà tan solament.

Enaprés que Erodes Scalonita agué fet matar los infants, levaren-se alguns de sos fills contra ell. E aquell, ab gran supèrbia que tenia per la favor que havia de l'emperador, matà tres fills seus, ço és, Antipater, Aristòbol <e> Alexandre. A la final, ferit per nostre senyor Déu, de greu dolor morí en lo llit miserablement en hedat de .LXX. anys. E constituí rey de Judea Archelau, fill seu, lo qual, après gran tabustol que hagué ab sos frares, fou fet thetrarcha de Ydumea e fou rey de Judea Erodes Antipas, son frare; lo qual, com hagué regnat .XXI. anys, feu degollar sent Johan Babtista. E en temps de aquest morí Jesucrist.

[8]

COM JOSEP TORNÀ DE EGIPTA

Quant Erodes Scalonita fou mort, ¶^{140r} l'àngel aparech a Josep en Egipte e dix-li que se'n tornàs en Natzaret, que Erodes era mort. E aquell, de continent, se partí ab la Verge Maria e ab l'infant Jesús e vench-se'n en Natzaret. E l'infant Jesús crexqué en hedat e en saviesa, manifestant e demostrant-la a les gents. E era sotmés e obedient a la sua mare e a Josep, fahent humilment los manaments e serveys de aquells. E quant Jesucrist fou de hedat de .XII. anys, vench en Jerusalem a una gran festa ab la sua mare e Josep.

[9]

COM JESÚS DISPUTÀ EN LO TEMPLE EN LOS JUHEUS

Quant hagueren celebrada la festa, tornaren-se la Verge Maria ab les donas en Natzaret; e Josep, ab los hòmens e l'infant, romàs en Jerusalem. E quant foren en Natzaret, la dita Verge demanà a Josep on era Jesucrist, lo qual li respòs que no u sabia, que ell se pensava que venia ab aquella com los infants poguessen anar axí ab los hòmens com ab les dones. E lavors cercaren aquell per Natzaret entre los parents, amichs e conexents; e com no'l trobassen aquí, tornaren en Jerusalem. E cercant-lo ab gran treball, trobaren-lo en lo temple disputant ab los doctors de la ley, parlant e tractant de l'aveniment del Masies era complit e era ja nat e vengut, ab dits de molts prophetes. Los quals no li podien respondre meravellant-se com l'infant de tant pocha edat havia tant gran saber sens que no havia après letres, e havien gran plaer de aquell. E tornà-sse'n ab la Verge Maria en Natzaret. E d'aquí havant, ell vench sovint al temple.

De les maravelles e senyals e miracles que Jesucrist feu en lo temps de la sua puerícia, los quals posen alguns contemplatius, emperò són scriptures apòphiques, que no són autèntiques ni les han posades los sants evangelistes; per ço, leixar-ho em a present de posar-les per no alargar la present matèria.

E per havant, Jesucrist fou fet sacerdot, ¶^{140v} car, segons diu Venerabilis Beda, que los juheus havien .XII. sacerdots principals e, quant algú de aquells moria, elegien-ne hun altre. Esdevench-se en aquell temps que morí hun sacerdot. E los altres, volent-ne elegir hun altre, no's podien concordar. A la final, meteren-ho en compromés de hun hom, que aquell que ell elegiria, fos. E per ispiració del Sant Sperit, aquell elegí Jesucrist e sacerdot. E aquells, volent-se certificar de la genologia e linatge de Jesucrist, anaren e demanaren a la Verge Maria e a altres persones, com Josep ja fos mort, dien-li Jesucrist de qui era fill; la qual respòs que: «Jesús és fill de Déu viu e de mi, Maria, verge».

E aquells, informats per les vehines sues que ella havia parit e aletat l'infant estant e romanent verge, lavors aquells scriviren-lo en lo libre del cathàlogo dels sacerdots, del qual libre, enaprés, quant l'agueren mort, per enveja e per malvestat lo ragueren e deliren per ço que no's mostràs la lur malvestat.

E l'emperador Cèsar August visqué après la nativitat de Jesucrist .XIII. anys e mig. E après de aquell fou emperador Tiberi Cèsar .XXIII. anys. Aquest tramés Valeri per ésser procurador de Judea, lo qual públicament vené lo sacerdocí de Jerusalem; levant-ne Ysmael, feu sacerdot Simeon, e après Eleazar, e après Amia, e après Cayfàs. E en l'any .XVII. de Jesucrist fonch tramés Ponç Pilat per ésser procurador de Judea per Tiberi Cèsar. En aquest temps morí Ovidi en lo exili de la illa de Pontus.

[10]

COM SANT JOHAN BATEJÀ JESÚS AL FLUM JORDÀ

Quant Jesucrist hagué .XXVIII. anys e mig, en lo .XV. any de Tiberi Cèsar, segons diu sent March, *capitulo* .X., vench-se'n de Galilea a flum Jordà, hon era sant Johan Bartista batejant e aygua tan solament en senyal e figura del bapisme sdevenidor de Jesucrist. E quant sant Johan lo veu, adorà'l e dix als qui estaven de ^{||141r} prop: «Aveus l'anyel de Déu, lo qual toll los peccats del món». E dix-li que'l batejàs, lo qual li respòs que no era ell digne de fer-ho. E Jesucrist dix-li que axí s'avia de fer. E lavors sent Johan batejà ab gran reverència Jesucrist. E sobtadament, vench gran claredat del cel sobre aquell e fon hoyda la veu de Déu lo Pare dient: «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo'm so complagut».

E fonch vist lo Sant Sperit en semblança de coloma que li estava sobre'l cap. E fon vist lo Fill en forma humana, que fou batejat. D'on appar que Déu, lo Pare, jamés no fou vist en neguna spècia per negun hom mortal.

E quant Jesucrist fou batejat, ell batejà sent Johan en aygua e'n Sperit Sant, car lo bapisme de sant Johan era feyt en aygua, lo qual tan solament lavava lo cors de fora e no donava gràcia ni remissió de peccats, mas appellava'ls a penitència e preparava'ls al bapisme de Jesucrist, que y fossen ja usats e lo qual donava remissió de peccats. E fet açò, instituy aquí lo sacrament del sant bapisme que fos donat a totes gents, axí hòmens com dones, en remissió del peccat original.

Hon en lo bapisme són quatre coses: la primera, que aquell qui ve al bapisme deu demanar la fè de Jesucrist, e vol ésser seu del tot per senyal de caràcter e pren lo seu bapisme, e és dit cristià, que vol dir huntat e lavat per aygua del bapisme; la segona cosa, que'l prevere que bateja haja intenció de batejar; la terça és que'l lavament e ablució sia feyt en aygua de element e no en altra; la quarta cosa, que y sia servada la forma ordenada de les paraules que s'i deuen dir, ço és, «Yo't bateje en nom del Pare e del Fill e del Sant Sperit, amén».

[11]

COM JESÚS ANÀ EN LO DESERT <A> FER PENITÈNCIA

Com Jesucrist se partí de sent Johan, fou portat ^{||141v} per l'Esperit Sant en lo desert, segons diu sant Matheu, *capitulo .III.*, per ço que fos temptat per lo diable. E com agués dejunats .XL. dies e .XL. nits, après hagué fam. E acostant-se a ell lo temptador en forma de prom, dubtant si Jesucrist era fill de Déu e vehent que havia fam, temptant-lo de gola li dix: «Si est fill de Déu, digues que aquestes pedres sien fetes pa e menjaràs». Respòs Jesucrist: «Scrit és que no viu hom solament de pa, mas encara de tota paraula que hix de la boca de Déu». E vehent-se vensut, pres-lo e posà'l sobre'l pinacle del temple, cuydant que les gents lo veurien e negú no'l veyà. E temptant-lo de supèrbia e de vanaglòria, dix-li: «Si fill de Déu est, leixat caure avall, car Déus ha manat als seus àngels que't garden que no rebes offensa ne dan algú. E les gents que u veuran tendran-te en gran reputació». E respòs-li Jesucrist: «Scrit és que no temptaràs lo Déu teu, car si yo puch devallar per lo loch segur, per què temptaré nostre senyor Déu?» E lo diable, vehent-se vençut, pres-lo e aportà'l sobre una muntanya molt alta e mostrà-li tots los regnes del món. E temptant-lo de avarícia dix-li: «Tots aquests regnes te daré si lançant-te en terra me adores». Ladonchs, Jesucrist li respòs asprament e dix-li: «Ves-te'n enrere, Sathanàs, car scrit és que'l teu Déu adoraràs e aquell sol serviràs».

E lavors lo diable, vençut e sobrat per Jesucrist, leixà'l. E vengueren los àngels de Déu, e ministrant-li vianda e menjà, e devallà del desert. E après que fonch devallat del desert, segons diu sent Matheu, capítol .IIII., elegí .XII. apòstols e .LXXII. dexebles e començà'ls a preycar la ley evangelical e a informar-los de la sua sancta fe e doctrina per moltes semblances, figures e eximplis e preycant e amonestant a totes les gents com devien viure e servir Déu per haver salvació.

[12]

COM JESÚS COMENÇÀ DE FER MIRACLES

^{||142r} E començà a fer miracles e moltes maravelles, les quals nengú no poguera fer si no fos Déu. Car, segons diu sent Johan, capítol 2, primerament convertí l'aygua en vi en les noces en què era majordom Archecliti;²⁸⁴ e il·luminà molts cechs, *Johanis .IX.*; e mundà .X. lebrsos, *Luce .VIII.*; e guarí los malalts, *Luce céptimo*; e endreçà

¶ ²⁸⁴ El nom propi *Archecliti* és fruit d'una confusió en la traducció. El terme que utilitza Pere Comestor és «Architriclinium», que hom podia

traduir per majordom, cap de servei o, segons la font, «id est primati inter convivantes in triclinio», MIGNE, *Patrologiae Latinae...*, 198, col. 1559.

los contreyts, *Johanis* .X., e paralítichs; e gità los demonis dels corsos endemoniats, *Luce* .XI.; e sanà los ytròphics, *Luce* .IX.; e tornà l'oyr als sorts e tornà lo parlar als muts, *March* .VII.; E sadollà .V^M. hòmens, *Johanis* .VI., en lo desert de .V. pans d'ordi e dos pexos. E altra vegada, segons diu sant March capítol .VI., sadollà .III^M. hòmens de .VII. pans e de pochs pexets en lo desert; e resucità tres morts, *Luce* .VII.

Lo divendres ans del Diumenge de Rams, Jesucrist resucità Làtzer, *Johanis* .XI. Car sdevench-se que Làtzer fonch malalt, e la Magdalena e sancta Martha enviaren a pregar Jesucrist que y anàs, que Làtzer, lur germà, era malalt. E Jesucrist era en Galilea e no vengué tantost, e Làtzer morí. E après .III. dies que fou mort, Jesucrist vench en Bethània perquè lo miracle que faria fos més manifestat. E Martha²⁸⁵ vench <a> aquell e dix-li: «Senyor, si tu fosses ací, mon frare no fora mort». E respòs-li Jesucrist: «Lo teu frare resucitarà, car yo so resurrecció e vida». E la Magdalena, quant sabé que Jesucrist era vengut, vench e gità's als peus de aquell plorant, lo qual plorà per compassió que agué de aquella; e dix: «Mostrau-me lo moniment hon jau Làtzer e levau la pedra que està sobre lo moniment». E Martha e la Magdalena digueren-li: «Senyor, ja put e ol, car .III. dies ha que és mort». E Jesús los dix: «Feu açò que yo us he dit». E levada la pedra, Jesucrist dix: «Leva't, Làtzer, e hix deffora».

E tantost, aquell isqué deffora lo ^{142v} moniment viu e resucitat miracolosament. E deslligaren-li les benes en què era ligat lo cors e, de continent, parlà. E Ana fahent gràcies e lahors a aquell ensemps ab la Magdalena e ab Marta. E tots quants eren aquí foren molt maravelrats del gran miracle que havia fet. E havia y alguns dels majors juheus e sacerdots de Jerusalem que eren venguts a visitar e aconortar la Magdalena e a Marta de la mort de lur frare, per les quals coses los sacerdots li hagueren gran enveja.

Esdevench-se hun dia que, après que hagué preycat a les gents, dix als seus apostols: «Què diets vosaltres de mi? Qui són yo?» Respòs sent Pere: «Tu est Fill de Déu viu, qui est vengut en aquest món», *Matheu* .XIX. E Jesucrist dix-li: «Tu est Pere e sobre aquesta pedra hedificaré la mia església, e a tu daré les claus del regne dels cels e potestat de solre e de ligar en los cels, car tot ço que tu ligaràs en la terra, serà ligat en los cels; e tot ço que tu solràs en la terra, serà solt en los cels». E lavors feu-lo cap e major de la sua església militant.

Enaprès, Jesucrist muntà en lo alt munt de Tabor ab sent Pere e ab sent Johan e ab sen Jacme, e aquí transfigurà's e mostrà's ab cors glorificat, *Mathei* decimoséptimo, a temps no permanent e la sua cara resplandí axí com lo sol. E los seus vestiments ésser blanchs axí com la neu. E aquí aparegueren Moysés e Elies, e lo Sant Sperit, en forma de nuu, cobrí aquells. E fo hoyda la veu de Déu lo Pare dient: «Aquest és lo meu fill molt amat, en lo qual yo'm so molt bé complagut».

¶ ²⁸⁵ A l'original repeteix: e Martha.

Hoyts aquell e los apòstols vehent açò, caygueren stramordits en terra. E Jesucrist après tornà en ça pròpria forma e feu levar aquells, los quals no veheren algú, sinó tan solament Jesucrist. E açò feu ell per mostrar <a> aquells la glòria que·ls corsos dels salvats ||^{143r} hauran en paradís, e que per açò fossen inflamats en la sua fe e amor. E fet açò, manà'ls que no u diguessen a nengú aquesta visió tro que ell fos resuscitat de mort a vida.

[13]

COM JESÚS ENTRÀ EN JERUSALEM LO DIUMENGE DE RAMS

E lo diumenge ans de la Pasqua, Jesucrist partí de Betània ab los seus apòstols. E isqué-li a carrera molta gent del poble stenent-los lurs vestidures en terra, lançant rames de arbres en la carrera per hon ell devia passar, *Mathei* .XXI. E isqueren-hi molts infants dient: «Benehit sia aquell qui ve en lo nom de Déu. Salva'ns, Senyor, alt en les altees del cel».

E axí, vench-se'n al temple e aquí preycà al poble. E après tornà-sse'n en Bethània, que no trobà nengú que·l convidàs a dinar. E Jesucrist, veent la mala vida e males obres dels sacerdots phariseus e scrivans de la ley, reprenia'ls de aquelles e de mala doctrina que donaven al poble; per les quals coses, aquells li hagueren mala voluntat e gran iniquitat. E volgueren-lo matar dues vegades: la una, quant lo volgueren espenyar per una roqua avall e ell feu-se invisible; e l'altra, com lo volgueren apedregar en lo temple e feu-se invisible, segons appar *Luce* .X. e *Johanis* .VIII., car no era venguda la ora sua ni havia a morir a aquella mort.

Aprés, en lo dilluns següent, tornà Jesucrist en Jerusalem e preycà en lo temple, segons diu sent Johan, *Johanis*, .VIII. *capitulo*. Quant hac preycat, los sacerdots fariseus e scrivans de la ley presentaren-li una fembra qui era estada trobada en adulteri dient que la jutjàs assí, que si la condempnàs a mort, que los parents de aquella lo matassen com fos de bons amichs; e si la absolvía, que·l prenguessen per trencador de la ley e que·l matassen. E Jesucrist, veent la lur mala intenció, dix-los: «Aquell de vosaltres qui és sens peccat tire-li la primera pedra». E baxà's e scrivi en terra en lo dit. E cascuns de aquells, vehent ||^{143v} los lurs peccats, aquí tots se n'anaren que no n'i romàs negú. E lavors dix Jesucrist a la fembra: «Hon són los qui t'acusen?» La qual respòs: «Senyor, no n'i ha nengú». Dix-li Jesucrist: «Yo no't condapnaré, ves-te'n; d'aquí havant no vulles peccar». E fet açò, tornà-se'n en Bethània.

E en lo dimarts següent, Jesucrist vench-se'n en Jerusalem. E com hac preycat en lo temple, segons diu sant Matheu, *Mathei* .XXII., los sacerdots, scrivans e fariseus vengueren ab los oficials de Erodes a Jesucrist, enterrogans a aquell si's convenia de donar lo trahut a Cèsar, a fi que si deya que no, los erodians lo

prenguessen e·l²⁸⁶ matassen; e, si deya que hoc, que l'avalotassen ab lo poble e·l matassen. E Jesucrist, veent la lur mala intenció, dix-los: «Mostrau-me la moneda». E aquells li mostraren hun diner d'argent. E dix-los: «De qui és aquesta ymatge e la subscripció?» E aquells digueren: «De Cèsar». E jesucrist dix-los: «Retets a Cèsar ço que és de Cèsar, e retets a Déu ço que és de Déu». E aquells, vehent que no l'avien pogut pendre en paraules, partiren-se confusos y envergonyits. E ell, lavors tornà-se'n en Bethània.

[14]

COM JESÚS LANÇÀ LOS REVENEDORS DEL TEMPLE DE DÉU

Lo dimecres següent vench Jesucrist en Jerusalem e veu, davant lo porche del temple, molts bestiar e molts aucells per a vendre a aquells qui volien fer sacrifici a la Pasqua. E entrant en lo temple, segons diu sant Luch capítol .XIX., trobà moltes taules de cambi en lo temple e per prestar diners a les gents per a offerir e a comprar per a obres del sacrifici. E preycà en lo temple arguynt e increpant los sacerdots, scrivans e phariseus de la ley, de la lur gran avarícia que mostraven tenint les taules en lo temple per cobdícia de la oferta e del sacrifici. E reprenent aquells de la lur simulació e ypocresia mostrant-se altres que no eren, anant ab àbit desimulat de santedat, ab les cares grogues.²⁸⁷

[15]

[DE L'ÚLTIM SOPAR]

¶^{144r} «[...] per Déu e ja és vengut lo temps e la hora que s'a ha complir». E dix a dos dels seus apòstols, ço és a sent Pere e a sent Johan: «Anau en Jerusalem e entrats-vos-ne en la ciutat. Trobareu hun hom portant una ampolla de aygua. Seguiu-lo e, en la casa on aquell entrarà, digau al senyor de la casa: «Diu lo mestre hon és lo menjador en què ell menje la Pasqua ab los seus dexebles». E aquell mostrar-vos ha hun gran cenacle ben agranat. E aquí apparellau la Pascha».

E aquells se n'anaren e trobaren-ho tot axí acom Jesucrist los hac dit, e compraren l'anyell pasqual e apparellaren la cena. E quan vench en la horabaxa, Jesucrist se partí de Bethània per anar en la ciutat de Jerusalem. E quan foren prop la ciutat, ell dix a la sua mare e a les tres Maries: «Vosaltres no podeu anar ab mi

¶²⁸⁶ A l'original repeteix: *e·l*.

¶²⁸⁷ En aquest quadern s'ha perdut l'antic foli CXLV. La narració es reprén al si de l'episodi de l'últim sopar.

esta nit, entrau-vos en la ciutat e anau a casa de Martha». E quant la Verge Maria hoy açò dix-li ab gran dolor, amargor e compassió: «O, fill meu car, repòs de la mia ànima, vida, salut hi speranza mia; de quant ençà preneu tant dolorós comiat de mi e no voleu que yo vaja ab vós? Platja-us que no'm partescha de vós e haja ma part de les vostres dolors, treballs e affanys». E Jesucrist li dix: «Mare mia, vós sabeu bé que, com l'àngel vos denuncià la mia incarnació, vos dix tot lo misteri de la redempció de l'humanall linatge, e com yo havia a soferir molts affanys e treballs e havia a morir en la creu. E axí, pus volentat és de Déu, conformau-vos ab aquella, car aquesta dolor vos serà tornada en gran guoig e consolació après la mia resurrecció». E pres comiat de la mare e de les altres Maries, e aquelles se n'entraren en Jerusalem e vengueren-se'n a casa de Marta.

E aquí la Verge Maria feu gran dol e plant, clamant-se a Déu, lo pare: «O Déu, pare omnipotent, e com est tant fort al meu fill que vols que muyra a tan penada e ^{||144v} tan cruel mort e passió? Sia la tua mercé que vulls mudar, que la redempció de l'humanal linatge se faça per altra manera, sens mort del meu fill, com totes coses sien possibles de fer a tu». E lavors vench l'àngel e dix ha aquella: «De part de Déu, verge gloriosa: tu sabs bé que, com l'àngel te vench a anunciar la incarnació del fill de Déu, te dix que, com per lo peccat de Adam tota natura humana fos condepnada a mort eternal, que Déus, volent reparar e salvar aquella, havia deslliberat de trametre lo seu fill eternal en lo món per incarnar-se e pendre carn humana en lo teu ventre virginal; e que fos Déu e hom ensemps per ço que, com a Déu, pogués remetre e relexar la pena del peccat e, com ha hom, pogués satisfier e pagar la culpa del dit peccat. E que aquell seria trahit e liurat en les mans dels juheus. E seria pres e ligat, scarnit e vituperat e escopit e menyspreat, açotat e coronat d'espines, crucificat e mort en la creu; e lo tercer dia resussitarà. E tu, per reverència de Déu e per excessiva amor que haguist a l'humanall linatge que fos salvat, acceptist e volguist ésser mare del Fill de Déu ab totes aquestes dolors, penes e turments, de què haguist gran mèrit e fonch molt acceptable a nostre se-nyor Déu. Donchs, verge gloriosa, vullés-te confortar e conformar ab la voluntat de Déu de beneplàcit, que és immutable, e hajes bona esperança, car infinit serà lo goig que tu hauràs après la resurrecció del teu fill». E lavors l'àngel se n'anà e ella romàs trista e molt dolorosa per la sensualitat de la carn que sentia per les dolors e treballs de son fill.

E après la dita verge e les altres Maries se'n foren entrades en la ciutat, Jesucrist se n'entrà per altra porta en la dita ciutat e vench en la casa hon se aparellava la dita cena. E quant fou aquí, dix als seus apòstols: «Ab gran desig he desijat de menjar ^{||145r} aquesta Pasqua ab vosaltres ans que suffra mort e passió. Car dich-vos que hu de vosaltres que és ab mi en la taula me ha venut e'm liurarà a mort als peccadors, e yo seré esta nit pres e ligat, e tots me fugireu e sereu scandalitzats en mi; e seré scarnit, flagel·lat e mort en la creu, e lo tercer dia resucitaré».

E aquells no entengueren res de açò, car no podien creure per res que Jesucrist morís. E feu-los hun gran sermó de tot ço que los havia sdevenir. E en la fi, dix-los que aguessen pau, concòrdia, amor e caritat entre si e que fossen fermes en la sua fe e crehença, e que preycassen la sua doctrina e ley havangelical a totes gents sens alguna temor; e beney la taula e menjà l'anyel pasqual.

[16]

COM JESUCRIST CONSAGRÀ LO SEU PRECIÓS CORS

Aprés feta la cena, sehent en la taula, Jesucrist pres pa alís de la Pasqua en les sues sanctes e sagrades mans e, fahent gràcies a Déu lo Pare, benehí e trencà aquell e donà'l als seus apòstols e dexeables dient: «Prenets e menjats-ne tots de aquest, car aquest és lo meu cors qui per vosaltres serà liurat en mans dels peccadors». E semblantment, pres lo càlzer e mes-hi vi e benehí'l e dix: «Prenets-ne e bevets-ne tots, car aquesta és la mia sanch, la qual per vosaltres e per molts serà escampada en remissió dels peccats; e donau a tots».²⁸⁸

Hon devets saber, segons diu lo Mestre de les Sentències en lo quart libre, *distinctione* .VIII., que, tantost que Jesucrist hac dites les dessús dites paraules sobre aquell pa e sobre aquell vi, de continent aquell pa material en espècia visible fonch transsubstanciat per virtut divina e convertit en ver cors de Jesucrist sots spècia invisible.²⁸⁹ E lo vi material en spècia visible fou transfigurat e convertit, sots spècia invisible, en vera sanch sua. ^{145v} E en açò nengú no deu dubtar, car si Elies, ab la

¶ ²⁸⁸ Al marge dret: *Querit utrum Christum in cena [...] Augustinus De suma Trinitate et fide catholica firmiter credamus. Una vera est fidelium Ecclesia in gloria quem cadit christo sacrificium. Et est gloriam eum eiusdem versibus in capitulo nec Moyses de consecratione. D. 2º dicit: «Sit rex sedet in cena turba cinctus duodena se tenet in manibus se cibatur ipse cibus et ceteri».* ¶ ²⁸⁹ Al marge dret: *Nota. Què diu sent Gre[gori] en lo 4º del Dialogo: «Enim fidelium dubuit hab[ere] possit in [...] hora sacerdotus [...] celos aperit [...] illo Jhesus Christi miste[r]io angelorum choras a [...] se antem». Diu sent Gregori que los àn[g]els que de primer no e[ren] en l'altar ans de la [con]sagració devallen [del] cel a fer honor e [a]sistència al san[t] sagrament. E així diu: «Quodammodo celum ap[...] quem illi qui prius era in celo descendum ad altare». No diu, però, que lo cors de Nostre Redemptor hi devall, car jatsia los àngels no puxen ésser de novo*

allí hon eren d'abans, sinó per motum localem. Emperò Nostre Redemptor, qui primer no era sub specibus sancta consecrationem et sub specibus non cum advenit ubi per motum localem sine per conversionem fabrice panis in fabricam corpus Christi. Ser[à] error creure que Nostre Redemptor devallàs al sagrament, mas diem e crehem que lo sacerdot, dient les paraules, fa transsubstanciar e convertir la fàbrica del pa material en fàbrica del ver cors de Jesucrist; e axí resta sots les spècies lo cors de Crist, e no y resta pa. Mas no diem ni's pot dir [que] lo capellà, dient les paraules, lo fassa devallar, car devallar és moviment local, e faria a donar entendre que devallant se metia sots les spècies del sagrament e'n gitaria la fàbrica del pa; lo qual seria contra la fe cathòlica, que vol e diu que la fàbrica del pa se converteix en cors de Jesucrist. E axí, no cal que ell hi devall per ésser-hi, pus la y ha cosa que's convertex en ell sens Déu.

sua paraula, feu devallar foch del cel qui cremà los cavallers de Acap; e si Moysés, en virtut de Déu lançant la verga davant Farahó, feu tornar aquella en serpent, e'n après, prenent aquella per la coha, tornà aquella en ça natura pròpria de verga; e ell, donant en la verga en la mar, per virtut de Déu e de ça oració, l'aygua de la mar, contra sa natura, se feu com a mur e aparegueren dotze carreres per les quals passaren los dotze trips de Israel a peu exut; e si Josué, per ça oració per virtut de Déu, feu tornar atràs l'aygua del flum Jordà contra sa natura, que no descorregué avall tro que los fills de Israel foren passats peu exut; quant més, donchs, la virtut e gràcia divina pot mudar e convertir una fàbrica en altra? E més és fer e crear lo món de no res que no és mudar e convertir una fàbrica en altra.

E scientment, Jesucrist nos liurà lo seu cors e la sua sanch sots altra espècia, ço és, sots spècia invisible, per ço que la fe nostra hagués mèrit. La qual fe és crehença de les coses que no són vistes e per fe són cregudes, car la fe no ha mèrit allí hon rahó natural ha experiment e demostració. E axí com lo sol és instrument a il·luminar, axí la fe és instrument a creure. Per ço primer cové creure que entendre. E los accidents que són en la hòstia sagrada e en lo càlzer, ço és, la color e la odor e la sabor, certament estan per si sens substància e subjecte algú; car la fàbrica del pa e del vi que y era ans de la consagració ja és mudada e convertida en fàbrica del cors e de la sanch de Jesucrist, en què no cau negun accident.

E axí mateix, la partició o trencament que és fet en la hòstia és fet en la forma visible sacramental e no en lo cors de Jesucrist, com aquell sia tot en tot e en tota la hòstia, e roman èntegre e inpartible en cascuna part de aquella ||^{146r} axí com fa la figura representada en lo mirall. E per ço, aquestes coses són dites sagraments, car en aquells una cosa hi és vista hi altra hi és creguda e entesa.

On la hòstia és partida per lo prevere en tres parts per tres significacions: la primera significa Jesucrist anant per terra, la segona significa aquell jahent en lo sepulcre, la terça significa aquell resucitat. E per ço, lo trencament de la hòstia significa la passió e mort de Jesucrist. E los vestiments que vist lo prevere quant diu missa representan los scarnis e vituperis que foren fets a Jesucrist *vide infernis*. E jatsia que en aquest sagrament sia consagrat lo cors per si e la sanch per si, ja per açò no són dos sagraments, mas és hu tan solament, car en la hòstia consagrada és lo cors e la sanch, car altrament lo cors no seria viu sens sanch; e en la consagració del càlzer és la sanch e lo cors, car altrament la sanch no seria viva sens cors. E és-hi la divinitat per concomitància, e per ço justament fou instituit aquest sagrament sots spècia de pa e de vi, per ço com Jesucrist per aquest sagrament remé tot l'om, ço és, lo cors e la ànima; car lo pa és atribuyt a la carn e lo vi e la sanch a la ànima. Per ço prenem lo cors de Jesucrist per salut del cors e la sanch per salut de la ànima. Car, axí com lo pa davant totes les viandes sadolla lo cors de l'hom e lo vi lo alegra, més axí la carn e la sanch de Jesucrist sadolla e alegra l'om e li dona més virtut de part de dins que les altres gràcies spiritualment. E per ço rahonablement és rebut tot Jesucrist sots abdosos les spècies, e no més ni menys en la una que en l'altra.

E per ço aquest sacrament és dit en grech *Eu Carestia*, que vol dir bona gràcia, car som confirmats en bé e en bona gràcia de Déu.²⁹⁰

Hon aquest sacrament fa primer a veure què és lo sacrament. E cert és, sacrament és senyal de la cosa sagrada ^{¶146v} e és forma visible de la gràcia invisible. E per ço és dit sacrament com la divina virtut pus secretament obra salut sots cobriment de les coses visibles, car lo pa que va en lo cors no és pa material, mas és pa de vida eternal. E per ço en aquest sacrament, com la divina virtut pus secretament obra, una cosa hi és vista hi altra creguda; car la forma del pa e del vi que aquí és vista és sacrament e senyal de la cosa sagrada. Per ço en aquest sacrament ha dues coses: la una és contenguda e significada, ço és, la carn de Jesucrist e la sanch pròpria que tragué de la sagrada Verge Maria; e l'altra cosa és significada e no contenguda, ço és, lo cors místich de Jesucrist e de la Esgleya militant, qui és la unitat dels fels, del qual cors Jesucrist és cap. E axí com són dues coses en aquest sacrament, axí són dos maneres de rebre aquell: la una és sacramental e l'altra és spiritual. Los bons, que són sens peccats e estan en unitat de la església, aquests lo prenen sacramentalment e espiritualment, car prenen la carn e la sanch de Jesucrist e la sua gràcia; e aquests prenen lo sacrament e la cosa sagrada a lur salvació. E los mals, qui són en peccats, lo reben tan solament sacramentalment, car prenen la carn e la sanch de Jesucrist sots sacrament de spècia visible, mas no prenen lo cors místich, lo qual significa lo sacrament spiritual; e aquests lo prenen a lur dampnació.

Donchs, tornant a la matèria, après que Jesucrist hac liurat lo seu cors e la sua sanch per la forma desús dita als seus apòstols e dexebles, instituhí aquí aquest sacrament que, d'aquí havant, lo fessen en remissió dels peccats;²⁹¹ e ordenà aquells

¶²⁹⁰ Al marge dret: *Diu sent Agostí en libre Confessionum: «Audiui vocem Christi dicen[entem] cibus sum grandium, cresce et mandu[ca]bis me nec tu m[e] mutabis in te sic[ut] cibum carnis tue [sed] tu mutaberis in m[e]». És entés qui dig[na]ment reb lo preciós cors de Jesucrist de [...] de affectió carnal [...] sensual lo fa hom de affectió spiritual <e> celestial. E axí l'om se convertex en Déu per participació e devoció espiritual per les obres bones. E diu David en lo psalm D[eus] stetit in sinagoga: Ego dixi: vos estis dii et sibi excelsis dii per participarem [...] solus per essentiam. Axí, l'om qu'l reb di[g]nament és convertit en Déu, ço és, en divinitat participada: «Per solus ille per esentia est verus Deus [...] vero per participationem». ¶²⁹¹ Al marge esquerre: Nota. Quod Christus communicavit se ipsum in die cene. Unde Hyeronimus: «Ipse conviva et convivium comedes et qui comeditur. De consecratione .D. 2ª, Hon tamen manducavit sacramentaliter quod non per fidem cum [...] visionem sicut [...]*

vero sacramento supersit nec spiritualiter. Ita per argumentum virtutum inde superserit com non hosiit est gratia crescere [...] spiritualiter delectabatur. Nota. Ulterius quod facit corpus Christi [...] anima et divinitas est hoc sacramento quod Christianus digne manducat. Dicendum quod digne comunicans [...] sibi corpus digne comunicantis [...] sibi voluntatem [...] unit sibi intellectum [...] totus conformat in Christum [...] licet non conveniat eum mortali tamen [...] reperiat convenientia sibi illa [...] ad se et perficit. Anima Christi iuncta anime comunicantis et ignis infundendo ardorem caritatis. Dictas vero irradiat explendore intellectualem. Nam corpus Christi auget vires digne comunicantis conformat et perficit cui vitam prestat. Sanitatem [...] puritatem, castitatem, fortitudinem inducit et dotat [...] Ideo valde se debent preparare Christiani fideles ad hoc sacramentum recipiendum. Omnia supradicta ponit reverendissimus archiepiscopus florentinus magister Anthonius, de ordine predicatorum».

preveres dient: «Quantes que vegades açò fareu, ho fareu en la mia commemoració e en memòria de la mia passió». E Jesucrist levà's de la taula e lavà los peus als apòstols en senyal de humilitat, e dix a Judes: «Açò que fas, fes-ho tost». ¶^{147r} Per dar-li a entendre que la tració que li havia fet, ell la sabia.

[17]

COM JESÚS FEU ORACIÓ EN L'ORT DE GETSEMANÍ²⁹² E PLORÀ SANCH

E segons diu sent Johan capítol .XVIII., partí's Jesucrist e anà-sse'n dellà lo torrent de Cedron, hon havia hun ort. E com fou allí, pres sent Pere, sant Johan e sent Jacme e dix-los: «Vetllau e yo faré oració». E apartà's un poch de aquells, <e>lançant-se abocat en terra dix: «Pare meu, si posible és, passe de mi aquest càlzer e passió». E açò deya segons la voluntat sensual de la carn. «Emperò, pare meu, no sia axí com yo vull, mas axí com tu vols». E açò deya segons la voluntat de la rahó de la ànima. E aquesta oració feu per tres vegades e per la gran congoxa que passava per la dolorosa passió e mort que preveya que li havia esdevenir. E vench tot en suor de sanch per algunes venes que s'escamparen per tot lo cors.

E acabada la oració, vench als sobredits apòstols e dix-los: «Levats-vos e aneu, car aquell qui m'a trahit ja és prop». E stant axí parlant, vench Judes ab molta gent armada e ab falles de foch per ço com era escur. E Jesucrist isqué'ls a carrera dient: «A qui demanau?» Los quals li respongueren: «Jesucrist de Natzaret». E ell los dix: «Yo so». E quant aquells lo oyren, tornaren arriere e caygueren en terra stamordits. E Jesucrist feu-los levar e dix-los: «Si a mi demanats, lexau-ne anar aquests qui són ab mi».

E lavors Judes lo besà e aquells lo prengueren; e era ora de maytines, e ligaren-li les mans e ab una corda per la cinta e aportaren-lo-se'n. E tots los apòstols e dexebles fugiren, sinó sent Johan. E ab grans empentes e colps portaren-lo primer a casa de Annà, que'ls venia en camí, sogre de Cayfàs, qui era bisbe aquell any. E aquí li feren molts escarnis e vituperis. E après, menaren-lo a casa de Cayfàs e interrogaren-lo de moltes coses, e donaren-li buffets e cobriren-li lo cap ab un vell, donant-li cops al cap e dents: ¶^{147v} «Déus te sal, rey dels juheus». E aquí vench Judes e lançà los .XXX. diners e dix: «Peccat he traint la sanch del just». E anà-sse'n e penjà's per lo coll lo traydor. E sent Pere renegà'l tres vegades a interrogació de una serventa. E quant fou de dia, en hora de prima, presentaren Jesucrist a Pilat acusant-lo iníquament ab falsos testimonis de moltes coses, dient que podia

¶²⁹² En realitat diu: *Jhericó*.

destrouir lo temple e que après de tres dies lo redifficaria, e que excomovia la gent que's volia fer rey començant de Galilea tro aquí, e's feya fill de Déu, perquè era digne de mort; e donaren-li moltes collades e escopien-li en la cara. E Pilat interrogà'l de moltes coses e no trobà causa en ell perquè degués morir.

E quant vench en hora tèrcia, los juheus cridaren a grans veus: «Sia crucificat». E Pilat, hoynt que Jesucrist era galileu, que era de potestat de Erodes, qui era rey de Galilea, tramés-lo a Erodes que'l jutjàs. E com no li volgué respondre a res que li digués, menyspreà'l e feu-li vestir una vestidura blanca de porpra per escarn, e remés-lo a Pilat. E Pilat, volent mitigar la furor de aquells, feu metre a Jesucrist en la cort. E despullat tot nuu, feu-lo ligar a un pilar ab una corda e feu-lo fortment açotar en tant que, de la planta dels peus tro al cap, no havia sanitat en aquell.

E açò fet, tragué'l deffora als juheus dient: «Yo l'e castigat e corregit. Axí, lexar l'e anar». E aquells cridaren a grans veus: «Sia crucificat, car si aquest lexes anar, no seràs amich de Cèsar». E Pilat, veent que res que digués no li profitava, pres aygua e lavà's les mans e digué: «Ignosent so yo de la sanch de aquest. Vosaltres ho vejau». E aquells respongueren concordantment a una veu: «La sua sanch sia sobre nosaltres e sobre nostres fills».

E lavors Pilat muntà en la cadira e, sehent per tribunal e Jesucrist stant de peus, donà sentència contra aquell: que tot nuu fos posat e clavat en la ||^{148r} creu per les mans e per los peus en manera que morís, e liurà'l en poder de aquells e de la cort que l'executassen. E aquells li vestiren una porpra com a rey per scarn. E après, despullaren-la-y e posaren-li una corona d'espines al cap.

E per havant, Sancta Mare Església ordenà que'l prevere, quant volrà dir missa, sia vestit e ornat de aquests vituperis e escarns que foren fets a Jesucrist. Hon lo amit, qui primer és posat en lo cap, significa lo vel qui fonch posat al cap de Jesucrist; e lo camís significa la vestidura blanca que li vestí Erodes, e lo sinyel significa la corda ab que fonch ligat per la cinta quant lo prengueren, e lo maniple significa la corda ab què li ligaren les mans, e la estola significa la corda ab que lo ligaren al pilar quant l'asotaren, e la casulla significa la porpra d'or que li vestiren, e la corona gran significa la corona de les spines que li posaren al cap.

E feren-li portar la creu al coll. E lavors sent Johan, vehent açò, vench a la Verge Maria, que era en casa de sancta Martha, e dix-li tot ço que s'ere sdevengut, la qual, ensemps ab les altres Maries, isqué de casa e sentí la trompeta que tocava, e veu Jesucrist molt desolat e maculat, e plorà molt agrament; lo qual, com la veu, de gran dolor que hagué de aquella, caygué en terra. E lavors feren portar la creu a Simon Sinareu tro a *Munti Calvari*. E anant aquell, seguïen-lo moltes dones plorant, lo qual los dix: «Filles de Jerusalem, no vullau plorar sobre mi, mas plorau sobre vosaltres e sobre vostres fills, car dies vendran en què diran: “Beneventurats són los ventres que no han engenrat e les mamelles que no han aletat”».

COM JESUCRIST FOU PORTAT A MUNTI CALVARI E CRUCIFICAT

E com foren a *Munti Calvari* en ora de sexta, Jesucrist fonch despullat, ¶^{148v} posat e clavat en la creu per les mans e per los peus; e fou posat entre dos ladres.²⁹³ E la Verge Maria, vehent aquell elevat e posat en la creu, fonch coltell de dolor que li travessà la sua ànima; e faent gran plant, dix: «O lassa mesquina, qual dolor és semblant a la mia? Yo havia hun sol fill molt simple e benigne e molt sant e perfect; e los jueus, per gran enveja e malícia, han-lo'm mort a gran tort. O, malvats juheus e cruels, crucificats la mare ab son fill».

E los passants per la carrera blasmaven e vituperaven aquell dient: «Los altres ha fets salvís e a si matex no ha pogut salvar. Si fill de Déu és, devalla de la creu e creurem en ell». E havent gran set, fou abeurat de fel e de vinagre e axí vil tengut e menyspreat. E en la sisena hora, que Adam peccà en aquell dia e hora, lo novell hom Jesucrist pagà e solvé a Déu lo peccat de Adam quant fonch crucificat per les mans e per los peus e fonch abeurat de fel e de vinagre. E lavors los malvats juheus colliren e menjaren del fruyt de l'arbre de la Vera Creu quant crucificaren e mataren Jesucrist, e moriren de mort eternal. E per havant, en temps de Vespesià e Titus, quant destrouïren Jerusalem e mataren infinits juheus, lavors moriren de mort corporal.²⁹⁴

E estant Jesucrist en la creu, dix .VII. paraules, ço és: «Pare, perdona'ls que no saben què's fan» pregant Déu lo Pare que tots los creents en ell fossen salvats. E fou exaudit per la sua reverència. Enaprés, dix: «Fet he», desijant la salvació dels peccadós. Enaprés dix al ladre: «Vuy seràs ab mi en paradís». Enaprés dix a la sua mare e a sant Johan: «Dona, vet aquí ton fill e avet aquí ta mare». Enaprés dix: «Déu meu, a què m'as derelenquit e lexat?» Enaprés dix: «Ja és acabat tot ço que era scrit de mi». E darrerament dix: «Senyor, en les tues coman²⁹⁵ ¶^{149r} lo meu sperit».

E en la novena hora, Jesús, clamant ab gran veu «Elí, elí» comanà la sua santa ànima a Déu, lo Pare; vehent que tot ço que era prophetat d'ell era ja acabat, inspirà e reté la sua santa ànima a Déu, lo Pare; e lavors la sua santa ànima

¶²⁹³ Al marge esquerre: *Quod dicit sanctus Ambrosius: Talis Christus crucem ascendit [qua]les nos autore Deo natura [for]mavit. Sanctus Anselmus: Quod Maria velanien [...] accipiens circum[d]avit lumbos filii suis.* ¶²⁹⁴ Al marge esquerre: *Quod dicit sanctus Thomas [...] Quod Deus non oravit pro [omni]bus crucifixoribus, nec [eti]am pro omnibus qui erant [cre]dituri in eum, sed solum [pro] his qui erant predestinati [...] per ipsam vita consequere[re]tur*

eternam. ¶²⁹⁵ Al marge inferior: *Dicit Damacenus quod Johannes Evangelista fuit filius virginis Marie [...] et frater salvatoris quadam quem ab ipsa veritate idest a christiano qui sic dixit «matre hic est filius tuus». Ita dixit discipulis «hoc est corpus meum». Et tantus fuit in illis verbis effectus ut illico panis ille dominicum fieret corpus. Sed propter illa verba dominica quodam maius intimitate sacramentum apud [...] virginem meruit obtinere.*

fou separada del cors. E fou verament mort tres dies. E en aquells tres dies no fou hom, car hom es consta de l'ànima e de cors ensemps. E com açò, ladonchs, no era en Jesucrist, segueix-se, ladonchs, *in triduo* que no fou hom.²⁹⁶ E lo cors romàs incorruptible e sens alteració alguna per la inseparable unió que y era de la persona divina del Fill de Déu ab la natura humana. E axí, en aquell dia metex e ora que Adam fou gitat de parays terrenal, lo novell hom, Jesucrist, en aquell dia e hora obrí la entrada de parays celestial als crehents en aquell.

E ladonchs, com Jesucrist inspirà, feu gran terratrèmol per lo món e lo sol scurí e lo vel del temple fou tallat. E foren fetes tenebres per tot lo món fahent senyal de tristor per lo seu creador. E ladonchs, Dionís, gran philòsoph de Athenes, vehent aquests tan grans senyals, dix: «O deu de natura soffrir pena o tota la màchina del món serà dirrompuda».

Hon diu lo Maestre de les Sentències en lo tercer libre, *distinctione .XXI.*, que per ço com Jesucrist fou Déu e hom en hun soppòsit, per aquella inseparable unió de la humanitat unida ab la divinitat, diem que, tot ço que és dit de hun, és dit de altre per la comunicació dels térmens o lenguatges de parlar comunicats entre si. Car diem, quant Jesucrist morí, que l'hom és mort e que Déus resucità, e que l'hom sofferí passions e injúries; jatsesia que Déu sia immortal e impassible. Mas és dit per la unitat del soppòsit e per ço com Jesucrist són dues natures, ço és, natura humana e natura ^{||149v} divina; axí obra per cascuna de aquelles segons los térmens pertanyents a quiscuna natura. Car Jesucrist nasqué de la Verge temporalment en quant hom, e nasqué del Pare eternal en quant Déu; e fou circuncís en

¶ ²⁹⁶ Al marge dret i inferior: Nota. Quod dicitur fratre Iacobus de Voragine in Hystoria de passionis. Quomodo fuit modus congruentissimus ad curand[um] morbum peccatis generis Marii. Modus congruentissimus ad curand[um] morbum peccati fuit. Quod attenditur congravita temporis ex tribus. Primo: [ex] parte temporis quia Adam factum fuit et peccavit in mense martii in 6^a feria et hora [sexta] et ideo Christus pati voluit in mense marcii quia in die qua fuit annuntiatus fuit passus; natus fuit feria [sexta] passus fuit hora sexta et feria sexta Secundo: ex parte loci quoniam locus passionis tripliciter considera[tur] primo scilicet communis qui in loco primus homo fuit formatus quia in partibus illis juxta Damascum in agro Damasceno dicitur fuisse formatus. In loco speciali fuit sepultus quia ibidem ubi Christus passus est Adam [dicitur] fuisse sepultus licet autenticum. Non sic cum [...] Adam i Ebr[on] valle sepultus est [...] In loco singulari fuit deceptus in ligno, in quo Christus passus [est], Adam fuit deceptus, sed dicitur pro

tanto que si[cut] Adam fuit deceptus in ligno ita Christus passus fuit in ligno. 3°: ex parte modi curandi, qui [...] modus fuit per sim[i]lia et per contrari[a]. Per similia quia sicut dicit A[gustinus] in libro donis christiana: per feminam deceptus est Adam, Christus de femina natus homo hominem, mortalis mortales, morte mortuos liberavit. Unde Ambrosius: ex [te]rra virgine Adam, Christus ex virgine. Ille ad ymaginem Dei, hymago Dei, per mulieres estultitia, per mulieres sapientia nudus Adam, per peccatum nudus Christus ad satisfaciendum peccatum mors per arborem. Vita per arborem, scilicet crucis, in deserto Adam in deserto Christus. Per contraria quoniam prius homo secundum Gregorium peccaverat per superbiam inobedientiam et gulam voluit assilari Deo per scientie subtilitatem et transgredi precepta Dei per subtilitatem et gu[s]tare ponii suavitatem. Et quia curatio habet fieri per contrarium, ideo iste modus satisfati[en]di congruentissimus fuit quia fuit per humiliacionem divine voluntat inpletionem et afflictionem.

quant hom, e fou adorat per los reys en quant Déu; e fou ofert al temple e remut en quant hom, e fonch appellat lum e glòria del poble d'Israel en quant Déu; e fon batejat en quant hom, e fou appellat fill per lo pare en quant Déu; e fon temptat per lo diable en lo desert en quant hom, e vencé aquell en quant Déu; e fou perseguit per los juheus en quant hom, e feu miracles en quant Déu; e fou pres per los juheus en quant hom, e feu caure aquells en terra la sua paraula en quant Déu; e fou mort en la creu en quant hom, e resucità en quant Déu; e fou soterrat en quant hom, e tragué les ànimes dels sants pares dels inferns en quant Déu; e après, aconsolant los apòstols, menjà ab aquells en quant hom, e pujà-se'n gloriosament al cel en quant Déu.

E adoram Jesucrist de adoració latria, la qual és un servir e honrament de cor a sols Déu pertanyent, e degut per si e per la sua gran glòria. E adoram la Verge Maria, la gonella de Jesucrist, la sua verònica, los açots, la corona e la creu, los claus, la sponja, la lança, lo sudari, de adoració yperdulia, la qual és hun servir e honor deguda e feta a les coses annexes e acostades a Jesucrist per amor de aquell. E adoram los sants e santes e persones virtuoses de adoració de dulia, la qual és una honor e reverència deguda e feta als sobredits per lurs santedats e virtuts e per amor de Déu.

E quant vench en hora de vespres, los juheus, obtenguda licència de Pilat, volgueren levar los corsos de les creus, que no romanguessen aquí lo disapte, qui era gran ¶^{150r} festa de Pasqua quant isqueren de la captivitat de Egipte; la qual cosa era figura de la nostra Pasqua, en la qual Jesucrist tragué lo humanal linatge de la captivitat del diable. E donchs, aquells vengueren e trencaren les cuxes als ladres per ço que morissen; e com vengueren a Jesucrist e'l vessen ja que era mort, no li trencaren les cuxes. Mes hu dels servents de la cort mes-li lo ferro de la lança per²⁹⁷ lo costat dret; e, de continent, ne isqué aygua e sanch en senyal que, per la sua sanch, mort e passió, són remuts e deslliurats de poder del diable e, per l'aigua del bapisme, som denejats del peccat original. E d'ací prengueren heficàcia e virtut los .VII. sagraments de la Sgléya, los quals són donats en remey dels peccats, ço és, bapisme, confirmació, heucarestia, extremaunció, penitència, ordre de prevere e de matrimoni.

E fet açò, Josep Abarimathia e Nicodemus devallaren Jesucrist de la creu e posaren-lo en mans de la sua mare dolorosa, la qual feu molt gran plant e dolorós, e dient: «O, fill meu molt car, benigne fill e resplandor de Déu lo Pare, pa e lahor dels àngels, salut e preu del món, lum del cel, glòria dels sants; e què haveu vós fet als juheus que tan cruel mort e passió vos hajen donada? Com vós totstemp los hajau fets molts beneficis, gàcies e miracles, amonestant e preycant a aquells com devien amar Déu e servir la sua santa ley. E guarint los malalts

¶ ²⁹⁷ A l'original repeteix: *per*.

e sanant los contrets e mudant los lebrós e il·luminant los cechs e resucitant los morts. E per bon guardó, an-vos donada aquesta tan cruel mort e passió per enveja, malícia e iniquitat. O, fil meu, vida e salut, esperança mia, plàcia-us que yo muyra ensemps ab vós e no romanga en aquest món ab tanta dolor e treball, viuda e desacompanyada de tan gloriós fill e senyor».

E dient moltes altres paraules ^{||150v} semblants de gran compassió, vengueren Josep Abarimatia e Nicodemus e altres e prengueren lo cors. Enaprés, untaren-lo ab engüents preciosos aromàtics e enbolcaren-lo en una tovallola molt nèdea. E en ora de completa, soterraren-lo en un moniment de Josep tot nou, lo qual fonch ben clos e sagellat per los juheus. E aquí la sua sancta divinitat romangué unida e estech en lo cors en lo sepulcre preservant aquell de corrupció, car açò que una vegada pres, jamés no u lexa. E axí metex, fou e devallà ab la sua sancta ànima en lo infern e tragué les ànimes dels sants pares e posà-les en paradís Terrenal. E aquí estigueren tro que ell se'n muntà al cel, que pujaren après d'ell.²⁹⁸

E donchs, mort Jesucrist en lo .XVIII. any de l'imperi de Tiberi Sèsar, a .XXI. anys del regne de Erodes Antipas, estant bisbe Cayfàs e Ponç Pilat procurador, morí Jesucrist de hedat de .XXXIII. anys en la ciutat de Jerusalem.

[19]

COM JESUCRIST RESUCITÀ DE MORT A VIDA AL TERÇ DIA

Segons diu sant Matheu, capítol .XXVIII., Jesucrist, après tres dies de la sua mort, segons l'Escriptura, comptant part del dia per tot lo dia segons la figura de sinoches, per sa pròpia virtut divina resucità de mort a vida vertaderament. E la sua sancta ànima tornà en lo seu cors e fou viu; e hagué cors glorificat, ço és, que hagué impassibilitat, agilitat, subtilitat <e> claredat. Romanint lo sepulcre clos e sagellat, e les guardes que guardaven lo sepulcre, per lo gran brogit que sentiren, foren spantats e stamordits de por. E Jesucrist aparegué a la sua mare gloriosa primerament. E axí ho devem creure per rahó piadosament. E après, aparegué a la Magdalena e a sent Pere e a sent Jacme, e après als dexebls que anaven a Emaús; e après a tots los apòstols, qui estaven justats, e a molts altres. E estigué .XL. dies en lo món per provar e manifestar la sua ^{||151r} sancta resurrecció. E per ço la Església fa festa de Pasqua de resurrecció, que axí com Jesucrist resucità ab cors glorificat, axí nosaltres salvats resucitarem en lo juy final ab corsos glorificats.

¶ ²⁹⁸ Al marge inferior: *Sanctus Thomas in 3ª parte questione 5^a 5^a [...]: «Nondum enim ascendi ad Patrem meum Id est, non credis ad huc qu[...] sed credis potius cordus meum subblatum[...] Iohanis*

dicis situ sustulisti itta dicitto [...] non ascendi ad huc in corde tuo per firmam credentiam et fidem [...] noli metangere quia non dum ascendi ad Patrem meum et in mente et in corde suo».

[20]

COM JESUCRIST MUNTÀ ALT EN LOS CELS AB ÇA PRÒPRIA VIRTUT

E segons diu sent March capítol .XVI., après, al quarentén dia de la sua passió, Jesucrist, salvador nostre, dix a la sua mare e als apòstols, dexebles e a les Maries que se n'anassen a Mont Olivet. E quant foren aquí ell los preycà e·ls informà de la sua sancta fe e ley avangelical. E·ls dix que·ls trametria en breu lo Sant Sperit que·ls aconsolaria e·ls ensenyaria totes coses que ell los hagués dites; e dix-los: «Anats per tot lo món e preycats la sancta fe e doctrina evangelical a tota criatura racional perquè sien salvats aquells qui creuran, e seran batejats; e los qui no creuran són condempnats».

E presents aquells e mirant, ell se'n pujà al cel ab sa pròpria virtut molt maravellosament e gloriosament, e acompanyat de molts àngels ab les santes ànimes dels sants pares que havia treytes de l'infern, que anaven après de aquell. Ab una nuu molt resplendent reberen aquell, e seu a la dreita part e egualtat de Déu lo Pare. E los àngels, alt en l'ayre, digueren a tots los qui eren allí: «Hòmens galileus, com estau axí meravellats mirant en lo cel? Car axí venrà en lo dia del juy per la manera que·l vehets pujar».

[21]

COM JESUCRIST TRAMÉS LO SANT SPERIT SOBRE LOS APÒSTOLS LO DIA DE PENTECOSTÉS

E segons és dit en los Actes dels apòstols, *actum 2º*, a cinquanta dies de la sua passió, estant la Verge Maria e los apòstols e dexebles e les Maries tots justats en la casa del cenacle sperant lo Sant Sperit que·ls havia promés de trametre, stants ab les portes tancades, vench l'Esperit Sant consolador ab gran brogit ^{||^{151v}} en forma de lengües de foch, e recomplí tota la casa hon aquells staven sient de la gran resplandor. E recomplí aquells de gràcies e de virtuts e de sciències e de tots los dons del Sant Sperit. E aquells, rebuts lo Sant Sperit, isqueren de la casa parlant tots los lenguatges del món en la sua lengua, car totes les gents los entenien parlant aquells en lur lenguatge. E començaren a preycar ab gran fortalea la doctrina avangelical e la fe de Jesucrist, com havia remut lo món per la sua mort e passió; e obrant l'Esperit Sant e confermant les paraules de aquells ab senyals e miracles, e convertiren a la fe cristiana molta gent.

Ara fa a veure com en la fi del món vendrà a fer juhí general per donar a quiscuns lur guardó. E digam primer com vendrà antecrist.

ACÍ TRACTA DEL TEMPS QUE VENDRÀ ANTECRIST

En los derrés temps, antecrist naxerà en la Babilònia de peccat de fornicació, e serà nodrit e adoctrinat per diables; e sabrà e haurà totes les males arts, per les quals sabrà tots quants tresors haurà amagats dejús terra e en la mar. E farà ab les males arts que haurà molts senyals e maravelles, e dirà que és fill de Déu; e elegirà apòstols e dexebles preycant e manifestant com ell és fill de Déu. E darà als reis e prínceps e grans senyors e a molts altres grans tresors e grans dons, per los quals se tirarà tots a ça crehença e a la sua ley. E vendrà en Jerusalem e posarà la sua cadira enmig del temple dient e manifestant com ell és fill de Déu e lo vertader mesies promés en la ley, impugnant e revocant com Jesucrist no era estat fill de Déu ni verdader messies, anul·lant e cassant tota la ley e doctrina de aquell e interpretant e declarant totes les profecies e scriptures atribuint-les a ci. Lo qual, de continent, serà cregut per ^{152r} los juheus e molts altres e per alguns mals cristians per los dons que·ls farà e per los grans senyals que falsament los farà. E qui volrà creure en ell, donar-los ha molt; e qui no volrà creure, ell ne farà matar molts e farà'ls grans persecucions e mals. E molts fugiran de la sua faç e habitaran en lo desert e n les cavernes de la terra. E serà tanta la persecució que farà dels cristians que, si no per lo temps que serà abreujat per Déu, poch's serien los cristians que romandrien en la fè de Jesucrist.

E lavors vendran Elies e Enoch de paradís Terrenal e disputaran ab aquell dient e provant com ell no és fill de Déu ne messies, ans és falç propheta e gran encantador que tot ço que fa, o fa ab males arts. Mas que Jesucrist era ver fill de Déu e vertader messies, e açò sabien ells per revelacions divinals e per experiència que u havien vist. Per la qual cosa, antecrist los farà de continent degollar, e secretament seran soterrats per los fels cristians. E farà com que sia mort e amagar s'an los seus dexebles. E pendran lo seu cors e soterrar l'an, e lo tercer dia resucitarà e mostrar s'a. E enaprés, muntarà al munt d'Olivet dient que se'n vol muntar al cel, e pujar-se'n ha per l'ayre ensús. E ladonchs, vendrà l'archàngel sent Miquel e percurirà aquell, e derrocar l'a en terra e sclatarà e, de continent, morrà.

E totes les gents que veuran açò e u oyran dir, renunciaran a la fè e crehença de aquell e convertir s'an a la fè de Jesucrist. E lavors los crestians, qui estaran en los deserts que seran amagats, hiran preycant la fè de Jesucrist per tot lo món. E totes les gents vendran a la conexença de la vera fe cristiana. E hauran espay de convertir-se, segons alguns han scrit, .XL. dies après la mort de antecrist, en ans que sia lo juy final.²⁹⁹

¶ ²⁹⁹ Al marge dret: *Primo Augustinus De civitatis Dei, capitulo 3º: «Quod antechristus nascetur Rome ideo dicitur aliqui quod Roma vocatis Babilonia. Ut*

dicit G. "ordinaria saluta vos ecclesiam in Babilonia perpet ultimo". Item et Yheronimus in libro De illustribus viris hoc idem dicit. Similiter Augustus 1º

SENYALS DEL TEMPS DE LA FI DEL MÓN QUANT SERÀ

¶^{152v} Segons diu sent Luch, capítol .XXI., ans del juy final e general, seran fets senyals en lo sol e'n la luna e en les steles. Car lo sol serà escurit per lo gran eclipsi que haurà, e la luna perdrà la sua lum e tornarà en color de sanch per lo eclipsi que farà, e les esteles appararan que cahen del cel. E en la terra haurà presura e congoxa de gents per la seua confussió e brogit del so de la mar e de les ones e dels peys. Car la mar se levarà pus alta que les pus altes muntanyes que sien en lo món, e estarà axí com a mur que l'aygua no's stendrà sobre la terra. E après, se abaxarà tant fort que en vides porà ésser vista. E totes les bèsties de la terra e tots los ocells faran gran plant e cridaran per lo juy terrible e sdevenidor. E axí metex, totes les fulles dels arbres e totes les herbes de la terra seran rosades de gotes de sanch. E enaprès, les virtuts del cel, ço és, los àngels, seran stomoguts, no que hajen por de la lur glòria que'ls sia tolta, mas per la terribilitat del gran juy que's deu esdevenir. E lavors vendran grans trons e lamps del cel e farà gran terratrèmol que tots los hedificis cauran. E les gents seran fora de seny e fogiran a les cavernes de la terra per salvar-se aquí. E après, los monts se combatran uns ab altres tant que la terra romandrà plana. Enaprès, Déu trametrà foch del cel, qui serà tan gran que i muntarà tant com feu l'aygua en lo diluvi, lo qual cremarà e tornarà los hòmens en polç, axí los mals com los bons. Però cremarà e purgarà los bons, qui seran trobats vius de lurs peccats. E cremarà la faç del món e les superfícies de la terra. E lavors perirà lo cel e l'ayre e tota la terra; no, emperò, segons la sua substància, mas segons la sua spècia, que serà mudada e purgada de tota legea e peccat. E tots los cels e la luna e les altres ¶^{153r} planetes e totes les steles seran e tornaran en aquella perfecció e punt en què eren ans que Adam peccàs. E ladonchs, lo firmament ne los cels de les planetes no's mouran, e cessarà d'aquí havant tota generació que no's farà en lo món. E lo sol e les altres planetes he steles seran

6° de Ci[vitate] Dei, capitulo 1° 8° dicit: "Rome est Babilonia". Et dicit Beda quod antechristus erit rex Iherusalem et regem interficiet. Ut dicit Magister in Ystoriis et Beda super Apochalipsis 1° 2°: "erit rex ethiope et regem interficiet". Ut dicit [...] super Danielelem 12: "Ulterius erit rex Africa, quam est 2ª partes mundi et regem interficiet". Ut dicit Beda [...] "Erit imperator romanus de facto et de iure, qui erit de tribu Dan nascetur ex fornicatione ex parenti [...] senibus et malis". Ut dicit Yheronimus super Danielelem, capitulo 11°: "De populo iudeorum". Querit [...] antechristus erit diabolus incarnatus [...]

modum Christus fuit Deus incarnatus. Videt pro scilicet quia Gregorius 1° 6° Moralium ait: "Capud mi quorum diabolus est qui ultimis temporibus illud vas perditionis antechristus vocabitur". Ad autem declarandum est non quos istud fiat per assumptionem et unionem suppositum quia inconueniens est suppositum quod cumque creatum posse naturam extraneam assumere. Qui hoc primi legiunt singulare est suppositi increatis quare dicendum est quod diabolus in antechristo habitabit per totalem illius hominis possessionem et ad hunc intellectum trahenda sunt verba Gregorii».

e staran en aquell punt e grau en què foren crehades e seran pus resplandents .VII. tants que vuy no són. E lavors serà fet cel nou e terra nova per la forma de-sús dita, com tot serà purgat.

E fet açò, Jesucrist manarà als àngels que criden ab veu de trompa a quatre parts del món: «Levats-vos, morts, e venits al juy».

E, segons diu lo Mestre de les Sentències en lo quart libre, *distinctione* .XL., de continent, per misteri angelical, totes les ànimes que seran en paradís e les que seran en infern cobraran lurs corsos propis e resucitaran ab aquells. E ajustar-se an tots en la Vall de Josaphat, que vol dir *vall de juy*, e seran separats los bons dels mals. E lavors vendran primer los àngels portant los senyals de la passió de Jesucrist, ço és, los açots, la corona, la creu, la lança, l'esponja e tots los oprobis, per increpar los mals. Enaprés, vendrà Jesucrist acompanyat de innumerables àngels ab gran potestat e magestat, en forma humana e en cors glorificat per ço que sia vist ab temor per los qui seran mals, qui l'impugnaren, e per los bons, qui cregueren en ell hi n'hagueren guoig. Mas tan solament veuran la sua humanitat ab gran terror.

E, cert és, ell apparrà en forma humana no que per virtut de hom sia jutge del món, que ell sol sens lo Pare ni'l Sant Sperit faça lo juy, mas que ell sols jutjant serà vist en forma gloriosa humana per tots generalment. Car en la humanitat pres ço que és causa de la nostra redempció, ço és, la passió e la resurrecció. ^{||153v} Car, per ço com és fill de Déu, qui és vida, resucitarà los morts; e per ço com és hom serà jutge en forma humana, car en aquella forma pres lo mèrit de la nostra resurrecció. E los corsos resucitaran, dels salvats, en hedat de .XXXIII. anys, bells e sens neguna legea ni difformitat. E los corsos dels dampnats resucitaran segons la hedat que seran morts e tals quals lavors eren quant moriren.

E venint, donchs, Jesucrist a fer lo juy, los salvats li exiran a carrera en l'ayre estants a la sua dreta part, e los dampnats romandran en terra a la sinestra part. E lavors estant Jesucrist sobre lo Munt de Olivet, jutjarà e darà sentència. E dirà als dampnats: «Vosaltres no cregués a mi ni socorregués als meus pobres. Per ço, anats maleyts del meu pare en lo foch eternal, lo qual vos està aparellat ab los demonis». E dirà als salvats: «Venits, beneyts del meu pare, e rebets lo regne de paradís, lo qual vos està aparellat del començament del món ençà».

E lavors los àngels lançaran los mals ab los demonis ensemps en lo pou infernal, hon perpetualment seran turmentats per lo foch material en los corsos, e per lo foch eternal en les ànimes; e serà tancada la boca del pou infernal perpetualment. E lavors Jesucrist se'n muntarà al cel gloriosament, acompanyat ab los àngels e ab tots los salvats e col·locarà aquells en la glòria de parays, cascuns segons los lurs mèrits. E lavors seran plenes les cadires les quals havien perdudes los mals àngels. E los sants de paradís seran glorificats en cors e en ànima, que ab los hulls del cors veuran la humanitat de Jesucrist e ab lus hulls de la ànima veuran la sua divinitat. E hauran tots los dots de glòria, car en lo cors hauran impassibilitat, ^{||154r} que no hauran nenguna passió; e hauran subtilitat, que passaran per una muntanya sens

algun contrast; e hauran agilitat, que en un punt seran de Orient a Ponent; e hauran claredat, que seran pus resplandens que ara no és lo sol. E en la ànima hauran clara visió de Déu e hauran de aquella segur atenció; e hauran de Déu perfeta fruició e compliment de glòria. E lavors serà acabat tot lo cercle de la creació del món e de la recreació e regeneració de aquell, feta per lo nostre redemptor, fill de Déu, Jesucrist, per la sua mort e passió.

E ara, tornant a proseguir la matèria del present libre, digam açò que s'és sdevengut après la mort e passió de Jesucrist.

[24]

COM SENT PAU FOU CONVERTIT E FET APÒSTOL

Après la passió de Jesucrist, la gloriosa Verge Maria romàs en Jerusalem e ab molta passciència, saviesa, consellant e instrohint e confermant los apòstols en la fe com en ella solament fos romasa, e visitant cascun dia tots los santuaris de Jesucrist. E visqué .XII. anys après la dita passió de Jesucrist.

E après la mort de Jesús, Erodes Antipas fou acusat per Erodes Egripa davant l'emperador Tiberi Cèsar de rebel·lió, lo qual fou gitat del regne e exellat en Leó. E morí aquí miserablement. E fou fet rey de Judea Erodes Egripa.

E après de la passió de Jesucrist dos anys, sent Pau fou convertit a la fe de Jesucrist e fonch fet apòstol coadjunt e ajustat al nombre dels apòstols per Jesucrist. Lavors, quant fou derrocat en terra per aquell del cavall, dient-li: «Sau, Sau, per què'm perseguexs?» Lo qual respòs: «Senyor, què vols que yo faça?»

En aquell temps, sent Pere tingué la cadira sacerdotal en Orient .IIII. anys, e après, en Antiochia .VII. anys. E après, vench-se'n en Roma, e aquí sigué en la cadira .XXV. anys e set meses.³⁰⁰ E sent Pere cantà primer missa e començà al *Pater Noster* e instituhí lo dijuni de la Quaresma ¶^{154v} e lo dejuni de l'Avent, que's fes tres sepmanes ans de Nadal en commemoració del primer adveniment e del segon de nostre senyor Déu Jesucrist.

E l'emperador Tiberi Cèsar morí après la passió de Jesucrist .V. anys, après del qual fou emperador Gayus, nebot seu, quatre anys. En temps de aquest, Erodes Egripa feu degollar sent Jacme major, e pres sent Pere e feu-lo metre en lo carcre; lo qual per l'àngel fonch deslliurat.³⁰¹ Aquest Erodes Agripa, elevat en supèrbia per la gran senyoria que havia, fou acusat davant l'emperador de rebel·lió e fou exellat ensemps ab ça muller en Viena, e allí morí miserablement ofegat per lo dimoni.

¶³⁰⁰ Al marge dret: *Sent Pere papa.*

¶³⁰¹ Al marge esquerre: *Sent Jacme morí.*

Aprés, fo emperador Claudi .XIII. anys. Aquest amplià e aplicà les illes de Bretanya a l'Imperi de Roma. En temps de aquest, vench sen Pere en Roma e aquí tingué la cadira .XXV. anys, preycant la fe de Jesucrist ab moltes virtuts e senyals e miracles comprovant aquella.

[25]

DEL TEMPS QUE MORÍ LA VERGE MARIA E COM HI FOREN TOTS LOS APÒSTOLS CONGREGATS

En lo tercer any del dit emperador Claudi, morí la gloriosa Verge Maria en Jherusalem, en edat de .LX. anys. E esdevench-se per misteri divinal que, tres dies habans que morís, foren portats tots los apòstols a la casa de la dita verge, los quals escampats per lo món, de la qual cosa aquella agué sobiran plaer pregant aquells que guardassen lo seu cors com seria morta. E quant vench la ora de la sua mort, vench Jesucrist gloriosament e la ànima de la Verge Maria volà en los braços de aquell, lo qual los dix que la portassen en la Vall de Josaphat e que'l sperassen aquí. E aquells portaren lo cors ab hun lit ab grans cants, e los àngels cantaven en l'ayre. E los juheus, sentint açò, vengueren per pendre lo cors, e per virtut de Déu foren ferits de seguedat. E cridant aquells, tots los qui cregueren en la fe de Jesucrist foren sanats. E lavors los apòstols vengueren ab lo cors en la Vall de Josaphat. E aquí vench Jesucrist molt gloriosament ¶^{155r} acompanyat ab la ànima de la dita verge, tornà-la en lo cors de aquella, resucità-la e hac cors glorificat. E lavors axí glorificada fou presa e pujada, elevada per Jesucrist al cel molt gloriosament, acompanyada per innumerables àngels e sants, exalçada sobre tots los cors dels àngels e col·locada en cors e en ànima en la glòria de paradís. E fon coronada regina del cel, la qual pregà Déu per los peccadors, e és advocada de aquells.

[HISTÒRIA DELS EMPERADORS, PAPES I REIS]

[1]

ACÍ SÓN ACABADES TOTES LES YSTÒRIES DEL TESTAMENT VELL E NOVELL E PROSEGUEX L'ORDE YSTORIAL DELS EMPERADORS, PAPES E REYS

E après de Claudi, fou emperador Vitel·lus dos anys, e fon perseguit per Neró e gitat de l'Imperi. Neró fou emperador .XIII. anys. Aquest fon malvat e molt cruel e gran nigromàntich, e matà sa mare e matà Sènnecca, son mestre. En temps de aquest, vench sent Pau en Roma. Aquest Neró tenia amistat ab Simon Magus, qui era gran encantador; e per ço com sent Pere e sent Pau perseguien e confonien lo dit Simon Magus, Neró los feu matar, ço és, sent Pere fou posat en creu cap avall e sent Pau fou scapçat. E aquest feu la primera persecució dels cristians.³⁰² E per ço que vejam pus abtament sots quals emperadors ne en quina manera los apòstols reberen martiri ni en quals lochs, devets saber que sent Pere fou en Roma crucificat, e sent Pau allí matex scapçat.³⁰³ E sant Mateu ab una lança fou travesat en Ethiòpia e rosegat ab una corda al coll sots Neró.³⁰⁴ E sant Jacme menor en Jerusalem morí ab una barra que li obrí lo cap.³⁰⁵ E sent Andreu, en Acaya, sots Egeas, morí en la creu posat a través.³⁰⁶ Sent Johan evangelista, en Effesios, sots Domicià, fon mes en una tina de oly bullent e no morí.³⁰⁷ Sent Berthomeu en Índia fonch scorxat e'n après fou degollat.³⁰⁸ Sent Barnabàs en Cifre fou cremat.³⁰⁹ Sent ^{155v}Jacme major en Judea fou degollat per Herodes.³¹⁰ Sent Thomàs en Índia fou traversat per mig ab hun coltell.³¹¹ Sent Simon et Judas en Pèrsia per los bisbes foren trocejats.³¹² Sent Felip en Àsia per los pagans fou posat en creu e mort.³¹³ Sent Macià en Judea fou alapidat.³¹⁴ Sent March en Alexandria fou rosegat per terra e mort.³¹⁵

Neró feu fer e moure una gran brega en una plaça de Roma molt gran, e ell muntà-sse'n en una torra que era en aquella plaça perquè miràs la brega, en què moriren .III^M. persones; e après, feu metre foch en totes les cases que estaven entorn de la dita plaça. E los romans, vehent la follia e crueltat de aquell, levaren-se

¶ ³⁰² Al marge dret: *La primera persecució de cristians feu Neró.* ¶ ³⁰³ Al marge dret: *En Roma prengueren martiri sent Pere e sent Pau.* ¶ ³⁰⁴ Al marge dret: *En Ethiòpia sent Matheu.* ¶ ³⁰⁵ Al marge dret: *Sent Jacme menor en Jerusalem.* ¶ ³⁰⁶ Al marge dret: *Sent Andreu en Acaya sots Egeas.* ¶ ³⁰⁷ Al marge dret: *Johan evangelista.*

¶ ³⁰⁸ Al marge dret: *Sent Berthomeu.* ¶ ³⁰⁹ Al marge dret: *Sent Barnabàs.* ¶ ³¹⁰ Al marge esquerre: *Sent Jacme major.* ¶ ³¹¹ Al marge esquerre: *Sent Thomàs.* ¶ ³¹² Al marge esquerre: *Sent Simon.* ¶ ³¹³ Al marge esquerre: *Sent Felip.* ¶ ³¹⁴ Al marge esquerre: *Sent Macià.* ¶ ³¹⁵ Al marge esquerre: *Sent March.*

contra aquell, e Galba perseguí'l molt. E axí com fugia, vehent Neró que no podia escapar, mes-se hun bastó que portava hagut per lo ventre e matà's.³¹⁶

E Galba fonch emperador .VII. meses. E com Vespesià sabé la mort de Neró, vench-se'n a Roma e combaté's ab Galba e matà'l, e aquest fou feyt emperador. Aquest subjugà Bretanya e Hermània a l'Imperi de Roma. En aquest temps vench Josep Abarimathia, per manament de Déu, de Jerusalem en Anglaterra a preycar la fe de Jesucrist e convertí lo rey Ciulach e molts d'altres.

[2]

COM VESPESIÀ VENJÀ LA MORT DE JESUCRIST E PRES JERUSALEM

Vespesià fou emperador de Roma .IX. anys e .XI. mesos, lo qual, après poch temps que fou emperador, fon ferit de malaltia de càncer en la cara e de lebroisia. E per preycació de sent Climent e per Verònica, que li mostrà la tovallola en què era la faç empremtada, fon convertit a la fe cristiana e fonch batejat e guarit. Enaprés, aquest promés de venjar la mort de Jesucrist; lo qual, de continent, après ab Titus, son fill, se aparelà ab gran navil·li e moltes gents de armes per anar. E passaren en Judea, la qual de continent se rebel·là contra ell. E aquell asetjà Jerusalem entorn totes parts e tench-la [a]setjada dos anys, en tant que, per la gran fam que era en la ^{156r} ciutat, les mares se menjaven los fills e les gents perien per les places e no podien deffendre los murs. E lavors los romans entraren e prengueren la ciutat de Jerusalem e mataren més de .XC. mília hòmens e persones.³¹⁷ E venien-ne .XXX. per hun diner, e aquells qui'ls compraven mataven-los e treyen-los l'or del ventre que havien menjat.

E tant eren cansats de matar-ne, que alguns que'n sobraren meteren-los en .IX. barques sens rem e sens veles a la ventura de Déu e de les ones. E vengueren-ne alguns en França, e en Prohença, e'n Alamanya, e'n Castella; e la .VIII. barcha vench en Catalunya. Enaprés destrouiren tota la ciutat e derrocaren tots los murs de fonament e cremaren lo temple. E prengueren ha Ponç Pilat e portaren-lo en Roma, lo qual, enaprés, fou tramés en exili en Prohença, en una illa qui està en hun riu de prop de Viana. E allí morí miserablement, que se n'entrà en habís. E en aquesta manera fou destrouida del tot la ciutat a .XLII. anys après la passió de Jesucrist en venjança del gran peccat que feren en la mort que donaren a Jesucrist iníquament. E fet açò, Vespesià e Titus se'n tornaren ab tota sa gent en Roma. E per havant, Vespesià morí per flux de ventre.

¶³¹⁶ Al marge esquerre: *Com Neró morí.*

¶³¹⁷ Al marge esquerre: *Nota. Quod dicit Ioseffus quod nonaginta septem milia iudeorum venditi sunt et [...] septem milie gladio et fame perierunt, et hoc invenies lacius storiem.*

DELS PAPES QUE SÓN ESTATS EN ROMA E SOTS QUALS EMPE- RADORS

Ara digam dels papes que són estats en la Església de Déu.

Aprés la mort de sent Pere, sigué en la cadira apostolical Linus, de nació toscana, .XI. anys e tres mesos. Aquest instituy, per manament de sent Pere, que les dones entrassen en la església ab lo cap velat. Aquest fonch coronat per martiri.³¹⁸

Aprés de aquest, sigué en la cadira Cletus³¹⁹ tres anys. Emperò, dien alguns que Linus ni Cletus no foren papes, mas coadjutós de sent Pere, car ell los elegí en sa vida e no foren fets per elecció.

Car, lo primer papa après sent Pere que fonch fet per elecció fou Clement, de nació de Roma.³²⁰ Sigué en la ^{156v} cadira .IX. anys. Aquest feu scriure e anotar los fets dels màrtirs e, a la final, fou coronat per martiri. En aquest temps fou adreçada la agulla de coure que era dita Colòsius en Roma, la qual havia .CXX. peus de altitut.

Aprés Vespesià, Titus, son fill, fou emperador tres anys. Aquest fou marvellós hom de totes virtuts. Aquest, <a> alguns parents e amichs seus que havien feta conjuració contra ell, los perdonà e ls lexà en aquella matexa amistat primera en la qual eren estats ab ell. E fou Titus de tanta liberalitat, que dehia que negú no's devia partir buyt ne trist davant ell, e que aquell dia havia perdut en lo qual no havia res donat.³²¹

Trajanus, fill de Vespesià, fou emperador .XIX. [anys]. Aquest pres hi conquistà Babilònia e Àsia e acostà's prop dels fins de Índia; lo qual, après Cèsar August, exemplià en lonch e en ample lo Imperi de Roma. Aquest, no per si, mas per los consellers seus, feu la segona persecució dels cristians.³²² Sots aquest rebé martiri Ignasius. En aquest temps florí Eustacius, al qual aparegué Jesucrist crucificat entre ls corns de hun gran cervo en la caça. E finalment, Trajà morí de flux de ventre.

Domicià fou emperador .V. anys. Aquest feu la 3a persecució dels cristians.³²³ En temps de aquest rebé martiri Dionís Ariopagita, e sent Johan Evangelista fonch mes en una tina d'oli bullent e no li feu dan; e enaprés, fonch posat en exili en la illa de Pamos, hon feu lo libre de l'Apocalipsi. En temps de aquest fou hedificat lo temple de Panteon en Roma. E finalment, com fos en hoy de tots los seus, mataren-lo en lo seu palau.

¶³¹⁸ Al marge dret: *Papa Linus, 2º*. ¶³¹⁹ Al marge dret: *Papa Cletus, 3º*. ¶³²⁰ Al marge dret: *Papa Clement, 4º*. ¶³²¹ Al marge esquerre: *Nota*.

La gran liberalitat de Titus. ¶³²² Al marge esquerre: *La 2a persecució*. ¶³²³ Al marge dret: *La 3a persecució*.

Nerva fonch emperador hun any e .III. meses. Aquest revocà totes les coses que Domicià havia fetes e retornà sent Johan de l'exili de Pammos en Épheso.

En aquest temps, Anacletus, de nació de grechs,³²⁴ fou papa ||^{157r} .IX. anys e .II. mesos. Aquest hordenà que los clergues no's criassen barba ni coha de cabells.

Avaristus, de nació de grechs,³²⁵ fill de juheu, fonch papa .VIII. anys e .V. mesos.³²⁶ Aquest constituí que l'aygua beneyta mesclada ab sal fos scampada en les cases la Sepmana Santa. Aquest ajustà en lo cànon de la missa, en memòria de la passió de Jesucrist, *Qui predie quam pateretur hoc est corpus meum*. Aquest fonch encarcerat sots Adrià emperador e morí per martiri.

Sixtus, de nació de Roma,³²⁷ fonch papa .XI. anys e tres mesos. E aquest instituí que fos cantat en la missa *Santus, Santus et ceteri*, e constituí que negú no tocatés les coses sagrades, sinó solament los quatre ministres de la Esgleya; e'n cara, que'ls corporals no fosen fets de seda, mas solament de lli pur e blanch e no tenyit. E finalment, fou coronat per màrtir.

Theodorus³²⁸ fou papa .XI. anys e .III. mesos. Aquest constituí que lo dijuní de la Quaresma fos celebrat .VII. setmanes ans de Pasqua, e que negú no pogué cantar missa aprés de *tertia*, e que'l dia de Nadal, hun clergue pogués cantar tres misses ab *Gloria in excelsis*. E finalment, fou coronat per martiri.

Virginus³²⁹ fou papa .III. anys e tres mesos.³³⁰ Aquest conponé lo clero e distribuy los graus, e instituí que hun padrí o una padrina prengué l'infant levat de la font del bapisme e, axí matex, de la confirmació.³³¹

[4]

DEL TEMPS DE ADRIÀ, QUE FOU DIT ELIUS, EMPERADOR

Adrià, lo qual fo appellat Elius, fou emperador .XX. anys. Aquest subjugà la ciutat de Jerusalem e rehedificà lo temple, que era destruït del temps de Titus Vespesià. Aquest, en la presó de la ciutat, restaurà tots los stransys que eren de dins e no los

¶ ³²⁴ Al marge dret: *Papa 5*. ¶ ³²⁵ Al marge esquerre: *Papa 6*. ¶ ³²⁶ El compilador inicia la biografia del papa Evarist indicant la durada del seu pontificat, però després d'anotar la nacionalitat grega i l'ascendència jueva d'aquest pontífex, segueix extractant el *Chronicon*, per error, a partir de la biografia del papa Alexandre I, que omet a la crònica, J. WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum», en Georgius Heinricus Pertz (ed.), *Monumenta Germaniae Historica*, 22, Hannover, Impensiis Bibliopoli Aulici Hahniani, 1872,

pp. 410-411. ¶ ³²⁷ Al marge esquerre: *Papa 7*. ¶ ³²⁸ Es tracta del papa Telèsfor (125-136). Segons Martí de Troppau, «Thelesforus natus ex Anachorita sedit annis 11, mensibus 3», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 411. ¶ ³²⁹ Es refereix a sant Higiní (138-142). Segons la font, «Yginnus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 411. ¶ ³³⁰ Al marge dret: *Papa 9*. ¶ ³³¹ Al marge dret: *Virginus hordonà los graus als preveres e los padrins al b[ate]jar e conformat*.

juheus. E fou hom molt gloriós e ordonà moltes leys als romans. Aquest manà que no fos donada licència a negun juheu de entrar en Jerusalem, mas tan solament als crestians. ¶^{157v} E lavors fonch feyt que'l loch de la passió de Jesucrist fos dins los murs de la ciutat. En aquest temps fou lo segon philòsoph axí apellat,³³² e fou Àquila entepetrador de la ley musayca.

Anthoni Piadors, gendre de Adrià, fou emperador .XXI. anys. Aquest amplià e crexqué la cosa pública e lexà molt gran tresor. Aquest fou piadors a Déu e no fou aspre ne cruel a nengú. Lo qual se diu que havia dit tals paraules: «Més am, per eximpli de Scipió, servir lo ciutadà que matar e destrouir mil enemichs».

Pius, de nació de Roma, fou papa .XXIII. anys. Aquest manà que la resurrecció de Jesucrist no fos celebrada sinó en diumenge. Enaprés fou per martiri coronat.

Anacletus,³³³ de nació de Síria,³³⁴ fou papa .VIII. anys e .III. meses. Aquest instituí que lo clergue hagués corona en manera de esfera redona.

Soter, de nació de Campanya, fou papa .XX. anys e .III. mesos. Aquest instituí que neguna monja no gosàs tocar los palis sagrats ne posàs ensens en la sancta Esgleya, e que portàs vel. E constituy que'l matrimoni no fos legítim si no era beneyt per lo sacerdot e per los parents solemniament aprovat e liurat.

Matel·lus,³³⁵ de nació de grechs,³³⁶ fou papa .XII. anys e .V. mesos. Aquest tramés dos nobles hòmens en Bretanya e batejaren lo rey e molt poble. E manà que per los cristians no fos rebujada de menjar neguna vianda rahonable. E a la final, fou coronat per martiri. En aquest temps fou Appol·linari bisbe.

Víctor, de nació de Àffrica,³³⁷ fou papa .X. anys e .II. mesos. Aquest constituí que'l sant dia de Sinquagèsima fos celebrat en diumenge, e celebrà consili en Alexandria. E sots Ceveri fou coronat per martiri.

[5]

DE CEVERI, MARCIUS ANTHONI, QUE FOREN EMPERADORS

Severi <e> Marcius Anthoni, foren emperadors ensemps .XIX. anys. ¶^{158r} Aquest feu la quarta persecució als cristians e matà molts màrtirs.³³⁸

¶³³² Es refereix al filòsof cínic Segon el Silenciós. Segons el *Chronicon*: «Floruit etiam hiis temporibus Secundus philosophus, qui philosophatus est omni tempore silentium servans», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 446. ¶³³³ Es tracta del papa Anicet (155-166). Segons la font: «Anicetus nacione Syrus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum

et imperatorum»..., p. 411. ¶³³⁴ Al marge esquerre: *Aquest trobà la corona als capellans*. ¶³³⁵ Es tracta de sant Eleuteri, papa (174-189). Segons la font: «Eleutherius [...] sedit annis 15, mensibus 6», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 412. ¶³³⁶ Al marge dret: *Papa 10*. ¶³³⁷ Al marge dret: *Papa 11*. ¶³³⁸ Al marge esquerre: *La .III. persecució de cristians*.

Comodus, fill de Anthoni, fou emperador, ensemps ab Lúcio Anthoni, .XIII. anys. Aquest no hagué res paternal, sinó que batallà maravellosament contra los de Germània. En aquest temps fou aquella nobla verge Eugènia.³³⁹

Elius fo emperador .VI. mesos e fonch mort per los seus. En aquest temps, Simacus e Narcissus, bisbe de Jerusalem, resplandiren de virtuts.

Genesius,³⁴⁰ de linatge d'Àffrica, fo emperador .XVII. anys. Aquest feu la .V. persecució de cristians e morí en Bretanya.³⁴¹

Zefirus, de nació de Roma,³⁴² fo papa .IX. anys e .VII. mesos. Aquest instituí que tots los cristians de hedat de .VII. anys conbregassen lo dia de Pasqua.

Calistus, de nació de Roma,³⁴³ fou papa .V. anys e .II. mesos. Aquest feu la capella de santa Maria Transtíberi, e instituy los dejunis de les quatre Tempres, e fou coronat per martiri.

Pontianus, de nació de Roma,³⁴⁴ fou papa .VI. anys .II. mesos.

Siriacus³⁴⁵ se diu haver succehit aquell .I. any e .III. mesos, mas per ço com contra voluntat del clero se'n partí del papat e se n'anà ab les .XI^M. vèrgens,³⁴⁶ les quals havia batejades en Roma, no és posat en lo cathòlogo dels papes. E fou substituyt [per] Anteros hun mes.

Fabianus, de nació de Roma, fo papa .XIII. anys e .XI. mesos. Aquest constituy que cascun any, en lo dijous de la Cena, fos consagrada la crisma.³⁴⁷ E quant ell fou elet, .I. coloma molt blanca avallà del cel sobre aquell. E a la final, per manament de Deci, fo coronat per martiri.

[6]

COM ANTHONI CARACAL·LA FOU EMPERADOR

Anthonius Caracal·la fou emperador .VII. anys ab Severino, fill seu. Aquest Severino fo molt malvat hom.

Macrinus fo emperador hun any e fonch mort per enveja.

Anthonius^{158v} fonch emperador .III. anys e fo molt desonest, e per tumult militar fonch mort.

Alexandre fonch emperador .XIII. anys. Aquest regí molt cruelment la disciplina militar e fou mort en Gàl·lia ab tumult e brogit militar. En aquest temps fou Orígenes.³⁴⁸

¶³³⁹ Al marge esquerre: *Eugènia*. ¶³⁴⁰ Es tracta de l'emperador Luci Septimi Sever (193–211). Segons la font: «Severus vero genere Affer imperavit annis 17». ¶³⁴¹ Al marge esquerre: *La .V. persecució de cristians*. ¶³⁴² Al marge esquer-

re: *Papa 12*. ¶³⁴³ Al marge esquerre: *Papa 13*. ¶³⁴⁴ Al marge inferior: *Papa 14*. ¶³⁴⁵ Al marge dret: *Papa 15*. ¶³⁴⁶ Al marge dret: *Les .XI^M. vèrgens*. ¶³⁴⁷ Al marge dret: *Nota. Qui trobà con[sal]-grar la crisma*. ¶³⁴⁸ Al marge esquerre: *Orígenes*.

Guordianus fo emperador .III. anys. Aquest, après que agué obtenguda victòria de Pèrsia, tornant a Roma, per frau de Felip fou mort.

Felip, ab son fill Phelip, fonch emperador .VII. anys. E aquest fonch lo primer cristià de tots los emperadors, complits mil anys de la hedeficació de Roma, per la qual cosa los romans feren festa tres dies ab gran goig.³⁴⁹ Aquest fon batejat per sent Ponç màrtir en la ciutat de Nícia, en Prohença. Aquests dits emperadors, hoyts los fraus que alguns tractaven contra ells, acomanaren los seus tresors a sent Sist, papa. E a la final, per frau de Deci, foren morts.

Cornelius, de nació de Roma,³⁵⁰ fo papa .VIII. anys e .II. mesos. Aquest fou coronat per martiri sots Deci.

Lucius, de Nació de Roma,³⁵¹ fonch papa .III. anys e .III. mesos. Aquest constituí [que] dos preveres e tres diaques seguen totstemps ab lo bisbe per stil de error. E a la final, per Valerià³⁵² fo coronat per martiri.

Estephanus, de nació de Roma,³⁵³ fo papa quatre anys e dos mesos. Aquest, com hagués convertits molts gentils e hagués soterrats molts corsos de màrtirs, cantant missa fon degollat.

Sixtus, de nació de grechs,³⁵⁴ fo papa .II. anys e .XI. mesos. Aquest constituí que la missa fos celebrada sobre l'altar, com d'abans no's fahia axí, sinó sobra una cadira seient. Aquest, ab Felicissimo e Agapit, sots Deci foren coronats per martiri scapçats, los quals sent Lorenç e Ypòlit soterraren.

Dionís, grech,³⁵⁵ fou papa .II. anys e .X. mesos.

Custicianus, de nació de Toscana,³⁵⁶ fou papa .VIII. anys e .X. mesos. Aquest fonch molt sant e fou coronat per martiri.

Andeganis, de nació ^{159r} de Dalmàcia,³⁵⁷ fo papa .XI. anys e .III. mesos. Aquest constituí que ls òrdens fossen donats als preveres de la Esgleya per graus. E constituí que pagans ni aretges no poguesen acusar los cristians ni los bisbes ni clergues davant los jutges setglars.

Marcel·linus, de nació de Roma,³⁵⁸ fo papa .VII. anys e dos mesos. Aquest, constret per Val·lerià, emperador, posà ensens a les ydoles. Enaprès, fet consili, se'n penedí e ab la sua pròpria boca se'n confessà davant .LXX. bisbes; e posada sendra sobre lo seu cap, feu penitència. Lo qual, enaprès, Val·lerià feu degollar per corona de martiri.

¶³⁴⁹ Al marge esquerre: *Nota. Qui fonch lo primer cristià, après Titus, dels emperadors.* ¶³⁵⁰ Al marge esquerre: *Papa 17.* ¶³⁵¹ Al marge dret: *Papa 18.* ¶³⁵² En realitat diu: *Valentinià.* La font del passatge es refereix a Publi Licini Valerià, WEILAND, «Martini Oppaviensis

Chronicon pontificum et imperatorum», p. 414. ¶³⁵³ Al marge dret: *Papa 19.* ¶³⁵⁴ Al marge dret: *Papa 20.* ¶³⁵⁵ Al marge dret: *Papa 21.* ¶³⁵⁶ Al marge dret: *Papa 22.* ¶³⁵⁷ Al marge dret: *Papa 23.* ¶³⁵⁸ Al marge esquerre: *Papa 24.*

COM DECI, APRÉS DE PHELIP, FOU EMPERADOR .II. ANYS

Deci, après de Phelip, fou emperador .II. anys e .III. mesos. Aquest feu la .VI. persecució dels cristians³⁵⁹ e, a la per fi, fou mort per los barbres en la batalla.

Gal·lus, ab Velusià, fo emperador dos anys e .III. mesos. Aquest morí per engoliament e replecció de ventre. En aquest temps fou sent Sebríà bisbe de Cartagena.³⁶⁰

Val·lerià, ab son fill Galié, fo emperador .XV. anys. E aquest, en lo començament, perseguí molts cristians. Sots aquest prengueren martiri Cebrià e Linus, papa. E sots la persecució de Val·lerià, sent Pau, lo primer heremita, entrà en l'ermitatge.³⁶¹ Aquest Val·lerià, combatent e vencent Grècia e Macedònia e Àsia, subjugant e anant en Jerosolima e Mesopotàmia, e faent batalla ab aquells, fon vençut per Sòpor, rey de Pèrsia. E fou pres e posat en innominiosa servitut, portant la escala d'argent de cavall; car lo rey, en lo cavall. E Galié fo mort per frau de Aurelià.

Claudi fo emperador .I. any e .VII. mesos. Aquest, vençuts los alamanys, morí per malaltia.

Aurelià fo emperador .V. anys. Aquest, fahent la .VII. persecució dels cristians, fonch ferit de lamp, mas no morí.³⁶² Aquest fo lo primer dels romans qui's posà corona en lo seu cap. Sots ^{||159v} aquest pres martiri Altisiodorus e santa Coloma e molts d'altres.³⁶³

Tacitus fo emperador .VI. mesos. Aquest fo molt egregi, prudent e larch, emperò no pogué res mostrar, tant morí soptat.

Probus fon emperador .VI. anys .III. mesos. Aquest vencé dos reys. En aquest temps se levà Manicheu, eretge, affermant ésser dos principis, la hun de bé, l'altre de mal; e la hun de lum, altre de tenebres, ço és, Déus e lo diable.³⁶⁴ E finalmente, aquest Probus fo mort per los seus ab tumult militar.

Fochdianus fo emperador .II. anys.

Clarus, ab son fill Clarino e Instinacon, fou emperador .II. \anys/. Aquest fou mal en totes coses e feu la octava persecució en los cristians.³⁶⁵ E a la per fi, ell e sos fills per lamp foren morts.

¶³⁵⁹ Al marge esquerre: *La .VI. persecució de cristians.*

¶³⁶⁰ Al marge dret: *Sent Sebríà.*

¶³⁶¹ Al marge dret: *Nota. Del primer hermità.*

¶³⁶² Al marge dret: *La .VII. persecució dels cristians.*

¶³⁶³ Al marge esquerre: *Altisiodorus.*

¶³⁶⁴ Al marge esquerre: *Nota. Com se levà Manicheu afermant ésser dos principis.*

¶³⁶⁵ Al marge esquerre: *La .VIII. persecució dels cristians.*

COM DIOCLECIÀ E MAXIMIÀ FOREN EMPERADORS

Dioclecià e Maximià foren emperadors .XX. anys. Aquests feren la .IX. persecució dels cristians e sots aquests fo feta major e pus fort persecució.³⁶⁶ Aquest Dioclecià cremà los libres divinals <e> perseguí ab tota obra los cristians .X. anys. Aquest fou lo primer qui posà pedres precioses en les sues vestidures e calçats, car entre los emperadors romans husaren de vestir porpra solament. E a la final, morí per verí. E sots Maximià, Maurici, ab sos compayons, fo per martiri coronat. E en .XXX. dies foren coronats per martiri .XVII^M. entre hòmens e fembres en diverses províncies. Entre los quals, sent Sabestià, sancta Anastàsia, sancta Agnès, sancta Lúcia, sancta Àguetha, sant Gervasi e Protasi, sent Cosma e Damià, foren martiritzats.³⁶⁷

Marcel·lus, de nació de Roma,³⁶⁸ fo papa .V. anys. Aquest fonch encarcerat per Maxenci e morí en lo càrcer.

Euzebius, de nació de grechs,³⁶⁹ fo papa dos anys .II. mesos.

Melchiàdes, de nació de Àffrica,³⁷⁰ fou papa ||^{160r} tres anys e .VI. mesos. Aquest ordenà que per neguna manera fos fet dijuni en diumenge.

Silvester, de nació de Roma,³⁷¹ fo papa .XXIII. anys e .X. mesos. Aquest batejà Constantí, emperador, qui era lebrós, lo qual de continent que fou muntat en la font del bapisme. E axí meteix, batejà Elena, mare de Constantí. Aquest constituí que·ls corporals sagrats de l'altar que no fossen de seda ni de drap teñit, mas que fossen de prim li blanch, axí com lo cors de Jesucrist fou soterrat en tovallola de li munda e blanca.

Marcus, de nació de Roma,³⁷² fo papa .II. anys e .VIII. mesos.

Julius, de nació de Roma,³⁷³ fo papa .XII. anys e .II. mesos. Aquest celebrà concili en Cena, en lo qual se hajustaren .CCCXXVIII. bisbes, en lo qual fou condemnada la eretgia arriana vivent encara Constantí. En aquest temps florí sent Athenasti e Pannicius, Euzebi e sent Nicholau, Yl·lari e sent Johan Grisòstonus.³⁷⁴

COM GALLERIUS FOU EMPERADOR

Gal·lerius, ab Constantí, fon emperador dos anys. Aquest Constantí, subjugada Espanya, pres per muller la filla del rey de Britanya, la qual havia nom Elena, de la qual engendrà lo gran Constantí. E levà's Maxenci contra Gal·leri e Constantí, qui eren en Gàl·lia, e pres l'Imperi.

¶³⁶⁶ Al marge superior: *.IX. persecució.* ¶³⁶⁷ Al marge inferior: *Nota. De màrtirs.* ¶³⁶⁸ Al marge dret: *Papa 25.* ¶³⁶⁹ Al marge dret: *Papa 26.* ¶³⁷⁰ Al marge dret: *Papa 27.* ¶³⁷¹ Al

marge esquerre: *Papa 28.* ¶³⁷² Al marge esquerre: *Papa 29.* ¶³⁷³ Al marge esquerre: *Papa 30.* ¶³⁷⁴ Al marge inferior: *Com foren .VI. doctors.*

Maxenci fou emperador .VI. anys. Aquest feu la .X. persecució dels cristians,³⁷⁵ e sots aquest rebé passió sancta Katerina.³⁷⁶

Constantí lo Gran, venint de Gàl·lia, vench a Roma contra Maxenci, emperador. E aparech-li l'àngel en sompnis portant una bandera blanca ab creu vermella dient-li: «En aquest senyal venceràs». Lo qual senyalà de creu a si e a tots los seus e combaté's ab Maxenci, e vencé aquell e-l feu fugir, e morí desastrugament.

E Constantí fou emperador .XXX. anys e .X. mesos. Aquest fou fet cristià per sent Silvestre e donà licència als cristians de constituyr esglésies ||^{160v} francament en honor de Jesucrist. E per Elena, sa mare, fonch trobada la vera creu de Jesucrist. Aquest Constantí, vençuts Lúcio e Cevèrio, qui's levaren contra ell usurpant-se lo Imperi, donà totes les dignitats imperials de Roma al papa e a la Església; e açò per la gràcia que Déu li havia feta.³⁷⁷ E transportà lo seu imperi en Constantinoble, que primerament havia nom Bisanera, e aquí s'estigué tots los dies de la sua vida. E fonch bé informat per sent Euzebi, bisbe. E après la mort sua, sos fills posaren apellació contra la donació que havia feta de l'Imperi. En aquest temps florí sent Nicholau, bisbe de Mirra.³⁷⁸

Costantí, fill del gran Constantí, ab Constanci e ab Constanç, germans, fo emperador .VIII. anys. Aquest debaté ab sos frares per lo Imperi e, a la final, ell tot sol optingué l'Imperi. Aquest fonch cristià, mas consentí a la eretgia dels arrians. Contra lo qual, se levà Julià, apòstata, e levà-li lo Imperi. E Constanci, per temor d'aquell que no'l matàs, feu-se monge. E aquest Julià feu la .XI. persecució dels cristians.³⁷⁹

Liberius, de nació de Roma,³⁸⁰ fou papa .XVI. anys e .X. meses. Aquest fo tramés per Constanci en exili per ço com no volia consentir a la eretgia arriana, après del qual, elegiren Feliu.

Feliu fo papa, fou cathòlic e fo papa hun anys.³⁸¹ Aquest declarà Constanci erege. Lo qual, enaprés, Constanci revocà e feu tornar Liberius de l'exili en lo papat e consentí a la eretgia arriana. E lavors fou molt gran persecució en tot lo món que molts prengueren corona de martiri e alguns fugiren per los deserts. Dalmau, de nació d'Espanya, ço és, de Cathalunya, nasqué en Busulú.³⁸² Fo papa .XVIII. anys e .II. mesos. Aquest constituy que los clergues cantassen los psalms en dors cors e diguesen *Gloria Patri* en la fi de cascun salm. En aquest temps ||^{161r} florí Basili e Gregori Natzareu e sent Ambròs, que [era] bisbe de Milà. E axí mateix, fo en aquest temps Didimus Alexandrinus, sent Hierònim <e> sent Martí, de nació de Roma.³⁸³

Martí aquest, de nació de Roma,³⁸⁴ fo papa .XV. anys .XI. mesos. Aquest condempnà la heretgia dels manicheus. En aquest temps, sent Hierònim transl·ladà la Blíblia (sic) de abraych en latí.

¶ ³⁷⁵ Al marge dret: *La .X. persecució de cristians.*

¶ ³⁷⁶ Al marge dret: *Sancta Katerina.* ¶ ³⁷⁷ Al marge esquerre: *Com fonch donat al papa l'Imperi per Constantí.* ¶ ³⁷⁸ Al marge esquerre: *Sant Nicholau.* ¶ ³⁷⁹ Al marge dret: *.XI. persecució.*

¶ ³⁸⁰ Al marge dret: *Papa 31.* ¶ ³⁸¹ Al marge dret: *Papa 32.* ¶ ³⁸² Al marge dret: *Papa 33.*

¶ ³⁸³ Al marge esquerre: *Basili, Gregori, Ambròs, Hyeronimi, Martinus.* ¶ ³⁸⁴ Al marge esquerre: *Papa 34.*

COM JULIÀ APÒSTATA FO EMPERADOR .II. ANYS

Julià Apòstata fo emperador .II. anys .VIII. mesos. Aquest era estat monge e fou-li comanat gran tresor per una dona que anà a visitar lo Sant Sepulcre en Jerusalem. Lexat l'àbit, anà contra Constanci ab grans dons que feu d'aquell tresor. Fo emperador e perseguí los cristians per tot lo món, car era arrià. Aquest feu la .XII. persecució contra los cristians³⁸⁵ e ordenà diverses statuts contra aquells, e molts ne coronà per via de martiri. A la final, com anàs a batallar contra los perses, per sent Martini, cavaller soterrat en un monestir de Cesarea, e per manament de la Verge Maria que li dix que venjàs a ella e al seu fill, <e> Julià fonch en la batalla ab una lança traspatat per mig del cor, e blasmant e dient: «Vençut m'as, galileu e marià». E prenent la sanch que li exia de la naffra, lançava-la davant lo cel blasmant. Axí morí.

Jovinià fo emperador .VII. mesos. Aquest fonch vertader cristià.

Valentinià, ab son germà Valent, fo emperador .XI. anys. Aquests foren fels. Aquest Valentinià subjugà los saxons als romans, e a la final, per flux de sanch morí.

Valent, ab son frare Valentinià e Gracià, fo emperador .IIII. anys. Aquests tres maravellosament tengueren les imperials dignitats. En lo terç any de Valent, qui emperà en Costantinoble, .III. gents qui s'appellan gots,³⁸⁶ sípedes y vàndalos, havent ^{¶161v} una lengua e per nom diversos departits, per si passaren lo flum de Danubi, qui és lo major del món, en Alamanya. Aquest Valent fo arrià e, fahent moltes persecucions als cristians, fou mort per los grechs en batalla.

Gracià, ab Valentinià e Theodosi, fo emperador .VII. anys. E en aquest temps, manant Theodosi, foren rehedificats tots los temples dels cristians qui eren derruhits. Aquest Gracià, com ves inextimable multitut de enemichs venir contra si devers Argentina de Gàl·lia, confiant en la potència de Jesucrist, vencé maravellosament e matà més de .XXX^M. alamanys. E lavors tota Ytàlia, que era malalta per la eretgia de aquests, per la eretgia arriana, fo tornada a la vera fe de Jesucrist.

Theodosi, ab Valentinià, fo emperador .XI. anys. En aquest temps, sent Ambròs componé los ymnes e les anthíphones de la Església.³⁸⁷

Eradi e Honori foren emperadors .XIII. anys. En aquest temps fo Pelagi, eretge.

¶³⁸⁵ Al marge esquerre: *La .XII. persecució.*

¶³⁸⁶ En realitat diu: *ço és gots, qui s'apellan gots.*

¶³⁸⁷ Al marge esquerre: *Sent Ambròs componé los ymnes.*

COM ANASTASIUS FO PAPA

Anastasius, de nació de Roma,³⁸⁸ fo papa .II. anys. Aquest constituí que aquell qui hagués fretura de algun membre e hagués tolt aquell no pogués ésser clergue.³⁸⁹ E constituí que, com lo Evangeli se cantàs, los clergues no's siguessen. En aquest temps florí Orosius, ystoich.³⁹⁰

Ignosent de Albània fo papa .V. anys e dos mesos.³⁹¹ Aquest constituí celebrar lo dejuni en lo disabte, car lo disabte Jesucrist jagué en lo sepulcre e los dexeables dejunaren. E aquest manà ésser donada la pau ab besament de boca.³⁹² Aquest condempnà Pelagi, lo qual tenia e dehia que los hòmens sens gràcia de Déu poden ésser salvats per sos mèrits.

Zòsimus,³⁹³ de nació de grechs,³⁹⁴ fo papa hun any e .VIII. meses. Aquest constituí que l'esclau o catiu en neguna manera no fos fèt clergue, e que en lo disabte de Pasqua lo Sant Ciri fos beneyt.

Bonifacius, de nació de Roma,³⁹⁵ fo papa ||^{162r}.III. anys e .VIII. meses. Aquest instituí que fos dit en ans de l'introhit de la missa *Iudica me Deus*. Aquest dampnà Nascori d'eretge, affermant e dient dues persones ésser Jesucrist, e confirmà una persona ésser Jesucrist en dos natures; e ordenà que la Verge Maria fos appellada Mare de Déu.

Sixtus, de nació de Àffrica,³⁹⁶ fo papa .VIII. anys. Aquest ordenà que negun clergue no presumís ésser ordenat en parròquia³⁹⁷ d'altri.

Leó, de nació de Toscana,³⁹⁸ fo papa .XXI. anys e hun mes. Aquest fo hom sant e gran doctor. Aquest anadí en lo cant de la missa *Sanctum sacrificium immaculatione hostiam*. En aquest temps, los .VII. durments qui eren amagats en la cova prop de Épheso per temor de Deci se despertaren del dormir, los quals havien estat .CC. anys aquí.³⁹⁹

Il·lari, de nació de sarts,⁴⁰⁰ fo papa .VI. anys e tres mesos. Aquest constituí que negun bisbe constituís successor a si. En aquest temps regnà lo rey Artús en Bretanya e fou Merlí l'encantador.⁴⁰¹

¶³⁸⁸ Al marge superior: *Papa 35*. ¶³⁸⁹ Al marge dret: *Nota. Que no pot ésser d'Església qui no ha tots sos membres*. ¶³⁹⁰ Al marge entre columnes: *Oratius*. ¶³⁹¹ Al marge dret: *Papa 36*. ¶³⁹² Al marge dret: *Pax*. ¶³⁹³ En realitat diu: *Zodiacus*. La font, però, es refereix al papa Zòsim, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 418. ¶³⁹⁴ Al

marge dret: *Papa 37*. ¶³⁹⁵ Al marge dret: *Papa 38*. ¶³⁹⁶ Al marge esquerre: *Papa 39*. ¶³⁹⁷ En realitat diu: *provincia*. Corregim seguint la font, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 418. ¶³⁹⁸ Al marge: *Papa 40*. ¶³⁹⁹ Al marge esquerre: *Los .VII. durments*. ¶⁴⁰⁰ Al marge esquerre: *Papa 41*. ¶⁴⁰¹ Al marge inferior: *Del rey Artús e de Merlí*.

COM HONORI FOU EMPERADOR

Honori, ab Theodosi Menor, fou emperador .XV. anys. En aquest temps, los gots ocuparen e gustaren Roma e los vandolosos, Spanya,⁴⁰² e Rodrigo, rey de los gots, fo mort per los romans. En aquest temps fonch Ciríach bisbe de Alexandria e sent Agostí fonch bisbe de Bona, lo qual morí en la vila de Tànger de Barberia.⁴⁰³ En aquest temps morí sent Hyerònim de hedat de .XCI. anys.

Theodosi Menor, ab Valentinià, genre seu, fo emperador .XVIII. anys. E en aquest temps, los vàndalos passaren de Espanya en Àffrica ab molta gent e gran navili e guastaren aquella.⁴⁰⁴ E aquí conformaren la fe de Jesucrist e foragitaren e condempnaren la eretgia arriana. En aquest temps, en la ylla de Cret[a], lo diable apparech en semblança de Moysés e dix als juheus que ell los portaria en la terra de promissió peu exut per la mar.⁴⁰⁵ E quant foren entrats en la mar, ^{162v} negaren molt<s>; e los qui romangueren, convertiren-se a la fe de Jesucrist. En aquest temps fo instituyda de celebrar la festa dels ligams de sent Pere per la muller del dit Theodosi emperador, que'n pregà lo papa. En aquest temps, sent Agostí, complits .LXXVI. anys de la sua vida e .XXVIII. anys del seu bisbat, morí.

Simplicius, de nació de Tibèria, fo papa .XV. anys.⁴⁰⁶ Aquest feu soterrar molts corsos de sants e constituí que negun clergue no rebés vestidures de lechs.

Fèlix, de nació de Roma,⁴⁰⁷ fo papa .VIII. anys e .XI. mesos. Aquest constituí que les sglésies fossen consagrades per los bisbes.

Geladius, de nació de Àffrica,⁴⁰⁸ fo papa .III. anys .VIII. mesos. Aquest feu les oracions, tractes e ympnes axí com sent Ambròs, e compongú en lo prefaci de la missa *Vere et dignum et justum*. E en aquest temps fou atrobada la festa de mosenyor sant Miquel, e fonch trobat lo cors de sent Barnabé en lo Evangeli en la mà scrit en abraych per sent March.

Anastasius, de nació de Roma,⁴⁰⁹ fo papa hun any e .XI. mesos. Aquest constituí que negun clergue no lexàs de dir son ofici per yra o per rancor, exceptat la missa, que no la devia dir.

¶⁴⁰² Al marge dret: *Nota. Com los gots prengueren a Roma.*

¶⁴⁰³ Al marge dret: *Fo sent Agostí.*

¶⁴⁰⁴ Al marge dret: *Nota. Dels Vàndalos.*

¶⁴⁰⁵ Al marge dret: *Nota. Com lo diable engan[y]à als juheus.*

¶⁴⁰⁶ Al marge esquerre: *Papa 41.*

¶⁴⁰⁷ Al marge esquerre: *Papa 42.*

¶⁴⁰⁸ Al marge esquerre: *Papa 43.*

¶⁴⁰⁹ Al marge dret: *Papa 44.*

COM MARCIUS E VAL·LERIÀ FOREN EMPERADORS

Marcus e Valentinia⁴¹⁰ foren emperadors .VII. anys. Sots aquest foren marturiades les .XI^m. vèrgens. E en aquest temps, Theodorich, rey dels gots, ab molta gent d'armes vench en Espanya e ocupà e pres aquella; e possehí-la .CCCLXXXIII. anys tro al temps del rey Rodrigo, qui fonch lo darrer rey dels gots, lo qual fonch trahit per lo comte Julià. Aquests gots vengueren de Tremuntana, dellà lo flum de Danubi, de Alamanya, e molts d'aquells foren cristians.

Leó fo emperador .XVII. anys. Aquest, Alexandria e Egipte languint per la error de Discori heretge, se axamplà en lo món e, recomplida d'esperit, per ràbia canina morí. En aquest ¶^{163r} temps matex principià e començà la heretgia de Afèhòlica. Aquest Leó, totes les ymages que trobà en Roma, s'enportà en Constantinoble e aquí les cremà totes. En aquest temps, lo cors de sent March fou portat de Alexandria en Venècia.⁴¹¹ En aquest temps, Adonacer, venint de les parts orientals, se ocupà e pres tota Ytalia per .XIII. anys posehint-la Thodorich, rey dels gots, e ntrà e cobrà aquella. En aquest temps, sent Mament, bisbe de Viena, ordenà los dejunis de les letanies ans de la Asenció de Jesucrist. E en aquest temps fou Pròsper, notari de Leó papa.

Zenó fou emperador .XVII. anys. En aquest temps fou soterrat lo cors de sant Barnabeu Apòstol. Aquest Zenó feu pau ab los gots. E lavors, Theodorich lo Menor, fill de Theodorich, rey dels gots, per manament de Zenó vench en Ytalia, la qual se havia ocupada Adonacer, e vencé aquell; e enaprés, en lo setge de Revena, matà aquell. Enaprés, venint a Roma, fou rebut ab gran goig. Enaprés, lo dit Theodorich, tenint-ho tot en segur e en pau, pres per muller la filla del rey de França. En aquest temps, Hirieus, rey de Àffrica, mesclant de la heretgia arriana, trencà més de .CCC. esglésies de bisbes e trameté aquell en exili en Serdenya. E en aquest temps, les gents dels saxons, après moltes e dures batalles, hagué e possehí tota la ylla de Bratanya.

¶ ⁴¹⁰ En realitat diu: *Val·leria*. Es refereix als emperadors Marcia I d'Orient (450-457) i Valentinia III d'Occident (425-455). Corregim segons la font: «Marcianus et Valentinia-

nus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 454.

¶ ⁴¹¹ Al marge esquerre: *Com sent March fou portat en Venècia*.

COM ANASTASI FO EMPERADOR

Anastasi fo emperador .XXVI. anys. En aquest temps, Tranbabendus, rey dels bàndols en Àffrica, tancà les esgléyes en Àffrica e tramés .CXX. bisbes en exili en Sardenya.⁴¹² En aquest temps, com hun capellà eretge batejant hun hom appellat \Barba/ digués «Yo·t bateig en lo nom del Pare, per lo Fill e·n l'Sperit Sant», l'aygua de les fons desparech e no y fou, la qual cosa vehent, aquell qui devia ésser batejat anà-sse'n e, segons la costum de la fe e regla de la Església, pres lo bapisme.⁴¹³ E aquell capellà, per ¶^{163v} juy de Déu, fou ferit de lamp e morí.

Simacus, de nació de sarts,⁴¹⁴ fo papa .XV. anys e .VII. mesos. E aquest constituí que en tots los dies dels diumenges e en les festes dels sants fos cantada *Gloria in excelsis Deo* en la missa. E l'àngel ajustà-y les paraules que après se seguexen.⁴¹⁵ En aquest temps, Clodover, rey de França, fou batejat per sent Remigi, lo qual feu en París una església real ha honor e reverència de sent Pere e de sent Pau apòstols. En aquest temps florí Boeci e fou exel·lat per Theodorich, rey de Ytàlia.⁴¹⁶

Orismunda, de nació de Campanya,⁴¹⁷ fou papa .X. anys. Aquest reconcilià los grechs, los quals, ab vinclè de vet, eren estats obligats per Pere de Alexandria, bisbe.

Johan, de nació de Toscana, fo papa .II. anys e .VIII. mesos. En aquest temps, França fou convertida a la fe de Jesucrist.⁴¹⁸ Aquest Johan tramés Theodorich, rey dels gots qui senyorejaba en Ytàlia, en Constantinoble ha Justí emperador; e tornat ab sos companyons, fou encarcerat e morí. Lo qual puní Déus en breu temps, car après poch dies morí e la sua ànima fou vista per hun hom ésser gitada en infern.

Fèlix, de nació de sarts, fo papa .III. anys e .II. mesos. Aquest constituí que als malalts, abans que muyren, sia feta la extremaunció e sien peroliats.

Bonifacius, de nació de Roma,⁴¹⁹ fo papa .II. anys. Aquest constituí que·ls clergues sien divisos dels lechs en la celebració de la missa.

Johan, de nació de Roma,⁴²⁰ fo papa .II. anys e .III. mesos. Aquest condempnà Auzebius bisbe. En aquest temps florí en Gàl·lia Mauri, dexeble de sant Benet.

Agapitus, de nació de Roma,⁴²¹ fo papa .XI. mesos; e aquest constuy les prosessions ésser fetes en lo dia del diumenge en les esgléyes.

Silverius, de la nació de Campanya,⁴²² fo papa hun any .V. mesos e morí en exili, car Theodora, emperadriu, per Ancepnum, bisbe condempnat de eretgia, per ço com ¶^{164r} no·l volgué consentir, tramés en exili en la ylla de Ponça e allí morí.

¶⁴¹² Al marge dret: *De exili de bisbes.* ¶⁴¹³ Al marge dret: *Nota. Com desparech l'aygua de la font del bapisme.* ¶⁴¹⁴ Al marge esquerre: *Papa 45.* ¶⁴¹⁵ Al marge esquerre: *Nota. Què hajustà l'àngel en la Glòria.* ¶⁴¹⁶ Al marge esquerre:

Boeci. ¶⁴¹⁷ Al marge esquerre: *Papa 46.* ¶⁴¹⁸ Al marge esquerre: *Com França se convertí a la fe de Jesucrist.* ¶⁴¹⁹ Al marge dret: *Papa 49.* ¶⁴²⁰ Al marge dret: *Papa 50.* ¶⁴²¹ Al marge dret: *Papa 51.* ¶⁴²² Al marge dret: *Papa 52.*

Virgilius, de nació de Roma,⁴²³ fo papa .XVIII. anys e .VI. mesos. En aquest temps, Elisarius e Patricius⁴²⁴ deslliuraren Roma, que no la prengueren los gots. En aquest temps fo ajustada e consagrada la .VI. Sínodo o Concili en Constantinoble sots Justinià, emperador, contra Theodori e tots los eretges, los quals afermaven la beneventurada Verge Maria tan solament haver engenrat hom e no Déu. En lo qual Consili condempnà la dita heretgia e totes les altres errós e que, d'aquí havant, negun cristià no gosàs tenir les dites errós sots pena d'èsser cremat.

[15]

COM JUSTINUS FO EMPERADOR

Justinus fo emperador .IX. anys. Aquest, per ardor de la fe, batallava que pogués discipar los eretges. La qual cosa hoynt Theodorich, rey de Ytàlia, arrià, tramés misatges a Constantinoble a Justí emperador dient que, si no tornava les esglésies dels aratges (sic) als eretges, que ell destrouria totes les gents de Ytàlia e tota la terra. E lo dit Justini fon molt fel cristià e tots los bisbes que Anastasi, malvat, havia possats en exili revocà e feu tornar de l'exili. E constituí que les esglésies dels eretges hon que fossen consagrades a la religió cathòlica de Crist. E com Theodorich got, rey de Ytàlia, tacat de la eretgia, arrià, ve açò, dix a Johan papa e a altres nobles consellers que anassen a Constantinoble a Justini emperador, e que ell revocàs aquella ordinació en altra manera: que li diguessen que, si no tornava les esglésies als arrians, que ell mataria tots los cristians de Ytàlia per coltell. E los sobredits anaren a Justini e foren rebuts molt honradament per aquell. E per prechs del papa e dels misatges, havent compassió de la mort dels cristians, sobresehí a les esglésies dels arrians. E com aquells ||^{164v} tardassen en lo camí, Theodoric, ab ràbia de iniquitat, feu retornar de l'exili Boeci, senador, e altres barons nobles que havia exel-lats, e matà'ls a coltell. E papa Johan e los damunt dits missatges, après que foren tornats en Ràvenna, feu-los posar en càrcer e aquí moriren. Mas, divinal sentència, en lo norantén dia après d'açò, morí Theodorich a soptana mort, e fou vista la sua ànima ésser gitada en infern.

¶ ⁴²³ Al marge esquerre: *Papa 53*. ¶ ⁴²⁴ Es tracta d'un únic personatge, Flavi Belisari, general de l'emperador Justinià, el qual pertanyia a l'estament social dels patricis. Segons la font: «Huius

tempore Belisarius patritius liberavit Romam a captione Gothorum», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 421.

COM JUSTINIÀ FONCH EMPERADOR .XXXVIII. ANYS

Justinià fonch emperador .XXXVIII. anys, e començà ha imperar en l'any de Nostre Senyor .DXVIII. anys. Aquest, en lo començament, fou eretge e arrià; lo qual, enaprés, Agapitus papa revocà de la heretgia e de la error contra la fe e fou hom cathòlic e molt fel cristià. Aquest destrouí totes les errós dels eretges condemnant totes les errós que fossen contra la fe en tal manera que, d'aquí havant, negun cristià, sots pena de mort de cremar, no gosàs afermar ni tenir error alguna contra la fe cathòlica de Crist. E d'ellí avant, cessà la persecució dels heretges que fahien contra los cristians entrò ara.

Aquest Justinià era home molt savi e feu moltes leys e abreujà les leys, que eren gran discús de volums, e feu lo codi e les digestes; e jatsia que ell fos atent e savi envès les leys e a fer libres. Emperò, ell hordenà per a fer les batalles Patrici e Lisari, per los quals la cosa pública fo en aquell temps molt prosperada. En aquest temps fou asetjada Roma hun any, mes per Patrici e Lisari fou deliurada; los quals, tramesos per Justinià en Àffrica contra los vandos, vanceren aquells e foren sotsmesos a l'Imperi de Roma. E après, contra los ¶^{165r} de Pèrcia hagueren incredible victòria e vanceren aquells. E pasaren en Ytàlia contra los gots que la havien ocupada e vanceren-los. E passant per Cicília, vengueren a Nàpols, mas per ço com los ciutadans, per los gots qui eren dins, no·ls volguerem rebre, aquells, après poch dies, combateren-la e prengueren aquella. Los quals no solament en los gots cruelment se hagueren, mas encara en los ciutadans, que no perdonaren a neguna hedat, que hòmens e fembres tot ho mataren. E a la fi, venint a Roma, los gots qui la havien presa, qui eren dins, isqueren-se'n de nit lexades les portes de la ciutat hubertes, devers Revena fugiren-se'n aquí. E aquells seguiren-los e, per batalla campal, vanceren-los. E Elisari e Patrici, haguda victòria, tornaren a Justinià en Constantinoble e portaren ab si pres lo rey dels gots. Aquest Justinià, après que hagué hedificat marvellós temple en Constantinoble en honor de Jesucrist e de sancta Sophia, morí aquí en molta pau e fou soterrat allí en lo temple. En aquest temps, fou tanta fam en Ytàlia que les mares se menjaven les carns de sos fills. En aquest temps fou Arator, poeta, lo qual componé en mètrichs los Actes dels apòstols; e fou Precià, gramàtic;⁴²⁵ e fou Casidorus, senador de Ràvena e après monge. E après fou sent Benet Abat. En aquest temps fonch gran mortaldat en Constantinoble, per la qual cosa fo instituyda la festa de la Purificació de la Verge Maria, la qual és dita Ypepanti.

¶⁴²⁵ Al marge dret: *Ací fou Precià.*

Pelagi, de nació de Roma,⁴²⁶ fo papa .IIII. anys e .X. mesos. Aquest aconstituí que·ls eretges ni·ls cismàtics fosen punits per jutges seglars. En aquest temps, sent Branda⁴²⁷ florí en virtuts en Escòsia.

Johan, de nació de Roma,⁴²⁸ fo papa .XII. anys e .XI. mesos. En aquest temps fou Fortunat,⁴²⁹ ¶^{165v} poeta, qui componé los *Actes e vida de sent Martí*.

Benet, de nació de Roma,⁴³⁰ fo papa .IIII. anys e hun mes. En aquest temps, los lombarts asvhayren Ytàlia acompanyant-los molta fam e mortaldat, e·n los dits treballs lo dit Benet morí.

Pelàgius, de nació de Roma,⁴³¹ fo papa .X. anys e .II. mesos. En aquest temps, los lombarts asetjaren Roma e fonch feta molta degostació de aquells. En Ytàlia, en aquest temps foren tantes pluges que jamés tan gran pistilència no membra a neguns que haguessen vista ni hoyda tan gran après del diluvi, per ço sent Gregori componé los libres morals.

Gregori, doctor de nació de Roma,⁴³² fo papa .XIII. anys e .VII. mesos. Aquest fo molt solemne doctor de les Scriptures divinals. Componé les *Omelies*, lo *Job*, *Ezechiel*, exponé e feu lo registre pastoral e lo *Dialogon* e molts altres libres. E feu vida celestial e hordenà perdons en cascuna església de Roma en temps de Quaresma en remissió de l'umanal linatge, per cascadun dia ab devoció ésser celebrats dien-se *estacions*.⁴³³ E per ço que sement de la error no·n nasqués d'aquí havant, feu generalment tolre los caps e los membres a les ymatges de les ydoles de Roma, per ço que, foragitada la rahel de la heretgia, la palma e victòria de la virtut eclesiàstica pus amplament fos exalçada. E aquest ajustà en la missa *Diesque nostros in tua pace disponas*. Aquest instituí la letania per .VII. maneres placar la yra de Déu. E és dita per .VII. maneres, car en lo primer cor són tots los clergues; en lo segon, los abats ab los monjos; en lo tercer, les abadesses ab les monges; en lo quart, tots los infants; en lo .V., tots los lechs; en lo .VI., totes les vídues; e·n lo .VII., totes les maridades. Aquest fou lo primer de tots los papes qui·s scrivi *Servuus servorum Dei*.

[17]

COM JUSTINUS FON EMPERADOR EN TEMPS DELS GOTS

¶^{166r} Justinus fonch emperador .XI. anys. En temps d'aquest, Elisari⁴³⁴ e Patrici venceren lo rey dels gots en Ytàlia. E Justinus, molt spaordit de Sophia, muller

¶⁴²⁶ Al marge dret: *Papa 54*. ¶⁴²⁷ Al marge dret: *Branda*. ¶⁴²⁸ Al marge dret: *Papa 55*. ¶⁴²⁹ Al marge inferior: *Poeta*. ¶⁴³⁰ Al marge dret: *Papa 56*. ¶⁴³¹ Al marge: *Papa 57*. ¶⁴³² Al marge: *Papa 58*. ¶⁴³³ Al marge esquerre: *Com sent Gregori ordenà*

les stacions. ¶⁴³⁴ En aquest cas es tracta de Narses. Segons el *Chronicon*: «Narses patricius postquam Iustino augusto regem Gothorum in Ytalia superavit», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 456.

sua, recorregué als lombarts e mes aquells en Ytàlia. E lavors los lombarts feren, ab Justí emperador, que lo regne de Ytàlia fonch absolt del jou de Constantino-ble. E d'aquell temps, los romans per patrici[s] començaren a senyorejar entrò al temps de Rodolfus, qui fou lo darrer patrici lombart. E lavós, vench Pupí, rey de França, appellat per Esteve, papa, en deffenció de l'Imperi de Roma. E per ço fo fet en aquell temps lo regne de Ytàlia habitació dels lombarts. E començaren ha-bitar en Milà, e primer, Rocarius <e> Regolfus. En aquest temps, los lom-barts, jatsia fossen batejats, colien ydoles sobre ls arbres, de la qual error sent Barbari los retragué e relevà. Enaprés, en lo regne dels lombarts succehí Ro-dolfus quant vench Pupí de França. En lo temps d'aquest Redolfus, lo cors de sant Berthomeu vench primer de Índia en la ylla de Líper; après, fou transportat en Benavent, en lo regne de Nàpols. En aquest temps, los de Germània reberen la fe de Jesucrist.

Liberius fo emperador .VII. anys. En aquest temps, los lombarts ab gran po-der prengueren Ytàlia e la gastaren e la despoblaren. E los gots qui eren pagants e eretges foren fets cristians.

Manricus fo emperador .XX. anys e aquest fou hom cathòlic e vençé Pèrsia e Armènia. En aquest temps, sent Gregori, artiacha, fou elet en papa.⁴³⁵ En aquest temps fonch trobada la gonella sens custura de Jesucrist en Josaphat per los bisbes e patriarques e l'artiacha, qui havia nom Gregori, e per Thomàs, patriarcha de Jerusalem; e fonch posada en una archa de marbre e fou portada en Jerusalem. En aquest temps, ^{166v} sent Gregori tramés .I. hom appellat Agostí en Bratanya, qui era monge, per convertir los saxons, los quals havien de nou presa Bratanya. E com lo dit Manricus emperador se contengués ab los seus cavallers per lo sou, elegiren contra ell hun que havia nom Focha e fou emperador, lo qual matà aquell fugint en una illa.

Sifanià, de nació de grechs,⁴³⁶ fonch papa hun any e hun mes. Aquest consti- tuihí que les ores del dia fossen cantades per esglésies.

Bonifaciús, de nació de Roma,⁴³⁷ fo papa .VIII. mesos. Aquest consti tuihí que fos posat drap vert sobre l'altar.

Bonifaciús, de nació de Macella,⁴³⁸ fo papa .VI. anys e .VIII. mesos. En temps d'aquest fo celebrada festa de Tots Sants en lo primer dia de nohembre, e al segon, que's fes sacrifici e almoyna per les ànimes defunctes en lo temple de Panteon, qui solia ésser temple de tots los déus. E lo dit Bonifaci papa, dix la primera missa.

Deodatus, de nació de Roma,⁴³⁹ fo papa .II. anys. Aquest, com besàs hun lebrós, de continent fou mundat de la lebra.

¶ ⁴³⁵ Al marge dret: *Papa 59.*

¶ ⁴³⁶ Al marge esquerre: *Papa 60.* ¶ ⁴³⁷ Al marge esquerre: *Papa 61.*

¶ ⁴³⁸ Al marge esquerre: *Papa 62.* ¶ ⁴³⁹ Al marge dret: *Papa 63.*

Bonificius, de nació de Campanya,⁴⁴⁰ fonch papa .V. anys. Aquest consti-
tuy que los ladres que furtassen algunes coses de les esglésies fossen escumunicats,
e que'l testimoni del príncep valgués aquell, e que'ls acòlits no gosasen portar
les relíquies dels sants màrtirs.

Honorius, de nació de Campanya,⁴⁴¹ fo papa .XII. anys e .XI. mesos. Aquest
constituy que en tot disabte anassen a Sent Pere dient les letanies.

Severinus, de nació de Roma,⁴⁴² fo papa hun any e .VIII. mesos. Aquest fo
hom de molta pietat.

Theodorus, de nació de grechs,⁴⁴³ fou papa .VI. anys e .V. mesos. Aquest
constituy la benedicció del ciri en lo Disabte Sant, e componé lo libre penitencial.

Martinus, de nació toscana,⁴⁴⁴ fo papa .VI. anys e hun mes. Aquest, com
celebràs la missa, ||^{167r} fou tramés lo espadiri de Olimphi que'l matàs, lo qual, levant
lo coltell per donar-li, de continent fou fet cech que no y ve.

[18]

COM FOCHA FO EMPERADOR

Fhochas fo emperador .VIII. anys. Aquest, per cedió e brogit militar, fou fet em-
perador. E matà Martí August, noble, e molts altres; e feu batalles molts grans e
terribles contra lo rey de Pèrsia. E com Priscus no pogués sostenir a Phoca, omeyer,
tramés en Àffrica a Eradi, lo qual, venint ab gran navili, vencé a Phoca.

Eradius, ab Constantí, fill seu, fo emperador .XXXI. anys. En aquest temps,
Sisebatus, rey dels gots e molt gloriós príncep, subjugà moltes ciutats dels romans
a ell rebel·lines, e convertí los juheus del seu regne a la fe de Jesucrist. En aquest
temps, Castroe, rey de Pèrsia, pres e conquerí molta part de la cosa pública dels
romans, e degastà Jerusalem e cremà los lochs venerables dels santuaris. E pres
Zacaries, patriarca, e lo preciós fust de la Creu e portà-se'n-ho tot en Pèrsia. Eradi,
en lo .XII. any del seu imperi, vench ab son fill en Pèrsia ab molta gent e tro-
bà Casdroe, qui estava en una torre asegut en una cadira e tenia lo sant fust de la
Vera Creu en la part dreta; lo qual Eradi, ab son fill Constantí, mataren e pren-
gueren tota la terra d'aquell. E Constantí pres lo fust de la Vera Creu, e deliurà Za-
caries de la presó e tornà-se'n en Jerusalem. E com fou aquí aperellà's ab ornament
real gloriosament per tornar la creu en lo temple. E pres aquella e, com volgués

¶ ⁴⁴⁰ Al marge dret: *Papa 64.*

¶ ⁴⁴¹ Al marge dret: *Papa 65.*

¶ ⁴⁴² Al marge dret: *Papa 66.*

¶ ⁴⁴³ Al marge dret: *Papa 67.*

¶ ⁴⁴⁴ Al marge dret: *Papa 68.*

entrar per la porta per la qual isqué Jesucrist portant la creu a la passió, la porta fonch divinalment tancada. E lavors aquell se humilià e s' despullà tot l'ornament real e, descalç e en camissa, pres la Vera Creu per entrar en la ciutat. E lavors la porta fou uberta e ell entrà e mes la Vera Creu en lo temple ab gran reverència. E lavors reportada la creu, instituí ésser feta cascun any celebració ^{¶167v} e festa de la dita exaltació de la Vera Creu.

[19]

EN L'ANY .XII. DE ERADI SE LEVÀ MAHOMET, FALÇ PROPHETA,
EN L'ANY DE NOSTRE SENYOR .DCXIII. ANYS

En l'any .XII. de Eradi se levà Mahomet, falç propheta, lo qual estava en Mecha ab hun mercader, e era hom molt havisat.⁴⁴⁵ E sdevench-se que'l mercader morí e aquell pres sa muller e, ab les riqueses de ça muller, aplegà gents e fou fet príncep d'aquells. E del principat de ladres vench al regne dels àrabes. Aquest fo molt malvat arrià e perseguidor de cristians. E era molt luxuriós e havia mal de caure. E com cahia, per ço que no sabesen la sua malaltia, dehia que l'àngel parlava lavors ab aquell. E aquest fou informat e adoctrinat per hun monge apòsteta que havia nom Sergi per a decebre lo poble. E vench lo dit Mahomet en l'any de Nostre Senyor .DCXIII. anys.

En aquest temps fou sent Ysdre,⁴⁴⁶ bisbe de Palència,⁴⁴⁷ lo qual feu lo libre de les *Ethimologias* e de les províncies de tot lo món; e scrivi totes les canòniques del temps de sent Hierònim tro a la fi sua. En aquest temps morí lo dit Mahomet e succehí aquell Habier.

El desús dit Eradi emperador, com fos gran stròlech, conegué en les stelles lo seu regne ésser degostador per gent incircumcisa, per la qual cosa manà al rey de França [que] fes batejar tots los juheus del seu regne, e axí fonch fet. Enaprés, mogué contra los romans e los serrahins inexplicable guerra. E Eradi, tement-se de la Vera Creu del Senyor que no's perdés, portà-sse'n aquella en Constantinoble, de la qual, enaprés, la major part, a instància de Luys, rey de França, fonch transportada en París après gran temps, ço és, en l'any de Nostre Senyor .M.CCXLVIII. E en l'any de Eradi a .XXVIII. anys, los serrahins rebel·laren e destrouïren Jherosolima e prengueren Antiochia.⁴⁴⁸ ^{¶168r} E d'aquí enant, Eradi fou ytròphic e morí.

¶ ⁴⁴⁵ Al marge esquerre: *Mahomet*. ¶ ⁴⁴⁶ Al marge esquerre: *Ysdre*. ¶ ⁴⁴⁷ Es refereix a Isidor de Sevilla. Es tracta d'una traducció incorrecta de «Hispalensis episcopus», WEILAND,

«Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 458. ¶ ⁴⁴⁸ Al marge inferior, el reclam de quadern: [*Anti*]ochia. E d'aquí.

COM FOU EMPERADOR CONSTANTÍ, FILL DE ERADI

Contestí, fill de Eradi, fou emperador .XXVII. anys. Sots aquest, la major part de la cosa pública fon desolada per los serrains. Aquest fonch molt malvat en totes coses e matà Martí papa. E après, venint a Roma, levà tot ço que era ornament de la ciutat e portà-se'n-ho en Cicília. En l'any .VI. de Contestí, los serrains se occuparen tota Àffrica. Enaprès, Contestí venint a Roma, mogut per gran iniquitat, pres diversos ornaments per los quals la ciutat era ornada e robà los temples e mes-ho en lo riu de Tiberi en fustes perquè los s'enportàs en Contestinoble. E com navegàs en Cicília, fo mort per los seus en lo bany.

E après d'aquell, los cavallers elegiren Maxenci e fou emperador. Mes après poch temps, Contestí, fill del dit Contestí, venint allí matex ab gran navili, pres l'imperi ab dignitat, e condempnà e matà Maxenci ab los homeyès de son pare, e fo emperador .X. anys. En aquest temps, Homerus, príncep dels serrains, construhí lo temple qui era en Jerusalem, en aquell matex loch qui era en lo temps dels juheus, lo qual havia destruït Vespesià.

Eugenius, de la nació de Roma,⁴⁴⁹ fou papa .II. anys e .VIII. mesos.

Vitalianus, de nació de Segunça, fou papa⁴⁵⁰ .XIII. anys .VI. mesos. Aquest componé lo cant dels romans concordant aquell ab lo dolç so de l'orgue.

Deodatus, de nació de Roma,⁴⁵¹ fo papa .III. anys e .II. mesos.

Donus, de nació de Roma,⁴⁵² fo papa hun any e .VI. mesos. En aquest temps, la església de Ràvenna, la qual longament era estada rebel·la a la Sede apostolical, tornà a la obediència de la Esgleya.

Leó, de nació de Cicília,⁴⁵³ fo papa .X. anys. E aquest constituí que la pau^{168v} fos donada après lo *Agnus Dei* a tots los fels cristians.

Benedictus, de nació de Roma,⁴⁵⁴ fo papa .XI. mesos.

Iohanes, de nació de Síria,⁴⁵⁵ fo papa .XX. anys .VIII. mesos.⁴⁵⁶ Aquest constituí que·ls *Agnus Dei* fossen cantats tres vegades en la missa. Aquest, revelant-li Déu, trobà en lo santuari de Sent Pere, en un loch molt scur, una capça d'argent en la qual havia hun sagell empremtat. E, levat aquell, trobà la Vera Creu ornada de pedres precioses.

Leó, de nació de Roma,⁴⁵⁷ fonch papa .II. anys e .IX. mesos.

¶⁴⁴⁹ Al marge dret: *Papa 69*. ¶⁴⁵⁰ Al marge dret: *Papa 70*. ¶⁴⁵¹ Al marge dret: *Papa 71*.

¶⁴⁵² Al marge dret: *Papa 72*. ¶⁴⁵³ Al marge dret: *Papa 73*. ¶⁴⁵⁴ Al marge esquerre: *Papa 74*.

¶⁴⁵⁵ Al marge esquerre: *Papa 75*. ¶⁴⁵⁶ El com-

pilador redacta, per error, en l'apartat de Joan V (685-686), la biografia de Sergi I (687-701), WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 424. ¶⁴⁵⁷ Al marge esquerre: *Papa 76*.

COM IMPERÀ CONSTANTÍ, FILL DE CONSTANTÍ, .XVII. ANYS

Contestí, fill de Contestí, fou emperador .XVII. anys. En aquest temps, los serrains destruïren Sicília e anaren-se'n en gran presa en Àffrica. Aquest feu pau ferma ab los àrabs qui habitaven en Domàs e ab los vùlgars, e restaurà les sglésies dels cristians qui eren destruïdes per los eretges del temps de Eradi.

Justinià, fill de Contestí, fo emperador .X. anys. Aquest honrà molt les instatuts e los officis de la Esgleya.

En lo .VI. any d'aquest, los gots, qui eren en Espanya ja gran temps ha cristians, foren vençuts per los sarraïns e discipats. E conqueriren tota Spanya per la trasió del comte Julià, car Rodrigo tramés lo compte Julià en Àffrica per fer pau ab lo rey de Àffrica e, com aquell se'n fonch anat a la misatgeria, lo rey Rodrigo se jagué per força ab la muller sua.⁴⁵⁸ E com lo comte tornà de la misatgeria, vench a casa sua a sa muller e aquella dix-li la malvestat que li havia feta lo rey. E aquell dix-li que callàs. E com vench al rey, dix-li que ell havia fermada pau ab lo rey d'Àffrica perpetual. «E per ço que fos pus ferma, lo rey d'Àffrica ha fet que totes les armes sien desfeytes e tornades en relles e falç e legons e exades. E axí, fes-ho tu semblantment; e com sia fet, yo tornaré a ell a fer pau del tot la cosa». ^{¶169r} E llavors lo rey Rodrigo manà per tota Spanya fer crides que tothom desfés les armes, la qual cosa se complí en breu de temps; mas una dona ne stojà secretament en hun seu castell en Galícia. E com totes les armes foren desfetes, lo comte Julià se n'anà en Àffrica e dix al rey tota la malvestat que'l rey Rodrigo li havia feta e com ell, per venjar-se d'aquell, li havia fet desfer totes les armes; e, axí, que y passàs ab gran gent que ell li daria entrada per la sua terra de Granada.

E llavors vench Theorich ab molta gent de cavall de Àffrica e conquistà tota Espanya tro als ports d'Aspa e de Galícia e vencé lo rey Rodrigo. E fugí-sse'n lo rey en la ciutat de Oviedo en l'any .DCLXXXIII. E los cristians qui eren en les muntanyes de Galícia aplegaren-se aquí e feren cap e príncep hun cavaller que havia nom Peleyo, lo qual los contrestà e recobrà algunes viles. E d'aquest Pelayo, los reis de Castella hagueren començament.

Esdevench-se que'l rey Rodrigo, com fou en Oviedo, se mes per mosso ab hun ortalà e, estant ab aquell, criava una serp. E hun dia, pensant en lo seu gran peccat que havia fet, acordà de confessar-se. E anà al bisbe de Oviedo e dix-li que ell era lo rey Rodrigo, per la qual cosa Espanya s'era perduda; e mostrà-li la corona real e, axí, que li donàs penitència. E lo bisbe li dix que no sabia quina penitència li pogués donar, mas que la's prengués ell meteix. E llavors aquell respòs que fos

¶ ⁴⁵⁸ Al marge dret: *La trasió del comte Julià.*

soterrat ab hun sepulcre tou ab la serp ensemps que ell havia criada. E així fou fet. E quant vench après tres dies, les campanes tocaren per si matexes. E lavors lo bisbe feu obrir lo sepulcre e trobà que la serp tenia lo membre d'aquell en la boca e que l'havia tot xuclat, perquè fou punit per allens hon peccà.

En l'any .X. del dit Justinià, Leó privà aquell de l'Imperi, tolch-li lo nas e la lengua e ^{¶169v} axí, li religà aquell e tremeté'l en Tarsona. E en aquest temps fou lo venerable Beda.⁴⁵⁹

[22]

COM LEÓ FOU EMPERADOR

Leó fou emperador tres anys. Aquest gità de l'Imperi Tiberius e tallà lo nas e tramés-lo en exili en Tarsona.

Tiberius fo emperador .VII. anys. En aquest temps, Unisilus, duch de Benavent, deguastà Ytàlia.

Johan, de nació de grechs,⁴⁶⁰ fou papa .II. anys e .VII. mesos, \.XV. dies/.

Sisumus, de nació de Roma,⁴⁶¹ fou papa .XV. dies. En aquest temps fonch gran sisme entre los cardenals.

Constantí, de nació de Síria,⁴⁶² fou papa .VII. anys. Aquest denuncià per heretge Felip emperador per ço com havia delit les ymatges dels sants.

Gregori, de nació de Síria,⁴⁶³ fo papa .XVI. anys .VIII. mesos. En aquest temps, Patronax de Bruxel·les⁴⁶⁴ e Gregori papa, per institut divinal, rehedifficarem maravellosament lo monestir de Sent Benet devers lo castell de Cassino, lo qual més havia de .C. anys qui era desolat del primer temps dels lombarts.

Gregorius, de nació de Roma,⁴⁶⁵ fonch papa .X. anys e .VIII. mesos. Aquest ajustà en lo sagrament de la missa *Quorum solemnitas hodiem inconspectu maiestatis tue celebratur domine deus noster in toto orbe terrarum*; e feu partir tota ytàlia de la potestat de Leó, emperador heretge. En aquest temps Al-lebrandus, rei dels lombarts, assetjà Roma. Aquest Gregori, com ves lo dit Leó emperador incorregible de la deposició de les ymatges e dels sants, feu partir Roma, Ytàlia e Spanya de la sua senyoria e vedà que los drets no li pagasen victigals. E celebrant concili de mil bisbes, confirmà les honors que devien ésser fetes a les ymatges sanctes; e los violadors, per general sentència, anathamitzà.

Zacharies, de nació de grechs,⁴⁶⁶ fo papa .X. anys .II. mesos. Aquest feu pau ab los lombarts. Aquest traslladà los libres de *Dialogorum* ^{¶170r} de grech en latí.

¶⁴⁵⁹ Al marge esquerre: *Beda*. ¶⁴⁶⁰ Al marge esquerre: *Papa 77*. ¶⁴⁶¹ Al marge esquerre: *Papa 78*. ¶⁴⁶² Al marge esquerre: *Papa 79*. ¶⁴⁶³ Al marge esquerre: *Papa 80*. ¶⁴⁶⁴ Es tracta de l'abat Pètronax de Brescia. Segons la

font: «Petronax civis Brixianus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 425. ¶⁴⁶⁵ Al marge dret: *Papa 81*. ¶⁴⁶⁶ Al marge dret: *Papa 82*.

COM JUSTINIÀ FOU EMPERADOR

Justinià fonch emperador .VII. anys. Aquest anà ab gran navili en Tarsona, hon era estat exelat, e matà tots quants hi trobà, acceptats los infants. E lavors los hòmens de la província feren cap lur e elegiren hu que havia nom Phelip, lo qual, venint a Costentinoble, matà Justinià e son fill.

Phelip fo emperador hun any e .VI. mesos. Aquest fugí en Cicília per l'estol e navili dels romans. Aquest, com fos eretge, feu delir e traure les ymatges de les esglésies e totes les pintures, per la qual cosa los romans no volguerren rebre la ymatge de la sua moneda.

Anastasi fou emperador .III. anys. Aquest pres Phelip e tragué-li los ulls. Aquest fou mal en totes coses, contra lo qual fonch elegit Theodosius en emperador, e fou vençut Anastasi per aquell.

Theodosi fou emperador hun any. Aquest fou benigne e humil de cor, lo qual hun hom molt poderós que havia nom Leó lo deposà e lo gità de l'Imperi.

Leó fou emperador .XXV. anys. Aquest pres per gran cupiditat una corona molt bella ornada de carvoncles qui estava en una església. E com la portàs al cap, hac gran febra e morí. En aquest temps, los serrains vingueren en Contastinoble e assetjaren la ciutat .III. anys, e tornaren-se'n. Aquest Leó fou eretge manant cremar les ymatges de Déu e dels sants, contra lo qual, Gregori papa donà sentència en escrits.

E Contestí, fill de Leó, fou emperador .XXV. anys e fou gran perseguidor de la Església tots los dies de la sua vida, servint a malefics e encantaments. E en lo .XI. any d'aquest, Arstulphus,⁴⁶⁷ rei dels lombarts, demanà e exhigí lo trahut als romans. Esteve papa demanà auxili a Pupí, rei de França. E en l'any dos de Contestí vengué Pupí e vencé a Arstulphus⁴⁶⁸ e a tota la sua gent. E Hirena, mare de Contestí, ^{170v}privà aquell de l'Imperi e, axorbant e trahen-li los ulls, imperà per aquell tres anys. En aquest temps fou trobada una launa d'aur en Contestinoble, en hun sepulcre ab aquesta escriptura: «Crist naxerà de la Verge Maria e crehem aquell, sots Costantí e Hirena, o sol, altra vegada me veuràs».

En aquest temps, Ilderich regnava en França, lo qual era molt remís, no havent altre en lo regne sinó solament lo nom. E posaren-lo en un monestir e feren rei Pupí. Aquest Pupí fou fill de Carles Martell, gran príncep e molt gran bataller sots lo rei de França, e subjugà los saxons e vencé Jaufré, duch d'Alamania, e feu victigal a si Alamania e Aquitània e subjugà Burgunya. Aquest donava los délmens

¶ ⁴⁶⁷ En realitat diu: *Rogolphus*. Es refereix al rei Aistulf. Corregim segons la font del passatge, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chro-

nicon pontificum et imperatorum»..., p. 460.

¶ ⁴⁶⁸ En realitat diu: *Roduricus*. Corregim segons la font, *ibidem*.

de la terra als seus cavallers per lo sou, per la qual cosa com fonch mort e soterrat, no trobaren en lo sepulcre sinó una gran serp. E sent Eleuteri bisbe vehé la ànima de aquell ésser turmentada en infern. En aquest temps Rodolphus,⁴⁶⁹ rei dels lombarts, induhit per alguns malvats romans ocupant-se Toscana e la vall d'Espolet, vench a Roma degustant les esglésies dels sants hon que fossen, per la qual cosa, Esteve papa anà personalment en França al rei Pupí pregant-lo que deffenés la església contra Rodolfus. E lavors Pupí e Patrici,⁴⁷⁰ príncep dels romans, fou fet gran estol e vencé a Rodolphus. E restituïdes totes les forces e drets de la Església tornà-sse'n en França; e ací perderen los lombarts lo regiment de l'Imperi de Roma. E après mort de Pupí, Carles, son fill, fou rei de França.

Stephanus, de nació de Roma,⁴⁷¹ fou papa .V. anys. Aquest huntà Pupí en rei de França.

Paulus, de nació de Roma,⁴⁷² fou papa .X. anys. Aquest constituí que ls oficis divinals fossen celebrats ans de la sexta hora del dia en la quaresma. Aquest ^{171r} transportà lo cors de santa Patronil·la, verge, en Roma.⁴⁷³

\Constantí, de nació de Roma/, fon papa .VII. anys. Aquest, de llech, sospitosament fou fet prevere e fou gran invasor de la Església de Déu. Mas per zel dels fels cristians fou foragitat de la església e privat dels hulls.

Stephanus, de nació de Cicília,⁴⁷⁴ fou papa .III. anys e .VI. mesos.

Adrianus, de nació de Roma,⁴⁷⁵ fo papa .XIII. anys e .X. mesos, e per prechs d'aquest vench lo gran Carles, rei de França en Roma, e assetjà los lombarts en Pavia. E pres Desideri, rei de Lombardia, e ça muller, los quals tramés en França presos. E venint a Roma, tornà tot açò que Pupí, son pare, havia⁴⁷⁶ donat a sent Pere, e ajustà-y lo ducat d'Espolet e de Benavent. E per ço, per prechs dels romans, fon fet emperador de Roma. En aquest temps fou transportat l'estudi de Roma en París per Alchimus,⁴⁷⁷ mestre de Carles.

Leó, de nació de Roma,⁴⁷⁸ fou papa .XX. anys e .V. mesos. Aquest, com anà's lo dia de Sent March dient les letanies ans de la ascensió, e fou pres e exorbat e tolt la llengua per sos enamichs; mas Déu omnipotent li tornà la vista e la paraula. E après, anant-se'n a Carles, fou rebut per aquell honorablement, e tornà

¶ ⁴⁶⁹ De nou, es refereix Aistulf. Segons el *Chronicon*: «Huius tempore Arstulphus rex Longobardorum per quosdam pessimos Romanos inductus, Tusciam occupando et vallem Spoletanam, usque Romam pervenit» *Ibidem*, pp. 460-461. ¶ ⁴⁷⁰ El compilador segueix confonent els personatges que formen part del patriciat. En aquest punt, el *Chronicon* es refereix en exclusiva a Pipí el Breu: «Tunc et in patricium Romanorum Pipinus est electus», *Ibidem*,

p. 461. ¶ ⁴⁷¹ Al marge dret: *Papa 83*. ¶ ⁴⁷² Al marge dret: *Papa 84*. ¶ ⁴⁷³ Al marge esquerre: *Patronil·la*. ¶ ⁴⁷⁴ Al marge esquerre: *Papa 85*. ¶ ⁴⁷⁵ Al marge esquerre: *Papa 86*. ¶ ⁴⁷⁶ A l'original repeteix: *havia*. ¶ ⁴⁷⁷ Es tracta d'Alcuí de York, abat de Sant Martí de Tours i assessor de Carlemany. Segons la font: «Alcuinus, Karoli eruditor», WEILAND, «Martini Oppavien-sis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 426. ¶ ⁴⁷⁸ Al marge esquerre: *Papa 87*.

ab aquell en Roma, e feu venjança dels enemichs de aquell. E per aquell fou Carles coronat emperador dels romans. E lavors perderen los lombarts l'Imperi dels romans e fou transportat en los reis de França.

[24]

COM CARLES MAYNES FOU EMPERADOR DE ROMA

Carles Maynes, per la gran multitud de les grans obres que feu així apellat, fou emperador dels romans .XIII. anys, e començà <a> emperar en l'any de nostre senyor .DCCLXXXI. E aquest recobrà totes les coses que's pertanyien a la imperial dignitat e senyoria, e restituhí-les a la Església e al papa; e obtingué .XII. regnes ||^{171v} de barbres e subjugà'ls a l'Imperi, e occupà tota Ytalia e Lombardia. Aquest hedificà torres en los murs de Roma. Aquest, rebuts misatgers de l'emperador de Constantinoble complanyent-se de la Terra Santa, passà ab gran navili e ab molta gent allí e recobrà la Terra Santa. E com se'n vingués e se'n tornà's en Constantinoble, l'emperador li presentà molt aur e argent e pedres precioses, les quals coses Carles no volgué rebre; mas demanà solament les relíquies de Jesucrist e dels sants. E aquell donà-li part de la corona de Jesucrist, e lavors aquella, davant ell, florí. E donà-li hun dels claus de la passió e part de la creu, e lo sudari del senyor e la camissa de la Verge Maria, e lo bras de sent Simon, totes les quals coses se'n portà ab si matex. E vench a Roma e portà-sse'n moltes relíquies de sants en la França.

Aprés vench en Spanya, com lo papa li agué donada la conquesta, ab grans gents de armes contra los serraïns, que la tenien del temps dels gots ençà, com venceren lo rei Rodrigo, que havia .C. anys. E aquí hagué grans batalles ab aquells e subjugà e occupà aquella, e obrí lo camí de Sent Jacme. E assetjà e pres Toledo, e vencé a Golant, rei de Àfrica, que era passat en Spanya ab infinides gents, e matà aquell en camp. E feta confederació, pacte e promissió ab los reis de la terra que's farien cristians e hirien en França per los ports de Roncesvalls, e per consell de Caynes, lexà-los .XII. pares de França ab .XXIII^M. hòmens de cavall deçà los ports per reguardar les gents que passaven.

E com Marcili, rei de Çaragossa, \ve/ que Carles havia passats los ports, tramés .XX^M. hòmens a cavall contra los .XII. pares, e aquells ||^{172r} los mataren tots. E lavors isqué lo rei Marcili ab .XXX^M. hòmens a cavall que tenia en celada de fresch e ferí fortment en aquells, qui eren cançats, e venceren-los e mataren-los quasi tots. E Rotlan, estant ab gran congoixa que peria de set, tochà lo seu corn. E dix Carles Maynes, qui jugava escacs ab aquell, «Rotllan deu estar en alguna presa, com axí toca lo corn». E Gaynes li respòs: «Sovent fa açò Rotlan com és en la caça», axí com aquell qui sabia la tració que havia tractada ab lo rei Marcili.

E així parlant, caygueren tres gotes de sanch en lo taulell. E lavors Carles feu prendre Gaynes e, posat sots bona custòdia, tornà a davallar los ports e veu lo rei Marcili e, ferint en aquells, vencé'ls; e ell, ab la sua pròpia mà, matà lo rei Marcili. E feta gran matança dels serrains, tornà-se'n per lo loch hon jahien morts los .XII. pares e d'altres. E pres los corsors e passà los ports e vench-se'n en França, e feu ligar a quatre cavalls lo traydor de Gaynes, e així lo espedaçaren tot. E après a poch dies, morí Carles en l'any de nostre senyor .DCCXCV. anys.

[25]

COM STEPHANUS, DE NACIÓ DE ROMA, FONCH PAPA

Stephanus, de nació de Roma, fou papa .VII. mesos.

Pascasius, de nació de Roma,⁴⁷⁹ .VII. anys. E aquest transportà a Roma lo cors de sancta Cicília e de sent Tiburci.

Eugenius, de nació de Roma,⁴⁸⁰ fou papa .III. anys e dos mesos. Aquest fonch coronat per martiri per los romans.

Valentinus fou papa .XL. dies.⁴⁸¹

Gregorius, de nació de Roma,⁴⁸² fou papa .XVI. anys. Aquest, per assentiment de tots los bisbes e de lurs emperadors, instituí que la festa de Tots Sants fos celebrada en les kalendes de nohembre en França e Germània, com, per institut de Bonifaci papa, tan solament los romans la celebraven.

[26]

COM ROMA FONCH [ASSETJADA] PER GENT CIRCUMSISSA E [...] EN L'ANY .DCCCCVIII.

En aquest ^{172v} temps se levà gran turbació als cristians, car alguns celerats dels ytalians trameteren al soldà de Babilònia que vingués a Roma e possehiria tota Ytàlia. E vench tanta multitut de moros que tota la terra ne era cuberta així com a lagosta. E assetjada Roma, fonch presa la ciutat de Leó,⁴⁸³ e la església de Sent Pere fou robada e fonch feta estable dels cavalls e no solament tornada en solitud, mas encara gustada. E a la final, a petició del papa vengueren Guido, marqués, ab los

¶ ⁴⁷⁹ Al marge dret: *Papa 88*. ¶ ⁴⁸⁰ Al marge dret: *Papa 89*. ¶ ⁴⁸¹ Al marge dret: *Papa 90*. ¶ ⁴⁸² Al marge dret: *Papa 91*. ¶ ⁴⁸³ Es tracta de Civitavecchia, a la ciutat de Roma. Després que les tropes sarraïnes arrasaren la ciutat,

el pontífex Lleó IV va refundar Civitavecchia, ara amb el nom de *Leopolis*, segons Martí de Troppau: «Civitas Leonina», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 427.

lombarts e Luís, rei, ab los francesos, e ab gran escampament de sanch venceren los moros e fugiren. E en lo retornament gastaren Pulla e Cicília e en alta mar periren tots e foren ofegats.⁴⁸⁴

Sergius, de nació de Roma,⁴⁸⁵ fou papa .III. anys e dos mesos. Aquest era apellat Boca de porch; per ço, de aquest havant, mudaren lo propi nom e quiscun papa. E escriviren certs noms en hun libre, hun nom en dues planes, e obrien lo libre quan lo papa era elet. E aquell nom qui era en la plana posaven-lo al papa. Aquest coronà Luís, fill de Carles, en rei de França e emperador de Roma.

Leó, de nació de Roma,⁴⁸⁶ fou papa .VIII. anys e .III. mesos. En temps de aquest, Adulphus, rey de Anglaterra, qui fou lo primer qui obtingué tota la senyoria de Anglaterra, vench a Roma per causa de devoció; e davant Leó papa portà a Sent Pere lo traüt de cascuna cosa de tot lo seu regne.

[27]

COM LOYS, REI DE FRANÇA, FOU EMPERADOR DE ROMA

Lluís, fill de Carles, fonch emperador .XXV. anys. Aquest agué dos frares, hu que regia Alamanya e l'altre que regia Spanya; los quals, levant-se contra aquell, vencé e sobrà e a la darrerria feren mala fi. Aquest hagué tres fills, ço és, Lotari, Pupí e Loys. E feu Lotari emperador e Pupí fou rei de Equitània e Luys fou ^{173r} rey de Bavera e de Germània. En aquest temps, los misatgers de l'emperador de Constantinoble, apellat Miquel, portaren, entre los altres dons, a lo dit Luys los libres de Dionís. En aquest temps fonch Rabanus gran doctor.⁴⁸⁷

Lotari fou emperador .XV. anys. En aquest temps, los serrains apedregaren les esglésies de Sent Pere e de Sent Pau e totes les encontrades dels romans.⁴⁸⁸ E tornant-se'n en Àffrica ofegaren-se en alta mar. E lavors en aquest temps fou moguda gran discòrdia entre los tres germans per lo Imperi, e pararen batalla contra

¶⁴⁸⁴ Al marge esquerre: *[In] illo tempore surget rex per h nomine et in diebus eius pugne multe erunt inter [...] et grecos et pa[ga]nos Syriam expugnabunt et Pentepolim captivabunt. Ipse ei rex erit genere longobardorum. Ex surget alius rex Salicius per C nomine [et] expugnabit longobardos; et era prelia et pugne. Salicius erit fortis et potens, et paucis temporibus erit. Tunc exurgent Agareni et Tiranni, et captivabunt Tarentum et Barro et multe civitates depredabuntur. Erum volentes venire Romam, et non erit qui resistat nisi deus deorum et dominus dominorum. Tunc venientes armeni [persidem] disperdent, ita ut recuperentur ciuitates quas depredabuntur, et*

accurrentes [ipsi] ponent fossas iuxta oriente, et expugnabunt et occurent Roma[nos] et expugnabunt eos et obtinebunt pacem aliquantisper. Et intrabit vir belligerator, rex Grecorum, in Ierapolim et destruat templa ydolorum. Et venient locusta et trucus et comedet omnis fructus Capadocie et Cilicie, et fame cruciabuntur. Postea non erit amplius. Est autem Sibilla Tiburtina, latine vocata Alburnea vel Casandra, filia regis Priamus ex matre Ecuba [pro]creata. ¶⁴⁸⁵ Al marge entre columnes: *Papa 92.* ¶⁴⁸⁶ Al marge dret: *Papa 93.* ¶⁴⁸⁷ Al marge esquerre: *Rabanus doctor.* ¶⁴⁸⁸ Al marge esquerre: *Nota. Com los moros africanos apedregaren Roma.*

Lotari en lo camp de Altisiodoro. E ajustant-se, fonch feta tan gran matança com jamés fos feta. E com les forces fossen afflaquides de aquells, que ja no podien contrastar, feren pau romanint lo Imperi a Lothari. E lavors isqué la fama en Spània e en Àfrica de la baralla de aquests tres frares e vingueren los serrains e altres gents pensants com porien svahir a Roma. E vingueren los normands⁴⁸⁹ e los saxons per mar entrans en Gàl·lia <e> quasi tota la gustaren per foch e coltell. E a la final Lothari, leixat l'Imperi a son fill Luys, feu-se monge.

Benedictus, de nació de Roma,⁴⁹⁰ fou papa .II. anys e .V. mesos. Aquest const[it]uí que·ls clergues anassen hordenadament e honesta.

Nicolau, de nació de Roma,⁴⁹¹ fou papa .XX. anys e dos mesos e fou hom molt sant.

Adrianus, de nació de Roma,⁴⁹² fo papa .V. anys.

Johanes fou papa .X. anys.⁴⁹³ En temps d'aquest, los serrains, discorrents per Ytàlia, destrouïren la església de Sent Benet en lo Munt de Cassino.

Marcus, de nació de Roma,⁴⁹⁴ fou papa hun any e tres mesos. Aquest constituy que l'emperador no s'entremetés de la elecció del papa.

Stephanus, de la nació de Roma,⁴⁹⁵ fou papa .V. anys e .V. mesos.⁴⁹⁶ Contra aquest fou feta gran alteració.

Bonifacius, de nació toschana,⁴⁹⁷ fou papa .XV. anys e dies.

Stefanus, de nació⁴⁹⁸ ¶^{173v} de Roma, fou papa hun any .III. mesos. Aquest perseguí Formosum e delí totes les ordinacions de aquell, e desgradà aquell posant lo seu cors en lo concili vestit ab les vestidures papals; e après, despullat aquell e vestit ab vestudira laycal, tallats dos dits de la sua mà dreita, manà aquell ésser gitat en lo flum de Tiberi.

Romanus, de nació de Roma,⁴⁹⁹ fou papa .III. mesos.

Theodorus, de nació de Roma,⁵⁰⁰ fonch papa .XV. dies.

Johannes fou papa .II. anys.⁵⁰¹ Aquest reprovà la sentència promulgada contra Formosus per Esteve, papa.

¶⁴⁸⁹ En realitat diu: *romans*. El compilador reproduex l'error que mantenen les còpies que provenen de la recensio A* del *Chronicon*, I. FABRICIO (ed.), *Martini Poloni archiepiscopi consentini, ac summi pontifices poenitentiarum, Chronicon e vetustissimo manuscripto et ipsi scriptori pae-ne coaetaneo, Coloniae Agripinae, Excudebat Gerhardus Grevenbruch, 1616, f. 30r*. Segons la resta de famílies, la solució no és *Romani*, sinó *Normani*, WEILAND, «Martini Oppavien-sis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 462. ¶⁴⁹⁰ Al marge dret: *Papa 94*. ¶⁴⁹¹ Al marge dret: *Papa 95*. ¶⁴⁹² Al marge dret: *Papa*

96. ¶⁴⁹³ Al marge dret: *Papa 97*. ¶⁴⁹⁴ Al marge dret: *Papa 98*. ¶⁴⁹⁵ Al marge dret: *Papa 99*. ¶⁴⁹⁶ El compilador agrupa en una sola biografia la d'Esteve V (885-891) i la de Formós I (891-896), el qual, segons Martí de Troppau: «sedit annis 5, mensibus 5 [...] propter quod de facto ipsius multa altercatio fuit», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., pp. 429-430. ¶⁴⁹⁷ Al marge dret: *Papa 100*. ¶⁴⁹⁸ Al marge dret: *Papa 101*. ¶⁴⁹⁹ Al marge esquerre: *Papa 102*. ¶⁵⁰⁰ Al marge esquerre: *Papa 102*. ¶⁵⁰¹ Al marge esquerre: *Papa 104*.

COM ALTRE LUYS FOU EMPERADOR

Lluís fou emperador .XXI. any. Aquest fou coronat per Sergi papa. En temps d'aquest los normans degustaren Equitània, Anjou e Pitània. En aquest metex temps plogué en Buxia de Ytàlia tres dies e tres nits sanch del cel.⁵⁰²

Carles, qui fou dit Catvo (sic), fill de Luys, fo emperador hun any. En aquest temps, los serraïns perderen Cicília. Aquest Carles, acostant-se a Roma e tirant-se ab papa Johan e ab los romans, fou fet emperador. Mas de continent, per Luys, frare seu, parant-li batalla fou foragitat per ço com sens consell d'aquell se havia usurpat l'Imperi. En aquest temps començà lo comdat de Flandes.

Carles, qui és dit Gros, fou emperador .XV. anys. En aquest temps fonch gran fam en Ytàlia. Aquest, possehint pacíficament Gàl·lia e Germània, fou coronat en lo segon any del seu imperi per Johan papa. En temps d'aquest, los normans, qui eren pagans, degustant Gàl·lia; los gàl·lichs demanant ajuda a Carles emperador, e com vingués ab molt gran poder, lo rei dels normans se batejà e feu cristià, e donà certa part de la sua terra als gàl·lichs. E aquest fou lo primer duch de Normandia.

Benedictus, de nació de Roma,⁵⁰³ fou papa .III. anys e dos mesos.

Leó, de nació toschana,⁵⁰⁴ fou papa .XL. dies.

Cristoforus fou papa .VII. mesos.⁵⁰⁵

Sergius,⁵⁰⁶ ¶^{174r} de nació de Roma, fou papa .VII. anys .III. mesos. Aquest diacha, per papa Formoso fou reprovat del papat e, finalment fet papa, anà-sse'n als francesos e ab ajuda d'ells entrà en Roma e obtingué lo papat; e encancerà Cristòfol, invasor del papat. E, en venjança de seu foragitament, feu traure Formós del sepulcre vestit ab vestidures pontificals e feu-lo degollar e lançar en Tiberi.

Anastasius, de nació de Roma,⁵⁰⁷ fonch papa .II. anys e dos mesos.

Laudó, de nació de Roma,⁵⁰⁸ fou papa .VI. mesos.

Johanes fou papa .XIII. anys.⁵⁰⁹ Aquest fou fill de Sergi papa e bisbe de Ravena, lo qual fou invasor de la Església. E aquest vencé los serraïns que eren venguts en Ytàlia ab hajuda del marqués Albert, e tornant a Roma fou rebut ab gran goig.

Leó, de nació de Roma,⁵¹⁰ fou papa .III. anys e .III. mesos.

Marcus, de nació de Roma,⁵¹¹ fou papa .III. anys .XI. mesos.

Agapitus, de nació de Roma,⁵¹² fou papa x anys e .VI. mesos.

¶⁵⁰² Al marge esquerre: *Nota. Com plogué sanch del cel tres dies.* ¶⁵⁰³ Al marge dret: *Papa 105.* ¶⁵⁰⁴ Al marge dret: *Papa 106.* ¶⁵⁰⁵ Al marge dret: *Papa 107.* ¶⁵⁰⁶ Al marge dret: *Papa 108.* ¶⁵⁰⁷ Al marge

esquerre: *Papa 109.* ¶⁵⁰⁸ Al marge esquerre: *Papa 109 (sic).* ¶⁵⁰⁹ Al marge esquerre: *Papa 110.* ¶⁵¹⁰ Al marge esquerre: *Papa 111.* ¶⁵¹¹ Al marge esquerre: *Papa 112.* ¶⁵¹² Al marge esquerre: *Papa 113.*

Luís fo emperador .XVI. anys. Aquest fou molt remís e no deffené la cosa pública de la Església, ni ajudava a Roma contra los lombarts, per la qual cosa començaren los lombarts a imperar e fou partit l'Imperi en dos parts, car los ytàlics senyorejaren en Ytàlia e los alamanys imperaven en Alamanya, entrò en lo temps de Othó, qui fou emperador de tot açò. E així fou tolt per sentència⁵¹³ l'Imperi als francesos, lo qual havia durat, de la línia de Carles tro ací, .CVII. anys.

[29]

DEL PRIMER EMPERADOR QUI EMPERÀ EN YTÀLIA APRÉS DELS FRANCESOS

Berenguer fou lo primer emperador qui emperà en Ytàlia, .XII. anys. Aquest fou molt savi en armes. En aquest temps fou fundat lo monestir de Clujach per Guillem piadós, príncep de Borgonya.

Conrandus, alemany, fou emperador en Ytàlia .XVIII. anys, emperò, no és comptat entre los emperadors, car no imperà en Ytàlia, per ço fretureja de benedicció imperial. En aquest temps los serraïns degustaren Púllia, Calàbria e quasi tota Ytàlia.⁵¹⁴

Berenguer [¶]174v imperà en Ytàlia .XII. anys.

Enrich, en Alamanya, .XVIII. anys, lo qual freturejà de benedicció imperial.

Hugo imperà en Ytàlia .VI. anys.

Berenguer imperà en Ytàlia .VII. anys. En aquest temps fonch gran cisma en Ytàlia.

Lotharius imperà en Ytàlia .II. anys. En aquest temps lo sol fonch fet axí com a sanch hon, a poch dies après, fou feta gran mortaldat de hòmens.⁵¹⁵

Berenguer ab Albert, fill seu, imperà en Ytàlia .XI. anys. Aquest apremià molt Ytàlia. Othó, rei d'Alamanya, entrant poderosament en Ytàlia vencé Berenguer e aquell, foragitat, donà-li Lombardia, acceptat la marcha de Verona⁵¹⁶ e Aquilea. Enaprès, rebel·lant pres aquell e tramés-lo en exili. Enaprès, venint a Roma, per lo papa e per los cardenals e romans fou coronat en emperador de Roma ab sos pactes e promissions que, d'aquí havant, lo emperador de Roma fos de Alamanya; e així ha durat tro avuy.

Johanes, de nació de Roma,⁵¹⁷ fou papa .VIII. anys e .X. mesos. Aquest era gran caçador⁵¹⁸ e luxuriós, tenint fembres a públich, per la qual cosa los cardenals

¶ ⁵¹³ En realitat diu: *estència*. ¶ ⁵¹⁴ Al marge dret: *Com los serrayns degustaren Pulla*. ¶ ⁵¹⁵ Al marge esquerre: *Com lo sol fo axí com a sanch*.

¶ ⁵¹⁶ En realitat diu: *Nerona*. Corregim a partir del *Chronicon*, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperato-

rum»..., p. 464. ¶ ⁵¹⁷ Al marge esquerre: *Papa 113* (sic). ¶ ⁵¹⁸ En realitat diu: *cantador*. Corregim seguint la font: «Hic erat venator et totus lubricus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 431.

escriviren secretament a Othó, príncep dels xaxons (sic), que's cuydàs de venir a Roma per lo gran escàndol de la Església; lo qual venint present, aquell fou foragitat del papat e morí soptadament.

Benedictus fou papa dos mesos.⁵¹⁹ Aquest vivint, Leó papa fou elet per lo romans en papa. E venint l'emperador en Roma fou liurat Benedictus per los romans, e constituí Leó en lo papat; e fou exel·lat Benedictus en Saxònia, e aquí morí.

Leó fou papa .VII. anys e .III. mesos.

Johanes, de nació de normans,⁵²⁰ fou papa .VII. anys e .XI. mesos.

Benedictus, de nació de Roma,⁵²¹ fou papa hun any e .VI. mesos.

Donus, de nació de Roma,⁵²² fou papa hun any e .VI. mesos.

Bonifaciús, de nació de Roma,⁵²³ fou papa hun mes. Aquest offegaren los romans.

Benedictus, de nació de Roma,⁵²⁴ fou papa .VIII. anys e .VI. mesos.

Johanes, de nació de Roma,⁵²⁵ fou papa .X. anys .VIII. mesos.

||^{175r} Gregorius, de nació de Saxònia,⁵²⁶ fou papa .II. anys .V. mesos.

Johanes, de nació de grechs,⁵²⁷ fou papa .X. mesos.

Silvèster, de nació de Gàl·lia,⁵²⁸ fou papa .III. anys .VII. mesos. Aquest componé lo *Sancti Spiritus* que's digués en lo començament de la confessió abans de la missa.

[30]

COM OTHÓ FOU LO PRIMER EMPERADOR DELS ALAMANYS

Othó, qui fou lo primer dels alamanys qui emperà Roma, fou emperador .XVI. anys; e començà en l'any de nostre senyor .DCCCCXLVI. anys. Aquest convertí gran multitud de pagans que allí habitaven a la fe de Jesucrist.

Othó, fill d'aquell, fou emperador .XX. anys. Aquest, venint a Roma, fou coronat per Benet papa en emperador. En aquest temps, los serraïns e los barbres degustaren totes les encontrades de Calàbria, contra los quals lo emperador Othó ab los alamanys e ab los gàl·lics, lombarts, e romans e los de Benavent giraren la esquena e la batalla dels cristians quasi fou tota destruïda. E l'emperador tot sols, vehent una nau a la riba de la mar, pregà alguns que'l volguessen recullir dient ésser hu dels cavallers de l'emperador qui era escapat a la batalla. E portaren-lo \en Cicília/, e venint a Roma fou rebut per los seus ab gran goig e, après poch dies, morí.

¶⁵¹⁹ Al marge dret: *Papa 114*. ¶⁵²⁰ Al marge dret: *Papa 115*. ¶⁵²¹ Al marge dret: *Papa 116*. ¶⁵²² Al marge dret: *Papa 117*. ¶⁵²³ Al marge dret: *Papa 118*. ¶⁵²⁴ Al marge dret:

Papa 119. ¶⁵²⁵ Al marge dret: *Papa 120*. ¶⁵²⁶ Al marge esquerre: *Papa 121*. ¶⁵²⁷ Al marge esquerre: *Papa 122*. ¶⁵²⁸ Al marge esquerre: *Papa 123*.

EN L'ANY DE NOSTRE SENYOR .DCCCCLXXX. FOU CON-
QUISTADA CATHALUNYA LA SEGONA VEGADA PER EN
RAMON BERENGUER

En aquest temps de Othó, lo molt egregi baró en Ramon Berenguer, ab altres barons de Alamanya, vingueren a Roma al papa dient-li que Cathalunya era conquesta per serraïns, e possehida per aquells la major part; e que la conquesta era del rei de França, per què'l supplicaven que ell trametés a requerir lo rei de França que la conquistàs o renunciàs a la conquesta. Lo qual, de continent, tramés sos misatgers al rei de França, lo qual respòs que no podria a present, e que li plahia ^{¶175v}renunciar; e feu-ho de continent. E tornats los misatges ab la resposta, lo dit noble baró en Ramon Berenguer se n'anà en Alamanya, e vench ab gran gent en gran noblea; e fou en lo .XVIII. any de l'emperador Othó. E assetjà Barchinona, qui era de serraïns del temps dels gots ençà que's perdé Spanya, e pres aquella en l'any de nostre senyor .DCCCCLXXX. anys. E fou fet comte de Barçalona, e feu en Cathalunya .XII. comdats e .XII. vescondats e .XII. varvesors, .XII. cases de nobles hòmens e mil .CC. cases de cavallers. E tots aquest foren subjugats a l'Imperi, ço és, a Othó. Aprés foren franchs de l'Imperi.

Othó, fill del segon Othó, fou emperador .XX. anys. E, venint a Roma, per papa Gregori Quint fou coronat en emperador. Aquest ordonà Ytàlia e passà per Gàl·lia. E'n Saxona retornà Tercensis, cònsul, e fugí Gregori papa; e gitat del papat, fou papa hun altre que havia nom Johan, grech, bisbe de Palència,⁵²⁹ la qual cosa hoynt lo dit emperador tornà ab gran furor a la dita ciutat, e assetjà lo dit Trescensis en lo castell de Sent Àngel. E pres aquell e tallà-li lo cap, e al bisbe seu feu-li traure los ulls e, tots los membres trencats, gitat del papat. E fet açò tornà-se'n en Roma e'n breu temps morí. E com aquests tres Othós aguessen emparat per successió de linatge, per ço fou ordenat e instituyt que, d'aquí avant, la elecció de l'emperador fos feta per los .VII. prínceps e oficials de l'Imperi, ço és, per Maguncius, canceller de Germània; Treverencis, de Gàl·lia; Coloniensis, de Ytàlia; lo marquès de Buigdegan, camarlench Palatinus, portant la vianda; lo duch de Saxònia, portant la espasa; lo boteller, e lo rei de Boèmia.

Johan, de nació de Roma,⁵³⁰ fo papa .V. anys.

¶ ⁵²⁹ Es refereix a Joan XVI, bisbe de Piacenza i antipapa (997-998), excomunicat per Gregori V. Segons la font: «Hic ordinata pace in Ytalia transitum faciens per Galliam in Saxoniam est reversos. Sed Crescensius consul ro-

manorum, gregorio papa fugato, fecit papam quendam grecum, nomine Iohannem, placentinum episcopum», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 466. ¶ ⁵³⁰ Al marge dret: *Papa 124.*

Sergius⁵³¹ fo papa .III. anys e .VII. mesos.

Benedictus, de nació de Toscana,⁵³² fo papa .XI. anys e .XI. mesos. Aquest fo ^{176r} foragitat del papat e fou fet Johan papa per lo emperador, e fou gran cisma.

Iohanes, de nació de Roma,⁵³³ fou papa .XX. anys. Aquest hagué guerra ab los romans.

Benedictus, de nació de Toscana,⁵³⁴ fou papa .XIII. anys. Aquest, foragitat del papat, fonch fet Silvestre.⁵³⁵ E aquest fo foragitat e fou donat a Johan Ante Portam Letinam, qui fou dit Gregorius VI.⁵³⁶ E aquest, hagué lo papat, com fos grosser de letres, altre papa se'n consagrà e ab si a executar los officis de la església. E com no plagués a molts, fou-hi suposat lo tercer, qui sols complís les veus de abdoes. E mort Gregori, Enrich emperador per força substituhí Climent en papa, per lo qual Enrich fou coronat emperador.

Silvestre fou papa .LVI. dies.

Gregorius, de nació de Roma,⁵³⁷ fou papa .II. anys e .VI. mesos. Aquest hagué batalla en lo emperador Enrich, e fou hom sant. Aquest perseguí los raptós de les oblacions de Sent Pere e los expoliadors dels pelegrinants.

Clement fo papa hun anys e .VII. mesos.⁵³⁸ Aquest fou invasor de la Església e hagué per força lo papat.

[32]

COM ANRICH, QUI FOU DUCH DE BAVERA, FOU LO PRIMER EMPERADOR FET PER ELECCIÓ

Enrich lo Primer⁵³⁹ fo emperador .XIII. anys. Aquest era duch de Baviera e fou lo primer emperador fet per elecció dels alamanys. En aquest temps la luna se convertí en sanch. Aquest hagué moltes batalles en Germània, en Boèmia e en Ytalia e hac fi maravellosament e bé.

Esdevench-se en lo primer any del seu imperi⁵⁴⁰ que la inperadriu, ça mul·ler, fou acusada de adulteri per dos cavallers molt forts e grans hòmens, la qual dix que no havia culpa. E l'emperador li feu assignació que dins hun any hagués trobat cavaller que la deffenés, si no, que passat lo terme la cremaria; la qual

¶ ⁵³¹ Al marge dret: *Papa 125*. ¶ ⁵³² Al marge dret: *Papa 126*. ¶ ⁵³³ Al marge esquerre: *Papa 127*. ¶ ⁵³⁴ Al marge esquerre: *Papa 128*. ¶ ⁵³⁵ Al marge esquerre: *Papa 129*. ¶ ⁵³⁶ Al marge esquerre: *Papa 130*. ¶ ⁵³⁷ Al marge esquerre: *Papa 131*. ¶ ⁵³⁸ Al marge esquerre: *Papa 132*. ¶ ⁵³⁹ Es refereix a l'emperador Enric II (1002-1024). La crònica no consi-

dera emperador Enric I (919-936) perquè, segons la seua font, aquest «unde nec ipse inter imperatores computatur, quia non regnavit in Ytalia nec fuit per papam coronatus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 464. ¶ ⁵⁴⁰ Al marge dret: *Com lo comte de Barchinona deliurà la enperadriu del crim*.

tramés misatgers per totes les parts del món a cercar qui la volgués defendre, e no trobà nengú. E venint hu dels misatgers al comte de Barchinona, ^{||176v} e dix-li com dos cavallers falsament havien acusada la emperadriu de Alamanya, e que l'emperador li havia donat terme de hun any que hagués trobat cavaller qui la deffenes del crim ha aquella imposat; al qual ja no havia a passar sinó hun més. Per ço pregava ha ell, axí com aquell qui havia fama del millor cavaller del món, que la volgués defendre. E lo comte li respòs que ell era ocupat de altres affers e que al present no u podia fer e que se'n tornàs, que Déu li hajudaria.

E tantost que'l misatger se'n fou partit, lo comte pres en Bertran de Rocha-bruna, cavaller napoletà molt fort, en ça companyia e mes-se al camí per anar en Alamanya secretament ab hàbit desfraçat. E com fonch en Alamanya, vench a la emperadriu vestit ab hàbit de frare preycador e dix-li que ell era vengut per combatre's per ella, axí que li digués veritat si havia culpa; la qual respòs que no havia culpa en càrrech de la sua ànima. E lavors lo comte li dix que estigués ab bon cor. E aquella li demanà qui era e, rebut sagrament d'aquella que no'l descobriria a negú tro fossen passats tres dies del camp, dix-li que ell era lo comte de Barçalona, de la qual cosa aquella fou sobiranament alegra. E dix a l'emperador com ella havia trobat cavaller qui la deffendria e ja no havia tro al terme sinó quatre dies. E quant vench lo dia del camp, lo comte se levà per lo matí e demanà a'n Bertran de Ro-quabruna, lo qual se fonch anat que no'l trobaren. E lavors lo comte se armà e anàsse'n al camp hon trobà ja lo emperador e la emperadriu ab sos cadafals, e la lenya aparellada e los dos cavallers al camp. E lo comte dix a l'emperador la falta que son companyó li ^{||177r} havia feta, e axí que ell se combatria abduy los cavallers, hu après altre; e lo emperador dix que rahó era. E lavors lo pus fort cavaller d'aquells fou arreat e vench devers lo comte. E lo comte lo ferí de la lança per los pits, que la y travesçà per lo cors, e abeté'l mort a terra. E com fo al cap del cors esperà l'altre cavaller, lo qual li dix que no's volia combatre e confessà la sua malvestat: que per enveja li havien abdosos imposat aquell crim. E lavors lo comte lo tramés a l'emperador e lo emperador lo tramés a la emperadriu. E aquella, per reverència de Déu e per la gràcia que li havia Déu feta, perdonà-li ab que jamés no li fos davant.

E fet açò, l'emperador e l'emperadriu, per sobres de goig que hagueren, vengueren-se'n a lur posada e estigueren ab gran solaç, que no'ls membrà del cavaller que havia vençut lo camp. E com se volguer en dinar, lo emperador demanà lo cavaller e digueren-li que, de continent que hac vençut lo camp, se n'anà cuytadament, de la qual cosa lo emperador fou molt despapat, e tramés-li detràs e no'l trobaren. E dix a la emperadriu: «Qui era lo cavaller?». La qual li dix que no lo y podia dir tro que aguessen passats tres dies. E com foren passats, aquella li dix que lo cavaller que la havia deffessa era lo comte de Barchinona, de qual lo emperador hac gran plaer. E lavors dix a la emperadriu que anàs en Cathalunya e portàs ab si lo compte de Barchinona, e que no tornàs menys d'aquell. E de continent, aquella se mes en lo camí molt honradament acompanyada.

E com lo comte ho sabé, vench-se'n a Perpinyà e aquí la rebé molt altament e vengueren-sse'n en Barçalona. E una letgua ço de Barchinona fins a Muncada lo comte feu entalamar lo camí dalt e debax a cada costat del ¶^{177v} camí de molt richs e bells draps. E de loch en loch, riques tendes per aleviar la gent, les taules parades que la una tocava a l'altra de Barchinona fins a Muncada, en les quals havia de precioses viandes e de singulars vins, e habundantment de moltes maneres de viandes per festejar l'emperadriu en son degut loch e les altres nobles companyes que ab si portava. E après dinar, entraren en la ciutat de Barchinona, hon fo rebuda molt altament e feren-li molt gran festa. E acabada la festa, ella li dix la causa per què venia. E après alguns dies, ell se mes al camí ab la emperadriu e anaren en Alamanya. E com foren aquí, lo emperador li feu molt gran festa e li feu moltes gràcies de la honor que li havia feta en deffendre l'emperadriu. E lavors donà-li lo comdat de Prohença e remés Cathalunya del jou de l'Imperi, e donà'ls libertats e franqueses e molts privilegis. E après de moltes grans festes, tornà-sse'n en Cathalunya.

[33]

COM CORRAT FO EMPERADOR

Corrat fou emperador .XXII. anys. Aquest feu moltes leys e manà conservar pau en les terres.

En aquest temps, lo magnífich en Ramon Berenguer, comte de Barchinona e de Prohença, pres Malorcha de poder de serraïns e comanà-la a genovesos, e tornà-sse'n en Barchinona.⁵⁴¹ Enaprès, per tració dels genovesos, recobraren-la los serraïns.

Enrich Segon fou emperador .XVIII. anys. Aquest fou genre de Corrat. Aquest, venint en Ytàlia, pres Redulph, príncep de Càpua, e portà'l-se'n pres e feu altre príncep. En aquest temps, los normans entraren en Roma. En aquest temps, Godoffré, duch, vench en Ytàlia e perseguiren los normans de Roma tro Aquilea. En aquest temps fou trobat en Roma hun cors de jagant qui havia nom Palas, la altitut del qual sobrava lo mur.

Dampnosus⁵⁴² fou papa ¶^{178r} .XXIII. anys. Aquest fou invasor de la seu apostolical e morí soptosament.

Leó, de nació de Alamanya,⁵⁴³ fou papa .XV. anys e .II. mesos.

Víctor, de nació de Alamanya,⁵⁴⁴ fou papa .II. anys tres mesos. Aquest deposà molts bisbes per simonia e per luxúria e fornicació qui era en aquells. Aquest,

¶⁵⁴¹ Al marge dret: *Ací fou presa Malorcha.*

¶⁵⁴² Al marge dret: *Papa 133.*

¶⁵⁴³ Al marge esquerre: *Papa 134.* ¶⁵⁴⁴ Al marge esquerre: *Papa 135.*

venint de Gàl·lia, fou rebut gloriosament per Enrich emperador e, aquell present, morí l'emperador.⁵⁴⁵

Stephanus, de nació de Coríngia,⁵⁴⁶ fou papa .VI. mesos.

Benedictus, de nació de Roma,⁵⁴⁷ fou papa .VIII. mesos.

Nicholau, de nació de Borgunya,⁵⁴⁸ fou papa .II. anys .VI. mesos.

Alexander, de nació de Milà,⁵⁴⁹ fou papa .XI. anys e .VI. mesos. [En] aquest [temps] fou Cadulus, bisbe de Parma,⁵⁵⁰ elet en papa per los bisbes lombarts, mas no prevalgué. En aquest temps, los normands⁵⁵¹ qui en perjudici del papa se havien ocupat lo regne de Pulla, degustaren fins en les encontrades de Campanya, los quals foragità lo duch de Espolet, Godofré.

Gregorius, de nació de Toscana,⁵⁵² .XII. anys e .II. mesos. Aquest [fou] pres per Acèncio com cantàs la primera missa la Nit de Nadal en la esgleya major, e posà-lo en la sua torre. Mas los romans, en aquella metexa nit, destrouïren la torre e delliuraren lo papa e gitaren fora la ciutat lo dit Atènsio. Aquest, ab consell de .CX. bisbes, excomunicà Enrich per ço com volia trencar la unitat de la Església romana.

Víctor⁵⁵³ fou papa .III. anys e .III. mesos. Aquest se diu que fou mort per verí mes en lo calze. En aquest temps començà l'orde de Cartoxa.

¶ ⁵⁴⁵ Als marges superior, dret i inferior: *Nota. Sanctum Tomam de concubinariis notoriis. Nota. Quod concubinarii dicuntur tribus modis: vel per sententiam, quia convicti sunt, vel per confessionem in iure facta, vel per rei evidentiam. Sicut quando est ita manifestum quod nullus potest tergiversatione, qui tales sunt vitandi, ut dicit sanctus Thomas, .III. Sententiarum, distinctione 3° x^a quaestio 3^a articulo 3° in corpore quaestiois quintadecima quaestio 5^a capitulo presbiter. Nota. Pro concubiniarius notorius. Cum sit in peccato mortali non facit fructus suos quos percipit ab Edesiam reprobato eius statu et durante tenetur ad restitutionem omnium perceptorum tempore talis suspensionis eccem faciendum quod de iure non possunt servare eccem eiu servare tenet in statu deo accepto iuxta illud Deuteronomini .X. Ista conclusio elicitur ex capitulo eos .LXXXI. prima d. Et ibi glosa facit et [...] capitulo pastoralis ad fine. Idem Vincentius et Anricus De cohabitatione clericorum et mulierum .CI. Contra concubinarios Miranda: Si qui sunt presbiteri aut diaconi aut subdiaconi qui in crimine fornicationis iaceat interdiciamus ex parte Dei omnipotentis sancti Petri auctoritate Ecclesiae introitum usque dum peniteant et emendent. Si quis vero in peccato suo maluerint nullus vestrum eorum presumit audire officium quia benedictio eorum vertitur in maledictionem et oratio in peccatum restante domino per propheta Malechias. Maledicam in qui benedicientibus vobis. Qui vero huic saluberrimo pre-*

*cepto obedire noluerit idolatrie peccatum incurrent, Samuele teste et beato Gregorio instruento. Peccatum ariolandi est non obedire et scelus ydolatrie, non acquiescere. Peccatum paganitatis incurrit quisquis dum christianum se asserit sedi apostolice obedire contempnit. .DLXXXI. in decretis Gregorius». Nicholas papa. Nullus missam presbiteri audiat quem sit concubitus indubitanter habere vel mulierem introductam. 3° 2^a dispositione Nullus. Unde sancta synodus hoc capitulum statuit dicens: «Quicumque sacerdotum et diaconorum concubinam palam duxerit vel ductam non relinquerit, ex parte omnipotentis [Dei] et apostolorum principum Petri et Pauli auctoritate [precipimus] et omnino contradicimus, ut missam non cantent, nec euangelium non legat nec epistolam ad missam cantet nec in presbiterio cum aliis ad diuina officia, qui prefate constitutioni fuerint obedientes ex constanti, maneat, neque partem ab ecclesia suscipiat». 3° 2ª dispositione Quicumque. ¶ ⁵⁴⁶ Al marge esquerre: *Papa 136.* ¶ ⁵⁴⁷ Al marge esquerre: *Papa 137.* ¶ ⁵⁴⁸ Al marge esquerre: *Papa 138.* ¶ ⁵⁴⁹ Al marge esquerre: *Papa 139.* ¶ ⁵⁵⁰ En realitat diu: *París.* Corregim segons la font: «qui fuit Parmensis episcopus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 434. ¶ ⁵⁵¹ En realitat diu: *romans.* Corregim segons la font, *Ibidem.* ¶ ⁵⁵² Al marge entre columnes: *Papa 140.* ¶ ⁵⁵³ Al marge entre columnes: *Papa 141.**

Urbanus fou papa .XI. anys e .III. mesos.⁵⁵⁴ En aquest temps, lo duch de Be-navent⁵⁵⁵ ab los cristians recobrà lo sepulcre de Jerusalem. En aquest temps foren transportats los ossos de sent Nicholau de la ciutat de Mirra en la ciutat de Bar per los ciutadans d'aquella. En aquest temps, en Spanya, ||^{178v} Toledo e les parts marí-times foren toltes als serrains per los cristians. En aquest temps florí sent Ancelm, bisbe de Cantuària, marvellós en sciència e en vida.⁵⁵⁶ Aquest papa hordonà en lo consili de Claramunt que les ores de la Verge Maria sien dites cascun dia, e lo seu offici sia fet solemniament en los dies dels dissabtes.

Paschalis, de nació de Toscana,⁵⁵⁷ fou papa .VIII. anys .V. mesos. En aquest temps, sent Bernat, havent .XXV. anys entrà en l'orde de Cistell sots Esteve, abat de Cistell, ab .XXX. frares. En aquest any fou tramés per abat en Clares Valls.⁵⁵⁸

[34]

COM N'ENRICH FONCH EMPERADOR .XXXIX. ANYS

N'Enrich Tercer fou emperador .XXXIX. anys, e començà imperar en l'any de nostre senyor .M.LX. anys. En aquest temps, Rubert Iscard entrà en Roma, e fou gran fam e mortaldat quasi per tot lo món; e asetjà la ciutat tiburtina tres dies. En aquest temps aparegué una estela molt luent en lo cercle de la luna prima en lo començament de la nit. En temps d'aquest, gran gents de cristians de tot lo món anà al sepulcre de Nostre Senyor ab lo duch de Breamont,⁵⁵⁹ e tolgueren baroní-volement Jerusalem de poder de serrains. E imparant Enrich, maravellosa multitut de gèl·lichs passant en subcidi de la Terra Santa, senyalats de la creu, ab inexplica-ble treball per mar vingueren-se'n en Jerusalem, e foren més de .CCIII. mília. E feren capitans de aquest estol Godoffré, duch de Coríngia, lo comte de Blaya, lo comte de Flandes, lo comte de Sent Gili, e molts altres comtes e barons; e asset-jaren Antioxa. E ans que aquella fos presa, sent Andreu apparech ab hun rusticus dient: «Vine e mostrar t'e la lança per la qual fonch foradat lo costat de Jesucrist».⁵⁶⁰

Lo qual rústich, com fonch presa la ciutat, present lo comte ||^{179r} Ramon⁵⁶¹ e lo seu capellà, cavant en la esgleya de Sent Pere trobà la lança desús dita; la qual

¶⁵⁵⁴ Al marge entre columnes: *Papa 142.*

¶⁵⁵⁵ El text de Martí de Troppau es refereix a ell com a «Dux Boemundus», *Ibidem*. Es tracta del duc Bohemond de Tàrent. ¶⁵⁵⁶ Al marge esquerre: *Sent Enselm.* ¶⁵⁵⁷ Al marge esquerre: *Papa 143.* ¶⁵⁵⁸ Al marge esquerre: *Sent Bernat.* ¶⁵⁵⁹ Es tracta, de nou, de Boemond de Tàrent. ¶⁵⁶⁰ Al marge inferior: *Nota. De la lança de Jesucrist.* ¶⁵⁶¹ Probablement es tracte del comte Ramon IV de Sant Gelí, comte de Tolosa, el qual va participar activament a la croada.

Vegeu Josep SERRANO, «L'establiment de l'Orde del Temple a la Tortosa de Síria (segle XII)», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pp. 334-343. Amb tot, l'edició de 1616 del *Chronicon* només explica «presente comite et capellano suo», FABRICIO (ed.), *Martini Poloni...*, f. 37r, mentre que l'edició de Weiland s'hi refereix amb la inicial del seu nom: «presente R. comite et capellano suo», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 468.

era amagada dejús terra. E axí, lo estol, havent confiança en Jesucrist hi en la lança d'aquell, procehí sens alguna temor e vingueren a Cessarea. E aquí reberen una coloma volant sobre l'estol greument naffrada, en la qual fou trobada una letra dient axí: «Lo rei Acaron al duch de Cessarea saluts. Certefich-te que generació canina e gent contenciosa és venguda contra vós, contra los quals tu e los altres deffeneu la nostra ley e nunciau a les altres ciutats». Enaprés, los sobredits assetjaren Jerusalem e prengueren aquella e tota Gerosolima. E Godoffré fou fet rey e, en lo segon any, morí.

[35]

DEL PRIMER REI D'ARAGÓ E COM LOS CRISTIANS SE SALVAREN EN LES MUNTANYES DE JAQUA

Los cristians qui's salvaren en les muntanyes de Jaqua quant los serraïns conqueriren Spanya dels gots feren guerra contra'ls sarraïns, e guanyaren-los algunes viles e castells; e fahien príncep adés hu, adés altre. En tant que la filla del darrer príncep, dona Sancha, senyora de Montaragó, pres per marit en aquell temps lo rei de Castella, e portà-li en exovar Montaragó e totes les muntanyes de Jaqua; del qual hac dos fills.

Esdevench-se per havant que la reyna havia gran privadea e amistat honestament ab hun cavaller, e los fills hagueren-ne gran sospita per enveja del cavaller e acusaren-la davant lo rey. E ladonchs, lo rey dix ad aquella que trobàs cavaller que la deffenes, e assignà-li jornada; la qual se escusà que no havia culpa. E lo rey havia hun fill bastart que havia nom Sancho Avarcha, lo qual, vehent que l'ora de la jornada no hi venia degú per deffendre aquella, vench armat al camp dient al rey que ell la deffendria hi combatria per aquella; ^{||179v} lo qual era valent cavaller e molt gosat. E los fills vengueren davant lo rey e la reyna dient que ells falsament la havien acusada e per enveja del cavaller, e axí que no's volien combatre; e lavors lo rey la hac per absoluta. E la dita reyna pregà al rey que li plagués que ella pogués donar Muntaragó e totes les muntanyes al dit don Sancho Avarcha, e que fos rey d'Aragó. E axí fou fet rey d'Aragó, lo qual pres muller e morí sens fills.

[36]

COM FEREN REY EN ARAGÓ PER ELECCIÓ, CONSTRET A FER JUSTÍCIA. ANY .M.LX.

La terra, cavallers e senyors muntiplicats e abigorats, acordaren que fessen rey en Aragó que no fos dels majors ni dels menors cavallers, mas dels mitjans; e que fos ab certs pactes e privilegis, estret a fer justícia e dret a les gents; e si no u fahia, que

totstamps hi hagués hun justícia que li fes tornar les coses a justícia e rahó. E axí en l'any .V. de l'imperi del dit Anrich Terç, ço és, en l'any de Nostre Senyor .M.LX. anys, elegiren e feren rey d'Aragó hun cavaller molt savi e bo que havia nom don Remiro. E aquest regnà .XII. anys e hagué hun fill qui hac nom Sancho. Aquest Remiro hagué moltes batalles ab los serrains e a la final fou mort per aquells en lo camp de Grades.

Sancho, fill de Remiro, fou rey e regnà .XVI. anys. Aquest fou hom molt gran bataller e pres Monçó e asetjà Oscha; e en lo setge fou naffrat mortalment ab una sageta e morí. Aquest lexà tres fills, ço és, Pere, Alfonso e Remiro. Pere regnà .XI. anys. Aquest pres Hoscha dels serrains, e enaprés morí sens fills. Alfonso, frare de aquell, regnà .XX. anys. Aquest fou hom virtuós, e pres Çaragoça, Daroqua e moltes altres viles en Aragó, e morí sens fills.

E lavors⁵⁶² ¶^{180r} romàs lo regne sens rey, car Remiro, lo germà tercer, era monge en lo monestir de Montaragó. E lavors los prelats, barons, ciutats e viles, e tot lo regne trageren lo dit rey Remiro del monestir e donaren-li per muller la filla del comte de Peyteus, de la qual hac una filla qui hac nom Patronil·la. E de continent, lo dit Remiro tornà en lo monestir. E Patronil·la fou nodrida tendrament per la mare en Çaragoça.

[37]

COM ANRICH QUART FO EMPERADOR E MATÀ SON PARE

Enrich Quart fou emperador .XV. anys. Aquest, rebent l'Imperi, pres son pare e posat⁵⁶³ en ligams feu-lo morir. Aquest Enrich vench a Toscana ab gran gent perquè fos en Roma coronat emperador, e tramés sos misatges al papa ab letres renunciant a tota elecció e investidura de bisbes, abats e clergues; e lo dit papa coronà-lo en emperador.

En aquest temps, Rubert Giscart vencé Alexi e Cimari, emperadors de Costantinoble. Aquest Rubert fou hun gran baró de França qui vench en Roma ab gran gent volent ocupar la ciutat, mas repulsat aquell, entrà en lo regne de Pulla, lo qual pres poch a poch. Aquest hagué hun fill qui hac nom Roger, qui fou rey de Cicília; e hac una filla, muller de Contastí emperador, mare de Frederich emperador, qui fou promogut contra Octovià. Aquest Roger hagué hun fill qui hac nom Guillem, qui fou rey de Pulla, lo qual fou gloriós en totes coses, en lo temps del qual lo regne de Pulla floria en riqueses e en delits denant tots los altres regnes.

¶ ⁵⁶² Al marge inferior, el reclam *romàs*.

¶ ⁵⁶³ A l'original repeteix: *e posat*.

Gelasius, de nació de Campanya,⁵⁶⁴ fou papa hun any. Aquest, per temor de Enrich, emperador, se n'anà ab los cardinals en Gayeta. E de aquí, com anàs per mar, vench en França e morí en ¶^{180v} Avinach.⁵⁶⁵

Calistus, de nació de Borgunya, fo papa .V. anys e .X. mesos.

Honorius, de nació de Bolunya,⁵⁶⁶ fou papa .V. anys.

Innocencius, de nació de Roma,⁵⁶⁷ fou papa .XIII. anys e .VII. mesos. Aquest procehí contra Roger, duch de Pulla, ab l'estol de Roma e fugint fou pres per aquell, mas enaprés feren pau.

Celestinus, de nació de Toschana,⁵⁶⁸ fou papa .V. mesos.

Lucius, de Bolunya, fou papa .XI. mesos.

Eugenius, de nació de Pissa, fou papa .VII. anys e .VIII. mesos. En temps d'aquest, a instància, cristians signats de la creu passaren a conquistar la Terra Santa.

[38]

COM LOTARIUS FO EMPERADOR

Lotarius fou emperador .XI. anys. En aquest temps fou molt gran fam quasi per tota Ytàlia. Aquest fet emperador, apparellà gran gent en Ytàlia e ab los bisbes e archabisbes portà ab si papa Ignoscent, foragitant-ne Pere⁵⁶⁹ Leó, qui havia esvahit lo papat; e col·locà poderosament papa Ignocent en la seu de Sant Johan de Letrà. E allí metex, Lotari fou coronat en emperador per lo dit Ignocent. Aquest, après la sua coronació, per zel de Déu e de la Església, vench ab gran gent contra Roger, lo qual se havia ocupat lo regne de Cicília e s'era levat contra lo papa. E entrà poderosament ensemps ab papa Ignoscent en Púlia. E fugint lo dit Roger en Cicília, feren duch de Pulla lo comte Braymon. En aquesta victòria los pisans feren gran hajuda al papa. Aquest Lotari, lo primer any del seu imperi, anant contra los de Boèmia, per tració de alguns dels seus prínceps e cavallers, sofferí gran matança de ses gents. E enaprés, los romans, contra voluntat de Innocent papa, s'esforçaren a renovar lo Senat. En aquest temps fou Ugo de Sent Víctor en París.

¶⁵⁶⁴ Al marge dret: *Papa 144*. ¶⁵⁶⁵ Segons la font, morí a Cluny:

«in Franciam veniens in Cluniacum, ibi mortus est et sepultus»,

WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 435.

¶⁵⁶⁶ Al marge esquerre: *Papa 146*.

¶⁵⁶⁷ Al marge esquerre: *Papa 147*.

¶⁵⁶⁸ Al marge esquerre: *Papa 148*.

¶⁵⁶⁹ A l'original repeteix: *Pere*. Es refereix a Celestí II, antipapa.

COM TERRAGONA E LO COMDAT FOU DONAT A LA ESGLÉSIA

||^{181r} En aquest temps, lo comte de Terragona donà Terragona e tota sa tinència a la Església. E fou aquesta, la causa.

Lo comte de Barchinona tramés per misatger lo comte de Terragona a Roma, al papa. E com aquell se'n fo partit, hun germà bort que tenia lo dit comte enamorà's de ça muller, e fahia taules e molts torneigs per amor de ella. E ella no havia cura d'aquell, en tant que ell lo y dix e lo y feu dir; e aquella no havia cura d'aquell. E estant axí, vench nova que'l comte venia de la misatgeria e lo germà tench-se per perdut. E feu una letra al comte certificant-lo com la comtesa havia fet mal ab hun cavaller e, si no per ell, se'n fora anada ab aquell. E lo comte, rebuda la letra, crehent que son frare li deya veritat, feu una letra en la qual manà als oficials de Terragona que, de continent, sens alguna triga la prenguesen e, que axí com estaria vestida, la lançassen en la mar. E aquells, rebuda la letra, ab gran dolor anaren a la comtesa, la qual trobaren vestida ab les pus belles robes d'aur que tenia, per goig de la venguda del comte, e diguen-li la causa perquè venien; la qual respòs que complisen lo manament de lur senyor. E lavors aquells prengueren la comtesa e meteren-la en una barcha dins mar. E aquella, confiant en Déu e ab la Verge Maria, pres lo mantell e lançà'l en l'aygua e saltà sobre lo mantell, lo qual la sostench axí com si fos barcha e feu sa via tro que la perderen de vista; de la qual cosa, aquells qui eren en la barcha estigueren molt enmaravellats e, ab gran dol, tornaren-se'n a la ciutat.

E la comtesa anà aquell dia tant per mar que arribà en Anglaterra. E dos pescadors que estaven en una barcha, veren-la venir axí, fugiren cuydant-se que fos alguna fantasma. E aquella los cridà e los feu senyal ||^{181v} que no haguessen por. E lavors aquells tornaren e reberen-la en la barcha, e portaren-la en casa de lur mare, que era bona dona e pofembra. E, de continent, la comtesa feu vendre lo seu mantell a la bona dona e feu-li'n comprar lli prim e seda, e obrà coxins e tovalloles e feu-les-li portar a vendre a la cort del rey, a la reyna e donzelles. E la reyna li demanà qui les havia obrades, e aquella li respòs que una dona qui estava en casa sua; e contà-li tota la manera de la sua venguda. E la reyna la pregà molt que la li menàs aquí. E lavors la comtesa vench a la cort de la reyna, e la reyna la pregà que aturàs aquí ab ella, la qual li respòs que li plahia, ab condició que no isqués fora la sua cambra. E axí fou fet e romàs aquí.

Ara tornem al comte. En aquell dia mateix, en la vesprada, lo comte vench en Terragona, e son frare fou fugit. E lo comte trobà tota la gent trista e demanà què era allò, los quals li dixeren lo gran peccat que havia fet en fer matar tal dona santa com era la comtesa. E digueren-li la maravella que li era esdevenguda en la mar; e lavors lo comte plorà agrament. E l'endemà, pres ab si alguns amichs

singulars e anà-sse'n al bosch ab aquells, e aquí donà Terragona e tot lo condat a la Esgleya, e donà tots los diners e joyes que tenia <a> aquells que eren aquí ab ell. E votà denant aquells que jamés no cessaria de anar tro que hagués trobada la comtessa. E, ab gran dol, partí's de aquells e anà cercant la terra gran temps, que jamés no trobà rastre algú. E passant en Anglaterra, esdevench-se que, estant en la plaça, vench lo majordom del rey e dix-li: «Amich, pren aquexa canasta de pex e porta-la al palau». E aquell la pres e, com fou en la cuyna, lo cuyner li dix que aturàs aquí tant com se volgués. E romàs-se aquí <a> ajudà al coch.

E esdevench-se que lo ^{182r} rey de Bretanya tramés misatgers al rey d'Anglaterra, que li donàs lo trahut de .VII. anys ho hagués cavaller que lo deffenés dins hun mes; en altra manera que s'aparellàs a la guerra. De la qual cosa lo rey hac gran desplaer, com no trobàs cavaller algú qui volgués combatre's per ell, en tant que perdé lo menjar. E com lo majordom digués al cuyner lo desplaer que lo senyor rey havia, dix lo comte: «Yo-m combatré per ell». E acostant-se lo terme, que ja no havien a passar sinó .III. dies, dix lo majordom al rey: «Sapiats, senyor, que ab lo vostre cuyner és hun hom que dix que ell se combatria per vós, lo qual me par ben forts e ha bon cors. E axí, senyor, pus no'n trobau altre, prenets aquest que no s'i perdrà res». E lavors lo rey feu-los venir davant e dix-li quin hom era. E aquell li respòs que era hom qui cercava ventura. E lo rey dix-li si's volia combatre per ell, lo qual li respòs que hoc volenterosament. E lavors lo rey li donà les sues robes e aquell se mostrà en sos gests que era gran hom.

E com vench lo dia de la batalla, aquell anà al camp ab totes ses armes, a cavall, en continença de bon cavaller. E aquí fou l'altre cavaller. E combatent-se, lo comte passà la lança per los pits de aquell, que'l derroquà mort del cavall en terra. E lavors lo rey fonch quiti del trahut, e ab gran goig e festa tornaren-se'n al palau a dinar. E com vingué per pendre aigumans, demanaren tovalloles. E la comtessa, passant devant la porta de la cambra del rey per donar les tovalloles, lo comte la vehé e mudà's tot, e ella axí metex. E com foren en taula, lo comte no menjà res, ne axí mateix la comtessa. E com foren levats de taula lo rey pres ha hun depart lo comte e dix-li per què s'era transmudat al pendre de la ayguamans, ^{182v} ne per què no havia menjat al dinar; que, per la honor que li havia feta, que li digués si havia algú en la sua cort que li hagués fet algun desplaer, que ell li'n faria venjança aquella que ell ne volrria. E açò metex dix la reyna a la comtesa. E lavors dix lo comte al rey: «Senyor, jo vaig cercant per lo món gran temps ha una ventura, e és-me de parer que la he vuy vista en la vostra cort, de una dona que yo amava molt». E lavors lo rey entrà-sse'n en la cambra e dix a la reyna quala poria ésser la dona, e la reyna dix-li açò que la comtessa li havia dit. E lavors conegueren que la ventura que lo cavaller cercava era aquí. E lavors lo rey e la reyna affrontaren-los en una e, tantost que's veren, abressaren-se e caygueren esmortits. E com foren retornats, lo comte dix al rey com ell era lo comte de Terragona, e comtà-li tota l'aventura que li era esdeveguda, de què lo rey hac gran plaer com per tant

honrat cavaller era estat deffés del trahut, e com aquell havia trobada la ventura en ça terra. E obtenguda licència del rey e de la reyna de venir aquells en Terragona per mostrar les meravelles que Déu les havia fetes, ab permissions, emperò, que feren al rey que tantost tornarien en Anglaterra. E lavors vengueren en Terragona e totes les gens hagueren-ne gran e inextimable goig e gran alegria. E com hagueren estat aquí hun temps, tornaren en Anglaterra. E après prochs dies, [lo] rey morí sens fills e lexà lo regne al comte de Terragona.

[40]

COM FOU TROBAT L'ORDE DELS TEMPLÉS EN JHERUSALEM

Ladonchs, en temps dels dessus dit Lotari emperador, començà l'orde del Temple, congregat per cavallers en Jerusalem. E foren appellats cavallers del Temple, car en la porta del temple statuyren la seylla (sic) del seu orde.

Enrich emperador, retornant a l'orde de aquells, la investidura dels bisbes e dels altres prelats,⁵⁷⁰ per lo ^{183r} qual hac comtesa ab Pasqual papa, risignà liberalment a Calisto papa; e atorgà per totes les esglésies ésser feta elecció, e per tot lo seu imperi. E instituhí les possecions e regalies de Sent Pere, les quals per discòrdia eren estades toltes e alieanades per la guerra a la Sgleya de Roma. En aquest temps, Calistus papa, per reverència del cors de sent Jacme, lo qual jau en Compostel·la, instituhí que'l bisbe de Compostel·la fos archabisbe, sotsmetent-li tota la província de Manricània (sic).⁵⁷¹

Corrat fou emperador .XVI. anys. En lo .VII. any del qual, Patronil·la, regina d'Aragó, filla de l'abat Remiro, ab asentiment e consell de tots los prelats, barons, ciutats e viles de tot lo regne, fou maridada ab lo ínclit en Ramon Berenguer, comte de Barchinona, en l'any de Nostre Senyor mil cent .XXXVIII. E fou rey d'Aragó, e pres lo nom de rey d'Aragó e les armes de Cathalunya,⁵⁷² e regnà .XXIII. anys, e hagué de aquella tres fills, ço és, Ildifons, Pere e Sancho. E a la final, estant malalt, feu testament en l'any .M.CLXI., en lo qual dexà hereu lo dit Aldifons, fill seu. Enaprès, Patronil·la, ça mare, feu-li donació del regne en ça vida, *nonas junii* en l'any .M.CLXIII. En l'any primer del dit Corrat emperador, hun cavaller qui fonch apellat lo Cit Campeador pres València en l'any .M.CXXXII. anys.

¶⁵⁷⁰ En aquest fragment la còpia perd informació. El fragment fa referència a les disputes entre l'emperador Enric V i el papa Pasqual II entorn el privilegi imperial de nomenar bisbes i càrrecs eclesiàstics. Segons la font: «Henricus vero imperator ad cor rediens, investituram episcoporum et aliorum prelatorum per anulum et baculum, pro qua cum

Paschali papa quam plurimum contenderat», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 469.

¶⁵⁷¹ Segons la font, «Emeritanam provinciam», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 469. ¶⁵⁷² Al marge esquerre: *Com Cathalunya se mesclà en Aragó.*

E en temps d'aquest emperador, ço és, en l'any .M.CXXIX. anys, morí Johan del Temps,⁵⁷³ que havia viscut, .CCCLX. anys del temps de Carles Maynes, del qual era armer. En aquest temps, hun hom apellat mestre Arnau preycà en Roma, menysprehant les riqueses e les sobrefruytats; per lo dit del qual, molts grans hòmens de Roma seguiren aquell, lo qual enaprés vench en oy dels clergues e fonch penjat.⁵⁷⁴ En aquest temps fonch presa Escalona.

Aquest Corrat, signat de la creu per sent Bernat, passà en la Terra Santa ab innumerables gents e ab .CC. naus de Coríngia, de ¶^{183v} Ànglia, e aplegats en Ycònia. E aquí Luys, rey de França, vench ab gran multitud de cavallers passant per Ongria; mas, per engan dels grechs, qui mesclaren calç en la farina, reberen aquí gran detriment e dan. E finalment, venint a la Terra Santa haueren moltes batalles contra los serraïns, e tornaren-se'n en lur terra. E Conrat, com fonch tornat, morí. En aquest temps fou Ricart de Sent Víctor.

Anastasius, de nació de Roma,⁵⁷⁵ fou papa hun anys e .IIII. mesos.

Adrianus, de nació de Ànglia,⁵⁷⁶ fo papa .IIII. anys e .IX. mesos. Aquest excomunicà Guillem, rey de Cicília, axí com a rebel·le a si. Enaprés, vench a sa hobeidència e absolgué-lo.

Alexandre, de nació de Toscana,⁵⁷⁷ fo papa .XXI. anys .XI. mesos. Aquest vencé .IIII. cismas, ço és, Octovià, qui fo apellat Víctor; a Guido, qui fou apellat Pasqual; e Johan, qui fou apellat Calixtus; e Laudo, qui fo apellat Ignocent; los quals tots foren excomiatats per lo papa, e moriren a mala mort. Aquest Alexandre revocà Frederich emperador a concòrdia de la Esgleya, lo qual mantenia e deffenia tots aquells sobredits cismàtics invasors del papa. En aquest temps foren grans terratrèmols per molts lochs, en axí que la ciutat de Antiocha e Trípol caygueren, e Domàs e moltes altres ciutats foren esfrondades e moriren-hi més de .XV^M. hòmens. E en Cicília, retornant la mar atrás, moriren .V^M. hòmens offegats.

Lucius, de nació de Toscana,⁵⁷⁸ fou papa .IIII. anys e .II. mesos.

Urbanus, de nació de Lombardia,⁵⁷⁹ fou papa .IIII. anys e .X. mesos. En temps d'aquest fou presa Jerusalem per los serraïns; lo qual, com ho hagué hoyt, per gran dolor morí.

Gregorius, de nació de Benavent,⁵⁸⁰ fou papa hun mes.

Clemens, de nació de Roma,⁵⁸¹ fou papa .III. anys.

Celestinus, de nació de Roma,⁵⁸² fou papa .VI. anys .VIII. mesos. Aquest, en lo segon dia del seu pontificat, coronà Enrich emperador.

¶⁵⁷³ Martí de Troppau es refereix a «Iohannes Temporibus, qui annis 361 vixerat a tempore Karoli Magni, cuius armiger fuerat, est defunctus», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 469.

¶⁵⁷⁴ Al marge dret: *Nota. De prèya de [mestre*

Arnau], qui fonch penjat]. ¶⁵⁷⁵ Al marge esquerre: *Papa 151.*

¶⁵⁷⁶ Al marge esquerre: *Papa 152.*

¶⁵⁷⁷ Al marge esquerre: *Papa 153.*

¶⁵⁷⁸ Al marge dret: *Papa 154.*

¶⁵⁷⁹ Al marge dret: *Papa 155.*

¶⁵⁸⁰ Al marge dret: *Papa 156.*

¶⁵⁸¹ Al marge dret: *Papa 157.*

¶⁵⁸² Al marge dret: *Papa 158.*

Innocent,⁵⁸³ ¶^{184r} de nació de Campanya, fou papa .XVIII. anys .III. mesos. Aquest fou molt sant hom, e componé les decretals, feu sermons e lo *Libre de la condició e misèria de natura humana*, e feu moltes altres coses glorioses. Aquest coronà Othó e après lo deposà per ço com no li servà la fidelitat. En aquest temps fou pres Constantinoble per los francesos. En aquest temps, Machominus,⁵⁸⁴ duch dels serrains, venint ab innumerable gent contra Spanya, tornà-sse'n confús a la sua terra. Aquest, en lo .XVI. any del seu pontificat, celebrà concili en la església de Sent Pere de Roma per lo subcidi de la Terra Santa, en la qual fou la suma dels patriarques, archabisbes, bisbes, e prelats en .M.CCCXV.⁵⁸⁵ Enaprés, com anàs per bon stament de la Església per fer pau entre los pisans e genovesos e lombarts, morí en Pavia.

[41]

COM FREDERIC⁵⁸⁶ FONCH EMPERADOR, LO PRIMER, .XXXVII.

Federich Primer fou emperador .XXXVII. anys, e aquest fou molt larch e bo, e cortés e gloriós en totes coses. Aquest venint vers la ciutat Tiburtina⁵⁸⁷ e destrouí Spoleto. En aquest temps, lo rey de Làpia pres la ciutat Hedisa, en la qual, en lo temps de Jesucrist, estava lo rey Abagar. E lavors los francesos allí presos matà'n molts, e matà'n e apresonà a servitut los altres. E feu degollar lo archabisbe de la ciutat ab tot lo clero per ço com no volgueren renegar Jesucrist. En aquest temps se scurí lo sol per una ora. Federich destrouí la ciutat de Milà e derroquà los murs tro als fonaments, e fò gran fam. En aquest temps fonch presa Jerusalem per lo soldà de Babilònia.

Aquest Federich, com vingués a Roma per la coronació e fos coronat per Adrià papa pacíficament e ab gran goig en la esgleya de Sant Pere, e acabades ¶^{184v} totes les coses que's pertanyien a fer e se n'isqués de la església, los romans, ab una armada perseguint la companya de aquell, cruelment los perseguiren tro a la

¶⁵⁸³ Al marge dret: *Papa 159*. ¶⁵⁸⁴ Al *Chronicon*: «Macominus Sarracenorum», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 438. Es refereix a Muhammad al-Nasir, el cabdill musulmà derrotat a Las Navas de Tolosa (1212). Les cròniques medievals sovint confonen el seu nom amb el seu títol *al-Amir al-Mu'minin* (emir o comanador dels creients), nom que s'adaptà al català com a *Miramamolí* o *Miramolí*, forma que emprà més endavant el compilador de la crònica, Martín ALVIRA, «La imagen del Miramamolín al Nasir (1199-1213) en las fuentes cristianas

del siglo XIII», *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2 (1996), pp. 1003-1028 (p. 1006). ¶⁵⁸⁵ En realitat diu: .CCCXV. Corregim segons la font, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 438. ¶⁵⁸⁶ En realitat diu: *Anrich*. Es refereix a Frederic I Barba-roja (1152-1190). ¶⁵⁸⁷ En aquest fragment s'ha perdut informació. Segons Martí de Toppau: «Hoc tempore veniens apud Tyburtinum, precepit ut Tyburtina civitas reedificaretur; et rediens primo anno Spoletum destruxit», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., pp. 469-470.

posada de l'emperador; mas, reforçant la clamor dels alamanys e ajustats aquells, repel·liren cruelment als romans, matant e cativant-ne molts. E, a grans pregàries del papa, foren restituïts los catius.

Aquest Federich, après la mort de Adrià, fou fet molt malvat contra Alexandre, papa e, en perjudici de aquell, acostant-se a quatre cismàtics successivament ajustats en gran multitud de gents, en special del rey de Boèmia e de Dàcia, e passant per Borgunya, vengué contra lo rey de França, al qual era fugit, e corregué lo dit papa Alexandre. Mas lo rey d'Anglaterra fahent hajuda al rey de França, aquell no pogué res fer.

En aquest temps fou l'abat Juhachim⁵⁸⁸ en Calàbria, lo qual feu mots libres sobre Geremies e lo Ypochalipsi (sic). Aquest dix al rey, volent passar en la Terra Santa, que poch hi profitarien, car encara no era vengut lo temps.

En temps d'aquest Federich, Rogolfus, archabisbe de Colònia, los cossos dels .III. reys magos portats de Pèrsida per lo emperador en Contestinoble,⁵⁸⁹ e enaprès transportats en Milà, traslladà en Colònia.⁵⁹⁰

En aquet temps, sant Thomàs, archabisbe de Canterberi, fou mort en la sua església; lo qual, resplandint per miracles, fou canonitzat per papa Alexandre.⁵⁹¹

En aquest temps fonch Petrus Canonistor, lo qual componé la *Ystòria* de ambduy los testaments que és dita *Escolàstica*.⁵⁹²

En aquest temps, Enrich, rey de Anglaterra, per la mort de sant Thomàs, tramés misatgers a papa Alexandre; los quals, jurants en ànima sua, escusasen aquell de la dita mort de sent Thomàs. E lo papa, rebuts los misatgers en Thoscana e aquells hoyts, tramés dos cardenals en les parts de ¶^{185r} Gàl·lia, per investigar la ignorància del dit rey; denant los quals, lo rey jurà que no era en res culpable per ço com, per ocasió de la turbació que havia devers aquell, era estat mort. Per ço, de continent tramés .CC. cavallers ultramar, e ell estech allí per hun any senyalant-se de la creu, prometent passar dins tres anys.

A la final, aquest Federich, après moltes persecucions que hac fetes Alexandre papa, tement-se que no fos punit per Déu per rebel·lió dels lombarts feta contra ell e per la prosperitat de Alexandre, tramés sos solemnes misatgers treballant que fos reconciliat al papa. E puy fou reconciliat ab los venecians, per esmena, pres lo senyal de la creu anant a deslliurar la terra sancta de Jerusalem ab gran multitud de gents. E com fos en Ermènia, en un riu poch fon ofegat, e son fill, qui

¶⁵⁸⁸ Al marge esquerre: *Abat Joachim*. ¶⁵⁸⁹ Es tracta d'un error en la traducció. Segons el *Chronicon*: «De Perside olim Constantinopolim ab imperatore translata et inde a sancto Storgio Mediolanum miraculose transvecta, Mediolano ab eodem Frederico destructa, transportavit Coloniā», WEILAND, «Martini

Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 470. ¶⁵⁹⁰ Al marge dret: *Dels .III. reys d'Orient*. ¶⁵⁹¹ A partir d'aquest punt comença el material que ens ha pervingut de la còpia fragmentària continguda a l'ACV, ms. 400. ¶⁵⁹² Al marge dret: *Petrus Canonistor*.

anava ab ell, pres lo cors e portà-lo a Tir, e aquí fou soterrat. E moriren quasi tots los nobles hòmens qui en aquell temps matex eren passats ab Felip, rey de França, e ab Ricart, rey d'Anglaterra.

En temps d'aquest Federich a .XXIII. anys del seu imperi, Aldifons, rey d'Aragó,⁵⁹³ fill del comte de Barchinona e dona Patronil·la, començà a regnar, e regnà .XXXV. anys. Aquest pres per muller la filla de l'emperador d'Espanya, apellada dona Sanxa, de la qual hagué tres fills, ço és, Pere, Alfons e Ferrando. Aquest Alfons pres Tortosa de serrains en l'any .M.CLXXXVIII. Aquest se hagué varonívolment, e enaprés pres Leyda e Fraga.⁵⁹⁴

[42]

COM ENRICH QUINT FOU EMPERADOR .XIII. ANYS

Enrich quint fou emperador .XIII. anys. Aquest se hagué baronívolment en totes coses e regí bé la cosa pública, en pau e en justícia.

Enrich VI⁵⁹⁵ fou emperador .VIII. anys. Aquest fou coronat per papa [Ce]lestí, e entrà en Apulla ab gran gent. E, liurat a ^{185v} aquell, lo regne de Toscana fou destruït per los romans. En aquest temps lo sol fou scurit de tèrcia tro ora nona.⁵⁹⁶ E en lo primer any après la coronació, pres lo regne de Cicília e tota la terra tro a Nàpols. Per tres mesos asetjà a Nàpols, en lo qual seti se mes tanta malaltia que molts hi moriren, en axí que lo emperador, malalt, se'n tornà ab poch. Aquest pres Constantina, filla del rey de Cicília. E en lo .IIII. any del seu imperi subjugà tota Pulla, e allí flagel·là molts rebel·les per diverses penes. E a la per fi, lo dit Enrich, lo qual contra religió en lo regne de Cicília havia turmentats archabisbes, e era estat e s'havia hagut tiranament contra la Església romana, tostemp fo excomunicat per papa Ignocent, ell e tots los seus successors; e acostà's a Othó, duch de Saxona baronívolment, e coronà aquell rey d'Alamania. E en l'any de .M.CC. fou presa Constantinoble per los francesos e los venecians, e constituïren Baldoví, comte de Flandes, en emperador de Constantinoble.

En l'any primer d'aquest Anrich començà a regnar en Aragó en Pere, fill del rey Aldiffons,⁵⁹⁷ e regnà .XVI. anys. Aquest pres per muller dona Maria, filla del magnífic en Guillem, senyor de Monpeyller, la qual hagué hun fill que hac

¶⁵⁹³ Al marge dret: *Rey d'Aragó*. ¶⁵⁹⁴ Al marge dret: *Com fou presa Tortosa e Leyda*. ¶⁵⁹⁵ Després de Frederic I Barba-roja (1152-1190), el *Chronicon* prosegueix amb l'emperador Enric VI (1190-1197), per bé que l'anomena Enric V, WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 470.

La mateixa numeració seguia la crònica fins ací, perquè Martí de Toppau no considera emperador Enric I. En aquest punt, però, la crònica desdobra per error la biografia d'Enric VI en dos personatges diferents, Enric V i Enric VI.

¶⁵⁹⁶ Al marge esquerre: *Eclipsi de sol tres ores*.

¶⁵⁹⁷ Al marge dret: *Rey d'Aragó*.

nom Jacme. Aquest Pere fou molt animós e ardit e gran bataller. E·sdevench-se en temps d'aquest, que lo rey de Castella, n'Alfonso, e don Sancho, rey de Navarra, e lo dit en Pere, rey d'Aragó, hagueren batalla ab Miramolí, rey de Àffrica, en lo camp de Úbeda. E fou donada la davantera al dit rey en Pere, lo qual feu obrir camp per un bosch qui exia en les espatlles dels moros. E començada la batalla, isqueren los que eren en lo aguayt e feriren en les espatlles de aquells, e foren vençuts e desbaratats los moros en l'any .M.CCXII.

Aquest Pere hac guerra ab lo comte de muntfort e ab altres barons a si sots-mesos en ¶^{186r} la dita baronia, e assetjà'ls en lo castell de morell. e no volent-los pendre a mercé, per ço com perien ja de fam, isqueren hora captada del castell a cavall, e lo brogit se moch en la host del rey, e tothom corregué a ensellar los cavalls. E lo rey cavalcà en hun cavall qui estava encellat a la porta de la sua tenda; no esperant negú, ell los perseguí hi·ls anà detràs tot sols. E aquells, com foren molt luny, veren venir lo rey tot sols, aturaren-se, e lo rey ferí en aquells e matà'n tres. E a la darrera morí aquí lo rey.

En l'any .M.CCII. anys <e> començà la senyoria dels Tartres, car mataren lo rey de la Índia, apellat David. E après procehiren a capció de les altres terres, e lo cap de aquest fou apellat Gran Cam.

Enaprès que·ls cavallers del dit rey en Pere foren a cavall, anaren detràs lo rey e trobaren-lo mort. E faent gran dol, prengueren lo cors e tornaren-se'n; e lo comte de Muntfort se'n passà en Nàpols.

En l'any de Nostre Senyor .M.CCVIII.⁵⁹⁸ començà l'orde [dels frares predicadors, e en l'any següent començà l'ordre]⁵⁹⁹ dels frares menors.

Honorius, de nació de Roma,⁶⁰⁰ fou papa .X. anys. Aquest constituí Pere Altisiodoro en emperador de Constinoble e·l coronà. Aquest, lo primer any, confirmà l'orde dels frares preycadors e dels frares menors. Aquest coronà Federich lo Segon, qui era rey de Cicília, en emperador en la església de Sent Pere. En aquest temps los cristians prengueren Damiata, mas emperò, los serraïns, per cars fortunat,⁶⁰¹ la recobraren. Aquest Honorius papa anatamatitzà e vedà Federich emperador axí com a rebel·le a si e a la Església romana adversari, e absolvé los barons de la fidelitat que li eren tenguts.

Gregori, de nació de Campanya,⁶⁰² fou papa .XIII. anys. Aquest canonitzà santa Elisabet⁶⁰³ e confirmà la sentència que Honori papa havia donada contra Federich. Aquest Gregori, com fos assetjat per lo emperador en Roma, lo qual se havia ¶^{186v} ja ocupada la major partida del patrimoni de la Església, e veent los romans ésser corruptuts per peccúnia, pres los caps dels apòstols fahent prosessó de Sent

¶⁵⁹⁸ Al marge dret: *Començà l'orde de preycadors e dels frares menors.* ¶⁵⁹⁹ Recuperem la informació entre claudàtors a partir de l'ACV, ms. 400, f. 2r.

¶⁶⁰⁰ Al marge dret: *Papa 160.* ¶⁶⁰¹ A l'ACV, ms. 400, f. 2v: *per cas fortuít.* ¶⁶⁰² Al marge dret: *Papa 161.* ¶⁶⁰³ Al marge dret: *Santa Elisabet.*

Johan de Letrà tro a la església de Sent Pere. Axí revocà los coratges dels romans,⁶⁰⁴ que quasi tots <foren>⁶⁰⁵ senyalats de creu contra lo emperador; la qual cosa hoynt lo emperador, qui estava ja per entrar en la ciutat, hagué temor e anà-sse'n.

Celestinus, de nació de Milà,⁶⁰⁶ fou papa .XVII. dies.

Innocencius, de nació de Gènova,⁶⁰⁷ fou papa .XI. anys e .VI. mesos.⁶⁰⁸ Aquest, ab hajuda dels genovesos, vench per mar en Gàl·lia. E celebrat concili en Leó, condempnà Othó emperador, qui fo après rebel·le e enemich de la Església, privant-lo de l'Imperi. Aquest Innocent canonitzà sent Pere Màrtir, de l'orde dels preycadors.⁶⁰⁹

Othó, duch de Saxona, fou coronat per papa Ignocscnt en la esgleya de Sent Pere, e no li són atribuyts los anys per los malificis seus. [Aquest], presa la corona, de continent pugnà contra·ls romans, e [entrà]⁶¹⁰ contra voluntat del papa al lo regne de Pulla, e pres aquell e tolgué-lo a Federich, rey de Cicília, per la qual cosa lo papa excomunicà aquell en lo quart any del seu imperi. E los prínceps elegiren Federich en emperador, lo qual, venint a Roma ab gran navili, fo rebut per lo papa e per lo poble molt honradament. E venint en Alamanya contra Othó, combaté's maravellosament ab aquell e vencé'l.

En aquest temps començà a regnar lo bon rey en Jacme, rey d'Aragó, e regnà .LXIII. anys.⁶¹¹ Aquest fou molt fort e gran bataller, molt savi e molt prosperat. Aquest pres per muller la filla del rey de Castella, que hac nom Elionor, de la qual hagué hun fill que hac nom Alfons, lo qual morí en vida del pare. E après, morta la reyna, pres per muller la filla del rey d'Ongria, de la qual hagué dos fills, ço és, Pere e Alfonso; lo qual Alfonso no visqué ^{187r} molt, que morí en vida del pare. Axí metex, hac tres filles, ço és, Violant, muller del rey de Castella; Elisabet, muller del rey Felip de França; e Costança, muller del duch d'Ostalrich. Aquest Jacme, estant en hedat de .XVII. anys, ço és, en l'any .M.CCXXX., passà ab gran navili e molta gent d'armes en Malorcha, e pres aquella de poder de serrains. E fornida e posada aquella en bona defenció, tornà-sse'n en Barchinona. Enaprès, en l'any .M.CCXXXVIII., vengué a València, e hagudes grans batalles ab los serrains, baronívolment pres València.⁶¹² E après .X. anys, pres Xàtiva e Muntesa, e tot lo regne de València, feta gran matança de moros. E açò fet, com lo rey en Jacme fos

¶ ⁶⁰⁴ En realitat diu: *hòmens*. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 2v, i la font del passatge: «animos Romanorum sic revocavit», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 439. ¶ ⁶⁰⁵ Completament segons la lliçó de l'ACV, ms. 400, f. 4v: *que quax tots foren senyalats de creu contra lo emperador*. ¶ ⁶⁰⁶ Al marge esquerre: *Papa 162*. ¶ ⁶⁰⁷ Al marge esquerre: *Papa 163*. ¶ ⁶⁰⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 2v: *.VI. anys e .VI. mesos*. Desestimem

la dada del manuscrit de la catedral a partir de la font del fragment: «sedit annis 11, mensibus 6», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 439.

¶ ⁶⁰⁹ Al marge esquerre: *Sent Pere Màrtir*. ¶ ⁶¹⁰ A l'ACV, ms. 400, f. 2v: *Aquest, presa la corona, de continent pugnà contra·ls romans, e entrà contra voluntat del papa en lo regne d'Apúlia*. ¶ ⁶¹¹ Al marge dret: *Regnà lo rey don Jacme*. ¶ ⁶¹² Al marge esquerre: *Com pres València*.

tudor del fill del rey de Castella, qui era xich encara, anà a Múrcia e pres aquella, après moltes batalles, de poder dels serrains. E pres Alacant, Elig e Oriola, e moltes altres viles. Enaprés, lo rey de Castella, fet hom per a regir son regne, feu qüestió al dit rey en Jacme del regne de Múrcia, dient que era de la sua conquesta. E entrevinents los legats del papa, fou judicat que, per les messions que'l rey en Jacme havia fetes en la conquesta, que li fos donat tot ço que és dintre lo regne de València, ço és, Alacant, Elch, Oriola, Guardamar, la vall de Elda, Ayora, ab tots lurs tèrmens.

E esdevench-se en aquell temps que Uzmén, capità del rey de Granada, vench ab gran cavalleria de serrains a Biar. E lo rey en Jacme e lo gran cavaller l'infant en Pere, son fill, vingueren ab gran gent contra aquell. E en lo camp de Biar agueren batalla e foren vençuts los serrains e feta gran matança de aquells. E los qui romangueren de aquells fugiren-se'n en lur terra. E lavors lo rey en Jacme, tornant-se per Xàtiva, vench Algezira e aquí fonch malalt, e portaren-lo en València en una litera, e morí aquí.⁶¹³

[43]

COM FEDERICH FOU EMPERADOR

¶^{187v} Federich fou emperador .XXXIII. anys. Aquest fou coronat per papa Honori en la basílica de Sent Pere de Roma. Aquest, de infantea, fou nodrit per la església axí com per mare, e al vestigi de l'Imperi, promogut dampnant Othó. Lo qual Federich enaprés no favorejà la església axí com a mare, mas axí com a madastre; per la qual cosa Honori, que l'havia coronat, anatamatitzà aquell axí com a rebel·le a si e adversari de la Església romana, e absolvé tots los barons de la sua fidelitat. Aquest, hun seu fill appellat Enrich, rey d'Alamania, acusat a si de rebellió, pres; e portant-lo en Pulla, mes-lo en lo càrcer e, per la gran calor del càrcer, fou offegat. Aquest, ça enrere⁶¹⁴ durant la sentència, fou signat de la creu e passà en ultramar, lexant major desolació que consolació a la Terra Santa. E puix que fou depositat ab sentència per Ignoscent papa de l'Imperi, com, entre les altres ciutats de Lombardia hagués Parma en gran hoy e ab gran poder asetjàs aquella, lejament fou vençut per lo legat del papa e per los de Parma. E, tonant en Pulla, fonch comprés de gran malaltia e morí vedat e anatamatitzat sens sagraments e penitència. Aquest Federich hagué hun fill natural appellat Manfré, lo qual se occupà tota la sua terra après mort d'aquell.

¶⁶¹³ Al marge dret: *Com morí lo rey en Jacme.*

¶⁶¹⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 3v: *Aquest Calmere.*

En temps de Federich, ço és, en l'any .M.CCXXX., los tartres, occupades a si les parts orientals, entraren en Ungria e en Pol-lònia. He haguda gran batalla campal e mort lo germà del rey d'Ungria, degostaren tota aquella terra. E per havant, en l'any .M.CCXLVIII., Luys, rey de França, senyalat ab la creu, ab multitud dels francessos passà ultramar e hagué alegre entrament e mala fi e eximent. Car, pres Damiata e, a poch temps, per lo soldà fou pres e perduts tots los seus. E après, volent Déus, fonch deslliurat per gran rescat.⁶¹⁵ En aquest temps morí lo comte de Tholosa, en Ramon Berenguer. ¶^{188r}

Alexandre, de nació de Campanya,⁶¹⁶ fou papa .VII. anys. Aquest canonitzà santa Clara, de l'orde de les menoretas.⁶¹⁷ En temps d'aquest papa, Manfré, fill de Federich, pres hi s'ocupà la senyoria del regne de Sicília e de Nàpols, Calàbria e de Pulla, e hagué tots los tresors del dit emperador. E axí obtingué lo regne tro a tant que Carles, duch d'Enjou, apellat per Urbà Quart e venint sots Climent Quart, aquell privà de la vida e del regne.

Urbà, de nació de Gàl·lia,⁶¹⁸ fou papa tres anys e tres mesos. Aquest donà lo regne de Sicília e de Nàpols e tot ço que posseïa Mamfré⁶¹⁹ a Carles, duch d'Enjou, que ho recobràs.

Clement, de nació de Prohença,⁶²⁰ fo papa .III. anys, .IX. mesos. Aquest, primerament havent muller e fills, fou famós advocat e conseller del rey de França. E, morta la muller, per la sua vida e sciència lohable, fou fet primer, bisbe del Puig, e après, archabisbe de Narbona, e après, bisbe de Sabina. Mas enaprès, com fos en Anglaterra per papa Urbà per refermació de pau, morí lo papa; e fou per los cardenals elet en papa.

En lo primer any d'aquest, Carles, duch d'Anjou, germà de Phelip rey de França, qui ça enrere era estat appellat per Urbà papa per recobrar lo regne de Sicília de Mamfré, detenedor d'aquell, vench ab gran navili a Roma e aquí fou coronat en rey de Sicília per lo dit Climent papa. E Carles entrant en Epulla, Mamfré li parà batalla en lo camp de Benavent; e combatent-se fortament, per malvestat dels comtes qui eren ab aquell, Mamfré fonch vençut e mort e privat del regne.

En aquest temps, Clement papa defféu l'orde de la cavalleria del temple en favor del rey de França, lo qual havia durat .CXX. anys.⁶²¹

E mort Mamfré, los prínceps d'Alamanya elegidors divisiren-se en dos, car los uns volien Enrich, fill del rey de Castella, e altres volien ¶^{188v} Ricart, comte de Corímbria, que fos emperador. Lo qual cisma durà per algun temps, e a la final Ricart fou emperador.

¶⁶¹⁵ Al marge inferior: *Com lo rey de França fonch pres.* ¶⁶¹⁶ Al marge superior: *Papa 164.* ¶⁶¹⁷ Al marge esquerre: *De sancta Clara.* ¶⁶¹⁸ Al marge

esquerre: *Papa 165.* ¶⁶¹⁹ ACV, ms. 400: *Manfré.* ¶⁶²⁰ Al marge esquerre: *Papa 166.* ¶⁶²¹ Al marge dret: *Ací fonch deffet l'orde dels Templés.*

E Coraldí, nebot de l'emperador Federich, ab Enrich, fill del rey de Castella,⁶²² e Johan e Guillem de Gaytano, germans del cardenal d'Òstia, e ab molts altres comtes e barons d'Alamania, vench en Apulla ajustats ab si los lombarts e toscans. E'n lo .III. any d'aquest Climent papa, menysprehant la excomunicació del papa, levant-se contra la Església e contra lo dit Carles, parà fort dura batalla. E Carles, tement tan [fort dura batalla e de]⁶²³ gran multitut de cavallers, posà secretament .D. cavallers detràs hun puig que havia prop del camp, e après que la dura batalla campal fonch vençuda, la gent de Carles, dementres que la gent de Coraldí colia la desferra⁶²⁴ del camp e plegaven la roba dels enemichs, isqueren los qui estaven detràs lo munt e feriren en aquells, los quals estaven scampats, e foren tots vençuts e destrossats. E Coraldí escapà ab .V. barons e vench en hun loch. E lo alcaide del castell conech que devien ésser grans senyors, convidà'ls a dormir al castell. E com foren aquí tramés-ho a dir a Carles, lo qual los se feu venir davant e, après .XL. dies, feu-los degollar en la plaça de Nàpols, exceptat Enrich, fill del rey de Castella.

[44]

COM RICART FOU EMPERADOR

Ricart, desús dit, fou emperador .XVII. anys. Aquest amà la Esgleya e jamés no ocupà ni pres res del patrimoni de aquella.

En l'any .M.CCLXII., Phelip, rey de França, Carles, rey de Nàpols, lo rey de Navarra e lo rey d'Anglaterra, lo comte d'Artés, lo comte de Bretanya e de Saxònia, lo comte de les Marches, lo comte de Nimes, molts altres barons e cavallers signats ab la creu, proposants passar en la Terra Santa, per fortuna vengueren en terra al port de Túniç fora. ¶^{189r} E lo rey de Túniç foragità'ls del port per força e reculliren-se en les naus; e vengueren a Tràpena de Sicília e romperen aquí .LXX. naus, e perdut ço que era dins aquelles e morts .X^M. hòmens. E en la retornada morí la muller del rey Phelip de França, filla del rey en Jacme d'Aragó, e lo rey de Navarra morí en Tràpena, e lo rey d'Anglaterra morí en lo camí. E lo comte de Peyteus e sa muller e molts altres e ab treball e gran affany tornaren en lur terra.

¶ ⁶²² Segons el *Chronicon*: «senatore Urbis, Henrico fratre regis Castelle», WEILAND, «Martini Oppaviensis Chronicon pontificum et imperatorum»..., p. 440. ¶ ⁶²³ La construc-

ció «fort dura batalla e de», afegida a l'interlineat de l'ACV, ms. 400, f. 4r. ¶ ⁶²⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 4r: *los cavallers de Coraldí recollien les despulles*.

DEL REY EN PERE D'ARAGÓ

Pere, fill del rey en Jacme d'Aragó, regnà .VIII. anys e començà a regnar en l'any .M.CCLXXVI. Aquest pres per muller la filla del rey Mamfré de Cicília, de la qual hagué tres fills, ço és, Alfons, Jaume, e Federich. Aquest Pere fon magnànim, coratgós e molt fort e bel·licós, e gran cavaller; e feu moltes batalles ja en vida de son pare contra los moros e en tant que no era nengú que esperàs lo seu colp d'es-pasa o de lança que no morís.

Aquest, espurgat lo regne dels moros que y eren, passà ab gran navili en Barberia en l'any .M.CCLXXXI. en ajuda del rey de Bona, prometent-li donar la sua ciutat e fer-se cristià. E prenent port en lo Coll de Barberia, fou certificat de la mort del rey de Bona; e romàs aquí e pres lo Coll per força d'armes. E feu moltes batalles ab los moros que y vengueren de moltes parts, vencent aquells, de què estaven molt espahordits e'l temien molt. Esdevench-se que, ell estant en la dita vila d'Alcoyll, los cicilians mataren tots los francesos qui eren aquí asoldadats per Carles per les injúries que tots dies los fahien.⁶²⁵

E lavors vengueren dues galeres de Cicília de part de tot lo regne supplicant lo rey que vingués en ajuda de aquells, axí com <a> aquell pertanyia ||^{189v} lo regne per rahó de la muller, qui era filla del rey Manfré de Cicília, e que'ls vengués <a> deffendre contra Carles. E lo dit rey en Pere, hoyts aquells e rebuts grans tresors dels moros per la vila que'ls lexà, passà-se'n en Cicília e pres port en Tràpena. E venint a Cathània, aquí acaçà la gent de Carles, lo qual no y gosà venir, ans se n'isqué de Cicília e pasà-se'n en Calàbria.

E lavors lo rey pres la senyoria de tot lo regne. E Carles, vehent l'animositat e gran ardiment del dit rey en Pere, per ço que no se'n tornàs de Calàbria ab vergonya, tramés-li misatges dient-li ell ésser malament entrat en lo regne de Cicília, sens desafiaments, e que ell lo y deffendria en camp e's combatria ab ell personalment. Als quals aquell respòs ell ésser vengut en lo dit regne a postulació e requesta dels cicilians en deffenció del dit regne, del qual ell era rey e senyor. E si lo dit Carles diu ell ésser malament en lo dit regne, ment-ne falsament; e que era aparellat de deffendre-lo-y en camp. E concordats quiscuns del camp de Bordeu, Carles se'n tornà en França. E lo rey en Pere lexà⁶²⁶ la muller e Jacme e Federich, fills seus, ab en Roger de Lòria, almiral seu, vengué-se'n en Cathalunya e aquí endreçà sos fets.

Donchs tornat lo rey en Pere en Cathalunya, de continent tramés lo noble en Berenguer de Cruylles, axí com a procurador seu, al senescal de Bordeu per

¶⁶²⁵ Al marge dret: *Nota. De la mort dels francesos.*

¶⁶²⁶ A l'ACV, ms. 400, f. 5v: *lexats.*

intimar e dir ad aquell si era bastant a tenir lo camp en segur; lo qual li respòs que no s'i tenia per bastant per ço com lo rey Phelip de França e lo dit Carles eren allí ab gran multitut de cavalleria, e tenien la posada prop del camp. De les quals coses, lo dit procurador requés carta pública, la qual tantost tramés al dit rey en Pere.

E lavors lo dit rey, secretament ab hàbit desimulat, en companyia d'en ^{¶190r} Guillem de la Figuera, qui portava sovent a vendre cavalls en França, vench a Bordeu. E hagut parlament en secret ab lo dit senescal, entrà secretament en lo camp e correch lo cavall tres veus per lo camp lo dia assignat, e isqueren de continent e mes-se en camí ensemps ab lo dit senescal. E com foren anats per spay de una letgua, lo rey en Pere se descobrí davant e dix com ell fos estat en lo camp lo dia assignat segons tots havien vist. E la batalla no fos romasa per ell si'l camp fos assegurat ni li fos exit, per tal que'n requeria carta pública. E l'escrivà qui era aquí li rebé çà requesta. E fet açò, lo rey, molt cuytadament prenent los cavallers freschs que havia lexats en cert lochs, tornà-sse'n en Cathalunya. E lo senescal tornà-se'n⁶²⁷ e anà als dessús dits reys dient com lo rey en Pere de Aragó era vuy estat en lo camp e havia corregut tres voltes lo cavall per lo camp; los quals, oynt açò, foren molt marvellats e trameteren cavallers derrere aquell, e no'l trobaren.

E lavors Carles, vehent-se axí escarnit, tornà-sse'n en Nàpols. E lo noble en Roger de Lòria, sabent que Carles era vengut, vench ab gran navili davant Nàpols. E Rubert, príncep de la Morea, primogènit de Carles, ab grans⁶²⁸ barons e grans navilis vench-li a l'encontre. E haguda aspra e dura batalla en la mar, fou vensut Rubert e morta molta gent sua; e ell fou pres e portat en Cathalunya. Enaprés, per rahenes de aquell, vench Luys, frare seu,⁶²⁹ e fonch posat en lo castell de Ciurana. E ladonchs, Rubert se'n tornà en Nàpols. Enaprés, lo dit Roger vench davant Massella e pres .VI. galeres, en les quals havia .VI. comtes, entre'ls quals hi era lo comte de Monfort; lo qual era estat en la mort del rey en Pere en Muret,⁶³⁰ e tramés-lo a rey en Cathalunya. ^{¶190v} E lo rey, fahent-li menjar la sua carn mateixa que li tallaven de les cuxes, feu-lo morir axí penant.

E lo dessús papa Climent, en favor del rey Carles, donà sentència de exco-municació contra lo rey en Pere e la sua terra, e donà la crohada contra aquell; per la qual cosa, Martí, papa⁶³¹ qui fou après d'aquell, retificant la dita sentència, donà-li e feu-li hajuda, e privà lo rey en Pere de nom de rey e feu rey d'Aragó Carlot, fill del rey Phelip de França, de altra muller.

E lavors vench lo dit Phelip e Carlot ab gran multitut de cavalleria e hun cardenal ab .VI.^M. de cavall e molt navili, e entraren en Cathalunya donant-los entrada lo rey de Malorqua per la sua terra. E assetjaren Gerona, en lo qual setge

¶ ⁶²⁷ En realitat diu: *tornat-se'n*. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 6r. ¶ ⁶²⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 6r: *molts barons*. ¶ ⁶²⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 6r: *frare de aquel*. ¶ ⁶³⁰ En realitat diu: *More-*

lla. A l'ACV, ms. 400, f. 6r: *Morell*. Es refereix, però, a Simó de Montfort, vencedor de la batalla de Muret (1213). ¶ ⁶³¹ Al marge esquerre: *Papa 167*.

hagueren grans batalles. E ladonchs, lo rey en Pere tramés en Cicília a'n Roger de Lòria que vengués; lo qual, vengut e hajustat ab si lo navili de Barchinona,⁶³² pres e destrouí e descipà lo navili del rey de França, de què's seguí gran fam e mortaldat en la host del rey de França. E axí matex, per la irreverència que feren al sepulcre de sent <N>arcís, isqueren mosques del dit sepulcre e, a tots aquells a qui picaven, morien de continent.

E lavors lo rey Phelip fou malalt e tramés misatgers al rey en Pere preguntant-lo que, en pau e sens perill, lo lexàs tornar en ça terra, prometent-li que jamés no y vendria. Al qual, lo rey en Pere li respòs que, quant era per ell, bé li plahia, mas que no'l fahia segur dels pehons ni dels galiots. E tornats los misatgers, lavors, en Roger de Lòria forní bé lo castell de Paniçàs⁶³³ de molta gent de peu. E a .XXX. dies de setembre de l'any .M.CCLXXXV., aquells, passant lo dit Coll, lo dessus dit rey Phelip, que portaven ja malalt per malenconia, morí en lo mig del Coll.⁶³⁴ E en Roger de Lòria e los qui eren ab ell feriren en los francesos e mataren-los quasi tots, e robaren-ne molts,⁶³⁵ [e axí confussos e vençuts tornaren-se'n sens regne lo papa e Carlot, frustrats e treballats en va. Enaprés a .XX. dies de noembre del dit any, lo dit rey Pere morí en Villa Francha de Penedés, on era malalt, e lexà hereu Alfonso, fill seu.

[46]

[DEL REI ALFONS II]⁶³⁶

Alffons, fill de aquell, regnà .VII. anys. Aquest, en la nit que'l rey en Pere morí, anà a Perpinyà e lo rey de Mallorca, qui era en lo castell, fogí-se'n per un albelló e anà-sse'n en França. Enaprés, lo dit n'Alfonso passà ab navili en Mallorca e reeberen-lo en ||^{7r} aquella, com li fossen tenguts de feltat, segons la donació que'l rey en Jacme feu al dit rey de Mallorca. E açò feu per ço com lo rey de Mallorca havia donada entrada e ajuda al rey de França. E tornat lo dit Alfons fon coronat rey en Çaragoza.

Aquest pres Mònecha de poder de serrahins en l'any .M.CCLXXXVII. Aquest fon pròdich e degastador, gran donador que no s'aturava res, e fon desposat ab la filla del rey d'Anglaterra e morí ans que complís lo matrimoni. E llavors, tot lo

¶ ⁶³² L'ACV, ms. 400 perd informació en aquest fragment: *ajustat ab si lo navili [de Barchinona pres e destrouí e descipà lo navili] del rey de França, de què's seguí gran fam* (f. 6v).

¶ ⁶³³ A l'ACV, ms. 400, f. 6v: *Paniçars*. ¶ ⁶³⁴ Al marge dret: *Com morí lo rey de França en Cathalunya*. ¶ ⁶³⁵ En aquest quadern del BNM,

ms. 17711 falten els antics folis CXCII i CXCXIII. Recuperem la informació a partir de l'ACV, ms. 400, ff. 6v-9r. ¶ ⁶³⁶ La còpia de l'ACV, ms. 400 té reservat un espai en blanc per a les rúbriques i lletres capitals. En aquests buits, inserim entre claudàtors les rúbriques nostres.

regne tramés en Sicília que vengués Jacme, segon nat del rey en Pere; e vench e fon coronat en rey d'Aragó, e Frederich romàs rey en Sicília.

E llavors passà en Sicília Carles, fill del rey Felip de França, ab .VI^M. de cavall e ab gran navili, e pres lo Castellamar tan solament. E passaren en ajuda de Frederich en Bernat de Sarrià e Blascho d'Alagó e Pere de Valguarnera, cascum ab sos navilis e gran gent. Axí mateix hi vench frare Roger de Flor, de l'horde del Temple, ab .V. galeres e aquí hagueren moltes batalles ab lo dit Carles, en tant que per fam e per dan que rebia tots dies se n'hagué a tornar en França. E los sobredits romangueren ab Frederich tro que tota la guerra e dissensió fon passada en poder del dit rey en Jacme.

[47]

[DEL REI JAUME II]

Jacme regnà .XXXVII. anys, e comencà a regnar en l'any .M.CCXCI. Aquest, de continent que fon coronat, entengué en lo bon estament e pascífich de son regne. E, venints a ell missatgers del papa e del rey de França, son oncle, que's fes pau entre lo rey Carles de Nàpols e Frederich, rey de Sicília, respòs a aquells que y treballaria ab tot son poder; e ^{¶7v} finalment fon posat tot lo negoci e tota la causa en son poder e en sa mà. E per ço com Frederich era germà del dit rey en Jacme, Carles hagué-sse'n sospita de aquell per ço com Frederich contrastava en algunes coses, per la qual cosa lo papa lo preguà que fes guerra contra'l dit Frederich.

E aquell, ajustat gran navili e gent d'armes, vench en Sicília contra son frare, lo qual estava ja parellat ab son navili, e combatent-se en Campo d'Orlando, Frederich fon vençut e fogí; e lo rey se'n tornà en Cathalunya.

Aquest rey en Jacme hagué dos fills de dona Teresa de Vidaure, que tenia per amiga, ço és, don Jacme, qui fon senyor de Xèriqua, e don Pedro, qui fon senyor d'Ayerbe.⁶³⁷

E après, lo dit rey en Jacme, après molts tractes, pronuncià pau entre Carles e Frederich ab sentència que'l regne de Sicília fos e romangués pascíficament e quieta al rey Frederich, e Calàbria fos del rey Carles e romangués a aquell; en axí que, d'aquí avant, nengú d'aquells no pogués en açó contradir. E enaprès per avant, pres per muller la filla del rey de Nàpols, que havia nom dona Blanqua, e feu les noces en Vila Bertran en l'any .M.CCXCVI. E llavors fon solt Luys, qui era pres en lo castell de Siurana, e fon restituhit al pare, lo qual era aquí en les noces. E aquest Luys, enaprès, fon fet frare menor e fon sant hom.

¶ ⁶³⁷ L'autor confon ací Jaume II amb Jaume I, que fruit del seu tercer matrimoni amb na Te-

resa Gil de Vidaure, va tenir dos fills: Jaume, senyor de Xèrica, i Pere, senyor d'Ayerbe.

Aquest Jacme hac de sa muller .v. fills, ço és, Jacme, Alffons, Pere, Ramon Berenguer e Johan, qui fon arquebisbe de Tholedo, e après fon arquebisbe de Terragona e patriarcha de Jherusalem.

[48]

[EXPEDICIÓ ALMOGÀVER A ORIENT]

||^{8r} E feta la pau de Nàpols e de Sicília, frare Roger de Flor, ab tots los cathalans e gents d'armes que eren en Sicília, ab voler del rey Frederich passà en Costantinoble en ajuda de l'emperador, lo qual fon molt bé reebut per aquell, e fon fet Magaduch, qui és lo major ofici e dignitat de l'Imperi. E aquest recobrà la major part de l'Imperi, prop .XXX. jornades, e vench tro a Salònich y a la porta de ferre, on era la terra de Alexandre en Macedònia. A la final per tració de Xor Miqueli, fill de l'emperador, que l'havia convidat, estant en lo convit tot sols ab si terç, com l'altra companya stigués defora en los camps, vench Girgonç, qui era cap dels alans, e matà'l en la taula on menjava, e los dos qui eran ab ell fugiren e meteren-se en un gran campanar.

E moguda gran rumor e brogit, vench lo noble en Berenguer d'Entença, en Corveran d'Alet, en Guillem de Rocafort e tots los qui eren defora en los camps, e tots ensemps combateren-se ab Xor Miqueli, qui tenia .XVIII^m. de cavall, e venceren aquell e nafraren aquell de tres colps, e mataren-li .VI^m. hòmens, fògint aquell. E après mort del dit frare Roger, feta la vengança, los sobredits se n'anaren en lo ducat de Athenes e venceren lo comte d'Orenga, qui n'era senyor.

E lavors vench de Sicília l'infant en Ferrando, fill del rey de Mallorca, e feren-lo duch de Athenes. E per avant, com se'n vench en Cathalunya, lexà lo dit ducat al rey de Sicília. Aquest infant en Ferrando pres per muller la senyora de Clarença, de la qual hac un fill que hac nom Jacme, lo qual fon enaprès rey de Mallorca, ab lo qual lo rey en Pere hac guerra e li tolgué lo regne. Aquest ||^{8v} infant Jacme, tantost que fon desmamat, lo infant en Ferrando lo tramés en Mallorca que's nodrís aquí.

En aquest temps fon presa la ciutat de Acre per lo soldà de Babilònia, e d'aquí avant se perdé tota Sòria.

[49]

[SETGE D'ALMERIA]

Aquest rey En Jacme e lo rey de Castella se convengueren entre si e juraren ab sagrament que ell vengués <a> asetjar Almeria, e lo rey de Castella vengués <a> asetgar Granada.

En l'any mil .CCCIX. lo rey en Jacme, ab gran estoll, per mar e per terra vench <a> asetjar Almeria, e vench ab ell l'infant don Ferrando de Mallorca e hagué moltes batalles ab los moros. Esdevench-se que ell, no sabent-ne res lo rey de Castella, feu la pau ab los moros, e llavors aquells tots justats vingueren contra lo dit rey en Jacme, contra los quals ell vench abrivadament hi·ls combaté fortment e, Déus ajudant, vencé aquells ab gran matança feta de aquells. E, haüda victòria e rebut gran tresor perquè's partís de la lur terra, tornà-sse'n en Cathalunya.

En aquest [temps], ço és en l'any .M.CCCXI., morí mestre Arnau de Vilanova, qui fon metge solempnial, natural de Cervera del Mestrat.

En aquest temps morí e's perdé l'infant don Pedro en la Vega de Granada.

Aquest rey en Jacme feu fer la Céquia Reyal d'Algezira e lo canó qui passa lo Riu Sech, e feu fer los mollons de regne de València e de Castella, e foren judges per part sua Gonçalvo Garcia e en ^{9r} Vidal de Vilanova; e don Gonçalvo hac-ne la foya de don Manuel.

Lo rey en Jacme, morta la reyna Blanca, era de hedat de .LXXX. anys]⁶³⁸ ^{191r} e pres per muller la filla d'en Guillem Ramon de Muncada,⁶³⁹ que havia nom Jelichsén,⁶⁴⁰ la qual, après la mort del rey, feu lo monestir de Pedralbes e feu-se aquí monja menoreta.⁶⁴¹ En temps d'aquest, ço és, en l'any .M.CCCXVIII., l'infant en Jacme, son fill primogènit, pres per muller dona Elionor, filla del rey de Castella; e divent hoyt missa ab aquella, fugí-sse'n que no·l trobaren al món ni jamés no fou conegut. E dona Elionor se'n tornà en Castella aconortada per lo rey en Jacme. E lavors l'infant n'Alfons fonch primogènit.

Esdevench-se en aquest temps, en l'any .M.CCCXXIII., que·l rey don Alfonso de Castella, lo rey de Navarra e don Johan Manuel hagueren grans batalles ab Albufatén, qui era appellat Benimarí, rey de Marrochs, en lo camp de Jubaltar, prop de Algezira d'Alfadra; lo qual tenia infinida gent ab si. E hajudant nostre senyor Déu, fou vençut Benimarí, e fugí e mataren molta gent, e prengueren infinit or e argent, e perles e altres coses que guanyaren. E mataren l'alforra, qui era carregada \d'or/ tota e enjoyada d'aur e perles.⁶⁴² A la final, lo dit rey en Jacme morí en bona vellea en l'any .M.CCCXXVII.

[50]

DE N'AMFÓS, FILL DEL REY EN JAUME, QUI REGNÀ .VIII.

N'Alfons, fill del rey en Jaume, regnà .VIII. anys. Aquest, en vida de son pare, pres per muller dona Theresa, filla d'en Gombau d'Entença, comte d'Urgel; de la qual hagué dos fills, ço és, Pere e don Jacme, qui fo comte d'Urgell.

¶ ⁶³⁸ A partir d'aquest punt es reprén la crònica al BNM, ms. 17711. ¶ ⁶³⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 9r: *la filla de mossén Guillem Ramon de Muncada.*

¶ ⁶⁴⁰ A l'ACV, ms. 400, f. 9r: *Elichsen.* Es tracta

d'Elisenda de Montcada. ¶ ⁶⁴¹ Al marge esquerre: *Com fou hedificat lo monestir de Pedralbes.* ¶ ⁶⁴² A l'ACV, ms. 400, f. 9r: *e mataren l'alforra, qui era carregada tota e enjoyada de aur e de perles (9r).*

Aquest, vivint lo pare, ço [és], en l'any .M.CCCXX., passà ab gran navili en Serdenya, la qual lo papa havia donada al dessús dit rey en Jacme a conquistar. E com fou arribat aquí assetjà lo castell de Càller, qui era de pissans. E lavors vench lo comte Negre de Toscana ab molta cavalleria e parà-li batalla, lo qual ferint en aquells, l'infant fon derrocat del cavall e caygué en terra per la fort batalla que y ^{191v} era. E de continent que fou caygut, fou levat a cavall per los seus e, ab gran virtut, ferí en aquells. E per ço com alguns lo conegueren en la batalla, fou carregat e caygué altra vegada. E lo noble en Berenguer de Boxadós descalcà del seu cavall e feu-hi cavalcar l'infant. E lavors aquell, ab gran furor, ferí fortment en aquells en tant que tots los desbaratà hi·ls feu fogir, matant-ne molts de aquells; e solament en hun riu, ne moriren més de .V^m. offegats,⁶⁴³ axí com fogien.⁶⁴⁴ E estant en lo setge, vengueren .XVI. galeres armades de pissans, e lo noble en Berenguer Caroç, almiral, pres aquelles. E après de hun any, pres castell de Càller e gità'n tots los de la vila, e poblà'l de cathalans. E açò fet, tornà-sse'n ab victòria en Cathalunya.

Aquest, encara vivint lo pare, morta dona Theresa sa muller, pres per muller la dessús dita dona Elionor, germana del rey don Alfonso de Castella en l'any .M.CCCXXIII., de la qual hagué dos fills, ço és, Fernando, marquès de Tortosa, e senyor d'Alacant [e de Albaràs]⁶⁴⁵ e d'Oriola e de la vall de Ela e de Ayora; e don Johan, qui fou senyor de Elig e de Crivillén. Aquesta regina perseguí molt l'infant en Pere, en tant que no gosava estar ensemps en hun loch ab aquella. E havia una molt familiar a ella, apellada dona Sancha de Velascho; la qual, per corts generals, fonch foragitada de la terra.

En aquest temps vench Rodovà, capità de Granada, ab gran cavalleria e combaté Elig. E axí com muntaven per les scales al mur, vengueren les dones ab calderes de oli bullent e gitaren-lo sobre aquells; e mataren-ne molts, e la vila fonch deffesa. E sabent açò, lo rey vench a Tortosa e tro al Coyll en .V. dies, e aquí sabé com Rodovà se n'era tornat; e lavors, tornà-sse'n ab gran desplaer. Encara hagué lo dit rey n'Alfons de la dita dona Elionor, una ^{192r} filla appal·lada Yholant,⁶⁴⁶ la qual fonch muller del noble⁶⁴⁷ en Jacme, rey de Malorqua. E a la final, lo dit rey n'Alfons morí en l'any .M.CCCXXXV. E mort lo rey, la reyna Elionor, havent temor del rey en Pere, fugí ab sos fills e tornà-sse'n en Castella.

¶ ⁶⁴³ A l'ACV, ms. 400, f. 9v: *ne moriren més de .D. offegats.*

¶ ⁶⁴⁴ En realitat diu: *fugint*. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 9v.

¶ ⁶⁴⁵ La informació entre claudàtors, a partir de l'ACV, ms. 400, f. 9v.

¶ ⁶⁴⁶ A l'ACV, ms. 400, f. 10r: *Violant*.

¶ ⁶⁴⁷ A l'ACV, ms. 400, f. 10r: *de l'alt*.

DEL REY EN PERE, FILL DE N'ANFÓS

Pere, fill de n'Anfós⁶⁴⁸ regnà .LI. anys, e començà a regnar en l'any .M.CCCXXXV. Aquest pres per muller dona Maria, filla del rey de Navarra, de la qual hagué dues filles, ço és, Costança, qui fou muller del rey de Cicília, e Johana, qui fou muller del comte d'Empúries.

Aquest rey en Pere volent tolre la terra a l'infant an Ferrando, qui se n'era anat ab ça mare en Castella, don Pedro de Xèricha, axí com a tudor de aquell, defené-li la terra. E lavors lo rey feu-li guerra, lo qual enaprés vench a sa hobeidència donant-li tota la terra de l'infant.

Enaprés, en l'any .M.CCCXLVII. fou feta Unió per los barons ciutats e viles de tot lo regne sobre alguns prejuhís fets per lo rey.⁶⁴⁹ E com enaprés se ordenassen e's mesclassen algunes coses, restrenyents lo poder del rey, Cathalunya se retragué e s'apartà de la dita Unió; axí meteix Xàtiva, Doroqua e Therol, lo mestre de Muntesa <e> alguns barons e cavallers del regne de València. En axí que roman-gueren en la dita Unió Aragó e lo regne de València, e Cathalunya ab lo rey, de la qual cosa seguiren molts mals, morts e grans persecucions.

Car, esdevench-se que l'infant don Ferrando vench a Saragossa, e ajustada molta gent de cavall e de peu, vench a Epila, hon era don Lop de Luna ensemps ab Àlvar Garcia d'Albornoz, que y era vengut ab .VI^M. de cavall⁶⁵⁰ de castellans a sou del rey. E aquí combatent-se, fou vençut l'infant e naffrat en la cara. E fou pres per lo dit Àlvar Garcia e tramés per aquell al rey n'Amfós de Castella. Enaprés, vench lo rey en Pere ab los catalans e ||^{192v} agué tot lo regne de Aragó passífich. E après, vench ab los catalans e ab alguns cavallers del regne de València e de Aragó e posà les sues tendes prop de Paterna, dellà lo riu; e alguns cavallers e altres enganant lo poble, dient que'l rey era mort. E après, sabent que'l rey venia, feren una gran paliçada, esperant quant vendria lo rey. E com lo rey fou vengut e fou assentat, passaren alguns del popular a les tendes del rey e veheren aquell; e retornats als seus, dixeren-ho als seus amichs secretament. E l'endemà per lo matí, lo rey ab la sua gent ferí en aquells e, de continent, foren tots desbaratats e fogiren. E haguda victòria, lo rey se'n vench a posar al seu real. E en l'altre dia, lo castellà d'Amposta, per manament del rey, entrà en València ab .D. de cavall e pres .XXII. hòmens culpables, los quals lo rey condempnà ab sentència de mort a mala mort.⁶⁵¹ E lavors condempnà e anul·là la reprovada Unió e feu satisfèr e pagar

¶ ⁶⁴⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 10r: *Pere, fill del dit rey n'Alfonso.*

¶ ⁶⁴⁹ Al marge esquerre: *Nota. De la Unió reprovada.*

¶ ⁶⁵⁰ A l'ACV, ms. 400, f. 10v: *.DC. de cavall.*

¶ ⁶⁵¹ A l'ACV, ms. 400, f. 11r: *ab sentència morir a mala mort.*

a València tots los qui eren estats dampnificats en lo temps de la dita Unió dels béns dels culpables.

En l'any següent, .M.CCCXLVIII., fonch gran mortaldat per tota la terra del rey, que jamés no era estada aquí tan gran.

[52]

DE CONRRAT, EMPERADOR DE ALAMANYA

Conrrat fou emperador .XXX. anys. Aquest regí fort bé la cosa pública e vencé moltes batalles als alamanys.

Urbà, de nació de Roma, fou papa .XVIII. anys. Aquest fou sant e feu miracles en sa vida. E quant morí, aparegué una cometa en lo cel a tremuntana que durà .VIII. ores.

Gregori fou papa .VII. anys. Aquest anà en Roma per visitar e, quant fou allí, los romans no'l ne dexaren anar. E ell, per assegurar-los, feu plantar una vinya e tapiar entorn. A la final, morí en Roma, après mort del qual, hagué gran ^{193r} cisma e devís entre·ls cardenals, segons que davall és declarat.

En l'any .M.CCCLIII., lo dit rey en Pere passà en Serdenya ab gran navili e asetjà la vila de l'Alguer, que era de genovesos; e estech .VIII. mesos en lo setge. E lavors vengueren los genovesos ab .L. galeres armades. E lo noble en Bernat de Cabrera⁶⁵² vench-los a l'encontre ab .XXX. galeres e .V. naus de cathalans e .XX. galeres de venecians. E combaté's ab aquells e foren vençuts los genovesos davant lo Port del Comte, e foren preses .XXXIII.⁶⁵³ galeres e fogiren-ne .XVII. mig desar-mades, que d'aquelles no'n pogueren armar sinó .X.; en axí que perderen xurma de .XL. galeres. E açò feyt, en lo segon dia los sarts vengueren a batalla arengada contra'l rey, los quals aquells baronívolment vencé e desbaratà. E a poch dies, pres l'Alguer per fam e pati. Enaprès poch dies, pres Sàcer e, per fam e gran mortaldat que's mes en la host, tornà-sse'n en Cathalunya.

Enaprès morta la regina, filla del rey de Navarra, pres per muller dona Elinor, filla del rey de Cicília, de la qual hagué dos fills, ço és, Johan e Martí, e una filla, qui fou muller de don Johan, fill del rey don Anrich de Castella.

En aquest temps, lo rey en Pere hagué guerra ab lo rey de Mallorca per rebel·lió e inobediència de senyoria que li feu. E fet procés a aquell, tolgué-li lo regne e tota la⁶⁵⁴ sua terra. E a la fi, per en Rambau de Corbera fou vençut en camp e mort en la ylla de Malorcha, e fou soterrat en València.

¶ ⁶⁵² A l'ACV, ms. 400, f. 11r: *E lo molt noble en Bernat de Cabrera.*

¶ ⁶⁵³ A l'ACV, ms. 400, f. 11v: *.XXIII. galeres.*

¶ ⁶⁵⁴ A l'original repeteix: *e tota la.*

En aquest temps, ço és en l'any .M.CCCLVI,⁶⁵⁵ lo rey en Pere tramés a-n Francesch de Perellós ab .X. galeres en hajuda del rey de França. E passant per les mars de Cibília, lo rey don Pedro de Castella era entrat en una galera a deportar en la mar. E com ves les .X. galeres, hac temor e fogí. E aquells lo perseguiren hun poch, e après tingueren ça via; de la qual ¶^{193v} cosa lo dit rey don Pedro se tench per injuriat e tramés de continent letres al rey en Pere d'Aragó que li trametés lo capità d'aquellas galeras, si no, que s'aperellàs de la guerra. Al qual aquell li respòs que li era greu ço que era estat fet e, com fos vengut, çabuda la veritat, ell hi faria ço que deuria. E de continent haguda la resposta, ell feu córrer tota la frontera e feu guerra e pres moltes ciutats e viles en Aragó ab tració, trencant sagrament e la fe promesa a molts. E lo rey en Pere parà-li batalla en Aragó en lo camp de Terrer. E havia la davantera lo comte de Foix, e lo rey don Pedro no y gosà venir. E aquí vengueren dos cardenals e trataren pau entre los reys, la qual trencà lo rey don Pedro après poch dies.

Enaprès, assetjà València, e venint lo rey en Pere en hajuda d'aquella, no-l gosà esperar, ans se'n fugí en Morvedre, qui havia ja pres. E lo rey li parà batalla en la Plana de Burriana e no y gosà venir, ans, lexats .DCCC. hòmens a cavall en Morvedre, se n'anà en Castella. E feta treva ab lo dit rey en Pere d'Aragó, lo qual no volgué fermar l'infant don Ferrando, son germà,⁶⁵⁶ ans se'n volia anar en França; per la qual cosa, lo dit rey en Pere lo feu matar a don Anrich, comte de Trastàmera, en Castelló de Burriana. E lo dit rey don Pedro pres gran navili e conquistà tota la marina de Guardamar tro a València, e pres Elig. Estant aquí, lo rey en Pere vench a Oriola per fornir aquella, e lo rey don Pedro no li gosà exir; mas tramés-li .VIII^M. ginets, los quals jamés [no s'acostaren a ell].⁶⁵⁷

Enaprès, lo rey en Pere assetjà Morvedre. E foren en ça companyia en tota la guerra don Enrich, comte de Trastàmera, e don Sanxo e don Antello, germans del rey don Pedro. E mentres que'l rey en Pere tenia assejat ¶^{194r} Murvedre, lo qual pres, <e> lo rey don Pedro asetjà Oriola e pres aquella per fam.

En aquest temps lo príncep de Gales pres lo rey de França en camp hi-l s'enportà en Anglaterra.

E donchs, vehen lo rey en Pere que per res lo rey don Pedro no volia venir a batalla, que axí li prenia la terra, tramés en França e vench en Bertran de Clequi <e> mossén n'Uch de Calviell ab grans gents d'armes, e lo comte de Dénia, los quals ensemps ab lo dit don Enrich, lo qual feu aquí rey de Castella lo rey d'Aragó, entraren per Castella; e com foren a Burgos, aquí los castellans juraren-lo per

¶ ⁶⁵⁵ En realitat diu: .M.CCCLXI. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 11v. L'episodi inicial de la Guerra dels dos Peres, va tindre lloc, efectivament, l'any 1356. ¶ ⁶⁵⁶ A

l'ACV, ms. 400, f. 12r: *son frare*. ¶ ⁶⁵⁷ El BNM, ms. 17711 perd la informació entre claudàtors, que recuperem a partir de l'ACV, ms. 400, f. 12v.

rey. E sabent-ho lo rey don Pedro, qui era en Sibília, fugí-se'n ab gran tresor e anàsse'n⁶⁵⁸ en Anglaterra demanant hajuda al príncep de Gales. E lo dit rey Enrich, puys fou coronat, tot lo regne lo rebé alegrement.

Enaprés, vench lo príncep de Gales ab don Pedro de Castella ab grans gents d'armes, e lo rey don Enrich parà-li batalla en lo camp de Nàgera, e combate-ren-se. E lo rey don Enrich fou vençut e fogí en França, e lo comte de Dénia fonch pres. E fet açò, lo príncep se'n tornà malalt en ça terra; e lavors los uns ab los altres se feren guerra.

Enaprés, tornà lo rey don Enrich ensemps ab mossén Bertran de Clequi en Castella, asetjà Toledo, e don Pedro, venint ab gran poder de morors e d'altra gent, fou vençut per aquell e fugí en lo castell de Montieil, e fou assetjat aquí. E volent exir secretament del castell, fou pres; e axí com stava en la tenda⁶⁵⁹ de mossén Oliver de Clequi, vench lo rey don Enrich e matà'l. E après, li levà lo cap e portà'l per tota Castella. E açò fou a .XVII. de marc en l'any .M.CCCLXVIII. E axí fonch finida la guerra de Castella, la qual durà .XIII. anys.

E lavors lo rey Enrich regnà .X. anys e morí en l'any .LXXVIII.; après del qual, regnà don Johan, son fill, [.XXVII. anys,]⁶⁶⁰ e morí a .IIII. de octubre ||^{194v} any .M.CCCCVI. E agué dos fills, ço és, Enrich, qui fonch rey de Castella, e Ferrando, qui és estat rey d'Aragó.

Tornan al rey en Pere,⁶⁶¹ morta dona Elionor, muller sua, pres per muller dona Sibília de Furtià, de la qual hac una filla appellada dona Ysabel,⁶⁶² qui fonch muller de don Jacme, comte d'Urgell.

En aquest temps, a .XVI. de octubre de l'any .M.CCCLXXVIII., mort papa Urbà e Gregori en Roma, los cardenals, per temor dels romans, elegiren papa Urbà, archabisbe qui era de Bar, appellat Berthomeu Cerdà. Enaprés, los cardenals, partint-se de Roma, vengueren en Alània,⁶⁶³ e aquí elegiren papa Climent; e d'aquí vengueren-se'n en Avinyó, de què és estat gran cisma en la església que ha durat .XXXIX. anys, hun mes e .V. dies; car, per los romans són estats elets .VI. papes e per los d'Avinyó dos, ço és, Clement e Benet.

Encara en temps del rey en Pere, en l'any .M.CCCLXXVIII. fo gran fam en la terra. E après en l'any següent, fou mortaldat en aquests regnes. E finalment, lo rey en Pere, en bona vellea, morí en Barchinona en l'any de nostre senyor .M.CCCLXXXVI.

¶ ⁶⁵⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 12v: *e vench en Anglaterra.* ¶ ⁶⁵⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 13r: *e axí com estava devant de mossén n'Oliver de Clequi.* ¶ ⁶⁶⁰ La dada de la durada del regnat només apareix a l'ACV, ms. 400, f. 13r. ¶ ⁶⁶¹ A l'ACV, ms. 400, f. 13r: *Aquest rey Pere.* ¶ ⁶⁶² A

l'ACV, ms. 400, f. 13r: *una filla appellada Ysabel.* ¶ ⁶⁶³ A l'ACV, ms. 400, f. 13r: *Alemània.* Es refereix a Anagni, des d'on un grup de cardenals francesos, juntament amb tres italians i Pero de Luna, declararen haver votat Urbà VI sota coacció.

COM LO REY DON JOHAN REGNÀ EN ARAGÓ, FILL DE PERE

Johan, fill de Pere, regnà .X. anys. Aquest, en vida del pare, pres per muller la filla del comte d'Armenyach, de la qual hac una filla, qui fou muller del comte de Foix. Aprés morta aquella, pres⁶⁶⁴ per muller dona Yolant, filla del duch de Bar, de la qual hach una filla, qui fou muller del rey Luys de Nàpols.

En temps d'aquest, ço és, en l'any .M.CCCXCI., tots los juheus de Sibília e de Toledo foren feyts cristians per tumult popular; e semblantment en València e'n Xàtiva e'n tot lo regne, acceptat en Morvedre.⁶⁶⁵

En aquest temps, lo Amorant, rey dels Turchs, vençé en batalla lo rey d'Ongría, e foren-hi morts e presos molts francesos.

En temps d'aquest, l'infant don Martí passà ab gran navili e ab molts barons [¶]195r e cavallers en Cicília ab la reyna, filla del rey de Cicília, e muller de son fill; e vench en Cathània⁶⁶⁶ en l'any .M.CCCXCII., hon foren rebuts alegrament. E aquí vengueren molts barons e cavellers de Cicília a fer hobeidència al rey e a la reyna. E lexats lo rey e la reyna en lo castell de Cathània, vench a Palerm, hon era Àndria de Xaramunt, e assetjà'l aquí e a pati pres aquell; e'n après lo feu escapar, e pres quasi tots los barons de Cicília. E lavors tots los síndichs de les ciutats e viles de Cicília juraren aquí en Palerm lo rey Martí en rey de Cicília; e après lo òbit d'aquell, juraren lo dit infant en rey.

E après que hac presos los barons, Artal d'Alagó, qui era en lo castell de Jayg, sabent la presó de don Mamfré, pare seu, e dels altres, rebel·là's e pres Cathània; e combaté lo castell hon eren lo rey e la reyna ben fornits. E lavors la major part de Cicília se rebel·là.⁶⁶⁷ E l'infant, sabent que Artal d'Alagó havia pres Cathània, vench aquí e assetjà la ciutat. E stava ab molt gran reguart per los barons que s'ajustaven contra ell. E ladonchs, lo rey don Johan, son frare, tramés-li don Pere Maça⁶⁶⁸ ab navilis e gent d'armes de cathalans. Don Pero Maça, capità de l'armada, e ab les dites naus e galeres, anaren <a> ajudar a l'infant, lo qual trobaren sobre lo setje molt esmayat. E com l'infant los ve, fonch molt alegre e molt reforçats. E après poch temps, prengueren Cathània e Artal secretament fugí de nit e vench-se a Jayg.⁶⁶⁹ E aquí fou lo castell assetjat e pres e, d'aquí havant, tota la terra tornà a sa hobeidència e tench lo regne en pau.

¶ ⁶⁶⁴ A l'original repeteix: *pres*. ¶ ⁶⁶⁵ Al marge dret: *Ací feren los juheus cristians*. ¶ ⁶⁶⁶ Al BNM, ms. 17711: *Cathalunya*. Al marge esquerre una anotació corregeix: «Ats. Catania». Corregim a partir de l'ACV, ms. 400, f. 13v: *Cathània*.

¶ ⁶⁶⁷ Al marge esquerre: *Artal de Alagón, hijo de Manfredo*. ¶ ⁶⁶⁸ Al marge dret: *Don Pero M[açà]*.

¶ ⁶⁶⁹ En realitat diu: *Sgyg*. Al marge dret l'anotador corregeix: *S'i ha de dezir Jayg, como arriba*. A l'ACV, ms. 400, f. 14r: *Gayg*.

En aquest temps, ço és, en l'any .M.CCCXCVI., a .XVIII. de dehembre, fonch gran terratrèmol en lo dia de la Espectació de la Verge Maria e en lo dia de Sent Steve après.

E finalment, lo rey don ^{¶195v} Johan, anant en la caça morí soptadament en l'any .M.CCCXCVI. E mort aquell, tots los braços e-stament[s] del regne e de la senyoria d'Aragó feren solemnial misageria al dit infant don Martí que vingués a pendre lo regne, com son frare fos ja mort. E aquell lexà lo regne e la reyna en Cicília, vench-se'n en Cathalunya, hon fonch rebut ab gran plaer.

Cigismon, après que fon coronat emperador, feu la unió de la Església.

[54]

COM REGNÀ MARTÍ, FILL DEL REY EN PERE

Martí, fill del rey en Pere, regnà .XIII. anys, e començà a regnar en l'any .M.CCCXCVI. e fou coronat en Çaragoça en l'any .XCVII. Aquest, en vida del pare, pres per muller dona Maria, filla del comte de Luna, de la qual hagué hun fill appellat Martí, qui fou rey de Cicília.

En aquest temps, ço és, en l'any .M.CCCCIII., vench lo gran Taburlà ab gran gent de tartres e altres gents en Turquia, qui foren .VI. mília de peu e de cavall de diverses nacions, e vencé lo Amorat,⁶⁷⁰ rey dels Turchs, e pres aquell e matà'l a cruel mort. E pres lo castell de Esmirra e, pres falsament Dovàs e degastà aquell. Enaprès lo cremà e portà-sse'n .XXX^M. camells carregats d'or e de perles e de pedres precioses e de draps d'or e de seda, e de altres coses cares. E tornà-sse'n en la sua terra.

Enaprès, en l'any .M.CCCC. e .VI., fonch gran diluvi en regne de València e en Malorqua.

Enaprès, en l'any .M.CCCCIX., lo rey en Martí de Cicília vench en Cerdenya e lo rey d'Aragó, son pare, tramés-li gran navili de cathalans⁶⁷¹ e gran socors de cavallers e barons e gent d'armes. E aquell vengut a Sent Luri, isqueren-li a l'encontre lo vescomte de Narbona e los sarts ab gran cavalleria e molta gent d'armes. E ferint abrivadament en aquells, vencé ^{¶196r} e desbaratà aquells, e matà'n més de .VI^M. hòmens d'aquels. E al tornar, pres Sent Luri e tornà-se'n a castell de Càller ab gran goig e plaer. E après deu dies, lo dit rey en Martí de Cicília morí de flux de ventre sens fills legítims; emperò, hagué hun fill natural qui hac nom Federich, qui fou comte de Luna.

¶⁶⁷⁰ En realitat diu: *Amorot*. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 14v.

¶⁶⁷¹ La còpia de l'ACV, ms. 400 omet el terme *cathalans*:

Trames-li gran navili e sucors de molts barons, cavallers e gent d'armes (f. 14v).

E après mort del rey de Cicília, mossén Pere Torrelles,⁶⁷² capità de la gent d'armes, vencé los sarts en batalla e mataren-hi .VII^M. hòmens]⁶⁷³ dels sarts.

E après mort de rey en Martí de Cicília, lo rey en Martí d'Aragó pres per muller dona Margarita, filla de don Pedro de Prades. E finalment morí de ploxia sens fill, intestat a .XXIX. dies de maig, any mil .CCCCX. E lavors romàs lo regne sens rey dos anys e hun mes.⁶⁷⁴

[55]

COM PER ELECCIÓ SE DONÀ LO REGNE D'ARAGÓ A DON FERRANDO DE CASTELLA

E mort lo rey sens fills, levaren-se .V. magnats pretenents haver dret en lo regne d'Aragó e succehir en aquell.⁶⁷⁵ E lo primer fonch lo magnífich don Afons, duch de Gandia; lo segon fou lo egregi don Federich, comte de Luna; lo terç fou lo alt infant don Luys, fill del rey Luys de Nàpols; lo quart fou lo ínclit don Jacme, comte d'Urgell; lo .V. fou lo il·lustre infant don Ferrando, fill del rey de Castella e de dona Elionor, filla del rey en Pere d'Aragó; cascuns d'aquests adlegant e affermant a si pertànyer lo dit regne d'Aragó. Sobre la qual controvèrsia se levà molt gran discòrdia en tot lo regne, car alguns s'acostaren a don Jayme d'Urgell, e altres a l'infant don Ferrando, de què's perseguiren molts mals e moltes morts, presons de lochs e batalles en Aragó e en regne de València.

Car, esdevench-se que don Anthon de Luna, deffenent la part de don Jacme d'Urgell, matà l'archabisbe de Çaragossa. E d'altra part, lo noble n'Arnau Guillem de Bellera, governador del regne de València, anant [¶]196v a Castelló de Borriana en ajuda de aquell ensemps ab lo justícia de València ab .CCC. hòmens a cavall e .XVI^M. hòmens a peu, isqueren-los a l'encontre .DCCC. hòmens a cavall e .II^M. hòmens de peu, entre castellans e de la terra, que estaven ajustats en Murvedre. Combateren-se ab aquells e foren vençuts los de València, mort lo governador e lo justícia naffrat e pres ell e la bandera, e morts bé .III^M. hòmens. E açò fou disabte a .XXVII. dies de febrer de l'any .M.CCCCXII.

E fet açò, totes les gents dels regnes e de la senyoria d'Aragó, vehents tan gran destrucció, lavors tots los prelats, barons, cavallers, ciutats e viles de tota la senyoria d'Aragó acordaren que, prestament, fos feta declaració del dit regne. E ajustats tots los síndichs de tota la terra en la vila d'Alcanyic, elegiren .VIII. persones per fer la dita declaració, ço és, .III. d'Aragó, lo bisbe d'Oscha, mossén Francesch d'Aranda

¶⁶⁷² A l'ACV, ms. 400, f. 14v: *mossén Torrelles*. ¶⁶⁷³ A l'ACV, ms. 400, f. 15r: *Hòmens*.

¶⁶⁷⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 15r: *dos anys e .VII. meses*.

¶⁶⁷⁵ A l'ACV, ms. 400, f. 15r: *pretenents haver dret de successió en lo dit regne d'Aragó*.

e'n Berenguer de Bardaxí; e altres .III. del regne de València, ço és, mestre Vicent Ferrer, frare preycador, e misser Bonifaci Ferrer, don de Cartoxa, e misser Giner Rabaça; e altres tres del principat de Cathalunya, ço és, l'archabisbe de Terragona, micer Guillem de Vallseca e micer Vicent de Gualbes; e aquests ajustats en lo castell de Casp. E per malaltia de micer Gener, prengueren en loch seu micer Pere Bertran. E hoyts tots los procuradors de tots los competidós sobredits, declararen la successió del dit regne pertànyer a l'infant don Ferrando, declarants aquell ésser rey d'Aragó dimarts a .XXVIII. de juny, any mil .CCCCXII.

En aquest any fou gran secada, e era estada gran mortaldat en l'any passat.

[56]

COM REGNÀ DON FERRANDO EN REY D'ARAGÓ .III. ANYS

Ferrando regnà .III. anys, .VIII. mesos e començà ^{¶197r} a regnar a .III. dies de agost, any .M.CCCCXII. Aquest, feta treva ab lo rey de Granada e fornida bé Antiquera,⁶⁷⁶ la qual havia conquesta, se'n vench a Conqua e d'aquí vench a Çaragossa a .III. dies d'agost, hon fou jurat en rey per tots los prelats, barons, cavallers, ciutats e viles de tota la senyoria d'Aragó a .XXVII. dies del dit mes. Aquest havia per muller dona Urracha, filla de don Sancho, germà del rey don Enrich, son havi, de la qual hac .V. fills, ço és, don Alfonso e don Johan, don Ferrando, don Enrich e don Pedro; e .I. filla, qui fonch muller del rey de Castella.

Esdevench-se que don Jacme, comte de Urgell, per mal consell e geny d'alguns, levà's contra'l rey e vench de nit a Leyda ab gent d'armes, e los guaytes dels murs, sentint la gent, cridaren grans crits; e aquell, vehent-se descubert, tornà-sse'n a Balaguer. E lavors lo rey lo asetjà en Balaguer e pres aquell e tramés-lo en Castella pres en lo castell de Norunya,⁶⁷⁷ e pres-li tota la terra ab sentència a .XXVIII. de nohembre, any mil .CCCCXIII.

E aprés, lo rey vengué en Barchinona, e aquí fonch jurat per tots en comte de Barchinona e príncep de Cathalunya. Enaprés, fou coronat en Çaragoça diumenge, a .XI. dies de febrer, any .M.CCCCXIII.

En aquest any entrà papa Benet⁶⁷⁸ en València a .XXII. dies de dehembre. E lo rey hi entrà a .XXIII. [dies del dit mes]⁶⁷⁹ e fou jurat aquí per rey per tots los tres brassos dimecres, a .VIII. de gener, any .M.CCCCXV.

¶⁶⁷⁶ A l'ACV, ms. 400, f. 16r: *Antequera*. ¶⁶⁷⁷ A la còpia de l'ACV, ms. 400, f. 16r, igualment, *Norunya*. Al BNM, ms. 17711, la mà de l'anotador escriu al marge dret: *Att. Hyruena*. Es tracta del

castell d'Uruenya, on Jaume II d'Urgell va ser traslladat després del setge de Balaguer. ¶⁶⁷⁸ Al marge dret: *Com papa Benet entrà en València*. ¶⁶⁷⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 16r: *dies del dit mes*.

En aquest temps, l'emperador d'Alamania, rey dels romans, [appellat Sigismundus],⁶⁸⁰ ajustà consili de tots los prelats de la Església universal de cristians en la ciutat de Costança per cessar la cisma e fer el·lecció de hun vertader papa. Cità de part del dit consili lo dessús dit Benet que fos e vengués al dit consili lo primer dia de nohembre de l'any següent. E per ço que pus segurament pogués tractar del dit negoci, fo concordat que vingués-se'n a Perpinyà lo darrer dia de [¶]197v juliol. E lo dit papa Benet entrà en Perpinyà lo dit dia,⁶⁸¹ e lo rey d'Aragó, a .XXV. d'agost. E l'emperador e los síndichs de tot lo consili hi entraren a .XIX. de setembre de l'any de .XV. E aquells aquí ajustats requeriren e pregaren lo dit Benet que, per cessar aquest cisma, ell volgués resignar e renunciar; als quals ell respòs que y acordaria. E quant vench en la nit, anà-sse'n a Copliura,⁶⁸² e d'aquí tornà-sse'n [en] Paníscola, faén gran provisió. E lavors lo rey li tolch la hobeidiència. E lo emperador e los síndichs dessús dits citaren tots los reys e prínceps de cristians que y fossen a .XVIII. de juliol de l'any següent. E lavors l'emperador se'n tornà.

En temps d'aquest, l'infant n'Alfons feu noces ab la filla del rey de Castella a .XII. de juny, any .M.CCCCXV.

En aquest temps, lo rey de Portugal pres Cepta de poder de moros a .XXIII. dies d'agost de l'any .XV.⁶⁸³

En aquest matex any fou gran batalla en Picardia⁶⁸⁴ entre·ls francesos e·ls anglesos, en la qual foren vençuts los francesos e apersonats molts duchs, comtes e barons de aquells.

E finalment, lo rey en Ferrando morí en la vila d'Egualada a .II. d'abril, any .M.CCCCXVI.

[57]

COM LO REY ALFONSO REGNÀ EN ARAGÓ

N'Alfonso començà a regnar après d'aquell en l'any .M.CCCCXVI. Aquest, volent complir ço que son pare havia promés, tramés sos misatgers al Consili de Costança. E com hi foren tots los misatgers, los electors de les cinch nascions als quals se pertany de fer la elecció en semblant cars, ço és, de Ytàlia, de Alamania, de França, de Anglaterra e d'Espanya, elegiren .VI. hòmens de cascuna nació, los quals, ensemps ab los cardenals allí assistents, fessen elecció de hun vertader papa. E tots hajustats e units en lo conclavi a .XI. dies de nohembre de l'any mil .CCCCXVII., concordats [¶]198r a una veu, elegiren en papa lo cardenal de Sent Àngel, appellat Martí, de nació de Roma.⁶⁸⁵

¶⁶⁸⁰ A l'ACV, ms. 400, f. 16r: *Appellat Sigismundus*. ¶⁶⁸¹ A l'ACV, ms. 400, f. 16v: *Fon concordat que vingués-se'n a Perpinyà, e lo dit papa Benet entrà en Perpinyà lo darrer dia de juliol, e lo rey a .XXV. d'agost*. ¶⁶⁸² A l'ACV, ms.

400, f. 16v: *Colliure*. ¶⁶⁸³ Al marge esquerre: *De Cepta*. ¶⁶⁸⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 16r: *lo Cardia*. ¶⁶⁸⁵ Al marge esquerre: *Com fo feta vera elecció de papa Martí. E visqué .XVI. anys .II. meses. Fo de casa de Colupna*.

En l'any .M.CCCCXIX., l'estol de Portugal vench a Septa, qui era assetjada, e pres .XXV. galeres del rey de Granada e desasetjà la vila.

E en lo dit any, lo rey d'Anglaterra passà en França e pres molta terra. E per havant, en l'altre any, hagué-sse'n a tornar en ça terra per la guerra que li feyen los scots, e lo dalfi cobrà ça terra.

En aquest any de .XX. foren grans mortaldats universalment per tot lo món.

En aquest any metex lo dalfi de França matà lo duch de Burgunya.

En l'any de .XX., a .XIII. de maig, partí lo rey Alfonso d'Aragó ab gran estol de cathalans e anà a Malorqua. E d'aquí, en lo mes de juny, passà-se'n en Cerdenya e quant fou aquí pres Langosardo. E a .XI. d'agost pres Sàcer a pati; e lavors tota Sardenya fonch passíficament sua. Enaprés, passà en Còrcega e pres Calbi, qui era de genovesos, e asetjà Bonifaci per mar e per terra. E tenint-lo molt destret de fam, vengueren los genovesos ab .XX. naus⁶⁸⁶ grans, ben armades e fornides de vitualles, e ab gran treball acostaren-se al mur del castell e, ab gran affany e pèrdia de lurs gents, forniren de vitualles lo dit loch muntant aquelles ab cordes, que no gossaren exir en terra. E fet açò, anaren-se'n, e lo rey romàs en lo setje. E après .VIII. dies, tornà-sse'n en Cerdenya, pus lo dit loch era provehit de vitualles, lo qual era molt fort.

Enaprés, lo rey passà-se'n en Cicília e tench aquí corts als cicilians. Estant lo dit rey Alfonso en Cicília, vengueren-li misatgers de madama Johanel·la, reyna de Nàpols, supplicant e pregant-lo de part de aquella que la volgués emparar <e> ajudar-li contra lo duch d'Enjou, don Luys, qui la guerrejava; e que si u fahia, ella lo affillaria e li daria lo regne de Nàpols ||^{198v} après son obte, la qual cosa lo rey acceptà.

[58]

COM PASSÀ LO REY DON ALFONSO EN NÀPOLS

Enaprés, lo dit rey, a .VII. del mes de juliol de l'any .M.CCCCXXI., passà en lo dit regne de Nàpols ab grans navilis de naus e galeres de cathalans⁶⁸⁷ e ab molta gent d'armes de cavall e de peu. E vench a la ciutat de Nàpols, hon fou rebut molt altament ab gran goig e plaer per la dita reyna e per tots los de la ciutat e de tota la terra; e li fonch feta gran festa e honor.

E de continent, fet açò, la reyna desús dita lo affillà e·l pres per fill, e feu-li donació après son obte del regne de Nàpols ab aquelles cartes e fermes que s'i merexien. E lo dit rey Alfonso li promés e li jurà ab segrament de valer e ajudar-li

¶ ⁶⁸⁶ A l'ACV, ms. 400, f. 17r: .VIII. naus.

¶ ⁶⁸⁷ L'ACV, ms. 400 (f. 17v) obvia, de nou, el terme *cathalans*: *Enaprés, lo dit rey, a .VII. del*

mes de juliol del dit any .XXI., passà en lo dit regne de Nàpols ab gran navili de naus e galeres e ab molta gent d'armes de cavall e de peu.

per tota çà vida contra lo dit duch d'Anjou e d'altres. E lavors fet açò, los prelats e barons, ciutats e viles en la major part del dit regne feren-li sagrament e homenage de fealtat e d'èsser leals e fels e bons vessalls seus.

Enaprés, lo rey hordenà ses gents e hac hun capità de Ytàlia, que havia nom Bracho,⁶⁸⁸ qui era ja aquí ab .II^M.DCC. hòmens d'armes a cavall, e ab .M.CCC. de cavall que y havia de cathalans, que foren entre tots [.IIII^M.].⁶⁸⁹ E ell feu la guerra contra lo duch d'Anjou e li feu dessetjar la dita ciutat e tornar enrere, lo qual après se n'anà en Roma. E d'aquí havant, lo dit rey ab lo dit capità feren la guerra e hagueren moltes batalles ab les gents del dit duch.

En l'any .XXI. e .XXII. foren grans morts generalment per tot lo món.

En l'any .XXII., lo mestre de Muntesa ab .IX. galeres desbaratà .X. galeres de genovesos e pres-ne les .VII. galeres e portà-les al rey en Nàpols a .XX. d'abril.

Esdevench-se en aquest any de .XXII. que ls francesos e anglesos hagueren batalla en França e foren vençuts los anglesos; e morí en lo camp ^{199r} Thomàs, germà del rey d'Anglaterra. E per havant en aquest any meteix, morí en França lo rey d'Anglaterra de glànola. E axí metex, morí lo rey de França [de malaltia]⁶⁹⁰ e fou rey de França lo dalfí, son fill.

En aquest any de .XXII., en lo mes de maig, lo rey de Castella pres l'infant don Enrich, mestre de Sentyago e germà del rey d'Aragó, e mes-lo en lo castell de Mora pres e ferrat. E la infanta, muller del dit mestre, germana del rey de Castella, de continent se'n passà en Aragó, e acompanyà-la Roïz⁶⁹¹ Lopes d'Àvalos, conestable de Castella, e vench al castell de la Mola perseguint-la los castellans. E aquí, lo noble don Pero Maça receptà-la. E après, d'aquí acompanyà aquella ab molts de cavall e vench a Cullera, e d'aquí estech en lo castell de Dènia. E per havant, vench-se'n a València ab guiatge del rey.

En aquest any metex de .XXII., l'infant don Pedro, germà del rey d'Aragó, passà en Nàpols ab dos naus armades per servir lo rey en lo mes de octubre. En aquest temps e any metex, don Pero Maça passà ab molts gentils hòmens ab una nau armada per los affers de la infanta en Nàpols, hon fou rebut molt alegrament per lo rey. E parlant ab aquell, lo rey li manà que se'n tornàs per los affers de la infanta, muller del dit mestre, e aribà deçà en lo mes de març.

En l'any .XXII., a .XX. de dehembre, morí papa Benet *olim* en Paníscola. E per havant, en l'any .XXIII. e a .VIII. de juny, los cardenals qui eren en Paníscola elegiren papa mossén Gil Sanches Munyoz.⁶⁹²

En aquest temps,⁶⁹³ en lo mes d'abril, partí lo gran estol de Barchinona per anar en Nàpols en hajuda del rey. E foren .X. naus e .XII. galeres e fonch capità

¶ ⁶⁸⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 18r: *Brachio*. ¶ ⁶⁸⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 18r: .IIII^M. ¶ ⁶⁹⁰ A l'ACV, ms. 400, f. 18r: *De malaltia*. ¶ ⁶⁹¹ A l'ACV, ms. 400,

f. 18r: *Roy*. ¶ ⁶⁹² Al marge dret: *Gil Sànhex Muñoz*. ¶ ⁶⁹³ A l'ACV, ms. 400, f. 18v: *En aquest any .XXIII.*

lo comte de Cardona. E passà-y molta gent d'armes e gran noblea de Cathalunya, cavallers e barons, e gent molt assenyalada.⁶⁹⁴

[59]

COM VOLGUEREN MATAR LO REY ALFONSO EN NÀPOLS

¶^{199v} Estant lo rey d'Aragó en la ciutat de Nàpols en lo Castell Nou, ab molt gran puxança e molt gran honor e en repòs, acordà e hordenà de passar e lezar serts capitans ab certa gent d'armes en lo realme de Nàpols, e que ell, vengut l'estol de Cathalunya, se'n tornàs en Aragó.

Esdevench-se que madama Johanel·la e alguns comtes e barons e altres de Nàpols, havent gran desplaer e enveja de la honor e bé del dit rey, per gran malvestat tractaren e deslliberaren que·l dia de Corpus Cristi, anant lo rey en la professó, que·l matassen e a tots los cathalans; e hun hom qui era estat en consell d'aquells dix-ho al rey. E ladonchs, lo rey se guardà e tramés a dir al gran senescal de madama Johanel·la que vengués al Castell Nou a parlar ab ell; e quant hi fou, lo rey lo feu pendre e, de continent, lo rey se n'anà al castell de Capuana, hon era dona Johanel·la. E quant foren aquí entrats quatre de cavall per lo portal, lo portaler⁶⁹⁵ volch⁶⁹⁶ tancar les portes e aquells ab les lances contrastaren-lo-y e sortiren en lo pont. E aquell, ladonchs, tancà-los les portes e, de continent, los que eren en les torres lançaren canteres e lances, e donaren al rey hun colp de lança en la barreta; e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí levà's la sua barreta del cap e posà-la en lo cap del rey.⁶⁹⁷ E tanta era la gent, que·l seu cavall no's podia moure per bé que·l ferís dels sperons, de què lo rey se vehé en gran presa e perill. E la gran remor e brogit se mogué en la ciutat, que lo rey ab los altres, ab gran sforç, perill e treball, se reculliren en lo Castell Nou; e açò fou a .XXVI. de maig.

E l'endemà fou vengut Sforço, hun gran capità, en hajuda de dona Johanel·la ab .M.D. rocins; e lo rey feu-hi exir aquí prop la ciutat .M. de cavall e combateren-se ab aquell, havien-ne lo millor los del rey. E estant axí, exiren del castell de Capuana⁶⁹⁸ ¶^{200r} .CCC. hòmens d'armes ab pus de .IIII^M. hòmens de la ciutat e feriren als del rey en les spatlles, e ladonchs se desbarataren e foren-ne molts presos e perderen .DCCC. cavalls; e los que pogueren escapar meteren-se en lo Castell Nou ab lo rey.

¶⁶⁹⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 18v: *E passà-y molta gent d'armes notable e senyalada.* ¶⁶⁹⁵ A l'ACV, ms. 400, f. 19r: *porter.* ¶⁶⁹⁶ En realitat diu: *vench.* Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 19r. ¶⁶⁹⁷ En aquest punt l'ACV, ms. 400, f. 19r altera l'ordre de la redacció: *E aquell, ladonchs,*

tanquà les portes e, de continent, los qui eren en les torres lançaren canteres, e lo fill de mossén Berenguer de Bardaxí levà's la sua barreta del cap e posà-la al rey, e donaren al rey hun colp de lança en la barreta.

¶⁶⁹⁸ En realitat diu: *Càpua.* Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 19r.

E a .XXVIII. de maig, vengueren de Cicília dos naus carregades de farina e bescuyt⁶⁹⁹ e de moltes altres vitalles, e lo rey tramés una fusta en Cicília a cercar l'estol de Barçalona. E los cicilians, que saberen la nova del rey, hagneren-ne molt gran desplaer. E passà mossén Bernat de Cabrera ab .V. comtes de Cicília ab molta gent d'armes e carregaren una fusta d'ous e de altres medecines per als malalts.

E quant vench lo .VIII. dia de juny, lo gran estol de Cathalunya plegà e arribaren en terra, e Sforço e los de la ciutat enbarreraren e enparedaren los carrers⁷⁰⁰ qui eren a la mar.

E l'endemà, ab consell del rey, ordenaren tres batalles, ço és, lo comte de Cardona en la una, e en l'altra lo comte de Pallàs, e'n l'altra en Martí Johan de Cervelló enfront dels dits carrers;⁷⁰¹ e'n hun colp ab gran esforç, tot ho hagneren destrouit e trencat e entraren per la ciutat matant e offegant aquells. E Esforço fugint fora la ciutat e los del rey derrocaren e offegaren la major part de la ciutat e mataren infinida gent. E hagneren pres en aquell dia lo castell de Capuana, si no que dona Johanel-la tramés a dir al rey que's metria en son poder per lo matí; e aquell, cuydant-se que axí seria, no hi posà guardes. E ella, a miya nit, ensemps ab Sforço que y vench, anà-sse'n en un castell prop d'aquí e porta-sse'n los presos. Estimaren lo robo que fonch fet per los cathalans⁷⁰² en Nàpols .CCCC^M. ducats.

E de continent, lo rey asetjà lo castell de Capuana,⁷⁰³ hon era romassa molta gent senyalada e moltes dones e donzelles ab gran haver. E lo rey feu tapiar entorn lo dit castell en manera que no y podria entrar ¶^{200v} ni exir degú.⁷⁰⁴ E en aquest cas, lo capità Bracho no era ab lo rey, car era anat <a> assetjar lo castell de l'Àguila.

E tenint asetjat lo dit castell, vench Esforço ab .II^M. hòmens de cavall e ab .IIII^M. hòmens de peu per soccòrrer e fornir lo castell de Capuana,⁷⁰⁵ e lo rey tramés-li a l'encontre la sua gent e mataren-los .CCCC. cavalls e molts hòmens; e feren fogir lo dit Sforço,⁷⁰⁶ que no s'i acostà de dues milles.

E fet açò, lo rey combaté stretament lo dit castell ab bombardes e altres artelleries e derroquà la torra principal e feu reblir⁷⁰⁷ la sistema principal de la aygua. E ladonchs, los qui eren en lo castell clamaren mercé al rey que'ls salvàs la vida e retrien-li lo dit castell; e lavors lo rey los perdonà e aquells li liuraren lo castell e se n'anaren ab ço de lur. E après, lo rey, de continent feu tornar e adobar tot ço que era derrocat en lo dit castell e stablí e forní aquell de moltes balestes⁷⁰⁸ e de moltes vitalles.

¶⁶⁹⁹ L'ACV, ms. 400, f. 19r: *Vengueren e arribaren dos naus de Sicília carregades de farina e bescuyt.* ¶⁷⁰⁰ En realitat diu: *carros*. Corregim segons l'ACV, ms. 400, f. 19v. ¶⁷⁰¹ En realitat diu: *carros*. ¶⁷⁰² L'ACV, ms. 400, f. 19v se salta *per los cathalans* i explica: *Estimaren lo robo que fon fet en Nàpols .CCCC^M. ducats.* ¶⁷⁰³ Al BNM, ms. 17711: *Càpua*; a l'ACV, ms. 400, f. 19v: *Capuana*. ¶⁷⁰⁴ A l'ACV, ms. 400, f. 19v:

on era romasa molta gent senyalada e moltes dones e donzelles ab molt gran haver, e feu tapiar entorn lo dit castell, en manera que no y podria entrar nengú. ¶⁷⁰⁵ A l'ACV, ms. 400, f. 20r: *lo dit castell.* ¶⁷⁰⁶ A l'ACV, ms. 400, f. 20r: *e feren-lo fugir que no s'i acostà a dues milles.* ¶⁷⁰⁷ A l'ACV, ms. 400, f. 20r: *e fon uberta la sistema de l'aygua.* ¶⁷⁰⁸ A l'ACV, ms. 400, f. 20r: *de molts ballesters.*

Enaprés, lo dit rey passà personalment en la ylla de Iscla, que és .XX. milles luny de Nàpols, e pres per força d'armes la ciutat de Iscla e lo castell, qui era molt fort; e lo rey cobrà los presoners que tenia madama Johanel·la, e lo rey liurà-li lo gran senescal per aquells.

E fet açò, lexà don Pedro visrey e capità de Nàpols ben acompanyat de molta nobla gent, ço és, lo príncep de Tàrantol, Francisco de Urcino, e lo fill de Bracho, e altres ab .IIII^M. de cavall, e reculí's⁷⁰⁹ lo dit rey don Alfonso e mes-se en mar lo primer dia de setembre del dit any per tornar-se'n en Cathalunya. E ven-se'n a Gayeta <e>, per fortuna de temps, no poch navegar.

E a .XXIII. de nohembre començà a navegar, e passant per les mars de Prohença vench a Marcella, e trencant la cadena del port entrà e pres la ciutat de Macella robant, cremant, destrouint aquella. E stech aquí tres dies e portà-sse'n algunes relíquies de sants⁷¹⁰ [que y havia e sant Luys. E partint-se de aquí arribà ab tot lo seu estol. E a .V. del mes de deembre vench a la ciutat de Barcelona, hon fon rebut molt altament e li fon feta gran festa.

Esdevench-se que en la fi de l'any .XXIII. e en lo començament de l'any .XXIII. foren grans pluges generalment. Duraren set semanas més que ploqué contínuament, per les quals foren derrocades moltes cases e molts hedificis e murs de les ciutats e viles, per la qual plaga foren fetes moltes processons e dejunis e pregàries a Déu que cessasen.

Esdevench-se après que'l dit rey n'Alfonso se'n fon tornat en Cathalunya, que en l'any .XXIII., en lo mes de febrer, vench madama Johanel·la e lo rey Luys, e d'altra part vench gran estol de jenoveses, e tota la terra se rebel·là contra lo rey d'Aragó. E entraren en la ciutat de Nàpols e assetgaren lo dit don Pedro e los cathalans que y eren en lo Castell Nou, e tots dies havien batalles ab aquells. E quant lo rey d'Aragó sabé açò, feu fer gran armada de galeres. E fon capità de l'estol don Frederich, comte de Luna, fill natural del rey *quondam* de Sicília, lo qual partí ab dit estoll a .XXI. dia de juny de l'any .XXIII. E lo dit don Frederich, ab l'estol, vench en Nàpols e rebé lo dit infant don Pedro e los cathalans qui eren en lo dit Castell Nou, e mes aquells en les naus e forní e ||^{21r} guarní lo dit Castell Nou de vitualles e de gent d'armes <e> vengueren-se'n tots en Sicília.

E per avant vengueren a la ylla dels Quèrquens, que és del rey de Túniç, e prengueren-la e barrejaren-la tota e mataren tots los moros veylls e veylles que y eren, e portaren-se'n tots los altres, e tornaren-se'n en Sicília.

E enaprés a .X. de març del any .CCCCXXV., lo dit don Frederich partí de Sicília e romàs lo dit infant don Pedro ab l'estol en Sicília; e don Frederich vench en regne de València, e arribà en Paníscola.

¶⁷⁰⁹ A l'ACV, ms. 400, f. 20r: *recollí's*. ¶⁷¹⁰ En aquest quadern s'ha perdut l'antic foli CCIV.

Recuperem la informació a partir de l'ACV, ms. 400, ff. 20v-21v.

Enaprés, lo dit don Pedro partí de Sicília ab tot lo seu estol en lo mes de abril de l'any .XXV. e vench en Jènova, e pres totes quantes fustes trobà en lo port de aquella, e assetgà la dita ciutat per mar. E d'altra part, los florentins e lo duch veyll de Jènova, qui era foragitat, vengueren ab .XIII^M. hòmens entre de cavall e de peu, e assetgaren la dita ciutat per terra, e tenien-la molt destreta per mar e per terra.

Enaprés, lo duch veyll de Jènova, que havia nom micer Thomàs de Campofregoso, ensemps ab los florentins, prengueren alguns castells en la ribera de Jènova, per la qual cosa los jenoveses armaren .VII. naus de molta gent ab .II^M. hòmens a cavall que y havia de lombarts en lur ajuda per terra, e cobraren un castell que no era molt fort, que havien deseparat los florentins. Enaprés assetgaren un altre castell, qui era fort.

Lavors, l'infant don Pedro vench ab l'estoll e hisqué en terra ensemps ab los florentins e lo duch veyll, e combaté's ab los sobredits en un pas estret e vencé aquells, e perderen-s'i, dels lombarts e dels jenovesos, .III^M. hòmens entre morts e presos.

Esdevench-se que'l dit n'Alfons, rey d'Aragó, entenent ab gran affecció en lo delliurament de son frare l'infant don Enrich, ¶^{21v} maestre de Sentiago, lo qual era pres en lo castell de Mora, fetes algunes missatgeries al rey de Castella, ajustà grans gents de cavall e de peu molt ben armades e ricament arreades, e en lo mes de agost de l'any mil .CCCCXXV. vench-se'n en Taraçona, qui és en frontera de Castella e de Navarra, e posà son real e tendes en los camps per cor de entrar en Castella.

E aquí vench l'infant don Johan, son frare, qui era ab lo rey de Castella, axí com a missatger seu ab poder bastant de aquell, dient e proposant al dit rey n'Alfons, de part del dit rey de Castella, que aquell lo pregava] ⁷¹¹ ¶^{201r} que no li entràs en la terra e que ell li soltaria e li donaria delliurament son frare e li tornaria lo maestrat e li daria totes les rendes que n'eren exides de tot lo temps que era stat pres. La qual cosa lo dit rey n'Alfons acceptà e lohà e atorgà, e fou en bona concòrdia ab aquell. E <fou> de continent, lo dit infant don Johan tramés la dita concòrdia per Johan Carrillo a dit rey de Castella, lo qual fermà e atorgà aquella.

E fet açò, lo dit rey n'Alfons, a quatre de setembre del dit any, tramés lo noble don Pero Maça per misatger al rey de Castella per haver e rebre lo dit infant don Enrich e portar-lo al rey d'Aragó, lo qual fou rebut honradament per aquell, e splicada la misatgeria, lo dit rey se mes en tractejar ab aquell.

En aquest temps, morí lo rey de Navarra, sogre de l'infant don Johan, e per esforç e hajuda del rey Alfons, fonch fet e jurat rey de Navarra lo dit infant don Johan, son frare.

¶ ⁷¹¹ Després de la pèrdua de folis, el manuscrit BNM, ms. 17711 reprén en aquest punt la narració.

Seguí's enaprés que, ab tracte e ab giny de alguns qui feren fer e consellaren la presó del dit infant don Enrich, lo rey de Castella, per esguard de aquells, feu e ordenà, per bé de pau e bona concòrdia dels regnes, certs capítols concloents en especial, e prometent que no farien mal ni dan al dit infant don Anrich ni a sos valedors. Los quals capítols ell jurà ab sagrament de tenir e servir. E tots los sobre-dits e los prelats, comtes e richs hòmens e ciutats de Castella, per semblantment los jurà lo rey d'Aragó. E los prelats, comtes e nobles, hòmens e ciutats del seu regne, que no valrien ni darien consell, favor ni hajuda al dit infant don Anrich contra los sobre dits.

E fet açò, lo dit rey de Castella manà soltar e traure de la presó lo dit infant e liurar-lo a Pedro d'Estúnyega, e a Johan de Servera que'l portassen al rey d'Aragó. E rebuda la ferma de aquell, bé acompanyat de molta notable gent, vench ^{||201v} a Taraçona, hon era lo dit rey d'Aragó, a .XXVIII. dies de octubre de l'any desús dit. Lo qual fonch rebut molt alegrement per lo rey e per la reyna e per la infanta, ça muller, hi'n feta gran festa per tot lo seu regne. D'on appar que estech pres lo dit infant .III. anys e .IIII. mesos. E d'aquí vingueren-se'n tots a València, hon foren rehebuts altament e feren gran festa e grans justes e torneigs e moltes altres alegries. E a .XXIII. de juliol de l'any .XXVI., lo dit infant e sa muller se'n tornaren en Castella e cobrà lo Maestrat e vench-se'n ha Ucanya.

E esdevench-se a .XXVIII. de maig del dit any que'l comte d'Urgell, qui estava pres en Castella en lo alcàcer de Madrit, fo portat e mes en presó en lo castell de Xàtiva.

E seguí's en l'any .XXVI. que los florentins e los venecians se uniren en una valença e feren liga contra lo duch de Milà e contra los genovesos. E pagaren lo sou al dit infant don Pedro e donaren-li comiat, lo qual se'n vench en Cicília e'n après, vench-se'n a València. E lavors los genovesos tractejaren de pau ab lo rey d'Aragó e prometeren-li dar Bonifaci e Calbi en Còrcega e castell genovés en Cerdenya e pagar-li totes les despeses que havia feytes. E lo rey feu pau ab aquells, la qual se cridà en València a .XXVII. dies de maig de l'any dessús dit.⁷¹²

E sdevench-se en lo dit any de .XXVI.⁷¹³ en lo mes de setembre que'l soldà de Babilònia ajustà turchs e xarquesos e altres gents e vengueren ab gran navili e moltes gents d'armes de peu e de cavall en la ylla de Xipre a tracte de genovesos. E lo rey de Xipre isqué'ls a la batalla e fou vençut e pres per aquells. E fora mort si no per mossén Galceran Suàreç, natural de València, qui'l deffené valentment. E lo germà fonch mort en lo camp, e molta gent, e prengueren Nicòsia e robaren quasi tota la ylla, exceptat Famagosta, qui era de genovesos, e portaren-se'n lo dit ^{||202r} rey pres, e tota la presa que havien feyta en Babilònia. E en l'any següent fou rescatat per cent cinquanta mília ducats.

¶ ⁷¹² Al marge dret: *Rey de Chipre*. ¶ ⁷¹³ En realitat diu:
E sdevench-se en lo dit any dessús dit e sdevench-se en lo dit any de .XXVI.

Enaprés, a .X. de març de l'any .XXVII., lo rey tramés misatgers en Roma al papa per lo procés que aquell li fahia, ço és, lo noble mossén Gualvany de Billena e mossén Johan de Funes, per posar rahons e appellació davant lo papa, los quals foren rebuts alegrement, e fou admesa la appellació per aquell e los fou feta gran honor.

Seguí's enaprés, a .V. de març de l'any .XXVII., que foren grans terratrèmols dellà Gerona, en lo loch de Mer, e foren vists molts sperits mals qui anaven a cavall en torn del loch, tots negres, e caygueren los murs e totes les cases del dit loch de Mer, e de molts altres lochs entorn, e no y morí neguna persona.

E après, a .II. del mes de abril del dit any .XXVII., feu gran terratrèmol en Barçalona que durà .CX. dies o pus, en tant que les demés gents jahien o stavien deffora la dita ciutat e fahien grans professons. En tant que la ciutat agué a fer misatgers al rey, qui era en València, supplicant-lo que'ls trametés frare Mateu, de l'orde dels frares menors, molt sant preycador, natural de Gergent de Cicília, lo qual era aquí en València, qui feya molts miracles. Lo qual, a pregàries del rey, hi anà ab una galera. E quant fou en Barchinona, lo terratrèmol era molt fort e terrible, que'n feya .X. o .XII. vegades entre dia e nit. E lavors aquell feu fer grans proffessons e molt devotes e dejunis, anant descalsos e plorant e clamant mercé a Déu. E feu fer hordenar a la ciutat moltes bones ordinaciones e santes de no jurar ni de no jugar a nengun joch e dels arreus de les dones.

En l'any .M.CCCCXXVII., lo riu de València, Guadaluviar, vench molt gran e molt fort, que derroquà lo Pont dels Serrans e lo Pont del Temple e de la Mar, e ^{202v} somogué dues arcades del Pont de la Trinitat e entrà en la Trinitat e en lo Real del rey en statura de .V. palms. E derrocà moltes cases e hedeficis en lo camí dels Serrans e feu molt dan en los camps. Axí mateix, feu gran mal en Aragó e per tota la ribera del riu avall tro en València.⁷¹⁴

[60]

[FINAL DEL CISMA D'OCCIDENT]⁷¹⁵

^{23v} En l'any .M.CCCCXXVIII., a .XV. de maig, vench micer Johan de Funes, lo qual era missatger ensemps ab mossén Galvany de Vilena per lo rey en Roma, al papa e portà bona concòrdia entre el papa e lo dit rey, de què'n fon feta festa per lo papa en Roma. Enaprés vench lo legat del papa, ço és, lo cardenal de Foix,

¶ ⁷¹⁴ Amb la notícia d'aquesta inundació de 1427 finalitza la còpia continguda al BNM, ms. 17711. ¶ ⁷¹⁵ Completam la informa-

ció que falta al manuscrit principal a partir de la còpia conservada a l'ACV, ms. 400, ff. 23v-26v.

germà del comte de Foix, lo qual declarà e explicà la dita concòrdia del papa. E fon feta festa per tota la terra del rey d'Aragó. E lo dit rey feu fer crida per tota la sua terra, que de aquí avant tots aquells que volguessen bulles anassen a Roma al papa a empetrar beneficis.

E enaprés, a .XX. de juliol, lo dit legat e micer Alfonso de Borja vengueren a Paníscola, e mossén Gil Sánchez Munyoz reconcilià's e vench a obediència de la Sglésia; e lo dit legat lo abilità a rebre e haver qualsevol beneficis. E ladonch fon sedat e tolt lo Cisma de la Sglésia. E lo dit legat donà lo bisbat de València a micer Alfonso de Borja a .XXVI. de agost del dit any e consecrà aquell, e pres la possessió del dit bisbat a .XXX. de agost del dit any.

[61]

[INICI DE LA GUERRA AMB CASTELLA]

Esdevench-se en l'any Mil e .CCCC. e .XXVIII., a .XXVII. de maig que'l dit rey n'Alfons anà a la vila de Calatayú ab .IIII^M. hòmens de cavall e molta gent de peu per ço com Pedro d'Estúnyiga, Pedro de Balasco e Pero Manrich se eren ligats ^{||}^{24r} e units ab Alvaro de Luna, lo qual se era revoltat e havia trencat la pau e promissió feta al dit rey d'Aragó e a l'infant don Pedro⁷¹⁶ Anrich, mestre de Sentiago, e al rey de Navarra.

[62]

[INCURSIONS DE TROPES CASTELLANES]

En seguí's per avant que'l rey, sabent que tots los magnats de Castella se eren ajustats, ço és, Alfonso Pérez de Guzman, Diego López de Padilla, Pero Sarmiento, el almirant de Castella e Alvaro de Luna, Pedro d'Estúnyega, Pero Manrique, Pedro de Velascho, Johan de Mendoça e altres, que foren .III. mil e .D. de cavall per combatre ab lo rey. E lo dit rey, qui era entrat .XX. legües dins Castella, parà'ls batalla. E aquells muntaren-se'n en una muntanya e feren-se forts aquí, e lo legat e la reyna d'Aragó pregaren lo dit rey que sessàs la batalla e que'ls farien fermar al rey de Castella tot ço que'l dit rey volria. E açò fon lo dia de Sent Pere a .XXVIII. de juny. E lavós sesà la dita batalla.

E tantost lo rey de Castella tramés desixements al dit rey d'Aragó per dos faraus, e de continent lo dit rey d'Aragó hisqué de Castella e la guerra fon uberta entre ells. E lo rey de Castella entrà en Aragó e assetgà Cerma e pres aquella, e

¶ ⁷¹⁶ Ratllat: *Pedro*.

tornà-sse'n en Castella, la qual enaprés cobraren los aragonessos, e prengueren les bombardes e bumbarder del dit rey de Castella. E lo rey d'Aragó entrà en Castella e pres Deça e lo castell per força de armes. Enaprés prengué la villa de Alpharo e lo castell e tornà-sse'n en Aragó. E axí's corrien los hunns als altres.

||^{24v} En seguí's enaprés, divendres a .XV. de julliol del dit any, que Alfonso Hianyes Fajardo vench ab .CC. de cavall e .D. de peu a Canals, e los hòmens e les dones stalviaren-se en la torre e en lo campanar, tant foren soptats. E los altres robaren tot lo loch e partida de aquells <e> vengueren devés la ciutat de Xàtiva e plegaren a l'olivar damunt lo ravall, e aquí mataren bé .X. hòmens. E d'aquí anaren a l'alqueria d'en Tallada e'n prengueren bé quaranta ànimes e molta roba e moltes bèsties, e anaren-se'n ab tota la presa, car en Xàtiva no y havia .X. hòmens a cavall, car tots eren ab lo rey. E en la tornada barrejaren Balada e prengueren la Font de la Figuera, la qual enaprés prengueren los de Xàtiva. E après, los de Xàtiva entraren e anaren <a> Alcalà del Riu e prengueren .VII^M. cabeces de bestiar.

[63]

[LA RESPOSTA DE LES TROPES VALENCIANES]

En seguí's enaprés, a .VIII. dies de setembre del dit any, que mossén Johan Rotlà, lochtinent de governador de Xúquer ençà, partí de Xàtiva ab .C. hòmens de cavall e .II^M. hòmens de peu, e anaren a Capdet per traure'n les dones que y eren, e portaren-les a Biar. E aquí vengueren més de .I^M. e .D. hòmens entre de Cocentayna e de Alcoy e de la Vall de Albayda e de les muntanyes, e anaren a Villena lo dimecres dia de Senta Creu, e hixqué'ls lo fill de Fajardo, qui era aquí, e altres ab .L. rocins; los quals, vehent la molta gent, se recolliren en la vila. E entraren, après de aquells, quatre hòmens dels de Xàtiva, e aquells, ladonchs, giraren e tanquaren les portes. E lavors, lo governador e els altres combateren la villa ab bombardes e ballestes, e naffraren-los molta gent. E de bel assalt anaren al raval e trenquaren ||^{25r} les portes ab burçons, e entraren e robaren e cremaren aquell e mataren-hi més de .CL. presonés.

E en aquell dia tornaren-se'n a Biar sans e alegres, que no y perderen sinó quatre hòmens, un de Xàtiva e dos de Alcoy e un moro, e vengueren-se'n a Xàtiva lo divendres a .XVI. de setembre, e axí fon venjada la injúria que Faxardo feu a Xàtiva falsament, e no pensant-ho ni sabent-ne res, car la guerra no's cridà ni era cridada de dos meses.

Enaprés a .XV. de octubre, los de Múrcia e lo fill de Faxardo corregueren la orta de Oriola ab cent cinquanta de cavall e dos mília hòmens de peu. E lo noble don Johan de Roquafull, lochtinent de governador per lo noble don Pero Maça, governador de Oriola, hisqué'ls a l'encontre ab .LXXX. de cavall e dos mília

hòmens de peu e desbaratà'l, e matà molts e apresonà molts; e singularment ne apresonà dotze dels millors de Múrcia, e mes-los en presó.

En seguí's en lo mes de deembre, que el noble mossén Eximén Peres de Corella, governador de regne de València, ab .DCCC. de cavall entre nobles, cavallers e altres, e .III^M. hòmens de peu, anaren a la villa de Almansa, e combateren aquella e robaren e affogaren lo ravall de aquella, e tornaren-se'n a Mora.

E per avant, vengueren a Villena e combateren aquella. E Faxardo ab .CXXX. de cavall hixqué'ls a l'encontre, e lo noble don Pero Maça feu-lo fogir e atacà'l tro a les portes de Villena e matà-li lo cavall; e a peu entrà-sse'n en Villena e tanquaren les portes. E enaprés, lo noble don Luís Cornell anà a Sax e robà aquell e cremà. E a poch dies aprés, lo noble mossén Corella, governador de València, anà a Esla e robà e cremà aquella.

Seguí'ns que'l noble don Pero Maça anà a Blanca, qui és en la Vall de Riquot ab .CXXX. de cavall e .II^M. hòmens de peu ||^{25v} e robaren e prengueren moltes doblés e florins e argent, e portaren-se'n molt de bé. E venint-se'n, hisqueren-los a l'encontre los de Múrcia ab molta gent de cavall e de peu, e no'ls gosaren combatre ni acostar-se a ells. E aquells se'n tornaren a la host del governador, e tantost se'n partiren e vingueren-se'n a Xàtiva; e aquí's departiren tots.

En seguí's per avant, a .XX. de febrer de l'any .XXX., que'l fill de Faxardo vench ab .CC. de cavall e .III^M. de peu e corregué la orta de Oriola e de Alaquant, e pres .XXX. de cavall, que no hi havia pus, e pres .XXXX. hòmens de peu. E per avant vench a Elg e corregué la orta, e aquells hisqueren desordenats e foren vençuts, e perderen .XXX. hòmens que'ls mataren e .LXXX. que s'enportaren.

E per avant, a .VIII. de març del dit any, lo noble n'Anthoni de Vilaragut e lo noble en Ramon Buyll e mossén Johan Tolsà anaren a Hiniesta e prengueren .XXX^M. cabeces de bestiar, e hixqueren-los Johan de Mendoça e tres altres capitans ab .CCCC. de cavall e .DC. de peu; e aquells vengueren-se'n per lo port de Chirell, e aquí speraren-los ab .LX. e .V. de cavall e dos-cents hòmens de peu. E aquells, acostant-s'i, mataren-los alguns de cavall e alguns de peu e tornaren-se'n, e los sobredits portaren-se'n lo bestiar a Dues Aygües.

[64]

[LES ACABALLES DE LA GUERRA AMB CASTELLA]

Esdevench-se a deu de juliol que'l doctor senyor d'Alcàntera deya que ell daria al noble don Pero Maça <a> Alfonso Yhanyes Faxardo e a Ferrando de Illesquas, capità de Requena; e, d'altra part, guinyava que daria los sobredits al dit don Pero Maça. E vengueren aquells a Moxén e entraren lo dit Ferrando de Illesquas e un son nebot e lo dit doctor en la vila e tanquaren les portes ||^{26r} e prengueren aquells e ferraren-los.

Enaprés, a .XV. de juliol de l'any .M.CCCCXXX., vengueren los missatgers del rey de Castella⁷¹⁷ ab treva a .V. anys, però que no's publicàs ni's cridàs tro a .X. de agost, e que en aquest spay los castellans poguessen córrer la terra en regne de València en satisfacció e smena de la terra que'l rey d'Aragó havia calcigada e correguda del rey de Castella.

E vengueren lo mestre de Calatrava ab mil de cavall e cinch-cents hòmens de peu e corregueren Macàster e Lombay, Carlet e l'Alcúdia, e prengueren Antella e affogueren e combateren Cortes de la Vall de Carce, e perderen-hi trenta hòmens; e combateren tota la Vall de Carce tro a Roseta. E de aquí anaren-se'n a Tous e portaren-se'n bé .VI^M. cabeces de bestiar menut que havien pres. E lo molt honorable mossén en Bernat Johan, senyor de Thous, pres e tolgué's lo dit bestiar, que no foren hòmens que's gosassen combatres ab aquell, e retench-se lo dit bestiar; e d'aquí anaren-se'n a Navarrés.

E lo noble don Pero Maça vench de Moxén a .XXX. de juliol ab trenta de cavall e demanà al capità de Xàtiva que li donàs hòmens a cavall que pogués perseguir los enemichs, lo qual no li'n volgué donar sinó .X., qui eren fora en les barreres. E ab aquells e ab tres-cents hòmens de peu, anà tro en vista de Navarrés e veu que los castellans se'n tornaven ja envés la Vall de Ayora, e de aquí se n'anaren a Requena; e llavors, lo dit noble don Pero Maça se'n tornà a Xàtiva.

E finalment, a nou de agost, lo rey d'Aragó tramés lo seu scrivà de ració ací a Xàtiva ab certs capítols, fermats e jurats per ¶^{26v} ell e per lo rey de Castella e per tots los tres braços, de treva a .V. anys, de deu de agost avant; e que'ls juràs lo Consell de la dita ciutat, e de aquí avant servassen e tinguessen aquella. E per aquesta manera fon finada la guerra e fon feta treva entre aquells, romanint lo mestre de Sentiago e lo rey de Navarra e don Pedro que no estiguessen en Castella e que no possehissen ses heretats e haguessen les rendes de aquells; e don Frederich que estigués en Castella, e que possehís e hagués les rendes de les heretats que té en Aragó.

E fon admesa tota la qüestió e debat de la treva e de la pau en poder de quatorze hòmens, .VII. del rey de Castella e .VII. del rey d'Aragó, e que estiguessen sis mesos en Taraçona e altres sis en Agreda de Castella, e que dins hun any haguessen diffinit la qüestió; e, si no's podien avenir, que elegisquen un tercer, e que a les més veus passàs. E tantost ho meteren en exequició, emperò, que les galeres e les fustes que eren en la mar poguessen guerrejar dos meses après deu de agost.

Esdevench-se que, dissapte a .XXVI. de agost, vench l'estoll de Castella a la torre de l'Aljup, prop de Elig, e aquí hixqueren alguns en terra e prengueren la torre; e anaren dos mília hòmens a Elig per cremar lo ravall. E lo noble don Pero

¶ ⁷¹⁷ En realitat diu:
vengueren los missatgers del rey d'Aragó del rey de Castella.

Maça, ab set ginés ferí en la çaga de aquells, los quals de continent se desbarataren e fogiren; e mataren .LX. E enaprés, ab .DC. hòmens de peu, entre moros e cristians, ferí en los qui's recollien en les galeres, e matà'n molts; e axí fon desbaratat l'estol de Castella. Enaprés li vench gran ajuda de hòmens a cavall e de peu, e aquells no gosaren exir en terra.

E enaprés, a .XXVIII. de setembre del dit any .M.CCCCXXX.⁷¹⁸

¶⁷¹⁸ Al marge inferior, el reclam de quadern *vench*.

Índex antroponímic

A

- Abal* → Baal
Abal → Hobab
Abdies (*Habian*), profeta 205, 222, 229
Abdon, jutge d'Israel 200
Abed-Negó, Azaries, fill d'Ananies 238, 242
Abel, fill d'Adam 93-96
Abgar, rei d'Edessa 349
Abià, jutge de Beerxeba 207
Abiatar, fill d'Ahimèlec 204, 214, 222
Abiatar, sacerdot 217, 226, 227
Abigail, muller de David 219
Abihú, fill d'Aaron 119, 135, 143
Abihud, fill de Zorobabel 240
Abimèlec, rei de Guerar 108, 112, 195-197, 239
Abiron, fill d'Eliab 158, 159
Abisag, la xunemita 226
Abisai (*Habisay*), fill de Seruià 219
Abital, muller de David 219
Abner, general de l'exèrcit del rei Saül 209, 215, 216, 218, 219
Abraham, patriarca d'Israel 91, 100, 104-112, 114, 119, 127, 132, 135, 171, 218, 277, 279
Abremon, rei de Carquemix 238
Absalom, fill de David 219, 224-226
Abu-Bakr as-Siddiq (*Habier*), successor de Mahoma 323
Acab, rei d'Israel 182, 229, 230, 289
Acan, fill de Carmí (*Achor*, *Acor*) 182
Acaz, rei de Jerusalem 222, 234, 235
Acèncio → Cenci, prefecte de Roma
Àchides → Bàquides
Achimèlech → Ahimèlec
Achís → Aquix
Achitópel → Ahitófel
Achor → Acan
Achoron → Accaró
Acor → Acan
Adà, filla de Lèmec 94
Adadèzer, rei de Sobà 221
Adalbert II, rei d'Itàlia 334
Adam 71, 80, 81, 83, 84, 87, 88-93, 95, 96, 103, 108, 111, 135, 272, 274, 275, 287, 293, 294, 299
Adonacer → Odoacer
Adoní-Bèzec (*Adon-Zèbech*), governant de Bèzec 187
Adonies, fill d'Haguit 219, 226
Adoní-Sèdec, rei de Jerusalem 183
Adon-Zèbech → Adoní-Bèzec
Adrià I, papa (772-795) 328
Adria II, papa (867-872) 332
Adrià IV, papa (1154-1159) 348, 350
Adulphus → Alfred
Aèlia Sofia (*Sophia*), emperadriu romana d'Orient 319, 320
Affrahim → Efraïm
Agà → Haguit
Agag (*Agaig*), rei d'Amalec 163, 210
Agag, rei dels amalequites 163, 210
Agaig → Agag
Agamènon, heroi mític grec 199
Agapit I, papa (535-536) 317, 319

- Agapit II, papa (946-955) 333
 Agar, esclava egípcia d'Abraham 107, 108, 110, 112
 Ageu, profeta 250
 Agnés de Peitieu 343
 Agones, rei mític de Sicília 258
 Agrigento, Mateu d', dominic 380
 Ahazià (*Ochozies*), fill de Jehoram 222
 Ahazià (*Ocozies*), fill d'Acab 229-232
 Ahimèlec (*Achimèlech*), sacerdot 213
 Ahinóam, muller de Saül 215, 219
 Ahitófel (*Achitópel*), conseller de David 224, 225
 Aïbar, Sança d' (*Sancha d'*) 342
 Aistulf (*Arstulphus, Regolfus, Rodolfus, Rodolphus*), rei dels llombards 321, 327, 328
Al-lebrandus → Hildeprand
 Alagó, Artal d', vicari general de Sicília 368
 Albert II, marquès de Toscana 333
Alchimus → Alcuí de York
 Alcuí de York (*Alchimus*) 328
 Aleix I Comnè, emperador romà d'Orient 343
 Alexandre de Ales 62
 Alexandre el Gran 233, 241, 242, 257-263, 361
 Alexandre II, papa (1061-1073) 340
 Alexandre III, papa (1159-1181) 350
 Alexandre IV, papa (1254-1261) 355
 Alexandre Janeu, rei de Judea i sacerdot 271
 Alexandria, Dídim d', escriptor grec 312
 Alfons XI de Castella (*Amfós*) 363, 364
 Alfons (*Amfós*) IV el Benigne 362, 364
 Alfons d'Aragó, infant 353
 Alfons el Vell, duc de Gandia 370
 Alfons I d'Aragó 343
 Alfons II de Provença 351
 Alfons II, el Cast 347, 351
 Alfons V el Magnànim 371-373, 375, 377, 381
 Alfons VIII de Castella 352
 Alfons X de Castella 354
 Alfred el Gran (*Adulphus*), rei de Wessex 331
Aloetes → Eetes
 Aman (*Aaman*), fill d'Agag 255, 256
 Amasies (*Emassies*) rei de Judà, 233
Amassies → Manassés
 Amassies, fill de Joàs 222, 232
 Amassies, rei de Jerusalem 232
 Amenofis (*Amonfres, Amonofres*), faraó 124, 127
 Amílcar (*Mulicar*), general Cartaginès 265
 Aminadab (*Aminadat, Aminatab*), fill d'Aram 119, 192, 197, 206, 220
 Amnon, fill de David 219, 224
 Amon → Hanun, fill de Nahaix
 Amon, fill de Lot 100, 109
 Amon, fill de Manassés 222, 237, 238
Amonfres → Amenofis
Amonofres → Amenofis
Amorant → Bāyazīd I
Amorat → Bāyazīd I
 Amós, profeta 205, 232
 Amosis, faraó 124
Amphibóseth → Mefibóixet
 Amram, fill de Quehat 119, 126, 158
Anactetus → Anicet
 Anastasi I, emperador romà d'Orient 317, 318
 Anastasi I, papa (399-401) 314
 Anastasi II, emperador romà d'Orient 327
 Anastasi II, papa (496-498) 315
 Anastasi III, papa (911-913) 333
 Anastasi IV, papa (1153-1154) 348
 Anaxàgores, filòsof grec 251, 252
 Anaxímenes (*Anoxémens*), filòsof grec 258, 260
Ancepnum → Antemi
Andegans → Gai
 Andreu II d'Hongria 353
 Andreu, apòstol 303, 341
 Anicet I (*Anactetus*), papa (155-166) 306, 307
 Anjou, Carles d', rei de Sicília 355, 356
Annà → Annàs
 Annàs (*Annà*), sogre de Caïfàs 291
 Anníbal, general cartaginès 265, 267-269
Anoxémens → Anaxímenes
Antello → Tello
 Antemi (*Ancepnum*), bisbe arrià 317
 Anter, papa (235-236) 308
Anthoni Píadors → Antoní Pius
 Antígón II Gònates (*Gonatas*), rei de Macedònia 264
 Antíoc I Sòter, rei de Síria 266
 Antíoc II Teos, rei de Síria 266
 Antíoc III el Gran, rei de Síria 267, 268
 Antíoc IV Epífanes, rei de Síria 268
 Antíoc V Eupàtor, rei de Síria 270
 Anton (*Anthon*) de Luna i Xèrica, noble aragonès 370

- Antoní Pius (*Anthoni Piadors*), emperador romà 307
 Aquil·les 200
 Aquim, fill de Sadoc 186, 188, 240, 267, 270
 Aquix (*Achís*), rei de Gat 213
 Aram, fill de Sem 105
 Aranda, Francesc d', cavaller 370
Archímaco → Anc Marci
 Arfaxad, fill de Sem 100
Argés → Artaxerxes
Aridus → Cassandre
 Arimatea, Josep d', 295, 304
 Ariobarzanes (*Narbazones*), cavaller de Darios III de Pèrsia 261
 Aristarc de Tegea, tragediògraf grec 252
 Aristòbol, fill d'Herodes 272, 280
 Aristòtil, filòsof grec 62, 72, 76-78, 82, 84, 90, 257, 258
 Aristoxen de Tàrent, filòsof grec 237
 Arle, Hug d', rei d'Itàlia 334
 Arnau, mestre 348
 Arquelau, fill d'Herodes 272, 280
 Arquelau, filòsof grec 251
 Arquelau, rei de Macedònia 251
Arsonnus → Artaxerxes
Arstulphus → Aistulf
 Artaxerxes I, rei de Pèrsia 251-254
 Artaxerxes II (*Asuer*), rei de Pèrsia 255-258
 Artaxerxes III, rei de Pèrsia 258
 Artaxerxes IV (*Argés*, *Arsonnus*), rei de Pèrsia 259
 Artús, rei de Bretanya 314
 Asà, rei de Judà 222
 Asdrúbal, general cartaginés 265, 266
 Aser, fill de Jacob 115, 151, 185
 Assenat, muller de Josep 121
 Astiages (*Astragas*, *Astrages*), rei de Mèdia 233, 243, 244
Astragas → Astiages
Astrages → Astiages
Asuer → Artaxerxes
 Atalia, muller de Joram 230, 231
Athenasti → Sant Anastasi
 Atxís, rei de Gat 215-217, 222
 Aule Atili Calatí (*Plàcido*) cònsol romà 266
 Aule Gabini (*Gabinio*), cònsol romà 270
 Aule Vitel·li Germànic, emperador romà 303
 Aurelià, Lluci Domici, emperador romà 310
Aylon → Elon
Ayoch → Ehud
 Azor, fill d'Eliaquim 240, 255, 262

 B
 Baal (*Abal*), déu 229
 Baanà (*Bamàs*), oficial de l'exèrcit d'Isbóixet 220
Balà → Bilhà
 Balac, rei de Moab 162, 163
 Balam, profeta 100, 162, 163, 167, 278
Baldoví → Balduí
 Balduí (*Baldoví*) I de Constantinoble, emperador 351
 Baltasar, fill d'Evil-Merodac 244, 245
 Baltasar, rei mag d'Orient 278
Bamàs → Baanà
 Bàquides (*Achides*), governador de la Trans-eufratina 271
 Barac, jutge d'Israel 113, 192, 193
Barbari → Sant Barbat de Benevento
 Bardaxí, Berenguer de, cavaller 371, 375
Barnabàs → Bernabé
Barsames → Bet-Xèmeix
Barsemis → Bet-Xèmeix
 Baruc, profeta 205, 239, 241
Basà → Ibsan
Basam → Ibsan
 Bassà → Ibsan
 Bassan → Ibsan
 Basus → Bessas
 Bati, rei mític itàlic 200
 Bāyazīd I (*Amorant*, *Amorat*), soldà otomà 368, 369
 Becket, Tomàs, arquebisbe de Canterbury 350
 Beda el Venerable 281, 299, 326
 Bellera, Arnau de, governador de València 370
 Belus, rei de Síria 103, 104
Benahies → Benaiahu
 Benaiahu (*Samaya*, *Benahies*), fill de Jehoiadà 226
 Benet I, papa (575-579) 320
 Benet II, papa (684-685) 324
 Benet III, papa (855-858) 332
 Benet IV, papa (900-903) 333
 Benet V, papa (964) 335
 Benet VI, papa (973-974) 335
 Benet VII, papa (974-983) 335
 Benet VIII, papa (1012-1024) 337

- Benet IX, papa (1032-1044) 337
 Benet X, antipapa (1058-1059) 340
 Benet XIII, papa (1394-1423) 371, 372, 374
 Benjamí, fill de Jacob 115, 118, 122, 123, 151, 185, 189, 190, 197, 207, 208, 219, 220, 246
 Beor, profeta 162
 Berenguer I, rei d'Itàlia 334
 Berenguer II, rei d'Itàlia 334
 Bernabé (*Barnabàs*), apòstol 303, 315, 316
Berthomeu Cerdà → Urbà VI
 Bertomeu, apòstol 303
Bertran de Clequi → Guesclin, Bertrand du
 Bertran, Pere, jurista 371
 Bessalel, fill d'Urí 140
 Bessas (*Basus*), cavaller de Darios III de Pèrsia 261
 Betsabé, filla de David 119, 223, 224, 226
 Betuel, fill de Nahor 100, 111
 Bilhà (*Balà*), mare de Dan i Neftalí 115, 118
 Boil (*Buyll*), Ramon, noble 383
 Boixadors (*Boxadós*), Berenguer de, noble 363
 Bonifaci I, papa (418-422) 314
 Bonifaci II, papa (530-532) 317
 Bonifaci III, papa (602-607) 321
 Bonifaci IV, papa (608-615) 321
 Bonifaci V, papa (619-625) 322
 Bonifaci VI, papa (896) 332
 Bonifaci VII, antipapa (974) 335
 Booz (*Bot*), fill de Salmon (*Salamon*) 182
 Borja, Alfons de (*Alfonso de*), futur papa Calixt III (1455-1458) 381
Bot → Booz
 Boti, sacerdot 197
Boxadors → Boixadors
Bracho → Braccio
Braymon → Rainulf de Pulla
Breamont → Tàrent, Boemond de
 Brèmio → Bremis
 Bremis (*Bremio*), guerrer gal 257, 264
 Bruto → Marc Juni Brut
- C
 Cabrera, Bernat de, vescomte 365, 376
 Cadmus (*Catinus*), rei mític de Tebes 191
Cahat → Quehat
Cahim → Caín
Cahym → Caín
 Caifas, gran sacerdot de Jerusalem 282, 291, 296
 Caín (*Chaym*, *Cahim*), fill d'Adam 93-95
 Caleb, fill de Jefunné 157, 158, 164, 185, 186, 190
 Caleb, fill de Jefunné 157, 185, 186, 190
 Calixt (*Johan*), antipapa (1168-1178) 348
 Calixt I, papa (217-222) 308
 Calixt II, papa (1119-1124) 344, 347
 Calviell, mossén Hug de (*Uch de*) 366
 Cam, fill de Noé 95, 96, 99, 100, 104
 Cambisses II, rei de Pèrsia 247-249
 Campofregoso, Tomaso di (*Thomàs de*), duc de Gènova 378
 Canaan (*Cinerahim*), fill de Cam 100
 Carlemany (*Carles Maynes*), emperador carolingi 329, 348
 Carles II el Calb, emperador carolingi 333
 Carles III el Gros, emperador carolingi 333
 Carles III, rei de Navarra 378
 Carles Martell, majordom i militar franc 327
Carles Maynes → Carlemany
 Carmí, pare d'Acan 182
 Carrillo de Toledo, Juan (*Johan Carrillo*) 378
 Carròs (*Caroç*), Berenguer, almirall 363
 Cartago, Cebrià de, bisbe 310
Casdroe → Cosroe
Casidorus → Magne Aureli Cassiodor
 Cassandre (*Aridus*), rei de Macedònia 263
Castroe → Cosroe
 Catasina, muller de Cam 100
Catinus → Cadmus
Caynan → Quenan
Caynant → Quenan
Celap → Quilab
 Celestí II, antipapa (1124) 344
 Celestí III, papa (1191-1198) 348, 351
 Celestí IV, papa (1241) 353
Ceneç → Quenaz
 Cervelló, Martí Joan de, noble 376
 Cervera (*Servera*), Joan de, noble 379
Ceturà → Queturà
Chilon → Quiló
Cigismon → Segimon
Cinerahim → Canaan
 Cir II, rei de Pèrsia 103, 233, 241-247, 249, 250, 261
Cis → Quix
 Cleantes (*Eleantes*) filòsof grec 265
 Clement (*Climent*) VII, papa (1378-1394) 367
 Cleopatra 271

Clet, papa (76-88) 305
 Climent → Clement VII
 Climent I, papa (88-99) 305
 Climent II, papa (1046-1047) 337
 Climent III, papa (1187-1191) 348
 Climent IV, papa (1265-1268) 355, 356
 Climent VIII (*Gil Sanches Munyoz*), papa (1423-1429) 374, 381
 Clodoveu (*Clodover*), rei dels francs 317
 Cneo Cornèlio Escipió Asina, cònsul romà 265
 Comestor, Pere (*Petrus Canonistor*) 350
Comte Negre de Toscana → Gherardesca, Manfred de la
 Conrad I, rei d'Alemanya 334
 Conrad II, emperador romanogermànic 339
 Conrad III, emperador (*Corrat*) 347, 348
 Conradí (*Coraldí*), rei de Sicília 356
 Constança (*Costança*) d'Aragó i de Navarra, infanta 364
 Constança d'Aragó 353
 Constança de Sicília 343, 351
 Constant II, emperador romà d'Orient 324
 Constantí el Gran, emperador romà 312
 Constantí III, emperador romà d'Orient 322-325
 Constantí IV, emperador romà d'Orient 325
 Constantí V, emperador romà d'Orient 327
 Constantí VI, emperador romà d'Orient 327
 Constantí, antipapa (767-769) 328
 Constantí, papa (708-715) 326
Coraldí → Conradí
Corbà → Cozbí
 Corbera, Rambau de, governador de Sardenya 365
 Coré, fill d'Ishar 158, 159
 Corneli, papa (251-253) 309
 Cornell, Lluís, noble 383
 Cornualla, Ricard de, 355, 356
Corrat → Conrad
Corrat → Conrad
 Cosroe II (*Casdroe, Castroe*), rei de Pèrsia 322
 Cozbí (*Corbà*), filla de Sur 164
 Crescenzo, Giovanni (*Tercensis*) 336
 Cristòfor, antipapa (903-904) 333
 Cuix (*Cus*), fill de Cam 100
Cus → Cuix
Custicianus → Eutiquià

D
Dalida → Dalila
 Dalila (*Dalida*), muller de Samsó 202, 203
 Damas I (*Dalmau*), papa (366-384) 312
 Damas II, papa (1048) 339
 Damó, deixeble de Pitàgores 249
 Dan, fill de Jacob 115, 151, 185, 193, 201, 244, 299
 Daniel, profeta 179, 205, 238, 241, 242, 244-247
 Darios I, rei de Pèrsia 241, 243, 245, 246
 Darios II *Ochus* (*Dari Notus*), rei de Pèrsia 254, 255
 Darios III, rei de Pèrsia 260, 261
 Dassel, Rainald de, arquebisbe de Colònia 350
 Datan, fill d'Eliab 158, 159
 David, rei d'Israel 119, 179, 188, 205, 209, 211-227, 240, 271, 273, 275, 290
 David, rei de la Índia 352
 Débora (*Délbora*), jutgessa d'Israel 113, 192, 193
Délbora → Débora
 Demetri I rei de Macedònia 270, 271
 Demetri d'Atenes, filòsof 251
 Demetri, militar macedoni 270
 Demetri, rei de Macedònia 263
 Demòstenes (*Domèstenes*), orador i polític d'Atenes 258
Denob → Ixbí-Benob
 Deodat I, papa (615-618) 321
 Deodat II, papa (672-676) 324
 Desideri, rei dels llombards 328
 Diana, deïtat romana 270
 Díaz de Vivar, Rodrigo, el Cid (*Cit*) 347
 Dina, filla de Jacob 115, 117, 118
 Diògenes, filòsof grec 256
 Dionís I, papa 309
 Dionís, filòsof grec 62, 294, 331
 Dionís, papa (259-268) 309
 Dionís, rei de Sicília 249, 257, 258
 Diòscor, antipapa (530) 316
 Doeg l'edomita, servidor de Saül 213
Domèstenes → Demòstenes
 Donus, papa (676-678) 324, 335
Duilius → Gai Duili
 Dugesclin, Bertrand (*Bertran de Clequi*), militar i conestable francès 366, 367
 Dugesclin, Olivier (*Oliver de Clequi*), comte de Longueville 367
Duilius → Gai Duili

- E*
- Éber, fill de Xèlah 100
- Eetes (*Aloetes*), rei mític de Corint 210
- Effín* → Hofní
- Efraïm (*Affrahim*), fill de Josep 185, 191
- Efut* → Egipte
- Egelau, rei mític dels ciconis 103
- Egeu, rei mitològic grec 303
- Egipte (*Efut*), fill de Cam 100
- Eglà (*Micol*), muller de David 209, 213, 219, 221
- Eglon, rei de Moab 191
- Ehud (*Ayoch*), jutge d'Israel 191, 192
- Elcanà, fill de Coré 203
- Elchiàs* → Hilquià
- Eleazar, fill d'Aaron 151, 160, 164, 165, 187, 194, 204, 206, 227
- Eleazar, fill d'Eliüd 240, 264, 270, 271, 282
- Eleuteri (*Matel-lus*), papa (174-189) 307
- Elí, sacerdot i jutge d'Israel 203-206, 227
- Eliaquim, rei 238, 240, 254, 255
- Elies, profeta 140, 229, 230, 284, 288, 298
- Elionor d'Alburquerque (*Urracha*) 371
- Elionor d'Aragó i de Sicília 365, 370
- Elionor de Castella 353, 362
- Elionor de Castella i Portugal 363, 364
- Elionor de Sicília 365, 367
- Elisabet d'Aragó i d'Hongria 353
- Elisabet d'Aragó 353
- Elisabet, mare de Joan el Baptista 274, 275
- Elisafat, sacerdot 251
- Eliseu, profeta 205, 230-232
- Eliüd, fill d'Aquim 240, 270, 271
- Elius* → Publi
- Elon (*Aylon, Ylion*), jutge d'Israel 200
- Emanuel* → Mehuiael
- Emassies* → Amasies
- Emor* → Hamor
- Emoydes* → Gaumata
- Empèdocles, filòsof grec 61, 252
- Enees, heroi grec 200, 269, 271
- Enoch* → Hanoc, fill de Caïn
- Enoix, fill de Set 95
- Enric d'Aragó i d'Alburquerque, infant 371, 374, 378, 379, 381
- Enric de Castella, infant 355, 356
- Enric I, rei d'Alemanya 334
- Enric II de Castella 365-367, 371
- Enric II, emperador romanogermànic 337
- Enric II, rei d'Anglaterra 350
- Enric III de Castella 367, 372
- Enric III, emperador romanogermànic 339, 340
- Enric IV, emperador romanogermànic 340, 341
- Enric V, emperador romanogermànic 343, 347
- Enric VI, emperador romanogermànic 351
- Enric VII, rei d'Alemanya 354
- Entença, Gombau d', baró d'Alcolea i de Xiva 362
- Entença, Teresa d', comtessa d'Urgell 362, 363
- Eradi* → Flavi Arcadi
- Eradius* → Heracli
- Esau, fill d'Isaac 112-114, 116, 118, 119, 171
- Esay* → Ixví
- Esdres (Sdras, Malechies) profeta 252, 253, 258
- Espensipus* → Espeusip
- Espèusip (*Espensipus*), filòsof grec 256
- Ester, profetessa 179, 255, 256
- Esteve I, papa (254-257) 309
- Esteve II, comte de Blois (*comte de Blaya*) 341
- Esteve II, papa (752-757) 328
- Esteve III, papa (768-772) 328
- Esteve IV, papa (816-817) 330
- Esteve V, papa (885-891) 332
- Esteve VI, papa (896-897) 332
- Esteve IX, papa (1057-1057) 340
- Èudox (*Eudoy*) de Cnidos, filòsof i astrònom grec 254, 256
- Eudoy* → Èudox
- Eugeni I, papa (654-657) 324
- Eugeni II, papa (824-827) 330
- Eugeni III, papa (1145-1153) 344
- Euristeu, rei de Micenes 210
- Eusebi, bisbe arrià 317
- Eusebi, papa (309-310) 311, 312
- Eutiquià (*Custicianus*), papa (275-283) 309
- Eva 70, 81, 89, 90, 92, 93, 111
- Evarist, papa (99-105) 306
- Evil-Merodac, rei de Babilònia 243-245
- Ezequiel, profeta 205, 234, 239, 244, 320
- Ezequies, fill d'Acaç 222, 235, 236
- Ezequies, rei de Judà 81, 161, 183, 240

F

Fabià, papa (236–250) 308
Facacies → Xefatà
Facea → Pècah
 Falaris (*Falàrides*, *Falàrides*), tirà d'Agrigent 237
 Fares, fill de Judà 187
Fatra → Pecahà
Fauel → Paltiel
 Federic II, emperador romanogermànic 354, 355
Felicissimo → Fèlix I
 Felip II, rei de França 351
 Felip III, rei de França 355, 356
Feliu → Fèlix
 Fèlix I (*Felicissimo*), papa 309
 Fèlix II, antipapa (355–366) (*Feliu*) 312
 Fèlix III, papa (483–492) 315
 Fèlix IV, papa (526–530) 317
Femenea → Peninnà
 Fernández de Herèdia, Garcia, arquebisbe de Saragossa 370
 Feroràs, germà d'Herodes el Gran 272
 Ferran (*Ferrando*) d'Aragó i de Castella, infant 363, 364, 366
 Ferran d'Aragó (*Ferrando*), abat 351
 Ferran I d'Aragó 367, 370, 371
Ferrando → Ferran
 Ferrer, Bonifaci, cartoixa 371
 Filip II, rei de Macedònia 355, 356, 358, 359
 Filipic, emperador romà d'Orient 327
 Fina, muller de Jàfet 100
Finees → Pinhàs
 Finees, fill d'Elí 205
 Flavi Arcadi (*Eradi*), emperador romà d'Orient 313
 Flavi Belisari, general romà 318–320
 Flavi Claudi Constantí II, emperador romà 312, 327
 Flavi Claudi Jovià, emperador romà 313
 Flavi Claudi Julià, «l'Apòstata», emperador romà 312, 313
 Flavi Gracià, emperador romà 313
 Flavi Honori, emperador romà d'Occident 313
 Flavi Juli Constanci II, emperador romà 312
 Flavi Juli Constant I, emperador romà 312, 313
 Flavi Valentinià I, emperador romà 313

Flavi Valentinià II, emperador romà 313, 315
 Flavi Valentinià III, emperador romà d'Occident 316
 Flavi Valeri Constanci I, emperador romà 311
 Flavi Zenó, emperador romà d'Orient 316
 Focas, emperador romà d'Orient 321, 322
 Formós, papa (891–896) 332, 333
 Foroneu, rei mític d'Argos 117
 Fortià (*Furtià*), Sibillà de (*Sibília de*), reina de la Corona d'Aragó 367
 Fortibracchi, Braccio de (*Bracho*), conestable de Sicília 374
 Frangipane, Cenci, prefecte de Roma (*Acèncio*) 340
 Frederic I Barba-roja, emperador romanogermànic 348, 349, 350
 Frederic II de Sicília, rei 353
 Frederic II, emperador romanogermànic 343, 353
 Frederic III de Sicília 364, 368
Fulminius → Servi Fulvi
 Funes, Joan de, mossèn 380

G

Gabinio → Aule Gabini
 Gad, fill de Jacob 115, 151, 167, 170, 181, 184, 186, 193, 213, 214, 225, 244
 Gaetano, Guillem de 356
 Gaetano, Joan de, 356
 Gai (*Andegamis*), papa (283–296) 309
 Gai (*Galio*) Duili (*Duilio*, *Duilius*, *Duelius*), cònsol romà 265
 Gai Aureli Valeri Dioclecià, emperador romà 311
 Gai Galeri Valeri Maximià, emperador romà 311
 Gai Juli Cèsar «Calígula», emperador romà 266, 301
 Gai Quint Trajà Deci, emperador romà 308–310, 314
 Gai Vibi Trebonià, emperador romà 310
 Gai Vibi Volusià, emperador romà 310
 Galé de Pèrgam, metge grec 82
Galio Duilio → Gai Duili
 Ganeló (*Gaynes*), cavaller franc 329, 330
 Garcia d'Albornoz (*Albornoç*), Álvaro, senyor d'Albornoz 364
 Garcia, Gonçal, conseller de la Corona d'Aragó 362

Gaspar, rei mag d'Orient 278
 Gaumata (*Emoydes*), mag persa 249
Gaynes → Ganeló
 Gedeó, jutge d'Israel 193-196
 Gelasi I, papa (492-496) 315
 Gelasi II, papa (1118-1119) 344
Genesisius → Luci Septimi Sever, emperador romà
Jeremies → Jeremies
Gerson → Guerxon
Gesbí → Ixbí-Benob
Gessé → Jessè
Getró → Jetró
 Gherardesca, Manfred de la, (*Comte Negre de Toscana*), comte 363
 Giges, rei de Lídia 236
 Gil de Vidaure, Teresa 360
Gil Sanches Munyoz → Climent VIII
 Girgonç, cap dels alans 361
Godoffré → Godofred
 Godofred de Bouillon (*Godoffré*) 341, 342
 Godofred, duc d'Spoleto 339-341
Goliach → Oholiab
 Goliat, gegant filisteu 211-214
 Gómer, fill de Jàfet 100
Gonatas → Antígon
 Gregori I, papa (590-604) 320
 Gregori II, papa (715-731) 326
 Gregori III, papa (731-741) 326
 Gregori IV, papa (827-844) 330
 Gregori IX, papa (1227-1241) 352
 Gregori V, papa (996-999) 335-337
 Gregori VI, papa (1045-1046) 337
 Gregori VII, papa (1073-1085) 340
 Gregori VIII, papa (1187) 348
 Gregori XI, papa (1370-1378) 365
 Gualbes, Ferrer de (*Vicent*), conseller de Barcelona 371
 Guedalià, governador de Judà 240
 Guerxon (*Gerson*), fill de Leví 119, 152
Guesclin → Duguesclin
Guido → Pasqual, antipapa
 Guillem I, rei de Sicília 348
 Guillem II, rei de Sicília 343
 Guillem VIII, senyor de Montpeller 351
 Guiscard, Robert (*Rubert Iscard*), duc de Pulla 341
 Guisulf I (*Unisilus*), duc de Benevent 326

H
 Habacuc, profeta 205, 245, 246
Habian → Abdies
Habier → Abu-Bakr as-Siddiq
Habisay → Abisai
 Haguít (*Agà*), muller de David 219
 Hamor (*Emor*) cap dels hivites 117
 Hanoc (*Enoch*), fill de Caín 94
Hanon → Hanun
 Hanun (*Amon*), fill de Nahaix 198, 222, 223
 Hanun (*Hanon*), fill de Nahaix 222
 Hèber, fill de Berià 103, 192
 Helena de Troia 197, 199
 Helena, mare de Constantí I el Gran 311, 312
 Heliodor, oficial del rei Seleuc IV, 268
 Henoc, fill de Jèred 230
 Henoc, profeta 95, 138, 298
 Heracli I (*Eradius*), emperador romà d'Orient 322-325
 Herodes Agripa (*Erodes*), rei de Judea 301
 Herodes Antipas (*Erodes*), rei de Judea 272, 280, 296, 301
 Herodes Escalonita (*Erodes*), rei de Judea 272, 273, 277-281, 285, 292
 Higiní (*Virginus*), papa (136-140) 306
 Hilari, papa (461-468) 311, 314
 Hildeprand (*Al-lebrandus*), rei dels llombards 326
 Hilquià (*Elchiàs*), sacerdot 237
 Hipòcrates, metge grec 82, 251, 253, 254
 Hircà I, sacerdot jueu 270, 271
 Hircà, Joan, sacerdot 270, 271
Hirena → Irene
Hiricus → Hurricus, rei d'Àfrica
 Histaspes, rei de Pèrsia 247, 249, 251
 Hobab (*Abal*), fill de Reuel 156
 Hofní (*Effin*), fill d'Elí 205
 Holofernes, general assiri de Nabucodonosor 248
 Homer, poeta grec 229
Homerus → Omar
 Honori I, papa (625-638) 322
 Honori II, antipapa (1061-1072) 340, 344
 Honori III, papa (1216-1227) 352, 354
 Hormisdes, papa (514-523) 317
Hunfobóset → Mefibóixet
 Hur, cunyat de Moisès 136, 138
 Hurricus (*Hiricus*), rei d'Àfrica 316
Hyeú → Jehú

I

Ibsan (*Basà, Basam, Bassà, Bassan*), jutge d'Israel 162, 167, 168, 170, 200

Ignoscent → Innocenci

Ilderich → Khilderic

Illesquas, Ferrando de, capità 383

Ínac, deïtat grega 117

Innocenci I, papa (401-417) 314

Innocenci II, papa (1130-1143) 344

Innocenci III, papa (1198-1216) 349, 353

Innocenci IV (*Ignoscent*), papa (1243-1254) 353, 354

Innocenci, antipapa (1179-1180) 348

Instinacon → Marc Aureli Numerià

Irac, fill d'Hanoc 94

Irene (*Hirena*) d'Atenes, emperadriu romana d'Orient 327

Isaac, fill d'Abraham 100, 107, 110-114, 118, 127, 135, 166

Isabel d'Aragó i de Fortià, infanta 367

Isaïes, profeta 205, 233, 235, 236, 245, 267

Isboixet (*Ysbolet, Isolet*), fill de Saül 209, 218-220

Ishar (*Ysmar*), fill de Quehat 158

Ismael, fill d'Abraham 107, 108, 110-112, 195

Ismael, sacerdot d'Israel 282

Issacar, fill de Jacob 115, 151, 185, 193, 197

Iream (*Nathan*), fill de David 219, 223, 226

Ixbí-Benob (*Denob, Gesbí*), gegant rafaita 212

Ixví (*Esay, Jesiú*), fill de Saül 209, 217

J

Jabín, rei de Canaan 192, 193

Jabín, rei de Sor 184

Jacob, avi de Jesús 240, 271

Jacob, patriarca d'Israel 100, 112-119, 121-124, 127, 135, 158, 163, 177, 185, 206, 275

Jadus, sacerdot 262

Jael, muller d'Hèber 94, 192, 193

Jàfet (*Jàffet*), fill de Noè 95, 96, 99, 100, 112

Jair, jutge d'Israel 197

Jàson, cap dels argonautes 195, 196

Jàson, sacerdot 269

Jaufré, duc d'Alemanya 327

Jaume el major, apòstol 301, 303

Jaume el menor, apòstol 303

Jaume I d'Urgell, comte 362

Jaume I el Conqueridor 352, 353

Jaume II d'Urgell, comte 367, 370, 371, 379

Jaume II el Just 363

Javan, descendent de Jàfet 100

Jeconies (*Joachim*) 222

Jeconies, rei de Judà 238-240, 246

Jefté (*Yepté*), jutge d'Israel 198-200

Jehoaix (*Joàs*), rei d'Israel 232

Jehoixeba (*Josada*), filla del rei Joram 231

Jehoram, rei d'Israel 230

Jehú (*Hyeú*), rei d'Israel 230, 231

Jèred, fill de Mahalalel 95, 96

Jeremies, profeta 179, 205, 238-241, 246, 250, 253, 257, 350

Jeroboam, rei d'Israel 232, 233

Jesiú → Ixví

Jessè (*Gessé*), pare de David 119, 123, 207, 211, 218

Jesús de Natzaret 137, 275, 277, 278, 281, 284, 293, 301

Jetró (*Getró*), sacerdot 119, 127, 188

Jezabel, muller d'Acab 229, 230, 231

Joab, fill de Seruià 218-220, 222-226

Joachim → Jeconies

Joahaz, rei d'Israel 232, 238

Joaix, rei de Judà 230-233

Joan d'Aragó i de Castella, infant 363

Joan del Temps, armer de Carlemany 348

Joan I d'Armanyac (*Armenyach*), comte 368

Joan I de Castella 365, 367, 370

Joan I d'Empúries, comte 364

Joan I el Caçador 365, 368, 369

Joan I, papa (523-526) 317

Joan II de Castella 371

Joan II el Sense Fe 371, 378

Joan II, papa (533-535) 317

Joan III, papa (561-574) 320

Joan V, papa (685-686) 324, 326

Joan VII, papa (705-707) 326

Joan VIII, papa (705-707) 332

Joan IX, papa (898-900) 332

Joan X, papa (914-928) 333

Joan XII, papa (964) 334

Joan XIII, papa (965-972) 335

Joan XV, papa (985-996) 335

Joan XVI, antipapa (997-998) 335, 336

Joan XVII, papa (1003) 336

Joan XIX, papa (1024-1032) 337

Joan, Bernat, senyor de Tous 384

Joana d'Aragó i d'Armanyac, comtessa 368
 Joana d'Aragó i de Navarra, infanta 364
 Joana II (*Johanel·la*), reina de Nàpols 373, 375, 377
 Joaquim (*Juhachim*), abat 350
 Joàs → Jehoaix
 Joatan → Jotam
 Job, profeta 100, 179, 320
 Joel, profeta 205, 207, 232, 234
Johacaç → Johanan
 Johahaz (*Joacaç, Johacaç*), fill de Josies 238
Johan → Calixt, antipapa
 Joiajà, sacerdot 231, 232
Joian → Joram
 Joiaquim, rei de Judà 238, 243, 245
 Jonàs, profeta 232
 Jonatan, fill de Saül 209, 213, 214, 217, 218
 Jonicus, astròleg 99
 Joquèbed, mare de Moisès 126
 Joram (*Joian*), rei de Judà 221, 222, 230, 231
Josada → Jehoixeba
 Josafat, rei de Judà 222, 226, 229, 230
 Josep (*Josipo*), fill d'Herodes Antipas 272
 Josies, rei de Judà 107
 Josies, rei de Judà 222, 238, 240
Josipo → Josep
 Josué, profeta 81, 136, 138, 157, 158, 164, 165, 167, 179-187, 189, 190, 206, 253, 289
 Jotam (*Joatan*), fill d'Ozies 222
 Jotam, rei de Judà 233
 Jubal, fill de Lèmec 94
 Judes Macabeu, sacerdot 267, 268, 270, 271
 Judit, filla de Merari 179, 248
Juhachim → Joaquim
 Juli I, papa (337-352) 311
 Julià, comte 316, 325
 Justí I el Vell, emperador romà d'Orient 318
 Justí II el Jove, emperador romà d'Orient 320
 Justinià I el Gran, emperador romà d'Orient 318, 319
 Justinià II Rinotmet, emperador romà d'Orient 325, 326, 327

K
 Khilderic III (*Ilderich*), rei dels francs 327

L
 Laban, fill de Betuel 100, 114-116, 177
 Lagos de Macedònia, pare de Ptolemeu I 262, 264
 Landó, papa (913-914) 333
 Laomedó (*Laumendon*), rei de Troia 195, 196
Laudo → Innocenci, antipapa
Laumendon → Laomedó
 Lèmec, fill de Metuixael 93, 95, 96
 Leonci, emperador romà d'Orient 326
 Leví, fill de Jacob 115, 118, 119, 124, 126, 133, 151, 152, 159, 172
 Lia, muller de Jacob 115
 Liberi, papa (352-366) 312
Liberius → Tiberi
 Licini I (*Lúcio*), emperador romà 312
 Lisímac de Tràcia, rei de Macedònia 263
 Llätzer de Betània 284
 Lleó I el Gran, emperador romà d'Orient 316
 Lleó I, papa (440-461) 314
 Lleó II, papa (682-683) 324
 Lleó III Isàuric, emperador romà d'Orient 327
 Lleó III, papa (795-816) 328
 Lleó IV, papa (847-855) 331
 Lleó V, papa (903) 333
 Lleó VI, papa (928) 333
 Lleó VIII, papa (964-965) 335
 Lleó IX, papa (1049-1054) 339
 Lleó, antipapa (963-964) 324
 Lli, papa (64-76) 305, 310
 Lluís I el Pietos, rei dels francs 331
 Lluís II el Jove, emperador carolingi 331, 333
 Lluís II, rei de Nàpols 368, 370
 Lluís III el Cec, emperador carolingi 334
 Lluís III, rei de Nàpols 370, 373
 Lluís VI, rei de França 348
 Lluís IX, rei de França 355
 Lopes d'Àvalos, Roís (*Roïz*), conestable de Castella 374
 López de Padilla, Diego, noble 381
 Lot, fill d'Aran 100, 105, 109, 171
 Lotari I, emperador carolingi 331
 Lotari II, emperador romanogermànic 344
 Lotari II, rei d'Itàlia 334
 Luci Antoni, senador romà 308

- Luci Corneli Escipió, cònsol romà 266
 Luci II, papa (1144-1145) 344
 Luci III, papa (1181-1185) 348
 Luci Pomponi Flac, cònsol romà 271
 Luci Septimi Sever (*Genesius*), emperador romà 307, 308
 Luci Tarquini el Superb, rei de Roma 250
Lúcio → Licini
 Lucrècia, muller de Tarquini 250
 Luna, Álvaro de, noble 381
 Luna, Frederic de, comte 369, 370, 377
 Luna, Llop de, comte 364, 369
- M**
- Maacà, mare d'Absalom 219
 Maça de Liçana, Pere (*Pero*), senyor de Moixent 368, 374, 378, 382-384
Machominus → Muhammad al-Nasir, Miramamolí
Macià → Maties
 Madai, fill de Jàfet 100
 Magne Aureli Cassiodor (*Casiodorus*), polític i escriptor romà 319
 Magog, fill de Jàfet 100
 Mahalalel, fill de Quenan 95, 96
 Mahoma, profeta de l'islam 323
Malechies → Esdres
 Malquixua (*Missua*), fill de Saül 209, 217
 Manassés, fill de Josep 122, 168
 Manassés, fill d'Ezequies (*Amassies*) 222, 232, 236, 237
Manfré → Manfred
 Manfred I (*Manfré*) de Sicília 354, 355
 Manrique, Pero 381
 Marc Anni Florià, emperador romà 254, 310
 Marc Antoni Gordià, emperador romà 309
 Marc Atili Règul, cònsol romà 265, 266
 Marc Aureli Car, emperador romà 310
 Marc Aureli Caracal·la, emperador romà 308
 Marc Aureli Carí, emperador romà 310
 Marc Aureli Claudi «el Gòtic», emperador romà 310
 Marc Aureli Còmmode, emperador romà 308
 Marc Aureli Numerià (*Instinacon*), emperador romà 310
 Marc Aureli Probe, emperador romà 310
 Marc Aureli Valeri Maximià, emperador romà 311
 Marc Claudi Tàcit, emperador romà 310
 Marc Juli Felip «l'Àrab», emperador romà 309
 Marc Juni Brut (*Bruto*), patrici romà 251
 Marc Licini Cras (*Crassus*, *Crasus*), triumvir romà 271
 Marc Nerva, emperador romà 306
 Marc Opel·li Macrí, emperador romà 308
 Marc Ulpi Trajà, emperador romà 305
 Marc, apòstol 275, 282, 284, 297, 303, 315, 316, 328
 Marc, papa (336) 311
 Marcel I, papa (308-309) 311
 Marcel·lí, papa (296-304) 309
 Marcià I, emperador romà d'Orient 316
 Mardoqueu, fill de Jaïr 255, 256
 Marí I, papa (882-884) 332
 Marí II, papa (942-946) 333
 Maria d'Aragó i d'Alburquerque, reina 371
 Maria de Castella, reina 372
 Maria de Luna, reina 369
 Maria de Montpeller, mare de Jaume I 351
 Maria de Navarra, infanta 364
 Maria de Sicília, reina 368
 Maria Magdalena 284, 296
 Marsili, rei de Saragossa 329, 330
 Martí I el Jove, rei de Sicília (*Cicília*) 368-370
 Martí I l'Humà, rei de la Corona d'Aragó 365, 368-370
 Martí I, papa (649-655) 322
 Martí V, papa (1417-1431) 372
 Mata d'Armanyac, reina de la Corona d'Aragó 368
 Matan, fill d'Eleazar, 240
Matanià → Sedecies
Matanies → Sedecies
Matel·lus → Eleuteri
 Mateu I de Foix, comte 368
 Maties (*Macià*), apòstol 303
Matusalem → Metuixael
 Matusalem, fill d'Henoc 94-96
 Maur, Ràban, abat de Fulda 331
 Maurici, emperador romà d'Orient 321
 Mefibóixet (*Amfibóseth*, *Hunfobóset*), fill de Jonatan 220, 222
 Mefres, faraó 124, 125
 Mehuiael (*Emanuel*), pare de Metuixael 94
 Meixac (*Misach*), de la tribu de Judà 238, 242

- Melquíades, papa (311-314) 311
 Melcior, rei mag d'Orient 278
 Melquisedec, Rei de Salem 106, 107, 279
 Menahem de Tirsà, rei d'Israel 233
 Mendoza (*Mendoça*), Juan de (*Johan de*), marquès 381
 Menelau, rei d'Esparta 199, 269
 Merab (*Merob*), filla de Saül 209
Merguns → Smerdis
 Merlí, mag 314
Merob → Merab
 Metuixael (*Matusalem*), fill de Mehuiael 94-96
Micol → Eglà
 Miquees, profeta 205, 229, 230, 234, 236
Miramolí → Muhammad al-Nasir, Miramamolí
Misach → Meixac
Missua → Malquixua
 Moisés 71, 102, 119, 126-144, 146, 149, 151, 152, 154-170, 172, 174, 175, 178, 179, 181, 184-188, 206, 214, 231, 235, 240, 277, 284, 288, 289, 315
 Montfort, Simó de, comte 352
 Muhammad al-Nasir, Miramamolí (*Machominus*, *Miramolí*) 349, 352
Mulicar → Amílcar
- N**
 Naamà (*Noemà*), filla de Sil·là 95
 Naasson, fill d'Amminadab 119, 154, 197, 200
Nabé → Nob
 Nabot de Jizreel 229, 231
 Nabucodonosor, rei de Babilònia 238, 239, 241-243, 245, 247
 Nabutzar (*Nabuzarda*) fill d'Evil-Merodac 240, 244
Nabuzarda → Nabutzar
 Nacís, bisbe de Jerusalem 308
 Nahaix, rei dels ammonites 208, 213, 222
 Nahor, fill de Tèrah 100, 103, 105
 Nahor, pare de Tèrah 100
 Nahum, profeta 205, 233, 234
Narbazones → Ariobarzanes
Nathan → Istream
Natzareu → Sant Gregori Naciancé
Nebiot → Nimrod
 Nebuzaradan, oficial del rei de Babilònia 239
- Nectàneb, faraó 258
 Nefrem, faraó 124
 Neftalí, fill de Jacob 151, 192
 Nehemies, coper del rei Artaxerxes 253
 Neoptòlem (*Pirrus*), heroi mític grec, fill d'Aquil·les 200
 Neró Cèsar August, emperador romà 303, 304
 Nicolau I, papa (858-867) 332
 Nicolau II, papa (1058-1061) 340
 Nimrod (*Nebiot*), fill de Cuix 100, 103, 245
 Ninus, fill de Belus 104
 Noé, fill de Lèmec 95-100, 104, 106
Noemà → Naamà
 Noemí, muller d'Elimèlec 211
 Numa Pompili, rei de Roma 236, 252
- O**
 Obed, pare de Jessè 119, 182, 206, 207, 221
Ochozies → Ahazià
Ocozies → Ahazià
 Ocozies, fill de Joram 230, 231
Octovià → Víctor
 Odoacer, governant d'Itàlia (*Adonacer*) 316
 Oholiab (*Goliach*), fill d'Ahissamac 140
 Oixea, rei d'Israel 205, 232, 234, 235
Oliver de Clequi → Duguesclin, Olivier
 Omar (*Homerus*), príncep sarraí 324
 Onies, sacerdot 262, 267-269
 Oreb, cabdill madianita 194
 Orígenes d'Alexandria, teòleg 308
 Ornan, jebuseu 119, 120
 Orpà, muller de Quilion 211, 212
 Orsini, Francesc d' (*Urcino*), 377
 Osees (*Oziel*), profeta 231
 Osies, rei de Judà 203, 210, 222, 232, 233
 Otniel, primer jutge d'Israel 186, 190, 191
 Otó I el Gran, emperador romanogermànic 334, 335
 Otó II, emperador romanogermànic 335
 Otó III, romanogermànic emperador 336
 Otó IV, emperador romanogermànic 343, 349, 351, 353, 354
 Ovidi, poeta romà 273, 282
Oziel → Osees
- P**
 Paltiel (*Fauel*), marit de Mical 219
 Pamsatura, muller de Sem 100
 Pandulf IV (*Redulph*), príncep de Càpua 339

- Pannicius* → Panici, Sant
 Paris, príncep mític de Troia 199, 200
 Parmènides d'Elea, filòsof grec 252
 Pasqual I, papa (817-824) 330
 Pasqual II, papa (1099-1118) 341, 347
 Pasqual, antipapa (1164-168) (*Guido*) 348
Patronax de Bruxel·les → Pètronax de Brescia 326
Patronil·la → Peronella
 Pau I, papa (757-767) 328
 Pausànies d'Orèstia, militar macedoni 259
 Pècah (*Facea*), rei d'Israel 233-235
 Pecahià (*Fatra*), rei d'Israel 233, 234
 Pelagi I, papa (556-561) 320
 Pelagi II, papa (579-590) 320
 Pelagi, heretge 313, 314
 Pelai (*Pelayo, Peleyo*), rei d'Astúries 325
 Pèleg, fill d'Éber 100
 Peninnà (*Femenea*) 203
 Pere (*Pedro*) I de Castella 367
 Pere d'Aragó i d'Alburquerque, infant 371, 374, 377, 378
 Pere I d'Aragó 343
 Pere I de Castella 366
 Pere I de Cerdanya 347
 Pere II de Sicília 365
 Pere II, el Catòlic, rei de la Corona d'Aragó 351, 352
 Pere III el Gran, rei de la Corona d'Aragó 353
 Pere IV, el Cerimoniós, rei de la Corona d'Aragó 362, 364-368, 370
 Perellós, Francesc de, vescomte de Roda 366
 Peres de Corella, Eximén, governador de València 383
 Pérez de Guzman, Alfonso, lloctinent 381
 Peronella d'Aragó, reina de la Corona d'Aragó (*Patronil·la*) 343, 347, 351
 Pètronax de Brescia (*Patronax de Bruxel·les*), abat 326
Petrus Canonistor → Comestor, Pere
 Pinhàs (*Finees*) 164, 167, 187
 Pipí I el Breu, rei dels francs 321, 327, 328, 331
 Pipí II el Jove 331
 Pirros (*Pirus*), rei de l'Epir 263, 265
Pirrus → Neoptòlem
Pirus → Pirros
 Pitàgores de Samos, filòsof grec 61, 248, 249, 251, 254
 Pius I, papa (140-155) 307
Plàcido → Aule Atili Calatí
 Plató, filòsof grec 62, 76, 254, 256-258
 Políxena, filla de Príam 200
 Ponç Pilat, governador romà de Judea 89, 204, 282, 291, 292, 295, 296, 304
 Poncià, papa (230-235) 308
 Poros d'Hidaspes, rei d'Índia 261
 Prades, Margarida de (*Margarita de*), reina de la Corona d'Aragó 370
 Prades, Pere de, comte 370
 Príam, heroi mític grec 196, 199, 200
 Pròsper, notari papal 316
 Ptolemeu I Sòter, rei d'Egipte 262, 264
 Ptolemeu II Filadelf, rei d'Egipte 264
 Ptolemeu III Evèrgetes, rei d'Egipte 265-267
 Ptolemeu IV Filopàtor, rei d'Egipte 267
 Publi Aeli Adrià (*Elius*), emperador romà 306, 308
 Publi Corneli Escipió 268, 269, 307
 Publi Helvi Pèrtinax (*Elius*), emperador romà 308
 Publi Licini Gal·lié, emperador romà 310
 Publi Licini Valerià, emperador romà 309, 310
 Publi Semproni Sop, cònsol romà 264
 Pulla, Rainulf de (*Braymon*) 344
 Putifar 119, 121
- Q
 Quehat (*Cahat*), fill de Leví 119, 152
 Queilà 214
 Quenan (*Caynan, Caynant*) 95, 96, 100
 Quenaz (*Ceneç*) 186
 Queturà (*Ceturà*), muller d'Abraham 111, 112
 Quilab (*Celap*) 219
 Quiló (*Chilon*) de Lacedemònia, filòsof 247
 Quix (*Cis*) 207
- R
 Rabassa (*Rabaça*), Gener (*Giner*), jurista 371
 Ragaú, fill de Fàlec 100, 103
 Rahab 180-182
 Ram, Domingo, bisbe d'Osca 370
 Ramir I, rei d'Aragó (*Remiro*) 343
 Ramir II, rei d'Aragó (*Remiro*) 343
 Ramon IV, comte de Tolosa (*Ramon de sent Gili*) 341

- Ramon VII, comte de Tolosa 355
 Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona 336, 339, 347
 Raquel (*Rachel*), muller de Jacob 100, 115, 116, 118
 Rebeca, muller d'Isaac 100-114, 118
 Recab 156, 210, 220
Redulph → Pandulf
Regolfus → Aistulf
 Regusar, fill d'Evil-Merodac 244
 Rem (*Remolus*), cofundador mític de Roma 200
 Remaliahu (*Romelià*) 233
 Ressín 234, 235
 Ricard I, rei d'Anglaterra 351
 Robert I de Bar, comte 368
 Robert II, comte de Flandes 341
 Roboam, fill de Salomó 119, 203, 206, 222
 Rocabrúna, Bertran de, cavaller 338
 Rocafull (*Roquaful*), Joan de, lloctinent 382
 Roderic, rei dels gots 315, 316, 325, 329
Rodolfus → Aistulf
Rodolphus → Aistulf
 Rodovà, capità de Granada 363
 Roger I, rei de Sicília 343, 344
 Roger II, rei de Sicília 344
 Romà, papa (897) 332
Romelià → Remaliahu
 Ròmul (*Romulus*), cofundador mític de Roma, 233, 234, 236
 Rotari, rei dels llombards 321
 Rotlà 329
 Rotlà, Joan, lloctinent 382
Rubert Iscard → Guiscard, Robert
 Rut, muller de Booz 119, 182, 211
- S
- Sabinià (*Sifanià*), papa (604-606) 321
 Sadoc, fill d'Azor 240, 262, 267
 Sadoc, sacerdot 204, 226, 227, 235, 240, 262, 267
 Saf 212
 Sagarriga, Pere de, arquebisbe de Tarragona 371
Salamon → Salmon
 Salatiel 240, 246, 249
 Salmanassar, rei de Síria 235, 261
 Salmon (*Salamon*), fill de Nahxon 182, 200, 203
 Salomó 172, 204, 214, 219, 222, 224, 226-228
Samaya → Benaiahu
Samgar → Xamgar
 Sanç (*Sanxo*) de Castella, senyor de Ledesma 366
 Sanç d'Aragó i d'Alburquerque (*Sancho, Fernando*), infant 371
 Sanç I d'Aragó 343
 Sanç I de Cerdanya (*Sancho*) 347
 Sanç II Garcés Avarca 342
 Sanç VII de Navarra 352
 Sança de Castella (*Sanxa*) 351
Sancho → Sanç
 Sant Agapit 309
 Sant Ambrosi 312, 313, 315
 Sant Anastasi (*Athenasti*) 311
 Sant Anselm 341
 Sant Barbat de Benevento 321
 Sant Basili 312
 Sant Benet 326
 Sant Cosme 311
 Sant Damia 311
 Sant Dionís 73, 305
 Sant Eleuteri 307, 328
 Sant Eustaqui 305
 Sant Gabriel 75, 272, 275
 Sant Gervasi 311
 Sant Gregori Naciàncé (*Natzareu*) 312
 Sant Ignasi 305
 Sant Isidor 323
 Sant Jeroni 312, 323
 Sant Joan Crisòstom 311
 Sant Joaquim 350
 Sant Mamert, bisbe de Siena 316
 Sant Martí 312, 320
 Sant Mateu 70, 232, 275, 276, 278, 283-285, 296, 303
 Sant Maur 317
 Sant Maurici 311
 Sant Nicolau 311, 312, 341
 Sant Panici (*Pannicius*) 311
 Sant Protasi 311
 Sant Remigi 317
 Sant Tiburci 330
 Sant Tomàs 174, 216, 293, 296, 303, 321, 340
 Sant Vicent Ferrer 371
 Sant Víctor, Hug (*Ugo*) de, cardenal 344
 Santa Agnès 311
 Santa Àgueda 311
 Santa Anastàsia 311

Santa Caterina 312
 Santa Clara 355
 Santa Elisabet 352
 Santa Eugènia 308
 Santa Llúcia 311
 Santa Peronella 328
 Santa Verònica 304
Sanxa → Sança
 Sara, muller d'Abraham 105-111
 Sarmiento, Pero, comte 381
 Saül, rei d'Israel 163, 206-219, 222
Sdras → Esdres
 Sedecies (*Matanies*, *Matanià*), fill de Josies 238, 239
 Segimon (*Cigismon*, *Sigismundus*) I, emperador romanogermànic 368, 369
 Segon el Silenciós, filòsof 307
Sel·lú → Xal·lum
 Seleuc IV Filopàtor, rei de Síria 268, 269
 Sem, fill de Noè 95, 96, 99, 100, 106, 107, 113
 Semiramis 104
Senaxerip → Sennaquerib
 Sèneca, filòsof romà 62, 303
 Sennaquerib (*Senaxerip*), rei d'Assíria 237
 Sergi II, papa (844-847) 331
 Sergi III, papa (904-911) 333
 Sergi IV, papa (1009-1012) 337
 Servi Fulvi (*Fulminius*), cònsol romà 266
 Servi Sulpici Galba, emperador romà 304
 Servi Tul·li, rei de Roma 247
 Severí, papa (640) 322
 Sforza (*Sfòrço*, *Esfòrço*), Muzio Attendolo, comte 375, 376
Sidiach → Xadrac
Sifanià → Sabinià
 Sil·là, muller de Lèmec 94, 95
 Silveri, papa (536-537) 317
 Silvestre I, papa (314-335) 311
 Silvestre II, papa (999-1003) 335
 Silvestre III, papa (1045) 337
 Simeó, fill de Jacob 115, 118, 122, 124, 151, 164, 185, 187
 Simó apòstol 279, 282
 Simó Macabeu, sacerdot 271
 Simó, apòstol 303, 329
 Simònides d'Amorgos, filòsof 237, 247
 Simplicí, papa (468-483) 315
 Sipor (*Sogor*) 162
 Siríac, bisbe d'Alexandria 315
 Sisinni, papa (708) 326
 Sisserà 192
 Sixt I, papa (115-125) 306
 Sixt II, papa (257-258) 309
 Sixt III, papa (432-440) 314
 Smerdis (*Merguns*), rei de Pèrsia 249
 Sòcrates, filòsof grec 61, 251-254, 256
Socratus Clidius → Sòstrates de Cnido
 Sòfocles, dramaturg grec 253
 Sofonies, profeta 205, 238
Sogor → Sipor
Sophia → Aèlia Sofia
 Sòpor, rei de Pèrsia 310
 Sòstrates de Cnido (*Socratus Clidius*), arquitecte grec 263
 Soter, papa (166-174) 307
 Suares, mossén Galcerà 379

T
Taburlà → Timur Lang
Tàliber → Tarbis
 Tamar, muller d'Er 119
Tamata → Timnà
Tàrantol → Tàrent
 Tarbis (*Tàliber*), princesa de Saba 126
 Tàrent (*Tàrantol*), príncep de 377
 Tàrent, Bohemond de (*Breamont*) 341
 Tarquini Prisc, rei de Roma 238, 239
 Telèsfor (*Theodorus*), papa (125-136) 306
 Tello (*Antello*) de Castella, senyor de Biscaia 366
 Teodomir (*Thodorich*), rei dels ostrogots 316
 Teodor I, papa (642-649) 322
 Teodor II, papa (897) 332
 Teodora, emperadriu romana d'Orient 317
 Teodoric el Gran, rei dels ostrogots 316-318
 Teodosi I el Gran, emperador romà 313
 Teodosi II el Jove, emperador romà d'Orient 315
Tercensis → Giovanni Crescenzo
Theodorus → Telèsfor
 Teodosi III, emperador romà d'Orient 327
Thodorich → Teodomir
 Tiberi Claudi Neró, emperador romà 282, 296, 301-303
 Tiberi II (*Liberius*), emperador romà d'Orient 321
 Tiberi III, emperador romà d'Orient 326
 Tiberi Semproni Llong, cònsol romà 268
 Timnà (*Tamata*) 201

Timur Lang (*Taburlà*), emperador timúrida 369
Tit Flavi Domicià, emperador romà 303, 305, 306
Tit Flavi Sabí, emperador romà 293, 304-306
Tit Flavi Vespasià, emperador romà 293, 304-306, 324
Tob (*Ysop*) 198, 222
Tolsà, mossén Joan 383
Torrelles, Pere, capità 370
Tranbabendus → *Trasamund*
Trasamund (*Tranbabendus*), rei dels vàndols 317
Tubal 100
Tul·li Hostili (*Hostilius*), rei de Roma 236

U

Unisilus → Guisulf I, duc de Benevent
Urbà II, papa (1088-1099) 341
Urbà III, papa (1185-1187) 348
Urbà IV, papa (1261-1264) 355
Urbà V, papa (1363-1370) 365
Urbà VI (*Berthomeu Cerdà*), papa (1378-1389) 367
Urracha → Elionor
Uzà 203, 221
Uzmén, capità sarraí 354

V

Vaixtí (*Vastí*) 255
Valentí, papa (827) 330
Valeri Cató, escriptor romà 271
Valeri Màxim, escriptor romà 271
Vallseca, Guillem de, jurista 371
Vastí → Vaixtí
Velasco, Pedro de, 381
Velasco (*Velascho*), Sança de (*Sancha de*), cortesana 363
Víctor (*Octovià*), antipapa (1138) 348
Víctor I, papa (189-199) 307
Víctor II, papa (1055-1057) 339
Víctor III, papa (1086-1087) 340
Vigili, papa (537-555) 318
Vilanova, Vidal de, conseller de Jaume II 362
Vilaragut, Antoni de, noble 383
Villena, Galvany de, mossén 380
Violant de Bar (*Yolant*), reina de la Corona d'Aragó 368
Violant d'Aragó, reina de Nàpols 368

Violant d'Hongria 353
Virgili Maró, poeta romà 271
Virginus → Higini
Vitalià, papa (657-672) 324

X

Xadrac (*Sidiach*) 238
Xal·lum (*Sel·lú*) 233, 236
Xamgar (*Samgar*), jutge d'Israel 192
Xaramunt, Àndria de, governador de Palerm 368
Xefatià (*Facacies*) 219
Xèrica, Pere de, capità general del regne de València 364
Xerxes I, rei de Pèrsia 248, 251, 254, 258, 259

Y

Yàñez Fajardo (*Hianyes Faxardo*), Alfonso, noble 382
Yepté → Jefté
Ylion → Elon
Yllion → Elon
Ysbolet → Isbóixet
Ysmar → Ishar
Ysop → Tob

Z

Zabuló (*Zabulont*, *Zebulon*), fill de Jacob 115, 151, 185, 192-194, 200, 234
Zabulont → Zabuló
Zacaries, papa (741-752) 326
Zacaries, patriarca de Jerusalem 322
Zàram → Zèrah
Zebulon → Zabuló
Zeeb 194
Zeferi, papa (199-217) 308
Zelfà → Zilpà
Zengi (*rey de Làpia*), rei d'Alep 349
Zenó (*Zenon*) de Cítion, filòsof estoic 265
Zenó d'Elea, filòsof grec 237
Zèrah (*Zàram*), fill de Judà 119
Zif 214
Zilpà (*Zelfa*), serventa de Lia 115
Zimrí 164
Zodiacus → Zòsim, papa
Zorobabel 240, 249, 250, 251
Zòsim, papa (417-418) (*Zodiacus*) 314
Zúñiga (*Estúnyega*), Pedro de, noble 379, 381

Índex toponímic

A

- Abal* → Baal-Gad
Abarahim → Abarim
Abarim (*Abarahim*), serra d' 178
Abron → Hebron
Achoron → Ecron
Acre 361
Acyllé → Haquilà
Afec (*Affech*) 205
Afec (*Efech*) 216
Affech → Afec
Agrigent (*Gergent*) 380
Ai (*Hay*) 182, 183
Aiora (*Ayora*) 354, 363, 384
Alacant (*Alaquant*) 354, 383
Alamanya → Alemanya
Alània → Anagni
Alaquant → Alacant
Alathana → Tartària
Albaida (*Albayda*) 382
Albània 314
Albaràs → Albarrasí
Albarrasí (*Albaràs*) 363
Alcalà 382
Alcàntera 383
Alcanyís (*Alcanyis*) 370
Alcoi (*Alcoy*) 382
Alcoyll → Coll de Barberia
Alcúdia 384
Alemanya (*Alamanya*) 101, 304, 313, 316, 327, 331, 334, 336, 338, 339, 353, 372
Alep (*Làpia*) 349
Alexandria 241, 262, 263, 271, 303, 307, 315-317
Alfaro (*Alpharo*) 382
Algesires, Al-Yazira al-Jadra (*Algezira d'Alfadra*) 362
Algezira → Alzira
Algezira d'Alfadra → Algesires
Alguer 365
Alièmadem → Elimaida
Almansa 383
Almeria 361, 362
Alzira (*Algezira*) 354, 362
Amon, país dels amonites 161, 191, 197, 198, 208, 223
Amor → Hamor
Amposta 364
Anagni (*Alània*), ciutat d'Itàlia 101, 367
Anglaterra 304, 331, 345-347, 350, 351, 355, 356, 359, 366, 367, 372-374
Antequera (*Antiquera*) 371
Anthiochia → Antioquia
Anthioxa → Antioquia
Antiocha → Antioquia
Antioquia (*Anthioxa*, *Antiocha*, *Antiochia*, *Antioxa*) 101, 221, 270, 301, 323, 341, 348
Antioxa → Antioquia
Antiquera → Antequera
Apulla → Pulla
Aquilea → Aquileia
Aquileia (*Aquilea*) 334, 339
Aquitània (*Equitània*, *Quitània*) 101, 331, 333
Aquitània 327
Aràbia (*Haràbia*) 215
Aràbia 101, 112, 160, 262, 270
Aragó 342, 343, 347, 351-353, 356-358, 360, 364, 366, 367, 369-375, 377-382, 384
Aram → Haran

Aranda 370
 Arcàdia 101
 Argos 112, 113
 Armènia (*Ermènia*) 97, 98, 270, 321, 350
 Ascaló (*Escalon*) 201
 Asdod (*Azot*) 205
Aseroth → Hasserot
 Àsia 100, 101, 103, 196, 242, 262, 263, 303, 305, 310
Asoroth → Hasserot
 Assín, desert 133
 Atenes 163, 197, 251, 254-256, 361
Athiòpia → Etiòpia
Auropa → Europa
Avinach → Avinyó
 Avinyó (*Avinach*) 344, 367
 Ayerbe 360
Azot → Asdod

B
 Baal-Gad (*Abal*), munt 184, 229
 Babilònia 100, 101, 104, 222, 235, 237-241, 243, 245, 246, 248, 260-262, 298, 299, 305, 330, 349, 361, 379
Bàctria → Bactriana
 Bactriana (*Bàctria*) 104
 Baixa Lotaríngia (*Coríngia*) 340, 341, 348
 Balaguer 371
 Baraym, munt 165
 Barbaria (*Barberia*) 102, 315, 357
Barberia → Barbaria
Barçalona → Barcelona
 Barcelona (*Barchinona*, *Barçalona*) 336, 338, 339, 345, 347, 351, 353, 359, 367, 371, 374, 376, 377, 380
Barchinona → Barcelona
Barsames → Bet-Xèmeix
Barsemis → Bet-Xèmeix
 Basan (*Basant*) 162, 168, 170
Basant → Basan
Batel → Betel
Bathel → Betel
Batlem → Betlem
Batllem → Betlem
Bavera → Baviera
 Baviera (*Bavera*) 331, 337
Bel·lem → Betlem
Benavent → Benevent

Benevent (*Benavent*) 321, 328, 335, 348, 355
 Beòcia (*Boècia*) 101
 Besalú (*Busulú*) 312
Bèsech → Bèzec
Besel → Bessalel
 Bessalel (*Besel*) 136
Bèsser (*Bòsor*) 170
 Bessor (*Bezor*), torrent 217
 Betaixità (*Etherà*) 194
 Betània (*Bethània*) 284-286
 Betbarà (*Etherà*) 194
 Betel (*Batel*, *Bathel*, *Bethel*) 106, 114, 118, 182, 188, 206, 207, 209
Bethània → Betània
Bethel → Betel
Bethllem → Betlem
 Betlem (*Batlem*, *Batllem*, *Bel·lem*, *Bethllem*, *Betllem*) 118, 189, 200, 207, 211, 219, 276-280
Betllem → Betlem
 Betúlia (*Vitúlia*) 248
 Bet-Xean (*Jabeths*, *Jabets-Saül*) 217
 Bet-Xèmeix (*Barsames*, *Barsemis*) 206
 Bèzec (*Bèsech*) 187
Bezor → Bessor
 Biar 354, 382
Billena → Villena
Bisancius → Bizanci
Bisàsenà → Bizacena
 Bizacena (*Bisàsenà*) 102
 Bizanci (*Bisancius*) 101
Blaya → Blois
 Blois (*Blaya*) 341
Boècia → Beòcia
 Bohèmia 101, 336, 337, 344, 350
 Bolonya 344
 Bordeus 357
 Borgonya 327, 340, 344, 350, 373
Bòsor → Bèsser
 Bragada, riu 265
 Bretanya (*Bratanya*, *Britanya*) 302, 304, 307, 308, 311, 314, 316, 321, 346, 356
Britanya → Bretanya
 Brussel·les (*Bruxel·les*) 326
Bruxel·les → Brussel·les
 Bugia (*Buxia*, *Bogia*) 102, 333
 Burgos 366
Burgunya → Borgonya
Busulú → Besalú

- C
- Càbar, riu 244
- Cabdret (*Capdet*) 382
- Calàbria 334, 335, 350, 357, 360
- Calataiud (*Calatayú*) 381
- Calatayú* → Calataiud
- Calatrava 384
- Caldea 101, 103, 244-246
- Càller 363, 369
- Campània (*Campanya*) 200, 307, 317, 322, 340, 344, 349, 352, 355
- Campanya* → Campània
- Canaan (*Canan*) 105, 114, 122, 123, 178, 192
- Canals 382
- Canan* → Canaan
- Canària* → Canàries
- Canàries (*Canària*) 102
- Canterberi* → Canterbury
- Canterbury (*Canterberi, Canterbury*) 341, 350
- Cantuària* → Canterbury
- Cap de l'Aljup, Elx 384
- Capadòcia 101
- Capdet* → Cabdet
- Capo d'Orlando (*Campo d'Orlando*) 360
- Càpua 339
- Çaragoza* → Saragossa
- Carce* → Càrcer
- Càrcer (*Carce*) 384
- Carlet 384
- Carquemix (*Tartamis*) 238
- Carrianrim* → Quiriat-Jearim
- Cartagena (*Cartagènia*) 102, 269
- Cartagènia* → Cartagena
- Casp 371
- Cassino 326, 332
- Castell de Capuana 375, 376
- Castella 304, 325, 342, 352-356, 361-367, 371, 372, 374, 378, 379, 381, 382, 384, 385
- Castelló de la Plana (*Castelló de Borriana*) 366, 370
- Catalunya (*Cathalunya*) 304, 312, 336, 338, 339, 347, 357, 358, 360-365, 368, 369, 371, 375-377
- Catània (*Cathània*) 357, 368
- Caucas (*Càucaso*) 252
- Cedrom, riu 161
- Celio, munt 236
- Cena* → Siena
- Cerdenya* → Sardenya
- Cervera del Maestrat 362
- Cesarea (*Cessarea*) 101, 313, 342
- Chirel (*Chirell*) 383
- Cibília* → Sevilla 366
- Cichem* → Xitim
- Cichim* → Xitim
- Cicília* → Sicília
- Cifre* → Xipre
- Cingintània* → Mauritània Tingitana
- Civitavecchia (*Leó*) 330, 353
- Claramunt 341
- Clarença 361
- Clares Valls 341
- Claros, munts 269
- Clujach* → Cluny
- Cluny (*Clujach*) 334
- Cocentaina 382
- Coïmbra (*Corímbria*) 355
- Colam* → Golan
- Colcos* → Còlquida
- Coll (*Alcoyll*) de Barberia 357
- Colònia 350
- Còlquida (*Colcos*) 195
- Compostel·la 347
- Conca (*Conqua*) 371
- Constantinoble (*Constinoble, Contastinoble, Contestinoble, Costantinoble, Costentinoble*) 101, 312, 313, 317-319, 323, 324, 327, 329, 343, 349-352
- Corbera 365
- Corímbria* → Coïmbra
- Coríngia* → Baixa Lotaríngia
- Corint (*Corinthy*) 222
- Còrsega (*Còrcega*) 102, 373, 379
- Cortes 384
- Cotlliure (*Copliura*) 372
- Creta (*Cret*) 101, 163, 315
- Crevillent (*Crivillén*) 363
- Crivillén* → Crevillent
- Cullera 374
- Cumea* → Cumes
- Cumes (*Cumea*) 234
- D
- Dàcia 101, 350
- Dalmàcia 309
- Damiata 352, 355
- Danubi, riu 101, 313, 316
- Daroca (*Daroqua, Doroqua*) 343, 364

Dénia 366, 367, 374
Domàs 80, 88, 105, 221, 248, 325, 348
Duesaigües (*Dues Ayyües*) 383

E
Ecron (*Achoron*) 213
Edessa (*Hedisa*) 349
Edom 161
Efech → Afec
Egipte 71, 101, 103, 105, 106, 108, 112, 117, 119, 121-133, 135, 136, 138-140, 151, 156-158, 160, 163, 164, 166, 168, 174, 177, 189, 190, 198, 218, 228, 235, 238-241, 248, 255, 257, 258, 260, 262, 264, 266, 267, 269, 271, 279, 281, 295, 316
Egualada → Igualada
Elda 354
Elimaida (*Alièmadem*) 269
Elon (*Yllion*) 200
Elx (*Elch, Elg, Elig*) 354, 363, 366, 383, 384
Endor (*Emdor*) 216
Engandí → Enguedí
Enguedí (*Engandí*) 214
Enotam 94
Epulla → Pulla
Equitània → Aquitània
Eraclea 254
Ernon, riu 161
Espanya 311, 312, 315, 316, 325, 351, 372
Espolet 328, 340
Etherà → Betaixità
Etiòpia (*Ethiòpia*) 101, 102, 156, 255, 258, 262, 269, 303
Europa (*Auropa*) 100, 101
Exue 112

F
Falgar, munt 178
Famagosta 379
Faran, munt 110, 112, 178
Fenícia 101, 112, 261
Fison, riu 88
Flandes 333, 341, 351
Fraga 351
França 101, 200, 304, 316, 317, 321, 323, 327-331, 336, 343, 344, 348, 350, 351, 353, 355-360, 366, 367, 373, 374
Frayot → Piahrot
Frigia 101, 191, 196, 234

G
Gabaà 187, 189, 206, 208, 209, 220, 229
Gabahon 183
Gabaon (*Gabeon*), bassa 218
Gàl·lia 101, 239, 260, 308, 311-313, 317, 332, 333, 335, 336, 340, 350, 353, 355
Galaad (*Galaat, Galahat, Galat*) 167, 170, 197, 198, 208, 230
Galgala → Guilgal
Galícia 325
Galilea 101, 234, 248, 275, 282, 284, 292
Gandia 370
Garatzim → Garizim
Garizim (*Garatzim, Gatzarim*), munt 170
Gatza → Gaza
Gatzarim → Garizim
Gàtzer → Guèzer
Gaza (*Gatza*) 170, 202, 203, 260
Gegerra → Guerar
Gelboe → Guilboa
Gènova (*Jènova*) 353, 378
Gergent → Agrigent
Gerico → Jericó
Germània 308, 321, 330, 331, 333, 336, 337
Gerosolima → Jerusalem
Getsemaní 291
Gibeltar → Gibraltar
Gibraltar (*Gibeltar, Jubaltar*) 101, 362
Girona (*Gerona*) 358, 380
Golan (*Colam*) 170
Gomorra 101, 106
Gozan, riu 235
Granada 325, 354, 361-363, 371, 373
Grècia 101, 163, 179, 199, 229, 251, 252, 259, 264, 266, 310
Guadalaviar (*Guadalwiar*), riu 380
Guardamar 354, 366
Gueixur (*Jesur*) 219
Guerar (*Gegerra*) 112
Guèzer (*Gàtzer*) 220
Guihó (*Guion*), riu 88
Guilboa (*Gelboe*) 216, 217, 218
Guilgal (*Galgala*) 181, 183, 184, 188, 191, 206-210
Guinea (*Guineua*) 101
Guineua → Guinea

H
Hamor (*Amor*) 117
Haquilà (*Acyllè*) 215

Haran (*Aram*) 105, 114
Hasserot (*Aseroth, Asoroth*) 156
Hebal, munt 170
Hebron (*Abron*) 118
Hedisa → Edessa
Hèret, bosc 214

I

Igualada (*Egualada*) 372
Illescas (*Illesquas*) 383
Iniesta 383
Isquia (*Iscla*) 377
Israel 71, 81, 113, 127, 128, 130-133, 135, 136, 138, 140, 143, 144, 146, 147, 149, 151, 154, 155, 160-165, 167, 168, 171, 174, 176, 178, 179, 182-184, 186-194, 196-201, 203-212, 214-222, 224-226, 229-235, 240, 244, 246, 248-250, 253, 261, 278-280, 289, 295

J

Jabeix-Galaad (*Jabés-Galaat, Jabés-Galit*) 190, 208
Jabés-Galaat → Jabeix-Galaad
Jabeths → Bet-Xean
Jabets-Saül → Bet-Xean
Jabot, riu 161
Jaca 342
Jericó (*Gericó*) 162, 178, 180-182, 185, 191, 229, 271
Jerosolima → Jerusalem
Jerusalem (*Jebusalem, Jerosolima, Jherosolima, Jherusalem*) 70, 114, 172, 183, 213, 220, 221, 224, 225, 227, 229, 230-246, 248-250, 252, 253, 258, 262, 264, 268-271, 273, 274, 278, 280-282, 284-287, 292, 293, 296, 298, 301-304, 306-308, 310, 313, 321-324, 341, 342, 347-350, 361
Jesael 216
Jesur → Gueixur
Jubaltar → Gibraltar

L

La Meca 101, 323
Lacedemònia 266, 267
Làpia → Alep
Leó → Civitavecchia
Líban 170, 248
Líbia 102, 112, 234, 236, 265
Licaònia (*Licohònia*) 259

Lícia 101
Lipari (*Líper*) 265, 321
Líper → Lipari
Lleida (*Leyda*) 251, 371
Llombai (*Lombay*)
Llombardia 101, 328, 329, 334, 348, 354
Luz (*Luzà*) 114, 188

M

Macastre (*Macaster*) 384
Madrid 379
Maestrat 379
Magedon → Meguidó
Mallorca (*Malorcha, Malorqua, Mallorca, Mallorqa, Mallorqua*) 339, 353, 358, 359, 361-363, 365, 369, 373
Maon (*Mahon*), desert 214
Mar Morta 180
Mar Roja 112, 131, 135, 160
Marroc (*Marrochs*) 362
Marsella (*Marcella, Masella*) 239, 358, 377
Massat → Mispà
Mauritània Tingitana (*Cingintània*) 101, 102
Mèdia 101, 233, 235, 238, 241, 244-246
Meguidó (*Magedon*), camp de 238
Menorca 102
Meron 184
Mesopotàmia 98, 101, 105, 111, 114, 115, 310
Milà 312, 321, 340, 349, 350, 353, 379
Mispà (*Massat*) 206, 213
Moixent (*Moxén*) 383, 384
Montaragó 342, 343
Montcada (*Muncada*) 339, 362
Montpeller (*Monpeyller*) 351
Morvedre (*Murvedre, Sigonça*) 267, 366, 368, 370
Múrcia 354, 382, 383
Muret 358

N

Nebo (*Nabé*), munt 178, 213
Nínive 104, 233, 234
Nob (*Nabé*) 178

O

Orange (*Orenga*) 361
Orenga → Orange
Osca (*Hoscha*) 373

- P*
París 317, 323, 328, 340, 344
Pàrtia 101
Paterna 364
Pentàpolis 101
Perpinyà 339, 372
Pèrsia (*Pèrcia*) 100, 101, 103, 233-235, 241, 243, 245-247, 249, 251, 254, 255, 258-261, 303, 309, 310, 319, 321, 322
Piahirot (*Frayot*) 131
Ponça 317
Pulla (*Apulla, Epulla*) 351, 355, 356
- Q*
Quèrquens, illes dels 377
Quiriat-Jearim (*Carrianrim*) 206
- R*
Ramà (*Ramatay*) 203
Ramaat → Ramot
Ramatay → Ramà
Ramot (*Ramaat*) 170
Ramsés (*Ramassés*), ciutat de 131, 160
Raphaïm → Vall dels Rafaites
Ravenna (*Ràvena, Rèvena*) 316, 319, 333
- S*
Saint-Gilles (*Sent Gili*) 341
Salme → Sucot
Sant Joan del Laterà (*Sent Johan de Letrà*) 344, 353
Saphir → Seïr
Saragossa (*Çaragoza*) 359
Sardenya (*Cerdenya*) 102, 373, 379
Seïr (*Saphir*) 117
Sent Gili → Saint-Gilles
Sicília (*Cicília*) 249, 251, 254, 256-258, 260, 265, 268, 319, 324, 325, 327, 328, 330, 331, 333, 343, 348, 351-353, 355-357, 359, 364, 365, 368-370, 373, 376, 379, 380
Siclag (*Sixalet*) 215
Siena (*Cena*) 311
Sigonça → Morvedre
- Siló (*Ciló*) 184, 203, 208
Simeria (*Cimèria*) 234
Síria (*Círia*) 101, 103, 104, 112, 190, 191, 221-223, 229, 230, 233-235, 237-241, 247, 261-263, 266-271, 276, 307, 308, 324, 326
Siurana (*Ciurana*) 358
Sixalet → Siclag
Sobà 221
Sococh → Sucot
Sòria 361
Sucot (*Salme, Sococh*) 117, 131, 195
Sufis → Susa
Susa (*Sufis*) 255
- T*
Tarsà → Tirsà
Tartamis → Carquemix
Tartària (*Alathana*) 101
Tíber, riu 324. 332. 333
Tirsà (*Tarsà*) 233
- V*
València 347, 353, 354, 362, 364-366, 368, 369-371, 374, 377, 379-381, 383, 384
Valguarnera → Vallgornera
Vall de Josafat 253, 300, 302, 321
Vall de la Sal (*Vall de les Palmes*) 221
Vall de Raphaïm → Vall dels Rafaites
Vall del Roure 211
Vall dels Rafaites (*Raphaïm*) 220
Vallgornera (*Valguarnera*) 360
Vila Bertran 360
Vilafranca del Penedès 359
Villena (*Billena*) 380, 382, 383
- X*
Xipre (*Cifre*) 303
Xitim (*Cichem, Cichim*) 105, 180, 184-186
- Y*
Yllion → Elon

Í *ndex*

<i>Introducció</i>	7
Autoria	10
Les fonts	12
Les fonts de l'Antic Testament	13
Les fonts del Nou Testament	19
Les fonts de la llista de pontífexs i emperadors	20
Les fonts de la història de la Corona d'Aragó	30
Conclusions	40
Criteris d'edició	41
Llista d'abreviatures	41
Bibliografia	42

CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427

[ÍNDIX]	49
[INTRODUCCIÓ TEOLÒGICA]	61
[GÈNESI]	71
[ÈXODE]	125
[LEVÍTIC]	141
[NOMBRES]	151
[DEUTERONOMI]	168
[JOSUÉ]	179
[JUTGES]	190

[REIS .I.]	208
[REIS .II.]	218
[REIS .III.]	226
[REIS .IV.]	231
[FETS DELS JUEUS I REIS DE SÍRIA I D'EGIPTE]	240
[NOU TESTAMENT]	274
[HISTÒRIA DELS EMPERADORS, PAPES I REIS]	303
<i>Índex antroponímic</i>	387
<i>Índex toponímic</i>	403

*P*ublicat

en juny de 2022

per la Universitat de València

i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

fonts històriques valencianes
81.

